

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ON ÜÇÜNCÜ YÜZYIL ÖNCESİ TÜRKÇESİNDE SORU

ENGİN ÇETİN

DOKTORA TEZİ

Adana – 2008

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

ON ÜÇÜNCÜ YÜZYIL ÖNCESİ TÜRKÇESİNDE SORU

Engin ÇETİN

Danışman: Prof. Dr. A. Deniz ABİK

DOKTORA TEZİ

Adana – 2008

ÖZET

ON ÜÇÜNCÜ YÜZYIL ÖNCESİ TÜRKÇESİNDE SORU

Engin ÇETİN

Doktora Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. A. Deniz ABİK

Şubat 2008 / xxiv+407 sayfa

Bu çalışmada, başlangıcından on üçüncü yüzyıla kadar Türkçenin yazı dilinde yer alan soru sözcükleri, bu sözcüklerin türlü cümle yapılarıyla kazandığı soru ve soru dışındaki işlevleri, sözcük türü ve cümle ögesi olarak görevleri incelenmiştir. Başlangıcından on üçüncü yüzyıla kadar Türkçenin yazı dili, Orhon Türkçesi, Eski Uygurca ve Karahanlı Türkçesi metinlerini kapsamaktadır. Çalışma kapsamında, söz konusu dönemde yazılmış (ya da çevrilmiş) yapıtların çoğunluğu soru sözcükleri açısından değerlendirilmiştir.

Çalışmada kullanılan malzeme - söz konusu dönemlere ait yapıtların tamamı olmamasına karşın - Eski Türkçenin Orhon Türkçesi ve Uygurca ile Karahanlı Türkçesi dönemlerini dil özellikleri açısından büyük ölçüde temsil eden metinlerden oluşmaktadır.

Tezin *Giriş* bölümünde, çalışmanın konusu, amacı ve çalışmada kullanılan yöntem konusunda açıklayıcı bilgiler verilmiş; çalışmanın kuramsal temellerini oluşturmak amacıyla soru kavramı, genel olarak sorunun türlü bilim dallarındaki yeri ve önemi ile özel olarak evrensel dilbilimdeki algılanışı, tarihî ve çağdaş Türk dilbilimi açısından soru yapıları üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Bu bölümde ayrıca, tarihî bakış açısının oluşturulabilmesi ve kültürel değişimin dildeki etkilerini ortaya koyabilmek amacıyla başlangıcından on üçüncü yüzyıla kadar Türk yazı dili ayrıntılı biçimde ele alınmış; çalışmada incelenen metinlere ilişkin öne çıkan bilgiler verilmiştir.

On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soru Sözcükleri başlıklı bölüm, tezin ana bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde, soru sözcükleri alfabetik olarak sıralanmış; her sözcük, anlam özellikleri, sözcük türü ve cümle ögesi olarak üç alt bölümde incelenmiştir. Bu bölümde öncelikle, her sözcüğün kökeni ve kullanımına ilişkin araştırmacıların görüşleri sıralanmış; sözcüğün incelenen metinlerdeki kullanım sıklığı belirtilmiştir. Sonrasında sözcüğün anlam ve görevi konusundaki her alt başlık için her

metinden beş tanık verilmiş; tanık sayısının beşten fazla olması durumunda diğer tanıkların metindeki yerleri gösterilmiştir.

İkinci bölüm, *Soru Sözcüklerinin Anlam Özellikleri* adını taşımaktadır. Bu bölümde, Türkçenin Orhon Türkçesi, Eski Uygurca ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde saptanan soru sözcüklerinin işlevleri ve anlam özellikleri üzerinde örneklerle ayrıntılı olarak durulmuştur.

Çalışmanın *Değerlendirme ve Sonuç* başlıklı üçüncü bölümünde, diğer bölümlerde elde edilen bilgiler ışığında, on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesi yazı dilinde saptanan soru sözcükleri, yeni soru sözcüklerinin ortaya çıkış yolları, sözcüklerin dönemsel kullanımları, dönemlere özgü ve genel kullanım sıklıkları verilerek bu kullanımlarla ilgili yorumlara yer verilmiş; sözcük türü ve cümle ögesi olarak ulaşılan sonuçlar üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca, soru sözcüklerinde genel olarak ortaya çıkan anlamlar üzerinde durulmuş, buna ilişkin kullanımlar ve istisnalar değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi, Soru, Soru yapıları.

ABSTRACT

INTERROGATIVES OF PRE-THIRTEENTH CENTURY TURKISH

Engin ÇETİN

Ph. D. Thesis, Turkish Language and Literature Department

Supervisor: Prof. Dr. A. Deniz ABİK

February 2008 / xxiv+407 pages

In this work, interrogative words (taking part) in the literary language of Turkish from its beginning up to the thirteenth century; their functions in and out of questions they obtain by means of various sentence structures and functions as word-type and element of sentence have been examined. The literary language of Turkish, from its beginning to 13th. century includes the text of Orkhon, old Uighur and Karakhan Turkish.

In the work, most of the works, written (or translated) in the mentioned period, have been evaluated in respect of the interrogative words.

The material used in the work-though the Works of that period are not wholly present-consists of the texts highly representing the Orkhon, Uighur and Karakhan periods of old Turkish in the aspects of the language qualities.

In the entry part of the thesis, illustrative information about the subject, aim and the style of the work have been given. In order to form a theoretical basis of the work, the concept of question; its place and importance in various sciences; its perception in universal linguistics; and question structures in respects of historical and modern Turkish linguistics have been dealt with in detail. In this part Turkish literary language from its beginning to the 13th century is also dealt with, in order for a historical point of view to be composed and some leading information about the texts examined in the work has been given.

The part with the title question words in pre-thirteenth century Turkish constitutes the main part of the thesis in this part question words have been lined up in an alphabetical order and then each word has been examined in the three sub-parts as meaning qualities wordtype and element of sentence. First of all, the ideas-of some researches about the origin and use of each word have been lined up; and the frequency of usage of the word in texts examined has been stated. Afterwards, five examples from

everytext for every sub-title were given. When examples were more than five the places of other examples were shown.

Second part is titled as meaning properties of question words. In this part, functions and meaning properties of interrogative words determined in Turkish texts (Orchon, old uighur, Qarakhanid Turkish) have been dealt with in detail.

In the third part of the work titled as evaluation and result question word determined in pre-thirteenth century Turkish literary language formation ways of new question words, the periodical uses of the words, frequency of uses , general and special to periods, have been given under the light of the information obtained from other parts. Comments on these uses have been included, and the results reached as words type and element of sentence have been dealt with. Meanings generally appearing in question words have also been mentioned and uses and exceptions about this have been evaluated.

Keywords: Old Turkic, Qarakhanid Turkish, Interrogatives, Interrogative words and particles.

ÖNSÖZ

Tarihî dönem metinlerine ait dil malzemesinin incelenmesi, söz konusu dil kullanıcılarının dili, edebiyatı, tarihi, kültürü, düşünce dünyası ve daha pek çok alanda bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Ancak, bir *dilcinin* ilk amacı belki de, metinleri ve metinlerdeki dilsel yapıları incelemek yoluyla genel olarak dilin bilinmeyen bir yönüne ve gücüne ilişkin bilgilere yenilerini katabilmek düşüncesidir.

1893 yılında Orhon yazıtlarının çözümlenebilmesiyle başlayan, yirminci yüzyılın başlarından itibaren Uygur metinlerinin elde edilmesiyle hız kazanan eski Türkçe metinlerin yayımlanarak bilim dünyasına kazandırılması işi, günümüzde hâlâ sürmekle birlikte bugüne değin binlerce parça yayımlanmıştır. Çalışmalar, günümüzde çoğunlukla bu metinler üzerinden eski Türk dilinin betimlenmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bu çalışmada, Türkçenin Orhon Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde saptanan soru sözcükleri ve bu sözcüklerin işlevleri üzerinde durulmuş; Türk yazı dilinin ilk beş yüz yılına ait dil malzemesinde saptanan soru yapıları anlam, sözcük türü ve cümle ögesi olarak kullanımları, betimlemeli bir biçimde incelenmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen metinler, yukarıda sözünü ettiğimiz metin yayımlarının büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Kimi metinlere türlü nedenlerle ulaşılamamış olmakla birlikte, kullanılan malzemenin çalışmanın kapsadığı dönemin dilini büyük ölçüde temsil etmektedir.

Hiçbir çalışma yalnız bir kişinin çalışmasıyla tamamlanamaz. Yüksek lisans öğrenimimden başlayarak bugüne değin, bilgisinden ve deneyiminden yararlandığım değerli hocam Prof. Dr. A. Deniz Abik'e; tezimin bu duruma gelmesindeki yardımlarından dolayı Tez izleme komitesinde görev alan değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Özmen'e ve Prof. Dr. Tahir Balcı'ya; bilgilerinden, kitaplıklarından yararlandığım hocalarım ÇÜ Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim üyelerinden Prof. Dr. Erman Artun'a ve Yrd. Doç. Dr. Muna Yüceol Özezen'e; tezin düzeltilmesi konusunda yardımlarını gördüğüm çalışma arkadaşlarım Arş.Gör. Nigar Oturakçı ve Arş.Gör. Nesrin Mengi'ye; çalışmanın oluşması sırasında maddi-manevî yardımını esirgemeyen, her türlü özveriyi gösteren eşim, meslektaşım Gülelendam Karaca Çetin'e ve aileme; bu konuyu çalışma konusu olarak öneren değerli hocam Prof. Dr. Sema Barutçu Özönder'e; ulaşamadığım kaynakları elde etmemi

sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Ölmez'e ve Prof. Dr. Peter Zieme'ye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışma FEF2005D4 kayıt numarasıyla ÇÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Birimince desteklenmiştir.

Engin ÇETİN

Adana 2008

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	xx

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Tanıtımı.....	1
1.1.1. Konu.....	1
1.1.2. Amaç.....	1
1.1.3. Yöntem.....	2
1.2. Çalışmayla İlgili Kuramsal Açıklamalar.....	4
1.2.1. Soru Nedir?.....	4
1.2.1.1. Soru Kavramının İlişkide Olduğu Alanlar.....	5
1.2.1.1.1. Felsefede Soru.....	5
1.2.1.1.2. Dilbilimde Soru.....	6
1.2.1.1.2.1. Evrensel Dilbilimde Soru.....	6
1.2.1.1.2.2. Türk Dilbilimi ve Türkoloji Çalışmalarında Soru.....	9
1.2.1.1.2.3. Günümüz Türk Lehçelerine İlişkin Çalışmalarda Soru....	12
1.2.1.1.2.4. Tarihî Türk Gramerlerinde Soru.....	16
1.2.1.1.2.4.1. Divanü Lugati't-Türk'te Soru.....	16
1.2.1.1.2.4.2. Memlük Kıpçak Sahası Gramerlerinde Soru..	17
1.2.1.1.2.4.3. Anadolu Sahası Gramerlerinde Soru.....	18
1.2.1.1.2.5. On Üçüncü Yüzyıl Öncesini İnceleyen Çalışmalarda Soru.....	20
1.2.2. Soru İncelemelerinin Dayandığı Dilbilim Alanları.....	22
1.2.2.1. Anlambilim.....	22
1.2.2.2. Edimbilim.....	23
1.3. On Üçüncü Yüzyıla Kadar Türkçenin Yazı Dili.....	23
1.3.1. Eski Türkçe.....	24
1.3.1.1. Orhon Türkçesi Yazı Dili.....	24
1.3.1.2. Uygur Yazı Dili.....	26
1.3.1.2.1. Maniheist Uygur Dil Alanı.....	26

1.3.1.2.2. Budist Uygur Dil Alanı.....	27
1.3.1.2.3. Hristiyan Uygur Dil Alanı.....	28
1.3.2. Karahanlı Türkçesi Yazı Dili.....	28
1.4. İncelenen Metinler.....	29
1.4.1. Orhon Türkçesi Metinleri.....	30
1.4.2. Budist Uygur Metinleri.....	31
1.4.3. Maniheizt Uygur Metinleri.....	42
1.4.4. Hristiyan Uygur Metinleri.....	45
1.4.5. Uygurlara Ait Din Dışı Belgeler.....	45
1.4.6. Karahanlı Türkçesi Metinleri.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

ON ÜÇÜNCÜ YÜZYIL ÖNCESİ TÜRKÇESİNDE SORUYU

OLUŞTURAN BİÇİMBİRİMLER.....49

2.1.On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soruyu Oluşturan	
Bağımsız Biçimbirimler.....	50
2.1.1. <i>kaç</i> Soru Sözcüğü	50
2.1.1.1. <i>kaç</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	51
2.1.1.2. Sözcük Türü Olarak <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	56
2.1.1.2.1. Sıfat Görevinde Kullanılan <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	56
2.1.1.2.2. İsim Görevinde Kullanılan <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	57
2.1.1.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	57
2.1.1.3.1. Özne İçerisinde <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	58
2.1.1.3.2. Yüklem İçerisinde <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	58
2.1.1.3.3. Nesne İçerisinde <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	59
2.1.1.3.4. Dolaylı Tümleç İçerisinde <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	60
2.1.1.3.5. Zarf Tümleci İçerisinde <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	61
2.1.1.3.6. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı	
Tutulan Yapılar.....	61
2.1.2. <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	62
2.1.2.1. <i>kaçan</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	63
2.1.2.2. Sözcük Türü Olarak <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	80
2.1.2.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	80
2.1.2.2.2. İsim Görevinde Kullanılan <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	83
2.1.2.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	84

2.1.2.3.1. Zarf Tümleci Olarak <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	84
2.1.2.3.2. Yüklem Olarak <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	87
2.1.2.3.3. Özne Olarak <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	87
2.1.3. <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğü.....	87
2.1.3.1. <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	88
2.1.3.2. Sözcük Türü Olarak <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğü.....	89
2.1.3.2.1. Sıfat Görevinde Kullanılan <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğü.....	89
2.1.3.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğü.....	89
2.1.3.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğü.....	90
2.1.3.3.1. Zarf Tümleci İçerisinde <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğü.....	90
2.1.4. <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	90
2.1.4.1. <i>kalı</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	91
2.1.4.2. Sözcük Türü Olarak <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	95
2.1.4.2.1. Bağlaç Görevinde Kullanılan <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	95
2.1.4.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	97
2.1.4.2.3. İsim Görevinde Kullanılan <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	97
2.1.4.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	98
2.1.4.3.1. Bağımsız Tümleç İçerisinde <i>kalı</i> Soru Sözcüğü	98
2.1.4.3.2. Zarf Tümleci İçerisinde <i>kalı</i> Soru Sözcüğü	99
2.1.4.3.3. Dolaylı Tümleç İçerisinde <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	99
2.1.5. <i>kaltı</i> Soru Sözcüğü.....	99
2.1.5.1. <i>kaltı</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	101
2.1.5.2. Sözcük Türü Olarak <i>kaltı</i> Soru Sözcüğü.....	118
2.1.5.2.1. Bağlaç Görevinde Kullanılan <i>kaltı</i> Soru Sözcüğü.....	118
2.1.5.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan <i>kaltı</i> Soru Sözcüğü.....	121
2.1.5.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kaltı</i> Soru Sözcüğü.....	122
2.1.5.3.1. Bağımsız Tümleç Olarak <i>kaltı</i> Soru Sözcüğü	122
2.1.5.3.2. Zarf Tümleci Olarak <i>kaltı</i> Soru Sözcüğü	124
2.1.5.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar.....	125
2.1.6. <i>kança</i> Soru Sözcüğü.....	125
2.1.6.1. <i>kança</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	126
2.1.6.2. Sözcük Türü Olarak <i>kança</i> Soru Sözcüğü.....	131
2.1.6.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>kança</i> Soru Sözcüğü.....	131
2.1.6.2.2. İsim Görevinde Kullanılan <i>kança</i> Soru Sözcüğü.....	131

2.1.6.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kança</i> Soru Sözcüğü.....	131
2.1.6.3.2. Zarf Tümleci Olarak <i>kança</i> Soru Sözcüğü	132
2.1.6.3.1. Dolaylı Tümleç Olarak <i>kança</i> Soru Sözcüğü	132
2.1.7. <i>kançuk</i> Soru Sözcüğü.....	132
2.1.7.1. <i>kançuk</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	133
2.1.7.2. Sözcük Türü Olarak <i>kançuk</i> Soru Sözcüğü.....	134
2.1.7.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kançuk</i> Soru Sözcüğü.....	134
2.1.8. <i>kanda / kanta</i> Soru Sözcüğü.....	134
2.1.8.1. <i>kanda / kanta</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	135
2.1.8.2. Sözcük Türü Olarak <i>kanda / kanta</i> Soru Sözcüğü.....	138
2.1.8.2.1. İsim Görevinde Kullanılan <i>kanda / kanta</i> Soru Sözcüğü.....	138
2.1.8.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan <i>kanda / kanta</i> Soru Sözcüğü.....	138
2.1.8.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kanda / kanta</i> Soru Sözcüğü.....	138
2.1.8.3.1. Yüklem Olarak <i>kanda / kanta</i> Soru Sözcüğü	138
2.1.8.3.2. Zarf Tümleci Görevinde Kullanılan <i>kanda / kanta</i> Soru Sözcüğü.....	139
2.1.8.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar.....	139
2.1.9. <i>kantan</i> Soru Sözcüğü.....	139
2.1.9.1. <i>kantan</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	140
2.1.9.2. Sözcük Türü Olarak <i>kantan</i> Soru Sözcüğü.....	140
2.1.9.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kantan</i> Soru Sözcüğü.....	141
2.1.10. <i>kantaran / kantıran</i> Soru Sözcüğü.....	141
2.1.10.1. <i>kantaran / kantıran</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	141
2.1.10.2. Sözcük Türü Olarak <i>kantaran / kantıran</i> Soru Sözcüğü.....	142
2.1.10.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kantaran / kantıran</i> Soru Sözcüğü.....	142
2.1.11. <i>kanğa</i> Soru Sözcüğü.....	142
2.1.12.1. <i>kanğa</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	143
2.1.11.2. Sözcük Türü Olarak <i>kanğa</i> Soru Sözcüğü	143
2.1.11.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kanğa</i> Soru Sözcüğü.....	143
2.1.12. <i>kanı</i> Soru Sözcüğü.....	144
2.1.12.1. <i>kanı</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	144
2.1.12.2. Sözcük Türü Olarak <i>kanı</i> Soru Sözcüğü.....	146
2.1.12.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kanı</i> Soru Sözcüğü.....	147
2.1.13. <i>kayda / kayuda</i> Soru Sözcüğü.....	147
2.1.13.1. <i>kayda / kayuda</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	148

2.1.13.2. Sözcük Türü Olarak <i>ķayda</i> / <i>ķayuda</i> Soru Sözcüğü.....	154
2.1.13.2.1. İsim Görevinde Kullanılan <i>ķayda</i> / <i>ķayuda</i> Soru Sözcüğü.....	154
2.1.13.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan <i>ķayda</i> / <i>ķayuda</i> Soru Sözcüğü.....	155
2.1.13.3. Cümle Ögesi Olarak <i>ķayda</i> / <i>ķayuda</i> Soru Sözcüğü.....	155
2.1.14.3.1. Yüklem İçerisinde Yer Alan <i>ķayda</i> / <i>ķayuda</i> Soru Sözcüğü	155
2.1.14.3.2. Dolaylı Tümleç Görevinde Kullanılan <i>ķayda</i> / <i>ķayuda</i> Soru Sözcüğü.....	155
2.1.14.3.3. Zarf Tümleci Görevinde Kullanılan <i>ķayda</i> / <i>ķayuda</i> Soru Sözcüğü.....	156
2.1.14. <i>ķayu</i> Soru Sözcüğü.....	156
2.1.14.1. <i>ķayu</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	157
2.1.14.2. Sözcük Türü Olarak <i>ķayu</i> Soru Sözcüğü.....	166
2.1.14.2.1. Sıfat Olarak Kullanılan <i>ķayu</i> Soru Sözcüğü.....	166
2.1.14.2.2. İsim Olarak Kullanılan <i>ķayu</i> Soru Sözcüğü.....	168
2.1.14.3. Cümle Ögesi Olarak <i>ķayu</i> Soru Sözcüğü.....	169
2.1.14.3.1.Özne Olarak <i>ķayu</i> Soru Sözcüğü.....	169
2.1.14.3.2. Dolaylı Tümleç İçerisinde Yer Alan <i>ķayu</i> Soru Sözcüğü.....	170
2.1.14.3.3. Yüklem İçerisinde Yer Alan <i>ķayu</i> Soru Sözcüğü.....	170
2.1.14.3.4. Özne İçerisinde Yer Alan <i>ķayu</i> Soru Sözcüğü.....	171
2.1.14.3.5. Zarf Tümleci İçerisinde <i>ķayu</i> Soru Sözcüğü.....	172
2.1.14.3.6. Nesne İçerisinde Yer Alan <i>ķayu</i> Soru Sözcüğü.....	173
2.1.14.3.7. Yüklem Olarak Kullanılan <i>ķayu</i> Soru Sözcüğü.....	173
2.1.14.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar.....	174
2.1.15. <i>ķayudın</i> / <i>ķayutın</i> / <i>ķanyudın</i> Soru Sözcüğü.....	175
2.1.15.1. <i>ķayudın</i> / <i>ķayutın</i> / <i>ķanyudın</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri....	175
2.1.15.2. Sözcük Türü Olarak <i>ķayudın</i> / <i>ķayutın</i> / <i>ķanyudın</i> Soru Sözcüğü.....	178
2.1.15.3. Cümle Ögesi Olarak <i>ķayudın</i> / <i>ķayutın</i> / <i>ķanyudın</i> Soru Sözcüğü.....	179
2.1.16. <i>ķayun</i> Soru Sözcüğü.....	179
2.1.16.1. <i>ķayun</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	179
2.1.16.2. Sözcük Türü Olarak <i>ķayun</i> Soru Sözcüğü.....	180
2.1.16.3. Cümle Ögesi Olarak <i>ķayun</i> Soru Sözcüğü.....	180
2.1.17. <i>ķim</i> Soru Sözcüğü.....	180
2.1.17.1. <i>ķim</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	182
2.1.17.2. Sözcük Türü Olarak <i>ķim</i> Soru Sözcüğü.....	190

2.1.17.2.1. Bağlaç Görevinde Kullanılan <i>kim</i> Soru Sözcüğü	190
2.1.17.2.2. Zamir Görevinde Kullanılan <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	192
2.1.17.3. Cümle Ögesi Olarak <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	194
2.1.17.3.1. Bağımsız Tümleç Olarak <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	194
2.1.17.3.2. Özne Olarak <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	197
2.1.17.3.3. Yüklem İçerisinde <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	198
2.1.17.3.4. Nesne İçerisinde <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	199
2.1.17.3.5. Dolaylı Tümleç Olarak <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	200
2.1.19. <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	200
2.1.19.1. <i>ne</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	201
2.1.19.2. Sözcük Türü Olarak <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	209
2.1.19.2.1. Zamir Görevinde Kullanılan <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	209
2.1.19.2.2. Sıfat Görevinde Kullanılan <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	209
2.1.19.2.3. Bağlaç Görevinde Kullanılan <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	210
2.1.19.3. Cümle Ögesi Olarak <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	211
2.1.19.3.1. Yüklem İçerisinde Yer Alan <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	211
2.1.19.3.2. Nesne Olarak <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	212
2.1.19.3.3. Zarf Tümleci Olarak <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	212
2.1.20. <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	213
2.1.20.1. <i>neçe</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	213
2.1.20.2. Sözcük Türü Olarak <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	222
2.1.20.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	222
2.1.20.2.2. Sıfat Görevinde Kullanılan <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	223
2.1.20.2.3. İsim Görevinde Kullanılan <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	223
2.1.20.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	223
2.1.20.3.1. Zarf Tümleci İçerisinde Yer Alan <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	223
2.1.20.3.2. Yüklem Olarak Kullanılan <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	224
2.1.21. <i>neçeketegi</i> Soru Sözcüğü.....	224
2.1.21.1. <i>neçeketegi</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	225
2.1.21.2. Sözcük Türü Olarak <i>neçeketegi</i> Soru Sözcüğü.....	228
2.1.21.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neçeketegi</i> Soru Sözcüğü.....	228
2.1.22. <i>neçekleti</i> / <i>neçükleti</i> Soru Sözcüğü.....	229
2.1.22.1. <i>neçekleti</i> / <i>neçükleti</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	229
2.1.22.2. Sözcük Türü Olarak <i>neçekleti</i> / <i>neçükleti</i> Soru Sözcüğü.....	230

2.1.22.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neçekleti</i> / <i>neçükleti</i> Soru Sözcüğü.....	230
2.1.23. <i>neçeme</i> Soru Sözcüğü.....	230
2.1.23.1. <i>neçeme</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	231
2.1.23.2. Sözcük Türü Olarak <i>neçeme</i> Soru Sözcüğü.....	233
2.1.23.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neçeme</i> Soru Sözcüğü.....	235
2.1.24. <i>neçete</i> Soru Sözcüğü.....	235
2.1.24.1. <i>neçete</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	236
2.1.24.2. Sözcük Türü Olarak <i>neçete</i> Soru Sözcüğü.....	240
2.1.24.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neçete</i> Soru Sözcüğü.....	241
2.1.24.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar.....	242
2.1.25. <i>neçök</i> / <i>neçük</i> Soru Sözcüğü.....	242
2.1.25.1. <i>neçök</i> / <i>neçük</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	243
2.1.25.2. Sözcük Türü Olarak <i>neçök</i> / <i>neçük</i> Soru Sözcüğü.....	248
2.1.25.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neçök</i> / <i>neçük</i> Soru Sözcüğü.....	248
2.1.25.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar.....	248
2.1.26. <i>neçökin</i> / <i>neçükin</i> Soru Sözcüğü.....	249
2.1.26.1. <i>neçökin</i> / <i>neçükin</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	250
2.1.26.2. Sözcük Türü Olarak <i>neçökin</i> / <i>neçükin</i> Soru Sözcüğü.....	254
2.1.26.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>neçökin</i> / <i>neçükin</i> Soru Sözcüğü....	254
2.1.26.2.2. İsim Görevinde Kullanılan <i>neçökin</i> / <i>neçükin</i> Soru Sözcüğü....	254
2.1.26.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neçökin</i> / <i>neçükin</i> Soru Sözcüğü.....	255
2.1.26.3.1. Zarf Tümleci Olarak <i>neçökin</i> / <i>neçükin</i> Soru Sözcüğü.....	255
2.1.26.3.2. Yüklem İçerisinde Yer Alan <i>neçökin</i> / <i>neçükin</i> Soru Sözcüğü..	255
2.1.27. <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	255
2.1.27.1. <i>negü</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	256
2.1.27.2. Sözcük Türü Olarak <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	261
2.1.27.2.1. Zamir Görevinde Kullanılan <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	261
2.1.27.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	261
2.1.27.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	262
2.1.27.3.1. Yüklem İçerisinde <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	262
2.1.27.3.2. Özne Olarak <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	262
2.1.27.3.3. Zarf Tümleci İçerisinde <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	262
2.1.27.3.4. Nesne Olarak <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	262
2.1.27.3.5. Sözde Özne Olarak <i>negü</i> Soru Sözcüğü.....	262

2.1.28. <i>negök / negük</i> Soru Sözcüğü.....	262
2.1.28.1. <i>negök / negük</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	263
2.1.28.2. Sözcük Türü Olarak <i>negök / negük</i> Soru Sözcüğü.....	264
2.1.28.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negök / negük</i> Soru Sözcüğü.....	264
2.1.28.3.1. Nesne Olarak <i>negök / negük</i> Soru Sözcüğü.....	264
2.1.28.3.2. Yüklem İçerisinde <i>negök / negük</i> Soru Sözcüğü.....	264
2.1.29. <i>negüke</i> Soru Sözcüğü.....	264
2.1.29.1. <i>negüke</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	265
2.1.29.2. Sözcük Türü Olarak <i>negüke</i> Soru Sözcüğü.....	265
2.1.29.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negüke</i> Soru Sözcüğü.....	265
2.1.30. <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	265
2.1.30.1. <i>negül</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	266
2.1.30.2. Sözcük Türü Olarak <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	267
2.1.30.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	267
2.1.30.2.2. Zamir Görevinde Kullanılan <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	268
2.1.30.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	268
2.1.30.3.1. Zarf Tümleci Olarak <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	268
2.1.30.3.2. Yüklem Olarak <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	268
2.1.31. <i>negün</i> Soru Sözcüğü.....	268
2.1.32.1. <i>negün</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	269
2.1.31.2. Sözcük Türü Olarak <i>negün</i> Soru Sözcüğü.....	269
2.1.31.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negün</i> Soru Sözcüğü.....	269
2.1.32. <i>negü için</i> Soru Sözcüğü.....	269
2.1.32.1. <i>negü için</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	270
2.1.32.2. Sözcük Türü Olarak <i>negü için</i> Soru Sözcüğü.....	271
2.1.32.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negü için</i> Soru Sözcüğü.....	271
2.1.33. <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğü.....	271
2.1.33.1. <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	272
2.1.33.2. Sözcük Türü Olarak <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğü.....	276
2.1.33.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	276
2.1.33.2.2. İsim Görevinde Kullanılan <i>negül</i> Soru Sözcüğü.....	277
2.1.33.3. Cümle Ögesi Olarak <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğü.....	277
2.1.33.3.1. Zarf Tümleci Olarak <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğü.....	278
2.1.33.3.1. Yüklem Olarak <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğü.....	278

2.1.34. <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	278
2.1.34.1. <i>negülük</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	279
2.1.34.2. Sözcük Türü Olarak <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	283
2.1.34.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	283
2.1.34.2.2. İsim Görevinde Kullanılan <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	283
2.1.34.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	283
2.1.34.3.1. Zarf Tümleci Olarak <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	284
2.1.34.3.2. Yüklem İçerisinde <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	284
2.1.35. <i>negüme</i> Soru Sözcüğü.....	284
2.1.35.1. <i>negüme</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	284
2.1.35.2. Sözcük Türü Olarak <i>negüme</i> Soru Sözcüğü.....	285
2.1.35.3. Cümle Ögesi Olarak <i>negüme</i> Soru Sözcüğü.....	285
2.1.36. <i>neke</i> Soru Sözcüğü.....	285
2.1.36.1. <i>neke</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	286
2.1.36.2. Sözcük Türü Olarak <i>neke</i> Soru Sözcüğü.....	286
2.1.36.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neke</i> Soru Sözcüğü.....	287
2.1.37. <i>neme</i> Soru Sözcüğü.....	287
2.1.37.1. <i>neme</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	287
2.1.37.2. Sözcük Türü Olarak <i>neme</i> Soru Sözcüğü.....	288
2.1.37.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>neme</i> Soru Sözcüğü.....	288
2.1.37.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neme</i> Soru Sözcüğü.....	289
2.1.37.3.1. Yüklem İçerisinde <i>neme</i> Soru Sözcüğü.....	289
2.1.37.3.2. Zarf Tümleci Olarak <i>neme</i> Soru Sözcüğü.....	289
2.1.38. <i>nemen</i> Soru Sözcüğü.....	289
2.1.38.1. <i>nemen</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	289
2.1.38.2. Sözcük Türü Olarak <i>nemen</i> Soru Sözcüğü.....	290
2.1.38.3. Cümle Ögesi Olarak <i>nemen</i> Soru Sözcüğü.....	291
2.1.39. <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğü.....	291
2.1.39.1. <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri	292
2.1.39.2. Sözcük Türü Olarak <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğü	298
2.1.39.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğü.....	298
2.1.39.2.2. İsim Görevinde Kullanılan <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğü.....	299
2.1.39.3. Cümle Ögesi Olarak <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğü.....	299
2.1.1.39.3.1. Zarf Tümleci Olarak <i>neteg / netek</i> Soru Sözcüğü.....	299

2.1.1.39.3.2. Yüklem Olarak <i>neteg</i> / <i>netek</i> Soru Sözcüğü.....	300
2.1.40. <i>netegin</i> Soru Sözcüğü.....	300
2.1.40.1. <i>netegin</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	300
2.1.40.2. Sözcük Türü Olarak <i>netegin</i> Soru Sözcüğü	303
2.1.40.3. Cümle Ögesi Olarak <i>netegin</i> Soru Sözcüğü.....	304
2.1.41. <i>netegleti</i> Soru Sözcüğü.....	305
2.1.42.1. <i>netegleti</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	305
2.1.41.2. Sözcük Türü Olarak <i>netegleti</i> Soru Sözcüğü.....	306
2.1.41.3. Cümle Ögesi Olarak <i>netegleti</i> Soru Sözcüğü.....	306
2.1.42. <i>ne için</i> / <i>niçün</i> Soru Sözcüğü.....	306
2.1.42.1. <i>ne için</i> / <i>niçün</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	306
2.1.42.2. Sözcük Türü Olarak <i>ne için</i> / <i>niçün</i> Soru Sözcüğü.....	309
2.1.42.3. Cümle Ögesi Olarak <i>ne için</i> / <i>niçün</i> Soru Sözcüğü.....	309
2.1.43. <i>nü</i> Soru Sözcüğü.....	309
2.1.43.1. <i>nü</i> Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri.....	310
2.1.43.2. Sözcük Türü Olarak <i>nü</i> Soru Sözcüğü.....	310
2.1.43.3. Cümle Ögesi Olarak <i>nü</i> Soru Sözcüğü.....	311
2.1.43.3.1. Nesne Olarak <i>nü</i> Soru Sözcüğü.....	311
1.45.3.2. Özne Olarak <i>nü</i> Soru Sözcüğü.....	311
1.2. On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soruyu Oluşturan	
Bağımlı Biçimbirimler.....	311
1.2.1. <i>ğu</i> / <i>gü</i> Soru Parçacığı	311
1.2.2.1. <i>ğu</i> / <i>gü</i> Soru Parçacığının Anlam Özellikleri.....	313
1.2.2.1. <i>ğu</i> / <i>gü</i> Soru Parçacığının Cümledeki Durumu.....	314
1.2.2. <i>mu</i> / <i>mü</i> Soru Parçacığı.....	314
1.2.2.1. <i>mu</i> / <i>mü</i> Soru Parçacığının Anlam Özellikleri.....	315
1.2.2.2. <i>mu</i> / <i>mü</i> Soru Parçacığının Cümledeki Durumu.....	336

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SORU SÖZCÜKLERİNİN ANLAM ÖZELLİKLERİ.....	337
3.1. Gerçek Soru.....	339
3.1.1. Evet ya da Hayır Cevabı Gerektiren Gerçek Sorular.....	339
3.1.1.1. <i>mu</i> / <i>mü</i> Soru Parçacığı	339
3.1.2. Bir Açıklama Gerektiren Gerçek Sorular.....	340

3.1.2.1. kaç Soru Sözcüğü.....	340
3.1.2.2. kaçan Soru Sözcüğü.....	340
3.1.2.3. kaçar / kaçur Soru Sözcüğü.....	341
3.1.2.4. kalı Soru Sözcüğü.....	341
3.1.2.5. kança Soru Sözcüğü.....	341
3.1.2.6. kanda / kanta Soru Sözcüğü.....	342
3.1.2.7. kanı Soru Sözcüğü.....	342
3.1.2.8. kantaran / kantıran Soru Sözcüğü.....	343
3.1.2.9. kayda / kayuda Soru Sözcüğü.....	343
3.1.2.10. kayu Soru Sözcüğü.....	343
3.1.2.11. kayudın Soru Sözcüğü.....	344
3.1.2.12. kayun Soru Sözcüğü.....	344
3.1.2.13. kim Soru Sözcüğü.....	344
3.1.2.14. ne Soru Sözcüğü.....	345
3.1.2.15. neçe Soru Sözcüğü.....	345
3.1.2.16. neçekleti / neçükleti Soru Sözcüğü.....	345
3.1.2.17. neçök / neçük Soru Sözcüğü.....	346
3.1.2.18. neçökin / neçükin Soru Sözcüğü.....	347
3.1.2.19. negü Soru Sözcüğü.....	347
3.1.2.20. negök / negük Soru Sözcüğü.....	348
3.1.2.21. negül Soru Sözcüğü.....	348
3.1.2.22. negülük Soru Sözcüğü.....	349
3.1.2.23. negü için Soru Sözcüğü.....	349
3.1.2.24. neke Soru Sözcüğü.....	350
3.1.2.25. nelek / nelük Soru Sözcüğü.....	350
3.1.2.26. neteg Soru Sözcüğü.....	351
3.1.2.27. netegin Soru Sözcüğü.....	351
3.1.2.28. netegledi / netegleti Soru Sözcüğü.....	352
3.1.2.29. nü Soru Sözcüğü.....	352
3.2. Sözde Soru.....	352
3.2.1. Evet ya da Hayır Cevabı Gerektiren Sözde Sorular.....	353
3.2.1.1. gu / gü Soru Parçacığı.....	353
3.2.1.2. mu / mü Soru Parçacığı.....	354
3.2.2. Cevap Gerektirmeyen Sözde Sorular.....	354

3.2.2.1. Belirsizlik İşlevli Sözde Sorular.....	354
3.2.2.1.1. Belirsiz Bir Zaman İfadesi Barındıran Sözde Sorular.....	354
3.2.2.1.1.1. <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	355
3.2.2.1.1.2. <i>neçeketegi</i> Soru Sözcüğü.....	357
3.2.2.1.1.3. <i>neçete</i> Soru Sözcüğü.....	358
3.2.2.1.2. Belirsiz Bir Sayı / Miktar İfadesi Barındıran Sözde Sorular.....	360
3.2.2.1.2.1. <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	360
3.2.2.1.3. Belirsiz Bir Kişi / Nesne İfadesi Barındıran Sözde Sorular.....	361
3.2.2.1.3.1. <i>şayu</i> Soru Sözcüğü.....	361
3.2.2.1.3.2. <i>şayusı</i> Soru Sözcüğü.....	361
3.2.2.1.3.3. <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	362
3.2.2.1.3.4. <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	362
3.2.2.1.4. Belirsiz Bir Yer İfadesi Barındıran Sözde Sorular.....	362
3.2.2.1.4.1. <i>şança</i> Soru Sözcüğü.....	363
3.2.2.1.4.2. <i>şanşuk</i> Soru Sözcüğü.....	363
3.2.2.1.4.3. <i>şanda / şanta</i> Soru Sözcüğü.....	364
3.2.2.1.4.4. <i>şayda / şayuda</i> Soru Sözcüğü.....	364
3.2.2.2. Çokluk / Abartı İşlevli Sözde Sorular.....	365
3.2.2.2.1. <i>kaç</i> Soru Sözcüğü.....	365
3.2.2.2.2. <i>kaçar / kaçur</i> Soru Sözcüğü.....	366
3.2.2.2.3. <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	367
3.2.2.2.4. <i>neçeme</i> Soru Sözcüğü.....	367
3.2.2.2.5. <i>neme</i> Soru Sözcüğü.....	368
3.2.2.3. Anlatımı Kuvvetlendirme İşlevli Sözde Sorular.....	368
3.2.2.3.1. <i>kaçan</i> Soru Sözcüğü.....	368
3.2.2.3.2. <i>şalı</i> Soru Sözcüğü.....	369
3.2.2.3.3. <i>şança</i> Soru Sözcüğü.....	369
3.2.2.3.4. <i>şanda / şanta</i> Soru Sözcüğü.....	369
3.2.2.3.5. <i>şanı</i> Soru Sözcüğü.....	370
3.2.2.3.6. <i>şayda / şayuda</i> Soru Sözcüğü.....	371
3.2.2.3.7. <i>şayu</i> Soru Sözcüğü.....	371
3.2.2.3.8. <i>şayudın</i> Soru Sözcüğü.....	372
3.2.2.3.9. <i>şayun</i> Soru Sözcüğü.....	372
3.2.2.3.10. <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	373

3.2.2.3.11. <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğü.....	373
3.2.2.3.12. <i>negülük</i> Soru Sözcüğü.....	374
3.2.2.3.13. <i>negün</i> Soru Sözcüğü.....	374
3.2.2.3.14. <i>neke</i> Soru Sözcüğü.....	375
3.2.2.3.15. <i>neteg</i> Soru Sözcüğü.....	375
3.2.2.4. Şaşma İşlevli Sözde Sorular.....	376
3.2.2.4.1. <i> kayda / kayuda</i> Soru Sözcüğü.....	376
3.2.2.4.2. <i>kayudın</i> Soru Sözcüğü.....	376
3.2.2.5. Hatırlatma ve Uyarma İşlevli Sözde Sorular.....	376
3.2.2.5.1. <i>kantan</i> Soru Sözcüğü.....	376
3.2.2.5.2. <i>nelek / nelük</i> Soru Sözcüğü.....	377
3.2.2.6. Bağlaçlık İşlevli Sözde Sorular.....	378
3.2.2.6.1. <i>kalı</i> Soru Sözcüğü.....	378
3.2.2.6.2. <i>kaltı</i> Soru Sözcüğü.....	378
3.2.2.6.3. <i>kim</i> Soru Sözcüğü.....	379
3.2.2.6.4. <i>ne</i> Soru Sözcüğü.....	380
3.2.2.6.5. <i>neçe</i> Soru Sözcüğü.....	380
3.2.2.6.6. <i>neçeme</i> Soru Sözcüğü.....	381
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	382
KAYNAKLAR.....	393
ÖZGEÇMİŞ.....	406

KISALTMALAR

AH:	Atebetü'l-Hakayık → ARAT, Reşid Rahmeti (1992)
Antiisl. :	Antiislamische Polemik in einem alttürkischen buddhistischen Gedicht aus Turfan → TEZCAN, Semih – Peter Zieme (1990)
AT :	Altun Tamgan Tarkan (İhe Aşete) Yazıtı → ORKUN, Hüseyin Namık (1999)
Atab. :	Ata bitigi → ARAT, Reşid Rahmeti (1977)
AY :	Altun Yaruk → KAYA, Ceval (1994)
B :	Batı yüzü
BA :	Besim Atalay → ATALAY, Besim (1999)
BK :	Bilge Kağan Yazıtı → TEKİN, Talat (1988)
Block. :	Fragmente eines uigurischen Blockdruck-Faltbuches → HAZAI, Georg (1975)
BÖ :	Bahşı Ögdisi → ÖLMEZ, Mehmet (1998)
Brief. :	Uigurische Brieffragmente → TEZCAN, Semih – Peter Zieme (1971)
BTT :	Berliner Turfan Texte
C :	Cilt
Christ. :	Ein christliches und ein manichäisches Manuskriptfragment in türkischer Sprache aus Turfan (Chinesisch-Turkistan) → LE COQ, A. von (1909)
Chü. :	Die alttürkische Inschrift am Tor- <i>Stūpa</i> von Chü-yung-kuan → RÖHRBORN, Klaus – Osman Sertkaya (1980)
çev.:	çeviren
Çoyr :	Çoyr Yazıtı → SERTKAYA, Osman F. (1998); BARUTÇU ÖZÖNDER (2006)
D :	Doğu yüzü
D-K :	Dankoff-Kelly → DANKOFF, Robert – James Kelly (1982-1985)
DKPAM:	Daśakarmapathāvadānamālā
DLT:	Divanü Lugati't-Türk
DTS:	<i>Drevnetyursky Slovar'</i> → NADALYAEV, V. M. vd. (1969).
ed. :	editör(ler)
EDPT:	<i>An Etymologycal Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish</i> → CLAUSON, Sir Gerhard (1972).
Erns. :	Ein uigurischer Erntesegeten → ZIEME, Peter (1975b)

- EWT: *Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, → RÄSÄNEN, Martti (1969).
- FourUig. : Four Uigurian Documents → RAMSTEDT, G. J. (1940)
- G : Güney yüzü
- GB : Güneybatı
- H : Huastuanift
- HT : Hüen-Tsang Biyografisi
- hzl. : Hazırlayan(lar)
- IB : Irk Bitig → TEKİN, Talat (1993) ve TEKİN, Talat (2004)
- IS : Das uigurische Insadi-Sūtra → TEZCAN, Semih (1974)
- Jin'. : Fragmente der uigurischen Version des 'Jin'gangjing mit den Gāthās des Meister Fu' → HAZAI, Georg – Peter Zieme (1971)
- K : Kuzey yüzü
- KİP : Kuanşi im Puser → TEKİN, Şinasi (1993)
- KB : Kutadgu Bilig → ARAT, Reşit Rahmeti (1991)
- KİÇ : Köl İç Çor (İhe Huşotu) Yazıtı → ÁRPÁD, Berta (2004)
- KP : Prens Kalyanamkara ile Papamkara → HAMILTON, James Russel (1998)
- krş.: karşılaştırınız
- KşitiZieme: Ein alttürkisches Fragment des Kşitigarbha-Sūtras aus Bāzāklik → ZIEME, Peter (1990)
- KT : Köl Tigin Yazıtı → TEKİN, Talat (2006)
- Ku.T. : Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) → ATA, Aysu (2004)
- M : Maytrisimit Nom Bitig → TEKİN, Şinasi (1976)
- MahāpariZieme : Bruchstücke einer alttürkischen Übersetzung des Mahāyāna Mahāparinirvāṣasūtras aus Turfan → ZIEME, Peter (1991)
- Man. : Türkische Manichaica aus Chotscho → LE COQ, A. von (1911-1922)
- Manic.: Ein christliches und ein manichäisches Manuskriptfragment in türkischer Sprache aus Turfan (Chinesisch-Turkistan) → LE COQ, A. von (1909)
- Manİdikut : Ein manichäisch-uigurisches Fragment aus Idiküt-Schahri → LE COQ, A. von (1908)
- MT : Magische-Texte des uigurischen Buddhismus → ZIEME, Peter (2005)
- MTT : Manichäisch-türkische Texte → ZIEME, Peter (1975a)

- Nest. : Das nestorianische Glaubensbekenntnis in einem alttürkischen Fragment aus Bulayık → ZIEME, Peter (1998)
- O : Ongin Yazıtı
- OY : Orhon Yazıtları
- s. : Sayfa
- S : Sayı
- SaddFedakâr: Das Alttürkische in Sogdischer Schrift Textmaterial und Orthographie → FEDAKÂR, Durdu (1994)
- SaddHazai: Ein Buddhistisches Gedicht aus der Berliner Turfan-sammlung → HAZAI, G. (1970)
- SaddMaue-Röhrborn: Zur alttürkischen Version des Saddharmapuṇḍarīka Sūtra → MAUE, Dieter-Klaus Röhrborn (1980)
- SaddZieme : Zwei neue alttürkische Saddharmapuṇḍarīka-Fragmente → ZIEME, Peter (1989)
- Schwitzbad : Chinesisch-alttürkische Fragmente des ‘Schwitzbad-Sūtras’ → KUDARA, Kōgi – Peter Zieme (1988)
- SDB : Die Geschichte von Sadaprarudita und Dharmodgata Bodhisattva → TEKİN, Şinasi (1980) ve BARUTÇU, F. Sema (1987)
- Sünd. : Ein uigurisches Sündenbekenntnis → ZIEME, Peter (1969)
- T : Tunyukuk Yazıtı → TEKİN, Talat (1994)
- TON : Hsin Tözün Oqıtdaçı Nom → TEKİN, Şinasi (1980)
- TS : Türkçe Sözlük → *Türkçe Sözlük* (2005)
- TT : Türkische Turfan-Texte I-X
- Tug. Hüen. : Uygurskaya Versiya Biyografi Syüan’-Tsana → TUGUŞEVA, L. JU. (1991)
- U : Uigurica → MULLER, F.W.K (1908-1931)
- UPF: Uigurische Pañcatantra-Fragmente→ Vatectexte http://vatec2.fkidg1.uni-frankfurt.de/vatecasp/Uigurische_Pañcatantra-Fragmente.htm
- UT : Eine uigurische Totenmesse → RÖHRBORN, Klaus (1971)
- UTS : *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* bk. CAFEROĞLU, Ahmet (1993).
- vd.: ve devamı, ve diğerleri
- Vim.: Vimalakīrtinirdeśasūtra → ZIEME, Peter (2000a)
- Wind. Ein uigurisches Fragnebt über den manichäischen Windgott → BANG W.-A. von Gabain (1928)

- Yar.Tug. : Yarlıki Uygurskih ...→ Tuguşeva (1972)
- Yos. : Die türkischen Yosipas-Fragmente → ZIEME, Peter (1968)
- Yul. : Inscriptions Ouïgoures des grottes Bouddhiques de Yulin →
HAMILTON, James – Niu Ru-ji (1998)
- / (madde başları için) Farklı okuma tercihlerini gösterir.
- ~ (madde başları için) Sözcüğün yazımındaki farklılığı gösterir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Tanıtımı

1.1.1. Konu

Çalışmamızın konusunu, on üçüncü yüzyıl öncesini kapsayan, eski Türkçenin Orhon Türkçesi (Köktürkçe ~ Göktürkçe) ve Uygurca ile Karahanlı (Hakaniye) Türkçesi yazı dilinde kullanılan soru yapıları oluşturmaktadır. Bilindiği gibi bu üç dönem aynı zamanda, Türklerin, birbirinden farklı kültür çevresinde bulundukları dönemleri içermektedir. Orhon Türkçesi döneminde, Türklerin göçebe (ya da yarı göçebe) topluluklar olması dolayısıyla dillerinin de yabancı ögelere yerleşik topluluklara oranla daha kapalı olduğunu söylemek mümkündür. Orhon Türkçesi metinlerine bakıldığında yabancı unsurların da az olduğu görülmektedir. Ancak, yerleşik yaşama geçmelerinin ardından Türk toplumlarının diğer halklarla etkileşimleri ve Maniheizm, Budizm, Hristiyanlık inanç sistemlerini kabul etmeleri, doğal olarak Türkçenin de ilişkide bulunulan toplulukların dillerinden etkilenmesi sonucunu doğurmuştur. Eski Türkçenin Uygurca döneminde Türkçe, çoğunluğu dinî içerikli yabancı metinlerin çevrilmesiyle çok sayıda yeni sözcük kazanmıştır. Ancak bu yolla, pek çok yabancı unsurun da dile girmesi engellenememiştir. Bu yabancı unsurlar, yalnızca sözcük düzeyinde değil; aynı zamanda söz dizimi düzeyindedir. Türklerin dokuzuncu yüzyıldan itibaren İslamiyet'i kabul etmeye başlamasıyla Türkçe, bu kez de Arapça ve Farsçadan daha fazla etkilenir olmuştur. Karahanlı Türkçesi adı verilen dönem ürünlerinde de sözünü ettiğimiz yabancı etkiler görülmektedir.

Çalışmada söz konusu kültürel çevrelere ait metinlerde yer alan soru yapıları incelenecektir. Soru sözcükleri, geçen zamanla birlikte cümle içerisindeki unsurlarla bütünleşerek soru anlamı dışında yeni anlam ve işlev kazanmaya elverişli yapılar olarak görünmektedir.

1.1.2. Amaç

Doktora çalışmamızdaki amacımız, başlangıcından on üçüncü yüzyıla kadar Türkçedeki soru yapılarını, bu yapıların zamanla yaşadıkları değişimi,

kazandıkları yeni anlam ve görevleri izleyebilmektir. Böylelikle, bu üç dönem ürünlerindeki benzer ve farklı yönler görülecek ve bu unsurların belirlenmesiyle yerlilikleri ya da yabancılıkları konusunda daha somut ve kapsamlı yorumlar yapmak mümkün olacaktır. Aynı zamanda soru yapılarının incelenmesinin farklı dillerdeki benzer ve farklı yönlerin de gözden geçirilmesiyle kapsamı sınırlı da olsa kaynak dillerdeki soru mantığını görmek konusunda yardımcı olabileceğini düşünüyoruz.

Çalışmamızda, yaklaşık beş yüzyılı kapsayan bu üç dönem arasında, dilbilim açısından pek çok özellikte olduğu gibi soru yapıları açısından da olması muhtemel farklar belirlenerek bunların nedenleri üzerinde durulacak; Türkçedeki soru yapılarının geçmişten günümüze seyrini, anlam açısından gelişimini görmek mümkün olacaktır. Ayrıca, soru sözcüklerinin kullanımındaki dönemlere özgü farklılıkların da metinlerin tarihlendirilmesi konusunda yardımcı olabileceğini düşünüyoruz.

Bilindiği gibi, bir dilin eskiliğini belirlemenin farklı yolları vardır. Sözcüklerin yeni anlam, kullanım ve türev kazanıp kazanmadığı da bu yollardan biridir. Çünkü yeni anlam, kullanım ve türev kazanma, uzun zamanın geçmesini gerektirir. Soru yapılarının ilk yazılı ürünlerden başlanarak incelenmesi ve yukarıda değindiğimiz yeni anlam, kullanım ve türevlerin görülmesiyle Türkçenin daha sekizinci yüzyılda dahi işlenmiş bir yazı dili olduğu görüşüne yeni kanıtların ekleneceği görüşündeyiz.

1.1.3. Yöntem

Çalışmaya, incelenecek metinlerin ve dönemlerinin belirlenmesiyle başlamıştır. Yazılış (çeviri ya da istinsah) tarihlerinin belirlenmesi, metinlerin söz varlığı ve barındırdıkları unsurların yerli ya da yabancı olmaları konusunda bilgi sahibi olunması nedeniyle daha sağlam düşünceler ortaya koyulabilmesi açısından önemlidir. Ayrıca bu yolla, metinlerin dönemlerine göre değerlendirilerek benzerlik ve farklılıkların saptanması amaçlanmıştır. Metinlerin tarihlerine ilişkin bilgiler, çalışmanın *İncelenen Metinler* bölümünde yer almıştır. Bu bölümde ayrıca söz konusu metnin öne çıkan özellikleri, içeriği, kaynak dili, ve hacmi vb. özellikleri üzerinde durulmuştur. Metinlerle ilgili olarak kimi zaman özellikle tarih konusunda kesin bilgiler verilememiştir. Bu, eski metinleri tarihlendirme sorunundan kaynaklanmaktadır. Örneğin, Maytrısimit nom Bitig adlı yapıtın çeviri tarihinin sekizinci yüzyıl, on birinci yüzyıl ve hatta daha sonraki dönemler olduğuna ilişkin birbirine çok uzak üç farklı

tarihten söz edilmektedir. Bu sorun, aynı zamanda, tezimizin başlığında yer alan *on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesi* ifadesinin de genel bir terim olması sonucunu doğurmuştur. Bilindiği gibi bu terimi ilk olarak Sir Gerard Clauson kullanmıştır. Clauson, *On Üçüncü yüzyıl Öncesi Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü (An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish)* adlı yapıtında Orhon Türkçesi (Türkü) ve Uygurca (Uyg.) ile Karahanlı Türkçesi (Xak.) metinleri ağırlıklı olmak üzere sonraki dönem ve saha metinlerinden (Harezmi Türkçesi=Xwar., Çağatayca=Çağ., Memlük Kıpçakçası=Kıp. vb.) tanıklara da yer vermiştir. Dolayısıyla bu terim temelde bu üç dönemi kapsamaktadır. Halbuki Uygur dönemi metinlerinin yazılması ya da çevrilip çoğaltılması sonraki yüzyıllarda da sürmüştür. Bu nedenle çalışmamızın başlığındaki *on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesi* terimi genel bir ifadedir. Ancak, kesin olarak on üçüncü yüzyıl ve sonrasına tarihlenen metinlere ilişkin tanıklar çalışmamızda *eğik (italik) yazı* ile gösterilmiştir.

Bu aşamadan sonra soru yapılarını içeren cümleler kaydedilerek cümleler üzerinde tek tek durulmuş; bu yapıların sözcük türü ve cümle ögesi olarak cümledeki yeri belirlenmiştir. Bu özellikler, tezimizin en önemli bölümünü oluşturacak olan anlam özellikleri için bir temel oluşturmuş; böylelikle soru yapılarının sağladığı anlamlar ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Soru yapılarının geçen zamanla birlikte soru işlevi dışında yeni işlevler de kazandıkları görülmektedir. Soru işlevi taşımayan bu sözcükler de çalışmamızda yer bulmuş, bu sözcüklerin daha çok hangi soru sözcüğünden oluştuğu, bunların anlam ve görev açısından ne tür sözcükler oldukları üzerinde durulmuştur.

Soru sözcüklerinin maddebaşı olarak kabulünde yapı ve anlam özellikleri etkili olmuştur. Sözcük, bir yapım eki olarak soru sözcüğü olmuşsa ya da durum eki almasına karşın yeni bir anlam kazanmışsa maddebaşı kabul edilmiştir. Örneğin, *kimke* “kime” sözcüğü, *kim* sözcüğünden farklı bir anlam ifade etmemesi nedeniyle maddebaşı kabul edilmezken *neke* sözcüğü “niçin” anlamını karşılaması nedeniyle maddebaşı kabul edilmiştir. Çalışmanın birinci iki alt bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm, bağımsız biçimbirimler olarak soru sözcüklerini; ikinci bölüm ise bağımlı biçimbirimler olarak *gu / gü* ve *mu / mü* soru işaretleyicilerini içermektedir. Her iki alt bölümde de soru yapıları ayrı ayrı incelenmiştir. Alfabetik sıralamanın temel alındığı bu inceleme sırasında öncelikle araştırmacıların sözcüğün kökenine ve kullanım özelliklerine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Daha sonra sözcük sırasıyla, anlam, sözcük türü ve cümle ögesi olması yönünden incelenmiştir. Sözcüğün anlam, tür ve cümle ögesi olarak işlevleri üzerinde

durulurken her bölümün kendi içindeki sıralaması, çok kullanımdan aza doğrudur. Tez izleme komitesince uygun görülen bir uygulama olarak her özellik için bir metinden beş cümle örneği verilmiştir. Sözcük türü ve cümle ögesi açılarından incelemede de her metinden beş tanık uygulaması sürdürülmüş, böylelikle okuyucunun daha fazla sayıda kullanımı görmesi ve böylelikle çalışmanın denetime daha açık olması sağlanmaya çalışılmıştır. Söz konusu özellik için örnek sayısının beşten az olduğu durumlarda, var olan tüm tanıklar çalışmada ilgili bölümde yer almıştır. Saptanan tanık sayısı bir metin için beş ya da beşten daha az olduğu durumlarda, bu örnekler anlam bölümünde verilmiş; aynı cümlelerin tekrarından kaçmak amacıyla sözcük türü ve cümle ögesi incelemesinde sözcüğün söz konusu metindeki yerinin belirtilmesiyle yetinilmiştir. Tanıklar, Orhon Türkçesi metinleri, Budist Uygur metinleri, Maniheist Uygur metinleri, Hristiyan Uygur metinleri, Uygurlara ait diğer metinler ve Karahanlı Türkçesi metinleri biçiminde sıralanmıştır.

Çalışmada kullanılan örnek cümleler, Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu işlem sırasında, metin yayımlarındaki çeviriler temel alınmış; çevrilmemiş metinlerden alınan örnek cümleler tarafımızdan çevrilmiştir. Metin yayımlarından alınan çeviri cümleler, çalışmamızda aynı biçimde yer almakla birlikte, kimi zaman günümüz yazım özelliklerine uyarlanmış ve kimi zaman da soru sözcüğünü öne çıkarmak amacıyla küçük eklemeler yapılmıştır.

İkinci bölümde ise soru sözcükleri anlamları açısından ayrıntılı olarak, örneklerle incelenmiştir.

1.2. Çalışmayla İlgili Kuramsal Açıklamalar

1.2.1. Soru Nedir?

Soru, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. İnsanoğlunun bilme isteğinden doğan soru kavramı bu yönüyle aslında insan olmanın da temelini oluşturmaktadır. Çünkü insan, düşünen bir varlıktır. Düşünce ise ancak soruyla doğar ve gelişir. İnsanoğlu, bir nokta öteye, bilgiye soruyla ulaşır. İnsan zihni, insanın doğasında var olan merak-soru-cevap üçgeni içinde dolaşır. Buradaki cevap, bilginin ve sonrasında gelecek yeni merak konusunun dolayısıyla yeni sorunun da temsilcisidir. İnsan önce kendisini, sonra çevresindeki varlıkları, nesneleri ve bu somut varlıkların ötesinde yer alan soyut kavramları sorular yardımıyla tanır.

Soru sözcüğü, *Türkçe Sözlük*'te (TS) “Bir şey öğrenmek için birine yöneltilen ve

karşılık gerektiren söz veya yazı, soru (2005: 1794) biçiminde tanımlanmıştır. Ancak, yukarıda söz edildiği gibi tanımda anlatılan sorma eylemi öncesinde insan zihni sorularla meşguldür. Düşünen bir varlık olarak insan soruyu öncelikle kendisine sormuştur. İlk insan kuşkusuz yaşamını kolaylaştırmanın yolunu aramaktaydı. “Hayatta nasıl kalabilirim?”, “Bu eti nasıl küçük parçalara bölebilirim?”, “Bu bitkiyi nasıl elde edebilirim?”, “Ben kimim?”, “Nasıl var oldum?” ... Bu sorular dışında insan başkalarına da sorular sorarak iletişime ve bilgiye katkıda bulunmuştur. Bu yönüyle soru kavramı felsefede ve dilbilimde önemli bir yer tutar. Soru kavramı farklı bilim dallarınca farklı açılardan ele alınarak incelenmiştir. Örneğin, dilbilim açısından sorulu yapıların soru dışında çok sayıda işleve sahip olması, bir dil malzemesi olarak bu yapıların önemini arttırmaktadır.

1.2.1.1. Soru Kavramının İlişkide Olduğu Alanlar

1.2.1.1.1. Felsefede Soru

Felsefe, yaşamın nasıl olması gerektiği, varlık türlerinin ve doğasının neler olduğu, gerçek ve mantıki bilginin neler olduğu gibi sorularla ilgilenen bilim dalıdır. Felsefe, temelini bu ve bunun gibi sorulardan alır. Sözcük, Grekçede “sevgili, arkadaş” anlamındaki *philos* ile, “bilgelik, hikmet” anlamındaki *sophia* sözlerinin birleşmesinden oluşmuştur. Böylelikle *bilgelige aşık olan, onu arayan* anlamına gelmektedir. Aramak eylemi ise sormayı gerektirmektedir. Yukarıda söz edildiği gibi, sorulara verilen cevaplar, doğası gereği sorularla, bu soruların cevaplarının arandığı bir dal olan felsefede, aslında yeni soruların başlangıcıdır.

Temelde her bilim dalı, “İnsan nedir?” sorusuna cevap bulmaya çalışır. Bu soruya her bilim dalının yaklaşımı farklıdır. Bir filozof insanı düşünce, varlık vb. boyutuyla ele alır. Onu ve onun varlığını başka sorularla tanımlamaya çalışır. Bir dilbilimci ise insanı dili, dili etkileyen kültürü vb. boyutuyla ele alır.

Felsefe soruları, günlük yaşamdaki soruların aksine, “Güzel nedir?”, “Madde nedir?”, “Bilgi nedir?”, “Kaç çeşit bilgi edinme yolu vardır?” (Uyur 1984: 25) gibi somut dünyanın dışında soyut kavramları sorgulayan yapılardır. Bu bakımdan felsefe soruları “*tekdüzenli* bir kılığa bürünmüştür”. Oysa günlük yaşamdaki sorular, yaşamdaki renkliliğe ve harekete koşut olarak renkli bir yapıya sahiptir. Örneğin, “Ceplerini tersine çevirebilir misin?” buyruk; “Nerden çıktın?” sevinç; “Demek ben beceriksiz miyim?” meydan okuma; “Dolma kaleminizi verebilir misiniz?” rica; “Tüfek kaç kısma ayrılır?”

öğretileni çabuk belletme yolu; “İyi yüzebiliyor muyum?” yineletme isteği; “Ben mi demişim?” yadsıma; “Gelmeyecek misin?” şaşma işlevlidir. Günlük soruların sayısı “ne kadar dünya durumu varsa o kadar”dır. Felsefe soruları ise, bu anlamda “epey cılız” kalır. Ancak, günlük kaygıları aşan sorulardır (Uygur 1984: 25).

1.2.1.1.2. Dilbilimde Soru

1.2.1.1.2.1. Evrensel Dilbilimde Soru

Felsefede olduğu gibi, soru, dilbilimde de pek çok noktada bir başlangıç olarak düşünülebilir. “Adınız nedir?” ya da “Saat kaç?” gibi soru cümleleri iletişimin başlangıcını oluşturur. Başlangıçta soru yapıları, soru kavramının temel anlamına koşut olarak bilgi edinme amaçlı olmalıdır. Ancak sonraları dillerde, Türkçede olduğu gibi, soru dışında farklı işlevleri de üstlenmişlerdir. Örneğin, İngilizce ve Türkçeden seçilen aşağıdaki karşılıklı konuşmalarda sorulu yapıların küçümseme işlevi söz konusudur:

The Bystander (inapt at definition): It’s a –well, it’s a copper’s nark, as you might say. What else would you call it? A sort of informer (= **İzleyen (Açıklamada yetersiz biçimde)**: - Hımm !!! O, -belki sizin dediğiniz gibi- bir polis muhbiri. Başka türlü ne denebilir ki? Bir tür ispiyoncu).

The Flower Girl (stil hysterical): I take my Bible oath I never said a word (= **Çiçekçi kız (hâlâ isteri halinde)**: İncil üzerine yemin ederim ki asla bir şey demedim).

The Note Taker (overbearing but good-humored): Oh, shut up, shut up. Do I like a policeman (= **Not alan kişi (baskıcı ama iyi huylu)**: Oooh! Kapa çeneni, kapa çeneni! Bir polise benziyor muyum?)

The Flower Girl (far from a reassured): Then what did you take down my words for? How do I know whether you took me down right (= **Çiçekçi kız (güvensiz biçimde)**: Benim sözlerimi nasıl kaydettin? Doğru yazıp yazmadığını nereden bileyim?)...

Ellie: Hepimiz tepeden tırnağa donandık. Yeni bir eve taşındık. İki yıl kadar yeni bir okula gittim.

Mrs. Hushabye: Topu topu iki yıl mı?

Ellie: Topu topu iki yıl. Sonunda babam sermayeyi kediye yükletti (Erton 1997: 104).

Peter’in yeni yılda sigarayı bırakma kararı aldığını bilen eşi Mary’nin yeni yılla birlikte eşine sorduğu “*What was your New Year resolution? (= Yeni yıl kararın neydi?)*” (Wilson-Sperber) sorusu hem Türkçede hem İngilizcede gerçek soru dışında hatırlatma işlevine sahiptir. Bunun gibi, “*Can I open the window? (= Pencereyi açabilir miyim?)*” (Wilson-Sperber) cümlesi, her iki dilde de “*Pencereyi açma becerisine*

(*yeteneğine*) *sahip miyim?*” anlamında gerçek soru değil; “*Pencereyi açmama izin verir misin?*” anlamında izin alma işlevli bir sorudur. Bu türden örnekleri arttırmak mümkündür (Wilson-Sperber).

Sorular tüm dillerde ekler, sözcükler ve parçalar üstü sesbirimler (tonlama, vurgu, ezgi) yoluyla sağlanmaktadır. Örneğin Türkiye Türkçesi için soru ekli soru cümlesi olarak “*Yağmur yağıyor mu?*”; Soru sözcüklü soru cümlesi olarak “*Buraya nasıl geldin?*” yapıları sıralanabilir. Bunun dışında, konuşanın “*Bugün ne yaptın?*” sorusunu duymayan dinleyenin “*Efendim?*” biçimindeki yanıtını da seslenme ögesi soru olarak kabul etmek mümkündür. Bunun gibi, Eve yeni gelen Ayşe’nin annesine yönelttiği “*Babam geldi?*”; Ahmet’in yanında Fatma’yı görmeyen ortak arkadaşlarının Ahmet’e yönelttiği “*Fatma?*” ve görevlinin sorduğu “*Adınız?*” cümleleri de soru ögesi olmaksızın sağlanan sorulardır. Yukarıda söz edildiği gibi soru dışında çok sayıda farklı işleve sahip olsa da bu işlevler yine de ilgili soru yapısının öz niteliklerine dayanmaktadır. Soru incelemeleri için sorunun öz niteliği kadar, soruya verilen cevap da önemlidir. Bir soru yapısının anlam özellikleri ancak bu biçimde ortaya konur. Örneğin yazılı bir metni inceleyen araştırmacı için “*Bu ne?*” sorusu, cevabı olmaksızın muallâkta kalmış bir soru niteliğindedir. Bu soruya verilen cevap “*Bilgisayarın anakartı.*” ya da “*Mustafa’nın paltosu.*” ise gerçek soru söz konusudur. Birinci durumda, konuşan sorduğu nesnenin ne olduğunu gerçekten bilmemektedir. İkinci durumda ise konuşanın, nesnenin ne olduğunu bilmesine karşın, o nesnenin orada bulunmasına anlam veremediği anlaşılmaktadır. “*Bu ne?*” sorusuna verilen cevap “*Hımm, mutfakta mıymış? O kadar da bakmıştım.*” ise, burada gerçek soru değil; kızgın konuşanın, “*İşte, bak! Buradaymış.*” gibi bir yargıyı soru yoluyla ifadesi söz konusudur.

İşte dilbilim genel olarak diğer tüm dil yapılarında olduğu gibi, iletişimi oluşturan soru ögelerini de, yapıları, anlamları, dizilişleri ve işlevleri açısından ele almaktadır.

Soru yapıları, çağdaş söz dizimi kuramlarının gelişmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Örneğin, soru sözcükleriyle kurulan sorulu yapılarda “taşınma (dislocation)” sınırlarının belirlenmesi 1960’ların ortalarından beri genel gramer çalışmalarının kalbinde yer alır (Ginzburg-Sag 2000: 1).

Soru yapılarını inceleyen dilbilim çalışmalarında genel olarak soru türlerinin cümlelerin yapısı açısından *doğrudan sorular* (direct questions) ve *dolaylı sorular* (indirect questions) olarak ikiye ayrıldığını görüyoruz. Doğrudan soru için “*Is it raining*

(= *Yağmur yağıyor mu?*)” dolaylı soru olarak ise “*I ask you (to tell me) which book Mary read (= Sana, Mary’nin hangi kitabı okuduğunu soruyorum)*” cümleleri örnek olarak verilebilir (Kartunnen 1977: 3 vd.).

Soru yapıları, içerdiği soru yapısı açısından da *evet/hayır soruları* (yes/no questions, polar questions ya da nexus questions, alternative questions) ve *soru sözcüklü sorular* (wh- questions) olarak iki bölümde incelenmiştir. Birinci gruba “Yağmur yağıyor mu?”; ikinci gruba ise “Devlet kütüphanesine nasıl gidebilirim?” türünden sorular girer. Kimi araştırmacılar (Kornfilt 1997: 5), ayrıca *seçmeli sorular* (alternative questions) başlığı altında bir soru türünden daha söz eder. Bu, “Ayşe Ahmet’i mi yoksa Ali’yi mi çok sever?” türündeki bir sorudur. Kartunnen, *evet/hayır sorularının* aslında bu türün “dejenere” olmuş biçimi olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Kartunnen’e göre *soru sözcüklü sorular* (wh- questions) için en uygun terim *araştırma soruları* (research questions)dır (Kartunnen 1977: 4). Temelde *evet/hayır soruları* ve *soru sözcüklü sorular* ayrımı soru cümlesinin içerdiği soru yapısına göre yapılmış görünse de verilen cevabın da göz önünde bulundurulduğu karışık bir sınıflamadır, denebilir. Çünkü, evet ya da hayır, “Yağmur yağıyor mu?” türünden cümleye verilen bir cevaptır. Soru sözcüklü soru ise, cümlelerin içeriğine göre yapılmış bir tanımdır.

Sorular, anlamları açısından da genel olarak *gerçek sorular* (interrogative questions) ve *sözde sorular* (rhetorical questions) biçiminde iki ana bölümde incelenmektedir. Gerçek sorular, adından da anlaşılacağı gibi, sorulu yapıların temel amacına uygun olarak bir şeyin doğruluğunu ya da yanlışlığını, var olup olmadığını öğrenmeyi; bilgi edinmeyi amaçlayan, konuşanın kapının çalması üzerine sorduğu “Kim o?” türünden sorulardır. Sözde sorular ise soru yapısı içermesine karşın soru anlamı olmayan ya da soru anlamı içerse bile sorunun cevabını hem konuşanın hem de dinleyenin bildiği;

Şu manzaraya bak, ne kadar güzel! ya da

Cep telefonunun çalması üzerine;

A : - Kim arıyor?

B : - Kim olabilir?

A : - Tabi ki Ahmet, türünden sorulardır.

Wilson-Sperber, işlevleri açısından sözde soruları şu biçimde sınıflandırmıştır:

1) *Konuşma sanatıyla ilgili sorular (rhetorical questions):* Cevabı konuşan

ve dinleyen tarafından bilinen sorulardır.

- 2) *Sınav soruları (exam questions)*: Bu tür sorularda amaç, konuşanın bilgi edinme isteği değil; dinleyenin bilgisini ölçme isteğidir. Örneğin bir öğretmenin soru sorma amacı, öğrenciden bir konuyu öğrenmek değil; öğrencinin o konudaki bilgisini ölçmektir.
- 3) *Tahmin soruları (guess questions)*: Bu tür sorularda tahmin edilen cevabın doğru olup olmadığı sorulur. Örneğin, Mary elinde küçük bir şey saklamaktadır. Elleri arkasında, Peter'e döner ve "Hangi elimde?" diye sorar. Mary'nin bu sorusu tahmin sorusudur.
- 4) *Şaşma soruları (surprise questions)*: Bu tür sorularda şaşkınlık söz konusudur.
- 5) *Açıklama soruları (expository questions)*: Soru sormaktan çok, konuya dinleyenin dikkatini çekmek isteyen konuşanın cevabını kendisinin vermeyi düşündüğü sorulardır.
- 6) *Kendine yönelik sorular (self-addressed questions)*: Bu tür sorularda konuşan kendi kendine soru sormaktadır. Bunun nedeni, şaşkınlık, kızma vb. olabilir ve konuşan kendisine (dinleyen) sorduğu sorunun cevabını elbette bilmektedir.
- 7) *Spekülatif sorular (spekulative questions)*: Bu tür sorularda, cevabı hakkında bilgi sahibi olan konuşan, yine konu hakkında bilgisi olan dinleyenin görüşünü almayı amaçlamaktadır (Wilson-Sperber: <http://www.dan.sperber.com/mood.htm> ; Yaylagül 2003: 2).

1.2.1.1.2.2. Türk Dilbilimi ve Türkoloji Çalışmalarında Soru

Türkçe soru yapıları üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında ise bu çalışmaların sayıca çok az olduğu görülecektir. Yapılan çalışmalar da daha çok Türkiye Türkçesindeki yapıları ele almaktadır. Bu bölümde, Türkiye Türkçesi dilbilgisi çalışmalarındaki bakış açısının belirlenmesi amacıyla soru yapılarının bu çalışmalardaki yeri gözden geçirilecek, genel soru kavramı hakkındaki düşünceler üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.

Türk Dili Grameri -Osmanlı Lehçesi-'nin *Müphem Zamirler* bölümünde kim ve

ne zamirlerine ve bu zamirlerin kullanımına yer verilmiştir¹. Burada, *ne* zamirinin eski *kay* “sorguluk”unun yerini tuttuğu ve aslında önceleri soru işlevi dışında *nenġ* sözcüğü yerinde kullanıldığı belirtilmiştir (Deny-Elöve 1941: 208 vd.). Yapıtın *Sıfat* bölümünde *hangi* ve *ne* sözcüklerinin soru (istifham) sıfatı olarak kullanımına değinilmiştir (*age.* : 218 vd.).

Deny-Elöve’den sonraki dilbilgisi çalışmalarında da sorulu yapılar genel olarak soru zamirleri, soru sıfatları, soru zarfları, soru eki bölümlerinde ele alınmış ve bunlara ilişkin kullanımlara değinilmiştir (Kononov 1956: 156, 192, 240 vd.; Ergin 1993: 240 vd., 262 vd.; Banguoğlu; Ediskun 2005: 164 vd., 143 vd., 282 vd.).

Dilbilgisi çalışmalarının cümle bilgisi bölümlerinde ya da müstakil cümle bilgisi çalışmalarında soru cümlelerinin cümlede anlam konusu içerisinde ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmalarda çoğunlukla anlamları açısından cümleler, olumlu cümle, olumsuz cümle ve soru cümlesi (kimi çalışmalarda, Örneğin Delice 2003’te olumlu soru cümlesi, olumsuz soru cümlesi) biçiminde sınıflanmış, kısa tanım ve cümle örnekleriyle yetinilmiştir.

Soru cümlelerine ilişkin en ayrıntılı değerlendirmelere yer veren araştırmacılardan biri olan Emre, soruda tonlamanın etkisi, soru sözcüğünün anlama etkisi ve soru sözcükleri dışında *değil mi*, *hani*, *ha*, *demek*, *belki*, *yani*, *sanki*, *acaba*, *ya*, *yoksa* gibi başka yapı ve sözcüklere de değinmiştir. Emre ayrıca, soru cümlelerinde da / de bağlacının etkisi ve soruyu yumuşatma yolları gibi özelliklere de değinmiştir (1945: 467 vd.).

Dizdaroğlu, “kullanımı en yaygın, anlam yönünden çok zengin anlatım türlerinden biri” olarak gördüğü soru tümcelerinin bu yönüyle anlatımı tekdüzelikten kurtarır, amacın özgün biçimde anlatımını sağlar. Çalışmada Türkiye Türkçesinde soruyu oluşturan yapılar üzerinde durulduktan sonra soru tümcelerinin cümleye kattığı onaylatma; reddetme; yalanlama; olasılık ve ikircimcilik; beğenme, övme, yeğleme, yüceltme; şaşma; bilmezlikten gelme; bilinmezlik; rica, özür dileme, buyruk; yakınma, başa kakma; üzüntü, acınma; güçsüzlük, yetersizlik; küçümseme, azımsama, önemsemezlik, alay; kendini küçük görme; kızma, azarlama, korkutma, meydan okuma; kınama, suçlama; yargıyı sınırlama; yargıyı genişletme, aşırılık; kesinlik; söze duyusalılık kazandırma; özlem; gereksizlik gibi anlam özellikleri üzerinde durulmuştur

¹ Oysa sözcük, daha sekizinci yüzyılda KT, BK ve T’de soru zamiri olarak (hatta kimi zaman soru işlevi dışında) kullanılmıştır.

(1976: 295 vd.).

Underhill, *Turkish Grammar*'in evet/hayır sorularını değerlendirdiği bölümünde evet/hayır sorularının *mI* ekiyle yapıldığından, ekin sorulan sözcükten sonra yer aldığından söz etmiştir. Burada, ekin, geçmiş zamanlı bir fiilden sonra geldiğinde cümlelerin sonunda yalnız başına; diğer çekimlerden ve fiil olmayan yapılardan sonra geldiğinde ise kişi ögesinden önce yer aldığı belirtilmiştir. Soru ekinin yalnız cümle sonunda değil, cümlede isim, isim tamlaması ya da bir zarftan sonra da gelebileceğinin bildirildiği yapıtta, bu durumun cümledeki vurgulanan sözcüğü değiştirdiği örneklerle anlatılmıştır (1976: 58 vd.). Underhill, gramerinde sırasıyla, *ne*, *hangi*, *kim*, *kaç* sözcükleri ile özel olarak da *-Iyor* yapısıyla oluşturulan sorular üzerinde de durmuştur. Yazar, *ne* ile ilgili bölümde Türkçede soru eki de dahil olmak üzere soru cümlelerini oluşturan tüm yapılardaki fiil biçimlerinin soru değil, bildirme kipli olduğundan söz etmiştir (1976: 69 vd.). Sorular bölümünde de yazar, *ne gibi*, *nasil*, *niçin*, *ne kadar*, *kaç* gibi soru yapıları üzerinde durmuştur (1976: 161 vd.).

Gencan da soru cümleleri ve özellikle “-*mi?*” ekiyle oluşmuş cümleler üzerinde ayrıntılı bir biçimde durmuştur. Gencan’a göre sorunun temel amacı, “bir şeyin içyüzünü öğrenmek, bir açıklama istemek, bir kuşkuyu gidermek”tir. Sorular, yanıt bekleyen ve yanıtız sorular olarak ikiye ayrılır. Yanıt beklemeyen soruların duygu değeri yüksektir, sanatlı anlatıma sahiplerdir. Yanıt beklenmeyen olumlu sorulardan kimileri yadsıma anlamı verebilir. Şaşkınlıkla sorulan sorular da yanıt beklemez (2001: 396 vd.).

Ediskun, yapının cümle bilgisi bölümünde soru cümlelerini gerçek soru ya da sözde soru olarak ikiye ayırmıştır. Gerçek soru cümleleri mutlaka cevap bekler. Bu cevap, yalnızca evet ya da hayır cevabı olabileceği gibi, bunlardan başkası da olabilir. Sözde soru cümleleri ise cevap beklemeyen, “söze bir çalım kazandıran” cümlelerdir (2005: 374 vd.).

Şimşek de soru cümlelerini Gerçek soru tümcesi, Sözde soru tümcesi olarak iki bölüme ayırmıştır. Çalışmada Türkiye Türkçesindeki işlevleri açısından Gerçek soru tümceleri, Yanıtı evet ya da hayır olan sorular, Evet-hayır dışında yanıt gerektiren sorular, Ayırtlama sorusu, Yineletme sorusu; Sözde soru tümceleri de Şaşma/yadırgama, Küçümseme/İnanmayış, Beklenmezlik, Özlem, Olumsuzluk, Rica/İncelik, Özendirme, Övme/yüceltme, Karşılaştırma, Çözümleme/açıklama gibi sınıflara ayrılmış; bunlara ilişkin tanım ve örneklere yer verilmiştir (1987: 206).

Kornfilt, Türkçede soruyu oluşturan yapılar üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur.

Çalışmada sorulu yapılar öncelikle Evet/hayır soruları (Yes/no questions) ve Soru sözcükleriyle kurulan sorular (Question-word questions) olarak ikiye ayrılmış; birinci bölüm, Yansız evet/hayır soruları (Neutral yes/no questions) ve Başlıca evet/hayır soruları (Leading yes/no questions) (Evet cevabı bekleyen= Expecting the answer ‘yes’; Hayır cevabı bekleyen= Expecting the answer ‘no’; seçmeli sorular= alternative questions) gibi alt bölümlere ayrılmıştır. Soru sözcükleriyle kurulan sorulu yapılar da örneklerle değerlendirilmiş; soru cümlelerinde ana cümle ve yan cümle, soru sözcüklerinin oluşturduğu gruplar, edatlarla soru sözcüklerinin birleşimi sonucu oluşan yapılar, soru sözcüklerinin uyumlu olduğu yapılar, bir cümlede birden fazla soru ögesinin varlığı, soru ögelerinin morfolojik özellikleri, soru sözcüğünün başa alınması, fiilin önünde yer alması, soru sözcüklerinin vurgusu konularında ayrıntılı görüşlere yer verilmiştir (1997: 5 vd.).

Göksel-Kerslake’de de soru konusuna geniş yer ayrılmıştır. Çalışmada, diğer çalışmalarda olduğu gibi Türkçede sorunun *mI* eki ya da soru sözcükleriyle yapıldığı belirtildikten sonra sorular, Evet/hayır soruları (Yes/no questions), Seçmeli sorular (Alternative questions) ve Yankılı sorular (Echo questions) adlı bölümlerde sorulu yapılar anlamları, yerlerinin önemi ve vurguları açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca yan cümlelerde soru yapılarının durumu, *hani*, *acaba*, *yoksa*, *bakalım* gibi yardımcı yapılarla, konuşma dilinde görülen retorik soru biçimleri üzerinde durulmuştur (2005: 287 vd.).

Türkçenin sözdizimi üzerine yapılan kimi çalışmalarda da soru cümleleri konusunun kısa açıklamalar ve örneklerle ele alındığı görülmektedir (Karahan, 2004: 107 vd.; Delice 2003: 142).

1.2.1.1.2.3. Günümüz Türk Lehçelerine İlişkin Çalışmalarda Soru

Günümüz Türk lehçelerinde de soru yapılarının genel olarak *kim*, *ne* ve **ka* soru zamirleriyle ve *-mI*, *-mU* soru ekiyle oluştuğu görülmektedir. Ancak kimi zaman türlü nedenlerle farklı lehçelerde aynı anlam için farklı soru zamirine dayanan sözcük kullanılabilmektedir. Örneğin Türkiye Türkçesinin de aralarında bulunduğu çok sayıda lehçede sayı soran sözcük çoğunlukla **ka* zamirinden türeyen *kaç* (ve değişik biçimleri) iken Azericede ve Türkmencede bu, *ne* zamirine dayanan *neçe* sözcüğüdür. Bunun gibi, farklı sahalarda farklı sözcükler tercih edilebilmektedir. Örneğin, Türkiye Türkçesi, Azerice, Gagavuzca ve Türkmencede **ka* zamirine dayanan soru sözcüklerinin azlığı

dikkat çekerken Kazakça, Kırgızca, Tuvaca ve Hakasça gibi lehçelerde durum farklıdır. Bunun yanında örneğin Azericede *-mI*, *-mU* soru ekinin eksiltilecek soru anlamının daha çok ezgiyle sağlandığı gözlenmektedir. Diğer kimi lehçelerde ve Türkiye Türkçesi konuşma dilinde de kimi zaman soru ekinin cümleden kaldırılarak soru anlamının ezgiyle sağlanması eğilimi vardır.

Soru cümlelerinin dizilişi ve içerdiği anlamlar açısından da Türkiye Türkçesiyle karşılaştırıldığında arada büyük farkların olmadığı gözlenmektedir. Ancak, bu konuda şu düşüncemizi de belirtmek gerekmektedir. Türkiye’de hazırlanan günümüz Türk lehçe gramerlerinde Türkiye Türkçesi gramerlerinde de görülen bir özellik olarak soru yapıları daha çok sözcük türleri altında ele alınmış, ilgili alanda söz konusu sözcükler sıralanarak birkaç örnek verilmekte yetinilmiş kullanıma ilişkin ayrıntılı açıklamalar yer almamıştır. Ancak, Rus ekolü etkisindeki kimi gramerlerde durum farklıdır. Söz konusu gramerlerden soru cümlelerinin kuruluşu ve anlam özelliklerine ilişkin daha ayrıntılı bilgiler almak mümkündür.

Günümüz Türk lehçelerinde soru ögelerini lehçelere göre şu biçimde özetlemek mümkündür:

Soru eki, Azericede *-mI*, *-mU* biçimindedir. Ancak soru daha çok tonlama ve vurguyla sağlanmaktadır (Buran-Alkaya 2006: 51). Bunun yanında soru, *nêçe (kaç)*, *kim*, *ne*, *hara (nere)*, *hansı (hangi)*, *nêce (ne kadar)*, *haçan (ne zaman)*, *ne üçün, niye, nêce (nasıl)*, *nezaman*, *ne vaxt* gibi sözcüklerle sağlanmaktadır (Buran-Alkaya 2006: 62 vd.).

Gagavuzcada soru, *-mI* dışında, *ne*, *nice*, *neşey*, *naşi (< ne şey)*, *nânı sa*, *nânde*, *nâänden(< ne yan)*, *neçin*, *nesoy (<ne soy)*, *nasıl*, *kim*, *nere*, *kaç*, gibi soru sözcükleriyle sağlanmaktadır (Özkan 2007: 116, 120). Gagavuzcada bunlar yanında, cümle açıcı olarak kullanılan ve bulunduğu cümleyi soru işlevi dışında ana cümleye bağlayan *açan (ne zaman)*, *ani (hani)*, *aniki (hani ki)*, *neredä*, *neçin ki (niçin ki; çünkü)* sözcükler de söz dizimi açısından büyük öneme sahiptir (Özkan 2007: 144 vd.).

Türkmencede soru eki *-mI*, *-mU’* ekiyle yapılmaktadır. Bunun yanında *haysı (hangi)*, *nääçe (kaç, ne kadar)*, *nääçinci / nääçenci (kaçıncı)*, *nääçeden (kaçar)*, *näähili (nasıl)* yaygın olan soru sıfatları olarak kaydedilmiştir. Türkmencede kullanılan soru zarfları ise “*nääçe (ne kadar)*, *näähili (nasıl)*, *nääme üçiin (niçin, neden)*, *näävağt (ne zaman)*, *nemeñ (nasıl)*, *niçik (nasıl)* sözcükleridir (Borjakow vb. 1999: 168 vd.; Kara 2001: 39, 45, 46).

Özbekçede soru eki her zaman ince, düz, dar ünlülü olarak görülen *-midir*

(Coşkun 2000: 79). Bunun yanında *-çi, -a, -ya, -kü* ekleri de soru yapımında kullanılır (Abdurrahmanov vb. 1975: 103). *-mi* dışındaki ekler daha çok pekiştirme işlevlidir. Örneğin *-çi* eki, cümleye daha çok pekiştirme görevi üstlenerek soru ifadesi katmakta; şartlı yapılarla kullanıldığında nazik emri; emir kipleriyle kullanıldığında ise kuvvetli bir emri ifade etmektedir. Özbekçede kullanılan soru sözcüklerini de *kanday, kaysı, kança, neçe, nime, ka-yerde, kaçan, kanday kilib, neçük, nime uçun, nime sebebden, nime maksasadda* gibi yapılar oluşturmaktadır (Abdurrahmanov vb. 1975: 103 vd.).

Yeni Uygur Türkçesinde soru eki her zaman *-mu* biçimindedir (Yazıcı Ersoy 2007: 378). Soru sözcükleri ise, soru zamiri olarak *kim, qança, qançiliq, nâççiliq (ne kadarı), qäyär (nerede), nä (nerede), qayaq (nerede), qeni (nerede), qäyärda (nerede)*; soru sıfatı olarak *qandaq, nämä (ne, hangi), qaysı (hangi), qançä (kaç), nâççä (ne kadar), nädiki (neredeki), neçuk (nasıl), neçänd (kaç)* ve soru zarfı olarak *qaçan, neçaq, näkäm, nä vaqit (nävaq), neçaqta (ne zaman), neçaqliq, qançiliq, nâççiliq (ne kadar), nemişqa (niçin), neçük (niçin)* sözcükleridir (Yazıcı Ersoy 2007: 381, 384, 385).

Kırgızcada soru eki çok biçimlidir. Ek, ünlülerden ve tonlu ünsüzlerden sonra geldiğinde *-bI, -bU*; tonsuzlardan sonra geldiğinde *-pI, -pU* olarak ve her zaman kişi eklerinden sonra kullanılır (Buran-Alkaya 2006: 234). Bunun dışında vurgu ile herhangi bir soru ögesi kullanılmaksızın ya da *bele (<bı ele), beken (bı+eken) beym* sözlerinin getirilmesiyle; *ee, ıya, go* gibi soru parçacıkları yardımıyla ve *kim (kim), ne, emne (ne), kaçan (ne zaman), kanday (nasıl), kaysı (hangisi), kança (kaç), neçe (ne kadar), kayda (nerede), kana (hani), kaydan (nereden), kay ubakta (ne zaman), emne üçün (niçin), emne sebeptüü (neden)* gibi sözcüklerle soru cümleleri oluşturulmaktadır (Baytok 2006: 81 vd.).

Karakalpak Türkçesinde de soru eki çok biçimli olarak karşımıza çıkmaktadır. Soru eki ünlülerden ve *l, r, w, y* ünsüzlerinden sonra *-mA; m, n, ñ* ve *z* ünsüzlerinden sonra *-bA*; tonsuz ünsüzlerden sonra *-pA* biçimindedir. Bunun dışında yalnızca ikinci kişilerde ek, kökle başka bir ek arasına girerse *-mI, -bI* ve *-pI* biçimlerini alır. *-şe* eki de vurgu yoluyla soru anlamı katmaktadır (Uygur 2007: 572). Karakalpak Türkçesinde kullanılan soru zamirleri, *kim (kim), ne (ne), neşewi (kaçı), qayda (nereye), qaydan (nereden), qaysısı (hangisi)*; soru sıfatları, *neşinşi (kaçıncı), nişe (ne kadar, kaç), qa, qay (hangi), qanşa (ne kadar), qaysı (hangi), qanday (hangi)* sözcükleridir (Uygur 2007: 574, 577).

Nogay Türkçesinde soru eki *z* ünsüzüyle biten sözcüklerden sonra *-bA*; ünlüyle ve tonlu ünsüzle biten sözcüklerden sonra *-mA*; tonsuz ünsüzlerle biten sözcüklerden

sonra –pA biçimindedir. Bazı isimlerde ekin –Im biçimine de rastlanmaktadır (Ergönenç Akbaba 2007: 635). *Ne (ne)*, *kim (kim)*, *kayda (nerede)*, *kaydan (nereden)*, *kaysı (hangi, hangisi)*, *nege (niçin)*, *kaşan (ne zaman)* *kayday (nasıl)*, *neşe (kaç)*, *neşenşi (kaçıncı)*, *kalay (nasıl)*, *kayerdeki (neredeki)*, *neşeser (kaçar)*, *kaşan (ne zaman)*, *kayzaman (ne zaman)*, *neşik (nasıl)*, *kalay, (nasıl)*, *kayerde (nerede)* Nogaycada kullanılan soru sözcükleridir (Ergönenç Akbaba 2007: 638 vd.)

Tatarcada soru eki –mı ve mē biçimindedir. Soru, bu ek yanında *kaya (hangi)*, *kayan (nereye)*, *kēm (kim)*, *nesre (ne)*, *niçaklı (ne kadar)*, *niçek (nasıl)*, *niçelep (ne kadar)*, *niçev (kaçı, kaç tanesi)*, *nikader (ne kadar)* *nindiy (nasıl)*, *kaysı (hangi, hangisi)*, *niçe (kaç)*, *niçençē (kaçıncı)*, *niçeşer (kaçar)* gibi sözcüklerle sağlanmaktadır (Öner 2007: 710, 713 vd.)

Başkurtçada soru eki –mı / -mī olarak karşımıza çıkmaktadır. Soru cümleleri ek dışında, *kim (kim)*, *nime (ne)*, *kayza (nerede)*, *kayhınıhı (hangisi)*, *kasangı (hangi; ne zamanki)*, *kalay (hangi, nasıl)*, *kayhı (hangi)*, *kayhılay, nindäy (nasıl)*, *ni (ne)*, *kūpmī (kaç)*, *nise (kaç) ni saklı (ne kadar)*, *kasın (ne zaman)*, *nişik (nasıl)*, *ni rävişli (ne şekilde)*, *ni tiklīm (ne kadar)* sözcükleriyle kurulmaktadır (Yazıcı Ersoy 2007: 771 vd.).

Kırım Tatarcasında da soru eki –mI biçimindedir. Ek, sözcüğün her zaman sonunda yer alır (Yüksel 2007: 846). Kırım Tatarcasında soru ifadesi taşıyan sözcükler ise, *kim (kim)*, *ne (ne)*, *kayda (nerede)*, *kaydan (nereden)*, *kaysı, angi (hangisi)*, *neday, nedayın (nasıl)*, *kaç (kaç)*, *kaçıncı (kaçıncı)*, *kaydaki, neryerdeki (neredeki)*, *kaçar (kaçar)*, *nasıl (nasıl)*, *ka (hani)*, *neden (neden)*, *ne kadar (ne kadar)*, *ne dep (niçin)*, *neçün, ne içün (niçin)*, *nişlep, nege (niye)*, *neçe (ne kadar)*, *kaçan, ne vakt (ne zaman)*, *ne vaktkace (ne zamana kadar)*dir (Yüksel 2007: 848 vd.)

Karaçay Malkar Türkçesinde soru eki –mI biçimindedir. Soru cümlelerinin kuruluşunda görev alan soru sözcükleri ise şunlardır: *kim (kim)*, *ne (ne)*, *kaysı (hangi, hangisi)*, *nença (kaç)*, *nençançı (kaçıncı)*, *nençasar (kaçar)*, *kalay (nasıl)*, *nellay (nasıl)*, *kaydagı (neredeki)*, *kim bla (kiminle)*, *ne için (niçin)*, *nege > nek (niçin)* (Tavkul 2007: 905 vd.).

Soru ekinin –mI / -mU biçiminde görüldüğü Kumuk Türkçesinde yer alan soru sözcükleri, *kim (kim)*, *ne (ne)*, *neşik (nasıl)*, *kaysı (hangi)*, *neçe (kaç)*, *neçençi (kaçıncı)*, *neçeşer (kaçar)*, *neçakı (ne kadar)*, *nege (niçin)*, *kaçan (ne zaman)*dır (Pekacar 2007: 978 vd.).

Altay Türkçesinde soru eki, çok şekilli olarak –bA, –bO, –pA, –pO biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Soru eki, kendisinden önceki sözcükten ayrı yazılır (Güner

Dilek 2007: 1038). Altay Türkçesinde, *kim (kim)*, *ne, neme (ne)*, *kañcazı (ne kadarı, kaçı)*, *kajı cerge*, *kaydöön, kaydaar (nereye)*, *kajızı (kaçı, hangisi)*, *kajıları (hangileri)* sözcükleri zamir; *kañça (kaç)*, *kañçañçı (kaçıncı)*, *kandıy (nasıl)* sözcükleri sıfat; *neniñ uçun (niçin)*, *kandıy (nasıl)*, *kañça (ne kadar)*, *kaçan (ne zaman)*, *ne (niçin)* sözcükleri de zarf olarak kullanılmaktadır (Güner Dilek 2007: 1039 vd.).

Hakasçada da soru eki çok şekillidir. *m, n, ŋ* ünsüzleriyle biten sözcükten sonra ünlü uyumuna uygun olarak *-mA*; *m, n, ŋ* dışında kalan tonlu ünsüzlerle biten sözcüklerden sonra *-bA*; tonsuz ünsüzlerle biten sözcükten sonra ise *-pA* biçiminde görülür. Ekler önceki sözcükten ayrı yazılır. (Arıkoğlu 2007: 1106). Bunun yanında, Hakasçada, *kem (kim)*, *nime (ne)*, *nince (kaç)*, *haydağ (nasıl)*, *hay, hayzı (hangi)*, *hayzıları (hangileri)*, *hayca (nasıl)* gibi sözcükler, soru yapılarının kurulumunda görev almaktadır (Arıkoğlu 2007: 1108 vd.).

Soru eki Tuvacada tek biçimlidir: *-be*. Ünlü uyumuna uymayan bu ek, bağlı olduğu sözcükten ayrı yazılır (Arıkoğlu 2007: 1179). Tuvacanın soru sözcükleri ise şunlardır: *kım, kımnar (kim)*, *kımnı (kimin)*, *çü, çüü (ne)*, *çünüü (neyin)*, *kayı, kayızı (hangi, hangisi)*, *kayın, kayırtan (nereden)*, *kaynar (nereye)*, *kaş, çeje (kaç)*, *kaşı, çejeji “(kaçı, ne kadarı)*, *kayda (nerede)*, *kandıg (ne gibi, nasıl)*, *kaya (nereye)*, *kajan (ne zaman)*, *çüge, çüden (niçin)* (Sat 1955: 707; Krueger 1977: 126).

Saha Türkçesinde soru *kim (kim)* ve *tuox (ne)* soru zamirleri, *xas (kaç)*, *xaya (hangi)*, *xannık (hangi)*, *xannağı (neredeki)* soru sıfatları, *xaydax (nasıl, ne şekilde)* ve *töhö (ne kadar)* soru zarfları aracılığıyla sorulur. Soru, bunlar dışında daha çok seçmeli (karşılaştırmalı) soru cümlelerinde kullanılan *duu, duo* edatı ve *-y, iy, -iy, -uy, -üy* ekleriyle yapılır (Kirişcioğlu 1999: 81 vd.).

Çuvaşçada kullanılan soru ekleri *-şim, -Am, -A, -i* ve *-şidir*. İsim cümlelerinde daha çok *-i* ve *-şi* ekleri tercih edilir (Ersoy 2007: 1307). Bu ekler yanında Çuvaşçada soru anlamı, *kam (kim)*, *mñn (ne)*, *hışı (hangi, hangisi)*, *ıştan (nereden)*, *tem (ne)*, *mñle (nasıl)*, *mişe (kaç)*, *mñn çuhlı (ne kadar)*, *hışan (ne zaman)*, *ışta (nerede)*, *ıştan (nereden)*, *ma, mñşın (niçin)*, *yepke (nasıl)* sözcükleriyle sağlanmaktadır (Ersoy 2007: 1311 vd.).

1.2.1.1.2.4. Tarihi Türk Gramerlerinde Soru

1.2.1.1.2.4.1. Divanü Lugati't-Türk'te Soru

Divanü Lugati't-Türk bilindiği gibi on birinci yüzyıl Türk dünyasının dili, söz

varlığı *vb.* konusunda çok değerli bilgiler içeren bir sözlüktür. Kaşgarlı Mahmut, yapıtta yer alan Türkçe sözleri Arapçanın yapı sınıflamasına göre ayırmıştır. Buna bağlı olarak da soru ögeleri, yapılarına göre ilgili bölümlerde ele alınmış; sözcüğün anlamı ve kullanımına ilişkin bilgiler burada verilmiştir. Örneğin, *İki Harfli İsimlerden Yapılmış Dörtlüler Kitabı* bölümünde *mu* soru yapısı, “İsimlerin ve fiillerin sonuna gelen sorgu edatı” biçiminde tanımlanmış; isimlerle kullanımı için “*bu atmu?*”, “*bu itmu?*”; fiillerle kullanımı için de “*bardıñgmü?*”, “*keldiñgmü?*” cümleleri verilmiş; “Oğuzlardan bir takımları”nın yalnız fiillere gelen *muyu*, *mi* olarak kullandıkları, isimlerde ise böyle bir ayrıma gitmeyerek diğer Türkler gibi *mu* biçimini kullandıkları belirtilmiştir. Aynı bölümde yer verilen *ne* sözcüğünün de “*ne*” anlamında kullanılan bir edat olduğu belirtilmiş, kullanımına ilişkin “*ne tirsen?*” örneği verilmiştir (DLT [BA] 1999: III-214; D-K 1984: 261). Kaşgarlı ilgili bölümlerde diğer soru sözcükleri ve kullanımlarına ilişkin bilgiler ve örnekler vermiştir.

1.2.1.1.2.4.2. Memlûk Kıpçak Sahası Gramerlerinde Soru

Kitabü'l-İdrak li Lisani'l-Etrâk ünlü Arap dilcisi Ebu Hayyan'ın, o dönemde önem kazanan Memlûk sahasında konuşulan Türk dilini incelemek amacıyla 14. yüzyılda hazırladığı sözlük ve gramer çalışmasıdır. Özyetgin'in aktardığına göre (2001: 191 vd.) *Kitabü'l-İdrak li Lisani'l-Etrâk*'te soru kavramı ‘istifham edatı’ olarak adlandırılmış, istifham edatının harf (soru eki) ya da (soru sözcüğü) olabileceği belirtilmiştir. Asıl soru eki *-mu / -mü*'dür, ancak, *-mı / -mi*'nin kullanıldığı da görülmektedir. Ebü Hayyân, soru ekinin isim ve fiil cümlelerinde kullanıldığını bildirmiş, fiil cümlelerinde her üç kişi için de soru şeklinin yapıldığını belirtmiştir. Soru eki, her zaman fiilin sonuna gelmekle birlikte, belirli geçmiş zamanın ikinci kişi çekimlerinde kişi ekinin diğerlerinden ayrı olarak soru ekinden önce geldiği söylenerek olumsuz fiil çekimlerinde ve emir çekiminde soru ekinin bu eklerden sonra gelmesinin daha doğru olduğu, ancak bunun tersinin de kullanılabildiği ifade edilmiştir.

On beşinci yüzyıl başlarında Kahire'de yazıldığı tahmin edilen Memlûk Kıpçak sahasının Arapçada kaleme alınmış Türk dili gramerlerinden olan *El-Kavânînu'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*'de de soru konusuna geniş yer ayrılmıştır. Yapıtta soru edatının ek ya da isim olduğu belirtilmiş; edatın ek olduğunda ekin aslının *-mu/-mü* olduğu, yalnızca iki aynı ünsüzün yan yana gelmesiyle (keldüm mi örneğindeki gibi)

-*mu/-mi* biçiminin oluştuğu düşüncesinin ise yanlış olduğu söylenmiştir. -*mu/-mü*'nün kullanılışına ilişkin verilen bilgilerde belirsiz geçmiş zamanın birinci kişisinde kişi zamirinin başta söylenmesine karşın kuvvetlendirme amaçlı olarak sonda da tekrar edilebileceği belirtilmiş, konuyla ilgili olarak “biz keldük mi biz?” sorunun fiille ilgili olması durumunda ekin, fiilin sonuna getirildiği, özne ile ilgili olduğunda ise isim ya da zamirin sonuna getirildiği bilgisi “biy keldi mi?” ve “sen mi keldiñg?” vb. örneklerle verilmiştir. Soru edatının sözcüklerden de oluşabileceği yönündeki bilgiden sonra, “kaydadur bey?”, “kaçandır kelmek?”, “kimdir Sunkur?” ve “nedir bu?” örnekleri ışığında soru sözcüklerinin başta bulunduğu gibi sonda da bulunabileceği belirtilmiş, sözcüğün cümlede başında yer alması durumunda -*dır/-dur* ekinin getirilmesi gerektiği; “biy kaydadur?” örneğindeki gibi sona olması durumunda ise bunun tercihe bağlı olduğu bildirilmiştir. Bu bilgiler dışında tüm soru sözcükleri için aynı uygulama gözetilmemesine karşın *neçe* sözcüğünün Arapça *kem* (=kaç) karşılığında kullanıldığı ve sayı sorusu yaptığı, çokluk eki ile birleşerek “neçeler kördüñg?” biçiminde olabileceği söylenmiştir. Bunun gibi, *neçük* sözünün durum hakkında sorular yaptığı ve Arapça *keyfe* (=nasıl?) anlamında kullanıldığı; “neçündür bu?” cümlesindeki *neçün* soru sözcüğünün bir şeyin nedenini sorduğu; “ne yaman kişidür bu?” cümlesinde görüldüğü gibi *ne* sözcüğünün hayret bildirdiği belirtilmiştir (Toparlı vd. 1999: 20 vd.).

1.2.1.1.2.4.3. Anadolu Sahası Gramerlerinde Soru

16. yüzyıl Anadolu sahası grameri olan *Müeyyessiretü'l-Ulûm*'da soru yapıları, *Faşlun fî esmâ'î'l-istifhâmi ve ħunûfihâ* bölümünde ele alınmıştır. Bergamalı Kadri soruyu, “istifhâm bir nesneyi bilmek dilemege derler” biçiminde tanımlamıştır. Yapıtta, “Zeyd geldi mi?” cümlesinin Zeyd'in gelip gelmediğini bilme; “Zeyd kandedür?” cümlesinin Zeyd'in nerede olduğunu bilme; “Zeyd nicedür?” cümlesinin Zeyd'in “ne vasf üzere oldugın” bilme isteğinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Esreli mim harfinin soru ifade ettiği, *minin* fiillere ve isimlere (cins ve özel isimlere) eklendiği bildirilmiştir. Bergamalı Kadri'nin soru sözcüklerinin ve özellikle de soru eki -*minin* kullanılışına ilişkin ayrıntılı bilgiler verdiğini görüyoruz. Örneğin, “Zeyd geldi mi?” ve “geldi mi Zeyd?” cümlelerinde yalnızca Zeyd'in gelip gelmediğinin sorulduğu anlatılmıştır. Bu cümlede soru edatının Zeyd'e dahil edilmesi durumunda ortaya çıkan “Zeyd mi geldi?” cümlesinin Zeyd'in mi, yoksa

başkasının mı geldiğinin sorulduğu belirtilmiştir. Soru sözcüklerine ilişkin ise verilen “Zeyd kâdâdur?” cümlesindeki kân sözcüğünün “ne nesnedür ve ne mekândadır” anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir. Yapıtta “kândan geldünġ?” sorusunun “ne mekândan geldin?”; “kimdür?” sorusunun “ne âdemdür?” anlamına geldiği ve kim sözcüğünün insanlar (benî âdem) için kullanıldığı; “nedür?” sorusunun “ne şey’dür?” anlamına geldiği ve insandan başka varlıklar için (benî âdemünġ ġayrı) kullanıldığı; “nere?” sorusunun “ne mekân?” anlamında kullanıldığı ve nere sözcüğünün ne ara sözünden geldiği; “nicedür?” ve “nite?” sorularının “evsâfdan ne vasf üzredür?” anlamına geldiği; “kaçdur?” sorusunun sayı sorduğu; “niçeyedür?” sorusunun “kaç akçayadır?” anlamında sayı sorduğu; “neye aldun?” sorusunun “kaç akçaya aldunġ?” anlamında olduğu; kân sözüne eklenen kaf eklenmesiye oluşan “kânkı?” sorusunun “eşya’dan kânkı şey’?” anlamında kullanıldığı; “fûlân kânı?” sorusunun “filân ne mekândadır?” anlamında sorular yaptığı söylenmiştir. Bergamalı Kadri, bölümün sonunda yalnız minin ek (harf) olduğunu, diğerlerinin “soru ismi (esmâ’-yı istifhâm)” olduğunu belirtmiştir (Karabacak 2002: 47 vd.).

Abdullah Ramiz Paşa’nın 1866 yılında yayımlanan gramer çalışması olan *Emsile-i Türkiyye’nin Faslı Sâlis* bölümünün *Kısm-ı Sâlis Mübhemât Beyânındadır* kısmında sorunun “su’al” ve “ibham” olarak iki bölüme ayrıldığı belirtilmiştir. İnsanı su’al için kullanılan *kim*, sözcüğünün soru ögesi olarak “*Bu kimdir?*” ve “*Bu kimindir?*” cümleleri ile ibham ögesi olarak “*Kim olur ise olsun.*” ve “*Kim yaptı ise yaptı.*” örnekleri verilmiştir. İnsan dışındaki canlı cansız şeyleri su’al ya da ibham için ise “*Ne oldu?*” ve “*Ne olur ise olsun.*” örnekleri verilmiştir. Yapıtta bu sözcüklerin durum ekli biçimleri olan *kimi*, *kime*, *kimde*, *kimden*, *kimin* ve çoğul biçimleri olan *kimleri*, *kimlere*, *kimlerde*, *kimlerden*, *kimlerin* sözcükleri sıralanmıştır. Bu sözcüklerin başlarına tamlayan durumu eki almış kişi zamirlerinin getirilmesiyle oluşan *Benim kimim*, *senin kimin*, *onun kimi*, *bizim kimimiz..vb. vardır* biçimlerin *Benim kimim*, *senin kimin*, *onun kimi*, *bizim kimimiz..yoktur* anlamında “istifhâm-ı inkârî makâmında” kullanıldığı bildirilmiştir. Ne soru zahirinin de isimler gibi durumları olduğu belirtilmiş, sözcüğün durum ekli biçimleri olarak *neyi*, *neye ya da neye*, *nede*, *neden*; *neleri*, *nelere*, *nelerde*, *nelerden*, *nelerin* yapıları sıralanmıştır. Ne sözcüğünün *kimi* zaman *niçin* anlamında kullanıldığı ve zaten *niçin* sözcüğünün de aslının *ne için* olduğu söylenmiştir (İdben 1999: 31). Aynı gramerin *Bâb-ı Sâlis* bölümünde yer alan *Edevât*

Beyânındadır kısmında soru edatının *-mı, -mi* olduğundan söz edilmiş; “*Şu görünen taş mıdır?*”, “*Şu görünen mi taştır?*” cümlelerinde sorulananın görülen şeyin taş olup olmadığı ve görülen şeyin ne olduğu belirtilmiştir. Yapıtta “Yaz mevsimi bu muydu?”, “Yaz buna mı derler?” vb. cümlelerin “istifhâm-ı inkârî olduğu söylenmiştir. Ekin fiillerden sonra kullanımına örnekler verilmiştir (İdben 1999: 159).

1.2.1.1.2.5. On Üçüncü Yüzyıl Öncesini İnceleyen Çalışmalarda Soru

Eski Türkçedeki ve Karahanlı Türkçesindeki soru sözcükleri ve soru yapıları konusunda;

Orhon Türkçesi Grameri’nde;

Soru zamirlerinin insanlar için *käm* “kim”; nesneler için *nä* ve *nägü* “ne” olduğu belirtilerek bu zamirlerin çekimli biçimlerine ve farklı türevlerine yer verilmiştir: *käm, kämkä, näkä, nägüdä, nätäg, näçök, nälök* (T.Tekin 2000: 125-126). Ayrıca, yapıtın *Soru Zarfları* bölümünde de eski **ka* zamirinden türeyen *kaçan* “ne zaman” zarfına değinilmiştir (T.Tekin 2000: 150).

Soru yapılarıyla ilgili olarak *Eski Türkçenin Grameri*’nde şu bilgilere yer verilir:

Soru kelimeleri:

**ka: kanyu~ kayu~kayo (Brahmi) “hangi”; kayusı; kayular; kanyuda; kanyugaru; kayutın sıjar...kantın sıjar; kanta; kandın; kanı; kança; kaç; kaçan; kaçan; kaltı; ne; ne üçün; nede ötrü; neke; neçe; neçete kin; neçeketegi; neçük; neçükün; neçükleti; neteg; nemen; nelük; nençe; negü; negüde ötkürü; negül; negülük; kim; kimke; kimni üçün; kim kayu* (Gabain-Akalın 1995: 72).

Yapıtın *Soru* bölümünde de şu bilgiler yer alır:

“Soru, zamir benzeri bir soru kelimesi yahut bir edatla ifade edilir.

Soru kelimesi, özne, vasıflık, yüklem yahut bir cümle belirleyicisi parçası olabilir: *kayu ol? (kimdir o?); ne tusu bolgay? (ne faydası olacak?); kim sen? (kimsin?)...*

Çok yaygın olan soru edatı sorulan şeyin arkasına gelen *mu*’dur. Sadece kitabelerde (ve bazı modern ağızlarda) tevsik edilmiş soru edatı da *gu/gü*’dür. Belagatla ilgili sorular yapar. Cevap olarak bir *hayır* bekler.

Sorunun konusu tasdik edilerek veya reddedilerek tekrar edilirken, sorunun cevabı da verilir: *bolgay mu? bolmagay; açığ mu bolgay? Açığ yok bolgay.*

Alışılanın dışında bir kere: *bar mu ne?* yapısına rastlanmıştır (Gabain-Akalın

1995: 106).

Ş. Tekin, *Türk Dünyası El Kitabı*'ndaki *Eski Türkçe* başlıklı yazısında;

Soru Zamirleri: **ka; ne; kim* olduğundan ve bütün bu soru zamirlerinin ayrıca yardımcı cümlelerin kuruluşunda görev aldığından söz eder (1992: 102 vd.)

Eski Türkçedeki soru yapıları ve işlevleri konusunda Erdal, her soru yapısıyla ilgili olarak görüşlerini aktardıktan sonra *A Grammar of Old Turkic* adlı gramerinin *Pragmatics and Modality* bölümünde özetle şu görüşlere yer vermektedir:

Soru, soru-belirsizlik zamirleri ya da *mu / mü* soru parçacığı kullanılarak sorulur. Eski Türkçe soru cümlelerinin belirli bir kalıbı yoktur. Fakat onları genellikle olumlu cümle izler.

Eski Türkçede düzenli olarak çok fazla belirlenmiş soru cevabı bulunmamasına karşın *mu / mü* soru parçacığının “evet” ya da “hayır” karşılığında cevaplar gerektireceği beklenir. Orhon Türkçesindeki *gu / gü* ise konuşmacının olumsuz bir cevap beklediğinin göstergesidir.

Sorulu yapıların, ünlem cümlesi olarak kullanımlarını retorik sorularla karıştırmamak gereklidir. Aslında her iki durumda da konuşan dinleyenden bir bilgi beklemez. Ancak retorik soru cümleleri konuşanın cevabını bildiği soru cümleleridir. Ünlem ifade eden soru cümleleri ise temelde soru içermez (2004: 515 vd.).

Brockelmann, *Osttürkische Grammatik der Islamischen Literatur-Sprachen Mittelasiens* adlı gramerinin *Interrogativa und Indefinita* bölümünde insanları sormakta kullanılan *kim* ve eşyaları sormakta kullanılan *ne* soru sözcükleri ile bu sözcüklerin çekim ekli durumları ve türevleri üzerinde durmuştur. *Kim* soru sözcüğünün çekimli biçimleri olan *kimünġ* (*kimiġ*), *kimi*, *kimni*, *kimiġdin*, *kimini* ile *ne* sözcüğünün çekimli biçimleri olan *neniġ*, *nege*, *neni* ve sözcükten türeyen *neçe* (*nişe*), *neme*, *negü* (*negü teg*, *negüke*, *negüg*), *negün*, *negülük*, *nelük*, *nü*, *neçük* sözcüklerine yer verilen yapıtta *ka* zamirinden türeyen *kaç*, *kaçan*, *karu*, *kayan*, *kayangā*, *kayerlik*, *kayu*, *kanu*, *kayusı* (*kaisı*), *kayuda* (*kaida*), *kaidalık*, *kayudın*, *kayun*, *kanı*, *kanıki*, *kança*, *kalı* sözcükleri ile *kimi* soru sözcüklerinin oluşturduğu belirsizlik ifadelerine değinilmiştir (1954: 79 vd.). Brockelmann, *Negationen und Fragepartikeln* adını verdiği bölümde *mu* soru ekini ve kullanımlarını değerlendirmiştir. Burada, soru ekinin vurgulanan sözcükten sonra geldiği bildirilmiş, *mulu* ve *mu erkili* yapılara ilişkin örnekler verilmiştir (age.: 189).

Karahanlı Türkçesi Grameri'nde de soru sözcükleri türlerine göre *Soru Zamirleri*, *Soru Sıfatları*, *Soru Zarfları* ve *Soru Edatları* başlığı altında değerlendirilmiş, *Soru Zamirleri* bölümünde *kim*, *kayu*, *ne* (Hacıeminoğlu 1996, 48-50); *Soru Sıfatları* bölümünde *kayu*, *ne*, *neçe* (age. 1996, 63-64); *Soru Zarfları* bölümünde *negü teg*, *neçe*, *nerek*, *neteg*, *nelük*, *nelek*, *nelik*, *neçük* (age. 1996, 73-74) ve *Soru Edatları* bölümünde *handa* < *kanda*, *kaç*, *kança* / *kançuk*, *kanda* < *kan+da*, *kanı*, *kayda* / *kayuda* / *kaydın* / *kayudın* < *kayu+da*, *kayu+dın*, *kayu*, *mu* / *mü* / *mı* / *mi*, *ne* / *ni*, *neçe* / *niçe* < *ne+çe*, *neçük* / *niçük* < *ne-çe-ök*, *negü* < *ne+gü*, *nelek* / *nelük* / *nelik* < *ne+le+ök*, *nerek* < *ne+kerek*, *neteg* / *niteg* < *ne+teg*, *nü* sözcüklerine yer verilmiştir (age.: 104 vd.).

Mansuroğlu da, soru yapılarını sözcük türleri içerisinde değerlendirmiştir. Örneğin, *Zamirler* başlığı altında yer alan *Soru zamirleri* bölümünde *kim* ve *ne* zamirlerine yer vermiş, *neçe*, *neme*, *nelük* (*nelik*, *nelek*), *kaçan*, *kalı*, *kança*, *kanda*, *kayda*, *kanı*, *kayu* gibi kimi zarfların da buraya dahil olduğunu belirtmiştir (1979: 166 vd.). Çalışmanın *Edatlar* bölümünde isimlerde ve bütün çekimli fiillerde soru edatının kullanılmaması durumunda vurgulanan sözcüğe *-mu/-mü* soru ekinin eklendiği söylenmiştir (age.: 173).

1.2.2. Soru İncelemelerinin Dayandığı Dilbilim Alanları

Soru kavramı, yapı açısından söz dizimi, anlam açısından anlambilim ve edimbilim (kullanımbilim, pragmatik) ile ilgilidir. Sözdizimindeki değişiklik sorulu cümlelerin anlamını değiştirebilir; sorunun yönünü değiştirebilir. Ayrıca bu türden değişiklikler sorunun gücünü ve etkisini de değiştirebilir.

1.2.2.1. Anlambilim

Anlambilim, dili anlam yönünden ele alan, göstergenin gösterilen bölümünü ya da içeriği eşsüremli ve artsüremli açılardan inceleyen dilbilim dalıdır. Bu dilbilim dalı, gösterenle gösterilen arasındaki bağıntıları, anlam düzleminde görülen değişimleri, dilsel yapıların içerik açısından ortaya çıkardıkları çeşitli sorunları inceler. (Vardar vb. 1998: 20-21; Vardar 1999: 7).

Anlambilim, önceleri daha çok sözcüklerin anlamları üzerinde durmuş, çalışmalar bu noktada yoğunlaşmış; 1960'lı yıllarla birlikte yeni akımların ortaya çıkmasıyla, cümlelerin anlamlarını ele alan ve bu anlamları etkileyen nedenleri

ele alan cümle anlambilimi çalışmaları önem kazanmıştır. Cümle anlambilimi, adından da anlaşılacağı gibi iletişim aracı olan cümle anlamını ele alır. Kuşkusuz cümleyi oluşturan her sözcük anlam içerir; ancak, bu anlamlar, cümle içinde bağlama göre değişiklik kazanır (Aksan 1999: 139).

1.2.2.2. Edimbilim

Edimbilim (Kullanımbilim, Pragmatics): Konuşucunun üretim sürecinde içinde bulunduğu ruhsal koşullar, dinleyiciyle ilişkisi vb. durumları inceleyen bir daldır. Yazılı ya da sözlü tüm cümleler, ortamla, konuşucu ve dinleyici arasındaki ilişkiyle, konuşmanın içeriği ve amacıyla, doğrudan ilişkilidir.

1.3. On Üçüncü Yüzyıla Kadar Türkçenin Yazı Dili

Türk dilinin başlangıcı bugün, Türklerin ataları olarak kabul edilen *Hunlara* dek götürülmektedir. Altıncı yüzyılda ilk kez Türk (Tuo-kie) adıyla Çin kaynaklarında yer verilen bu toplulukların *Hunlar* (Hsiung-nular)ın torunları olduğundan söz edilmektedir (Tekin-Ölmez 1995: 10; T. Tekin 2001: 123). Çin kaynaklarında yer alan Huncaya ait örnekleri ise bazı Hunca sözcükler ve dördüncü yüzyıldan kalma bir beyit oluşturmaktadır.

Türkçenin eldeki ilk yazılı ürünlerini yedinci yüzyılın sonlarından ve sekizinci yüzyıldan kalma II. Doğu Türk Kağanlığına ait yazıtlar oluşturmaktadır. Ancak, bu yazıtlardaki dilin biçim, söz varlığı ve söz dizimi özellikleri araştırmacıların, Orhon Türkçesinin konuşma dili olarak daha eski bir tarihe götürülebileceği kanısını doğurmuştur.

Dil çalışmaları toplumdan uzak olamaz. Bugün olduğu gibi tarihi dil araştırmaları için de söz konusu toplumun sosyal ve kültürel yapısı, dili etkileyen özelliklerdendir. Herhangi bir kültürel alana dahil olan topluluğun o alanın dil özelliklerinden etkilenmemesi düşünülemez. Bu düşünceden hareketle, on üçüncü yüzyıla kadar Türk topluluklarının tarihî, sosyal ve kültürel açıdan değerlendirilmesi, söz konusu dönemi kapsayan Türk yazı dilinin biçimlenmesinin gözlemlenebilmesi açısından önem taşımaktadır.

Başlangıcından on üçüncü yüzyıla kadar Türk yazı dili Türk topluluklarının sosyal, siyasal, kültürel ve dilin biçim, söz varlığı vb. özelliklerine bakarak başlıca iki

tarihi döneme ayırabiliriz: Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi.

1.3.1. Eski Türkçe

1.3.1.1. Orhon Türkçesi Yazı Dili

I. ve II. Doğu Türk Kağanlığının adı, Orhon yazıtlarındaki **kök türük** (KT D3, BK D4) ibaresi dolayısıyla ve W.Bang'ın ilk kez kullanımıyla daha çok Köktürkler (Göktürkler, I. ve II. Köktürk İmparatorluğu); kullandıkları dil de Köktürkçe (Göktürkçe) olarak anılmaktadır. Söz konusu dönem için Orhon Türkçesi, Runik Türkçe, Eski Oğuzca gibi terimleri kullanan araştırmacılar da olmuştur².

Çin kaynaklarında ilk kez 542'de söz edilen I. Doğu Türk Kağanlığı mensuplarının, Hunların torunları olduğu yine Çin kaynaklarından öğrenilmektedir (Taşağıl 2003: 9; Gömeç 1999: 7). İlk dönemlerinde Çin ülkesine akınlar yapan Kağanlık, Bumın önderliğinde 552'de Juan Juanları devirerek I. Doğu Türk Kağanlığını kurmuş oldular (Taşağıl 2003: 15; Gömeç 1999: 11). Kağanlığı, 572-581 yıllarında yöneten, Taspar Kagan'ın amcası İstemi Yabgu'nun (ölümü 575 ya da 576) Bizans imparatoru II. Justinos'a gönderdiği İskit harfli mektup Orhon Türkçesiyle yazılı belgelerden biridir (Gömeç 1999: 19; Barutçu Özönder 2002: 482). II. Doğu Türk Kağanlığı içerisinde gelişen kimi olaylar, savaşlar, ticari ilişkiler vb. Orhon yazıtlarında ele alınmıştır.

Yarı göçebe bir yaşam tarzına sahip olan Köktürkler, bu yaşam tarzları gereği, yerleşik topluluklara oranla ikili ilişkilere daha kapalıdırlar. Farklı kültürlerdeki topluluklarla ticaret ve dostluk (evlilik, taziye ziyareti vb.) ilişkileri bulunmakla birlikte daha çok savaş ilişkilerinden söz etmek mümkündür. Bu kapalılığı, kentlerin etrafını surlarla çevirtmek ve Budist tapınaklar yaptırmak isteğinde olan Bilge'nin, Tunyukuk tarafından, güçlerini ve değerlerini kaybedecekleri gerekçesiyle düşüncesinden vaz geçirilişinde de görmek mümkündür. Bu kültürel kapalılık, Orhon yazıtlarında kullanılan dilin sonraki dönemlere oranla dış etkilerden daha az etkilenmesini sağlamıştır. Ancak, bu yarı göçebe yaşam tarzının ve savaşçı anlayışın yazı dilinin oluşumunu geciktirdiği de unutulmamalıdır.

Orhon Türkçesi döneminden önce de Türkçenin yazılı kalıntılarının olduğundan yukarıda söz edilmişti. Yine yukarıda değindiğimiz gibi Taspar Kagan döneminde I.

² Bu konudaki değişik adlandırmalar için bk. T. Tekin (2000: 18 vd.).

Doğu Türk Kağanlığının batı kanadını yöneten İstemi Yabgu'nun Bizans İmparatoru I. Justinos'a gönderdiği mektup 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilir. Yine Taspar Kagan (572-581) zamanında Çin'deki Ts'i Hanedanı, bir burkan rahibini Budizm'e davet için Türklere gönderir. Bu Budist rahip Türkleri ikna edemese de Taspar Kagan, hükümdara birkaç Budist metni göndermesi için hediyeler yollar. Ts'i hükümdarı da Türkçe bilen bir Budist rahibe Nirvana Sutra'yı Türkçeye çevirtir ve Taspar Kagana yollar. Bu olay, bu dönemde Türkçenin yazı dilinin varlığını göstermesi açısından önemlidir (Ş. Tekin 1976: 22; Klimkeit 1990: 55). Bunun dışında Çin imparatorlarına gönderilen, İşbara Kagan (581-587)'a ve 607 tarihli Chi'min Kagan (600-609)'a ait Çince kayıtlı iki mektubun orijinal dilinin, yapılan incelemeler sonucunda, Türkçe olduğu düşünülmektedir. 582 yılına tarihlenen üç yüzü Sogdca, bir yüzü Sanskrit yazılı Bugut yazıtının da, Sogdca bölümünün metin incelemeleri sonucunda, Sogdcada olmayan, ancak sonraki dönem Türkçe yazıtlarda bulunan anlatım kalıplarının varlığı, yazıtın önce Türkçe kaleme alınıp sonra Sogdcaya çevrildiğinin düşünülmesini sağlamıştır (Barutçu Özönder, 2002: 482 vd.).

II. Kağanlık döneminden kalan yazıtların en eskisi olan Çoyr yazıtı (687-692) ise 7. yüzyılın sonlarında yazılmıştır. Bu döneme ait diğer yazıtlar ise tamamen 8. yüzyıldan kalmaz: Ongin (İşbara Tamgan Tarkan) Yazıtı (719-720), Köl İç Çor (İhe Huşotu) Yazıtı (723-725), Altun Tamgan Tarkan (İhe Aşete) Yazıtı (724), Köl Tigin Yazıtı (732), Bilge Kagan Yazıtı (735), Tunyukuk (Bayın Çokto) Yazıtları (732-734), İhe Nur Yazıtı (730 civarı), Hangiday Yazıtı (?) (Sertkaya, 1995b: 318 vd.).

II. Doğu Türk Kağanlığı döneminden kalma yazıtların çoğunluğunu birinin ölümü ardından dikilmiş taşlar oluşturmaktadır. Bu yazıtlarda kullanılan dil, özellikle üç büyük Orhon yazıtında, çok işlek ve sanatlıdır. Doğu Türkleri, yazılarını özellikle yöneticilerin ölümü ardından diktikleri yazılı taşlar dışında, para, tabak çanak, küpe, bilezik, kesici araçların kabzası vb. çok sayıda farklı nesnede kullanmışlardır. Bu, söz konusu topluluklarda yalnız yüksek zümrenin değil; halkın da okuma yazma bildiğinin düşünülmesini sağlamıştır (Sertkaya 2001). Böylelikle kağanlığı oluşturan Türk toplulukları için bir okuma yazma geleneğinden ve dolayısıyla yazı dilinin bize ulaşan belgelerden daha eskiye dayandığından söz etmek mümkündür. Yukarıda sözünü ettiğimiz sekizinci yüzyıla ait yazıtlardaki dilin işlekliği ve sanatlılığını da bu geleneğin bir sonucu olarak açıklayabiliriz.

0.3.1.2. Uygur Yazı Dili

1.3.1.2.1. Maniheizt Uygur Dil Alanı

Böğü Kagan'ın 762 yılında Maniheizm'i devlet dini olarak kabul ettiği yukarıda anlatılmıştı. Böğü Kagan, bu dini devlet dini olarak kabul eden ilk ve tek yönetici olmuştur. Uygurlar, bu dönemden başlayarak, önceleri yüksek zümre ve sonraları halk olmak üzere bu dini çabucak benimser hatta bu dinin yayıcısı ve koruyucusu konumuna gelirler. Öyle ki, bu dinin savunucuları Çin'de pek çok kez kovuşturmayla uğramalarına karşın Uygur topraklarında her kentte çok sayıda tapınak inşa edilmiştir. Maniheizm, Çin topraklarında da çoğu zaman Uygurlar sayesinde yaşamış, yayılmıştır.

Maniheizm'in kabulünden sonra bu dini anlamak, öğrenmek ve böylelikle yayılmasını sağlamak amacıyla dini metinlerin çevrilmesi işine girilmiştir. Dolayısıyla 762 yılını Maniheizt Uygur edebiyatının başlangıcı olarak da kabul etmek mümkündür. Doğu Türkistan'da bulunan yazmaların bir bölümünün 840'tan önce, Ötüken Uygur Devleti döneminde yazılmış olduğu düşünülmektedir (Barutçu Özönder 2002: 489). Ayrıca Doğu Türkistan'da bulunan Sogdca yazmaların bir bölümünün de kimi Uygur devlet adamlarının adlarını içermesi nedeniyle, 840'tan önce Türklerce yazdırıldığı, tahmin edilmektedir (Tezcan 1978: 284).

Maniheizt metinlerin yazımında Mani alfabesi ve Uygur alfabesi, kullanılan iki temel alfabedir. Sonraki dönemlerde ise Maniheizt metinlerin yazımı için yalnızca Uygur alfabesi kullanılmıştır. Maniheizt Uygurlardan kalma metinler hacim olarak küçüktür. Aynı zamanda, Budist metinlere göre sayıca azdır (Barutçu Özönder 2002: 490; Ercilasun 2004: 236). Bu durum, çok sayıda metnin bize kadar ulaşmamış olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Bilindiği gibi, metinler çoğunlukla kötü ve yıpranmış bir durumda bulunmuşlardır. Dolayısıyla çok sayıda metnin kaybolduğu da kesindir. Bu metinler günümüze ulaşmış olsaydı, Maniheizm'in temel niteliklerini daha ayrıntılı öğrenmek mümkün olabilecekti (Ligeti 1998: 257).

Çoğunluğu Sogdcadan Uygurcaya çevrilmiş Maniheizt metinler arasında dini nitelikli öyküler ve şiirler, fal kitabı, tövbe duası, atasözü derlemesi ve Ezop hikâyeleri gibi değişik türler bulunmaktadır. Bilindiği gibi bu metinler, 19. yüzyıl sonları ile 21. yüzyıl başlarında bölgeye yapılan Rus, İngiliz, Alman, Fransız ve Japon bilim heyetlerinin çalışmaları sonucu bulunmuştur ve çoğunluğu bu heyetleri oluşturan bilim adamlarının ülkelerindeki müze ve kitaplıklarda korunmaktadır.

1.3.1.2.2. Budist Uygur Dil Alanı

Türklerin daha I. Doğu Türk Kağanlığı döneminde Budizm ile tanıştığı bilinmektedir. 572-581 yılları arasında Köktürlere kağanlık yapan Taspar Kagan'a Budizm'i kabul etmesi için Budist rahipler gönderilmiş, bu dönemde Çin'deki karışıklıklar nedeniyle buradan ayrılıp memleketine giden bir Budist rahibin misafir olarak kaldığı yıllar içinde Budizm'i tanıdığı bilinmektedir. Ayrıca, II. Köktürk kağanlarından Bilge'nin de kentleri surlarla çevirip Budist tapınaklar yaptırma isteği bize Budizm'in Türk topraklarında eski tarihlerden beri tanındığını göstermektedir (Ş. Tekin 1976: 22 vd.).

Uygurlar'ın 7. yüzyılda Budizm ile temaslarının olduğu düşünülmektedir. 628 yılında Uygurların başında bulunan P'u-sa'nın adının Buda ve Bodhisattva ile ilgili olduğu söylenmiştir (Ögel 1971: 73; Ş. Tekin 1976: 24)³. Ancak bu ilk etkileşimler yüksek zümrenin Budizm'e olan ilgisi olarak yorumlanmalıdır. Ötüken Uygur Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Mani taraftarlarına göre sayıca az olan Budistlerin sayısı artmıştır. 840'tan sonra Kansu ve Turfan bölgelerine yerleşen Uygurlar arasında Budizm'in yayıldığı, Budist Uygurların bu yerlerde o dönem için hatırı sayılır bir uygarlık yarattıkları bilinmektedir. Sanat, edebiyat, mimari alanlarında son derece ileri gitmişlerdir.

Uygurlar, dini ve din dışı nitelikte zengin bir edebiyat kurmuşlardır. Yazmaların çoğunluğu Sogd alfabesinden geliştirilen Uygur harfleri kullanılarak yazılmıştır. Budist Uygur edebiyatının büyük bölümünü Çince, Tibetçe, Sanskrit, Toharca ve Sogdcadan yapılan çeviriler oluşturmaktadır.

“Elimizdeki Buddhist eserlerin Türkçeye çevrilmesinde, Kök Türk kağanlığının 1. Döneminde bilinen misyon faaliyetleri sayılmazsa, üç safha belirlenebilmektedir. Moriyasu'ya göre en erken safha 11. yüzyılın son onlu yılları ile 11. yüzyılın ilk onlu yıllarını kaplar. İkinci safha, 11. yüzyıldan 13. yüzyıl başına kadar süren çeviri faaliyetlerini içine alır. Bu dönemde yapılan çevirilerin hemen hepsi Çince'dendir. Son safha, 13-14. yüzyıllarda, Yüan sülalesi döneminde yapılan çevirileri kapsar” (Barutçu Özönder 2002: 490 vd.).

Budist Uygurlar dönemini kapsayan Türk yazı dilini de Manihesit Uygur döneminde olduğu gibi gibi çoğunlukla çeviri metinler oluşturur. Bu metinler sutralar, çatikler, biyografi niteliğinde yapıtlar, şiir parçaları...gibi ürünlerdir.

1.3.1.2.3 Hristiyan Uygur Dil Alanı

Uygurlar içinde az sayıda Hristiyan Türk'ün bulunduğu bilinmektedir. Yukarıda, 780'de Maniheizm'i kabul eden Böğü Kagan'ı öldürerek kağan olan Tun Baga Tarkan'ın Hristiyan ruhani lideri I. Timotheus'tan rahip gönderilmesini istemesi bunun kanıtı olmalıdır. Ancak, Hristiyan sayısının yukarıda saydığımız iki inanç sistemine oranla oldukça az olduğu düşünülmektedir. Bu, Hristiyan Uygurlardan kalma metinlerin az olması sonucunu doğurmuştur.

Turfan çevresindeki kazılardan elde edilmiş az sayıda Hristiyanlık metni, Yakobus İncili'nin Uygurcaya çevirisinden kalan iki yaprak, Aziz Georg'un çektiği ölüm acılarını anlatan bir parça dışında Uygur ve Süryani harfleriyle yazılmış az sayıda küçük metin bulunmuştur. Yedisu ve Semireçie'de bulunan Süryani harfli mezar yazıtları ise 13. ve 14. yüzyıldan kalmadır (Tezcan, 1978: 305 vd.; Barutçu, 2002: 498; Ercilasun, 2004: 263).

1.3.2.1 Karahanlı Türkçesi Yazı Dili

Karahanlı Türkçesi ile yazılan yapıtlardan –özellikle *Divânü Lugati't-Türk*'ten- bu dönemde yaşayan Türk topluluklarının kültürel açıdan oldukça gelişmiş olduğu gözlenebilmektedir. Bu dönemde yaşayan Türk toplulukları yaşam düzeyi açısından yerleşik yaşama geçmiş olmanın da sağladığı yararlar sonunda oldukça iyi bir durumdaydı. Bu yapıtlardan Türkler'in tarım, yerleşim, üretim ve bilim alanlarında iyi bir yerde olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu yapıtlarda saptanan sözcüklerden ticaretin toplumların yaşayışında ve birbirleriyle olan ilişkilerinde önemli bir yerinin olduğu gözlenmektedir.

Yaşanan savaflara ve mücadelelere karşın, Türk toplulukların bu dönemde nispeten refah içinde olması, bilim, sanat ve edebiyat etkinliklerinin artması dolayısıyla Türk yazı dilinin de gelişmesini sağlamıştır. Bu dönem metinlerinin dili karmaşık cümle yapıları, güçlü anlatım kalıplarına sıkça başvuruluşu yönüyle gelişmişlik arz etmektedir. Bunun yanında Türklerin İslâm kültür çevresine dâhil olması, Müslüman topluluklarla ilişkileri, Türk dilinin başta söz varlığı olmak üzere kimi yapı ve söz dizimi özellikleri açısından da etki altında kalması sonucunu doğurmuştur.

Karahanlı Devleti döneminden kalan metinlere tarihleri açısından bakıldığında

³ Ögel ve Tekin'in bu görüşlerine karşın, Gömeç bunun ihtiyatla karşılanması gerektiğini düşünmektedir

bunların 11. yüzyılın ikinci yarısında ve sonrasında kaleme alındığı görülecektir. Bu dönemde erken dönem metni bulunmamaktadır. Oysa, Turfan Uygurlarında bu sıralarda yazma etkinlikleri sürmektedir. Karahanlı Türklerine ait 11. yüzyıldan önce yazılmış herhangi bir metnin bulunmamasını, çeşitli nedenlerle metinlerin kaybolmasına bağlamak mümkündür.

Karahanlılar Döneminde Karahanlı Türkçesiyle yazılan en önemli yapıtlar Divânü Lugati't-Türk, Kutadgu Bilig, ve Atebetü'l-Hakayık'tır.

Türk cümlesi, eldeki ilk yazılı ürünlerde dahi gelişmiş, karmaşık, yoğun anlatımlı bir yapıya sahiptir. Uygurca döneminde Türk cümlesi Türkçenin gelişimi sonucunda daha da gelişmiş; yabancı dillerden giren yeni yapılar, karmaşık cümleleri, farklı anlatım kalıplarını beraberinde getirmiştir. Uygurcanın cümle yapısına ilişkin Ş. Tekin, şunları söyler:

“Uygurlar, Tarım’da yerleşik medeniyete geçince bu medeniyetin gerektirdiği çok yönlü ve değişik fikir cereyanlarını benimsemişler ve devrin kültür hayatına, gerek tercüme yoluyla gerekse telif eserlerle aktif bir şekilde katılmışlardır. Bu suretle, Bozkır Türkçesinin kısır ifade yeteneği zaruri olarak güçleniyor, bir ana düşünceyi türlü yönlerden tanımlayan unsurların birer cümle haline getirilmesiyle Türk dili, tarihinde ilk defa büyük bir oluşma çağına giriyordu (1992: 12).

Ş. Tekin’in yukarıdaki düşünceleri yanında Türk cümlesi, Türkçenin Köktürkçeden çok daha eski zamanlarda kullanıldığını kanıtlarcasına Köktürkçe dönemi ürünlerinde de oldukça canlı bir anlatıma sahiptir. İkillemelerin, deyimlerin, atasözü niteliğindeki cümlelerin ve anlatımda koşutluğun sıklıkla kullanılması, cümleyi kuru anlatımdan kurtarmıştır.

Karahanlı Türkçesi döneminde etkileşimde bulunan diller ise Arapça ve Farsçadır. Bu durum, söz konusu bu dillerdeki görevli yapıların söz dizimine etki etmesine neden olmuştur.

1.4. İncelenen Metinler

Bu bölümde, incelenen metinler dönemler içerisinde, kronolojik olarak tanıtılacaktır. Ancak, geçmişe ait yapıtların yazım (ya da istinsah) tarihinin tam olarak belirlenmesi güç olduğundan bu tür durumlarda alfabetik sıralama tercih edilmiştir.

1.4.1. Orhon Türkçesi Metinleri

Köl Tigin Yazıtı: II. Doğu Türk kağanlarından Bilge'nin kendisine her konuda yardımcı olan kardeşi Köl Tigin'in ölümü üzerine diktirdiği tek taştan ibaret metindir.

Dönem: 8. yüzyıl.

Hacim: doğu: 40 satır; güney: 13 satır; kuzey: 13 satır. Yazıtın kaplumbağa kaidesi üzerinde de çok az bölümü okunabilen sekiz satırlık bir yazıt bulunmaktadır.

→ TEKİN, Talat (2006) [KT]

Bilge Kağan Yazıtı: II. Doğu Türk kağanlarından Bilge'nin ölümü üzerine küçük oğlu Tenri Kağan'ın diktirdiği tek taştan ibaret yazıttır.

Dönem: 8. yüzyıl.

Hacim: doğu: 41 satır; güney: 15 satır; kuzey: 15 satır. Yazıtın doğu ve kuzey yönlerinin büyük bölümü Köl Tigin yazıtının güney ve doğu yönleriyle küçük farklılıklar dışında aynıdır.

→ TEKİN, Talat (2006)

Tunyukuk (Bayın Çokto) Yazıtları: II. Doğu Türk Kağanlığının İl Tiriş Kağan döneminden başlayarak Kapgan Kağan ve Bilge Kağan dönemlerinde vezirlik yapan Tunyukuk'un ölümünden önce kendi adına diktirdiği iki taştan oluşan metindir.

Dönem: 8. yüzyıl.

Hacim: birinci taş: 35 satır; ikinci taş: 27 satır.

→ TEKİN, Talat (1994); GIRAUD, René (1961); RYBATZKI, Volker (1997) [T]

Ongin (İşbara Tamgan Tarkan) Yazıtı: İl İtmiş Yabgunun oğlu İşbara Tamgan Tarkan'ın İltiş ve Bilge kağana bağlılığın yararlarını anlattığı bir yazıttır.

Dönem: 8. yüzyıl.

Hacim: 19 satır.

→ ÁRPÁD, Berta (2004) [O]

Köl İç Çor (İhe Huşotu) Yazıtı: Bilge Kağan yazıtında da söz edilen (BKT G13) Tarduş Şadı Köl İç Çor'un savaşlarda gösterdiği yiğitliği ve ölümünü anlatan bir yazıttır.

Dönem: 8. yüzyıl.

Hacim: 29 satır.

→ ÁRPÁD, Berta (2004) [KİÇ]

Altun Tamgan Tarkan (İhe Aşete) Yazıtı: Altun Tamgan Tarkan'ın ölümü üzerine dikilmiş bir yazıttır.

Dönem: 8. yüzyıl.

Hacim: 10 satır.

→ ORKUN, Hüseyin Namık (1999) [AT]

Çoyr Yazıtı: Yazıt, ölen iki kardeş olan Tun Bilge ve Tun Yegen Erkin'in İltiş Kağana itaat sonucunda oluşacak rahat ve mutluluktan söz etmektedir.

Dönem: 7. yüzyıl sonları.

Hacim: 6 satır.

→ SERTKAYA, Osman F. (1998); BARUTÇU ÖZÖNDER (2006) [Çoyr]

1.4.2. Budist Uygur Metinleri

Mahāyāna Mahāparinirvāṇa Sūtra: Buda'nın yaşamının son günlerini anlatan bir sutra metnidir. Çince kaynaklar, bu sutranın Çinceden Türkçeye çevrilen ilk metinlerden biri olabileceği belirtilmektedir. Çünkü Çince kaynaklar Uygur kağanlarından Tapar (çalışmamızda yukarıda Taspar Kagan (572-581)'ın Kuzey Qi (yukarıda Tsi) Hanedanı yetkilisinden birkaç Uygurca metni Türkçeye çevirtirerek kendisine göndermesini rica ettiğini bildirmektedir. Ancak, bunun dışında bu iddiayı kanıtlayacak herhangi bir belge yoktur.

Dönem: 6. yüzyıl ?

Hacim: Sutraya ait eldeki iki varakta toplam kırk iki satır mevcuttur.

→ ZIEME, Peter (1991) [Mahāpari]

Kṣitigarbha Sūtra: Bu sutra, insanları karanlık cehennemden ve hastalıklardan kurtaran Kṣitigarbha'nın hikâyesidir. Uygurca parça, Bezeklik'te bulunmuş, zarar görmüş bir parçadır. Zieme, bu Uygurca parçanın 695-704 yılları arasında Śikṣānanda tarafından Çince'den çevrildiği görüşündedir (Zieme 1990: 379; Elverskog 1997: 54).

Dönem: 8. yüzyıl

Hacim: Tek varakta yer alan toplam 44 satırdan oluşmaktadır.

→ ZIEME, Peter (1990) [KṣitiZieme]

Altun Yaruk: Şingko Şeli Tutung'un Çince'den çevirdiği *Suvarnaprabhāsa-sūtra* (*altun önglög yaruḡ yaltrıqlıḡ qopda kötrülmiş nom iligi*) adlı bu sutra kitabının orijinali Sanskrit (*Suvarnaprabhāsasottāma-sūtra*) ile yazılmıştır. Yapıt, on kitap içerisinde yer alan toplam otuz bir bölümden oluşur.

Dönem: 10. yüzyıl

Hacim: Çalışmada temel aldığımız Ceval Kaya (1994) yayını, her sayfada ortalama 23 satır olmak üzere toplam 686 sayfadan oluşmaktadır.

→ KAYA, Ceval (1994) [AY]

Et'öz-üg köngül-üg körmek atl(ı)ḡ nom bitig: Turfan yazmaları arasında yer alan, Şingko Şeli Tutung'un Çince'den Türkçeye çevirdiği dini içerikli bir metindir.

Dönem: 10. yüzyıl

Hacim: 5 varakta toplam 173 satır.

→ HAZAI, Georg (1975)

Hsüen Tsang Biyografisi: İlk beş bölümü Huili tarafından yazılan Çince, Da zi en cu san zang fa shi zhuan başlıklı biyografinin sonraki bölümlerini Huili'nin ölümünden sonra Yanzong adlı Çinli yazar yazmıştır. Metni Uygurcaya ünlü Uygur şair ve yazarı Şingko Şeli Tutuḡ çevirmiştir. Biyografi toplam 10 bölümden oluşmaktadır (Elverskog 1997: 131 vd.).

Dönem: 10.-11. yüzyıl

Hacim: Çalışmamızda yararlandığımız Hsüen Tsang Biyografisi

bölümlerinin hacimleri aşağıdadır:

HT I 6 varakta toplam 324 satır → GABAIN, A. von (1935); 1 sayfada 14 satır → SEMET, Ablet (2002)

HT II 14 varakta 153 satır (satırların büyük bölümü okunamamıştır) → ÖLMEZ, Mehmet (2002)

HT III Her sayfada ortalama 27 satır olmak üzere toplam 992 satır → ÖLMEZ, Mehmet-Klaus RÖHRBORN (2001)

Tug.Hüen V Her sayfada ortalama 25 satır olmak üzere toplam 88 sayfadan oluşmaktadır. → TUGUŞEVA, L. Y. (1991)

Tug.Hüen VI Her sayfada ortalama 27 satır olmak üzere toplam 46 sayfadan oluşmaktadır. → ÖLMEZ (1994); TUGUŞEVA, L. JU. (1991).

HT VII → RÖHRBORN, Klaus (1991)

HT VIII → RÖHRBORN, Klaus (1996)

Tug.Hüen X Her sayfada ortalama 14 satır olmak üzere toplam 24 sayfadan oluşmaktadır. → TUGUŞEVA, L. JU. (1991)

Kalyāṇaṃkāra Pāpaṃkāra: Metin, Çince *Da fang bian fo bao en jing* adlı jatakanın eski Uyğurca çevirisidir.

Dönem: 10. yüzyıl

Hacim: Her biri 8 satırdan oluşan 80 say fadan ibaret bir metindir.

→ HAMILTON, James Russell (1998a) [KP]

Saddharmapuṇḍarīka Sūtra: Metin, Mahāyāna Budizmine ait orijinali Sanskrit olan Saddharmapuṇḍarīka-sūtra (*Vap hua ki nom çeçeki atlıg sudur= asil dinin nilüfer çiçeği kitabı*) adlı yapıt Uyğur Budizmi için önemli metinlerden biridir (Ş. Tekin 1993: 3 vd.). Metnin çeviricisi belli değildir.

Dönem: 9. ya da 10. yüzyıl

A) Kuaṃṣi im Pusar: Metin, 25. Bölümün bölümünün tercümesidir (Bu bölüm, Sanskrit metinde 24. bölüme karşılık gelir) (Ş. Tekin 1993: 3 vd.).

Hacim: Tezimizde temel aldığımız Ş. Tekin (1993) yayınında metin 224 satırdır.

→ TEKİN, Şinasi (1993) [KİP]

B) SaddMüller: Bu parça Uigurica II'de yer alan T. II Y. 10. ve T. II Y. 18. numarayla kayıtlıdır.

Hacim: İki varakta toplam 62 satır.

→ MÜLLER, F.W.K. (1911) [U]

C) SaddHazai: Murtuk'ta bulunan bu metin, sutraya ait parçaları içeren bir şiir parçasıdır ve sözbaşı kafiye sistemine göre düzenlenmiştir.

Dönem: Hazai, metindeki yazı tarzından ve yazım özelliklerinden yola çıkarak metnin daha yeni dönemlere, Moğol dönemine (13.-14. yüzyıllara) ait olabileceğini düşünmüştür (Hazai 1970: 1).

Hacim: 80 satır.

→ HAZAI, G. (1970) [SaddHazai]

D) SaddMaue-Röhrborn: Sutranın sonuna ait Uygurca iki parça, Maue-Röhrborn tarafından çevrilmiştir. Bu varaklardan ikisi de pustaka biçimindedir ve bir varak Sogd, diğeri Uygur harflidir.

Hacim: T.M. 257a ve T.M.255, isi varakta toplam 41 satır.

→ MAUE, Dieter-Klaus Röhrborn (1980) [SaddMaue-Röhrborn]

E) SaddZieme: Peter Zieme tarafından yayımlanan, sutraya ait iki varak 23. ve 26. bölüme aittir (Zieme 1989: 371 vd.; Elverskog 1997: 59).

Hacim: İki varakta toplam kırk dört satır.

→ ZIEME, Peter (1989) [SaddZieme]

F) SaddFedakâr: Bu yayın, ikisi sutraya ait olan; diğeri ikisi de sutraya ait olması muhtemel Sogd harfli Uygurca dört küçük varaktan oluşmaktadır (Elverskog 1997: 59).

→ FEDAKÂR, Durdu (1994) [SaddFedakâr]

T II Y 21: Türkische Turfan-Texte V'te yer alan metin Yarkoto'da bulunmuştur. Saddharmapuṇḍarīka Sūtra'nın izahı olan metin, 7. yüzyılda oluşturulmuş olmalıdır. Metin, Çince'den Tibetçeye ve oradan da Uygurcaya çevrilmiş sutra yorumunun 35 parçasından en büyük olanıdır (Elverskog 1997: 82).

Dönem: 8.-11. yüzyıl

Hacim: T II Y 21 A 133; T II Y 21 B ise 129 satırdan ibarettir.

→ BANG, W. –A. von Gabain (1931) [TT]

Vimalakīrtinirdeśasūtra: Mahāyāna Budizminin en önemli yapıtlarından biridir. Yapıtın Sanskrit, Çince ve Sogdca versiyonları da mevcuttur. Bu sutraya ait çok sayıda Uygurca parça Turfan bölgesinde bulunmuştur. Bu parçalardan üçü Sogd harflidir (Elverskog 1997: 71 vd.).

Dönem: AY'de ve HT'de söz konusu sutradan söz edilmektedir. Bu nedenle metnin 10. yüzyıla ya da daha öncesine ait olabileceği düşünülebilir (Zieme 2003: 9 vd.).

Hacim: Metin, 1225 satırdan oluşmaktadır.

→ ZIEME, Peter (2000a) [Vim.]

Türkische Turfan-Texte VI

Sekiz Yükmek Yaruḡ: Çince'den çevrilmiş bir sutra olan metin, burkancılığa ait inanışları ve bilgileri barındırır. Uygurlar arasında çok yayılmış olan metnin çeviricisinin Şiṅḡko Şeli Tutung olabileceği yönünde görüşler vardır (Elverskog 1997: 96).

Dönem: Metnin tarihini belirlemek güç olmakla birlikte ilk parçaların 10. yy'dan; matbu nüshanın ise Moğol döneminden kaldığına dair görüşler vardır. (Elverskog 1997: 96). TT VI'da ise metnin 11. ya da 12. yüzyıldan kalmış olabileceği üzerinde durulmuştur (Bang-Gabain-Rachmati 1934: 7).

Hacim: 466 satır.

→ BANG, W.-A. von Gabain- R. Rachmati (1934)

Maytrīsimit Nom Bitig: Maytrīsimit (<Skr. Maitreyasamiti= Mayrı ile buluşma) Vaibhāsika Budizmine ait olan ve Toharcadan Uygurcaya aktarılan bir

metindir.

Dönem: Metnin tarihlendirilmesiyle ilgili değişik görüşler vardır. Tekin, metnin çeviri tarihinin 8. Yüzyıl olduğunu söylerken Müller, metnin tarihini 11. yüzyıl olarak verir Ancak yaygın görüşe göre metnin tarihi, kullanılan Çince terminoloji göz önünde bulundurulduğunda daha sonraki dönemlerdir. Metnin Hami nüshası ise 11. Yüzyıla tarihlendirilmektedir (Elverskog 1997: 139 vd.).

Hacim: Çalışmamızda temel aldığımız Ş. Tekin (1976) yayını 1 yükünç (secde) ve 27 ülüştən (bölüm) oluşmaktadır. Metin, sayfada ortalama 30-33 satır barındıran 102 varaktan oluşmaktadır.

→ TEKİN, Şinasi (1976) [M]

Kşanti Kılğuluk Nom Bitig: Beşbalıklı Küntsün Şeli Tutung'un Çinceden Uygurcaya çevirdiği bu metnin Çince orijinali kırk bölümden oluşmaktayken Uygurca metnin 25-37. bölümleri mevcuttur.

Dönem: 13. yüzyıl başları

Hacim: *Eine uigurische Totenmesse* başlıklı Klaus Röhrborn (1971) yayını 13 bölüm ve 1368 satırdır.

→ RÖHRBORN, Klaus (1971) [UT]

İslam Karşıtı Bir Şiir: Sözcük başı kafiye sisteminin uygulandığı bir şiir parçasıdır. Metinde İslam dinine ilişkin inançlar anlatılarak bunların yanlışlığı vurgulanmıştır.

Dönem: 13. ya da 14. yüzyıl

Hacim: 17 satır.

→ TEZCAN, Semih-Peter Zieme (1990) [Antiisl.]

Chü-yung-kuan geçedi yazıtı: Moğolca, Uygurca, Tibetçe, Tangutça ve Çince olmak üzere beş dilli bir yazıttır. Sözcük başı kafiye sisteminin uygulandığı bir şiir olmasına karşın yer yer sözcük sonu kafiyesi de görülmektedir (Sertkaya 2004: 127).

Dönem: 14. yüzyıl (1334)

Hacim: 31 dörtlük (129 satır)

→ RÖHRBORN, Klaus – Osman Sertkaya (1980)

Magische Texte des uigurischen Buddhismus

A) Āṭānāṭikasūtra und Āṭānāṭikahṛdaya: Metin, Sanskrit-Uygurca olarak Brahmi yazısıyla yazılmıştır.

Dönem: -

Hacim: Metin 105 satırdan oluşmaktadır.

B) Śārdūlakarṇāvadana: Sanskrit adı Divyāvadāna olan daha uzun bir avadananın bir bölümüdür ve kast sistemi tartışılmaktadır.

Dönem: -

Hacim: 151 satır.

C) Grahamāṭṭkādhāraṇī: Metin, Reşidüddin'in sıraladığı, Budizmle ilgili on kitaptan birincisidir. Yedi yıldızın iyi ve kötü özellikleri, Tanrının emirlerine karşı gelenlerin başlarına gelenler vb. anlatılmaktadır.

Dönem: -

Hacim: Dört varakta yer alan 25 satırdan oluşmaktadır.

D) Cuṇḍidevīdhāraṇī:

Dönem:-

Hacim: 5 varakta yer alan 145 satırdan ibaret bir metindir.

E) Tejaḥprabha-Texte:

Dönem: 11. yüzyıl

Hacim: 64 satır.

F Mārīcīdhāraṇī: Uygurca adı *Tözün ög Mariçi atl(ı)ğ d(a)rni*'dir.

Dönem:-

Hacim: 288 satırdan oluşan bir metindir.

G) Yētiken sudur: Uygurca çevirisini Beşbalıklı Alın Temür'ün yaptığı Çinceden çevrilen bu metnin Uygurca asıl adı, *t(e)ṅgri t(e)ṅgrisi burhan y(a)rılı[kamı]ş*

yétiken üze öz yaşı uz[u]n kılmak atlıg sudur nom bitig' dir. Buda'nın büyük ayının yedi yıldızı ile ilgili yaşamı uzatma üzerine verdiği vaazı içerir.

Dönem: 14. yüzyıl başları

Hacim: 354 satır

H) Garbaparimañçani sudur: Uygurca adı *t(e)ñgri t(e)ñgrisi burhan y(a)rılıkamuş garba-parimañçani atl(ı)ğ sudur nom bitig'* dir.

Dönem:-

Hacim: 241 satır

→ ZIEME, Peter (2005) [MT]

Bahşı Ögdisi: Tibet Budizmine ait bir metindir (Ölmez 1998: 261 *vd.*).

Dönem: 13. ya da 14. yüzyıl

Hacim: 84 satır

→ Ölmez, Mehmet (1998) [BÖ]

Ölüler Kitabı: Metin, ölüm ve yeniden doğumun önlenmesi konularını ele alan bir büyü metnidir. On birinci yüzyılda yaşamış Tibetli ünlü Naropa'nın öğretilerine dayanır (Ölmez 1997: 245; Elverskog 1997: 117).

Dönem: 13. ya da 14. yüzyıl

Hacim: 1340 satır.

→ ZIEME, Peter – G. Kara (1978) [UTot.]

Jin'gangjing: Vajracchedika-sūtraya dayanan geç tarihli bir metindir (Ölmez 1997: 242; Elverskog 1997: 101).

Dönem: -

Hacim: 8 fragmanda toplam 735 satırdan oluşmaktadır.

→ HAZAI, Georg – Peter Zieme (1971) [Jin'.]

HSIN Tözin Okıtdaçı Nom: Vapşı Bahşı'ya ait olan bu metin, Lankāvatāra Sūtra'ya benzer biçimde aklın doğasını anlatır. Zieme, bu çalışmanın bilinmeyen bir Çince metinden çeviri olduğunu düşünmektedir. Bir giriş ve üç bölümden oluşan

Uygurca metin, nesir olmasına karşın yer yer şiir parçaları da vardır (Elverskog 1997: 147).

Dönem: 13. ya da 14. yüzyıl

Hacim: 404 satır

→ TEKİN, Şinasi (1980)

Sadāprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikâyesi: Çince'den çevrilen bu metin, Mahayana Budizmine ait bu sutra pek çok dilde varyantı olan bir hikâyedir. Bir bodisattvanın altı mükemmelliğini ve bunların en önemlisi olan idraki konu edinir. Uygurca metin, manzum olmakla birlikte uzun mensur cümleler de bulunmaktadır (Barutçu Özönder, 1987: 3; Elverskog, 1997: 146).

Dönem: 13. ya da 14. yüzyıl

Hacim: 653 satırdan oluşmaktadır.

→ TEKİN, Şinasi (1980), BARUTÇU, F. Sema (1987) [SDB]

Üç İtigsizler: Vasubandhu'nun *Abhidharmakośaśāstra* (Elverskog'da *Abhidharmakośabhāṣya*) yapıtına Sthiramati'nin yaptığı izahın Uygurca tercümesidir. Metin Uygurca *Abidarim-koşa-varti şastr* başlığını taşımaktadır (Barutçu Özönder 1998: 11 vd.; Elverskog 1997: 77). Çalışmada temel aldığımız Barutçu Özönder (1998) yayını metnin birinci bölümünden seçilmiştir.

Dönem: 13. yüzyıl sonu ya da 14. yüzyıl başı

Hacim: Her satırda 15 satır olmak üzere 25 varakta toplam 375 satır.

Hamam Sutrası⁴: Buda'nın rahiplerin banyoda yıkanmalarına ilişkin söylediği sutra metnidir. Uygurca metin Çince'den çevrilmiştir. Elde, bu sutraya ait iki parça bulunmaktadır. Bu parçalarda Çince metni Uygurca metin izlemekte, böylelikle satırasarı bir çeviri yapılmaktadır (Elverskog 1997: 100).

Dönem: -

Hacim: 38 satır.

→ KUDARA, Kōgi - Peter Zieme (1988)

⁴ Bu ad, Ölmez (1997: 243)'den alınmıştır ve *Schwitzbad-Sūtra* sözcüğünün karşılığıdır.

Tövbe Duası:

TT IV A 23-40 (burada 21-40); U II 78 39-48 ve 87 58-66 (burada 41-50); TT IV B 23-28 (47-50)

Dönem: -

Hacim: Beş varakta toplam 50 satırdan oluşmaktadır.

→ ZIEME, Peter (1969)

Yulin Budist Mağarası Yazıtları: Dunhuang'ın yüz kilometre doğusunda, bulunan Gansu bölgesindeki Yulin mağarasında bulunan on dokuz yazıtı içeren bir yayındır.

Dönem: 13.-16. yüzyıllar

Hacim: 19 yazıtta 110 satır.

→ HAMILTON, James – Niu Ru-ji (1998)

Uigurica II

1. **34 satır**; 4. **110 satır**; 5. *Alķu ayıĝ yavız yol-larıĝ artuķraq uz arıtdaçı...uŝnisa viçai atl(ı)ĝ darnı: 337 satır*; 6. *Alķu ançolayı kelmiş-ler-niñĝ usnir-lksan-lar-ıntın önmiş adı kötrülmüş sita-tapadra atl(ı)ĝ utsuķmaķsız darnı: 130 satır*.

→ MÜLLER, F.W.K. (1910)

Daśakarmapathāvadānamālā: Bu hikâyenin Uygurca parçalarının, şeytan Karma'nın yollarından birini seçmenin tehlikeli sonuçlarına karşı dinleyicileri uyarıcı tarzda birbirine bağlanmış canlı bir yapısı vardır. Bang ve Rahmeti'nin Sanskrit ya da Toharca kaynaklı olabileceğini iddia etmelerine karşın Uygurca çevirinin kaynağı bilinmemektedir (Elverskog 1997: 42).

A) F.W.K. Müller:

Uigurica I T III 84, 12 ve T III 84, 42 (s.36-45); **Uigurica II T II Y 52, 1 ve T II Y 52, 2** (s. 20-27); **Uigurica III 1.** Haricandra; **2.** Kançanasarı; **3.** Mahendrasena; **4.** Priyankara; **5.** Der Standhafte Prinz; **6.** Saḍdanta; **7.** Kalmasapada ve Sutasoma; **8.** Erzählung von der Macht der Liebe; **Uigurica IV A.** Çaştani Bey; **B.** Padmavati ve Büyük Maymun Hikâyesi; **C.** Dantipali Bey; **D.** Das Hasen-Jataka.

Dönem: -

Hacim: Uigurica I T III 84, 12 ve T III 84, 42 iki varakta toplam 89 satır; **Uigurica II T II Y 52, 1 ve T II Y 52, 2** iki varakta toplam 110 satır; **Uigurica III 1.** Haricandra: 566 satır; **2.** Kançanasarı: 169 satır; **3.** Mahendrasena: 281 satır; **4.** Priyankara: 90 satır; **5.** Der Standhafte Prinz: 56 satır; **6.** Saḍdanta: 211 satır; **7.** Kalmasapada ve Sutasoma: 311 satır; **8.** Erzählung von der Macht der Liebe: 368 satır; **Uigurica IV A.** Çaçtani Bey 336 satır; **B.** Padmavati ve Büyük Maymun Hikâyesi: 60 satır; **C.** Dantipali Bey: 197 satır; **D.** Das Hasen-Jataka: 144 satır.

→ MÜLLER, F.W.K. (1908, 1910, 1920, 1931); HİMRAN, S. (1945, 1946) [U].

B) DKPAM BANG W.- R. Rahmeti:

T III M 84₅₅ ve T III M₅₄

Dönem: -

Hacim: T III M 84₅₅ ve T III M₅₄ iki varakta toplam 139 satır

→ BANG W. – R. Rahmeti (1987) [DKPAM]

Türkische Turfan-Texte I

T II Y 36: Berlin Turfan yazmaları arasında bulunan bir fal kitabına ait manzum bir metindir. Çince'den Uygurcaya çevrilen bu fal kitabı eksiktir.

Dönem: -

Hacim: Türkische Turfan-Texte I'de yer alan satır sayısı, 16 varakta toplam 225 satırdır (Bang-Gabain 1929: 244). ETŞ 35 (277-305)'te yer verilen metin için Arat, dizelerin uzunlu kısıalı olarak genelde çift satır halinde sıralandığını belirtmiş ve metni 16 varakta toplam 151 dize olarak vermiştir (Arat 1991: 305).

→ BANG, W. –A. von Gabain (1929)

İnsadi Sutra: Çince'den Uygurcaya çevrilen bu metnini adının ne anlama geldiği bilinmemektedir. Metin birbiriyle doğrudan ilgisi olmayan çok sayıda parçadan oluşmaktadır.

Dönem: Gabain 800 yılı civarında yazıldığını iddia ederken Inokochi ve G. Schmitt, kâğıt yapısına ve yazı özelliklerine bakarak metni 17. yüzyıl olarak tarihlendirir. Tezcan ise dilsel özelliklerden yola çıkarak metnin 17. ya da 18. yüzyıla ait olabileceğini düşünmektedir (Tezcan, 1974: 8; Tekin, 1976: 196). Elverskog ise

metnini 13. ya da 14. Yüzyılda düzenlenmiş olabileceğini söylemektedir (1997: 138).

Hacim: Metin 1121 satırdan oluşmaktadır.

→ TEZCAN, Semih (1974) [IS]

1.4.3. Maniheist Uygur Metinleri

Türkische Turfan Texte II

T M 276^{a-b}: Böğü Kağan'ın Maniheizm'i kabul ettiğini bildirir belge niteliğinde bir metindir. Türkische Turfan-Texte II'de yer alan metnin aslının hangi dille yazıldığı bilinmemekle birlikte Çince ya da Sogdca olabilir. Metnin özgün olma ihtimali azdır (Bang-Gabain, 1929: 411; Tekin, 1988: 8).

Dönem: 8. yüzyıl

Hacim: 2 varakta toplam 96 satır.

→ BANG. W.-A. von Gabain (1930) [T M 276^{a-b}]

T II D 178^a, 178^b, 180: Türkische Turfan Texte II'de yer alan Maniheist Uygurlarca yazılmış Uygur harfli bir metindir.

Dönem: -

Hacim: Yukarıda söz edilen parçalar toplam 83 satır içermektedir.

→ BANG, W. – A. von Gabain (1929a) [T II D 178^a, 178^b, 180]

T III D 260: Manichaica III, Türkische Turfan-Texte III'de ve ETŞ 7 (30-59)'de yer alan metin, daha çok Mani için büyük ilahi olarak bilinir.

Dönem: -

Hacim: Her sayfada 5 satır olmak üzere 25 varakta toplam 250 satır (123 dörtlük) olması gerekirken okunamayan bölümler nedeniyle tam (ya da tamamlanabilen) 39-40 dörtlükten ibarettir.

→ LE COQ, A. von (1922) [T III D 260]

Huastuanift: Hem Sogd hem de Uygur harfleriyle yazılmış çok sayıda nüshası bulunan bu metin Maniheizm'e ait bit tövbe duasıdır. Maniheist kuralların dışına çıkılmasıyla oluşan günahların affı için edilen duaları içeren metnin çok sayıda nüshasının olması, Maniheist Uygurlar arasında çok yayıldığına göstergesidir (Barutçu

Özönder 2002: 490).

Dönem:-

Hacim: Yapıt, 338 satırdan oluşmaktadır.

→ LE COQ, A. von (1911)

İrk Bitig: Dunhuang yakınlarındaki Bin Buda Mağaralarında bulunmuş Runik harfli bir fal kitabıdır. Maniheizm'e ait çok sayıda kavramı barındırmasına karşın dini içerikli bir yapıt değildir.

Dönem: 9. yüzyıl.

Hacim: Her biri ortalama 2-3 satırdan oluşan 65 paragraftan ibaret bir metindir.

→ TEKİN, Talat (1993); TEKİN, Talat (2004)

Die türkischen Yosipas-Fragmente:

Dönem: 9. yüzyıl (Erdal 1979: 167'de II. grup metinler arasında yer almıştır. (Man III 14 ile birlikte)

Hacim: 8 varakta toplam 143 satır.

→ ZIEME, Peter (1968) [Yos.]

Mani Harfli Uygurca Bir Parça: Mani harfleriyle Sogdca ve Türkçe olarak yazılmış, dini içerikli bir metindir (Le Coq, 1908: 398).

Dönem: 600-900 yılları arası (T'ang hanedanlığı dönemi) (Erdal 1979: 161'de I. grup metinler arasında sayılmıştır).

Hacim: Tek varakta 26 satır.

→ LE COQ, A. von (1908) [Manîdikut]

Maniheizm'e ait Uygurca bir Parça: Uygur harfleriyle yazılmış bu metin Turfan'da bulunmuştur.

Dönem:-

Hacim: Tek varakta toplam 32 satırdan ibarettir.

→ LE COQ, A. von (1909) [Manic.]

Rüzgâr Tanrısı⁵: Uygurca *yil tūgri* ve onun erdemlerinin anlatıldığı Mani harfli bir metindir.

Dönem: Erdal 1979'da I. grup metinler arasında sayılmıştır (Erdal 1979: 161).

Hacim: 50 satır.

→ BANG W.-A. von Gabain (1928) [Wind.]

Türkische Manichaica aus Chotscho I

T. II D. 176: **42 satır**; T. II D. 173a¹: **40 satır**; T. II D. 173a²: **40 satır**; T. II D. 173b¹: **40 satır**; T. II D. 173d: **40 satır**; T.M. 282: **14 satır**; T. Ia: **35 satır**; T. II K. 2a.: **28 satır**; T. II D. 171: **139 satır**; T.M. 159: **14 satır**; T. II D. 177: **96 satır**.

→ LE COQ, A. von (1912) [Man.]

Türkische Manichaica aus Chotscho II

T. M. 180: T. II D. 75: T. M. 419: T. II D. 169: T. II D. 178:

→ LE COQ, A. von (1919) [Man.]

Türkische Manichaica aus Chotscho III

Nr. 1, 1-v: **119 satır**; Nr. 2: **22 satır**; Nr. 3: **36 satır**; Nr. 4: **37 satır**; Nr. 5: **32 satır**; Nr. 6 1-11: **120 satır**; Nr. 6a: **22 satır**; Nr. 7 1-111: **98 satır**; Nr. 8 1-VIII: **250 satır**; Nr. 9 1-XI: **350 satır**; Nr. 10: **18 satır**; Nr. 11: **13 satır**; Nr. 12: **24 satır**; Nr. 13 1-III: **99 satır**; Nr. 14: **18 satır**; Nr. 15: **48 satır**; Nr. 16: **22 satır**; Nr. 17: **18 satır**; Nr. 18: **38 satır**; Nr. 19: **18 satır**; Nr. 20: **27 satır**; Nr. 21: **21 satır**; Nr. 22: **12 satır**; Nr. 23: **18 satır**; Nr. 24: **16 satır**; Nr. 25: **19 satır**; Nr. 26: **16 satır**; Nr. 27: **40 satır**; Nr. 28: **13 satır**; Nr. 29: **22 satır**; Nr. 30: **12 satır**; Nr. 31: **34 satır**; Nr. 32: **19 satır**; Nr. 33: **18 satır**; Nr. 34: **12 satır**; Nr. 35: **20 satır**; Nr. 36: **9 satır**; Nr. 37: **8 satır**; Nr. 38: **5 satır**; Nr. 39 1-v: **45 satır**; Nr. 40: **27 satır**.

→ LE COQ, A. von (1922) [Man.]

⁵ Almanca *Windgott* söz grubunun karşılığıdır. Uygurcada bu ad, yukarıda söz edildiği gibi, *yil tūgri*

1.4.4. Hristiyan Uygur Metinleri

Hristiyanlığa ait Uygurca Bir Parça: Turfan'ın kuzeyinde yer alan Bulayık bölgesinde bulunmuş dini içerikli bir metindir.

Dönem: -

Hacim: Metin bir varakta yer alan 29 satırdan oluşmaktadır.

→ LE COQ, A. von (1909) [Manic.]

T. II B. 29: *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pis'mennosti, Teksti i Issledovaniya* adlı yapıtta ve Uigurica I'de yer alır.

Dönem:-

Hacim: 80 satır.

→ MÜLLER, F.W.K. (1908); MALOV, S. E. (1951) [T. II B. 29]

Hristiyanlığa İman Metni: Hristiyanlığın Nesturi koluna bağlı Türklerce Uygur harfleri kullanılarak yazılmış bir şahadet metindir. Metinde, dünyanın, insanların ve nesnelerin yaratılışından, Hz. Meryem'e ve Hz. İsa'nın çarmıha gerilişine atıflar vardır.

Dönem: 13. ya da 14. Yüzyıl.

Hacim: Metin, önde sekiz, arkada on üç satırdan oluşan bir varaktan ibarettir.

→ ZIEME, Peter (1998) [Nest.]

1.4.5. Uygurlara Ait Din Dışı Belgeler

Bu belgeler, daha çok 13. yüzyıl sonrasından kalma metinlerdir. Uygur hukuk belgeleri, aile kayıtları, vasiyetnameler ve mektuplar bu bölüm içine girmektedir.

Uygur Prenslrine Ait Üç Mektup:

Dönem: 10. yüzyıl sonu 11. yüzyıl başı

Hacim: Üç mektup toplam 71 satırdan oluşmaktadır. Ancak, çok sayıda okunamayan satır vardır.

→ TUGUŞEVA L. JU. (1971). [Yar.Tug.]

Ata bitigi: Bir babanın oğluna bıraktığı vasiyetnemedir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Yıldız Sarayı’ndan gelen yazmalar arasında bulunmuştur. Arat’a göre metin, *Uigurische Sprachdenkmäler*’de 55 (s. 91-97)⁶ numaralı belge ile ilgili olmalıdır. İstanbul ve Leningrad’daki iki belgede geçen özel adlar ve yazının ifadesi, bu iki belgeden birinin babaya birinin de oğula ait olması gerektiğini düşündürmüştür (Arat 1977: 1).

Dönem: -

Hacim: 27 satır.

→ ARAT, Reşit Rahmeti (1977) [Atab.]

Hasat duası: Hasat duası niteliğinde bir metindir. Metin, sondan kafiye bir sistemle oluşturulmuştur. Tarla ve tarlanın sulanması, çiftçilerin çalışması vb. durum ve olaylar betimlemeli bir biçimde anlatılmaktadır (Zieme 1975b: 110 vd.).

Dönem: 13.-14. yüzyıl.

Hacim: Bir varakta toplam 142 satır bulunmaktadır.

→ ZIEME, Peter (1975) [Erns.]

Eski Turfan’dan Bir Şiir: İslamiyet’in kabulünden sonra, eski Uygurcanın son dönemlerinde yazılmış bir metindir. Metinde Arapça ve Farsça sözcükler de bulunmaktadır.

Dönem: 13. yüzyıl sonrası

Hacim: toplam 88 satır.

→ BANG, W. – G. R. Rachmati (1987)

Uygurca Mektup: Uygurcanın geç döneminden kalma bir mektuptur.

Dönem: 13. yüzyıl sonrası

Hacim: 14 satır

→ TEZCAN, Semih – Peter Zieme (1971) [Brief.]

⁶ Arat’ın sözünü ettiği 55 numaralı belge, elimizdeki 1972’de Osnabrück’te basılan *Uigurische Sprachdenkmäler* yayınında 94.-97. sayfalar arasında yer almaktadır.

Uygurca Dört Belge: Turfan yakınlarında bulunmuş, Radloff koleksiyonunda bulunan mal kaydına ilişkin taahhütname nitelikli dört belgedir.

Dönem:13.-16. yüzyıllar

Hacim: I. 11 satır; II. 21 satır; III. 24 satır; IV. 20 satır.

→ RAMSTEDT, G. J. (1940) [FourUig.]

1.4.6. Karahanlı Dönemi Metinleri

Kutadgu Bilig: İslami Türk edebiyatının ilk ürünlerindendir. Yusuf Has Hacib'in kaleme aldığı bu manzum metin didaktik bir yapıttır.

Dönem: 11. yüzyıl

Hacim: Çalışmamızda temel aldığımız, yapıtın Mısır, Herat ve Fergana nüshalarının karşılaştırılmasıyla oluşturulan Arat yayını 6645 beyitten oluşmaktadır⁷.

→ ARAT, Reşit Rahmeti (1991); DANKOFF, Robert (1983).

Divanü Lugati't-Türk: Kaşgarlı Mahmut'un Araplar'a Türkçe öğretmek için hazırladığı Türkçe - Arapça sözlüktür. Yapıt, dönemin Türk topluluklarının sosyal ve kültürel yaşamına ilişkin çok önemli bilgileri de içeren Türkçe dil malzemesini barındırır.

Dönem: 11. yüzyıl.

→ ATALAY, Besim (1999); DANKOFF, Robert – James Kelly (1982), (1984), (1985); TEKİN, Talat (1981).

Kur'an Tercümesi: Satırarası yöntemiyle sözcük sözcük Türkçeye çevrilen Kur'an Tercümesidir. Metin, büyük yazıyla Arapça; altında küçük yazıyla Farsça ve altında Türkçe olmak üzere üç dilli olarak hazırlanmıştır.

Dönem: Tercümenin yapıldığı tarih konusunda değişik görüşler vardır. Çalışmada temel aldığımız Ata (2004) yayınında metin, Karahanlı Türkçesinin ilk ürünü olarak gösterilmiştir (10. Yüzyılın ikinci yarısı). Metnin tarihlendirilmesi konusundaki görüşler için bk. Ata (2004: XXIII vd.).

Hacim: Metin, her sayfada ortalama üç satır içeren 1145 varaktan

⁷ Arat metninde A. ve B. başlıklarıyla yer alan, yapıta sonradan eklendiği bilinen mensur ve manzum önsöz, Yusuf Has Hacib tarafından yazılmadığı için çalışmamızda incelenmemiştir.

oluşmaktadır.

→ ATA, Aysu (2004)

Atebetü'l-Hakayık: Edib Ahmed'in kaleme aldığı, Türk-İslam kültürü içerisinde bireylerin terbiyesi için oluşturulmuş manzum bir ahlak kitabıdır.

Dönem: 13. yüzyıl

Hacim: 484 satır

→ ARAT, Reşid Rahmeti (1992) [AH]

İKİNCİ BÖLÜM

ON ÜÇÜNCÜ YÜZYIL ÖNCESİ TÜRKÇESİNDE SORUYU OLUŞTURAN BİÇİMBİRİMLER

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde soruyu oluşturan biçimbirimlerin, bağımsız biçimbirimler olarak **ka*, *kim*, *ne* soru sözcükleri ve bu sözcüklerin oluşturduğu yeni yapılar ve bağımlı biçimbirimler olarak, pek çok araştırmacının enklitik edat olarak kabul ettiği Orhon Türkçesinde görülen *gu/gü* ile Türkçenin genel soru yapıcısı *mu/mü* (DLT’de Kaşgarlı’nın ifadesine göre Oğuz sınırlı sayıda örnekte *mı/mi*)’den oluştuğu görülmektedir. **ka* ve *ne* yapıları, üzerlerine gelen pek çok çekim eki, yapım eki ve edat, özellikle *ne* türevlerine eklenen *me* ve *ok/ök* pekiştirme edatları, yardımıyla farklı anlam ve işleve sahip çok sayıda soru sözcüğü oluşmuştur. *kim* soru zamiri ise yalın ve çekimli biçimde soru işlevli kullanımının yanında aşağıda da görüleceği gibi çok sayıda araştırmacının kabul ettiği biçimde İran dillerindeki *ki*’nin etkisiyle Uygurcadan başlayarak bağlaç olarak kullanılmaya başlamıştır. Çalışmanın bu bölümünde soru sözcükleri, alfabetik olarak sıralanacak, köken, anlam ve kullanım açılarından araştırmacıların görüşleri de dikkate alınarak değerlendirilecektir.

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde saptanan soru yapıları aşağıdaki gibidir:

Soruyu Oluşturan Bağımsız Biçimbirimler:

*ka

*ka+ç	*ka+lı	kanı	kayu
kaç	kalı	kanç / kança	kayda / kayuda
kaçan	kaltı	kançuğ < kança oğ	kayu
kaçar / kaçur		kanda / kanta	kayudın
		kandın /kandan	kayun / kayunı
		kaṅga	kayusı
		kanı	
		kantaran / kantıran	

ne

ne	ne+çe	ne+gü	ne+(edat/bağlaç)
neke	neçe	negök(<negü ök)	
ne kerek/nerek	neçeketegi	negül(<negü ol)	neme
	neçekleti / neçükleti	negülük	nemen
	neçeme	negüme	neteg
	neçete	nü(<negü?)	netegin
	neçök / neçük < neçe ök		netegledi
	neçökin / neçükin		niçün

kim**Soruyu Oluşturan Bağımlı Biçimbirimler:**

gu / gü

mu / mü

2.1. On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soruyu Oluşturan Bağımsız Biçimbirimler**2.1.1. kaç Soru Sözcüğü**

Sözcük için UTS 106'da "kaç, ne kadar" karşılığı verilmiştir.

DTS 400a'da yer alan sözcüğün, "kaç, ne kadar; ne ölçüde, kaç parça" anlamlarında kullanıldığı belirtilmiş, sözcüğün içinde yer aldığı kalıplaşmış yapılara değinilmiştir.

EDPT'de, soru zamiri olduğu belirtilen sözcüğün kimi zaman soru işlevinin dışında "birkaç, çok sayıda" vb. anlamlarında da kullanıldığı belirtilmiş; çok eski olan bu sözcüğün *ka:ñu* ile olan köken bağından söz edilmiştir.

Hamilton, sözcüğün yapısı ve kökeni konusunda tereddütlüdür. Araştırmacıya göre sözcük, Türkçe **ka* soru sözü üzerine gelen eşitlik durumu eki *-ça* ile oluşmuş

olabilir ya da Toharca “kaç” anlamındaki *kos* sözüne götürülebilir (1998: 187).

Hacıeminoğlu, yapıtının soru edatları bölümünde *kaç* soru sözcüğünün sayı ve miktar mefhumu aradığından söz ederek değişik zaman ve alanlardaki kullanımına örnekler verir (1992: 271).

Erdal, “ne kadar” anlamında kullanılan bir başka soru sözcüğü olan *neçeden* farklı olarak *kaç* sözcüğünün yalnızca isim soylu sözcüklerle (daha çok sıfat olarak) kullanıldığını belirterek, sözcüğün yapısının *neçe* sözüne göre daha donuk olduğundan bu durumun da *kaçın* daha eski sözcük olması gerektiğini düşündüğüünden söz etmiştir. Yazara göre sözcük, **ka* zamirine eklenen kısa eşitlik ekinen (-çA’nın kısa bir varyantı) oluşmaktadır (2004: 214).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	15	1	-	1	36

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde *kaç* soru sözcüğü T’de iki; AY’de (AY) iki; HT (ve Tug. Hüen.)’de dört; IS’de üç; Jin’.’de bir; KP üç; SDB’de bir; M’de bir; MTT’de bir; LAT’ta bir; DLT sekiz; KB’de yirmi yedi; AH’de bir kez kullanılmıştır.

Toplam: 54

2.1.1.1. *kaç* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.1.1.A. Sözcük, On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde, çoğunlukla soru işlevinin dışında “*birkaç*” anlamını üstlenmektedir. Bu belirsizlik anlamı, aşağıda yer alan Budist Uygur dönemi metinlerinden alınan (1) - (9) numaralı örneklerde ve Karahanlı Türkçesi metinlerinden alınan (10) - (14) numaralı örneklerde görülmektedir. Bu kullanım, yalnızca KB’de kimi zaman *bir* sözcüğüyle desteklenmektedir. Sözcük, Uygurcanın diğer inanç çevrelerinde de saptanmasına karşın bu işlev yalnızca Budist Uygur çevresi metinlerinde görülmektedir. Belirsizlik işlevli *kaç* soru sözcüğünün kullanımının on üçüncü yüzyıl sonrasına ait olan aşağıdaki (9) numaralı örnekte de devam ettiği görülmektedir. Ayrıca aşağıda yer alan (29) – (54) numaralı örnekler de anlam açısından bu bölüme dahil edilebilir.

Yapı	(bir) kaç ...
	(bir) kaç+İ...+F-KE
Anlam	Birkaç

- (1) tuç t(e)ngri burhan öngd[ün]- intä **kaç** bere yer yoris[ar] bir stup ol bo stup tükel bilge t(e)ngri t(e)ngri burhan (...) HT III 764.

“Bu tunçtan tanrı Buddha (heykelinin) doğusunda *birkaç* mil yürünürse [orada] bir stûpa yer alır.”

- (2) samstso açari /ol/ orun-niŋg kidin tağdın /buluŋg/ ça qodı inip : **kaç** bere yir barduқта /tüz/ yirge tegdi Tug. Hüen V 51-3.

“Samstso Açari o yerden sonra dağdan aşağıya doğru inip *birkaç* mil gittikten sonra düz yere (ovaya) ulaştı.”

- (3) altı bağ süü-si : böri-ke qovıtmış it teg yanturu ırak ketli-ler : inçip yana tŋgri /il/igimiz qutı ança qy-a yortduq /ta/ **kaç** tümen süü-si birle ...kuŋg (?) begler-niŋg külüg /çeri/gin sıdı Tug. Hüen VI 45-11.

“altı bölük askeri kurtla çarpışmış köpek gibi dönerek uzağa gittiler. Sonra yine Tanrı hanımızın kutu sayesinde oracığa gittiğinde *birkaç* bin ordusuyla birlikte ... beylerinin ünlü ordusunu yendi.”

- (4) üzeki krazal-l[ar]-da ol kraz-a-lar b[arça] yuz körkle ermez üçün anın han kentü özi ayı[p] küün-ta tiktürgeli köŋgöl-k[e] yaragu teg körkle bolz[un] tep yinçge semeklettürü[p] **kaç** yıl-da temin bütüm[iş] erdi HT VII 647.

“krazalar bütünüyle uygun ve güzel olmadıkları için han kendisi, ‘diktirdiğim gönle yaraşır biçimde güzel olsun’ diyerek acele ettirdi (ve) *birkaç* yılda tamamlandı.”

- (5) daqı erdinig ton kedim-de ulatı-larıg yulup alıp ilt/ü/ ilig beg-ke ançulatı-lar : ilig beg **kaç** kün ertginçe ol eski opraq birle ertürüp : ötrü anta kin bun (?) tonın kedimin kedti: Tug. Hüen. V 36-16.

“Sonra mücevheri elbiselerden başlayarak soyup aldılar ve hana saygıyla iletiler. Han, birkaç günü o eski yırtık pırtık elbiseyle geçirip sonra elbisesini giydi.”

- (6) ötrü altı bilig-leri/g/ unitıp : ıraktan kntü öz-i kelip körüşdi yükünti : **kaç** kün birle turup timin ök bardı Tug. Hüen V 46-19.

“Sonra altı bilgiyi unutup uzaktan kendisi geldi, karşılaştı ve selam verdi. *Birkaç* gün birlikte kaldılar, sonra hemen gitti.”

- (7) (...) yettinç kün temir sua ağıt ı temir ışığı yorıdı tegin qutı ülügi üçün adasız tudasız **kaç** kün içinte erdini-lig otuğ-?qa tegdiler KP XXXIII-6.

“(…) Yedinci gün demir zincirler açıldı ve demir halatlar çözüldü. Prens in iyiliksever gücü ve şansı sayesinde tehlikeyle ve engelle karşılaşmadan *birkaç* gün sonra mücevher adasına ulaştılar.”

- (8) borluḡ-çı erke inçe tep tedi **kaç** kereklig yemiş söḡüt (-inḡ) üze birer çinḡ-ratḡu asinḡ bir söḡüt üz-e birer çinḡratḡu asanḡ ışıḡ banḡ kamaḡ ışıḡ başın birgerü bap meninḡ eligde urunḡ KP LXXIX-4.

“Bahçıvana şöyle dedi: ‘Uygun *birkaç* yemiş ağacının üzerine, her birine küçük birer çingirak asın. Her (ağacın) üzerine bir ip bağlayın. Bütün iplerin ucunu birleştirerek bağlayıp bu ipi benim elime verin.’”

- (9) *kamaḡ kişi-ler tuḡḡuluḡ . . kaşınçıḡ ıdoḡ bon nom-nı . . kaç şlok-ky-e tözün maytri bidimiş-inḡe qarart-mış sen tikesi-mın caḡsı-mın: : IS 46.*

“Bütün insanların riayet ettiği bu çok kutsal din kitabının, yapılacak kitabımın *birkaç* dizesini asil Maytrının yazmasını küçümsemişsin, hor görmüşsün.”

- (10) bu **9aç** harf9ına men 9umarı sanḡa / 9oḡundum unitma du‘a 9ıl maḡa KB B-53.

“Ben bu *birkaç* harfçiḡi sana miras bıraktım, bana dua etmeyi unutma.”

- (11) bu bir **9aç** neḡ ol kör kişike yawuz / munı bilse yalnḡu9 ılı9ar et öz KB 337.

“Bak, bu *birkaç* şey insan için kötüdür, insan bunları bilirse kendisini korur.”

- (12) bu **9aç** neḡ birikse bireḡü öze / anınḡdın yırar ol ıdu9 9ut teze KB 343.

“Şu *birkaç* şey, bir kişide toplansa, kut ondan kaçarak uzaklaşır.”

- (13) bor içme fesadın uzak tur teze / bu **kaç** neḡ yorır tutçı beglik buza KB 1434.

“Şarap içme, fesattan uzak dur, ondan kaç; bu *birkaç* nesne daima mülke ve saltanata halel veren şeylerdir.”

- (14) ay ilig bu beglik uzun ḡolḡa sen / **kaç** iş kıl **kaç** iş ḡoḡ kılur erse sen KB 1450.

“Ey hükümdar, bu saltanatın uzun sürmesini istersen, şu *birkaç* işi yap, şu *birkaç* şeyi de bırak.”

KB 1387, 1454, 1563, 2063, 2071, 2157, 2309, 2323, 2485, 2503, 2927, 2932, 3737, 4355, 4933, 5515, 5550, 6085, 6275, 6340, 6350.

§ 2.1.1.1.B. Sözcük, “*kaç?*” anlamında soru işlevli olarak kullanılabilir. Sözcüğün bu temel işlevi, aşağıda yer alan (15) – (18) numaralı Budist Uygur çevresi

metinlerinden alınan örneklerde ve Karahanlı dönemi metinlerinden DLT’de saptanan (19) numaralı örnekte görülmektedir. Aşağıdaki (17) ve (18) numaralı kullanımlar on üçüncü yüzyıl sonrasına aittir. On üçüncü yüzyıl sonrasında Uygur metinlerinde olduğu gibi, sözcük bu işleviyle günümüzde çok sayıda Türk lehçesinde de kullanılmaktadır.

Yapı	<i>kaç...</i>
	kaç+İ+...F-KE
Anlam	ne kadar?

- (15) t(e)ngri t(e)ngri burkanka inçe tip ötünti atı kötrülmüş ayağka tegimlig t(e)ngrim **kaç** törlüg tıtağlar üze bodı tigme tuyunmak köngülüg bulur .. ol bodı tigme tuyunmak köngül ol yme neteg erür :: AY 202/3.

“Tanrılar Tanrısı Burkan’a ‘Adı yüce, saygıdeğer efendim, bodi denen kavrayış gönlünü bulmanın kaç yolu vardır ve bu bodi adlı kavrayış gönlü nasıldır’ diye ricayla sordu.”

- (16) :: ötrü yene alokaçin-tamanı bodis(a)t(a)vka tozinüme **kaç** törlüg nomlar üze yirtinçüdeki tınl(ı)ğlar mongulayu bo teringde tering köni kirtü nomuğ uqğalı bilgeli uyurlar .. erki tip ayıtdı :: AY 389/12.

“Sonra, yine Alokaçintamani Bodisatav’a ‘Ey asilim, dünyadaki canlılar kaç tür öğretiyle bunun gibi derin dosdoğru öğretiyi kavramak için çalışırlar ki’ diye söyledi.”

- (17) (...) t’qy ym’ mwny t’k pwrk’n qwtyn pwlqw q’ tyld’q pwld’cy nwm l’r p’r mw ‘rky p’r ‘rs’r ym’ s’n ‘wyz’ q’c twyrlwk pwlwr ‘rky (...) SDB 630.
(taķa yme munı teg burķan ķutın bulğū-ķa tıldağ boldaķı nom-lar bar mu erki bar erser yme sen üze **kaç** törlüg bolur erki)

“Yine bunun gibi burkan kutunu bulmana neden olacak öğretiler var mı ki, varsa senin üzerinde kaç türlü olacak ki?”

- (18) bo elte ermez yanğloķ bolmış antağ sesik-leri bolsar : : kaç törlüg tınlğ-lar-nıñğ pıravriki bñđer kaç törlüg tınlğ-lar-nıñğ pıravriki bñđmez erki tep : : IS 617, 618.

- (19) 9aç yarma9 bërdi. DLT [BA] I, 321-9.
“Kaç para verdi”

§ 2.1.1.1.C. Sözcük kimi zaman, içinde bulunduğu cümleye çokluk ve abartı

anlamı katmaktadır. Bu işlev, soru sözcüklerinin bilinmezlik özelliğinden kaynaklanmaktadır. Sayı, miktar soran bir sözcük olarak *kaç* soru sözcüğü gibi *neçe* de bu işleviyle kullanılmaktadır. Aşağıdaki (20) – (22) numaralı tanıklar Budist Uygur; (23) numaralı tanık Maniheist Uygur; (24) – (27) numaralı tanıklar Karahanlı Türkçesi metinlerinden alınmıştır.

Yapı	<i>kaç ...+(Daha çok sıklık ve zaman bildiren sözcükler)</i>
	kaç+İ...+F-KE
Anlam	(Abartma ve çokluk amaçlı) ne kadar çok

- (20) ol ödün baranas uluşta bir edgü alp yerçi suvçı bar erti **9aç** kıta taluy-ka kirip beşer yüz erin barıp esen tükel kelmiş erti KP XXIII-8.

“O sıralarda Benares ülkesinde iyi ve cesur bir kılavuz kaptan vardı, okyanusa *defalarca* gitmiş; her seferinde beş yüz adamla yola çıkmış ve sağ salim geri dönmüştü.”

- (21) ujiki az er[ser]yme yörüg-üg ukıtdaçı t[etir] boşğutçı-la-r utru boşğuru bi[rle] körgeli umazlar anıñ teriñ-in, öñgengüçi-ler **kaç** yıl-ta tükel bilü umaz- -lar HT VIII 0043.

“Harfleri az da olsa izahı anlaşılacaktır. Öğreticiler öğrenmekle onun derinliğine ulaşamaz, öğrenciler *çok* uzun zaman geçse de bütünüyle anlayamazlar”

- (22) ... tıltağ-ta **kaç** k(a)lp ödün edgü .../ tarķarğalı kitergeli usarlar m(e)n-li kişi-li körüm-üg : : / Jin’g D 268.

“... nedeniyle *çok* zaman iyi ... gidermeyi düşünsem benli insanlı düşünceyi ...”

- (23) ////[tünér]igig y[aiduğ üçün] anığ [kılınçlg]lar b[arça] **kaç** kıta [bulğant]ı .. irinç boltılar [ol kmg te]nmişler .. Man. III 6-2.

“Karanlığı yaydıkları için kötüler bütünüyle *çok* kez dağıldı, sefil oldu. Onların hepsi inkârcıdır.”

- (24) **9aç** 9ata aydım DLT [BA] I, 321-13.

“*Kaç* kere söyledim.”

- (25) **9aç** türlüğ neñg DLT [BA] I, 476-25.

“*Kaç* türlü şey.”

- (26) **kaç** türlüğ söz aydım DLT [BA] I-476-26.

“*Kaç* çeşit söz söyledim.”

(27) öñgdün nelek yalvarmadıñ **9aç** 9ata bërding tavar

tolumluğ bolup 9atındıñ 9anıñ emdi yer suvar DLT [BA] I, 498-20.

“Önce neden yalvarmadın? *Kaç* kez mal verdin; silahlanınca serteldin; şimdi kanın, yeri sular.”

§ 2.1.1.1.D. Sözcük, aşağıdaki, bir dindışı Uygur metninden alınan (28) numaralı kullanımda bugünkü “*hepsi, bütünü*” karşılığında kullanılmıştır. Bu durum belki de günümüzdeki “*kaç (ne kadar) ... varsa hepsi*” yapısına benzer bir yapının eksilti sonucu bu biçimi almasıyla açıklanabilir:

Yapı	<i>kaç ...</i>
	kaç+Z...
Anlam	Hepsi (kaç .. ise hepsi)

(28) қат-та тұрған **қақ** ол оғлан / қайда begim термü erki / қағуш-ғулуғ күн-in көсеп қайғу // u erki LAT 25.

“Huzurda bulunan bütün oğlanlar, ‘beyim nerede?’ der mi acaba. Kavuşma gününü bekleyip kaygı ... acaba?”

2.1.1.2. Sözcük Türü Olarak *9aç* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümle içinde her zaman sıfat olarak görev yapmaktadır. Ancak, Divanü Lugatı’t-Türk’teki iki örnekte madde başı konumunda olduğu için bu örneklerde isim görevinde de kullanılmıştır. Ayrıca Manichäische-Türkische Texte’den (MTT) alınan tek örnekte, sözcükten sonrası okunamamıştır. Ancak, sözcüğün genel olarak kullanımı, okunamayan sözcüğün isim olması gerektiğini düşündürmektedir.

2.1.1.2.1. Sıfat Görevinde Kullanılan *kaç* Soru Sözcüğü

kaç soru sözcüğünün cümledeki temel görevi sıfatlıktır. Yukarıda sözcüğün anlam özelliklerinin değerlendirildiği bölümde ve aşağıda sözcüğün cümle ögesi olarak incelendiği bölümde yer alan tüm cümlelerde bu sıfatlık işlevi görülmektedir. KB’ye özgü olarak *kaç* sıfatının önüne, aşağıdaki (29), (30), (32) - (36), (38), (40) ve (44) – (48) numaralı tanıklarda görüldüğü gibi *bu* ve kimi zaman *bu bir* sıfatını aldığı

görülmektedir. Bu kullanımlardaki *bu*, yapıtta, daha önceki beyitlerde söz edilen nesne ve varlıkların temsilcisidir.

(29) yarayın tise sen maṅga belgölüg / bu 9aṣ neṅg özüñgdin yırat ay külüg KB 852.

“Ey namlı insan, sen benim işime yaramak istiyorsan şu *birkaç* şeyden uzak dur.”

(30) bu ay toldı aydı maṅga berk kişen / bu bir 9aṣ neṅg ol kör bireyin nişan KB 702.

“Ay Toldı, bana köstek olacak *birkaç* şey vardır, bak onları belirteyim, dedi.”

(31) ata arkasındın toğulsa oğul / ana karnı menzil kaç aylık amul KB 1387.

“Çocuk babasının sulbünden çıktıktan sonra, ana karnı onun için *birkaç* aylık istirahat menzildir.”

(32) kerek sü başıṅga bu bir kaç kılık / yağıka yüz ursa bu tüzse yorık KB 2309.

“Düşmana karşı sefere çıkmak ve ordunun hareketini idare edebilmek için, kumandanın şu *birkaç* vasfa sahip olması gerekir.”

(33) ay ilig tapuğçı bu kaç türlüg ol / seçe adra tutğıl yañğılmasu yol KB 5515.

“Ey hükümdar, hizmetkâr *birkaç* türdür; bunları seç ve ayrı ayrı muameleye tabi tutarak hizmet gördür, yollarını şaşırmazlar.”

AY 202/3, 389/12; M 36-30; SDB 630; HT III 764 ; VII 647; Tug. Hüen V 51-3, 36-16, 46-19, VI 45-11; IS 46, 617, 618; Jin’ D 268; MTT 591; KP XXXIII-6, LXXIX-4; M 36-30; KB B-53, 337, 343, 1434, 1450, 1454, 1563, 2063, 2071, 2157, 2323, 2485, 2503, 2927, 2932, 3737, 4355, 4933, 5550, 6085, 6275, 6340, 6350; DLT [BA] I, 321-10, 321-13, 476-25, 476-26, 498-20.

2.1.1.2.2. İsim Görevinde Kullanılan kaç Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda da söz edildiği gibi, DLT [BA] I, 321-9, 321-13 kullanımlarda maddebaşı sözcük konumunda olduğu için isim görevindedir.

2.1.1.3. Cümle Ögesi Olarak kaç Soru Sözcüğü

İncelenen metinlerdeki tanıklara göre kaç soru sözcüğü cümlelerin bütün ögeleri içerisinde yer alabilmektedir. Bu durumda kaç sözcüğünün içinde bulunduğu tamlama yapısı da kimi zaman önemli olabilir. Örneğin, kaç’tan sonra gelen ve zaman (kaç kün),

sıklık (kaç kıta), mesafe (kaç bere), vb. ifadeler, tamlamanın zarf tümleci olmasını; *yer (kaç yerde) vb.* ifadeler ise dolaylı tümleç olmasını sağlar. *Kaç* soru sözcüğünün cümle içerisindeki konumu aşağıda gösterilmiştir:

2.1.1.3.1. Özne İçerisinde kaç Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (34) – (37) numaralı tanıklarda özne içerisinde yer almıştır. Ayrıca yukarıda yer alan (11) – (13) ve (32) numaralı örneklerde de özne konumunda bulunan *kaç* sözcüğü, (32) numaralı örnek dışındaki tüm kullanımlarda *neñg* sözcüğünün sıfatı durumundadır ve dolayısıyla *kaç neñg* söz grubu cümlede özneyi oluşturmaktadır.

(34) ay ilig bu kaç neñg kerek begke kör / buñunķa sevülse orun bolsa tör KB 2071.

“Halk tarafından sevilmesi ve itibar görmesi için, ey hükümdar, beyin şu *birkaç* şeye sahip olması lazımdır.”

(35) kerek ħayl başınġa bu bir kaç kılık / itilse işi ötrü tüzse yorık KB 2323.

“İşinde muvaffak olması ve gidişinin düzenlenmesi için kumandanda şu *birkaç* vasıf bulunmalıdır.”

(36) bu kaç neñg kerek kim atansa şacīb / kişi başlasa yolķa öñġdün keçip KB 2485.

“Hâcib olmak ve öne geçip, insanlara yol göstermek için, şu *birkaç* şey lazımdır.”

(37) bularda basa kaç kutu bar adın / baķa körse bilgi biligde öñġin KB 4355.

“Bunlardan sonra daha *birkaç* zümre vardır; dikkat edersen, birinin bilgisi diğerinkinden farklıdır.”

KB 337, 1434, 2309; **DLT [BA] I** 321-9, 321-13.

2.1.1.3.2. Yüklem İçerisinde kaç Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede yüklem olarak kullanıldığı aşağıdaki (38) – (41); yukarıdaki (17) ve (25) numaralı tanıkların tümünde cümlede yüklem içerisinde yer almıştır.

Aşağıdaki KB'den alınan (38), (40), (41) numaralı tanıklarda *kaç* sözcüğünün bulunduğu söz grubu *ol* zamiriyle sonlanarak cümlede yüklem olmuştur. (39) numaralı örnekte ise *kaç aylık amul menzil* (birkaç aylık istirahat menzili(dir)) biçiminde olan yüklem devrik yapıda olduğu gözlenmektedir. Sözcük, yukarıdaki SDB'den alınan (17) numaralı tanıkta içerisinde bulunduğu söz grubu sonundaki *bol-* yardımcı fiili nedeniyle yüklem konumundayken DLT'den alınan (25) numaralı tanıktaki *kaç türlüğ nenğ* yapısının bütünü yüklemidir.

(38) bu ay toldı aydı maŋga berk kişen / bu bir kaç nenğ ol kör bireyin nişan KB 702.

“Ay-Toldı dedi: -Benim için bağ ve köstek olacak *birkaç* şey vardır; bak, onları belirteyim.”

(39) ata arkasındın toğulsa oğul / ana karnı menzil kaç aylık amul KB 1387.

“Çocuk babasının sulbünden çıktıktan sonra, ana karnı onun için *birkaç* aylık istirahat menzildir.”

(40) ay ilig tapuğçı bu kaç türlüğ ol / seçe ağra tutğıl yaŋılması yol KB 5515.

“Ey hükümdar, hizmetkâr *birkaç* türlüdür; bunları seç ve ayrı ayrı muameleye tabi tutarak hizmet gördür, yollarını şaşırmasınlar.”

(41) açın ma bu il buğnı kaç türlüğ ol / muni ağra tutğu açuğ bolsa yol KB 5550.

“Bir de memleketin ahalisi *birkaç* türlüdür; herkesin rahatça çalışabilmesi için, bunlara ayrı ayrı muamelelerde bulunmalıdır.”

SDB 630; DLT [BA] I 476-25.

2.1.1.3.3. Nesne İçerisinde kaç Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (42) – (46) ve yukarıdaki (10), (12), (29) numaralı tanıklarda nesne içerisinde yer almıştır.

(42) saŋga kaç ağız söz özüm sözleyin / unıtma anı sen meniŋde kiçin KB 6085.

“Sana *birkaç* söz söyleyeyim, sen bunları benden sonra da unutma!”

(43) ay ilig bu beglik uzun ıolsa sen / kaç iş kıl kaç iş koğ kılur erse sen KB 1450.

“Ey hükümdar, bu saltanatın uzun sürmesini istersen, şu *birkaç* işi yap, şu *birkaç* işi de bırak.”

- (44) bu kaç neñg küdeşgil küdeşildi il / uzun turğa beglik sañğa birge il KB 1454.

“Bu *birkaç* şeye dikkat edersen, memleket gözetilmiş olur; saltanat uzun sürer ve sana sulh ve sükûn temin eder.”

- (45) özünñ dünyā ‘uqbi bulayın tise / bu kaç işni koğma qatıqlan usa KB 2157.

“Dünya ve ahireti, bunların her ikisini birden bulmak istersen şu *birkaç* işi bırakma; muktedirsen bunları yerine getir.”

- (46) velikin bu bir kaç münî bar adın / özüm barsa yası ma kelgey kiçin KB 3737.

“Fakat bunun *birkaç* kusuru da vardır; eğer ben oraya gidersem, bu iyilikleri zararlar takip edecektir.”

KB B 53, 343, 852, 2932; DLT [BA] I 321-10.

2.1.1.3.4. Dolaylı Tümleç İçerisinde kaç Soru Sözcüğü

kaç soru sözcüğü aşağıdaki (47) – (49) numaralı tanıklarda, aynı grupta yer aldığı, kendisinden sonra gelen sözcüklerin sonundaki *+de* ve *+ke* durum ekleri nedeniyle; yukarıdaki (8) numaralı tanıkta, aynı grupta yer alan *üze* sözü nedeniyle cümlede dolaylı tümleç konumundadır.

- (47) bu kaç neñde begler yırak tutğu öz / atı artamasa yorık bolsa söz KB 2063.

“Adının kötüye çıkmaması ve sözünün itibarını kaybetmemesi için, beyler şu *birkaç* şeyden kendilerini uzak tutmalıdır.”

- (48) ay ilig şâciblarğa saklanğu ol / bu kaç yirde artuq qatıqlanğu ol KB 2503.

“Ey hükümdar, hâcibler *birkaç* yerde ihtiyatlı olmalı ve bu hususlarda çok gayret etmelidirler.”

- (49) ay ilig kaç işke er öğrüm tile / bağırsak közi toq uvutu bile KB 2927.

“Ey hükümdar, şu *birkaç* işe sadık, gözü tok ve haya sahibi, seçkin insanlar ara.”

KP LXXIX-4.

2.1.1.3.5. Zarf Tümleci İçerisinde kaç Soru Sözcüğü

kaç soru sözcüğü, kendisiyle aynı grupta yer alan aşağıdaki (50) – (54) ile yukarıdaki (1) – (7), (15), (16), (20) – (24) ve (27) numaralı tanıklarda zarf tümleci içerisinde yer almıştır. Sözcük, bu görevi aynı grupta yer alan *kata*, *yıl*, *kün*, *bere* “mil” gibi sıklık, zaman ve ölçü bildiren sözcüklerle *birle* ve *üze* edatları nedeniyle üstlenmiştir.

(50) evinġe kelip kirdi köñgli tüşük / kapuġ yaptı kaç kün saķınġın tügük KB 1563.

“Gönlü sıkıntı içinde, gelip evine girdi; *birkaç* gün herkese kapısını kapalı tutup, kederi ile baş başa kaldı.”

(51) yime ketġi kaç kün bu sözke adın / saķındı ilig baķtı ödsün kiġin KB 4933.

“Bu konuşmadan sonra yine *birkaç* gün geçti; hükümdar iyice baktı ve işin ilerisini ve gerisini düşündü.”

(52) yime serdi kaç kün bu ögdülmişe / saķınġ ġaġġu birle yorıdı tuşa KB 6275.

“Ögdülmiş yine *birkaç* gün sabretti; keder ve endişesini içine akıttı.”

(53) saķınġ ġıldı kaç kün bu ögdülmişe / keġürdi bu ġaġġu yazıldı ġaşa KB 6340.

“Ögdülmiş *birkaç* gün yas tuttu; matem günleri geçince nihayet biraz kendine geldi.”

(54) sañġa tegdi kaç kün bu ġaġġu saķınġ / tegümediñ ġške ġiñġ ne erinġ KB 6350.

“Bu *birkaç* gün kaygı ve keder içinde kaldığın için, sen de işle pek meşgul olamadın; acaba işler nasıl gidiyor.”

AY 202/3, 389/12; HT III 764; Tug. Hüen. V 36-16, 46-19, 51-3, VI 45-11; HT VII 647, VIII 043; KP XXIII-8, XXXIII-6; Jin'. D 268; Man. III 6-2; DLT [BA] I, 321-13, 498-20.

2.1.1.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar

(55) .../// suparıġa inġe ... (tö)zünüm ġaġ yañġlıġ M 36-30.

“... şöyle (dedi:) ‘... Asîlim, *kaç* çeşit...”

(56) [*] ġutluġ siz titiñġ *kaç* [* . .] erser ġarı-maķañġaz kelgey [. .] MTT 591.

“Kutlu kişisiniz. Vazgeçin. ne . . .-sa yaşlanacaksınız.”

2.1.2. kaçan Soru Sözcüğü

Temir, sözcüğün “ne zaman; iken, ...-dığında, olur olmaz” anlamlarında kullanılan soru ve ilgi zamiri olduğunu belirtir (1956: 263).

UTS 106'da sözcüğün yapıtlarda "ne vakit, ne zaman, vaktaki" anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

DTS 400b'de, sözcük için “ne zaman; nasıl; -dığı zaman” karşılıkları verilmiştir.

EDPT 592a'da türemiş olduğu belirtilen *kaçan* sözünün soru ve zaman zarfı olarak “ne zaman; her ne zaman” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün yapı açısından belirsiz olmasına karşın *kaç* ve *ka:ñu vb.* sözcüklerle köken bağı olduğuna değinilmiştir. Yapıtta, ayrıca Uygurcadaki *kaçan... tegdiler erser* “... ulaştıklarında”; *kaçan yalañuk ajunıta tuğmakı bolsar; kaçan kayu kün (sonrasındaki şart unsuru ile)* gibi yapılara da değinilmiş; bu kullanımda soru ifadesinin açık olarak görülmediği, Karahanlıcada ise belirgin bir “ne zaman” anlamı taşıdığı belirtilmiştir.

Türk Dilinde Edatlar adlı yapıtta, kaç soru sözcüğünün sayı ve miktar ifade ettiğine değinilerek değişik dönem ve alanlardaki kullanımına örnekler verilmiştir (Hacıeminoğlu 1992: 271).

Orhon Türkçesi Grameri'nde, arkaik soru zamiri **ka(n)*'ın çekimli biçimleri ya da türevleri içinde sayılan sözcüğün “ne zaman” anlamını taşıdığı belirtilmiş, ayrıca ilerleyen bölümlerde, sözcük belirsizlik zamirleri içinde de değerlendirilerek burada, sonrasındaki şart ifadesiyle birlikte sözcüğün “ne zaman olsa, er ya da geç” anlamını kazandığı belirtilmiştir (T. Tekin 2000: 128, 129).

A Grammar of Old Turkic adlı yapıtta, “ne zaman” anlamında kullanılan sözcüğün, **ka* soru zahirine getirilen eşitlik eki ve araç durumu ekinden oluştuğu bildirilerek (*ka+ça+n*) soru sözcüğü olarak nadiren kullanıldığından daha çok “zamanda bir noktada, ...-dığında” anlamında belirsizlik ifade ettiğinden söz edilmiş, -*sAr* ve -*dOkdA* yapılarıyla birlikte kullanılarak geçici cümleler kurduğu söylenmiştir (Erdal 2004: 215).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
3	102	6	1	-	215

Sözcük, incelenen metinlerden AY’de kırk dokuz; BTT 13’te bir; HT (ve Tug.Hüen)’de yirmi sekiz; IS’de beş; Jin’.’de beş; KP’de iki; MT’de bir; M’de iki; SDB’de bir; TT dizisinde beş; U dizisinde dört; UT iki; KB’de yirmi sekiz; DLT’de sekiz; Ku.T.’de yüz yetmiş beş ve AH’de dört kez kullanılmıştır.

Toplam: 327

2.1.2.1. kaçan Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.2.1.A. Sözcük cümle içerisinde aşağıdaki (57) – (80) numaralı tanıklarda olduğu gibi *kaçan...-sA(r)* yapısında kullanıldığında şarta bağlı “...-DİĞİndA” anlamını kazanır. Ancak, (64) ve (70) numaralı tanıklarda olduğu gibi kimi örneklerde bu şarta bağlılık sezilmemektedir. Bu işlev, çoğunlukla *kaçan ...-sA®* yapısından sonraki ana cümle yüklemine gelecek zaman, geniş zaman ya da emir kiplerinden birini aldığı anda karşımıza çıkmakla birlikte kimi zaman geçmiş zaman kipli yapılarda da karşımıza çıkmaktadır. Ana cümlenin geçmiş zamanlı olması da temelde eylemin şarta bağlı olmadığına göstergesi olarak düşünülebilir.

Yapı	<i>kaçan ...+sA(r)(Çoğunlukla gelecek zaman ve geniş zaman ifade eden yapı ya da kip)⁸</i>
	kaçan...+F-ŞE+F-KE
Anlam	(Çoğunlukla) Eğer gerçekleşirse ...-DİĞİndA

- (57) [kırk(ı)z]: küç[l(ü)g k(a)ğ(a)n : y(a)ğ(ı)m(ı)z] boltı: ol üç k(a)ğ(a)n: ögl(e)ş(i)p :(a)ltun yış üze
 : k(a)b(ı)ş(a)l(ı)m t(e)m(i)ş : (a)nça ögl(e)ş(m)iş : öñre türk k(a)ğ(a)nğ(a)ru : sül(e)l(ı)m t(e)m(i)ş :
 (a)nğ(a)ru sül(e)m(e)s(e)r : **k(a)ç** n(e)ñ (e)rs(e)r⁹ (KAÇAN ENĞİRSER) : ol b(i)zni [k(a)ğ(a)ni

⁸ Sayıca az olmakla birlikte *kaçan ...+sA(r) ...-mış kergek* ve *kaçan ...+sA(r) ...-dİ* gibi yapılara da rastlanmaktadır.

⁹ Tunyukuk yazıtının 20. ve 29. satırlarındaki :𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚: ibaresi ile 21. satırındaki :𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚: ibaresini Giraud, “qačan añırsär (çevremizi kuşatırsa)” (1961: 55); Ergin’ “qačan [n]enğ (ne zaman bir şey olsa)” (1996: 55, 57; 94, 95); Tekin, “kaç nenğ (20. ve 29. satırlar) ve kaçan nenğ(21. satır) (ne zaman olsa)” (1994: 9, 11, 13); Rybatzki “k(a)ç n(ä)ñ (passiere was auch immer= her ne ise)” (1997: 53, 60; 103, 108) biçiminde okumuştur. Bizce Giraud’un okuyuşu daha uygun görünmektedir. Uygur dönemi metinlerindem Man I 16-11 ve 32-6’da 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚 biçiminde görülen sözcük burada *kaçnañğ* olarak okunmuş; Man. III 7-5’te *kaçanñğ* biçiminde alınmıştır. M 110-7’de de görülen ve Tekin’in *kaçan nenğ* biçiminde okuduğu sözcüğü Erdal, *kaçanñğ* olarak almakta ve *hiçbir zaman* anlamında kabul etmektedir (2004: 216 vd.)

(a)lp (e)rm(i)ş : (a)yğuçısı bilge (e)rm(i)ş: k(a)ç(a)n n(e)ñğ (e)rs(e)r (KAÇAN ENĞİRSER) :
öl(ü)rt(e)çi köök T 20, 21.

“Kırgız güçlü kağan düşmanımız oldu, bu üç kağan birbirine akıl danışıp ‘Altay dağları üzerinde buluşalım!’ demişler. Şöyle akıl danışmışlar: ‘Doğu Türk kağanına doğru ordu sevk edelim!’ demişler, ‘Eğer onların üzerine ordu sevk etmezsek, her ne olursa olsun, onlar bizi, kağanları cesur imiş, sözcüleri de akıllı imiş, her ne olursa olsun öldüreceklerdir....’”

(58) türğ(i)ş k(a)ğ(a)nta : küür(e)g k(e)lti: s(a)bi (a)nt(a)ğ : öñğd(ü)n k(a)ğ(a)ng(a)ru: sü yorıl(ı)m
t(e)m(i)ş : yor(ı)m(a)-s(a)r : bizni: k(a)ğ(a)ni (a)lp (e)rm(i)ş: (a)yğuçısı: bilge (e)rm(i)ş : **k(a)ç**
n(e)ñğ (e)rs(e)r (KAÇAN ENĞİRSER) bizni : öl(ü)rt(e)çik ök : t(e)m(i)ş: T 29.

“Türğiş kağanından kaçak geldi. Sözleri şöyle idi: ‘Doğu kağanına karşı sefer edelim’ demiş. ‘Sefer etmezsek, kağanı cesur imiş, sözcüsü akıllı imiş, her ne olursa olsun bizi mutlaka öldürecekler’ demiş.”

(59) .. **kaçan** birök montağ osuğ-luğ tınl(ı)ğlarığ körü y(a)rılı**kasar** .. ötrü anta k(e)ntününg
asankılığ uzun yoltakı adınlarğa asığ tusu kılğalı küsüşlüg maytrı edgü ögi sakınçınıñ küçinte ol
tınl(ı)ğlar üze olarnıñ ok tümke y(i)ti töz yıltızlarınıñ tenğinceAY 34
s/17.

“Eğer bunun gibi canlılara bakarak buyurursa.. sonra kendinin hesaplanamayacak kadar uzun yoldaki yabancılara yarar sağlamak, yardım etmek için istekle, şefkat dolu iyi düşüncelerinin gücü sayesinde o canlıların bütününe yedi temel unsur kadar.....”

(60) .. **kaçan** birök ol tınl(ı)glar ol antag ağır ayıg kılınçlarıntın arınmak tile-**ser** öz kılmış kılınçlarıñğa
ertingü uyads**ar** ayman**ar** .. kin keligme üd-teki ayıg yavız tüş birgüsinge artukrak korksar
belingleser :: ötrü ol tınl(ı)glar k(a)ltı başda tamtulmuş tonta tutunmuş köyer otug öçürgeli
tavanurça ol tsuy irinçü ağır ayıg kılınçların aç a yada ökünü bilinü kşantı kılmış k(e)rgek :: AY
141/2.

“Eğer o canlılar, bunca ağır kötü davranışlarından arınmak isterlerse .. kendi davranışlarından utanıyor ve ürküyorlarsa, gelecekteki ağır ve kötü karşılıklarından korkuyorlarsa.. işte o zaman ve o canlılar nasıl ki baştan aşağıya tutuşmuş olan ateşi söndürmek için acele edilirse onun gibi, kötü ve ağır günahlarını anlayarak, anlatarak, bilerek ve pişman olarak tövbe etmiş olmalılar.”

(61) .. birök ol küsemiş küsüşü kanmagaça erser ikileyü yene aşnukı torüçe kılşun .. **kaçan**
küşüşü kanguça **er**ser .. ötrü antada kin ürüg uzatı bo d(a)r(a)nı nomug unıtmadın tutmuş
k(e)rgek tip y(a)rılıkadı:: AY 362/14.

“Eğer istekleri gözü doymayacak kadar çoksa ikinci kez önceki öğretiyeye göre davransın.. isteği, doyacak kadar olduğunda.. sonra sürekli bu sihirli öğretiyi unutmadan tutmuş olmalıdır, dedi.”

- (62) .. **kaçan** t(e)ngriler kuvragıñğa katılıp asurılar .. birle süngüşgeli ugrasar sizler .. <ürüg uzatı> sizler ok utdaçı yigedte-çi bolgay sizler .. AY 405/10.

“Tanrılar topluluğuna katılarak şeytanlarla savaşırsanız.. işte o zaman sizler sürekli kazanacak ve üstün tutulacaksınız.”

- (63) .. **kaçan** m(e)n oglum çanarşabıdın bo savıg eşidü teginser m(e)n ötrü anga oglum s(e)n t(e)rkin tavrata barıp ol kişiye kün künthe ming yüzer karşapan altın birgil tip tutuzgay m(e)n .. AY 442/7.

“Ben oğlum Çanarşabıd’ın bu sözünü duyarsam, işte o zaman ona ‘Oğlum, sen acele ile hemen giderek o kişiye her gün sayısız altın ver’ diye.”

- (64) : men uluğ küşüşin bu çintamani erdini alıp sizinge poşı berür men siz **kaçan** bur-an kıtın bulsar siz meni tit-menğ kutğarın sizinge kutunuzta bu suyluğ et’öz-de ozalım kurtulmak yol-ka teginelim .. KP LI-5.

“Ben büyük bir istekle bu çintamani mücevherini alıp onu size sadaka olarak veriyorum. Siz Buddha’nın sonsuz mutluluğunu elde ettiğiniz zaman beni reddetmeyin, beni kurtarın! Sizinle, yararlı gücünüz (kut) sayesinde, bu günahlı bedenden kurtulalım ve kurtuluş yoluna ulaşalım!”

- (65) ötrü tegin ol beş yüz kol-tğuçı-larağ aşın suvın tonı ’etüki kıpı tüketi kıl-tı barça-kan -umarı sav kıdıtı ekkileyü siler-ni körüş-megey men **kaçan** bur-an kıtın bulsa men siler-ni barça anta kıtarğa men tep tedi.. .. KP LXXVI-4.

“Sonra prens beş yüz dilenciye (gereksinim duydukları) gıda, su, giyecek ve ayakkabıları, eksiksiz sağladı. Hepsine veda (teselli veya son dilek) sözleri söyledi: ‘Bir daha sizinle karşılaşmayacağım. Buddha’nın sonsuz mutluluğuna eriştiğim zaman (erişirsem?), o zaman hepinizi kurtaracağım’ dedi.”

- (66) [.....] ötüt savda ... [inçe sözley]ür , **kaçan** bo bodisatv]lar körki batıp [.....] ança-ta burhan [nomı alğ]ınur tep amtı [küntün]ki bodis(a)tv batıp kögüz-[ketegi çö]kmiş [...] ol bodi söğüt [erser] , aşvant söğüt ol HT III 352.

“... bir rivayette şöyle anlatılmaktadır: ‘Bu Bodhisattvaların heykelleri batıp görülmez olduğu vakit Buddha öğretisi yok olacak.’ Şimdi güneydeki Bodhisattva batıp göğsüne kadar gömüldü. Bodhi ağacı, incir ağacıdır.”

- (67) **kaçan** [.....] tüşser ötrü bodi söğ[üt]--üg [...] kıdıp yuyur-lar HT III 367.

“Yaprakları dökülünce Bodhi ağacının [üzerine] süt dökerek yıkarlar.”

- (68) bu muntağ /nom/ istemek-lig küşüşüm-ke ...ksiz iyin ögrip üküş açı/ğ/ /ayağ/ yol-ta krgeklğin tüköl /bird/i : yana inçe tip küşüş /ö/ritdi : samtso açarı **kaçan** /yan/turu evrilip kelser : kıço da

yolap ertzün : bu küs/üş/ /imin/ adınsıg kılmazun tip munçulayu tutuz-dı erdi : Tug. Hüen V 39-15.

“Bu türden isteklerime ...-den dolayı sevinip saygı ve mükâfat gibi gerekli her şeyi verdi. Sonra yine, ‘Tripitaka Ustası geri dönüp geldiğinde Koço’yu görüp, geçsin. Söylediklerimden başkasını yapmasın.’ diye ısrar etti.”

(69) **kaçan** ... şakimuni tñgri bur-an nom/ı/ alķınsar bu çintan tñgri bur-an sagari pryan-ka kirür tip munılayı söz-leyür Tug. Hüen. V 84-15.

“‘Şakyamuni Burhan’ın öğretisi tükendiğinde bu sandal Tanrı Burhan’ın okyanus (gibi) manastır hücrelerine girer’ diyor.”

(70) samstso açarı üç biş kün munta arıķın tıntur un : **kaçan** çuu-‘anğ balık-ka barıp biz () ... künğvuğsi sanğram-da ornaşsar ... ne krgekin barça bir kalısız ... li öge birz-ün tip tutuz/dı/ Tug. Hüen. VI 18-7.

“‘Tripitaka Ustası birkaç gün burada yorgunluğunu gidersin, Çuu-nan kentine gidip Kungvuğsi adlı manastıra yerleştığımızda ne gerekiyorsa eksiksiz versin.’ dedi.”

(71) tirilip kelirler **kaçan** tamu(luğlarıg) içürser tikişü saçışu ... ö / / — taş(ğ)aru önü(p) ... terinğ kozluğ yol/— ... —lğ .. kaçarlar ... —da tüşerler ... M 86-2.

“Dirilip gelirler. Cehennemliklere içecek şey verildiğinde birbirleriyle itişip, vuruşup dışarıya çıkıp... derin ve alevli yol kaçarlar düşerler.”

(72) **kaçan** kayu ödün umuğumuz inağımız uluğ yrlıkançuçı köñgüllüğ kañgımız tñgri tñgrisi maitri bur-an bu yırtınçüke ine yrlıkasar . ol oğ oğur-ta maitri tñgri bur-an üskinte kolti sanınça ar-ant-lar ödinte bu meniñg kşanti kılıp arımaduğ tsui irinçü-lerimin boşuğ kılup birdem oz-up küturulup maitri bur-an-ta bur-an kütinğa alkış alıp... TT IV 45.

“Umudumuz, inancımız, bağışlayıcı yüce gönüllü Hanımız Tanrılar Tanrısı Maytrı Burhan bu dünyaya inerek bağışladığında, Maytrı Burhan huzurunda sonsuz sayıda azizler zamanında benim tövbe edip temizlenemediğim günahlarımı bağışlayıp, onlardan kurtularak Maytrı Burhan’ın asaletine hayır dualar ederek...”

(73) **kaçan** kişi-li nom-lı ikigü-ni tarķarsar . bar-lı yok-lı birle kiteraser baştınķı erür bo yörüg artuğ taķı negü-lüg ol Jin’. A₂ 32, B 2.

“Kişiyi ve öğretiyi birlikte uzaklaştırdığında; varı ve yoğu birlikte giderdiğinde ilk izah işte budur. Başka nedir ki?”

- (74) *birök törtünç kat sınıḡdaki ƙalıḡ ƙaçan buşulsar : örteñser : anta bitimiş ujik-lar şlok-lar egsüser tüşser : ötünür biz kin ödteki yalaḡuḡ-lar-nıḡ töz-in bo bitig-te körüp ötügümüz-ni sıkurup : ikileyü anı orñadzun-lar : Jin'. A₂ 35.*

“Göḡün dördüncü katı bozulsa, yansa, orada yazılmış harfler, mısralar eksilse, düşse; bizden sonra gelecek insanlardan, özü bu kitapta görüp, söylediklerimizi ciddiye almalarını ve ikinci olarak onu (bu kitabı) düzeltmelerini rica ediyoruz.”

- (75) *ƙaçan* kişi m(e)nsizin bilü tükeḡser : / ötrü tözün yollar aƙınƙa uzatı tire-nür / Jin'. B 109.

“Kişi ne zaman bensizliğini bilerek yok etse soylu yollar her zaman akıntıya direnir.”

- (76) *ƙaçan* birök yoƙaḡdursar b/...-lanmaƙ saƙınç-ıḡ : / tegimlig ... Jin' D 263.

“Kişi, ...-lanma düşüncesini ne zaman yok etse...”

- (77) *ƙaçan* yaron yarodı erser balıƙ-ƙa kirip ört ıḡuḡı öñḡidün tovrar () temiş teg öz sinḡil-leri sundari ƙız-ıḡ yölemsinip ün köḡürüp ƙadıḡ urlamsınu arıḡ-ımız sundari-ni yaḡı mu eltḡı yıḡlamsınu büḡün balıƙ uluş içinte uluḡ tikirḡ soḡırt turgurḡ-lar •• IS 227.

“Gün ağardığında kente girip, ateş gönderen acele eder, dedikleri gibi kendi kızı olan Sundari'yi koruma isteḡiyle ‘temiz kızımız Sundari'yi düşman mı ƙaçırdı’ diye baḡırıp feryat ederek bütün kentte bir arbede ƙıkdılar.”

- (78) *ƙaçan* yete kün erḡdi erser ƙamaḡ tırḡı braman-lar . qasḡanmış bulmış ƙasḡanç-lıḡ-ın sanı koñḡül-in üleşḡü uḡrınta ƙamaḡun için ar-a saışıp ƙaḡımaḡ tenḡri tenḡrisi burḡan-ƙa yala yaḡraḡu ƙodḡu üç-ün ƙadaş-ları sundari-ni öz-leri ök ölürmiş-lerin bekiz belḡülüg ünḡürüsü ınça tep sösleşdi-ler •• IS 347.

“Yedi gün geḡtiḡinde dindar olmayan Brahmanlar, kazandıklarını paylaşıma anında Hanımız Tanrılar Tanrısı Buda'ya iftira attıḡı için kardeşleri Sundari'yi öldürdüklerini açıkça itiraf ettiler.”

- (79) *ƙaçan* ol moḡoç-lar bidil-ım-ƙa tegdiler erser ol yultuz tebreḡedin şük turḡı U I 6 7.

“O büyücüler Bedelhem'e vardıklarında o yıldız hareket etmeden sabit bir şekilde durdu.”

- (80) .. birök ƙayu-ta *h*açan yalaḡuḡ ajun-ınta toḡmaḡ-ı bolsar yme .. anta irinç ƙıƙay bolup toḡa teglüg yme bolḡay.. U II 29 12.

“Fanilerin dünyasında ne zaman doğsa, orada yine sefil ve fakir olarak hastalıkla yaşayacak.”

- (81) .. birök kıyu-ta **hıçan** yalañguğ ajun-inta toğmağ-ı bolsar yme .. anta irinç çıkay bolup toğa teglög yme bolgay.. U II 30 38.

“Fanilerin dünyasında ne zaman doğsa, orada yine sefil ve fakir olarak hastalıkla yaşayacak.”

- (82) ulatı bu bu tınlğ-lar ajun-inta neñg **hıçan** erser toğmay- bolmaz tip belgölög ol U II 35 25.

“‘Böylece bu dünyada hiçbir zaman doğmayacaktır’, denilerek belgelenmiştir.”

- (83) (...) **hıçan** birök utğurağ tegingölög ödi gölusi kelser . . neteg ğılmiş erser az ///[ayı]ğ tüş birür yine ök tñgri burhan inçe tip yarlığadı . . U III 89 13.

“Gitme zamanı geldiğinde, nasıl yapmışsa az /// kötü karşılık verir. Yine Tanrı Burhan şöyfle buyurdu: (...)”

- (84) **hıçan** kıyu kün elig [yėti] kolti [altı] yüz [tümen] yıl-l[arın]ğ ert] -me[kin]ge altı paramit-lıg uday tağ-nıñg töpüsinte sarvatyan tükel bilge bilig-[lig] kök kalık-nıñg yüzin-[te sekiz yigirmi türölög] enğ[ey]lük edgölög tilgenin etilmiş biligsiz biliglig karanğgu karanıg-ıg kalısız [yinte]m tarıkardaçı nomluğ y(a)ruk-[ın beş ajun tınl(ı)ğ]-lar [o]ğlanınğa tüzü yada yarlıkardaçı maitri burhan-lıg kün t(e)ñgri bo yertinçü yer s[uv]d[a] tuğa b(e)lgüre y(a)rılıksar (...) bolzun MT H122.

“Onlarca gün, sayısız yıl geçtiğinde Uday Dağının tepesinde Sarvatyan adlı eksiksiz bilgi sahibi göğün on sekiz türlü özel, iyi tekerleğini, süslenmiş, kötü bilgili karartıyı hiç bırakmadan bütünüyle giderici öğreteli parlaklığını beş dünyanın insanlarına yayarak buyurucu Mayrı Burhanlı Gün Tanrısı bu dünyada buyursa Olsun.”

- (85) ayurlar: bittimiz **hıçan** hālī bolsalar ısrurlar sizinğ üze ernekleri uçını övkedin Ku.T. 25/1a1.

“(...) ‘inandık’ derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar.”

- (86) neteg bolğay **hıçan** keldürse-miz kamuğ ümmetdin tanuqluğ keldürse-miz seni bu öğür üze tanuğ Ku.T. 26//16b3.

“Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahit yaptığımız zaman, bakalım onların hâli nice olacak!”

- (87) **hıçan** bërse siz olarka terlerini küdezigliler zinā kılmaglılar hem tutmaglılar örtügli düşmanlar kim kim tansa imānka çın-oğ yoğaldı anıñg ‘ameli ol ahiret içinde ziyānlığlardın Ku.T. 27/19b3.

“mehirlerini verdiğiniz zaman; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse, bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır.”

- (88) **kaçan** okınsa kur‘an kulağ tutuñğlar añğar hem tek turuñğlar bolğa kim yarlıkañğa sizler Ku.T. 28/62b2

“Kur‘an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.”

- (89) bütünlükün mü‘minler anlar kim kaçan yād kılınsa Tañğrı qorqar köñğülleri **kaçan** okınsa olar üze [āyātları] arturur olarğa bitmek İdileri üze köñğül ururlar Ku.T. 28/65a1.

“Mü‘minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. O’nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler.”

- (90) negü ötnü alsa yana birse terk / añğar birgeler neñğ **kaçan** kolsa terk KB 2805.

“(Bir kişi) ricayla aldığı bir emaneti iade ederse (kendisinden alınan) istediğinde, ona da o emaneti verirler.”

- (91) ülegü neñğ er tutğu begler qalın / **kaçan** kolsa tutğay yağısı ilin KB 3030.

“Beyler mal dağıtmalı ve çok asker tutmalıdır; ne zaman isterse, düşmanın memleketini ele geçirir.”

- (92) tilek birle mañğsa yırağ yir yakın / **kaçan** körse yüzün bulur can ilek KB 3325.

“İstekle yürüyünce, uzak yer yakın olur; arzuladığı yüzü görünce, can sahibini bulur.”

- (93) **kaçan** söz sorar erse begler sañğa / uzatma sözünğni ay ersig toñğa KB 4126.

“Beyler sana bir şey sorarlarsa, ey cesur yiğit, cevap ver, fakat sözünü pek uzatma.”

- (94) meniñ evke kelmek turur ol mañğa / **kaçan** kel tise sen kelir ol sañğa KB 5019.

“O benim evime gelecek; ne zaman gelmesini gelmesini emrederseniz, o zaman huzuruza çıkacaktır.”

- (95) bulğa9 öküş bolsa **kaçan** biliginğ yiter / yañğsa9 telim sayrab anı tamğa9 9atar DLT [BA] I, 467-8.

“Karışıklık çok olduğunda bilgin kaybolur, yanlış çok söylerse ağzının kurumasından çenesi yorulur.”

- (96) **kaçan** körse anı türk / budun añğa anıñğ aydaç / munar tegir uluğluk / mundanaru keslinür DLT [BA] I, 352-10.

“Onu Türk boyları görse, bu adam için ‘büyüklik buna yaraşır ve ululuk bunda kesilir’ der.”

(97) sen **kaçan** barsa sen DLT [BA] III, 207-22.

“Sen ne zaman gidersen.”

(98) **kaçan** barsa sen denir ki ‘gitmiş olsaydın, gitseydin’ demektir DLT [BA] I, 403-13.

AY 34ş/18, 191/2, 319/4, 395/16, 395/23, 412/14, 415/19, 433/15, 442/7, 442/15, 526/1, 544/19, 550/14, 584/19, 592/11, 625/7; **U III** 58 12, 86 18; **Ku.T.** 30/70a1, 28/56a2, 37/84b1, 25/1a1, 25/20b3, 26/5a3, 26/16b3, 26/29a3, 26/32a2, 26/34b1, 26/48b3, 26/50a1, 26/52b1, 26/61b1, 26/67b3, 26/68b2, 26/69a2, 26/71a2, 26/71b1, 26/95a2, 26/97a2, 27/19b3, 27/20b3, 27/35b2, 28/13b3, 28/61 a3, 28/62a1, 28/62b2, 28/65a1, 28/71b3, 28/76a2, 28/80b2, 29/4a3, 29/5a2, 29/29a3, 29/61a3, 29/64b1, 29/65a1, 30/21b3, 30/38b1, 30/49b2, 30/55b2, 30/55b3, 30/57a3, 30/70a1, 31/14a 2, 31/22b2, 31/26a2, 31/28a3, 31/29b1, 31/75b3, 31/77a3, 31/77b2, 32/6a1, 32/34a3, 32/35b1, 33/5b1, 33/7b1, 33/11a2, 33/16a3, 33/16b1, 33/17a2, 33/31b3, 33/57a 1, 33/58a1, 34/8b3, 34/9b2, 34/19b2, 34/24b1, 34/45a3, 34/72a3, 34/82b3, 34/83a3, 35/3a2, 35/3b2, 35/6b1, 35/18b1, 35/20b1, 35/29a3, 35/43a2, 35/63b3, 35/68a3, 35/72a3, 35/83b2, 36/22a3, 36/26b2, 36/29a2, 36/32b2, 36/41a3, 36/42b3, 36/53a1, 36/92a1, 36/102a2, 36/106a3, 37/6a3, 37/6b1, 37/15b1, 37/16a1 , 37/17a3, 37/19b2, 37/35b3, 38/5a1, 38/6b2, 38/7a2, 38/8a1, 38/57a2, 38/59a2, 38/60a2, 38/64b3, 38/76a1, 30/59b1, 30/75b3, 30/76a2, 30/79b3, 30/85a1, 30/86a1, 34/19b1, 35/6a2, 35/25b2, 37/14a1.

§ 2.1.2.1.B. Yalnızca Budist Uygur metinlerinde yoğun olarak görülen bir özellik olarak kaçan soru sözcüğü cümle içerisinde **kaçan...-DUkDA** yapısında kullanıldığında çoğunlukla geçmişte gerçekleşen “...-DİğIndA” anlamını kazanır. Geçmişte gerçekleşen eylemin cümledeki bir diğer göstergesi, cümlemin geçmiş zamanlı olmasıdır. (99), (100), (102) – (111) ve (113) numaralı tanıklar **kaçan...-DUkDA ...-DX (lAr)** türünden kullanımlardır. Bunun dışında kalan (101) ve (112) numaralı tanıklarda ise cümlemin yüklemi geçmiş zaman dışında emir kipiyle çekimlenmiştir.

Yapı	kaçan ...+DUkDA ...+(Çoğunlukla geçmiş zaman ifade eden kip)
	kaçan+F-ZFE+F-KE
Anlam	(Çoğunlukla geçmişe ilişkin) ...-DİğIndA

(99) :: **kaçan** y(a)run y(a)rudukda yme ök ulug tirin kuvrag üze tegriglep tapın-guluk udunguluk ed tavarlar alıp raçag(a)rh kentdi[n] singar kutlug [gr(a)t(i)rakut atl(i)g] [ta]g erti erser .. "D..... barıp :: t(e)ngri t(e)ngri burkan [adakin]-[ta] yin[çürü töpün yükünüp] [yid yıpar hua çeçek 'WY...] kılıp ..ongarula üç yolu tegzinip kitip birtin singar olurup ayasın

kavşurup .. ağır ayamakın t(e)ngri t(e)ngri burkan yööninge titrü körüp inçe tip ötünti :: AY 94/4.

“Gün doğduğunda yine büyük cemaati toplayarak tapınmak için gerekli malzemeyi alıp Raçagarh adlı kent tarafındaki Grakırakut dağına ulaştı ve Tanrılar Tanrısı Burkan’ın ayağı önünde secde edip güzel kokularla, çiçeklerle bezedi. (Sonra) sağa doğru üç kez dönerek oturdular ve bağdaş kurdu.. Saygıyla Tanrılar Tanrısı Burkan’a doğru bakarak şöyle dedi.”

(100) **kaçan** öz ordusına kirtükde ya bokünki kün üze bahşımız şakımını t(e)ngri t(e)ngri burkan k(e)ntü özi mening tapıgımın ayagımın algalı ordumka karşımkı kirü y(a)rılıkadı.. AY 420/17.

“Sarayına ulaştığında bugünkü üstadımız Sakya Hükümdarı Tanrılar Tanrısı Burkan, hizmetimi ve saygımı almak için benim sarayına girerek buyurdu..”

(101) :: bo d(a)r(a)nı üze ot birle kayıntırmış isig suvug yüz sekiz kata arvap çopunta kodup törtün yingak bıntavır tartıp anta kin timin ol suv içinte kirip arıtı yunsun .. **kaçan** yuna tüketdükde ol yunmış suvug mandal içinteki aş içgü birle suv-da töksün .. kaçan yunmışda kin yangı arıg ton kedip mandaltın ünüp bir arıg ev içinte kirip ulug y(a)rılançuçı köngül-üg yügerü kılıp ayıgdın titilip edgüde yaratınguka köni ongaru süzük köngül turgursun .. AY 478/7.

“Bu tılsımdan hareketle ilaçla (otla) kaynatılmış suyu sekiz kez büyüyle çevirip ilacından (otundan) ayırarak dört tarafa çeksin ve sonra o suyun içerisine girerek yıkansın. Yıkanması bittiğinde o suyu Mandala (büyülü yuvarlak kap) içindeki yiyeceklerle birlikte suya döksün. Sonra yeni elbiseler giyip büyü yuvarlak kaptan çıksın ve temiz bir eve girerek merhametli yüce gönlü yücelterek kötülüklerden arınarak iyi yaradılışa ve doğru gönle yükselsin.”

(102) :: **kaçan** yirke tegdükde bodıs(a)t(a)v yene inçe tip sakıntı .. inçip bo bars torukı küşzüzi ugrınta anın mini yigeli umaz tip ötrü bodıs(a)t(a)v örü turup ınaru berü körüp bı bıçgu tilep bulmadı .. AY 616/15.

“Yere indiğinde, Bodisatav şöyle bu pars çok zayıf ve güçsüz olduğu için beni yiyemez, diye düşündü. Sonra ayağa kalkarak önüne arkasına bakındı, kesici alet, bıçak aradı (ama), bulamadı.”

(103) ... **kaçan** anta tegdük/te/... /i/lig klti t/i/p ertingü ög/irip/ tolp begin işi/n başın/ utru önüp biş mant(a)l ... yükünüp : öge aşırıtı () ... layu uduz-up ordusına kigürti : Tug. Hüen. V 2-1.

“Oraya vardığında ... hükümdar geldi diye çok sevinip bütün beyleriyle, hanımlarıyla karşılayarak beş Mandala ... secde ederek saygıyla sarayına davet etti.”

(104) iki ilig-ler başın kuvrağ on bere yirke tegi-tuz-ğulayu ilti-ler : **kaçan**/ ad(r)ılguluk yirke tegdükte öpüşüp yığlaşıp ıklamak ları sönmedi : Tug. Hüen. V 40-14.

“Topluluk, iki hanı, on mil uzağa kadar yolcu etti. Ayrılma yerine geldiklerinde öpüşüp

ağlaştılar, hıçkırıkları dinmedi.”

- (105) türk /y/oçul bodun ertiñgü ayam-lig /bo/ltı : inçü -an-dın berü neñg /u/lar-nı amırtkurgalı köntürgeli bolmadı : **kaçan** -an vudi atlg -an-ka teg**dükde** tolp süü sin tebretip kamağ küçin /ön/türüp katıglantı Tug. Hüen. VI 43-22.

“Türk halkı çok (*****) oldu. İnci Han’dan beri onları sakinleştirmek hiç mümkün olmadı. Han, Vudi adlı hana gittiğinde bütün orduyu toplayarak tüm gücünü toplayarak hazırlandı.”

- (106) ıdok nomtakı ujik-lar yme takı kiz--leglig erdi **kaçan** hanme atl(ı)g elig han üdinte ol elig beg kentü süzök köñgüli uğr[ınta] tülinte [bur]han körkin körme[kte] [te]riñg karanğgu tün-de dsien hav atl(ı)g teñgrim kertü köñgülin-n uçurmak üze sudur nom k(e)**ldökde** ak at üze ançata tınl(ı)ğ-lar nomug kördi--ler eşidti--ler ers[er] yme , ança teñgıg erdi--ler , HT VII 519.

“Kutsal kitaptaki harfler de gizli idi. Hanme adlı hükümdar zamanında o hükümdar kendi arı gönlü zamanında kendi Burhan güzelliğini bile göremeyeceği kadar karanlık gecede, Dsien Hav’ın doğru gönlünü uçurmak üzerine olan kitap geldiğinde kır at üzerindeki kişiler öğretiyi gördüler ve duydular öylece ona bilir duruma geldiler.

- (107) [ol] uğur-da bo iki açarı-lar--ıg okıtgalı aytı **kaçan** keltökde han öskinte kigür--üp sav-ka olğurtdı HT VII 662.

“O dönemde bu iki ustayı çağırımlarını söyledi, onlar geldiğinde Han, sarayına davet edip sohbet için oturttu.”

- (108) **kaçan** biziñge sanlıg boltok--da bulgağ kıltacı-lar-nıñg etöz-in bıçtımız suyn yorıdaçı-larığ süvri sünğün sançtımız yel-de kar-ta tünemek-tin at üze anın tapsız bolup ot em yme tusulm[adı] HT VII 817.

“Bize bağlandıklarında ortalığı karıştıranların bedenlerini bıçtık, ara bozucuları sivri süngülerle süngüden geçirdik. Rüzgârda ve karda at üzerinde gecelemeden rahatsız olup ilaç bulmak mümkün olmadı.”

- (109) t(e)rken [te]gin t(e)ñgrim samtso açarı [i]k[e]gü birle bardı beg-ler [ü]ze kavzatıp **kaçan** anta [te]**gdökde** han y(a)rılığ y(a)rılı--[ka]mış-ıg taş kılıp bir-r yintem täriñg şastr-lar-dağı nom-larığ sözlep tıtağ-nıñg tüş-nüñg okşatı ut-lısın ayıtdı HT VII 1278.

“Veliaht, Tripitaka Usta ile birlikte gitti, oraya vardıklarında beyler etraflarını kuşattı. Han’ın fermanını bir yana bırakarak sürekli derin şastralardaki öğretiyi söyledi ve sebepleri ve karşılıkları kıyaslayarak uygun olanı sordu.”

(110) **kaçan** yeu waŋg han el orniŋa olorto**қта** nomuğ şazınığ artokraq ayadı kötürdi HT VIII 510.

“Yeu Wang Han tahtına oturduğunda öğretiye son derece saygı gösterdi.”

(111) **kaçan** tüşgölük oron-қа teg**dökte** uluğ mandal-lıg oron yaratıp pauşinğ ş(a)mnanç-ta ulatı elig ş(a)mnanç-lar-қа yalŋuz samtso açarı bahşı bolup ç(a)hşap(a)t berdi adın açarı-lar tanuğ boltı HT VIII 1677.

“Konaklama yerine geldiklerinde büyük sunaklı konak inşa edip Pauşing adlı rahibe ve diğer rahibelere yalnız Tripitaka Usta hocalık edip öğretiyi sundu ve başka ustalar buna tanık oldu.”

(112) üç yavlaқ yol-taқı tnl(ı)ğ-lar-nıŋ emgek-ler-inŋe umuğ ınağ bolayın : kim-ler birök körserler eşidser -ler : қ[a]mağ-un bodi kōŋgöl öritzün-ler : **kaçan** birök ert**dök-te** bo bir tüş etöz-leri : bir teg tuğzun-lar sukavati uluğ-ta : BTT 13.46.01-15.

“Üç fena yoldaki canlıların sıkıntılarına umut olayım, inanç olayım. Kim görse, duysa Bodhi gönül beslesin. Zaman geçtiğinde, bu meyve olan vücutları hep birden Sukhavati topraklarında doğsun.”

(113) q'c'n 'nt' | | t'kdwd' CHIEN P'U SA nynk • q'syncyq kwyrl' 'rsl'n lyq 'wrwn t' TSO yn • q'm'q 'srynk qw ' twytswk t' 'wl'dy t'pyq 'wdwq yy yk l'ry 'wyz' • q'nyncsyz kwnkwl yn | | t'pyq 'wdwq qyldy l'r •• SDB 389.

(**kaçan** anta | | teg**dükde** CHIEN P'U SA nıŋ • kasınçığ körkle arslan lıg orun ta TSO in • kamağ esriŋgü hua tütsüğ te uladı tapıg uduğ yi ig leri üze • kanınçsız kōŋgöl in | | tapıg uduğ kıldılar)

“Oraya ulaştıkları zaman, (Dharmodgata) Bodhisattva'nın müthiş güzel arslan tahtında oturduğunu gördüler. Çiçek, tütsü ve diğer bütün hizmet teçhizatı ile doymak bilmez gönülle hizmet ettiler.”

AY 9/21, 92/14, 131/12, 231/11, 299/16, 300/1, 530/8, 550/7, 608/8, 616/15, 616/23, 627/19, 619/10, HT VII 538, 715, 785, 1219, 1233, Tug.Hüen. V 5-15, 33-16, 67-24, 72-8, VI 36-18.

§ 2.1.2.1.C. Sözcük, aşağıdaki (114) – (119) numaralı soru işlevli olarak “ne zaman?” anlamında kullanılır. Bu temel kullanımında sözcük, temel olarak barındırdığı zarflık dolayısıyla cümlede fiile bağlanmaktadır.

Yapı	kaçan ...
	kaçan+...F-KE
Anlam	ne zaman?

(114) .. ne ayıtmış k(e)rgek takı bir m(e)n yalanguz özüm simeklep **kaçan** bütürü ugay m(e)n tip monçulayı sakınıp tavrak balıkka barıp dıvamdıraprabı ilig begke inçe tip ötünti.. AY 602/20.

“ne söylemeli? ‘Bir ben yalnız çalışarak ne zaman bitireceğim’ diye düşünerek aceleyle kente gidip Dıvamdıraprabı Han’a şöyle dedi.”

(115) sorarlar sañga kıyametdin **kaçan** ol anıñ oğruķı ap ıpırmaķı aygıl bütünlükin anıñ bilmeki İdim üskinde ol açmaz anı vaķtıñge tegi meger ağır boldı kökler hem yerler içinde ap kelmez sizke meger nāgāh Ku.T. 28/56a2.

“Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: ‘Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır. O göklere de, yere de ağır basmıştır. O, size ancak ansızın gelecektir.’”

(116) yana ukturayın iligke bu söz / kayu kūn körüñgü **kaçan** kelgü öz KB 510.

“Sonra ben bu meseleyi hükümdara arz edeyim; ne vakit geleceği ve hangi gün huzura çıkacağı tayin edilsin.”

(117) seninğ barguñg **9ačan** DLT [BA] II, 69-7.

“Senin gitmen ne zaman?”

(118) seninğ barasınğ **9ačan** DLT [BA] II, 69-9.

“Senin gitmen ne zaman?”

(119) **9ačan** Ne vakit “9ačan keldinğ= ne vakit geldin” Bu kelime, bazı kere ‘vakit’ ve ‘zaman’ anlamına da gelir. DLT [BA] I, 403-10.

§ 2.1.2.1.D. Türkçe İlk Kur‘an Tercümesi (Rylands Nüshası)’nda görülen aşağıdaki (120) – (124) numaralı örneklerde **kaçan** soru sözcüğü, **kaçan... -DI erse-DI** yapısı içinde geçmişe ilişkin “...-DIğIndA” anlamı verir:

Yapı	kaçan ...+-DI erse...-DI
	kaçan+F-KE
Anlam	(Geçmişe ilişkin) ...-DIğIndA

(120) aydı mūsā kemişinğler **kaçan** kim kemiştir **erse** cādülük kıldılar boğun közleriñge qorqıttılar

olarını keldür**diler** uluğ cādūluḡnı Ku.T. 28/7b3.

“Mûsâ, ‘Siz atın’ dedi. Bunun üzerine onlar (ellerindekini) atınca insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Büyük bir sihir yaptılar.”

(121) **kaçan** keldi **erse** aṅgar ündenildi ey mûsâ men men seniṅ idiṅ suçulḡl iki na‘leyniṅni sen özde arıḡ Tuvâ atlıḡ Ku.T. 31/38b3.

“(Ateşin yanına) varınca, ona şöyle seslenildi: ‘Ey Mûsâ! (Şüphe yok ki), ben senin Rabbinim. (Hemen) ayakkabılarını çıkar. (Çünkü) sen mukaddes vadi Tuvâ’dasın.’”

(122) **kaçan** kim keldi **erse** olarka mûsâ belgölüg mu‘cizâtlarımız birle ay**dılar** ermez bu meger cādūluḡ oşulmuş ap eşitmedimiz munı evvelḡı atalarımız içinde Ku.T. 32/24bl.

“Mûsâ, onlara delillerimizi apaçık olarak getirince onlar, ‘Bu, ancak uydurulmuş bir sihirdir. Biz geçmiş atalarımızın zamanında böyle bir şeyin varlığını duymadık’ dediler.”

(123) **kaçan** açıtımız **erse** olardin kınnı ançada olar s**dılar** Ku.T. 36/58al.

“Fakat biz onlardan azabı kaldırıncı onlar sözlerinden döndüler.”

(124) ançada yaşru sözledi yalavaç cüftler[i]niṅ amarısıṅa bir söz **kaçan** uktur**dı** **erse** aṅgar âşkäre kıldı anı taṅrı anıṅ üze uktur**dı** amarısını yüz evürdi amarıdın kaçan uktur**dı** **erse** aṅgar ay**dı** kim ukturdi saṅa munı aydı ukturdi maṅa anı bilgen uḡḡan Ku.T. 38/89b2.

“Hani peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü (başkasına) haber verip Allah da bunu peygambere bildirince, peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber, bunu ona (sırrı açıklayan eşine) haber verince o, ‘Bunu sana kim bildirdi?’ dedi. Peygamber, ‘Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan (Allah) haber verdi.’ dedi.

Ku.T. 28/22a2, 28/22bl, 28/31a2, 28/41a3, 28/42al, 28/58b2-3, 28/59a3, 29/55a2, 30/2a2, 30/3a2, 30/7b3, 31/19a2, 31/79al, 31/83a2, 32/13a2, 32/17a3, 32/21bl, 34/31al, 35/36a3, 36/60a3.

§ 2.1.2.1.E. Sözcük Budist Uygur metinlerinde ve Türkçe İlk Kur‘an Tercümesi (Rylands Nüshası)’nde saptanan bir özellik olarak cümle içerisinde **kaçan...-DI...-DI** yapısında kullanıldığında geçmişe ilişkin “....-DIḡIndA” anlamını kazanır. Bu tür yapılar için geçmişte var olan bir şart yapısından söz edilebilir.

Yapı	kaçan ...+-DI...-DI(lAr)
	kaçan+...F-KE
Anlam	(Geçmişe ilişkin) ...-DIḡIndA

- (125) .. ol bayagut oğlu urı **kaçan** dıvamdıraprabı atl(ı)g ilig beg-ning ilinteki bodunun qarasin emlep önged**tüler** bınıkdılar .. ötrü antada kin olar barça bir yanglıg buşı birip .. buyan edgü kıılınç kılmak üze k(e)ntü et'özlerin ögirtü-{TW}-rüp sevintürüp alkugun yumgın ol bayagut oglinga barıp inçe tip söz--lediler .. AY 598/14.

“O zenginin oğlu, Dıvamdıraprabı adlı beyin kentindeki halkı ilaçla tedavi ederek şifa verdiğiğinde halkın tamamı başka türden bir sadaka verip sevap kazanarak kendilerini sevindirmek düşüncesiyle hep birlikte o zenginin oğluna gidip şöyle söylediler: (...)”

- (126) : ol üdün ol aç bars **kaçan** bodıs(a)t(a)vning ömgenintin kan akmışın körti .. ötrü ol kan-ıg yalgayı etin barça yip kodu :: yalaŋguz kurug süngükleri ök turu qaltı.. AY 618/10.

“Aç pars Bodısatav’ın göğsünün üzerinden kan aktığını gördüğünde, yalayarak etini bütünüyle yedi, yalnızca kuru kemikleri kaldı.”

- (127) .. ol üdün m(a)has(a)tvı tiginning tapıgıları tiginimiz keçdi tip **kaçan** bartı yoringlar kanta ol istelim tip tiy(i)şdiler .. AY 620/14.

“O zaman Prens Mahasvati’nin hizmetçileri ‘Prensimiz gitti.’ dediğinde, ‘Ne zaman gitti? Yürüyün, neredeyse ondan isteyelim.’ dediler.”

- (128) .. kögüzlerin tokı[p] busanmışın olarnı .. körüp [ögi] kangı .. busuş emgekke kavı[şatıp yumgı] bartılar ol ta[gka et'özün buşı birmiş] orunka .. **kaçan** [teg**diler**] bodıs(a)t(a)vning et'özün .. buşı birmiş arıgka .. ötrü kamagun birkerü .. üze turup yıglaşdılar .. AY 641/22.

“üzüntü içinde göğüslerini dövdüklerini gören annesi ve babası bütünüyle büyük üzüntüye kapıldılar. O dağa, vücudunu bağışladığı yere gittiklerinde Bodhisattva’nın vücudunu bağışladığı ormana .. hepsi üzüntüyle ağlaştılar.”

- (129) : **kaçan** vuutayşıay-a ıgacın bultı : ötrü lovudi han üskinte utru turup yır egziginte kimkoki nomuğ taqşurup-p toquz elig şlok sözledi Jin’ A₁ 10.

“Vuutayşıaya ağacını bulduğunda Lovudi Han huzuruna çıkıp ezgiyle Kimkoki adlı öğretiyi düzenleyerek kırk dokuz mısra söyledi.”

- (130) **kaçan** ıdduğ kaŋgııı. qalıg-tın qoıı intıŋgız. qamıg tınlğ oğuşı nınb //k TT III-34.

“Kutlu Hükümdarımız, ne zaman ki gökten yere indiniz, bütün canlıları”

- (131) **kaçan** sezā boldılar biziŋ övkemizke öç aldımız anlardın baturdımız anlarını qamuğlarını Ku.T. 36/60a3.

“Onlar bizi öfkelerince biz de onlardan öç aldık, hepsini suda boğduk.”

§ 2.1.2.1.F. Budist Uygur metinlerinde saptanan bir özellik olarak, sözcük, *-duk* sıfat-fiil eki ya da uygun bir durum eki sonrasındaki *kin*, *ötrü* gibi sonralık bildiren edatlarla birlikte geçmişe ilişkin “...-*DiktAn sonra*” anlamı kazanır:

Yapı	<i>kaçan ...</i>
	kaçan+...F-KE
Anlam	“...-Diktan sora”

(132) :: m(e)n igledükde 'eng başlayu manga tört yekler yakın kelti.. biregü-si bedük berke tutmış .. ikintisi [uruk tutmuş .. üçünçji tolkuk [tutmuş .. törtünçji] bir kök ton-[lug atlıg beg erti] .. **kaçan** bo [tört yekler mini bir] ev kapıgına [ilt**dükde**]e :: **ötrü** ol kök tonlug beg atdın kodı tüşüp mini okıdı .. AY 6/3.

“Hasta olduğumda ilk olarak dört şeytan yakınımaya geldi. Birincisi büyük bir kamçı; ikincisi bir bağ; üçüncüsü deri bir torba tutmuştu ve dördüncüsü Kök Tonlug adlı bir beydi. Bu dört şeytan, beni bir evin kapısına ulaştırdığında Kök Tonlug adlı bey atından inerek beni çağırdı.”

(133) .. soltın yınğak şırıkını kut t(e)ngri қатунı öngdün yınğak mening körkümin қуvraqımın birle түkel bedizetsün .. **kaçan** бүтүгde **ötrü** hua çeçekin yula tütsüg-in түnle күнтүз үзүксүз tapınsun udunsun түü төrlүг esrінгү aş içгүлер үзе шаşмадın үдинче ağır ayag kılsun uçuz yinik көngül tutmadın ağır ulug kirtgünç көngül turgurup mini okıyu ötүнү bo d(a)r(a)nıg sözles--ün d(a)r(a)nısı bo erür :: AY 444/20.

“Sol taraftan ... Tanrı kadını, önden benim güzelliğimi cemaatim ile bütünüyle süsletsin. Süsleme bittiğinde lotus çiçeğiyle, tütsüyle gece gündüz aralıksız tapınsın, bağlılığını bildirsin. Türlü türlü yiyecek içeceklerle saygısını gösterson. Değersiz gönüllü olmadan imanlı yüce gönüllü olup beni çağırarak bu büyüğü söylesin. Büyü şöyledir: (...)”

(134) bu kö/vrük/ yalnğuz şıla aditi /ilig/ -an-nıng ok ol : ad/ın/ -an-lar-nıng bolmaz: m/untağ/ çoğın yalının kelip : **kaç/an/** teg**dükte** **ötrü** : töpüsi ... samstso açari adaқınta biş mantal yinçürü töpün yükünü -u-a saçıp titrü körü ul.. . ülgüsüz үкүш тағшut ş/lok/ lar үзе өгdi алқadı Tug. Hüen V 6-8.

“Bu davul yalnız Şiladitya Han’ındır. Başka hanları olamaz. Böyle gürültü patırtıyla geldiğinde Tripitaka Ustasının ayağına beş mandala secde edip çiçekler saçarak tam görerek ... sayısız mısralarla övdü, hayır dualar etti.”

(135) ... ayığla... /m-ayan/ nomuğ : **kaçan** sa/mstso/ /açari/ kelmiş-in eşit**dükte** **ötrü**/ vayşa/lı-қа bardı : Tug. Hüen V 11-2.

..... mhayān öğretisini Tripitaka Ustasının geldiğini duyduğunda Vayşalı'ya gitti.”

- (136) kalmış-ınga neṅg tı/tuğ yok tip tidi : **kaçan** /kim/ ol -aymagiri beg yavız-larığ /yv/lağ-larığ arıtı tükedükte /ö/trü bir saṅgram itip : bursañg ku/vrağ-ıg yıgıp buşı birip yanturu /yana/ ornınga tegürdi Tug. Hüen V 25-17.

“Kalmasına hiç engel yok dedi. Haymagiri adlı bey, kütüleri, fenaları temizleterek bitirdiğinde bir manastır inşa ettirip rahipler topluluğunu bir araya getirip sadaka vererek yine kendi yerine ulaştırdı.”

- (137) **[ka]çan** samtso açarıka [t]uşup köngülümüzni sekiz köni-[le]rde turğurup beş kölünğü-de tegzintürdökde ötrü tapsızım(ı)z tarıqıp b(a)yağı teg enç boltumuz tęp tēdi HT VII 785.

“‘Tripitaka Ustasına rastlayıp gönlümüzü sekiz doğruda sabitleyip beş vasıtaya ulaştırdığımızda rahatsızlığımızı giderip eskisi gibi huzurlu olduk.’ dedi.”

§ 2.1.2.1.G. Sözcük KB'deki çok sayıda örnekte, cümlede söz edilen düşüncenin olumsuzunu çağrıştırmaya ve bu yolla düşüncüyü kuvvetlendirme işlevli bir “hiçbir zaman, hiç!” anlamını kazanmıştır. Bu türden cümleler, günümüz Türkiye Türkçesindeki “*Borcunu ödeyecekmiş(!) Ne zaman?*” cümlesine benzemektedir.

Yapı	kaçan ...
	kaçan+F-KE
Anlam	Ne zaman! (hiç)

- (138) öziṅge esirker saran öz neṅin / kişike **kaçan** birge aygıl teṅin KB 950.

“Hasis kendi malını kendisinden esirger; hiç başkasının hakkını verir mi, söyle!”

- (139) yavuz ögdi bulsa idi keç bolur / keçig ögse kendü **kaçan** kin qalır KB 2400.

“Kötü insan övmekle çok iyi olur; iyiyi översen, bu onlardan hiç geri kalır mı!”

- (140) yağı bolmağınça er ersigliği / **kaçan** belgürer ilde atı köki KB 3414.

“Düşmanı olmazsa, insanın mertliği, adı ve aslı hiç belli olur mu!”

- (141) köngül birle keldim saṅga ay ilig / **kaçan** tegge emgek yetürgil bilig KB 5048.

“Ey hükümdar, ben sana gönül arzusu ile geldim; bu bana hiç zahmet olur mu!”

- (142) saṅga tegse emgek ya qağgu saqınc / maṅga ma **kaçan** bolga anda sevinç KB 6235.

“Sen zahmet çekerken veya endişe içinde iken, ben hiç sevinç duyabilir miyim!”

KB 2097, 2099, 2103, 2845, 2861, 3119, 3130, 3336, 3366, 4425, 5063, 5384, 5883, 5886.

§ 2.1.2.1.H. Sözcük Budist Uygur metinlerinden Altun Yaruk ve İnsadi Sūtra’dan alınan aşağıdaki örneklerde, cümle içerisinde *kaçan...-gA(y)* yapısında kullanıldığında geleceğe ilişkin “...-DIğIndA” anlamını verir: şart yapısı

Yapı	<i>kaçan ...+gAy...+gAy</i>
	kaçan+F-KE+F-KE
Anlam	(Geleceğe ilişkin) ...-DIğIndA

- (143) *kaçan* biz ötrü kamagun ol d(a)r(a)nı tutdaçı kişig küyü küzetü tutup adasız tudasız kılğay *biz* .. yene ajun ajunta yir altıncı agılıklarıg körgeli udaçı bolğay .. AY 443/22.

“Biz, bütün öğretiyi yerine getirecek kişiyi koruyup gözettiğimizde yer altındaki hazineleri görebilecek.”

- (144) *kaçan* sundari kız nomluğ arsiyanıg kan-a sinğirip kağal bağşal erigligin kanğımaz tenğri tenğri-si burhan-tın barıglıgın kağşaşu turur edikligin tümekligin op-osal-qy-a kelir IS 214.

§ 2.1.2.1.I. Sözcük Maytırsimit nom Bitig’de saptanan, aşağıdaki (145) numaralı örnekte sözcük sonrasında yer alan *nenğ* sözü nedeniyle “hiçbir zaman” anlamında kullanılmıştır:

Yapı	<i>kaçan nenğ...</i>
	kaçan nenğ+F-KE
Anlam	Hiçbir zaman

- (145) .. ay oğlum uluğ qarı yüz yigirmi yaşlağ men *kaçan* nenğ ezük söz— —lemeçi men bir baqar tenginçe edim tavarım yok biş yüz baqar taqı qanta (b)ulğay M 11-11.

“Ey oğlum! Ben çok ihtiyarım, yüz yirmi yaşındayım. Hiçbir zaman yalan söylemem. Bir bakırlık dahi malım mülküm yok. Beş yüz bakırı nerede bulayım?”

§ 2.1.2.1.İ. *kaçan* soru sözcüğü, Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası)'ndeki tek örnekte rastlanan *kaçan ...-DI... -Ar* yapısında geniş zamana ait bir "...-DIğIndA" anlamı söz konusudur:

Yapı	<i>kaçan ...+--DI...+-Ar</i>
	kaçan+F-KE+F-KE
Anlam	(Geniş zamana ait) ...-DIğIndA

(146) *kaçan* ıdtımız erse olardıñ kınıñı zamān-ka tegi olar tegiggiler ançada olar buzarlar bıçıñı Ku.T. 28/16bl.

"Fakat erişecekleri bir süreye kadar biz azabı üzerlerinden kaldırıncı hemen yeminlerini bozarlar."

(147) *ınça tep sözleşti-ler •:• kaçandınberü gavdam toyın-ka yala kodğu uçluğ başlıg sav tapmaz erdimiz •:• arıg braman uğuş-ı-nıñ arıdı üsülmegü -siñge adırtlıg odğorak azru[-a] tenğri ök küç berti •:• IS 181.*

"Şöyle konuştular: Ne zamandan beri rahip Gavdam'a iftira içeren söz duymadık. Arı Brahman soyunu arıtarak kırılmaması için açıkça Tanrı Ezrua güç verdi."

2.1.2.2. Sözcük Türü Olarak *kaçan* Soru Sözcüğü

Genel olarak "*ne zaman*" anlamı taşıyan *kaçan* soru sözcüğü cümle içerisinde bu anlam özelliği nedeniyle çoğunlukla zarf görevinde kullanılmıştır. Ancak sözcük, *Divanü Lugati't-Türk*'ten alınan üç örnekte isim görevinde kullanılmıştır

2.1.2.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *kaçan* Soru Sözcüğü

(148) .. kaçan birök bo iki y(i)g(i)rmi bölükler içinte kayu kayu bölüklerteki nomlarıg eşidip edgüke mengike tegdeçi tınl(ı)glarıg tuşa y(a)rılıkasar .. ötrü antak(a)ya ok k(e)ntününg asankılıg uzun AY 34ş/18.

"Bu on iki bölük içinde herhangi bir bölükteki öğretiyi işidip iyiye ve sevince ulaşacak canlılara rastlayıp onları bağışladığında kendisinin sayısız uzun"

(149) kaçan birök çakravart ilig kaçā kıy(ı)lguça erser ötrü yiti erdini-leri yme özin ök yitlinürler yokadurlar

.. AY 395/16.

“Dünya hükümdarı kaçarak ceza alacaksa yedi mücevheri de kendisi gibi yok edecektir.”

- (150) .. kaçan birök bo nom erdinig eşidgeli tınglagalı saınsar ötrü 'eng aşnu ol ilig kan k(e)ntü özi sever taplayur AY 415/19.

“Bu öğreti mücevherini dinlemeye karar verdiğinde ilk önce o hükümdar kendisini sever ve saygı gösterir.”

- (151) .. kaçan m(e)n kelser m(e)n öz <et'öz> körkümin körkutip bo dar(a)nı sözledeçi kişike ya tözünüm sanga negü k(e)rgek tip ayıtgay m(e)n .. ne k(e)rgeklemişin manga sözleser m(e)n ötrü anıng savınca küşüşin kanturu tegingey m(e)n :: AY 544/19.

“Ben geldiğimde kendi güzelliğimi gösterip bu büyüğü söyleyecek kişiye ‘Ey âsilim, sana ne gerek?’ diye soracağım. Gerekli olan şeyleri bana söylerse, onun sözüne göre tüm isteklerini yerine getireceğim.”

- (152) .. kaçan bodıs(a)t(a)vniñ et'özün buşı birmiş yir orunğa tegdiler erser :: anta ötrü bodıs(a)t(a)v-niñ yaş süngükleri inaru berü anta monta saçılıp yatmışın körüp et'öz-lerin birkerü yirke çalıp ögsirep tınsırap inçe k(a)ltı ulug ı ıgaç küç-lüg katıg yilke tokıtılıp kamılmış teg tüşdiler kamılılar :: AY 625/7.

“Bodisattva’nın vücudunu sadaka olarak bağışladığı yere geldiklerinde, Bodisattva’nın yaş kemiklerinin ileriye ve geriye her yere saçılıp gittiğini görüp kendilerini yere atarak hıçkırarak, ulu ağacın sert bir rüzgâra uğrayarak sarsılması gibi, düştüler, sarsıldılar.”

- (153) samstso açarı söz-ledi /nom/dağı törü neteg erser : antağ /kı/lğay-men tip : kaçan bir küz/e/d boltuğda -an kelti : Tug. Hüen. V 5-15.

“Tripitaka Ustası, ‘Öğretideki gelenek ne ise öyle yapacağım.’ dedi. Gözetildiği sırada Han geldi.”

- (154) ... ayığla... /m-ayan/ nomuğ : kaçan sa/mstso/ /açarı/ kelmiş-in eşitdükte ö/trü/ vayşa/lı-ka bardı : Tug. Hüen V 11-2.

..... mhayan öğretisini Tripitaka Ustasının geldiğini duyduğunda Vayşalı’ya gitti.”

- (155) ... baştınkı böz-lerig buşı /biri/p ulatı süçig-lig tatığ/lığ/ aş içkü oyun bediz üz-e /tap/ıg uduğ kılıp -u-a çeçek /saç/tı-lar : kaçan kiçe boltuğ/ta/ öz öz< kutularınığa /ya/tıltı-lar : : Tug. Hüen V 33-16.

“İlk önce bezleri sadaka olarak verip sonra tatlı yiyecek ve içeceklerle, oyunlarla heykele (puta) tapınıp lotus çiçeklerini saçtılar. Gece olduğunda kendi odalarına çekildiler.

- (156) ötrü kapağdağ -ı /suv/ın egrisinçe könisin/çe/ kıta yüğürti : kaçan tükedükde yana başlatı : : başınga tegdükde trkinlinip k... mağ kıra bodun ol suv ... balık tokıdılar : Tug. Hüen. V 67-24.
 “Kâsedeki suyu elinde bir oraya bir buraya çevirip bırakarak akıttı. Su bittiğinde yeniden aynı şeyleri yaptı. Başına kadar geldiğinde aceleyle ... -ip .. halkı o suda balık avladılar.”
- (157) kaç/an/ samstso açarı kaç çeçeklig o/rdu/ yaylağ-ka tegip -an birle kör/üş/dükde ertingü öğirti sevinti Tug. Hüen. VI 36-18.
 “Tripitaka Ustası Mücevher ve çiçeklerle süslü saraya gelip han ile görüştüğünde çok fazla sevindi.”
- (158) kara borçı boldı neñgi boldı yıl / begi borçı bolsa kaçan turğa il KB 2097.
 “Avam içkiye müptela oldu, malı rüzgâr gibi uçtu; bey içkiye müptela olursa, memleketi nasıl durur.”
- (159) esürse kişi tilve munduz bolur / bu tilve işi kör kaçan tüz bolur KB 2099.
 “İnsan sarhoş olursa deli olur ve aklını kaybeder; deli hiç doğru iş yapar mı.”
- (160) arığ boldı begler tadusı özi / arığ bolmasa aş kaçan yir kıozı KB 2845.
 “Beylerin kendileri ve onları vücuda getiren dört unsur temizdir; yemek temiz olmazsa, onu nasıl iştiha ile yiyebilirler.”
- (161) yumıtsa kıalın yig bu aş oğrısı / kaçan körki kelgey begi tirkisi KB 2861.
 “Bu ham insan sürüsü, yemek hırsızları, mutbahta toplanırsa, beyin sofrası nasıl güzel olur.”
- (162) satığçı yok erse ajun kezgüçi / kaçan kedgey erding kara kıış içi KB 4425.
 “Dünyayı dolaşan bu satıcılar olmasa idi, kara samur kürkü ne zaman giyerdin.”
- (163) bulğa9 öküş bolsa 9ačan biliginğ yiter / yanğsa9 telim sayrab anı tamğa9 9atar DLT I, 467-8.
 “Karışıklık çok olduğunda bilgin kaybolur, yanlış çok söylerse ağzının kurumasından çenesi yorulur.”
- (164) kaçan körse anı türk / budun anğa anıñğ aydaçı / munar tegir uluğluk / mundanaru keslinür DLT I, 352-10.
 “Onu Türk boyları görse, bu adam için ‘büyüklük buna yaraşır ve ululuk bunda kesilir’ der.”

T 20, 21, 29; **AY** 6/3, 9/21, 34s/17, 92/14, 94/4, 131/12, 141/2, 176/13, 191/2, 231/11, 299/16, 300/1, 319/4, 321/24, 362/14, 395/23, 405/10, 412/14, 420/17, 433/15, 442/7, 442/14, 443/22, 444/20, 478/7, 478/10, 526/1, 530/8, 550/7, 550/14, 584/19, 592/11, 595/1, 598/14, 602/20, 608/8, 616/15, 616/23, 618/10, 619/10, 620/14, 627/19, 635/18, 641/22, **BTT** 13.46.01-15, **Jin'**. A₁ 9, A₂ 32, 35, B 2, 109, D 263; **KP** LI-5, LXXVI-4, **M** 11-11, 86-2, IS 89, 181, 214, 227, 347, **MT** H122, **HT III** 352, 367, **VII** 519, 538, 662, 715, 785, 817, 1219, 1233, 1278, **VIII** 510, 1677, SDB 389, **TT III** 34, **IV B** 45, **Tug.** **Hüen V** 2-1, 6-8, 25-17, 40-14, 72-8, **VI** 43-22, **U I** 6-7, **II** 29-12, 30-38, 35-25, **KB** 510, 950, 2103, 2400, 2805, 3030, 3119, 3130, 3325, 3335, 3366, 3414, 4126, 5019, 5048, 5063, 5384, 5455, 5881, 5883, 5886, 6176, 6235, **DLT [BA] I**, 352-10, 403-10, 403-13, 467-8, **III** 207-22, 272-2, **Ku.T.** 28/16b1, 28/22a2, 28/22b1, 28/31a2, 28/41a3, 28/42a1, 28/56a2, 28/58b2-3, 28/59a3, 29/55a2, 30/2a2, 30/3a2, 30/7b3, 30/70a1, 31/19a2, 31/38b3, 31/75b3, 31/79a1, 31/83a2, 32/13a2, 32/17a3, 32/21b1, 32/24b1, 34/31a1, 34/82b3, 35/36a3, 35/71b2, 36/56b2, 36/58a1, 36/60a3, 36/61a1, 37/59b3, 37/84b1, 38/9a2, 38/36b3, 38/41a2, 38/89b2, 25/1a, 25/20b3, 26/5a3, 26/16b3, 26/29a3, 26/32a2, 26/34b1, 26/48b3, 26/50a1, 26/52b1, 26/61b1, 26/67b3, 26/68b2, 26/69a2, 26/71a2, 26/71b1, 26/95a2, 26/97a2, 27/19b3, 27/20b3, 27/35b2, 28/13b3, 28/61a3, 28/62a1, 28/62b2, 28/65a1, 28/71b3, 28/76a2, 28/80b2, 29/4a3, 29/5a2, 29/29a3, 29/61a3, 29/64b1, 29/65a1, 30/21b3, 30/38b1, 30/49b2, 30/55b2, 30/55b3, 30/57a3, 31/14a2, 31/22b2, 31/26a2, 31/28a3, 31/29b1, 31/77a3, 31/77b2, 32/6a1, 32/34a3, 32/35b1, 33/5b1, 33/7b1, 33/11a2, 33/16a3, 33/16b1, 33/17a2, 33/31b3, 33/57a1, 34/8b3, 34/9b2, 34/19b2, 34/24b1, 34/45a3, 34/72a3, 34/83a3, 35/3a2, 35/3b2, 35/6b1, 35/18b1, 35/20b1, 35/29a3, 35/43a2, 35/63b3, 35/68a3, 35/83b2, 36/22a3, 36/26b2, 36/32b2, 36/41a3, 36/42b3, 36/53a1, 36/92a1, 36/102a2, 36/106a3, 37/6a3, 37/6b1, 37/15b1, 37/16a1, 37/17a3, 37/19b2, 37/35b3, 38/5a1, 38/6b2, 38/7a2, 38/8a1, 38/57a2, 38/59a2, 38/60a2, 38/64b3, 38/76a1; 30/59b1, 30/75b3, 30/76a2, 30/79b3, 30/85a1, 30/86a11, 34/19b1, 35/6a2, 35/25b2, 37/14a1, 33/7a1, 26/45a1, 28/10b3, 28/15b2, 28/21a3, 28/26b2, 28/27a3, 28/30a3, 30/10b3, 32/9b2, 32/15a2, 32/15b1, 33/36a1, 33/36b1, 33/58a1, 33/83a1, 34/30a1, 35/62a2, 36/29a2, 36/48b3, 37/69a3, 38/43a2, 33/50b3, 35/71a1, 35/72a3, 36/63b2, 29/11b2, 33/47a1, 34/10b1, 25/15a3.

2.1.2.2.2. İsim Görevinde Kullanılan kaçan Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki örneklerde cümlede isim olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki (165) numaralı tanık, *Divanü Lugati't-Türk*'ten alınmıştır ve burada sözcük, tanımlanmaktadır. Diğerlerinde ise cümlede yüklem konumundadır.

(165) 9ačan Ne vakit DLT [BA] I, 403-10.

(166) seninġ barguġ 9ačan DLT [BA] II, 69-7.

“Senin gitmen ne zaman.”

(167) seninġ barasinġ 9ačan DLT [BA] II, 69-9.

“Senin gitmen ne zaman.”

2.1.2.3. Cümle Ögesi Olarak kaçan Soru Sözcüğü

Sözcük, cümle içerisinde çoğunlukla zarf tümleci olarak kullanılmıştır. Ancak, *Divanü Lügati't-Türk*'teki isim görevinde kullanıldığı üç örnekten ikisinde yüklem; birinde ise özne olarak yer almıştır.

2.1.2.3.1. Zarf Tümleci Olarak kaçan Soru Sözcüğü

(168) .. kaçan ol t(e)ngri t(e)ngri burkanıg körgeli bolsarlar :: ötrü olar ikileyü takı tisi ajunıta kedilmegey-ler .. AY 191/2.

“Tanrılar Tanrısı Burhan’ı gördüklerinde ikinci kez dişilerin dünyasında yeni bir bedene sokulmayacaklar.”

(169) :: kaçan ol biligsiz biliglerig tarkargalı usarlar :: timin ök bo yir orunlarka sapça kezigçe teggeli uyurlar :: AY 319/4.

“Bilinsiz bilgidenden kurtulduklarında hemen bu yere sıra sıra yerleşirler.”

(170) .. kaçan monta et'öz qodsar-lar üküşi barça t(e)ngri yirinte toġup .. t(e)ngriker qıvraqı asılır üstelür .. AY 412/14.

“Vücutlarını burada bıraktıklarında, bütününü Tanrı yerinde doğup... (böylece) Tanrılar topluluğu artar, çoğalır.”

(171) .. ol üdün ol iki tigitler monçu-layu sözleşü açıqları kelip yiringüdiler yıġladılar .. yılkı ajunın-ta togdukda böy tiler kayır yılan bolmışların kaçan kişi ajunıta togdukda öngsüz kırtışsız sevigsiz taplagsız bolmışların .. t(e)ngri ajunıta togdukda asırı bolmışların .. inçip biligsiz nızvanı tıltag-ınta üç yavlak yolta togdukda örtlüg buzlug tamulug bolmışların .. yılkı ajunıta togdukda ud [eşgek ka]tır tonguz bolmışların .. kaçan kişi ajunıta togdukda tümke biligsiz mürki bolmışların :: t(e)ngri ajunıta togdukda erte sımtag koġsak köngüllüg bolmışların .. AY 299/16.

“O zaman iki prens hayvanlar dünyasında doğduklarında yılan olduklarından; insanlar dünyasında doğduklarında renksiz, çirkin, sevgi ve saygı gösterilmeyen kişiler olduklarından; Tanrılar dünyasında doğduklarında şeytan olduklarından, böylelikle sahip oldukları hırs nedeniyle ateşli, buzlu, cehennemlik olduklarından; hayvanlar dünyasında doğduklarında öküz, eşek, katır, domuz olduklarından, insanlar

dünyasında doğduklarında bütünüyle bilgisiz, cahil olduklarından; Tanrılar dünyasında doğduklarında ihmalkâr ve kırılgan olduklarından konuşarak üzüldüler, ağladılar.”

- (172) .. ötrü t(e)rkin yanturu yanıp yıglaşu bayakı ol bars yatur orunka bartılar .. kaçan anta tegdükde ötrü inileri mahas(a)tvı tigin- ning tonı kamış butıkı üze asgın turup tururın sını süngüki saçı birle arkuru turkuru yatmışın akmış kanı toprak-da titig yogrulup yirke yukup turmuş-ın körtiller .. AY 619/10.

“Sonra aceleyle dönüp ağlaşarak biraz önceki parsın yattığı yere gittiler. Oraya vardıklarında kardeşleri Prens Mahasatvi’nin elbisesinin kamış dalı üzerinde asılı olduğunu, kemikleri ve saçıyla öyle eğri büğrü yatarak kanının toprakla karışıp çamur halinde yerde durduğunu gördüler.”

- (173) kalıtı labay üti[nte] tört taloy ügüz kıdığ[ın] bütürü körü umayok te[g] azu yme k(a)ltı tsuits[i] ütinte yeti g(e)rh-ler bö[lökin] tükel körgeli bolmayok te[g] ötgürü kaçan teñgri hanı[mız]--nınğ bilge(-si+biligi) ırak yadıl[ıp] çoğı yalını temir tirgö[k] uçınğa tegi tegdökde böğ[ü]--si açılıp y(a)roq yaşok edg[üsi] edremi vajır örgün kıdığ[ğ]—ı-nğa tegi yadıtoğ--da ötrü ança-ta kum sanı uluş--lar balık-lar tüzü üleşdi--ler ton-ların didim-lerin kutrulmağ kapıg-ıg açtı-lar HT VII 538.

“Nasıl ki, borazan deliğinden dört denizin kıyısını bütünüyle görmek mümkün değilse, nasıl ki nefes borusu deliğinden yedi gezegeni bütünüyle görmek mümkün değilse, Tanrı Hanımızın yüce bilgisi uzaklara yayılıp ünü demir direğin ucuna kadar ulaştığında, hikmeti ortaya çıkıp parlak erdemi elmas tahtın kenarına kadar yayıldığında sayıları kum kadar çok olan balıklar elbiselerini, taçlarını paylaştılar ve kurtuluş kapısını açtılar.”

- (174) [kaçan samtso açarı-ka [tu]şup köngül-ümüz-ni sekiz köni--[le]r-de turgurup beş kölungü--de tegzintür--dökde ötrü tapsızımız tarıkıp bayakı teg enç boltumuz tep tedi HT VII 785.

“Tripitaka Ustasına rastlayıp gönlümüzü sekiz doğruda sabitleyip beş vasıtaya ulaştırdığımızda rahatsızlığımızı giderip eskisi gibi huzurlu olduk.’ dedi.”

- (175) kaçan] teñgri tavğ[aç] han samtso açarı-ka bo kraza bertökde erdini sap-lıg luu tıl[ı] tåg bir adınçığ öñgi yüligü yme birle berdi HT VII 715.

“Tabgaç Hanı Tanrı, Tripitaka Ustasına bu elbiseyi verdiğinde sapında mücevher olan ejderha dili gibi farklı bir ustura da verdi.”

- (176) kaçan sav [tüke]dökde uluğ yaylık-ka ağıtın--[ıp] öñgdünkü kalık-ta olordı [kiçi]g beg-lerig altın kâzi--[ginçä] tiziltürdi HT VII 1219.

“Söz bittiğinde büyük sofaya kalkıp sağdaki tahta oturdu. Küçük beyleri altın dizisi gibi sıraya dizdirdi.”

- (177) [an]ta ken saç-ların yülitip körü aşanturdı ulatı beg--lerke ögdir berip toym kîrgüçi-lerk[e] sırvıntı kemişmiş--de ken qor[ı]ğ-lar qalığ-dın qudı enip t(e)rken tegin hatunı birle pilañ tegzinü yorıdı-lar qaçan samtso açarı tegdökde t(e)rken tegin h[atun]ı beş ujik-lıg şlok yaratdı HT VII 1233.

“Sonra saçlarını kazıtıp beylere övgü dağıttı, rahip olacıklara kurban bağı dağıttıktan sonra hanımı prensesle yol boyunca yürüdüler. Tripitaka Ustası geldiğinde hanımı prenses beş hecelik bir şiir yarattı.”

- (178) yana ukturayın iligke bu söz / qayu kün körüngü qaçan kelgü öz KB 510.

“Sonra ben bu meseleyi hükümdara arz edeyim; ne vakit geleceği ve hangi gün huzura çıkacağı tayin edilsin.”

- (179) negü ötnü alsa yana birse terk / añgar birgeler neñg qaçan qılğa terk KB 2805.

“Ödünç aldığı şeyleri zamanında öderse, ona da istediği malı derhal verirler.”

- (180) özüm kirse emdi kılşiler ara / qaçan tegge elgim tapuğka köre KB 3366.

“Şimdi ben insanlar arasına girersem, ibadete ne zaman elim değer.”

- (181) köñgöl birle keldim sañga ay ilig / qaçan tegge emgek yetürgil bilig KB 5048.

“Ey hükümdar, ben sana gönül arzusu ile geldim; bu bana niçin zahmet olsun.”

- (182) körü barsa barça bu suqluq turur / suqun açmış özler qaçan toq bolur KB 5384.

“Dikkat edersen, bütün bunlar açgözlülüktür; tamahkârlıkla acıkan kimseler ne zaman doyarlar.”

T 20, 21, 29; **AY** 6/3, 9/21, 34s/17, 34ş/18, 92/14, 94/4, 131/12, 141/2, 176/13, 231/11, 300/1, 321/24, 362/14, 395/16, 395/23, 405/10, 415/19, 420/17, 433/15, 442/7, 442/14, 443/22, 444/20, 478/7, 478/10, 526/1, 530/8, 544/19, 550/7, 550/14, 584/19, 592/11, 595/1, 598/14, 602/20, 608/8, 616/15, 616/23, 618/10, 620/14, 625/7, 627/19, 635/18, 641/22, **BTT** 13.46.01-15, **Jin'**. A₁ 9, A₂ 32, 35, B 2, 109, D 263; **KP** LI-5, LXXVI-4, **M** 11-11, 86-2, IS 89, 181, 214, 227, 347, **MT** H122, **HT** III 352, 367, **VII** 519, 662, 817, 1278, **VIII** 510, 1677, **SDB** 389, **TT** III 34, **IV** B 45, **Tug. Hüen** V 2-1, 5-15, 6-8, 11-2, 25-17, 33-16, 40-14, 67-24, 72-8, **VI** 36-18, 43-22, **U I** 6-7, **II** 29-12, 30-38, 35-25, **KB** 950, 2097, 2099, 2103, 2400, 2845, 2861, 3030, 3119, 3130, 3325, 3335, 3414, 4126, 4425, 5019, 5063, 5455, 5881, 5883, 5886, 6176, 6235, **DLT [BA]** I, 352-10, 403-10, 403-13, 467-8, **III** 207-22, 272-2, **Ku.T.** 28/16b1, 28/22a2, 28/22b1, 28/31a2, 28/41a3, 28/42a1, 28/56a2, 28/58b2-3, 28/59a3, 29/55a2, 30/2a2, 30/3a2, 30/7b3, 30/70a1, 31/19a2, 31/38b3, 31/75b3, 31/79a1, 31/83a2, 32/13a2, 32/17a3, 32/21b1, 32/24b1, 34/31a1, 34/82b3, 35/36a3, 35/71b2, 36/56b2, 36/58a1, 36/60a3, 36/61a1, 37/59b3, 37/84b1, 38/9a2, 38/36b3, 38/41a2, 38/89b2, 25/1a, 25/20b3, 26/5a3, 26/16b3, 26/29a3, 26/32a2, 26/34b1, 26/48b3, 26/50a1, 26/52b1, 26/61b1, 26/67b3, 26/68b2, 26/69a2, 26/71a2, 26/71b1,

26/95a2, 26/97a2, 27/19b3, 27/20b3, 27/35b2, 28/13b3, 28/61a3, 28/62a1, 28/62b2, 28/65a1, 28/71b3, 28/76a2, 28/80b2, 29/4a3, 29/5a2, 29/29a3, 29/61a3, 29/64b1, 29/65a1, 30/21b3, 30/38b1, 30/49b2, 30/55b2, 30/55b3, 30/57a3, 31/14a2, 31/22b2, 31/26a2, 31/28a3, 31/29b1, 31/77a3, 31/77b2, 32/6a1, 32/34a3, 32/35b1, 33/5b1, 33/7b1, 33/11a2, 33/16a3, 33/16b1, 33/17a2, 33/31b3, 33/57a1, 34/8b3, 34/9b2, 34/19b2, 34/24b1, 34/45a3, 34/72a3, 34/83a3, 35/3a2, 35/3b2, 35/6b1, 35/18b1, 35/20b1, 35/29a3, 35/43a2, 35/63b3, 35/68a3, 35/83b2, 36/22a3, 36/26b2, 36/32b2, 36/41a3, 36/42b3, 36/53a1, 36/92a1, 36/102a2, 36/106a3, 37/6a3, 37/6b1, 37/15b1, 37/16a1, 37/17a3, 37/19b2, 37/35b3, 38/5a1, 38/6b2, 38/7a2, 38/8a1, 38/57a2, 38/59a2, 38/60a2, 38/64b3, 38/76a1; 30/59b1, 30/75b3, 30/76a2, 30/79b3, 30/85a1, 30/86a11, 34/19b1, 35/6a2, 35/25b2, 37/14a1, 33/7a1, 26/45a1, 28/10b3, 28/15b2, 28/21a3, 28/26b2, 28/27a3, 28/30a3, 30/10b3, 32/9b2, 32/15a2, 32/15b1, 33/36a1, 33/36b1, 33/58a1, 33/83a1, 34/30a1, 35/62a2, 36/29a2, 36/48b3, 37/69a3, 38/43a2, 33/50b3, 35/71a1, 35/72a3, 36/63b2, 29/11b2, 33/47a1, 34/10b1, 25/15a3.

2.1.2.3.2. Yüklemler Olarak *kaçan* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıdaki (166) ve (167) numaralı cümlede yüklemler olarak görev almıştır.

DLT [BA] II 69-7, 9.

2.1.2.3.3. Özne Olarak *kaçan* Soru Sözcüğü

Sözcük, (165) numaralı örnek cümlede özne görevinde kullanılmıştır.

DLT [BA] I 403-10.

2.1.3. *kaçar* ~ *kaçur* Soru Sözcüğü

Sözcük, eski Türkçede yalnız Hsüang-Tsang Biyografisinde bir kez kullanılmıştır. Daha sonraki kullanım ise DLT'deki *kaçur* biçimidir. EDPT 592b'de DLT'deki tek tanıktan yola çıkılarak, sözcüğün *kaç* adının üleştirme eki ile türetilmiş biçimi olduğu ve “her biri kaç, kaçar” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün DLT'deki yazımının çok açık olmadığından söz edilmiş, ancak, *kaçur* okuyuşuna değinilmemiştir.

Sözcük ve sözcüğün kullanımları, içerdiği anlamlar konusunda, saptandığı *Hsüang-Tsang Biyografisi*'nin sekizinci bölümünün yayımından daha sonra yayımlanan kaynaklarda da herhangi bir açıklama yer almamaktadır.

Sözcüğün Karahanlı Türkçesi dönemdeki kullanımı için DLT'deki tek tanık yeterli olmamaktadır. Ayrıca, sözcüğün *kaçursa-* fiili içerisinde kullanılmış olması da saptama yapmak için bir diğer engel olarak görülmektedir.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheizt Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	1	-	-	-	1

Sözcük, Budist Uygur metinlerinden HT'de bir; Karahanlı Türkçesi metinlerinden DLT'de bir kez kullanılmıştır.

Toplam: 2

2.1.3.1. *kaçar* ~ *kaçur* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.3.1.A. Sözcük aşağıdaki, (183) numaralı HT'den alınan tek örnekte gerçek soru işlevinin dışında “*birkaç*” anlamında kullanılmıştır. Aslında bu, sözcüğün tarihî ve günümüz Türk lehçelerinde karşılaşılan işlevlerinden biri değildir. Yukarıda kaç maddesinde belirtildiği gibi tarihî Türk lehçelerinde *birkaç* anlamı *kaç* ya da *bir kaç* ile sağlanmaktadır. *kaçar* sözcüğü için aşağıdaki kullanım özel bir durumdur. Sözcüğün, çalışma kapsamındaki metinlerde az kullanılmış olması bu işlev konusunda bir yorum yapılmasını engellemektedir.

Yapı	<i>kaçar...</i>
	kaçar+İ...+F-KE
Anlam	birkaç

(183) şape [at]l(ı)ğ bilge körmedök teriñg [y]örüg-lerig t(e)ñgri han ayıtu [y(a)]rlıqadoқта turum ara bilti uktı öñgre-din+berü körmeyök oyun-larığ sına-ğalı yaratsar **kaçar** künte bütürür erdi bo muntağ yañğlıg köñgüli bilgi üze tuşmış-ça yörüg-lerig telgeli topulğalı tapı boltı HT VIII 124.

“Shng Ping adlı bilge görülmedik derin izahatları Tanrı Han’a sorduğunda bir anda bildi, anladı. Sınamak için onun hiç görmediği oyunları yaratsa bu türden gönlüne ve bilgisine göre olan izahatları biriktirmeye gücü vardı, daha önce karşılaşmış gibi birkaç günde bitirebilirdi.”

§ 2.1.3.1.B. Sözcük on birinci yüzyıl metinlerinden DLT’de saptanan (184) numaralı ek örnekte kuvvetlendirme amaçlı “*kaçar kez; çok kez*” anlamında kullanılmıştır. sayı ya da miktar soran sözcüklerin çokluk ve abartı işlevli olarak kullanıldığına yukarıda *kaç* soru sözcüğünde de değinilmişti.

Yapı	<i>kaçur...</i>
	kaçur+F-KE
Anlam	(Kuvvetlendirme amaçlı) <i>kaçar kez</i>

(184) *ķara tünüg keķürsedim / ağır unı uçursadım / yetikenig 9aķursadım (KAÇUR SADIM) / sa9ış içre künüm toğdı*¹⁰ DLT [BA] III, 247-24.

“Karanlık gecenin geçmesini diledim, ağır uykuyu uçurmak istedim; yedi kardeş yıldızını *kaçar* kere saydım; sayarken güneşim doğdu.”

2.1.3.2. Sözcük Türü Olarak *kaçar* ~ *kaçur* Soru Sözcüğü

kaçar soru sözcüğünün cümledeki genel görevi sıfattır. Ancak, DLT’deki yukarıda yer alan (184) numaralı tanıkta zarf görevli olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Belki de bu durum, bir eksiltiyle açıklanabilir.

2.1.3.2.1. Sıfat Görevinde Kullanılan *kaçar* ~ *kaçur* Soru Sözcüğü

HT VIII’den saptanan (183) numaralı cümlede *kaçar* biçiminde yer alan sözcük, sıfat görevinde kullanılmıştır.

2.1.3.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan *kaçar* ~ *kaçur* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda verilen DLT [BA] III, 247-24’te yer alan örnekte zarf görevindedir.

¹⁰ Üçüncü dizeyi Tekin (1989:67) “*kaçar sādım*”; Dankoff-Kelly ise Atalay gibi “*kaçursādım*” (1984:279) biçiminde okumuştur. Şiir parçasının anlamlandırılması ise her üç yayında aynıdır: “defalarca, *kaçar kez*”. Ancak, Dankoff-Kelly’de “*kaçırmak (to flee) istemek*” anlamının olabileceği de tereddütle belirtilmiştir (1984: 279).

2.1.3.3. Cümle Ögesi Olarak *kaçar* ~ *kaçur* Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan (183) numaralı tanıkta zarf tümleci içerisinde yer alırken; (184) numaralı tanıkta tek başına zarf tümleci görevindedir.

2.1.3.3.1. Zarf Tümleci İçerisinde *kaçar* ~ *kaçur* Soru Sözcüğü

HT VIII'den alınan (183) numaralı örnekte sözcük, *kaçar kün* sözcük grubu içerisinde zarf tümleci görevinde kullanılmıştır. DLT [BA] III, 247-24'teki (184) numaralı örnekte de *kaçur* sözcüğü *sa-* fiilinin zarfı olması dolayısıyla cümlede zarf tümleci görevindedir.

2.1.4. *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, Uygur Türkçesinde kullanılmadığından UTS'de bu anlamda bulunmamaktadır.

DTS 411a'da, sözcüğün “nasıl, ne suretle; eğer, şayet” anlamlarını karşıladığı belirtilerek tanıklar sıralanmıştır.

EDPT 617a'da “eğer” anlamında kullanılan sözcüğün şart yapısıyla birlikte kullanıldığı ancak kimi zaman “nasıl” anlamı da taşıdığı; *kaltı* sözünün sonraki biçimi olabileceği belirtilmiştir. Bu görüşü desteklemek amacıyla, sözcüğe, çok yaygın olarak kullanıldığı Karahanlı Türkçesinden önce rastlanmadığı söylenmiştir. Sözcüğün köken olarak *kal-* fiiliyle ve *kalı:sı:z* sözcüğüyle ilişkili olmadığı, *ka:ñu*, *kaçan vb.* sözcüklerle kökteş olabileceği belirtilmiştir. Karahanlı Türkçesinde sözcüğün belirgin bir soru ifadesi taşıdığı belirtilmiş, *Divanü Lügati't-Türk*'te “eğer” anlamı için de sıkça kullanıldığı, Kutadgu Bilig'de soru anlamının yaygın olduğu, Atebetü'l-Hakayık'ta da altı kez “eğer” anlamında kullanıldığı söylenmiştir.

Räsänen, sözcüğün *Kutadgu Bilig*'de “şimdi”; Orta Türkçede “nasıl, iken” anlamında kullanıldığını belirtmiş, kökenine ilişkin bir açıklamada bulunmamıştır (1969: 226a).

Barutçu, sözcüğün **ka* zamirine eklenen zarf yapma eki *-lı* */-li* ekinden oluştuğunu düşünmektedir. Araştırmacı, bu düşüncesini diğer araştırmacıların da görüşleriyle desteklemektedir (1992: 72).

Erdal, yapısı konusunda bir açıklama yapmaksızın sözcüğün, Karahanlı

Türkçesinde *kaltı* yerine kullanıldığından söz etmiş, yapıtın sonraki bölümlerinde *kalı* ve *kaltı* sözcüklerinin şart cümlelerinde cümle açıcı rolüne dikkat çekmiştir (2004: 215, 496).

İncelenen metinlerde temel olarak ‘*nasıl?*’ anlamı taşıyan bu sözcüğün cümle açıcı olarak da kullanıldığı görülmektedir.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	-	-	-	-	232

Sözcük Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de iki yüz on iki; DLT’de on altı ve AH’de altı kez kullanılmıştır.

Toplam: 232

2.1.4.1. *kalı* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.4.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan KB’den ve DLT’den alınan (185) – (194) numaralı tanıklarda sonrasında gelen şart yapısıyla birlikte günümüz Türkiye Türkçesindeki “*eğer*” karşılığında kullanılmıştır. Ayrıca, aşağıdaki alt bölümlerde yer alan (207) – (215) ve (223) – (230) numaralı örnekler de anlam açısından bu bölüme dahil edilebilir. Bu işlev, *kalı* sözcüğü için en sık başvuru işlevidir. KB’de ve DLT’de yer alan çok sayıda örnekte sözcük, bu işleviyle kullanılmıştır. Ancak, tek başına şart yapısı da zaten bu anlamı vermektedir. *kalı* sözcüğünün bu tür cümlelerdeki bir görevi, cümlelerin etkisini arttırmakken diğer bir görevi de aruz ölçüsünü tamamlamaktır. Sözcüğün bu işlevde kullandığı tüm tanıklarda aruz ölçüsünün kullanılmış olması, bu cümlelerin kimi zaman devrik yapıda olması bu düşüncemizi desteklemektedir. Çünkü, aruz ölçüsü, bu cümlelerde sözcüğün yerinin değiştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Yapı	<i>kalı</i> ...-sA...
	kaçan+...F-ŞE+F-KE
Anlam	eğer

(185) *kalı* tilve ursa kör ölse kişi / ölüm yok anğar hem birilmez şişi KB 295.

“Eğer bir deli, bir adamı vurup öldürürse o deliye ölüm cezası yoktur, kısas yapılmaz.”

- (186) **kalı** sözleyü bilmese til sözüg / yaşıl kökte erse kör indür özüg KB 1003.

“Eğer dil söz söylemesini bilmezse mavi gökte olsa bile kişiyi yere indirir.”

- (187) aķı bol bağışla içür hem yitür / **kalı** eksüse ur yana al yetür KB 2053.

“Cömert ol, bağışla yedir ve içir; eğer malın eksilirse, tekrar vur ve eksileni tamamla.”

- (188) **kalı** beg tili yumşak erse süçig / anı sevdi buğını uluğ tut kiçig KB 3184.

“Eğer, beyin dili yumuşak ve tatlı ise, onu, büyük küçük bütün halk sever.”

- (189) **kalı** bulmasa ol evürgey yüzün / toğup körmedük teg yıratğay özün KB 4216.

“Eğer bulmazsa, senden yüz çevirir, seni hiç görmemiş gibi davranır ve senden uzaklaşır.”

- (190) kelse **kalı** yarlıg bolup yunçig uma / keldür anuk bolmış aşig tutma uma DLT [BA] I, 93-4.

“Eğer sana yoksul bir konuk gelirse onun önüne hazır bulunan aşı getir, onun işini ihmal etme.”

- (191) tegür meniñ savımnı bilgelige ay / tınur **9alı** atatsa 9ısr9 seni tay¹¹ DLT [BA] I, 207-11.

“Sözümü bilgelere eriştir ve söyle. Eğer kısırağın tayı at olursa kısarak dinlenir.”

- (192) kolsa **9alı** oğraban bergil ta9ı azu9lu9 / 9arğış 9ılur umalar yunçig körüp 9onu9lu9 DLT [BA] I, 274-17.

“Eğer konuk, sana uğrayarak isterse ona azıklık ver; konuklar, konuklukta rahatsız olurlarsa ilenirler.”

- (193) tegme evet ış9a körüp turğıl ala / ça9ma9 ça9ıp evse **9alı** uğınur yula DLT [BA] III, 26-2.

“İşi görerek acele etme, sâkin dur; bir kimse çakmak çakarken acele ederse kandili söndürür.”

- (194) kölüm kumu kopsa **9alı** tamıg iter / körse anı bilge kişi sözge büter DLT [BA] III, 137-5.

“Eğer gölümün dalgası yükselirse evimi iter. Onu akıllı bir adam görse sözüme inanır.”

KB 175, 178, 213, 215, 227, 230, 240, 263, 323, 334, 494, 653, 656, 681, 699, 712, 713, 725, 750, 780, 783, 803, 804, 822, 842, 884, 891, 894, 984, 1025, 1126, 1212, 1220, 1232, 1234, 1235, 1317, 1320, 1392, 1488, 1504, 1610, 1611, 1710, 1810, 1910, 1919, 1987, 1996, 2011, 2029, 2048, 2087, 2108, 2113,

¹¹ Bizim gibi, Dankoff-Kelly’nin de *Convey my words and say to the wise ones, that the mare rests when her colt is counted among the horses* (1982: 198) biçiminde çevirdiği bu beyiti Atalay, *Hey! Sözümü bilgelere eriştir, kısırağın tayı at olursa kısarak dinlenir* biçiminde aktarmıştır.

2119, 2245, 2341, 2362, 2373, 2388, 2390, 2403, 2420, 2421, 2502, 2537, 2540, 2567, 2581, 2583, 2645, 2658, 2677, 2691, 2695, 2711, 2711, 2755, 2807, 2838, 2860, 2876, 2929, 2930, 2931, 2943, 2954, 2955, 3027, 3080, 3081, 3141, 3159, 3162, 3206, 3214, 3221, 3258, 3348, 3377, 3378, 3410, 3434, 3447, 3538, 3547, 3579, 3586, 3680, 3720, 3803, 3804, 3831, 3874, 3880, 3893, 3918, 3926, 3991, 3993, 4030, 4055, 4073, 4099, 4100, 4125, 4128, 4136, 4137, 4142, 4158, 4191, 4204, 4215, 4260, 4292, 4293, 4295, 4300, 4363, 4369, 4380, 4396, 4398, 4415, 4475, 4498, 4512, 4517, 4518, 4534, 4583, 4629, 4644, 4650, 4678, 4706, 4750, 4853, 4858, 4862, 4867, 4870, 4911, 5026, 5105, 5120, 5147, 5148, 5156, 5203, 5216, 5225, 5240, 5245, 5289, 5337, 5393, 5394, 5396, 5409, 5410, 5481, 5519, 5664, 5756, 5757, 5775, 5931, 5933, 6063, 6142, 6200, 6253, 6428, 6499, 6567, 6570; **DLT [BA]** I, 82-13, 352-10, 425-18, 467-8, III, 158-9, 233-15, 239-1, 272-2, 288-15.

§ 2.1.4.1.B. Cümlede söz edilen yargının olumsuzunu çağrıştıran, anlatımı kuvvetlendirme amaçlı bir “nasıl”lık söz konusu olabilir. Sözcüğün bu işlevi diğer soru sözcükleri için de karşılaşılabılır bir durumdur. Aşağıda yer alan (195), (196), (197), (199) ve (200) numaralı tanıklarda cümle yapıcı olumsuzdur. *kalı* sözcüğü, bulunduğu bu türden cümlelere “*Elbette ...-Xr*” benzeri bir anlam kazandırır. (198) ve (201) numaralı, yapıcı olumlu cümleler ise sözcük nedeniyle “*Elbette ...-mAz (...-mAz ki!)*” benzeri bir anlam kazandırmaktadır. Bunun yanında aşağıda yer alan (218) –(220) numaralı tanıklarda anlam açısından bu bölüme dahil edilebilir. (218) ve (220) numaralı örnekler yapıcı olumsuzken (219) numaralı cümle olumludur.

Yapı	<i>kalı ...</i>
	<i>kalı+...F-KE</i>
Anlam	nasıl!

(195) *kalı* sevmeyin kör bu edgü kişig / *kalı* ögmeyin men bu edgü işig KB 933

“Bu iyi insanı nasıl sevmeyeyim; bu iyi işi *nasıl* övmeyeyim?”

(196) tirig bolsa yalnguk *kalı* sözlemez / keregligni sözle kişi kizlemez KB 977

“İnsan, yaşadığı müddetçe, *nasıl* söz söylemez? Kişi, gerekeni söyler, saklamaz.”

(197) *kalı* ögmegü ol ukuşlug kişig / neteg yirmegü bu ukuşşus işig KB 1776.

“Akıllı insan nasıl övülmez, akılsız kimsenin işi *nasıl* yerilmez?”

(198) tetiglik kerek kılsa türlüg sakış / tetig bolmagınça *kalı* adrar iş KB 2772.

“Her türlü hesabı yapmak için, zekâ lazımdır; zekâ olmayınca *nasıl* ayırım yapılabilir?”

(199) tapuğsuz özüüm bulsa edgü açig / *kalı* taplamaz men bu devlet yaşıg KB 3736.

“Ben hiç uğraşmadan, böyle bir lütuf ve ihsana nâil olursam, bu saadet ve bu hayatı *nasıl* beğenmeyebilirim?”

(200) mini kördünğ erse selam kılmadınğ / bu fazlığ muyanığ **kalı** kolmadınğ KB 5053.

“Sen beni görünce selam vermedin; bu fazileti ve sevabı *niçin* istemedin ki?”

(201) öðlek yarağ közetti / oğrı tuzak uzattı / beglerbegin azıttı / kaçsa **kalı** kırtulur DLT [BA] II, 234-5.

“Zaman fırsat gözettı, gizli tuzağını kurdu; beylerbeyini azıttı, kaçsa *nasıl* kırtulur.”

KB 3330, 3565, 4788 [2], 5887, 6151, 6613.

§ 2.1.4.1.C. Sözcük, aşağıdaki (202) ve (203) numaralı tanıklarda “*niçin, neden?*” anlamında soru amaçlı kullanıma sahiptir. “*Nasıl?*” karşılığında bir soru sözcüğü olan **kalı** sözünün “*niçin, neden?*” anlamı ilk bakışta yadırganabilir. Ancak, *nelek ~ nelük* soru sözcüğü de bu iki anlamı karşılayabilmektedir.

Temel	<i>kalı...</i>
Yapı	kalı+F-KE
Anlam	niçin, neden?

(202) yana aydı odğurmuş aygıl manga / **kalı** keldinğ emdi ne boldı sanga KB 3303.

“Odgurmuş tekrar sordu: ‘-Bana söyle *niçin* geldin şimdi, sana ne oldu?’”

(203) ayur ay kıdaşım **kalı** keldinğ ay / sanğa tuşğalı men tağı keçmez ay KB 5685.

“Ey, kardeşim, seninle görüşeli daha bir ay bile geçmedi, *niçin* geldin?, dedi”

§ 2.1.4.1.D. Sözcük, aşağıdaki (204) ve (205) numaralı DLT’den alınan tanıklarda “*artık*” anlamında kullanılmıştır.

Temel	<i>kalı...</i>
Yapı	kalı+...F-KE
Anlam	artık

(204) bezenmiş ağırlık biligler bile / **kalı** kim şükür kıl kana‘at tile KB B 10.

“Değerli bilgiler ile süslenmiştir; **artık** sen şükret ve kanâatkâr ol.”

(205) sen **kalı** barsa sen DLT [BA] III,234-3.

“Sen artık gidesin.”

§ 2.1.4.1.E. *kalı* soru sözcüğü, DLT’de saptanan (206) numaralı cümlede gerçek soru işlevli olarak “nasıl?” anlamında kullanılmıştır.

Temel	<i>kalı...</i>
Yapı	kalı+...F-KE
Anlam	Nasıl?

(206) bu sen bu ışığ *kalı* kıldınğ DLT [BA] III, 234-1.

“Sen bu işi nasıl yaptın?”

2.1.4.2. Sözcük Türü Olarak *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan cümlelerin büyük çoğunluğunda “*eğer*” anlamını taşıdığı durumlarda bağlaç görevindedir. “*Nasıl?*” anlamında kullanıldığında zarf görevinde görevini üstlenen sözcük, KB’deki sınırlı sayıda örnekte ise *kalı* *kaç* ikilemesi içinde isim görevinde kullanılmıştır.

2.1.4.2.1. Bağlaç Görevinde Kullanılan *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (207) – (215); (223) - (230) numaralı ve yukarıdaki (185) – (194) numaralı tanıklarda bağlaç görevinde kullanılmıştır. Sözcük, bu kullanımlarda kimi zaman devrik cümle içerisinde yer almıştır.

(207) *kalı* mundağ erse yorık utru ur / yorık utru ursa kişig yoklatur KB 175.

“Eğer böyle ise (mademki böyle), sen fasih dil kullan, dil fasih olursa insanı yükseltir.”

(208) *kalı* edgüke bolsa isiz işi / isiz boldı kılkı ol isiz tuşı KB 884.

“Eğer iyiye, kötü biri arkadaş olursa, onun huyu da arkadaşının gibi olur.”

(209) kılıç birle tutlur *kalı* tutsa il / kalem birle baslur *kalı* bassa il KB 2711.

“Eğer memleket tutulursa kılıç ile tutulur, eğer memlekette hükmetmek gerekirse kalem ile hükmedilir.”

(210) tiriglik tatığı bu erse *kalı* / tatıgsız turur dünya mihnet yolu KB 3586.

“Yaşamın zevki eğer bu ise, dünya tatsız bir mihnet yoludur.”

(211) kalı bildiñ erse içim ay böke / bu kün sürgey erdiñ mini miñ söke KB 5105.

“Ey kudretli insan, eğer içimi bildeydin, bugün bana binlerce lanet edip buradan kovardın.”

(212) karga kalı bilse muñın ol buz sukar / awçı yaşıp tuzak taba meñge bakar DLT [BA] I, 425-18.

“Eğer karga başına gelecek sıkıntıyı bilse gagasıyla buzu deler; halbuki avcı saklandığında karga, tuzaktaki yeme bakar.”

(213) tegür meniñ savımı bilgelere ay / tınar kalı atatsa kısırak sıpı tay¹² DLT [BA] III, 158-9.

“Sözümü bilgelere yetiştir ve söyle, eğer kısırak, yavrusu olan tay at olursa dinlenir.”

(214) kelse kalı katıglık erter teyü seringil / ödlüg ışın bilip tur ança añgar tirengil DLT [BA] III, 233-15.

“Eğer başına bir bela gelirse, geçer diyerek sabret, bunu dünyanın işi bilip ona diren!”

(215) köñül kimiñ bolsa kalı yok çıgay / kılsa küçün bolmas anı tok bay DLT [BA] III, 239-1.

“Eğer birinin gönlü yok yoksul ise, o güç kullanılarak tok ve zengin yapılamaz.”

KB B10, 27, 27, 178, 213, 215, 227, 230, 240, 263, 295, 323, 334, 494, 653, 656, 681, 699, 712, 713, 725, 750, 780, 783, 803, 804, 822, 842, 891, 894, 933, 933, 977, 984, 1003, 1025, 1126, 1212, 1220, 1232, 1234, 1235, 1317, 1320, 1392, 1488, 1504, 1610, 1611, 1710, 1776, 1810, 1910, 1919, 1987, 1996, 2011, 2029, 2048, 2053, 2087, 2108, 2113, 2119, 2245, 2341, 2362, 2373, 2388, 2390, 2403, 2420, 2421, 2502, 2537, 2540, 2567, 2581, 2583, 2645, 2658, 2677, 2691, 2695, 2755, 2772, 2807, 2838, 2860, 2876, 2929, 2930, 2931, 2943, 2954, 2955, 3027, 3080, 3081, 3141, 3159, 3162, 3184, 3206, 3214, 3221, 3258, 3303, 3330, 3348, 3377, 3378, 3410, 3434, 3447, 3538, 3547, 3565, 3579, 3680, 3720, 3736, 3803, 3804, 3831, 3874, 3880, 3893, 3918, 3926, 3991, 3993, 4030, 4055, 4073, 4099, 4100, 4125, 4128, 4136, 4137, 4142, 4158, 4191, 4204, 4215, 4216 4260, 4292, 4293, 4295, 4300, 4363, 4369, 4380, 4396, 4398, 4415, 4475, 4498, 4512, 4517, 4518, 4534, 4583, 4629, 4644, 4650, 4678, 4706, 4750, 4788, 4788, 4853, 4858, 4862, 4867, 4870, 4911, 5026, 5053, 5120, 5147, 5148, 5156, 5203, 5216, 5225, 5240, 5245, 5289, 5337, 5393, 5394, 5396, 5409, 5410, 5481, 5519, 5664, 5685, 5756, 5757, 5775, 5887, 5931, 5933, 6063, 6142, 6151, 6200, 6253, 6428, 6499, 6567, 6570, 6613, **DLT [BA]** I, 82-13, III, 272-2, 288-15.

¹² Bu beyitin son sözcüğü olan “ay” yapısını Atalay, ünlem olarak kabul etmiş ve beyiti, “Hey, benim sözümü bilgelere eriştir, kısırakların yavrusu olan tay at olursa kısırak dinlenir.” biçiminde açıklamıştır. Oysa bu “ay” sözcüğü bizce “söyle!” anlamında bir emir biçimi olmalıdır. Nitekim T.Tekin (1989: 146) ve Dankoff-Kelly (1982:198) de bu yapının ay- fiilinin üçüncü teklik kişi emir çekimi olduğu düşüncesindedirler. Ayrıca Dankoff-Kelly’ye göre beyit şu biçimde okunmalıdır: “tegür meniñ sâwımını bilgeleke ay / tınar kalı atıtsa kısırak sanı tay” (Sözlerimi bilgelere yetiştir, onlara söyle. Kısırak, tayı atlar arasında sayılırsa dinlenir) (1982:198).

2.1.4.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan *kalı* Soru Sözcüğü

kalı soru sözcüğü, aşağıdaki (216) – (220); yukarıdaki (195)- (206) numaralı örneklerde zarf görevindedir.

(216) apa oğlanı barça yalñguz umaz / özünñ munda yalñguz kalı iglemez KB 3330.

“İnsanoğlu hiçbir zaman yalnız kalamaz, sen burada yalnız *nasıl* hasta olmazsın?”

(217) usayuk bu yalñguğ idı suğ közi / kalı torğa kirmez bu yalñguğ özi KB 3565.

“İnsan gafil ve açgözlüdür. Böyle olan insan *nasıl* tuzağa düşmez.”

(218) bu mundağ idimni *kalı* sevmeyin / tilep bulğuğa kalı ivmeyin KB 4788.

“Böyle rabbimi nasıl sevmem; Arayıp durmak için *nasıl* acele etmem?”

(219) kalı arzu yir ol törü birgüçi / köni yalğanığ ağra tutmaz tuçı KB 5887.

“Doğru ile yalanı ayırt edemeyen hakîm, işinde *nasıl* başarılı olabilir?”

(220) kalı sevmez öz kör bu dünya neñgin / tü ni‘met talu yüz kılınçın yañgin KB 6151.

“Bu dünya malını, türlü nimetini, güzel yüzlülerin naz ve işvelerini insan *nasıl* sevmeyiz?”

KB 2772, 6613, 3303, 5053, 5685.

2.1.4.2.3. İsim Görevinde Kullanılan *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, KB’den alınan (221) ve (222) numaralı tanıklarda kaç soru sözcüğü ile birlikte kalıplaşmış bir ikileme oluşturarak isim görevi üstlenmiştir.

(221) kalı kaççağa kirme tutğıl özünñ / *kalı* kaççasız bil uzatma sözünñ KB 27.

“Nice ve nasıl olduğuna karışma, kendini tut, onu nicesiz ve nasılsız bil, sözü uzatma.”

(222) bir ol bar siziksiz kalı kaççasız / köñgölde yırağ tutğı oğşag menğiz KB 3720.

“Şüphesiz, nicesiz ve nasılsız olan bir tek odur; onun benzeri olduğu düşüncesini gönülden uzak tutmak gerekir.”

2.1.4.3. Cümle Ögesi Olarak *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümle içerisinde çoğunlukla “*eğer*” anlamında bir bağımsız tümleş; “nasıl” anlamını karşıladığında ise zarf tümleci görevindedir.

2.1.4.3.1. Bağımsız Tümleş Olarak *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (223) – (230); yukarıdaki (185) – (194) ve (207) – (215) numaralı kullanımlarda “*eğer*” anlamını kazanarak cümlede bağımsız tümleş görevinde kullanılmıştır.

(223) yağız yir katındaki altın taş ol / *kalı* çıkısa begler başında tuş ol KB 213.

“Altın, kara toprak altında taştan farksızdır. Ama *eğer* oradan çıkarsa beylerin tuğunda toka olur.”

(224) *kalı* kılsa begler tapısız tapuğ / yava kıldı tapmış tiriglik kamuğ KB 1611.

“Eğer beylerin beğenmeyeceği şekilde hizmet ederse, hizmette geçirdiği yaşamını boşa harcamış olur.”

(225) yalavaç bitigçi *kalı* bolsa yig / anıñ yası ilke toķır ay tetig KB 2930.

“Elçi ile kâtip iyi kişilerden seçilirse onların yararı bütün ülkeye dokunur.”

(226) yorıp tegmegü yirke barma yağağ / *kalı* bardıñğ erse öz emger küçün KB 3831.

“Yürümekle erişilmeyecek yere yayan gitme, eğer gidersen kendi kendine eziyet etmiş olursun.”

(227) *kalı* içse suvını tüketü tükel / tükedi tiriglik kazıldı qarım KB 6063.

“Eğer suyun bütünü sonuna kadar içilirse, yaşam bitti, mezar kazıldı demektir.”

(228) kışka etin kelse *kalı* kutluğ yay / tün kün keçe alķınur ödlele bile ay DLT [BA] I, 82-13.

“Kutlu yaz geldiğinde kış için hazırlan, gece gündüz geçerek zaman ay ay tükenir.”

(229) yağıñğ taba titrü bakıp bükdenğ bile / oğrap *kalı* kelse sañğa qarşı süle DLT [BA] III, 272-2.

“Düşmandan yana dik gözle bak, hançerini bile, üzerine gelecek olursa ona karşı asker gönder.”

(230) ajun küni kündüzi yeklin keçer / kimni *kalı* satğasa küçin kever DLT [BA] II, 288-15.

“Bu dünyanın gecesi gündüzü konuk olarak geçer, kimin üzerine uğrasa onun gücünü gevşetir.”

KB B10, 27, 27, 175, 178, 215, 227, 230, 240, 263, 295, 323, 334, 494, 653, 656, 681, 699, 712, 713, 725, 750, 780, 783, 803, 804, 822, 842, 884, 891, 894, 933, 933, 977, 984, 1003, 1025, 1126, 1212, 1220, 1232, 1234, 1235, 1317, 1320, 1392, 1488, 1504, 1610, 1710, 1776, 1810, 1910, 1919, 1987, 1996, 2011, 2029, 2048, 2053, 2087, 2108, 2113, 2119, 2245, 2341, 2362, 2373, 2388, 2390, 2403, 2420, 2421, 2502, 2537, 2540, 2567, 2581, 2583, 2645, 2658, 2677, 2691, 2695, 2711, 2711, 2755, 2772, 2807, 2838, 2860, 2876, 2929, 2931, 2943, 2954, 2955, 3027, 3080, 3081, 3141, 3159, 3162, 3184, 3206, 3214, 3221, 3258, 3303, 3330, 3348, 3377, 3378, 3410, 3434, 3447, 3538, 3547, 3565, 3579, 3586, 3680, 3720, 3736, 3803, 3804, 3874, 3880, 3893, 3918, 3926, 3991, 3993, 4030, 4055, 4073, 4099, 4100, 4125, 4128, 4136, 4137, 4142, 4158, 4191, 4204, 4215, 4216, 4260, 4292, 4293, 4295, 4300, 4363, 4369, 4380, 4396, 4398, 4415, 4475, 4498, 4512, 4517, 4518, 4534, 4583, 4629, 4644, 4650, 4678, 4706, 4750, 4788, 4788, 4853, 4858, 4862, 4867, 4870, 4911, 5026, 5053, 5105, 5120, 5147, 5148, 5156, 5203, 5216, 5225, 5240, 5245, 5289, 5337, 5393, 5394, 5396, 5409, 5410, 5481, 5519, 5664, 5685, 5756, 5757, 5775, 5887, 5931, 5933, 6142, 6151, 6200, 6253, 6428, 6499, 6567, 6570, 6613, **DLT [BA]** I, 425-18, III, 158-9, 233-15, 239-1.

2.1.4.3.2. Zarf Tümleci Olarak *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda anlam bölümünde yer alan (195) – (206) ve (216) – (220) numaralı tanıklarda zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

KB B 10, 933, 977, 1776, 2772, 3303, 3330, 3565, 3736, 4788 [2], 5053, 5685, 5887, 6151, 6613, **DLT [BA]** II, 234-5, III, 234-1, 234-3.

2.1.4.3.3. Dolaylı Tümleç İçerisinde *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, KB’de saptanan yukarıdaki (221) numaralı kullanımda *kalı kaççaka* biçiminde bir yer almıştır. Sözcük, içerisinde bulunduğu söz grubunun yönelme bildirmesi nedeniyle cümlede dolaylı tümleç görevindedir.

KB 27.

2.1.5. *kalı* Soru Sözcüğü

UTS 108’de sözcüğün “nasıl, eğer,...dığı gibi, yani, ...ince, ki” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Gabain, *Alttürkische Grammatik*’te, sözcüğe **ka* zamirinden türeyen biçimler arasında sayarak “belki de aynı köke ait” ibaresine yer vermiştir (1995: 72).

Temir, Uyurca *kaltı* sözcüğünün *ka* soru zamirinden *ka-l-tı* ya da *ka-lı-tı*

biçiminde türediğinden, *kal* ve *kan* yapılarının *ol* ve *an* gibi paralel yapılar olduğundan söz etmiştir. Temir, sondaki *-tı* yapısının Altay dillerinde de kullanılan zarf yapma eki olduğunu da belirtmiştir (1956: 263).

DTS 413a-b’de yer verilen sözcüğün “nasıl, ne suretle; böylelikle, böyle ...-casına; eğer...-sA” anlamlarını karşıladığı belirtilerek kullanımlarına örnekler verilmiştir.

EDPT 618b’de sözcüğün temel olarak “nasıl”; şart yapısıyla birlikte “eğer” ya da “...-dığı zaman” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, Uygurcadan sonra görülmediği ve *kalı* sözcüğünün önceki biçimi olarak düşünülebileceği, *kal-* fiiliyle ilişkili olmadığı, *ka:ñu vb.* ile kökteş olabileceği üzerinde durulmuştur.

Grønbech, sözcüğün Uygurcada *teg* ya da *-ça* yapılarının kuvvetlendiricisi olarak zaman bildiren bir bağ görevinde kullanıldığını belirtmiştir. Sözcük, zarf-fiilli biçimlerin ve benzer kuruluşların öncesinde yer aldığı zaman kesinleştirmeye yarar. Çekimli bir fiile bağlandığında ise bulunduğu yan cümleyi yönetir (1995: 46 vd.).

Hamilton, sözcüğü Toharca *kuyalte* “zira, öyleyse, şöyle ki, gerçi” sözüne bağlar. Sözcüğün, Toharcada *kuyal* “niçin” anlamı veren sözcük ile *-te* görevli yapısının birleşmesi sonucu oluştuğu görüşündedir. *kalı* ise *kal*’nın kısaltılmış biçimi olabilir (1998: 189)

Barutçu, *kaltı* yapısını değerlendirdiği yazısında, Clauson’un yukarıda değindiğimiz *kalı*’nın *kaltı* sözcüğünün daha sonraki biçimi olabileceği yönündeki görüşüne karşı çıkmış, bu iki yapının ayrı yazı çevrelerine ait birer sözcük olduğunu, ayrıca *kalı* biçiminin *-tı* ile genişletilmiş olan *kaltı*’ya göre görünüşü açısından da ilk biçim olduğunu ortaya koyduğunu belirtmiştir. Yazara göre *kaltı*, Temir’in düşündüğü gibi, “*kalı* sözünden *-tı* ile genişletilmiş bir zarf ve bağdır. **ka* soru zamirinden hareketin tarzına ilgisini ifade eden zarflar yapmağa yarayan *-lı* eki ile kurulmuş *kalı* soru zarfındaki bu ek, Saha Türkçesinde isimlerden zarflar yapan işlek bir ek olarak yaşamakta, *casus adverbialis* eki olarak devam etmektedir” (1992: 71).

A Grammar of Old Turkic’te, Uygurcada saptanan *näçükläti*, *nätägläti*, *birtämläti* ve *kaltı* sözcüklerinin yapısı birer zarf yapıcı ek olan *+lA* ve *+tI* ekleriyle açıklanır. Ayrıca dipnotta, Türkçede görülen zarf eki *+lA* ile isimden fiil yapma eki *+lA_* ve her iki yapı sonrasına gelebilen iki ayrı *+tI* ekinin varlığına dikkat çekilerek *+lA+tI* biçiminin *+lA-tI*’ya örneklenmiş olabileceği üzerinde durulmuştur. İlerleyen bölümlerde sözcüğün yapısı tekrara *ka+lA+tı* biçiminde açıklanarak sözcüğün “nasıl” anlamında soru sözü olarak nadiren kullanıldığı; sıklıkla karşılaştırmalı cümlelerde yer

aldığı belirtilmiştir (Erdal 2004: 215). *krş. kalı.*

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	491	54	-	-	-

Uygur dönemi metinlerinde sıkça rastlanan *kalı* soru sözcüğü, AY'de üç yüz otuz üç; Bolck.'ta beş; Jin'. 'de on üç; HT'de yirmi dokuz; IB'de bir; IS'de beş; KP'de yedi; Man.'da kırk; MT'de bir; MTT'de altı; Saddh.'de dört; Sünd.'de iki; TT'de on iki; U'da iki; UT'de dört; UTot.'da dört; Üİ'de altmış iki; Wind.'de üç; Vim.'de sekiz kez kullanılmıştır.

Toplam: 545

2.1.5.1. *kalı* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.5.1.A. Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde çoğunlukla cümle açıcı olarak görev alır ve cümleye “*ki, öyleki, şöyleki*” gibi anlamlar katar. Aşağıda yer alan (231) – (270), (316) – (321) ve (328) – (333) numaralı tanıklar sözcüğün bu işlevde kullanımına örnektir. Bu bağlaçlık görevi çoğu zaman şartlı birleşik cümleyi oluşturan ana cümlede karşımıza çıkmaktadır:

Temel Yapı	<i>kalı...</i>
	<i>kalı</i> +F-KE
Anlam	ki, öyleki, şöyleki

(231) :: ol titir kiçig b(e)lgürtme et'öz :: üçünç iyin b(e)lgürtm--e et'öz kayu erür tip tiser :: inçe k(a)ltı
tört toğum biş ajun altı yol içinte tüü tör--lüg adruk adruk öngi öngi körk menğiz b(e)lgürtüp neteg
yañgin asıg tusu kılıp adınlarig edgüke menğike yaratguluğ erser antağ nom yañgin evrilip ol nom
körk menğizler üze ol oğ nomladaçı et'öz erser ol titir iyin b(e)lgürtm--e et'öz .. bo titir
b(e)lgürtme et'öz--nüng üç törlüg bolmağı :: AY 42/1.

“...Yeniden belirmiş küçük vücut buna denir. Üçüncü olarak “Yeniden belirmiş bağımlı vücut hangisidir?” diye soracak olursan, dört doğum, beş dünya, altı yol içinde türlü türlü güzellikleri ortaya

çıkarpı nasıl yeni olanı faydalı kılıp başkalarını iyiye ve sevince boğuyorsa işte öyle öğretiyi yenisiyle değiştirip o öğretiyi güzellikler üzerine öğretecek vücutlar yeniden belirmiş bağımlı vücutlardır. İşte bunlar, yeniden belirmenin üç yoludur.”

- (232) kinkisi nom buşı titir :: aşnuşısı tavar buşı titir .. nom buşı--nınğ yine biş törlüg yig asıg--ı bar titir .. kayular ol biş tip tiser .. inçe **ķ(a)ltu** 'enğilki nom buşı erser özke adınağuka birle asıgılığ titir .. tavar buşı (17) neñ inçip antağ ermez .. AY 162/14.

“Sonraki öğretiyi sadaka olarak vermektir. Önceki, malı sadaka olarak vermektir. Öğretiyi sadaka larak vermenin de beş türlü yararı vardır. ‘Bu beş türlü yarar hangileridir?’ diye soracak olursan, birincisi öğretiyi bağışlamak başkasına yararlı olmaktır, denir. Mal bağışlamak ise asla böyle olamaz.”

- (233) :: yanmamak yme dört törlüg titir :: kayular ol dört tip tiser :: inçe **ķ(a)ltu** 'enğilki kirtgünçintin yanmamak :: :: :: ikinti kezigintin yanmamak .. üçünç edgüsintin yanmamak törtünç yorığıntin yanmamak erür :: kirtgünç--intin yanmamak erser .. ķ(a)ltı burķan erdini üzeki nom erdini üzeki bursang kuvrağ erdini üzeki tözün--ler sevmiş ç(a)hşap(u)d üzeki süzük kirtgünç köñgültin yanmamak erür .. kezigintin yanmamak erser :: ķ(a)ltı on törlüg ornağlarda yitinçsiz evrilinçsiz ornağda turup on törlüg savlarka köñgüli yanmamak erür :: edgüsintin yanmamak erser :: ķ(a)ltı başdınkı oruntın yitinçsiz yitinç orunka tegi orunlarda tanuğ--lamış bolmış orunların yanmamak erür :: yorığıntin yanmamak erser ķ(a)ltı sek(i)z--inç oruntın ınaru burķan kut--ın bulğınçağa tegi yorıglarda yanmamak erür .. AY 237/17.

“Dönmemek de dört türüdür. ‘Bunlar hangileridir?’ dersin, birincisi doğrudan dönmemek, ikincisi (bağlı olduğun sıradan) dönmemek, üçüncüsü iyiden dönmemek, dördüncüsü yolundan dönmemektir. Doğrudan dönmemek, Burhan, öğreti ve rahipler topluluğu gibi mücevherlerin üzerindeki, asillerin sevdiği öğreti üzerindeki saf doğru gönülden dönmemektir. Sıradan dönmemek ise on türlü yerde ulaşılmaz, devrilmez yerde durup on türlü sözden gönlü dönmemektir. İyiden dönmemek ise birinci yerden ulaşılmaz yedinci yere kadar olan yerlerde kanıtlanmış yerlerden dönmemektir. Yolundan dönmemek ise sekizinci yerden sonar Burhan kutunu buluncaya kadar yolundan dönmemektir.”

- (234) ol üdün sarasvatı t(e)ñgri kıızı monçulayu suvķa kirtgülük törüs--i <mandalı> d(a)r(a)nı birle tükel ötünti [t(e)ñgri] t(e)ñgrisi burķan adaķınta yinçürü töpün yükünü teginip yine inçip ötünti.. atı kötrülmüş ayagķa tegimlig t(e)ñgrim .. birök kim kayu toyın şamnanç upası upasanç dört törlüg tirin kuvrağ bo kıopda kötrülmüş nom iligi atl(i)ğ nom erdinig kayu kayu balıķda uluşda kentde suzağda tağda añğda vıharta señgremde okısarlar sözleserler yadsarlar m(e)n ötrü k(e)ntü özüm tirinim kuvrag--ım birle t(e)ñgridem oyun bediz kılu ol ol orunlarda barıp ol tözün--ler oğlın tözünler kızın küyü küzetü teginip ķ(a)ltı öñgre ötünü teginmiş ada tudaların barķanı tarķaru kiterü tegingey m(e)n .. AY 480/2.

“O zaman Sarasvatı Tanrının kızı suya grime töresi, mandalası, öğretisi gereğince Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ayağına kapanıp secde ederek şöyle ricada bulundu: ‘Adı yücelmiş, saygı duyulması Tanrım, hangi rahip, rahibe, imanlı, cemaat bu tümüyle yüce öğreti adlı öğreti mücevherini hangi kentte, köyde, dağda, manastırda okusa, anlatsa ben kendi cemaatim ile birlikte ilâhi müzik ve hareketlerle o yerlere gidip rahipler oğlu, rahipler kızını koruyacağım, öyleki daha önce ilişmiş bütün tehlikeleri gidereceğim.’”

(235) .. tıngalı olurmuşda 'eng uluğı tigin iki inilerinġe inçe tip tidi ay inilerim meniġ bökünki kün ertingü kır<ğ>um belinġlegüm kelir .. inçe bolmasun k(a)ltı bo arıġ semek içinte kadir yavlaġ keyik--ler bar bolup biz yokadġulukemgengülük bolmalım tip .. ikintisi tigin inçe tip tidi.. eşidü y(a)rılıksun içime kim meniġ bo et'özümün isirkegüm idi kelmez :: AY 608/19.

“Dinlenmek için oturduğunda en büyük Prens iki kardeşine ‘Bugün ben çok korkuyorum. Bu ormanda vahşi, korkunç geyikler karşımıza çıkıp bizi yok etmeye çalışmasınlar!’. İkinci Prens, ‘Ağabeyciğim, ne söylediğinizi duyuyor musunuz? Öyle ki benim vücudumu hiç esirgeyecek halim yok.’ dedi.”

(236) yarlıġ bolmaz erser bu yêrde yokġaru yokġaru turmaz men aş aşanmaz men ölgey men têp têdi **ġaltı** altı kün erti bardı ögi ġanġı ..atlıġı yüzlüġi ıġlayu.. busanu turgurup neġ unamadı KP XX-1.

“‘Krallık emri (izni) verilmezse buradan kalkmayacağım, yemek yemeyeceğim ve öleceğim’, dedi. Altı gün geçtiğinde annesi ve babası ile önde gelen kişiler, eşraf ağlaşıp üzülmeye kalktırmaya çalıştılar (ama) o buna hiç razı olmadı.”

(237) (...) ol ödün ġanġı ġan uluş bodun ıġlayu sık-tayu edgü ögli teginig uz-atı öntürüp taluy-ġa ıdtı-lar ġaltı taluy ögüz-ke tegip yêtti kün turup kêmi yarattı yêtti têmir sua kemi solap turgurdı KP XXXI-3.

“O sırada babası han ve tüm halk ağlayıp sızlanarak İyi Düşünceli Prensi uğurlayarak okyanusa gönderdiler. Okyanusa vardığında yedi gün durup bir gemi donattı. Yedi demir zincir gemiyi bağlayıp hareketsiz hale getirdi.”

(238) ..**ġaltı** anta tegdük-te inisi birle ġavıştı .. êkki ġadaş êsen tûkel .. ġavışıp öpişti ġuçuştı ıġlaştı ötrü sıktaştı-lar yêne ögürdiler sevinti-ler KP LII-5.

“Oraya geldiğinde küçük kardeşiyle buluştu. İki kardeş sağ salim birbirine kavuşunca öpüştiler, kucaklaştılar, ağlaştılar sonra hıçkırığa hıçkırığa ağladılar, daha sonra yine sevindiler, mutlu oldular.”

(239) (...) **ġaltı** balık ġapaġda olurur êrken ġan uçı-sı beş yüz ud süre önti .. KP LXIV-7.

“(Prens) kentin kapısında otururken, hanın sığirtmacı beş yüz sığırı güderek (ona

doğru) ilerledi.”

(240) (...) bir ay artuḫ açıntı anta kēn yēme aḡruḫ bultı kēṅṅrenü aş bérür bol-tılar.. **ḫaltu** tēgin uḫtı kōṅṅli yērıntı .. KP LXVIII-4.

“Bir aydan fazla ona baktılar. Ondan sonra, onu ağır bir yük görerek, yemeğini homurdanarak vermeye başladılar. Prens (bunu) anladığında yüreği üzüntüyle burkuldu.”

(241) atı kötrülmiṣ-niṅ ṅṅdün-inte: luu-larığ uluḡ luu-larığ: luular alpaḡut-ların: süü-si-niṅ tapıḡcı-ların: inça **ḫ(a)ltu** [nan]ti upa[nanti...]: vasuki tiray-y-a: çanbuki piṅḡali tadi-karni... Āt-Āt. (MT) A057.

“Adı yüceltilmişin ilerisinde ejderhaları, yüce ejderhaları, ejderhalar komutanlarını, ordunun hizmetçilerini, öyleki Nanda, Upananda, Vasuki, Bhadrajambuka, Pingala, Dadhikarna ...”

(242) : : **ḫaltu** bo sav tıtaḡ-ınta ṣlok-ta yme sözlemiṣ-i bar negülük buṣuṣ-luḡ erür sen teṅṅri-y-a ḡgirtdürḡil sevindürḡil kōṅṅül-tekin poṣatı piravriki erür ol tınlḡ-lar-nıṅ : : IS 631.

“Öyleki bu söz nedeniyle ṣiirde yine söylediḡi var: Ey Tanrı, niçin üzüntülüsün? Gönlündekini günah çıkararak at ve sevin! O canlıların görevlisidir.”

(243) : : **ḫaltu** bo sav tıtaḡ-ınta ṣlok-ta yme sözlemiṣ bar : : az-ḡy-a ayıḡ-ıḡ az ol tēp ürtgülük ermez : : IS 652.

“Öyleki bu söz nedeniyle ṣiirde yine söylediḡi var: Azıcık kötüyü az diye örtmek olmaz.”

(244) : : **ḫaldı** bo sav tıtaḡ-ınta ṣlok-ta yme sözlemiṣ bar : : övke ḡaḡıḡ ööç kek kōṅṅül tudmıṣ-lar-nıṅ : : sanvar-lıḡ ḡgüz suvı-nıṅ aḡını tıdulur : : IS 674.

“Öyleki bu söz nedeniyle ṣiirde yine söylediḡi var: Öfke, kin, hınç (dolu olanların), gönül tutanların özür (Samvara) suyunun akışı engellenir.”

(245) : : **ḫaltu** bo sav tıtaḡ-ınta suḡur-ta yme söz-lemiṣ bar : : saḡınç iḡ erür saḡınç ḡart erür saḡınç oḡ erür saḡınçsız bolmaḡ ḡamaḡ-ta yeg üsdünki amrılmaḡ erür tēp üküṣ saḡınçlıḡ kiṣi-ler emḡek-ligin yaḡur uḡıy u maz... IS 696.

“Öyleki bu söz nedeniyle ṣiirde yine söylediḡi var: kayḡı hastalıktır, kayḡı çıbandır, kayḡı oktur, kayḡısız olmak her şeyden daha üstün sakinliktir diye düşünen kiṣiler sıkıntıdan uyuyamaz.”

(246) **ḫ(a)ltu** yultuz kök yula yilvi kömen : bolar barça ürlüḡsüz itiglig nom-lar-nıṅ oḡṣatı ol: Jin'. G 12.

“Yıldız, gök, kandil, büyü, hayâl, bunların tamamı geçici, süslü sözlere benzer.”

(247) ol biziñg kılmış kazğan-mış tsuy irinçü ayağ kılınçlarımız sanı sakışu idi yok yme birök kılmadımız erser . inçe **kaltu** biş türlü anantris atlg ağır tsuy kılınç kıltımız erser . inçe **kaltu** ögüg kañıg ölürdümüz erser . arħant toyınıg ölürdümüz erser . (...) amtı ökünürbiz bilinürbiz. TT IV A 26.

“Bizim işlediğimiz günahların haddi hesabı yok. Beş türlü Anantris adlı çok kötü günahı işlemişsek, anneyi ve babayı öldürmüşsek, aziz rahibi öldürmüşsek, şimdi itiraf ediyoruz, pişmanız.”

(248) .. taķı yme mn il tüz-miş birle biş türlü anantrissabag atlg ağır tsuy ayağ kılınç kıltımız erser . inçe **kaltu** ög kañg birle kıltımız erser . bodıstıv-lıg boşgutluğ-larig ölürdümüz erser . (...) amtı anı barça ökünür-biz bilinür-biz TT IV A 35.

“Yine İl Tüzmüş ile birlikte beş türlü Anantrissabag adlı büyük günahı işlemişsek, anne baba ile karışmışsak Bodhisattvaları, öğretici sahiplerini öldürmüşsek şimdi bütünüyle itiraf ediyoruz, pişmanız.”

(249) . . taķı yme mn il . tüz-miş . birle tokuz türlü kat atlg ağır tsuy irinçü kıltımız erser . inçe **kaltu** wrħar sanlıg sağdçlg tıvarın altımız yunğladımız erser. (...) . amtı anı barça ökünür-biz bilinür-biz TT IV A 44.

“Yine İl Tüzmüş ile birlikte dokuz türlü kat adlı büyük günahı işlemişsek, manastıra ait boynuzlu hayvanı öldürdüysek, şimdi tümüyle itiraf ediyoruz, pişmanız.”

(250) amtı biz taz-ıg artuķaķıg irinçkep yrlıķançuķı kōñgüllerin yügerü kılp yaz-uķumuz-nı boşuyu yrlıķaz-un-lar tijit kşanti bolz-un . **kltu** neteg biz-inğ kılınçımız kşanti kılp neteg arıyur erser . ançulayı yme kamağ biş ajun tınlğ oğlanları-nıñg kōp türlü ağır tsuy irinçü öküş kılınçları arız-un alķınız-un TT IV B 37.

“Şimdi biz, Taz’a ve Artokaç’a acıyıp bağışlayıcı gönülleriyle yukarı götürüp günahımızı bağışlasınlar, tövbe olsun. Nasıl bizim günahlarımızı affedip nasıl bizi arıtıyorlarsa bizim gibi beş dünyanın insanların da türlü günahlarını bütünüyle temizleyip yok etsinler.”

(251) ol biz-inğ kşanti kılp arımaduķ ayıg kılınçımız-nı adiştit öz-e tuta teginürbiz . inçe turz-un **kltu** temir kaz-ķuķuğ yirke tokısar neçekedegi yirte yatsar yoğunatu uz-ayı umaz erser . ançulayı yme ol biz-inğ tsuy irinçü-lerimiz asıl-madın öklimedın ķorayı turz-un TT IV B 42.

“Bizim tövbe edip bağışlanmayan günahlarımızı sevaplarımızın üzerinde tutuyoruz. Öyleki, demir kazık yere sokulduğunda ne kadar kalsa da uzamıyorsa işte onun gibi bizim günahlarımız da artmadan dursun.”

(252) [...] bo soğançıg nom updi çeç[ek ...] [. ..]da baştınķı ol inça kltı y[ultuzlar [...]] ķar yme bo soğançıg nom updi çeç[ek...] [...] alķıda yruķraķ alķıda yal[trıķraķ ...] [...]terü uyur yme bo

bitig ning u[...] [...]ki]terü uyur inça **klü** kiçig [...] [...] ançulayu kıp bitigler ar[a ...] [...] t]nğriler ara ançu[layu...] [...] ı]nça kıti uluğ z[ru-a...] [...] ol kıamğ kıp kıt bulmı[ş...] [...] kıanğı kıamğ kışilerke u[...] SaddhZieme 2, 6, 9.

“[...] bu sevimli updi çiçek [...] birincidir. Öyle ki yıldızlar ... yine bu sevimli updi çiçek, hepsinden parlak hepsinden parıltılı [...] gidererek yine bu kitabın u... gidererek öyle ki küçük [...] bunun gibi tüm kitaplar arasında, Tanrılar arasında bunun gibi [...] öyle ki Yüce Ezrua bütünüyke kut sahibi [...] babası bütün kışilere u[...]”

(253) [...]k]e sortapan sakrtaga[m ...] [...]tig osuğı ançulayu '[...] [...] arħantlar sözle[miş ...] [...] in]ça **klü** bolsar [...] [...] baştınkı alkıda uluğı [...] [...] a]lkıda baştını alkıda uluğ [...] [...] qa]mğ bitigler ara alkıda başt[ınkı ...] [...] bğüler-nnğ ħanı ol SaddhZieme 15.

(254) inçe **kalu** ögüg kıanğığ ölürdümiz erser : argant toyunuğ ölürtümiz erser : bursunğ kıuvrağığ iki yartım kıltım erser : ölmek sakınçın t(e)nğri burķan et'özinte kıan ün-türtümiz erser : bo biş türlüg an(a)ntaraas atl(ı)ğ ağar ts-uy ayığ kıılınç kıltım(ı)z erser : amtı ök-ünür-biz bilinür-biz : Sünd. 25.

“Anneyi ve babayı öldürmüşsek, aziz rahibi öldürmüşsek, rahipler topluluğunu ikiye böldüysek, öldürmek düşüncesiyle Tanrı Burhan katına kan sıçrattıysak bu beş türkü anantaas adlı büyük günahları işlediysen şimdi itiraf ediyoruz, pişmanız.”

(255) inçe **kalu** ög kıanğ birle kıatıldım(ı)z erser : bodistvlarığ boşgutluğ kıutluğ-larığ ölürdümiz erser (...) Sünd. 35.

“Anne baba ile karıştıysan, Bodhisattvaları, öğreti sahiplerini öldürdüysen...”

(256) biz dındar biz [.] tñgri ayğın tüketi işl-eyür biz [.] **kalu** et'üz kıodsar biz [.] tñgri yirinberü barğay biz [.] TT II 3.

“Biz imanlıyız. Tanrının tüm söylediklerini yapıyoruz. Öyle ki, vücudumuzu bıraksan Tanrı yerine kadar varırız.”

(257) . . bu savığ eşidip kılimbi yek öpkesi tölükinte ögsüz teg boltı . . inçe **klü** temirlik tağ-dın ... ört yalın öner erser . . antağ osuğluğ kılimbi yekler körkinçe öpke köñgöl-in büdiyü ilgin adaķın arçunı tonğay ölürgülüğ erig barığ kıılıp kıimavant tağ kıısılinta kıirip bardı . . U II 25 25.

“Bu sözü işitince, Hiğimba şeytanın öfkesi son haddine ulaştı. Nasıl, Demirli dağdan ateş çıkarsa öyle Hiğimba şeytan görüntüsüyle öfke dolu gönlüyle eli ve ayağıyla Arjuna donacak, öldürecek dereceye vaerişip Himavant dağı geçidine geldi.”

(258) . . **klü** yultuz lar arasınta ay //////////////// neteg çoğluğ (yalınlğ) közünür er //////////////(ser anço)layu

yme ilig begler ular nı(ñg aras)ınta çoğluğ yalınlg köz////(ünt)i. . U III 13 6.

“Öyle ki, yıldızlar arasında ay nasıl daha farklı görünürse onun gibi hanlar da onların arasında farklı göründüler.”

(259) kaçan y(a)ruklı karanğkılıka tegdükdte yalnğz edgüli ayığğ lı iki törlüg kılınçlarr körüşürler edgü kılınç erser , , k(a)ltı yal(a)ñguklı t(e)ñgriliniñ yig adruk yolu yınğakı erür ayığ kılınç erser **k(a)ltı** tamu prit yılkılarınğ öñgi öñgi izi orukı erür UT 189, 191.

“Aydınlık karanlığa yaklaştığında iyi ve kötü davranış karşılaşırlar. İyi davranış kişi oğlunun ve Tanrıların tercih ettikleri yoldur. Kötü davranış ise cehennem hayvanlarının yoludur.”

(260) kayular ol tip tiser , , inça **k(a)ltı** anğ’ilki köñgöl/üg edgü savda bir uçluğğ ... UT 244.

“Onlar hangileridir?’ dersin, birincisi gönlü iyi sözde bir uçlu ...”

(261) . büri bukuqlanur ağırlğ bolur toğar blğürer evin tüş birür inçe kltıi yont sürügi //// //// /olnaçıi bolmaz //// //// /oğuramaz .. Wind. 12.

“Kurt şişer gebe olur. Doğar, açığa çıkar, meyve verir. Öyle ki at sürüsü olmaz. ...”

(262) yme ii ığağç kamsı..tğlı bedüklentürüglii yltırar ai tip okıyurlar .. kim ol ailarka semz öñglüg yağlg küçlüğ köp bdük bolurlar.. yme ii ığağlar şişer ürülür inçe **kltıi** er kim yıl yıl küçinğge tolkuquğ ürerçe Wind. 21.

“Yine ağacı sallayan, büyüterek parlatır diye söylerler. Öyle ki o aylarda semiz, yağlı, güçlü, büyük olurlar. Yine ağaçlar şişer, büyür öyle ki rüzgâr gücüyle yüzen nesnenin şişmesi gibi...”

(263) törtünç erdemi svınç yıl tñgrii küçinñg muntağ erür . tumlıgıg ergürer .. inçe **kltıi** isig suvuğ kim tumlıg suvka kıtsar .. ötrü içiglik yıraşı sviglig bolur.. .. Wind. 40.

“Sevgili Rüzgâr Tanrısının gücünün dördüncü erdemi şudur ki, soğuğu giderir. Öyleki, sıcak suyu soğuk suya katsa, içmeye yaraşır tatlı bir su olur.”

(264) burhan kıtı nirvan ıntın kıtığ titir nizvanı-lar kuvrağ-ı utra (?) aqdaçı aqın titir; **kltıi** bo altı pramıt-lar küçinte tuymak ölmek kıtığ-tın. teprep udra (?) aqdaçı nizvanı-lıg ögüz sun-ın tuğurup : burhan kıtı-lıg nirvan-lıg ıntın kıtığ-ka teggali-i yarayur : Block. 21.

(265) sekiz tözün köni yol-ka aytnmak erser : **kltıi** köni körüm : köni saqınç : köni sav söz köni iş kötüg . köni öz iltinmek köni katıglanmak : köni ög : köni dyan bo sekiz törlüg nom-larığ : könisinçe uz bışrunmak öğretinmek erür : Block. 29.

“Sekiz asil doru yolu söylemek gerekirse, doğru görme, doğru düşünme, doğru söz, doğru iş,

doğru gitmek, doğru katlanmak, doğru akıl, doğru meditasyon. Bu sekiz türlü öğretiyi doğrulukla ustaca öğrenmek, öğretmektir.”

(266) sekiz tözün. köni yol-nunġ tözi tüpi yene üç törlüg titir : kıayu-lar ol üç tip tiser : inça **klı** ang'ılki çışapt : ikinti dyan : üçünç bilge bilig bo erür üç : Block. 38.

“Sekiz türlü doğru yolun özü üç türüdür. ‘Bunlar hangileridir?’ dersin, birincisi öğreti, ikincisi meditasyon, üçüncüsü de bilgidir.”

∴

: : inça **klı** kıaranġku tünerig ev içinte neçe bar: erser yme adruk adruk erdini ed tavar-lar : yula yok-ıntın kıaranġku üze kıışledilip: köz bar erser yme körgeli umamış teg : ançulayu ok neçe bar erser yme bilge bilig : adın-lar--kıa yakın yağuk barıp nom eşidmeser bo kıışi-ler arıdı umaz-lar : Block. 108.

“Karanlık ev içinde her ne kadar mücevher ve değerli eşya bulunursa bulunsun, kandil olmadan insana görünmezse onun gibi bilgi de başkalarına yakın olup da öğretilen söz etmezse bu kıışileri aydınlatamaz.”

(267) : kı(a)ltı tınl(ı)ġ-lar kıayu kıayu yer suvda burhan-lar yolınġa kıirġüsü bar erser bodis(a)t(a)v-lar yme ol ol yer suvda kıirür-ler Vim. 97.

“Öyle ki, canlılar nerede Burhanların yoluna girecekse, Bodisattva’lar da oradadırlar.”

(268) : ne üçün tēp [t]ēser kı(a)ltı bodis(a)t(a)v-lar-nınġ kı[r]lig tapça-lıġ arıġsız yer suvķa kelmeki erser : inçip tınl(ı)ġ-larķa asıġ tusu kıılġu üçün turur-lar Vim. 102.

“‘Bodisattva’ların kıirli pis yerlerde olmalarının nedenini nedir?’ dersin, bu, canlılara yarar saġlamak içindir.”

(269) kı(a)ltı t[aloy öġüz] [su]v-nunġ [edġülerin] kıudġıl []-lig ş[ravak-lar bodis(a)t(a)v-lar-nınġ] edġüleri[n erdemlerin ülgülegeli tenġle]-geli saķınsar[lar] taloy öġüz suv[nunġ] tenġlep bilġeli bolur Vim. 958.

“Büyük deniz suyunun yararını ... bırak. li ... Bodisattva’ların iyiliklerini erdemini ölçmeyi düşünseler, büyük deniz suyunun denkleştirip .. olur.”

(270) : inça kı(a)ltı üstün t(e)nġri yerinteki t(e)nġri-ler kıamaġun barķa bir teg t(e)nġridem sad aş-ıġ aşanu[r]-lar inçip özleri-ninġ kıut-ları buyan-ları eyin ol aşanmış t(e)nġrid[em aş]-ları-nınġ [] önġi önġ[i] tegşil[] ançulayu yme şari-putri ar[han]t kıayu tınl(ı)ġ-lar-nınġ köñġülü arıġ süzök bolġu-ta anta tēmin bo meninġ balıķ-ımın uluş-umın ar[ı]ġ süz[ök] körgey Vim. 243.

“Öyle ki yukarıda Tanrı yerindeki bütün Tanrılar ilahi Sad yemeğinden yerler. Öyle ki kendilerinin kutlarına ve sevaplarına göre hazırlanmış ilâhi yiyeceklerin farklı farklı ... bunun gibi Aziz Şariputri hangi canlının gönlü arısa hemen benim halkımı arı, temiz görecektir.”

AY 151/10, 151/14, 152/16, 155/15, 159/1, 163/14, 164/1, 168/23, 176/1, 178/7, 184/17, 185/7, 191/22, 195/3, 195/11, 196/5, 196/16, 205/13, 206/7, 206/24, 207/21, 208/16, 209/13, 210/15, 211/15, 212/14, 213/11, 214/5, 215/9, 217/1, 217/15, 218/5, 219/9, 219/22, 220/19, 222/20, 224/10, 225/8, 226/1, 226/25, 228/8, 229/15, 230/20, 231/15, 232/12, 233/4, 234/3, 235/24, 236/24, 237/4, 237/10, 237/14, 237/22, 238/16, 242/21, 243/19, 244/2, 244/10, 246/17, 246/21, 247/1, 248/4, 250/13, 251/20, 252/2, 252/9, 253/11, 254/14, 255/8, 256/5, 256/8, 257/6, 258/3, 259/8, 263/7, 264/1, 264/12, 264/21, 265/2, 265/8, 265/11, 265/18, 266/4, 266/9, 266/12, 266/16, 267/6, 268/9, 269/4, 270/1, 270/4, 270/7, 270/21, 271/21, 273/3, 274/2, 274/8, 274/17, 274/20, 275/5, 275/17, 276/15, 277/12, 278/6, 278/24, 280/6, 281/14, 281/19, 282/7, 282/17, 283/4, 284/16, 287/1, 287/3, 287/10, 287/18, 288/17, 288/22, 288/24, 289/3, 289/6, 290/6, 291/20, 292/5, 294/10, 295/12, 298/3, 299/1, 299/3, 300a13, 300a10, 300a47, 303/3, 303/21, 304/22, 305/2, 305/6, 306/5, 306/9, 307/19, 307/22, 308/15, 309/17, 315/17, 319/10, 328/17, 338/5, 351/7, 355/20, 365/18, 369/20, 375/7, 376/9, 376/14, 376/20, 378/16, 379/22, 382/20, 384/8, 384/9, 389/18, 392/16, 395/4, 395/12, 410/21, 425/3, 436/5, 453/18, 475/20, 490/8, 534/18, 552/19, 574/1, 579/5, 583/2, 591/8, 592/13, 611/20, 611/22, 643/14, 658/21, 660/13, 671/15; **TT IV** A 55, 68.

§ 2.1.5.1.B. Sözcük, aşağıdaki (271) – (303), (322) – (327) ve (334) – (337) numaralı tanıklarda cümle içinde yer alan *teg* edatı ya da –çA eşitlik eki almış sözcük ya da sözcük grubuyla birlikte günümüz Türkiye Türkçesindeki “*aynı gibi*” yapısına karşılık gelir:

Temel Yapı	<i>kalı...teg (ya da ...+çA)</i>
	kalı...teg (...+çA) +F-KE
Anlam	Aynı ... gibi

(271) .. ötrü t(e)ngri t(e)ngri burkan inçe tip y(a)rılıkadı:: :: antağ ol antağ ol tözün t(e)ngri--e ..

k(a)lu sizler ötünmüş teg neçeke tegi bo nom erdini bar erser .. ançağa tegi köni nomlar kirtü yörügler yitlinmez batmaz .. ne{ }çede birök bo nom erdini yok bolsar ötrü ançada köni nomlar kirtü yörügler yitlinür yokadır ... AY 198/3.

“Sonra Tanrılar Tanrısı Burhan şöyle buyurdu: ‘Ey asil Tanrılar, sizlerin rica ettiği gibi, bu öğreti mücevheri ne zamana kadar var olursa o zamana kadar doğru öğretiler, doğru yollar kaybolmaz, yok olmaz. Ne zaman ki bu öğreti mücevheri yok olsa doğru öğretiler ve doğru yollar da kaybolur, mahvolur.’”

(272) :: uluğ bilge biligdin yme irayur yatıkayur anı üçün bodıs(a)t(a)vlar dyanlı bilge biligli ikeğini tüz

koşup tüz bış--runurlar tüz bışrunmaqları üze ötrü dyanıg bışrunmaqları küçinte **k(a)ltu** kut bulmaduk yalañguqlarınıñ teg sansarğa ilinteçi yapşıntaçı atқанмақ yapşınмақ көñgüllerin amırt--gururlar kut bulmış kiçig kölük--lüg tözünlerniñ teg sansarğa korkdaçı ürkdeçi qorkmaq ürkmeк көñgüllerin boğururlar :: AY 290/23.

“Yüce bilgiden uzaklaştıkları için Bodisattva’lar öğretiyile bilgiyi bir araya getirip birlikte öğrenirler. Öğrenmelerinin gücüyle kut bulmamış canlılar gibi dünyaya gönderilecek, oraya bağlanacak gönüllerin bağlanma düşüncelerini ortadan kaldırırılar. Kut bulmuş küçük vasıtalı asiller gibi dünyadan korkacak gönüllülerin korkma, ürkme gibi düşüncelerini boğarlar.”

(273) .. ötrü tükel bilge t(e)ñgri t(e)ñgrisi burқан azrua t(e)ñgrike inçe tip y(a)rılıқады :: antağ ol antağ ol uluğ azruaya **k(a)ltu** s(e)n ötünmiş teg .. birök kim қayu tınl(ı)ğlar bo nom erdinig boşğunsar tutsar oқıсар nom--lasar süzük kirtgünç көñgülin tıñğlasar eşidserler :: ötrü ol tınl(ı)ğlar üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymaq atl(ı)ğ қutın ağıнsız evrilінсiz bulğaylar :: AY 336/15.

“Sonra tükenmez bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan Tanrı Ezrua’ya şöyle buyurdu: ‘Ey Yüce Ezrua, senin rica ettiğin gibi, hangi canlı bu öğreti mücevherini öğrense, okusa, anlasa, doğru ve saf gönülle dinlese, o canlı erişilmez doğru sezi adlı kutu sağlam ve yerinden oynamaz biçimde bulacaklar.’”

(274) .. atı kötrülmüş ayağқа tegimlig t(e)ñgrim .. birök ol ilig--ler қанлар bo nom erdinig boşğuntaçı tutdaçı төрт төрлүг tirin қуврағ--ın ayayu ağırlayu küyü küzetü tutup **k(a)ltu** ögi kañğı k(e)ntü oğlin қızın oғsayurça amrayurça ne k(e)rgekin egsüksüz түзү tüketi birserler.. ötrü biz қамағun ol ilig қanıғ küyü küzetü tutup .. қамағ yalañguққа барқақа bir yañğılғ ayatğay ağır--latğay biz .. AY 407/21.

“Adı yüce, saygıdeğer Tanrım, öyle ki o hanlar, bu öğreti mücevherini öğrenip anlayarak dört türlü cemaate saygı göstererek koruyup gözeterek, annesi babası kendi evladını seviyor gibi, okşuyor gibi ne gerekiyorsa eksiksiz verseler biz bütün o hanları gözetip koruyarak bütün insanlığın onlara saygı duymasını sağlayacağız.”

(275) atı kötrülmüş t(e)ñgrim bo ıduқ d(a)r(a)nıғ yüz sekiz sözlep mini oқıсар .. m(e)n ötrü ol orun--ta keli tegingey m(e)n .. birök kim қayu tınl(ı)ğlar mini көрүp birle sözleşeyin tip saқınсар--lar ötrü **k(a)ltu** aşnuқı törüçe қılıp bo dar(a)nıғ sözlesünler dar(a)nısı bo erür :: :: AY 536/1.

“Adı yüce Tanrım, bu kutsal büyüyü yüz sekiz kez söyleyip beni çağırırlarsa ben oraya geleceğim. Hangi canlı beni görüp benimle sohbet etmeyi düşünürse bu büyüyü az önce söylediğim biçimde söylesin. Büyü şudur: (...)”

(276) .. al altağda tavrano .. ançaқ(a)y--a yme tınmaz siz .. teriñ [bil]ge biliglig .. taluy ögüzüngüz [қıdıғsız] ol .. t(e)ñgili yalañguқlı [қамағun teñgle]geli umazlar [**kaltu** birök] miñg tümen ..kolti

kalplar ertginçe .. katıglansar birkerü .. bilü umazlar yarımın .. kavırağ(a)ya ögdümüz .. t(e)ñgrim
siziñg yitingç--siz .. edgülüg taluy içinte .. bir tamızımğ(a)ya ülüşin .. bo buyanıg evirip .. alku
tınl(ı)ğlarğa birür biz .. AY 647/22.

“Hilede acele edip ... öylece yine dinlenmezsiniz. Derin bilgili... Büyük deniziniz kıyısızdır. Tanrılı insanlı bütünü (birleşse) denk olamaz. Öyle ki on binlerce.. sonsuz zaman geçse ... birlikte uğraşsalar .. bilemezler. Bir araya getirerek övdük. Tanrım, sizin ulaşılmaz iyilik dolu deniziniz içindeki bir damlacık kadar... bu sevabı çevirip tüm canlılara vereceğiz.”

(277) ol lenh̄ua sayu birer ağuluğ yılan bar ağu tını ıraqtın ançulayu közünür ..**kal̄tu**
lenh̄ua sayu tütün tüterçe ol êrs̄er ol êrs̄er .. ertiñgü alp ada tetir .. KP XXXVIII-
5.

“Bu lotüslerin her birinin (dibinde) zehirli bir yılan vardır. Zehirli solukları uzaktan, sanki lotüslerin her biri duman çıkarıyormuş gibi görünür.”

(278) (...) .. ötrü ol ödün ol b̄ş yüz kolt̄gu-çılar bu savağ eşidip ul-ıdı-lar sıktadı-lar **kal̄tu**
buzaḡusın itürmiş in̄gek teg ulıyu inçe t̄p ötüntiler (...) KP LXXVII-3.

“O zaman, bu sözleri işiten beş yüz dilenci, buzağısını kaybetmiş bir inek gibi böğürürken bir taraftan da şöyle konuştular (...).”

(279) atakavandi atl(ı)ğ beglig balıq-ta ermekig: ȳeti ön̄gi munuñg yarılğay başı **k̄(a)ltu** arçuk
sögüt-nün̄g boğmakı teg küleyin ayağka tegimlig Āt-Āt. (MT) A053.

“Atakavandi adlı beyin kentine girmesi: yedi farklı biçimde başı yarılacak, aynı Arjuka ağacının boğumları gibi. Ey saygıdeğer, güleyim.”

(280) ötrü yürün̄g çintan alıp sürtüp qayu ers̄er kök kızıl edgü bir [b]oduğ birle qatıp mantal
üze sekiz orun kılu türtmiş kergek in̄ça **k̄(a)ltu** tegirmi tolun ay teg azu sekiz yapır-
gaqlıg lihu-a-qa okşatı kılsar y(e)me bolur. Cuñ. (MT) D017.

“Sonra beyaz sandal ağacı alıp sürüyerek mavi kırmızı iyi bir boya ile boyayıp Mandala üze sekiz yerinden bükme gerek. Aynı dolunay gibi. Sekiz yapraklı lotusa benzese de olur.”

(281) ...sarıg ön̄glüg bedizetmiş kerek: in̄ça **k̄(a)ltu** kepez hu-a-sı teg adruk adruk [etig]
[yar]atıg üze et’özin uz êtmış yaratmış kerek: Cuñ. (MT) D078.

“...Sarı renkle bezemesi gerek. Aynı pamuk çiçeği gibi, ayrı ayrı süs üzerine ustalaşması, yaratması gerek.”

(282) bo tuğmak lı örmek-li ikigü in̄ça k̄(a)ltı-üzük-bilerzük-teg-alkınmadın artamadın-tı tegzinü

turur/lar üçün , , anın yalın-tık körkdeş/in yal(a)ñguzın-bartuğda-kördeçi/i kişi bultuğmaz , , UT 1007.

“Bu doğmak, yükselmek ikisi aynı yüzükle bilezik gibi bozulmadan eksilmeden dönüp durdukları için onun sade güzelliğini yanlı olduğunda görececek kişi yoktur.”

(283) ... arığ süzük bolur .. inça kıaltı bulıd-dın ünmiş ay tenğri teg ... tükedi IS 747.

ķ(a)ltı tül teg yilvi teg kömen-teg kölige teg : salķım teg yaşın yaruğ-ı teg yme erür tip: Jin'. D 298, D 302, G 8.

“..Arı, saf olur Aynı buluttan inmiş Ay Tanrı gibi. ... bitti. Aynı rüya gibi, büyü gibi, gölge gibi, salķım gibi, şimşek parıltısı gibi...”

(284) ķ(a)ltı baķa tuu-si çınsız teg ezüg ol : / tavışğan muyüzi bodsuzı teg igid ol / Jin'. B 171, D 89.

“Aynı kurbağa tüyü sahtesi gibi sahtedir. Tavşan boynuzu boysuzu gibi yalandır.”

(285) ķ(a)ltı bo munı teg bir yañğlıg yorıgı üze : / alķu-nı tuyup boltı t(e)ñgri-ler-niñg yal(a)ñguğ-lar-

niñg baķşı-sı : tınl(ı)ğ-lı yapığ-lı uğuş-lı üçegü : at-ları üze öñgi ol töz-leri neñg öñgi ermez Jin'.

D 65.

“Aynı bunun gibi birkaç türlü açıklama üzerine.. tümünü duydu. Tanrıların, insanların hocası canlı, unsur ve küme üçlemesi adları ile farklıdır. Özleri hiç farklı değildir.”

(286) ...ķ(a)ltı miñg kün t(e)ñgri y(a)ruķı teg : yarutdaçı ol... Jin'. D 149.

“Aynı bin Gün Tanrı ışıması gibi aydınlatıcıdır.”

(287) ķ(a)ltı kamgak k(e)ntir içinte inmiş-teg kimler birök kirtgünser-ler ol bo nom erdinig yme antağ

bolur ķ(a)ltı oot içinte linķu-a ünmiş teg biligsiz yal(a)ñguğ-larıg üzölmek körüm öritir tip anın

büğü biliglig burķan baķşı öñgreken ... çın kirtü usar öñgi ödrölgeli alķu b(e)lgölertin otķurağ

kirür nom ķanı-nıñg eviñge Jin'. E 10, E 12.

“ot, kendir içine inmiş gibi bu öğreti mücevherine kim inansa yine öyle olur. Aynı ateş içine lotus inmiş gibi bilgisiz insanların bağlarının kesilmesi bakış önceki Üstat Burhan'ın dediği gibi gücünü arttırır... doğruyu, gerçeği anlasa öğreti hanının evine onu seçkin kılmak için tüm izlerden daha açık biçimde girer.”

(288) adırtlıg uķsar bo tüp tüz tüzölmek atl(ı)ğ tözüg : / ķamağun yumķı kirür ķalısız nirvan meñgi-

siñge : : // erdinilerig buşı birser ķ(a)ltı ķum sanınça : / anı üze büter yintem akıgıgıgı avant-lar

neñg yitmez tüzölmez m(e)ñgsiz üze körmekke :/ Jin'. D 212.

“Bu dosdoğru olmak adlı özü ayrıntısıyla anlasan, sonsuz kurtuluşun mutluluğuna bütünüyle

ulaşırsın. Kum sayısı kadar çok olan mücevherleri sadaka olarak versen akıntılı nedenler hiç bitmez, mutsuzluk üzerine dizilmez.”

(289) bölgeli adırt-lağalı edgü-li ayığ-lı nomlar-nıñg yörügün inça **klı** közlüg-ler yula bar-ıntın öñg körk körgülü umış-ı teg : ançulayu yme bilge biliglig eren-ler üküş eşidmek-ke tayağ-lığ-ın : uyur-lar Block. 117.

“İyi ve kötü öğretilerin izahının ayırımına varmak için aynı gözlerin kandilin varlığı nedeniyle görmeyi umması gibi bilgili kişiler iyi anlamayı ***”

(290) (...) anta tēmin bo meniñg balıq-ımın uluş-umın ar[ı]ğ süz[ök] körgey **k(a)ltı** körmiş teg ti[]di Vim. 257.

“‘O an benim halkımı saf, temiz görecektir. Aynen gördüğü gibi’ dedi.”

(291) **klı** yeël teg Vim. 365.

“Aynı rüzgâr gibi.”

(292) : alkuğun k(a)ltı yıpar yükmek burhan uluşıntakı yıpar ığaç yıldı teg adınçsız adroksuz boltılar Vim. 794.

“Hepsi, aynı Koku toplayan Burhan’ın kentindeki ağaçların misk kokusundan farksız oldular.”

(293) [inça] k(a)ltı [...] b[]g asurmuş-ça [...] beş t(e)ñgri y(a)roq[ı ol] MTT 830. Vatec.

“Aynı ... aksırması gibi ... beş Tanrı aydınlığıdır.”

(294) **klı** labay üti[n]te tōrt taloy ügüz kıdığ[in] bütürü körü umayok te[g] azu yme k(a)ltı tsuits[i] üñinte yeti g(e)rh-ler bö[lökin] tükel körgeli bolmayok te[g] ötgürü kaçan teñgri hanı[mız]--nıñg bilge(-si+biligi) ırak yadıl[ıp] çoğı yalını temir tirgö[k] uçıñgategi tegdökde böğ[ü]--si açılıp y(a)roq yaşok edg[üsi] edremi vajır örgün kıdı[g]--ıñgategi yadıltok--da ötrü ança-ta kum sanı uluş--lar balıq-lar tüzü üleşdi--ler ton-ların didim-lerin kutrulmak kapıg-ıg açtı-lar HT VII 532, 535.

“Nasıl ki, borazan deliğinden dört denizin kıyısını bütünüyle görmek mümkün değilse, nasıl ki nefes borusu deliğinden yedi gezegeni bütünüyle görmek mümkün değilse, Tanrı Hanımızın yüce bilgisi uzaklara yayılıp ünü demir direğin ucuna kadar ulaştığında, hikmeti ortaya çıkıp parlak erdemi elmas tahtın kenarına kadar yayıldığında sayıları kum kadar çok olan balıklar elbiselerini, taçlarını paylaştılar ve kurtuluş kapısını açtılar.”

(295) inça k(a)ltı ögi kañğı ölmüş teg , ötrü-ü samtso açarı köñgül--i çöküp yañğı han--[nı]ñg tsi in si atl(ı)ğ señgrem--[in]ge bardı HT VII 1321.

“Tripitaka Ustası, aynı annesi babası ölmüş gibi gönlü daralıp yeni hanın Tsi In Si adlı manastırına vardı.”

(296) inça k(a)ltı bintadu öz yip-inġe yörgel--mişteġ , k(a)ltı kuduġ [t]ilgeni-i tınmak-sız [te]gz(in)miş teg erür biz HT VII 1483, 1485.

“Aynı ipekböceğinin kendi ipiyle sarılması gibi; aynı kuyu çarkını dinlenmeksizin çevirmiş gibiyiz.”

(297) sekiz tetrü-ler üze sekiz-z köni-ke kireġi , ermez yol-ta yorıp burhan yolınġa öteġ--li , inça k(a)ltı taloy ügüzde keçiġ bulm[a]--yok teg , tam tüpint[e] olorup intinin körmeyök teg [,]tün işim(i)zde aralap sam[tso] açari-ka yüküġgeli boltumuz HT VII 1513.

“Sekiz tersler üzerine sekiz doğruya girmek için sonu gelmez yolda yürüyüp Burhan yoluna geçmek için aynı büyük denizde geçit bulamamak gibi tepede oturup aşağıyı görememek gibi işlerimize ara vererek Tripitaka Ustası’na secde ettik.”

(298) açari-ninġ dat[u]--m(a)habut-ları ençin tüzin eşidip anta-kı(y)-a ok kö[z]--ünmez yarotı , k(a)ltı ayaġuluk [yüz]--in körmişteġ bolup kalı[yu] kalaġırdı , köġgölümüz piir-li m[eke]--li sözlegüsüz ol kim anta teg[ip] üd kolo-lar kezigin-te erü erü isig başlatı HT VII 1905.

“Ustanın vücut elementlerinin huzurunu ve dġruluġunu işitti, oracıkta başka bir şey göstermeyecek kadar bir aydınlık oldu. Aynı saygıdeğer yüzünü görmüş gibi olup sevinçten kalkarak dans etti. Fırça ve mürekkeple hiç konuşmadan oraya ulaşp Hint topraklarında gezmeye başladı.”

(299) uluġ tılaġıġur--mak-ta tıdıltı tēp ,netegin tıdıltı tēser , k(a)ltı vimalakirt amanç kērtü tözüġ ukıtġalı aġızların b(e)klemiş teg kılta HT VIII 402.

“Büyük açıklaması engelledi, neden engellendi?’ dersin, aynı Vimalakirt Amanç’ın doğru özü anlatmak için aġızlarını bağlaması gibi oldu.”

(300) yana yme kılı tüketmiş savda erür ermez tēp tötüş-lüġ sünġü tikser , ançulayu bolur k(a)ltı ol sünġüş-çi-ler kılıç sünġü yaraşma--laşu salmış teg utsuk--daçı-lar tını üzüdür HT VIII 558.

“Yine her şey bitirilerek söz olmaz diyerek savaş süngüsü dikilse onun gibi olur ki aynı o savaşçıların kılıç ve süngü ile mücadelesi gibi yenilenin nefesi kesilir.”

(301) inça k(a)ltı yaġa bürtgüçi-ler [yaġ]a kulkaġın bürüp yaġa [.....] tēmiş teg , kamaġ-lık [.....] HT VIII 731.

“Aynı fille uğraşanların filin kulaġını elleyip fil demesi gibi, bütünü”

(302) anta çoġluġ-ta çoġluġ-ın k(a)ltı çetavan seġırem-deki kuvraġ te[g] han balık-inġa kirdi-ler ; HT

VIII 1674.

“Orada parlaktan parlak aynı Çetevan Manastırındaki cemaat gibi hükümdar kentine girdiler.”

(303) k(a)ltı arıg nomuğ ayadaçı [ağırlada]--çı tıt tersgü t[eg] [s]akınçlıg hu-a [.....][..... sö]ki hanme [karşı]-sınta mat inga(ka)şy(a)pe açarı evirmiş nom-uğ amtı yarotdı HT VIII 1868.

“Aynı saf öğretiyi saygı gösterici karaçam ve çayır gibi düşünce çiçeği eski Han Ming sarayında Üstat Matanga Kaspaya’nın çevirdiği öğretiyi açıkladı.

AY 203/5, 238/5, 264/6, 266/24, 284/19, 285/2, 291/6, 292/11, 295/21, 300a/45, 302/11, 329/23, 335/2, 349/7, 350/10, 353/12, 364/20, 365/13, 369/22, 379/7, 380/22, 382/1, 382/4, 382/7, 382/10, 383/2, 390/22, 392/21, 395/7, 417/21, 418/20, 423/13, 462/16, 488/2, 489/9, 491/21, 495/15, 495/20, 496/6, 531/5, 552b/8, 563/12, 585/5, 613/10, 617/3, 625/13, 626/11, 640/14, 651/2, 652/5; HT VIII 604, 789, 1312, 1348, 1881, 2003.

§ 2.1.5.1.C. Sözcük, çoğunlukla şartlı birleşik cümlelerde *kalı ...-sAr ançulayu (oğ yme)*... ve az olmakla birlikte sıralı birleşik cümlelerde *kalı ... ançulayu (oğ yme) / antağ ...* yapısı içerisinde yer aldığında “nasıl ki” anlamı taşımaktadır. Bu durumda kimi zaman *kalı* sözcüğünü de içeren şartlı cümle, yargıyı daha da güçlendirmeyi sağlayan *neteg* sözcüğünü de barındırır. Aşağıdaki (304) – (308) numaralı cümleler sözcüğün bu kullanımını göstermektedir.

Temel Yapı	<i>kalı...-sAr...</i>
Anlam	Nasıl ki

(304) [töz]--ünler oğlıya .. *k(a)ltı* [kirtü]--din kelmişler 'eñg[ilki] K' katıglanguluk bışrunm[ağ orun] içinte alku biş ajun tın(ı)ğlar oğlanı üçün adruk adruk edgü nomlarığ üküş bışrunurlar ögre--tinürler :: ançulayu oğ bışrunu ögre--tinü bışrunmaklıg edgü törününğ tolmağınğa bütmekeinge tegirler :: AY 39/9.

“Ey asiller oğlu, nasıl doğru yoldan gelenler ilk önce katlanma ve öğrenme yerinde beş dünyanın insanları için ayrı ayrı iyi öğretileri iyice öğrenirlerse aynı onun gibi iyi törenin öğrenmenin ve öğretilmenin tamamlanara bitirilmesine de ulaşırlar.”

(305) :: inçe k(a)ltı bo nomluğ et'özde b(e)lgülü b(e)lgününğ orunınlı ikegü barça yok titirler :: *k(a)ltı* b(e)lgü--li b(e)lgününğ orunınlı neteg yok erser :: ançulayu oğ yme bar yme ermezli:: yok yme

ermezli:: bir yme ermezli:: öñgi yme ermezli :: AY 66/5.

“Öyle ki bu öğretili vücuttaki açık belirtilerin yeri ikisi birden yoktur. Açık belirtisi nasıl yoksa aynı onun gibi var da denmez yok da denmez, bir de denmez farklı da denmez.”

(306) ..üş minğ uluğ minğ yirtinçü içinte muñgad--ğuluksuz ayağka tegimligke .. y(a)rukın yaltrıkın yaltrıyur altun öñglüg et'özlügke :: öñgi öñgi lakşanlar edgüler üze tolu tükel itiglig yaratıg--lığka .. k(a)ltı t(e)ñgrim taluy ögüz suvınınğ tamızımın neteg alp [bilgü]lük erser .. yağız yirmi[nğ] [koğ kıçmu]kun yme neteg [sansız] [sakışsız erse]r :: **k(a)ltı** sumır tağ--[nıñ idizi] neteg ülgülegül[üksüz] [erser k(a)ltı kök] kalık <kovuķı yme antağ oķ> erür :: [kök kalı]k neteg uçsuz kıdıgsız [erse]r .. ançulayu t(e)ñgrim siziñg edgülerinğiz yme antağ oķ erür .. AY 113/9.

“Binlerce dünya içinde gücüne şaşılmaz, saygıdeğere ..ışığını, aydınlığını yayan altın renkli vücutluya .. türlü türlü laksanalar, iyiliklerle dolu tümüyle donanımlıya.. Tanrım, büyük okyanusun bir damlasını bile bilmek ne kadar zor ise, kara toprağın toz zerreciklerinin sayısı ne kadar ise, Sümer Dağının yüksekliği ne kadar ulaşılmaz ise gök kubbe de öyledir. Gök ne kadar uçsuz bucaksız ise Tanrım, sizin iyilikleriniz de öyledir.”

(307) **k(a)ltı** neteg öñgre ertmiş üdte--ki bodıs(a)t(a)vlar bodıs(a)t(a)vlar yorıgınta yorıp kılmış buyan edgü kılınçlarığ burķan kutınğa tükel bilge biligke evirti—ler erser .. amtu közünür üdteki ki n keligme üdteki bodıs(a)t(a)vlar yme kılmış buyan edgü kılınçların neteg burķan kutınğa tükel bilge biligke evirteler evirerler evirgey--ler erser :: ançulayu oķ yme m(e)n evrinçkençig koğ parmanular sanınça tınl(ı)ğ uğuşları birle kop kamağ kılmış buyan edgü kılınçlarıımın üz--eliksiz üstünki yig köni tüz tuymak burķan kutınğa tükel bilge biligke evire teginür m(e)n .. AY 171/6.

“Nasıl önceki Bodhisattva’lar, bodisattva yolunda yürüyerek elde ettikleri sevapları ve iyi amelleri Burhan kutu sayesinde eksiksiz bilgiye çevirdilerse, şimdiki zamanda ve gelecekteki Bodhisattva’lar, nasıl iyi amellerini ve sevaplarını Burhan kutu sayesinde eksiksiz bilgiye çevirdilerse ve çevireceklerse onun gibi ben de toz zerrecikleri sayısınca canlı soyları ile birlikte yaptığım bütün iyi amelleri ve sevapları ulaşımaz doğru, tercih edilen Burhan kutu sayesinde eksiksiz bilgiye çevireceğim.”

(308) :: tolپ yüzölğ tilgen--lerin bütürü örte y(a)rıkayurlar :: **k(a)ltı** yüzölğ tilgenlerin neteg örte y(a)rıkayurlar erserler anç--ulayu oķ çambudıvıp yirtinçüg ulatı üç dıvıplarığ minğ yir--tinçüg :: üç minğ uluğ minğ yirtinçüg .. ötgürü on--tın sınğarkı uluşlarığ bir yme kodmadın tüzü tüketi barçanı toşğuru tuyu örte y(a)rıkayurlar :: AY 500/2.

AY 42/1, 51/14, 66/15, 75/8, 76/22, 113/5, 113/11, 138/16, 139/6, 139/18, 152/1, 153/6, 154/10, 154/18, 160/18, 172/3, 173/11, 174/8, 263/7, 447/7.

§ 2.1.5.1.D. Sözcük, aşağıdaki cümlelerde şartlı birleşik cümlelerde şartlı yapıda yer alarak “eğer” anlamı kazanmıştır. Ancak, sözcüğün bu kullanımı sınırlı sayıda örnekte karşımıza çıkmaktadır.

Temel Yapı	<i>kalı...-sAr...-Xr (ya da) -gAy</i>
	kalıF-KE+F-KE
Anlam	eğer

(309) :: ol ança yir itigi .. barça uşalıp koğ bolsar :: ol koğlarınġ sakışın .. sanağalı bultuğmaz ::

ka(a)lu kamağ tınl(ı)ğlarınġ .. bilge biligin birker--tip .. bir kişiye yalañguz birip .. kılsar anı
ked bilge montağ yañlıg bilge--ler .. sansız bolsar bo yirte :: uğayda bultuğgay b(e)lgülüg
.. AY 370/12.

“O kadar yer yaratısı .. bütünüyle ufalanıp toz olsa, o tozların sayısını saymak mümkün olmaz. Nasıl bütün canlıların .. bilgisibi toplayıp yalnız bir kişiye vererek onu çok bilge yapsan, bu bilgiler bu dünyada sayısız olsa.. iz bulmak mümkün olur.”

(310) :: inçip ol antağ yilviniġ tözin tüpin yme adırtlıg bilirler .. birök ol körünçde ne körk menġiz
körserler.. ne törlüg ün çoğı eşidserler .. ötrü inçe tip sakınurlar :: **ka(a)lu** bo m(e)n körgüçi at yañgada
uladı tınl(ı)ğlar kuvrağı erser nenġ inçip cın kirtü ermezler .. AY 385/16.

“Öyle ki o türden büyüü en ince ayrıntısıyla bilirler. Ne kadar güzel yüz görseler, ne türlü ses işitseler, şöyle düşünürler: ‘Bu benim gördüğüm at ve filden başka bir canlı ise gerçek değildir.’”

(311) .. **ka(a)lu** birök kim kıayı tınl(ı)ğlar yüz minġ kalp üdün alsız altağsız altı p(a)ramıtlar içinte
katıglansarlar.. ikinti yine kim erser tözünler oğı tözünler kıızı bo nomuğ ay sayu tolun ay biş
y(i)g(i)rmide bir uçluğ süzük köñgülin okı--sar tıñğlasar terinġ yörügin uksar onġar--sar montağı
törüçe evrilser .. bo buyan edgü kılınçka aşnuķı buyan edgü kılınç yüz ülüşinte birinġe yme yitmez
oğsa-(21)-maz 'enġ mıntın ülgü tenġ san sakış yöleşürüg üze yme amtı yitmez oğsamaz ..AY
394/11.

“Kim çok uzun süre hilesiz, aldatmasız altı kusursuzluk içinde yaşasa, buna katlansa, ikincisi kim, hangi asil evladı bu öğretiyi dolunayın on beşinde saf düşünceyle okusa, dinlese, derin izahatını anlasa, düzeltse ve töreye uygun biçimde çevirse bu sevaba önceki sevapların yüz katı bile ulaşamaz.”

(312) :: ançulayı yme bo sudur :: kopa kötrülmüş ıduķ nom :: uyur kıanturgalı tınl(ı)ğlarınġ :: kıut buyan

tileklig küşüşin .. **ķ(a)ltu** kişiniġ bar erser :: erdini kam(a)tsı evinte :: ne k(e)rgeki boltuķda ::
 tapınķa būter kōġgöl iyin :: anķulayu yme bo sudur :: ķopda kōtrölmiş ıduķ nom :: ķop küşüşüġ
 ķanturur :: kōġgöl iyin eġsüksüz :: AY 454/2.

“Onun gibi bu sutra, bütünüyle yüceltilmiş kutsal öğreti canlıları doyuracaktır. Kut, sevap bütün isteklerini. Kişinin evinde mücevheri varsa, neye gereksinimi varsa gönün isteklerine uygun olarak tamamlanır, onun gibi bu sutra bütünüyle yüceltilmiş kutsal öğreti gönlün isteklerine uygun olarak bütün istekleri doyurur.”

(313) **ķ(a)ltu** bilgelig kūn t(e)ġri yoķ ķuruġ tōz-lig kōk ķalıġ-ta tuġsar b(e)lgürser anķulayu
 kelmiş-niġ arıġ yiri anta timin yarıyur kōzünür Jin’. A2 27.

“Bilge Gün Tanrı’nın temeli olmayan boş gökte doğarak belirmesi gibi geldiği yer hemen parlar, aydınlanır.”

(314) **ķ(a)ltu** birōk bo nomuġ kirtgüngeli usar-lar : otķuraķ erür ol kişi tuyunmuş itinmiş kōġgöllüġ //
 Jin’. B 142.

“Bu öğretiyi doğru biçimde anlayan kişinin gönlü fazlasıyla sezmiş, edinmiştir.”

AY 453/13, 584/13.

§ 2.1.5.1.E. Sözcük, *Irk Bitig*’den alınan (315) numaralı tanıkta olumsuz kuvvetlendirici olarak “nasıl!” anlamında kullanılmıştır.

Temel	ķaltu...
Yapı	ķaltı+F-KE
Anlam	Nasıl!

(315) kiyik oġlı m(e)n otsuz subsuz **ķ(a)ltu** uyın n(e)ķük yorıyın IB 45
 “Geyik yavrusuyum. Otsuz ve susuz nasıl yapabilirim? Nasıl hayatta kalabilirim.”

2.1.5.2. Sözcük Türü Olarak **ķaltu** Soru Sözcüğü

Sözcük, metinlerimizde bağlaç ve zarf olarak kullanılmıştır.

2.1.5.2.1. Bağlaç Görevinde Kullanılan **ķaltu** Soru Sözcüğü

ķaltu sözcüğü, aşağıdaki (316) – (321), (328) – (333) numaralı ve yukarıda yer

alan (231) – (270) ve (304) – (307) numaralı tanıklarda cümle açıcı bir unsur olarak bağlaç görevi üstlenmiştir.

(316) bişinç tükel bilge biligig küsemekke tayanıp buşı p(a)ramıtıg netegin bütürürler tükel bilge biligig küsemek yme kayu erür tip tiser :: tükel bilge bilig erser :: k(a)ltı burkan kutın bulmış kşan üdki alku nomlarıg bahşısızın nomçısızın k(e)ntün tuyenmiş kkirsiz arıg ağısız bilge bilig erür :: AY 218/5.

“Beşincisi ‘Eksiksiz bilgiyi isteyerek kusursuzluğu nasıl bitirirler, eksiksiz bilgiyi istemek nedir?’ dersin, eksiksiz bilgi aynı Burhan kutunu bulmuş, bir anda bütün öğretiyi hocası, öğretenden olmadan kendisi edinmiş lekesiz, saf bilgidir.”

(317) :: tnl(ı)ğ atkağıg teñg köñgöl erser :: k(a)ltı emgeksiz menñgi--siz tnl(ı)ğlar üze bilgisiz şağınçın kiterip :: emgeklig tnl(ı)ğlar üze övke şağınçın kiterip menñgilig tnl(ı)ğlar üze azlanmak şağınçın kiterip kamağın bir teg teñg tüz alku emgeklerintin ozğurğalı küsemek erür :: nom atkağıg teñg köñgöl erser :: k(a)ltı biş ajun tnl(ı)ğ--larıg barçanı nom koluşınça körüp mensiz meniñsiz tözlügin bilip tnl(ı)ğ titme atnıñ yılayu tözlügin uqup tüp tüz tükel teñgin ermek erür :: AY 266/16.

“Canlıya bağlı gönül ise, aynı sıkıntısız, sevinçsiz canlılardaki cahil düşünceyi giderip, sıkıntılı canlılar üzerindeki öfkeli düşünceyi giderip, sevinçli canlılar üzerindeki pıntılık düşüncesini giderip bütününi sıkıntılarından kurtarmayı istemektir. Öğretiye bağlı gönül ise aynı beş dünyadaki canlıların bütününi öğreti zamanında group ben düşüncesi olmadan özü bilerek canlı denen varlığın özünü anlayarak bütünüyle denkleştirmektir.”

(318) :: yürüñg nomlar erser :: k(a)ltı bo igid ezüg atkağularınıñ ezüg--in armağın çınınça kirtüsinçe bilteçi çın kirtü tüz bilge bilig erür :: kiter--mek tutmak erser :: k(a)ltı bo iki tör--lüg nomlarta emgeklig tegziñ--din taşkaru üntürü ımdaçağı igid ezüg atkağularıg kodup olarnı oq çınınça kirtüsinçe bilteçi bilge biligig almak erür :: AY 305/6.

“Ak öğretisi ise bu yalanların sahteliğini hakkıyla bilecek doğru bilgidir. Bunu gidermek ise bu iki tür öğretilen yalan olanı bırakıp onları hakkıyla bilecek bilgiyi almaktır.”

(319) :: yine k(e)ntü öz illerin uluşların oduğın şağın küyü küzetü tutup yat yağı adasın amırtğurup adın ilig şanlarıg yme bir ikintis--ke ırşısız karşısız kılğalı uğay--lar :: tağı yme sizler tört m(a)haranç--lar inçe bilinğler k(a)ltı bo g(a)mbudivip yirtinçüde sekiz tümen tört miñg oq uluğ iligler şanlar titir .. AY 410/21.

“Yine kendi kentlerindeki uyanıkları koruyup kollayarak düşman tehlikesinden arındırıp başka hanları bir başkasına düşman etmemeyi başaracaklar. Siz dört büyük hükümdar öyle bilin ki bu Gambudivip dünyasında binlerce hükümdar vardır.”

(320) :: kopa kötrülmüş nom ol :. bo monunġ küçinte :: tarķarıp ķalısız alķu emgek :: bolmaġay taķı busuş ķadġu :: k(a)ltı birök bar erser .. erdini söġüt ne için .. b(e)lgürer anta üzüksüz .. AY 453/13.
 “Bütünöyle yüceltilmiş öġretidir. Bunun gücünde .. Bütün sıkıntıları bütünöyle eksiksiz giderip .. Hiç kaygı, üzüntü –öyle ki eġer varsa- kalmayacak.. Mücevher aġacı ne için orada kesintisiz belirir?”

(321) .. bo monķa savıġ içileringe söz--lep ötrü k(e)ntü köñġülinte inķe tip saķıntı .. k(a)ltı bo meniġ et'özüm yüz ming ajunlartın berü yoksuz asıġsız neķe neķe yirüdi artadı neñġ yme edlik--siz bolup ne erser asıġķa tusuķa kirmedi neķokin bökünki künte monı teg k(e)rgeklig işletġülük yunġlaġuluk orun tapıp bo montaġ yıdıġ k(e)rgeksiz et--özümün sidmiş kemişmiş ying yar teg titip ıdalap bo irinķ y(a)rılıġ aç bars--ķa negülük umuġ ınaġ bolmaz m(e)n tip monķulayu saķınıp içileri birle söz--leŝġülük kızigin tizigin ertdürüp ol bars üze öñġin öñġin y(a)rılıķanķuķı köñġül turġurup irinķkediler tsuyurķadılar :: AY 611/22.

“Bu sözleri kardeşlerine söyledikten sonra kendi kendine şöyle düşündü: ‘Öyle ki, benim bu vücudum yüz bin dünyadan beri faydasız ne kadar bozuldu, çürüdü. Tamamen faydasız olup hiçbir işe yaramadı. Neden bugün burası gibi gerekli işe yara bir yer bulup bu kadar gereksiz vücudumu Ying Yar (?) gibi bırakıp terk edip bu sefil ve aç parsa umut bağlayıp inanmıyorum?’ Böyle düşünerek kardeşleri ile sözleşerek sıra haline geçip o parsa bağışlayıcı bir gönülle bakıp merhamet ettiler.”

AY 42/1, 1151/10, 51/14, 152/1, 152/16, 153/6, 154/10, 154/18, 155/15, 159/1, 160/18, 162/14, 163/14, 164/1, 168/23, 169/18, 171/6, 172/3, 173/11, 174/8, 176/1, 178/7, 184/17, 185/7, 191/22, 195/3, 195/11, 196/5, 196/16, 205/13, 206/7, 206/24, 207/21, 208/16, 209/13, 210/15, 211/15, 212/14, 213/11, 214/5, 215/9, 217/1, 217/15, 219/9, 219/22, 220/19, 222/20, 224/10, 225/8, 226/1, 226/25, 228/8, 229/15, 230/20, 231/15, 232/12, 233/4, 234/3, 235/24, 236/24, 237/4, 237/10, 237/14, 237/17, 237/22, 238/16, 242/21, 243/19, 244/2, 244/10, 246/17, 246/21, 247/1, 248/4, 250/13, 251/20, 252/2, 252/9, 253/11, 254/14, 255/8, 256/5, 256/8, 257/6, 258/3, 259/8, 262/14, 263/7, 264/1, 264/12, 264/21, 265/2, 265/8, 265/11, 265/18, 266/4, 266/9, 266/12, 267/6, 268/9, 269/4, 270/1, 270/4, 270/7, 270/21, 271/21, 273/3, 274/2, 274/8, 274/17, 274/20, 275/5, 275/17, 276/15, 277/12, 278/6, 278/24, 280/6, 281/14, 281/19, 282/7, 282/17, 283/4, 284/16, 287/1, 287/3, 287/10, 287/18, 288/17, 288/22, 288/24, 289/3, 289/6, 290/6, 291/20, 292/5, 294/10, 295/12, 298/3, 299/1, 299/3, 300a13, 300a/10, 300a/47, 303/3, 303/21, 304/22, 305/2, 306/5, 306/9, 307/19, 307/22, 308/15, 309/17, 315/17, 319/10, 328/17, 338/5, 351/7, 355/20, 365/18, 369/20, 370/12, 375/7, 376/9, 376/14, 376/20, 378/16, 379/22, 382/20, 384/8, 384/9, 385/16, 389/18, 392/16, 394/11, 395/4, 395/12, 425/3, 436/5, 475/20, 480/2, 490/8, 500/2, 534/18, 552/19, 574/1, 579/5, 583/2, 584/13, 591/8, 592/13, 407/21, 454/2, 608/19, 611/20, 643/14, 658/21 660/13, 671/15; **KP** XX-1, XXXI-3, LII-5, LXIV-7, LXVIII-4; **Āt-Āt. (MT)** A057; **UT** 189, 191, 244; **IS** 631, 652, 674, 696; **Jin'**. A2 27, B 142, G 12;

2.1.5.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan *ğaltı* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (322) – (327), (334) – (337) ve yukarıda yer alan (271) – (303) numaralı kullanımlarda zarf görevindedir. Bu kullanımlarda, yukarıda da değinildiği gibi, *ğaltı* sözünün yer aldığı cümledeki *teg* edatı ya da ...+ *ğA* eki sözcüğün zarf olmasını destekleyen yapılardır.

(322) inça k(a)ltı palun fabşı-ğa barmış teg suğul[unçsu]z köl kıd[ı]ğinta [.....]ş-lük ol , kim turgurdağı sıdağı bo iki yörüg-ke tükel--lig inme lun şastr-nıñg kênğ yörügün kılmakı erser , bo köñgöl b(e)lgü-si erür : HT VIII 604.

“Aynı Sadapralpa Usta’ya ulaşmış gibi, kurumuş göl kıyısında ... durduracak, kıracak bu iki izahata bütünüyle Ying Ming Şastra’nın geniş izahatini yapması ise gönlün belirtisidir.”

(323) inça k(a)ltı yañğku üni ün--ke oğsatı ün bërmiş teg , neñg tıtsı bolmağ-inça uzatı sevinç-lig ; kim bilgey kertü-lerke [ı]nanmak-ıg ; [ed]gü yërçi-lerke inanğuluk [o] HT VIII 789.

“Aynı yankıya benzer bir ses çıkarmış gibi hiç olmadığı kadar sevinçli olarak doğruya inanmayı kim bilecek? O iyi kılavuza inanmak gibidir.”

(324) inça k(a)ltı şibtsun atl(ı)ğ bilge-ke dem [ya]k[ı]n barıp kamağ-ta ayalmış [.....]mış [te]g , bo beg-ler yme uluğ boşğut-uğ bulup ötr[ü] sıçğan şlokı-nıñ tañğlançığ--ın aytağı erür-ler HT VIII 1312.

“Şibtsun adlı bilgenin yakınına gidip bütünüyle saygı gösterilmiş -mış gibi bu beyle de yüce öğretiyi bulup sıçan şiirinin şaşkınlığından söz edecekler.”

(325) amtı bo kuvrağ-ta bir teg edrem-ligler k(a)ltı kidin teg tèt[i]r HT VIII 1348.

“Şimdi bu cemaattaki erdemliler aynı sonrakiler gibidir.”

(326) i[nçe] k(a)ltı çeu wañg han üdintäki yultuzlar g(e)rh-ler b(e)lgüsi teg , trek t(a)vrağ yitlinti nizvani--larğa egirtip yıglamak sıgta--mak , kurç közüngü teg teriñg yörüg-ler üçün özi açıp , arıg yudı nom bilteçi bilge-lerig [bi]lge biliglig suv üze , [a]çok yelin kıltı HT VIII 2003.

“Aynı Zhou Wang Han zamanındaki yıldızların gezegenlerin belirmesi gibi, aceleyle kayboldu ihtiraslarla kuşatılarak ağıladı sızladı. Ayna gibi derin izahatlar için teyakkuza geçip bilgili su üzerinde öğretiyi bilecek bilgeleri iyice yıkadı, rüzgâr gibi yaptı.”

(327) bo üdte kolo--ta inça k(a)ltı yañgı ünmiş lénhu-a çeçek teg , ı[r]ağ yarotdı , HT VIII 1881.

“Bu çağda aynı yeni çıkmış lotus gibi uzağı bile aydınlattı.”

AY 198/3, 203/5, 238/5, 264/6, 266/24, 284/19, 285/2, 290/23, 291/6, 292/11, 295/21, 300a/45, 302/11, 329/23, 335/2, 336/15, 349/7, 350/10, 353/12, 364/20, 365/13, 369/22, 379/7, 380/22, 382/1, 382/4, 382/7, 382/10, 383/2, 390/22, 392/21, 395/7, 417/21, 418/20, 423/13, 447/7, 462/16, 488/2, 489/9, 491/21, 495/15, 495/20, 496/6, 531/5, 536/1, 552b/8, 563/12, 585/5, 613/10, 617/3, 625/13, 626/11, 640/14, 647/22, 651/2, 652/5; KP XXXVIII-5, LXXVII-3; Āt-Āt. (MT) A053; Cuṇ. (MT) D017, 078; UT 1007; Jin'. B 171, 65, 89, 149, 212, 298, 302, E 10, 12, G 8; Block. 117; Vim. 243, 257, 365, 794; MTT 830; HT VII 532, 535, 1321, 1483, 1485, 1513, 1905; HT VIII 402, 558, 731, 1674, 1868.

2.1.5.3. Cümle Ögesi Olarak *kalu* Soru Sözcüğü

Sözcük, çalışma kapsamında incelenen metinlerde bağımsız tümleş ve zarf tümleci görevinde kullanılmıştır.

2.1.5.3.1. Bağımsız Tümleş Olarak *kalu* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde sıklıkla karşılaşılan bir özellik olarak (328) – (333), (231) – (270), (304) – (307) ve (316) – (321) numaralı cümlelerin tümünde cümlelerin dışında bir unsur olarak yer almış ve böylelikle bağımsız tümleş görevini üstlenmiştir.

(328) :: k(a)ltu bo közüdür üd--teki bodis(a)t(a)vlarnıṅ kılı turur buyan edgü kılınçlarıṅa edgölüg işleriṅe neteg iyin ögirür erser m(e)n .. ançulayu yme öngre ertmiş üd--teki bodis(a)t(a)vlarnıṅ kılı tüketmiş buyanlarıṅa kin keligme üdteki bodis(a)t(a)vlarnıṅ kılğuluḳ buyanlarıṅa alkuḳa barça bir teg iyin ögirür m(e)n sevinür m(e)n öger m(e)n alḳayur m(e)n :: AY 153/6.

“Öyle ki bu zamandaki Bodisattva’ların yaptığı iyi amellere ve sevaplara nasıl seviniyorsam, önce gelmiş ve sonra gelecek Bodisattva’ların iyi amellerine ve sevaplarına da o derece seviniyorum, onlar için hayır dua ediyorum.

(329) üçünç ḳop uğurın serinmek üze bodi tigma tuyunmak köṅgölüg netegin bulurlar netegin bütürürler tip tiser :: inçe k(a)ltu uluḳ küçlüḳ ḳorkıncısızḳa tegmiş kısarı atl(ı)ḡ arslanlar ḳanı neteg ḳorkıncısızın aymançsızın köni yorıyur erser :: ançulayu yme bodis(a)t(a)vlar bo köṅgöl küçi üze serinmekniṅ yigin adrukın tuyunup .. ol tuyunmakları küçinte emgetmekin uḳmak atl(ı)ḡ serinmekin :: emgekin kötürmek atl(ı)ḡ serinmekin :: nom kirtüsin adırtlamak atl(ı)ḡ serinmekin bo üç törlüg serinmeklerin ürüg uzatı sererler serinür--ler AY 207/21.

“Üçüncüsü ‘Bütün zamanlarda katlanmak denen sezgi gönlünü nasıl bulup tamamlarım?’ dersin,

yüce korkusuzca ulaşmış arslanlar hanı nasıl korkusuzca yürüyüşüne devam ediyorsa Bodisattva'lar da bu gönül katlanmasının ayrımını sezip o sezgileri üzerine sıkıntıyı anlamak adlı katlanmayla.. sıkıntıyı gidermek adlı katlanmayla.. doğru öğretiyi ayırt etmek adlı katlanmayla; bu üç türlü katlanmayla sürekli meşgul olurlar.”

(330) ol koğlarınġ saķışın .. sanāġalı bultuķmaz :: k(a)ltı ķamaġ tınl(ı)ġlarınġ .. bilge biligin birker--tip .. bir kişike yalanġuz birip .. kılsar anı ked bilge montaġ yaġlıġ bilge--ler .. sansız bolsar bo yirte :: uġayda bultuķġay b(e)lgülüg ..AY 307/19.

“O tozların sayısını saymak mümkün değildir. Bütün canlıların bilgisini toplayıp yalnız bir kişiye verip onu çok bilge yapsan .. bu yerde sayısız olsa .. belirlemek mümkündür.”

(331) .. ķ(a)ltı t(e)nġrim antaġ uġur--ı yıķı bolup .. bo künte yorıyur .. künli aylı yirke tüşgey .. yitiñsiz yidiz yaġız yir teprep kökke aġtınġay .. AY 447/7.

“Öyle ki Tanrım uygun zamanı gelip o gün yürür. Günlü aylı yere düşecek .. Erişilmez kara toprak karışıp göġe yükselecek.”

(332) bo künki künte m(e)n bultum .. saķını sözleyü yitiñsiz .. uçsuz kıdıġsız ülgüsüz .. buyan edġü kılınġıġ .. k(a)ltı birök bar erser .. yalınayu turur oot.. yükmek yüz yoçan yir içinte .. tolu tüşep urmış teg .. eşidgeli bolġu üçün .. bo nom erdini yörügin .. erinmedin barsunlar .. AY 584/13.

“Bugün ben buldum.. Düşünerek söyleyerek erişilmez .. uçsuz bucaksız ölçüsüz .. iyi ameli .. öyle ki eġer varsa .. ateş sürekli parlar .. yüzlerce kilometre alan çinde yıġını ..hep dōşemiş gibi .. bu öğreti mücevherinin izahatını işitmek için .. yorulmadan gitsinler.”

(333) ..yüz minġ kün t(e)nġri y(a)rukı teg ķopdın sınġar ķamaġdın tegirmileyü y(a)ruk.. yme k(a)ltı süzük arıġ .. çambunad altunķa [oġsatı] .. et'özünġüz [ol] ķutrulmaķ ķapıġın açdaçı .. üç törlüg bodı tigme tuyunmaķ yoluġ körkı--deçi .. artuķsuz yaġlıķsuz kōni kirtü yorıġınġız ol .. AY 658/21.

“Gün Tanrı'nın yüz bin ışığı gibi her taraftan çepeçevre parlak. Yine saf ve temiz. Çambunand altınına benzer vücudunuz. Kurtuluş kapısını açacak üç türlü sezgi yolunu gösterecek, eksiksiz fazlasız doğru yolunuz o.”

AY 42/1, 151/10, 151/14, 152/1, 152/16, 154/10, 154/18, 155/15, 159/1, 160/18, 162/14, 163/14, 164/1, 168/23, 169/18, 171/6, 172/3, 173/11, 174/8, 176/1, 178/7, 184/17, 185/7, 191/22, 195/3, 195/11, 196/5, 196/16, 205/13, 206/7, 206/24, 208/16, 209/13, 210/15, 211/15, 212/14, 213/11, 214/5, 215/9, 217/1, 217/15, 218/5, 219/9, 219/22, 220/19, 222/20, 224/10, 225/8, 226/1, 226/25, 228/8, 229/15, 230/20, 231/15, 232/12, 233/4, 234/3, 235/24, 236/24, 237/4, 237/10, 237/14, 237/17, 237/22, 238/16, 242/21, 243/19, 244/2, 244/10, 246/17, 246/21, 247/1, 248/4, 250/13, 251/20, 252/2, 252/9, 253/11, 254/14, 255/8, 256/5, 256/8, 257/6, 258/3, 259/8, 262/14, 263/7, 264/1, 264/12, 264/21, 265/2, 265/8,

265/11, 265/18, 266/4, 266/9, 266/12, 266/16, 267/6, 268/9, 269/4, 270/1, 270/4, 270/7, 270/21, 271/21, 273/3, 274/2, 274/8, 274/17, 274/20, 275/5, 275/17, 276/15, 277/12, 278/6, 278/24, 280/6, 281/14, 281/19, 282/7, 282/17, 283/4, 284/16, 287/1, 287/3, 287/10, 287/18, 288/17, 288/22, 288/24, 289/3, 289/6, 290/6, 291/20, 292/5, 294/10, 295/12, 298/3, 299/1, 299/3, 300a/3, 300a/10, 300a/47, 303/3, 303/21, 304/22, 305/2, 305/6, 306/5, 306/9, 307/22, 308/15, 309/17, 315/17, 319/10, 328/17, 338/5, 351/7, 355/20, 365/18, 369/20, 370/12, 375/7, 376/9, 376/14, 376/20, 378/16, 379/22, 382/20, 384/8, 384/9, 385/6, 389/18, 392/16, 394/11, 395/4, 395/12, 407/21, 410/21, 425/3, 436/5, 453/13, 454/2, 475/20, 480/2, 490/8, 500/2, 534/18, 552/19, 574/1, 579/5, 583/2, 591/8, 592/13, 608/19, 611/20, 643/14, 660/13, 671/15; **KP** XX-1, XXXI-3, LII-5, LXIV-7, LXVIII-4; **MT** A057; **UT** 189, 191, 244; **IS** 631, 652, 674, 696; **Jin'**. A2 27, B 142, G 12.

2.1.5.3.2. Zarf Tümleci Olarak *kalı* Soru Sözcüğü

kalı soru sözcüğü, (334) – (337), (271) – (303) ve (322) – (327) numaralı tanıklarda cümlede zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

(334) anta ötrü tükel bilge t(e)ngri t(e)ngri burkan ol sinhanımta--prabankan atl(ı)ğ bodis(a)t(a)vka inçe tip y(a)rılıkadı :: antağ ol antağ ol tözünler oğlıya k(a)ltı s(e)n ötünmiş teg inçip bo bodı tigme tuyunmak köngülüg soğançığ tatıglıg inçe nomnuñ işi ködügi itmeki yaratmakı alku barça bultukmaz .. AY 203/5.

“Ondan sonra eksiksiz bilge Tanrılar Tanrısı Burhan, o Sinhanımta Prabankan adlı Bodhisattva’ya, ‘Ey asil oğlu, senin rica ettiğin gibi bu aydınlanma denen sezgiyi tatlı, sevimli, ince öğretinin uygulanması mümkün değildir.’ dedi.”

(335) .. yme ok k(a)ltı yirteki .. koğ kıç--muqlar kolusınça .. amtı m(e)n kirtülüg et’özüm tilim köngülüm üze yükünür m(e)n ıçanu ol burkanlar kutınğa ..öge alqayu teginür m(e)n .. kıdıgsız edgülüg köllerin .. tapıg uduğ kılur m(e)n .. AY 350/10.

“Yine aynı yerdeki toz zerrecikleri sayısınca .. şimdi benim doğru vücudum, gönلüm ve dilim nedeniyle o burhanların kutuna secde eiyorum. Onları övüyor, onlara hayır dualar ediyorum. Göller gibi sınırsız iyiliklerle dolu oldukları için onlara hizmet ediyorum.”

(336) .. tıtağlarğa tayağlıg butmış ol :: alku uğurın igid nomda .. toğmışı yme b(e)lgülüg :: k(a)ltı yantır itig teg kılınç iy(i)n erksinür :: tört uluğlar bir--ikip .. timin bütmiş et’öz ol :: tıtağ iy(i)n evrilip .. öngi tüşüg tartarlar .. AY 365/13.

“Sebepler için dayanak olarak bitmiştir. Bütün zamanlarda sahte öğretilerde doğduğu yine açıktır. Aynı süslü gibi davranışına bağlı olarak güçlenir. Dör yüce birikip hemen bitmiştir. Sebebe göre çevrilerek. Farklı meyveyi çekerler.”

(337) .. ol ilteki kişiler .. saçılır artayur kıamagın .. **k(a)ltu** yanga tepmiş teg .. lınhua çeçeklig kölmenig .. küçlög katig yiil kelip .. uğursuz yıksız yiltirer kıadır yavlağ yağmur yağıp .. üd--süz kolusuz katuyur .. AY 552b/8.

“O kentteki kişiler her yere dağılıp azalacaklar. Aynı fil çarpmış gibi. Lotus çiçekli alanı güçlü rüzgâr gelip, zamansız kötü yağmur yağıp zamansız sıkıntıya sokacak.”

AY 198/3, 238/5, 264/6, 266/24, 284/19, 285/2, 290/23, 291/6, 292/11, 295/21, 300a/45, 302/11, 329/23, 335/2, 336/15, 349/7, 353/12, 364/20, 369/22, 379/7, 380/22, 382/1, 382/4, 382/7, 382/10, 383/2, 390/22, 392/21, 395/7, 417/21, 418/20, 423/13, 462/16, 488/2, 489/9, 491/21, 495/15, 495/20, 496/6, 531/5, 536/1, 563/12, 585/5, 613/10, 617/3, 625/13, 626/11, 640/14, 647/22, 651/2, 652/5; HT VIII 604, 789, 1312, 1348, 2003, 1881; KP XXXVIII-5, LXXVII-3; Āt-Āt. (MT) A053; Cuq. (MT) D017, 078; UT 1007; Jin'. B 171, 65, 89, 149, 212, 298, 302, E 10, 12, G 8; Block. 117; Vim. 243, 257, 365, 794; MTT 830; HT VII 532, 535, 1321, 1483, 1485, 1513, 1905; HT VIII 402, 558, 731, 1674, 1868.

2.1.5.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar

(338) [.....]ma . **ktu** iyin [.....] yaraşı kıu-a [.....] TT VII 16 23.

2.1.6. *kança* Soru Sözcüğü

UTS 109'da sözcük için verilen karşılık “nereye”dir.

DTS 418a'da, soru işlevli bu sözcüğün “nereye” anlamında kullanıldığı belirtilerek kullanımına örnekler verilmiştir.

Sözcük, EDPT, 634b'de “her nereye; nereye” biçiminde tanımlanmıştır. Yapısal olarak eşitlik eki almış olarak görülür; *ka:ñu vb.* ile aynı köke dayandığı belirtilir. Yapıtta, Harezmi Türkçesindeki *kança/kançaru* ve Osmanlıcadaki *kanca/kançaru* yapılarına da değinilmiştir.

Sözcüğün, mekân mefhumu arayan soru edatı olarak kullanıldığından söz eden Hacıeminoğlu, Eski Türkçedeki *kança* ile Karahanlı Türkçesindeki *kança* ve *kançuk* biçimlerine değinmiştir (1992: 271-272).

A Grammar of Old Turkic adlı çalışmada, sözcük, yön bildiren soru sözcükleri arasında sayılmış, yukarıda, *kanja* sözünün açıklanması sırasında söz ettiğimiz gibi bu yönüyle *kanja* ile örtüştüğü bildirilmiştir (Erdal 2004: 211, 214).

Orhon	Budist Uygur	Maniheizt	Hristiyan Uygur	Dindışı	Karahanlı
-------	--------------	-----------	-----------------	---------	-----------

Türkçesi Metinleri	Metinleri	Uygur Metinleri	Metinleri	Uygur Metinleri	Türkçesi Metinleri
-	6	-	-	-	16

Eski Türkçenin Uygurca döneminden başlayarak metinlerde saptadığımız *kança* soru sözcüğü, KP’de üç; M’de iki; U’da bir; KB’de on üç ve DLT’de üç kez kullanılmıştır.

Toplam: 22

2.1.6.1. *kança* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.6.1.A. Sözcük, aşağıdaki (339) – (347) numaralı tanıklarda gerçek soru işlevli olarak “*nereye?*” anlamında kullanılmıştır. Sözcük, aşağıda yer alan (349) ve (350) numaralı cümleler dışındaki tüm kullanımlarında *bar-* fiiliyle kullanılmıştır.

Yapı	<i>kança...</i>
	<i>kança</i> +F-KE
Anlam	nereye?

(339) ö[t?]rü tegin inçe tēp ayıttı amrak qadaşım eşinġ tuşunġ biziġ beş yüz eren **kança** bardı . . esen tegdi mü KP LIII-6.

“Sonra prens, ‘Sevgili kardeşim, arkadaşların, beş yüz adamımız **nereye** gitti? Sağ salım gittiler mi?’ diye sordu.”

(340) ögsüz ögi kanġsız kanġı siz boltunġuz amtı bizni irinç yarlıġ kılıp **kança** barır siz KP LXXVIII-1.

“Öksüzün anası, yetimin babası siz oldunuz. Şimdi bizi böyle mutsuz ve zavallı durumda bırakıp **nereye** gidiyorsunuz?”

(341) emgeklig ünin ıġlayu inça tep tedi neçök kılayın **kança** barayın M. Vat. 1.16.

“Acılı bir sesle ağlayarak, “Ne yapayım, nereye gideyim?” dedi.”

(342) bizni üz-eki amranmak bilginiġiz kança bardı . . bizni qodup **kança** b(a)rġalı saqınur siz M.Vat.2.06.

“Bizim üstümüzdeki sevmeye bilginize ne oldu? Bizi bırakıp **nereye** gitmeyi düşünüyorsunuz?”

(343) . . ötrü atası kilimbi ...[yek] öz pata ordusınğa kelip amrağ kızın bulmadın inçe tiptidi . . meniñ kızım **kañça** baryuğ ol tip tekreki tiri yekler inçe tip tidiler . . yekler uluğı a sizinğ kızınğız-nı arçunı toñğa kınup ildü bardı U II 25 21.

“Sonra babası Hidimba şeytan kendi Pata sarayına gelip sevgili kızını bulamayınca, ‘Kızım **nereye** gitmiş?’ dedi. Çevresinde biriken şeytanlar ‘Şeytanlar başı, kızınızı Prens Arjuna götürdü’ dediler.”

(344) kuruğ kaldı kalbüd uçup barsa can / bayat bildi **kañça** barır erse can KB 1525.

“Ruh uçup gidince vücut boş kalır; ruhun nereye gideceğini ancak Tanrı bilir.”

(345) kayudın kelir erki **kañça** barur / kayuda turur erki kayda yorır KB 1529.

“Nereden gelir, nereye gider; nerede durur, nerede yürür?”

(346) **9ança** bardıñ ay oğul / erdiñ mında inç amul / attın emdi sen tönğül / 9ıldıñ erse 9ılmağı DLT[BA] I, 74-17.

“Oğul, nereye gittin. Sen burada rahat, ilintisizdin. Attan vazgeç, yapacağını yaptın.”

(347) ağdı bulıt kökreyü / yağmur tolı sekriyü / 9alı9 anı ügriyü / **9ança** barır belgüsüz DLT[BA] I, 354-26.

“Bulut kökreyerek yükseldi; yağmur, dolu koşuşur, onu hava sürüyor, nereye gideceği belli değil.”

§ 2.1.6.1.B. 9ança soru sözcüğü, aşağıda yer alan (348) – (362) ile aşağıda yer alan (375) ve (376) numaralı örneklerde genellikle şartlı cümlelerde yer aldığı soru işlevini kaybedip belirsizlik işlevi üstlenerek “*her nereye*” anlamında kullanılmıştır:

Yapı	kañça...(genellikle ... -sA(r)...-Xr (ya da -gAy)
	kañçaF-KE+F-KE
Anlam	Her nereye

(348) amtı munı ekki köz teglerip sançayın bu **kañça** barğay kentü ölgey tep sağıntı KP LVII-6.

“‘Şimdi bunun iki gözünü de oyup kör edeyim. Nereye giderse gitsin, kendisi ölür’ diye düşündü.”

(349) burunduğluğ ol söz ti ve burnı teg / barur **9ança** yetse titir boynı teg KB 206.

“Söz, deve burnu gibi burundurukludur, dişi deve boynu gibi nereye çekilse oraya gider.”

- (350) kuruğ kaldı kalbüd uçup barsa can / bayat bildi **kança** barır erse can KB 1525.
 “Ruh uçup gidince vücut boş kalır; ruhun nereye gideceğini ancak Tanrı bilir.”
- (351) köngül kimni sevse körür közde ol / közün **kança** baksa uçar yüzde ol KB 3480.
 “Gönül kimi severse göz de onu görür. Göz nereye bakarsa orada o uçar.”
- (352) vefa yok bularda ozadın berü / közi **kança** baksa bu köngli naru KB 4521.
 “Bunlarda öteden beri vefa yoktur, gözleri nereye baksa gönülleri oraya akar.”
- (353) olar **kança** bardı körü bar saşın / saña ma naru bargu öd kün yakın KB 5138.
 “Onlar nereye gittiler, ibretle bak, düşün; oraya gidilecek yer senin için de yakındır.”
- (354) atı kaldı yalnıguk kişi kılkı bardı / bu kılkı **kança** bardı udu men barayı KB 6575.
 “İnsanın adı kaldı, insanlık kayboldu; insanlık her nereye gittiyse ben de arkasından gideyim.”
- (355) yılan yarpuzdın 9açar, **9ança** barsa yarpuz utru kelür DLT[BA] III, 40-1.
 “Yılan yarpuzdan kaçır nereye gitse ona karşı gelir.”
- (356) ağdı bulıt kökreyü / yağmur tolı sekriyü / kalık anı ügriyü / **kança** barır belgüsüz DLT[BA] I, 354-26.
 “Bulut kökreyerek yükseldi; yağmur, dolu koşuşur, onu hava sürüyor, nereye gideceği belli değil.”
- (357) burundukluğ ol söz ti ve burnı teg / barur **9ança** yetse titir boynı teg KB 206.
 “Söz, deve burnu gibi burundurukludur, dişi deve boynu gibi nereye çekilse oraya gider.”
- (358) köngül kimni sevse körür közde ol / közün **kança** baksa uçar yüzde ol KB 3480.
 “Gönül kimi severse göz de onu görür. Göz nereye bakarsa orada o uçar.”
- (359) vefa yok bularda ozadın berü / közi **kança** baksa bu köngli naru KB 4521.
 “Bunlarda öteden beri vefa yoktur, gözleri nereye baksa gönülleri oraya akar.”
- (360) olar **kança** bardı körü bar saşın / saña ma naru bargu öd kün yakın KB 5138.
 “Onlar nereye gittiler, ibretle bak, düşün; oraya gidilecek yer senin için de yakındır.”
- (361) atı kaldı yalnıguk kişi kılkı bardı / bu kılkı **kança** bardı udu men barayı KB 6575.
 “İnsanın adı kaldı, insanlık kayboldu; insanlık her nereye gittiyse ben de arkasından gideyim.”

(362) yılan yarpuzdın 9açar, **9ança** barsa yarpuz utru kelür DLT[BA] III, 40-1.

“Yılan yarpuzdan kaçır nereye gitse ona karşı gelir.”

KB 3856, 5202.

§ 2.1.6.1.C. Sözcük KB’de saptanan aşağıdaki (363) – (367) numaralı örneklerde soru işlevinin ötesinde, anlatımı güçlü kılmak için başvuru, düşüncenin olumsuzunu çağrıştıran bir “*nereye!*” ifadesi taşımaktadır. Bu ifade kimi zaman “*keşke...-mAsAn(ız)*” gibi bir anlam taşıyabilmektedir.

Yapı	<i>kança...</i>
	kança+F-KE
Anlam	Nereye! (keşke ...-mAsAn(ız))

(363) ögsüz ögi kanğısız kanğı siz boltunğuz amtı bizni irinç yarlıg kılıp **kança** barır siz KP LXXVIII-1.

“Öksüzün anası, yetimin babası siz oldunuz. Şimdi bizi böyle mutsuz ve zavallı durumda bırakıp **nereye** gidiyorsunuz?”

(364) emgeklig ünin ıglayu ınça tep tedi neçök kılayın **kança** barayın M. Vat. 1.16.

“Acılı bir sesle ağlayarak, “Ne yapayım, nereye gideyim?” dedi.”

(365) bizni üz-eki amranmak bilginiğiz kança bardı . . bizni kodup **kança** b(a)rğalı saşınur siz M.Vat.2.06.

“Bizim üstümüzdeki sevmeye bilginize ne oldu? Bizi bırakıp **nereye** gitmeyi düşünüyorsunuz?”

(366) amtı munı ekki köz teglerip sançayın bu **kança** barğay kentü ölgey tep saşıntı KP LVII-6.

“Şimdi bunun iki gözünü de oyup kör edeyim. Nereye giderse gitsin, kendisi ölü’ diye düşündü.”

(367) **9ança** bardıñ ay oğul / erdiñ mında inç amul / attın emdi sen tönğül / 9ıldıñ erse 9ılmağı DLT[BA] I, 74-17.

“Oğul, nereye gittin. Sen burada rahat, ilintisizdin. Attan vazgeç, yapacağını yaptın.”

§ 2.1.6.1.D. Sözcük, aşağıda yer alan (368) – (372) numaralı tanıklarda gerçek

soru işlevli olarak “*nereye?*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>kança...</i>
	kança+F-KE
Anlam	Nereye?

(368) ö[t?r]ü tegin inçe tēp ayıttı amrak kıdaşım eşinġ tuşunġ biziġ beş yüz eren **kança** bardı . . esen tegdi mü KP LIII-6.

“Sonra prens, ‘Sevgili kardeşim, arkadaşların, beş yüz adamımız **nereye** gitti? Sağ salım gittiler mi?’ diye sordu.”

(369) . . ötrü atası kilimbi ...[yek] öz pata ordusınġa kelip amrak kızın bulmadın inçe tiptidi . . meniġ kızım **kança** baryuk ol tip tekreki tiri yekler inçe tip tidiler . . yekler uluġı a sizinġ kızınġız-nı arçunı tonġa kıunup ildü bardı U II 25 21.

“Sonra babası Hidimba şeytan kendi Pata sarayına gelip sevgili kızını bulamayınca, ‘Kızım **nereye** gitmiş?’ dedi. Çevresinde biriken şeytanlar ‘Şeytanlar başı, kızınızı Prens Arjuna götürdü’ dediler.”

(370) kıayudın kelir erki **kança** barur / kıayuda turur erki kıayda yorır KB 1529.

“Nereden gelir, nereye gider; nerede durur, nerede yürür?”

(371) seniġde ozaķı ajun tutġuķı / kıanı **kança** bardı kıanı ol küķi KB 5137.

“Senden önce dünyaya hâkim olanlar hani, nereye gittiler; o kudret ve ihtişamları nerede?”

(372) isiz bu yigitlik kıanı **kança** bardı / tilep bulmadım men neçe met ilettem KB 6524.

“Yazık bu gençliğe, hani nereye gitti? Ne kadar arayıp arattımsa da bulamadım.”

KB 3856, 5202.

§ 2.1.6.1.E. Sözcük, KB’de saptanan (373) ve (374) numaralı örneklerde yer aldığı *kalı kança* ikilemesi içerisinde Türkiye Türkçesindeki “*nitelik*” anlamında kullanılmıştır:

Yapı	<i>kalıkança...</i>
	kalı kança+F-KE
Anlam	nitelik

(373) kalı **kança**ka kirme tutğıl özünğ / kalı **kançasız** bil uzatma sözünğ KB 27.

“Nice ve nasıl olduğuna karışma, kendini tut, onu nicesiz ve nasılsız bil, sözü uzatma.”

(374) bir ol bar siziksiz kalı **kançasız** / köngülde yırak tutğu oğşag menğiz KB 3720.

“Şüphesiz, nicesiz ve nasılsız olan bir tek O’dur; onun benzeri olduğu düşüncesini gönülden uzak tutmak gerekir.”

2.1.6.2. Sözcük Türü Olarak **kança** Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde saptanan örneklerin büyük çoğunluğunda yer zarfı görevinde kullanılmıştır. KB’deki, yukarıda “*nitelik*” anlamında kullanıldığının belirtildiği üç örnekte ise sözcüğün isim olarak görev aldığı görülmektedir.

2.1.6.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan **kança** Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri gösterilen, yukarıda yer alan (339) – (372); aşağıda yer alan (375) ve (376) numaralı cümlelerin tümünde zarf görevinde kullanılmıştır.

KP LIII-6, LVII-6, LXXVIII-1; **M. Vat.** 1.16., 2.06.; **U II** 25 21; **KB** 206, 1525, 1529, 3480, 3856, 4521, 5137, 5138, 5202, 6524, 6575; **DLT[BA]** I, 74-17, 354-26, **III** 40-1.

2.1.6.2.2. İsim Görevinde Kullanılan **kança** Soru Sözcüğü

kança soru sözcüğü, KB’den alınan ve aşağıda yerleri belirtilen yukarıdaki (373) ve (374) numaralı tanıklarda **kalı** soru sözcüğü ile kalıplaşarak **kalı kança** ikilemesini oluşturmuştur. Bu ikileme her iki tanıkta da cümlede isim görevinde kullanılmıştır.

KB 27, 3720.

2.1.6.3. Cümle Ögesi Olarak **kança** Soru Sözcüğü

Sözcük, yer zarfı görevinde kullanıldığı cümlelerde dolaylı tümleçtir. İsim olarak kullanıldığı durumlarda ise dolaylı tümleç ve özne görevinde kullanılmıştır.

2.1.6.3.1. Zarf Tümleci Olarak *kança* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki cümlelerle yukarıda yer alan (339) – (374) numaralı cümlelerin tümünde zarf tümleci görevindedir. *kança* soru sözcüğü, aşağıdaki (377) ve (378) numaralı cümlelerde yer aldığı *kanı kançasız* ikilemesi içerisinde de zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

(375) beg ol bu köngül kör kamuğ öz kulu / begi kança barsa udu kul yolu KB 3856.

“Bu gönül beydir, vücut da onun kulu; bey nereye giderse kul onu takip eder.”

(376) bu begler baş ol kança barsa başı / uğula barır barça uğmuş kişi KB 5202.

“Bu beyler baştır, baş nereye giderse, onu izleyen bütün insanlar da ona uyarlar.”

(377) kalı kançağa kirme tutğıl özünğ / kalı kançasız bil uzatma sözünğ KB 27.

“Nice ve nasıl olduğuna karışma, kendini tut, onu nicesiz ve nasılsız bil, sözü uzatma.”

(378) bir ol bar siziksiz kalı kançasız / köngülde yırak tutğu oğşağ meñgiz KB 3720.

“Şüphesiz, nicesiz ve nasılsız olan bir tek O’dur; onun benzeri olduğu düşüncesini gönülden uzak tutmak gerekir.”

KP LIII-6, LVII-6, LVIII-1; **M. Vat.** 1.16., 2.06.; **U II** 25 21; **KB** 206, 1525, 1529, 3480, 4521, 5137, 5138, 6524, 6575, **DLT [BA] I**, 74-17, 354-26, **III**, 40-1.

2.1.6.3.2. Dolaylı Tümleç Olarak *kança* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki cümlede *kanı kançaka* yapısı içerisinde dolaylı tümleç olarak kullanılmıştır.

(379) kalı kançaka kirme tutğıl özünğ / kalı kançasız bil uzatma sözünğ KB 27.

“Nice ve nasıl olduğuna karışma, kendini tut, onu nicesiz ve nasılsız bil, sözü uzatma.”

2.1.7. *kançuğ* Soru Sözcüğü

DTS 418a’da bulunan *qançuq I* maddesinde sözcüğün, “nereye” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

EDPT 635a’da yer alan bu birleşik sözcüğün bir *Hapax Legomenon* olduğu belirtilmiş, *kaçça* soru sözü ile *ok* kuvvetlendirme edatının birleşmesiyle oluşmuş bir sözcük olduğu vurgulanmıştır. Yapıtta, sözcüğün DLT’de kullanıldığı belirtilmiştir.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	-	-	-	-	1

Sözcük, Karahanlı Türkçesi metinlerinden DLT’de bir kez kullanılmıştır.

Toplam: 1

2.1.7.1. *kaççuk* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, aşağıda yer alan ve DLT’de saptanan tek örnekte “*her nereye*” anlamını karşılamaktadır. Bu cümlede eksiltilmiş bir şart yapısı sezilmektedir. Çünkü belirsizlik anlamı neredeyse tüm soru sözcükleri (ve bu arada *kaçça*) için şart yapısıyla sağlanmaktadır. Belki de bu cümlede olması gereken *kaççuk kaçar [erse]* yapısı vezin gereği eksiltilmiştir.

Yapı	<i>kaççuk...</i>
	kaççuk+F-KE
Anlam	Her nereye

(380) kırvı çuvaç kıruldı / tuğum tikip uruldı / süsi otun oruldı / **kaççuk** kaçar ol tutar¹³ DLT [BA] I 195-4.

“Hanın yuvarlak çadırı kuruldu, tuğ dikilip nöbet davulu vuruldu, düşman askeri ot gibi biçildi, nereye kaçarsa kaçsın (ordu) tutacaktır.”

¹³ DLT’de saptanan bu sözcüğü Atalay [BA] (1998) ve Tekin (1989) *kaççuk*; Dankoff-Kelly (1985) ise *qañç-oq* biçiminde okumuştur. Sözcük, Atalay [BA] (1998: I-195)’da “*nereye*”; Tekin (1989: 43)’de

2.1.7.2. Sözcük Türü Olarak *kañcuq* Soru Sözcüğü

kañcuq soru sözcüğü, yukarıdaki tek örnekte yer zarfı görevinde kullanılmıştır.

2.1.7.3. Cümle Ögesi Olarak *kañcuq* Soru Sözcüğü

Sözcük yukarıda verilen cümlede zarf tümleci görevindedir.

2.1.8. *kañda* ~ *kañta* Soru Sözcüğü

Sözcük, UTS 110'da yer almaktadır. Burada sözcüğün “nerede” anlamını karşıladığı belirtilmiştir.

DTS 419a'daki *qanta* sözcüğü kanda maddesine gönderilmiş, yapıtta 418a'da yer alan sözcüğün “nerede” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Bu soru sözcüğü, EDPT'de *ka:ñu:* sözüne gönderilmiştir.

Türk Dilinde Edatlar'da Hacıeminoğlu, sözcüğün yapısını *kan+da* biçiminde açıklamış, cümleye mekân anlamı kattığını söylediği sözcüğün kullanımına, Karahanlı Türkçesi ürünlerinden başlayarak, örnekler vermiştir (1992: 272).

A Grammar of Old Turkic yapıtında Erdal, sözcüğü soru sözcükleri içerisinde yer anlamı taşıyan *kaña*, *kanta*, *kantan*, *kañça* sözcükleri arasında sıralamış, ilerleyen bölümlerde sözcüğün daha çok yazılışı üzerinde durmuştur (2004: 211, 214).

Sözcük, Uygurcanın Budist çevre metinlerde kullanılmıştır. *kañda~kañta* soru sözü erken dönem Uygur metinlerinden itibaren saptanabilmiştir.

Sözcük, DLT'de, *kañda* biçiminde de kullanılmıştır. Kaşgarlı Mahmut, Oğuz ve Kıpçak boylarının öbür Türklerce *q-* sesi ile seslendirilen kimi sözcüklerin *h-* sesiyle kullanıldığını anlatır. Bu arada *kañda~kañta* biçimlerine de değinir DLT [BA] III, 218.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	21	2	-	-	5

Sözcük, AY'de yedi; BT 13'te bir; HT'de dört; Jin'.de iki; KIP'te bir; M'de

“nasıl” olarak anımlandırılmış; Dankoff-Kelly (1985:126)'de *qanu* maddesi altında yer verilen sözcük için İngilizce karşılık verilmeksizin sözcüğün Arapça karşılığının “*kayfa*” olduğu belirtilmiştir.

dört; IB’de bir; Man.’da bir; U’da iki; DLT’de beş kez kullanılmıştır.

Toplam: 28

2.1.8.1. *ķanda ~ ķanta* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.8.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (381) – (395) numaralı cümlelerde gerçek soru işlevli olarak “*nerede?*” anlamında kullanılmıştır. Sözcük, (389) – (391) numaralı kullanımlar dışındaki tüm örneklerde *er-* fiiliyle ya da *ol* zamiriyle sonlanmış, cümlede yüklem yapılmıştır. Sözcüğün, fiile bağlandığı örnekler (390), (396), (397), (399) ve (403) numaralı tanıklardır. Bunlar dışındaki tüm kullanımlarda sözcük, bir isim olarak ((398) *kanta?*) ya da bir isim unsuruna bağlanarak ((391) *ķanda erki*, (400) *ķanda erinç*) cümlede yüklem olmuştur.

Yapı	<i>ķanda~ķanta...</i>
	<i>ķanda~ķanta+...F-KE</i>
Anlam	nerede?

(381) .. ol üdün m(a)has(a)tıvı tiginning tapıgıları tiginimiz keçdi tip kaçan bartı yorınğlar *ķanta* ol istelim tip tiy(i)şdiler .. AY 620/14

“O zaman Prens Mahasatvi’nin hizmetçileri ‘prensimiz gitti’ diyerek gittiklerinde, ‘yürüyün, o neredeyse isteyelim’ dediler.”

(382) .. t(e)rkin sözleng (15) buryuķa .. kiçigi oğlum *ķanta* ermiş .. AY 624/15

“Ey emrim altındakiler, küçük oğlumun nerede olduğunu çabuk söyleyin.”

(383) kişike .. ilig begning ögüki bodıs(a)t(a)v (10) tigin *ķanta* ol tip :: AY 635/10

“‘Kişiye.. beyin sevgili yavrusu Bodisatav Prens nerede’ diyerek...”

(384) ötrü ol *ķanta* erür tip ayıttı Jin’. 17/1

“O nerede?’ dedi.”

(385) bo savıg eşid[ip] ... öñgi kırtış-ı tegşilip özümün bagrımnın üzdeçi ögükk(i)y-em *ķanta* ol BT 13.

2.J.17

“Bu sözü işitip...yüzünün rengi değişerek bağrımnı delen sevgili yavrum nerede?...”

- (386) : ötrü ol lovudi han amtı ol kişi **ḡanta** erür tip ayıtdı: Jin'. A₁ 1.
 “Sonra o Lovudi Han, ‘O kişi şimdi nerede?’ diye sordu.”
- (387) : samtso /açari/ kumari **ḡanta** ermiş tip /korkup/ belinḡlep inçe tip tidi ... Tug.Hüen V 2-16.
 “Tripitaka Ustası, ‘Kumari neredeymiş?’ diye korkuyla sordu ve şöyle dedi: (...).”
- (388) ay siz-ler ne kişi-siz ... buḡay ḡy-a kiḡiḡ üçüz (?) ... kenj-e ton kedmiş turur /siz/-ler : toyn-lar
 kiginḡ birdi : /biz/ erser toyn-biz tip : arḡant /söz/-ledi antaḡ erser meninḡ baḡşım kaşip tḡri
 burhan /**ḡan/ta** yrılıḡar tip : kiginḡ /b/irti-ler ürḡ iç boltı : ... Tug.Hüen V 61-25.
 “‘Sizler kimsiniz? Bukaya kasaya elbisesi giymişsiniz.’ Rahipler cevap verdi: ‘Bir rarihbiz.’
 Aziz, ‘Öyleyse benim ustam Kaşip Tanrı nerededir?’ deyince cevap verdiler: ‘Uzun süre oldu ...’”
- (389) : baḡşıs/ / arḡant bu ötmek **ḡanta** bar erki tip tḡridem köz /üz/e kördi : Tug.Hüen V 70-21.
 “Ustası Aziz, ‘Bu geçme nerede var ki?’ diyerek ilahi gözle gördü.”
- (390) : sanḡram bütüḡte udun han ikileyü yana ötüḡti : sarsam büte tükedi iç/in/te olurdaḡ burhan
 körki **ḡanta** yrılıḡar erki tip Tug.Hüen V 76 23.
 “Manastır bittiḡinde han; ‘Manastır tamamlandı. İçinde oturacak Burhan nerededir acaba? diye
 ikinci kez ricada bulundu.”
- (391) /////////////// köḡül bulup törtḡdin sınḡa[r]//////////////////// up inçe tip tidi . . **ḡanta** erki ol .. U III 45 6.
 “Gönül bulup dört yandan-up ‘Nerede acaba?’ dedi.”
- (392) ... -/ke balıḡ uluşta yig ... arıḡ simeḡ .. **ḡanta** ol ... M 40-2
 “... şehirde en iyisi ... orman ve koruluk nerededir?”
- (393) **ḡanda**: “Nerede?” anlamına bir edattır. “ḡanda erdinḡ=nerede idin?” ı harfi ḡayda kelimesinin ı
 sinden çevrilmiştir. Aslı “ḡayuda”dır. DLT [BA] I, 418-23.
- (394) ḡayda: “nerede?” ḡayda sen=nerdesin? ı ile **ḡanda** dendiḡi gibi ḡayuda dahi denir.” DLT [BA]
 III, 173-6.
- (395) (...) Yine öbür Türklerin **ḡanda** erdinḡ dedikleri yerde bunlar ḡanda erdinḡ derler ki ‘nerede
 idin’ demektir DLT[BA] III, 218-23.

§ 2.1.8.1.B. Sözcük soru işlevi dışında aşağıdaki (396) – (400) numaralı tanıklarda, bulunduğu cümledeki yargının olumsuzunu anlatan bir kuvvetlendirici

olarak kullanılır:

Yapı	<i>ķanda~ķanta...</i>
	ķanda~ķanta+F-KE
Anlam	nerede!

(396) t(e)glük ķulun ırk(e)k yunt(t)a (e)mig til(e)yür kün ortu yütürüp tün ortu **ķ(a)nta** n(e)güde bulġ(a)y ol tir. IB 24.

“Kör (bir) tay, (emmek için) erkek attı meme arıyor. Güpegündüz kaybedip gece yarısı **nerede**, nasıl bulacak?” (Bulamaz ki!)

(397) :: taķı [yme] ayıtmış k(e)rgek .. t(e)ngirim birk(e)ye m(e)n yalañguz özk(e)yem .. bir tilk(e)y--em üze t(e)ngirim sizni tüzü tükel öggeli **ķanta** uġay m(e)n :: AY 114/17

“...ve yine şöyle söylemeli: Biricik Tanrım, ben tek başıma, bu dilcaġızım la sizi hakkıyla övmeye nerede ulařacaġım?” (Ulaşamam ki!)

(398) biş baķar teñġinçe tavarı(m) yoķ **ķanta** taķı biş yüz yaratmaķ birü uġay men M 10-39

“Beş bakırım bile kalmadı, beş yüz altını nereden (bulup) verebileyim?”

(399) bir baķar teñġinçe edim tavarı(m) yoķ biş yüz baķar taķı **ķanta** bulġay M 11-13

“Bir bakırlık dahi malım mülküm yok, beş yüz bakırı nereden bulayım?”

(400) bardı közü m yaruķı / aldı özü m konuķı / **ķanda** erinç ķanıķı¹⁴ / emdi uğın uđġarur DLT [BA] I, 46-20.

§ 2.1.8.1.C. Sözcük, şartlı yapılarla birlikte kullanıldıġı ařaġıdaki (401) ve (402) numaralı tanıklarla şartlı yapı içermeyen (403) numaralı tanıkta “*her nerede*” anlamı vermektedir. (403) numaralı tanıkta belki de olması gereken şartlı yapı (tüşer [erše]) eksilti miştir.

Yapı	<i>ķanda~ķanta...-sAr...-Xr</i>
	ķanda~ķanta+F-KE
Anlam	Her nerede

¹⁴ Bu şiir parçasının üçüncü dizesinin son sözü olan *ķanıķı*, Atalay’a göre *ķanıķ* “kanmış, kanık” anlamında kullanılan sözcüktür. Atalay bu bölümü “Nerede o dileġine eren?” biçiminde çevirmiştir. Dankoff-Kelly (1985: III, 126) ve Tekin (1989: 82), sözcüġü *ķanı* sözcüġü üzerine anlatımı

(401) .. anın [bolar]--nı sımtağsız kıvır[mış] k(e)rgek yazuklap .. **ķanta** [birök] bar erser .. ezüg armaķ kişiler .. artaturlar [il ķanıg] il orunıntın taydurup .. m[ontag]--lartın artayur.. AY 563/7

“Onunla bunları gayretle bir araya getirmek gerekir. Sahte, gerçek olmayan kişiler her neredeyse memleketi, hanı yerinden edip mahverderler. Bunun gibiler yüzünden bozulur..”

(402) . . ķop türlü edgü kılınķ kazğançı taluy ögüzde teriñgrek titir ağlaķ tözkerinķsiz erdemi ol erür **ķanta** atasar anta ok eşidür içginmaz mungınta emgekinte ara kirür ozğurur . . KİP 210

“Türlü türlü iyi davranışları, sevdaları denizlerden, ırmaklardan daha derindir. (İşte) yüksek, anlaşılması güç kabiliyeti budur. (Adını) **nere**de ansalar hemen orada işitir, onulmaz ızdırapları arasına girer,onu kurtarır.”

(403) ündep uluğ tabaru tavraķ kelip yügürgil / ķurğak yılın buğun kör **ķanda** tüşer kodı ıl DLT [BA] III, 69-2.

“Bir büyük seni çağırırsa aceleyle koş, kurak yıllarında halkına bak, nereye konarlarsa sen de birlikte kon.”

2.1.8.2. Sözcük Türü Olarak **ķanda~ķanta** Soru Sözcüğü

2.1.8.2.1. İsim Görevinde Kullanılan **ķanda~ķanta** Soru Sözcüğü

ķanda~ķanta soru sözcüğü, yukarıdaki (381) – (387), (389), (391), (393) - (395), (398), (400), (401) ve (404) numaralı cümlelerde isim görevinde kullanılmıştır.

2.1.8.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan **ķanda~ķanta** Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda yer alan (388), (390), (396), (397), (402) ve (403) numaralı tanıklarda zarf görevindedir.

2.1.8.3. Cümle Ögesi Olarak **ķanda~ķanta** Soru Sözcüğü

2.1.8.3.1. Yüklem Olarak Kullanılan **ķanda~ķanta** Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıdaki (381) – (387), (391), (393) - (395), (398), (400) numaralı cümlelerde ve aşağıdaki (404) numaralı cümlede yüklem olarak kullanılmıştır.

(404) .. ötrü ilig beg ańğa ay buryuķa amraķ atayım m(a)has(a)tvı **ķanta** ermiş tip ayıtı y(a)rılıķadı AY

kuvvetlendirme amaçlı getirilen +ķı aitlik ekine bağlarlar ki aynı yapı (ķanıķı) KB’de (5494) de

624/7

“Sonra han ona ‘Ey buyruğum, sevgili Mahasatvı neredeymiş?’ diye sordu.”

2.1.8.3.2. Zarf Tümleci Olarak Kullanılan *ķanda~ķanta* Soru Sözcüğü

ķanda~ķanta soru sözcüğü, (388), (390), (396), (397), (402), (403) ve (405) numaralı tanıklarda zarf tümlecidir.

(405) :: birk(e)ye edgüsin böle alıp ..ol birk(e)ye edgününg tamızımķa ..ülüğün tüketgeli bultuķmaz ..

ķanta takı bultuķğay .. AY 351/4

“Yalnızca bir iyiliğini alıp, o biricik iyiliğin bir damlası kadar payı tamamlamak mümkün değildir.. Nerede mümkün olacak ki?”

2.1.8.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar

(406) .../ / / şunğın *ķanta* /- ... M 11-18

“.../// nerede (?) /-...”

(407) ////////// *ķanta* yok erser .. ol ////////// U III 8 17.

“Nerede yoksa .. o...”

2.1.9. *ķantan* Soru Sözcüğü

Sözcük UTS’de yer almazken, DTS 419a’daki *qantan* maddesi *kantın* sözcüğüne gönderilmiş, burada, sözcüğün “nereden” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir.

Bu soru sözcüğü, EDPT’de, *ka:ńu:* sözcüğüne gönderilmiştir.

Hacıeminoğlu, sözcüğün kan+tan, kan+dın biçiminde oluştuğunu bildirdikten sonra mekân işlevli bu soru sözcüğünün kullanımlarına örnekler vermiştir (1992: 272).

Erdal, sözcüğü yer ifadesi taşıyan soru sözcükleri arasında saymıştır (2004: 211).

ķantan soru sözcüğü, yalnızca Orhon Türkçesinde kullanılmıştır. Sözcük, Köl Tigin yazıtında iki ve Bilge Kağan yazıtında yer alan paralel bölümde olmak üzere toplam dört kez saptanmıştır. Ancak, belirtildiği gibi bu kullanımlar yazıtların paralel

bulunmaktadır.

bölümlerine aitti. Dolayısıyla sözcük aslen iki kez kullanılmıştır. Uygurca döneminde “nereden” anlamını karşılayan sözcük *ķayudın* soru sözcüğüdür. Bunun yanında çok nadir de olsa *ķantaran* / *ķantıran* sözüne rastlamak mümkündür.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
4 (2)	-	-	-	-	-

Sözcük, KT’de ve BK’de ortak kullanımda ikişer kez kullanılmıştır.

Toplam: 4 (2)

2.1.9.1. *ķantan* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, Orhon yazıtlarında saptanan aşağıdaki kullanımlarda hatırlatma ve uyarma işlevli “*nereden!*” anlamında kullanılmıştır:

Yapı	<i>ķantan...</i>
	ķantan+F-KE
Anlam	Nereden!

(408) : türük : bod(u)n : (e)rt(i)n] ökün : kür(e)güñg(i)n : üçün : ig(i)dm(i)ş : bilge :
 k(a)ğ(a)n(i)ñg(i)n : (e)rm(i)ş b(a)rm(i)ş : (e)dgü (e)l(i)ñge : k(e)ntü : y(a)ñg(i)lt(i)ğ : y(a)bl(a)k
 : kigürt(ü)g : y(a)r(a)kl(i)ğ : **ķ(a)nt(a)n** : k(e)l(i)p : y(a)nya (e)ltdi : sünğ(ü)gl(ü)g : **ķ(a)nt(a)n**
 : k(e)l(i)p(e)n : süre (e)ltdi KT D 23, BK D 19

“(Ey) Türk halkı, (kötü huyundan) vazgeç ve nadim ol! İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hata ettin (ve) nifak soktun. Silahlı (düşman) nereden gelip (seni) bozguna uğrattı (ve) dağıttı? Mızraklı (düşman) nereden gelip de (seni) yerinden yurdundan) sürüp kaçırtdı?”

2.1.9.2. Sözcük Türü Olarak *ķantan* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıdaki (408) numaralı cümlede de görüldüğü gibi isim görevinde kullanılmıştır.

2.1.9.3. Cümle Ögesi Olarak *kantān* Soru Sözcüğü

kantān soru sözcüğü, (408) numaralı tanıkta, Orhon yazıtlarında saptanan iki kullanımda da dolaylı tümleç görevinde kullanılmıştır.

2.1.10. *kantāran* ~ *kantıran* Soru Sözcüğü

Sözcük, UTS’de ve EDPT’de yer almazken DTS 419a’da, “nereden” biçiminde açıklanmıştır.

Erdal, *mundırtın*, *muntıran*, “buradan”; *antırdın*, *antıran* “oradan”; *mintirdin* “benden”; *sindirtin* “senden”; *kantāran*, *kantıran* “nereden” sözcüklerindeki +*Dİr*, +*Dur* biçim birimini Türkçede bağımsız olarak görülmeleyen ancak Moğolcada yönelme durumunun temel varyantı olan ek bir unsur olarak açıklamıştır (2004: 203, 214).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheizt Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	2	-	-	-	-

kantāran / *kantıran* soru sözcüğü, Uygur dönemi yapıtlarından AY’de bir; M’de bir olmak üzere toplam iki kez saptanmıştır.

Toplam: 2

2.1.10.1. *kantāran* ~ *kantıran* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.10.1.A. On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde kullanımı sınırlı sayıda olan bu sözcük, aşağıdaki (409) numaralı tanıkta “*neden?*” anlamı taşımaktadır:

Yapı	<i>kantāran~kantıran...</i>
	<i>kantāran~kantıran</i> +F-KE
Anlam	neden?

(409) bo muntağ törlüg amraqtın adrılmaq açığ emgek *kantāran* b(e)lgürdi erki-i .. M. Vat. 2. 06

“Bu kadar çok sevgili (dosttan) ayrılmanın acısı, üzüntüsü neden belirdi ki?”

§ 2.1.10.1.B. Sözcük, aşağıda AY’de saptanan ve (410) ile gösterilen tek örnekte soru işlevli olarak “*nere*den?” anlamını üstlenmiştir:

Yapı	<i>ğantaran~ğantıran...</i>
	ğantaran~ğantıran+F-KE
Anlam	nere

(410) :: köngül .. köngülteki nom--ları takı *ğantıran* bultukar :: köngül .. köngülteki nomları bolmağuşa erser bo nomuş yene neçökin bilgeli uğğalı bultu--kar tip tidi:: AY 390/

“Gönül, gönüldeki öğretileri nereden edinir? Eğer bu öğretiler yoksa bilmeyi ve anlamayı nasıl başarır?”

2.1.10.2. Sözcük Türü Olarak *ğantaran ~ ğantıran* Soru Sözcüğü

ğantaran~ğantıran soru sözcüğü yukarıdaki örneklerin tamamında zarf olarak kullanılmıştır.

2.1.10.3. Cümle Ögesi Olarak *ğantaran ~ ğantıran* Soru Sözcüğü

Sözcük on üçüncü yüzyıl öncesinde, yukarıdaki örneklerde de görüleceği gibi, cümlede zarf tümleci olarak görev almıştır.

ğanyu bk. *ğayu* Soru Sözcüğü

ğanyuda bk. *ğayda / ğayuda* Soru Sözcüğü

ğanyudın bk. *ğayudın* Soru Sözcüğü

2.1.11. *ğanğa* Soru Sözcüğü

Yalnızca Maytrısimit’te rastladığımız sözcük, UTS, DTS ve EDPT’de yer almamıştır. Sözcüğün yapısı, *ğanı+ga> kanga> kaŋa* olmalıdır.

Erdal, soru ve belirsizlik sözcüklerini sıralarken *ğanğa* yapısının “nereye”

anlamında yönelme durumu eki almış bir sözcük olduğunu belirtmektedir, Erdal ayrıca soru sözcüklerinden söz ederken Maytrısimit'teki kullanımına değinerek *kaŋa* sözünün çok ender görüldüğünden söz ederek yönelme ve yön gösterme bildiren sözcüğün kullanım açısından *kaŋça* sözüyle örtüştüğünü bildirir (2004: 211, 214).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	1	-	-	-	-

Sözcük, Uygur dönemi metinlerinden M'de bir kez kullanılmıştır.

Toplam: 1

2.1.12.1. *kaŋga* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesinde saptanan (411) numaralı tek örnekte “*nereye?*” anlamında soru işlevli olarak kullanılmıştır.

Yapı	<i>kaŋga</i> ...
	<i>kaŋga</i> +F-KE
Anlam	nereye?

(411) kamağ ağılıkımtağı ed tavarımın buşıçı koltğuçıdıntarlar ilitdi—ler etüzümdeki küçümin sen

karımağ ilitü bardıŋ *kaŋga* yatzun bükün ... (M 12-49)

“Hazinemdeki bütün malımı mülkümü, sadakacı dilenci rahipler götürdüler. Vücudumdaki gücümü, kuvvetimi sen, ihtiyarlık, alıp gittin! Nereye yatsın?”

2.1.11.2. Sözcük Türü Olarak *kaŋga* Soru Sözcüğü

Sözcük, Maytrısimit'ten alınan tek örnekte zarf görevindedir.

2.1.11.3. Cümle Ögesi Olarak *kaŋga* Soru Sözcüğü

kaŋga soru sözcüğü yukarıda verilen cümlede dolaylı tümleç görevinde

kullanılmıştır.

2.1.12. *kanı* Soru Sözcüğü

Sözcük, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*’nde bulunmazken EDPT’de *ka:nu:* maddesine gönderme yapılmıştır.

DTS 418a’da yer alan *kanı* I maddesinde sözcük için verilen karşılık “nerede”dir.

Hacıeminoğlu, sözcüğün “mekân mefhumunu arayan soru edatı olduğunu belirtmiş, tanıkları, Karahanlı Türkçesi ürünlerinden başlayarak sıralamıştır (1992: 273).

Erdal, “nerede” anlamında kullanılan bu sözcüğün daha çok sözbilimsel sorular yaptığını bildirir. Yazar, sözcüğün belirtme biçimli olmasına karşın temel olarak böyle bir işlevi içermediğinden söz eder (2004: 214).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
2	1	-	-	-	85

Sözcük, Orhon Türkçesi metinlerinden KT’de iki; Budist Uygur metinlerinden HT (Tug.Hüen)’de bir; Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de altmış altı; DLT’de dört ve AH’de on beş kez kullanılmıştır.

Toplam: 88

2.1.12.1. *kanı* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.12.1.A. Sözcük, aşağıdaki (412) – (417) ve (424) – (433) numaralı tanıklarda, düşünceyi kuvvetlendirme ya da olumsuz çağrışım sağlama amaçlı, gerçek soru işlevi dışında olan bir “nerede!” anlamına sahiptir.

Yapı	<i>kanı...</i>
	kanı+F-KE
Anlam	Nerede, hani ki

(412) türük : k(a)ra k(a)m(a)ğ : bod(u)n : (a)nça tim(i)ş : ill(i)g : bod(u)n (e)rt(i)m : il(i)m : (a)mtı **k(a)nı** : k(e)mke : il(i)g : k(a)zg(a)nur m(e)n : tir (e)rm(i)ş : k(a)ğ(a)nl(ı)ğ : bod(u)n : (e)rt(i)m : k(a)ğ(a)n(ı)m **k(a)nı** : ne k(a)ğ(a)nka : iş(i)g küç(ü)g : birür m(e)n : tir (e)rm(i)ş : (a)nça tip : t(a)bğ(a)ç : k(a)ğ(a)nka : y(a)ğı bolm(ı)ş : KT D 9 [2].

“Türk avam tabakası şöyle demiş: ‘Devlet sahibi (bir) halk idim; devletim şimdi nerede? Kimin için ülkeler fethediyorum.’ der imiş, ‘Hakan sahibi (bir) halk idim; hakanım nerede? Hangi hakana itaat ediyorum.’ der imiş, böyle deyip Çin hakanına düşman olmuş.”

(413) kim erse munı teg itermü **kani** / itigli bar erse öger men anı KB B 25.

“Bunun gibi bire eser meydana getirecek nerede (yok ki)? Yapan varsa ben onu da överim.”

(414) süçig bu tiriglik açığ bu ölüm / anundı **kani** emdi kaçğu yolum KB 1170.

“Bu hayat tatlı; ölüm ise acıdır. Ölüm hazırlandı, şimdi kaçacak yolum nerede (yok ki)?”

(415) bir ök sen maŋga kör ay kılkı köni / sizi öz yitürse adın bir **kani** KB 3133.

“Ey dürüst tabiatlı, sen benim için teksin, seni kaybedersem başkası nerede? (yok ki)”

(416) **kani** inç il itgü tegümez özüm / bu iş iş öze boldı yummaz közüm KB 5499.

“Huzur ve memleket düzeni hani, nerede? Onlarla uğraşamıyorum, iş iş üstüne yığıldı, gözümü yumacak zaman bile yok.”

(417) **kani** bir könilik kılığlı **kani** / **kani** tenğrilik iş yorığlı **kani** KB 6479 [4].

“Hani, doğrulukla hareket eden nerede? Hani, Tanrı’ya yaraşan iş nerede?”

KB 570, 1094, 1201, 1384, 1386, 1397, 1399, 1576, 1614, 1615, 3439, 3636, 3784, 4024, 4710, 4711, 4712, 4713, 4714, 4715, 4716, 4717, 4718, 4725, 5099, 5116, 5137, 5195, 5278, 5369, 5569, 5778, 5958, 6315, 6405, 6437, 6438, 6439, 6440, 6441, 6442, 6443, 6444, 6459, 6470, 6471[2], 6472 [2], 6475, 6480, 6482, 6483, 6524, 6555, 6585, 6592.

§ 2.1.12.1.B. **kani** soru sözcüğü, aşağıdaki (418) – (423) numaralı cümlelerde soru işlevli olarak “nerede?” anlamını karşılamıştır.

Yapı	kani...
	kani+F-KE
Anlam	nerede?

(418) : tk ança .../k/y-a kumari ilig tvğaç t/oyın/ **kani** tip kumari ilig kigi/nç/ birdi : inkoğ atlg yorıgu

k... ordu-ta teginür tip : Hüen.Tug. V 4-15.

- (419) eşitti ilig aydı keldür **kanı** / kayuda turur bir köreyin anı KB 570.
“Hükümdar bunu duydu ve ‘Hani, nerededir? Onu bir göreyim.’ dedi.”
- (420) bu er aydı odğurmış ıdı mini / sözüm bar kadaşın köreyin kanı KB 5958
“O, ‘Beni Odgurmış gönderdi, kardeşin nerede, ona bir sözüm var, göreyim.’ dedi.”
- (421) **kanı**: “nere” anlamına bir edattır. “Olğum **kanı**= oğlum nerede?” DLT [BA] III, 237-4,5.
- (422) munu: “işte bu” anlamına bir edattır. Bu, **kanı** sözüne cevaptır DLT [BA] III, 237-15.
- (423) **kanı**: nere. DLT [BA] III, 238-12.

2.1.12.2 Sözcük Türü Olarak **kanı** Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan cümlelerin tümünde isim görevinde kullanılmıştır.

- (424) toğuglı tirigler ölümke sanı / ölümke toğuglı tirig kim **kanı** KB 1201.
“Doğan her canlıyı ölecek bil; ölmeye doğanlardan diri kalan kim var, hani?”
- (425) işim barça sındı yok ol bildeçi / **kanı** bir bağırşak işim kıldaçı KB 1615.
“Bütün işlerim bozuldu, iş bilen yok; işime yardım edecek, candan bağlı insan nerede?”
- (426) ata bardı iş tuş içi ya ini / ana bardı oğluñ kızınıñ kör **kanı** KB 3784.
“Baba gitti, eş dost büyük küçük kardeş, ana gitti, oğlun kızın nerede?”
- (427) **kanı** ol tayağı yılan bolğuçı / teñgiz yarlıp ötrü yorıp keçgüçi KB 4715.
“Asası yılanı çevrilen, deniz yarılarak, ortadan yürüyüp geçen insan nerede?”
- (428) **kanı** munar teggü işim ay er / munı kılguğa sen mañga yarı bir KB 5494.
“Ey yiğit, bununla meşgul olacak insan nerede? Bunu yapmak için sen bana yardım et.”

KB B 25, 570, 1094, 1170, 1384, 1386, 1397, 1399, 1576, 1614, 3133, 3439, 3636, 4024, 4710, 4711, 4712, 4713, 4714, 4716, 4717, 4718, 4725, 5099, 5116, 5137, 5195, 5278, 5369, 5499, 5569, 5778, 5958, 6315, 6437, 6438, 6439, 6440, 6441, 6442, 6443, 6444, 6459, 6470, 6471[2], 6472 [2], 6475, 6479 [4], 6480, 6482, 6483, 6524, 6555, 6585, 6592; **DLT** [BA] **III**, 237-4, 237-5, 237-15, 238-12.

2.1.12.3. Cümle Ögesi Olarak *kanı* Soru Sözcüğü

kanı soru sözcüğü, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan bütün örneklerde ((412) – (433) numaralı cümlelerde) yüklem görevinde kullanılmıştır.

(429) *kanı* kim kütuldı ölümün kaçıp / *kanı* kim aşundı ödündin keçip KB 1384.

“Hani, kim ölümden kaçıp kurtuldu; hani kim ecelinesi geciktirip zamanının ötesine geçti?”

(430) saray karşı yir suv sini birle yok / at üstem kız oğlan *kanı* birle yok KB 3439.

“Sarayın, köşkün, yerin yurdun yok; at koşum çoluk çocuk hani, nerede?”

(431) kişi tip yorıglı telim bar sanı / kişiğe tusulğu tilese *kanı* KB 5099.

“İnsanım diye gezen çok kimse var, insanlara yararlı olanını arasan, nerede?”

(432) köni söz köngülke kör açığ irig / irig söz köni ol köni söz *kanı* KB 5778.

“Doğru söz gönle acı ve sert gelir, sert söz doğrudur, doğru söz nerede?”

(433) *kanı* koşnı aşnı sevinç kaçduğa iş / kamuğum bireyi men evdin çıkayı KB 6585.

“Konu komşu, sevinçte ve kaygıda arkadaş, her şeyimi vereceği, evimi bile ona terk edeceğim dost nerede?”

Hüen.Tug. V 4-15; **KB** B 25, 570, 1094, 1170, 1201, 1384, 1386, 1397, 1399, 1576, 1614, 1615, 3133, 3636, 3784, 4024, 4710, 4711, 4712, 4713, 4714, 4715, 4716, 4717, 4718, 4725, 5116, 5137, 5195, 5278, 5369, 5499, 5569, 5958, 6315, 6405, 6437, 6438, 6439, 6440, 6441, 6442, 6443, 6444, 6459, 6470, 6471[2], 6472 [2], 6475, 6479 [4], 6480, 6482, 6483, 6524, 6555, 6592; **DLT** [BA] **III**, 237-4, 237-5, 237-15, 238-12.

2.1.13 *kayda* ~ *kayuda* Soru Sözcüğü

DTS 406b-407a’da yer alan sözcüğün “nerede; nereye;nerede...orada...” anlamlarını karşıladığı tanıklarla açıklanmıştır.

Sözcük için EDPT’de *ka:nu:* maddesine gönderme yapılmıştır.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	13	-	-	-	63

Sözcük, AY’de beş; BT 13’te bir; HT’de (Tug.Hüen.) bir; IS’de iki; U’da üç; UT’de bir; KB’de otuz dört; DLT’de yedi ve Ku.T’de on iki; AH’de iki kez kullanılmıştır.

Toplam: 76

2.1.13.1. *ķayda ~ ķayuda* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.13.1.A. Sözcük, çoğunlukla metinlerdeki “*ķayuDa / ķayda...-sA(r)...geniş zaman/emir/gereklilik* yapısı nedeniyle aşağıda yer alan (434) – (452) ve (474) – (486) numaralı cümlelerde soru anlamından çıkarak belirsizlik işlevli “*her nerede*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>ķayuDa~ķayda...-sA(r)...geniş zaman/emir/gereklilik</i>
	ķayuda ~ ķayda+F-KE
Anlam	her nerede

(434) (...) ķayu ķayu illerte uluşlarda kentlerde suzaklarda tağlarda arığlarda öñęlerde kürtüklerde **ķayuda** erser tegmiş yadılmış orun-larta birök ol yir oruntaķı ilig-ler ķanlar bo nom erdinig süzük kirtgünç köñgülin eşidser tıñęlasar ögser küleser .. AY 407/2.

“Hangi memlekette, kentte, köyde, dağlarda, ormanlarda her nerede ise, gittiği yayıldığı her yerdeki hanlar bu öğreti mücevherini saf ve doğru gönüllülikle okusa, dinlese, övse, dillendirse...”

(435) .. taķ yme ajun ajunta yüz minę tümen koltı kalp üdlerke tegi t(e)ñęri yirinte yalañęuķ yirtinçüsinte **ķayuda** toğsar sını sünęüki uz yüüzi menęizi körkle özi yaşı uzun öğrünçlüğ menę<i>lig açuķ adırtlığ y(a)rlıķamış y(a)rlığı tıdığsız t(e)ñęrike yalañęuķa taplaęuluķ .. erdinilig orunta toędaķı toğmuş orun sayu il ķan boltaķı yene t(e)ñęrining yalañęuķunę bahşısıñęa tuşdaķı edgü edgü ögli birle tuşuşdaķı uluğ işlerig işledeçi uluğ buyanlarığ kıltacı bolurlar : : AY 419/19.

“Yine dünyada sonsuz zamana kadar Tanrı yerinde ve faniler dünyasında her nerede doğarsa doğsun kemiği usta, yüzü güzel, yaşı uzun sevinçli, açıkça buylmuşa Tanrıya ve insana hizmet edici .. mücevherli yerde doğmuş her han olacak kişi yine Tanrının ve insanın usta olanına rastlayacak iyi aklı ile yüce işler yapıp sevap bulacaklardır.”

(436) : : **ķayuda** birök padaķları üjikleri ķalsar unitılsar köñęüllerinte kelürp açuķ adırtlığ közüntürü

tegingey men : : AY 474/4.

“Her nerede şiirleri, mısraları kalsa, unutulsa gönüllerine getirerek açıkça göstereceğim.”

- (437) ol burununġuz içinte taŋsuġ edġü yıd yıpar .. uzatı kötüyü tururlar **kayuda** ertüklerin bilir siz ..
AY 348/1.

“O zirvede hayret verici güzellikte kokular... sürekli yükselir. Nerede olduklarını siz bilirsiniz.”

- (438) münlüġ ġadaġ-lıġ nom-lar yme m[ü....][...] b[o]lsar sizni-te münsüzi taġı **kayu-ta** : :
munġadġuluk bolmaġay adın-ġa tuġum ajun uç-inta [turu]p : bir tuġum-luġ teŋġrim siz tuġumluġ
ajun-luġ nızvani-larıġ tuġalı anuġ y(a)rılıġar siz : : BT 13.19.C.

“Günahlı kusurlu öğretiler yine ... olsa sizden kusursuzu nerede? Doğmalar dünyasında yaşayıp bir doğumlu olan Tanrım sizsiniz. Bu başkası için şaşırtıcı değildir. Doğumlu dünyanın ihtiraslarını doğmak üzere hazırlarsınız.”

- (439) : kim-ler birök igleser /aġ/rıtsar iglig etöz-into /a/ġrıġı emgeki **kayu-ta** erser : /bur/ġan etöz-into
ol orunta altun yabşursar : anta ġy-a oġ aġrıġı sönüp : igi önġedür Hüen.Tug. V 83-23.

“Her kim hastalansa, aġrısı hasta vücudunun neresinde ise Burhan vücudunun o yerine bağlansa, oracıkta aġrı kesilip, hastalığı iyileşir.”

- (440) pırsanġı ġan yme **kayu-ta** kel bar ġılır erser tıdıġ-sız-ın tileġü-ke boşuġ yarlıġ berü yarlıġadı IS
238.

“Prasenaji Han nerede gidiş geliş yapan kişi varsa isteyene engelsiz olarak izin verdi.”

- (441) : : saġınġ ig erür saġınġ ġart erür saġınġ-sız bolmaġ ġamaġ-ta yeg üsdünki amrılmaġ erür tēp
üküş saġınġ-lıġ ġişi-ler emgek-ligin yaġur udıyu umaz una muntaġ üküş saġınġ uu-ġa tıtıġ ġılıġu
erser . **kayu-ta** taġı edġülüġ iş-ke tıtıġ aġa ġılmaġay mu : : IS 704.

“Öyleki bu söz nedeniyle şiirde yine söylediği var: kaygı hastalıktır, kaygı çıbandır, kaygı oktur, kaygısız olmak her şeyden daha üstün sakinliktir diye düşünen kişiler sıkıntıdan uyuyamaz. Böyle çok düşünmek uykuya engel olursa nerede olursa olsun iyi işe engel olmayacak mı?”

- (442) . . birök **kayu-ta** ġaçan yalaŋġuġ ajun-inta toġmaġ-ı bolsar yme . . anta irinġ ġıġay bolup toġa
teġlüġ yme bolġay tip U II 29 11, 30 38.

“Nerede ya da ne zaman (önemi yok) insan dünyasında doğacağı varsa orada sefil ve fakir olacaktır.”

- (443) tört törlüġ tıdıġsız/z tılaŋġurmaġ edrem|lerke altı törlüġ bÜġülenmek edrem|lerke eKsüksüz/z
tolu tükel bolup yüz törlüġ samadi dyan-lar|ıġ **kayuta** öser saġınsar , , anta yÜKerü ġılıp ġamaġ
yumdarı tutdaġı darni tigme nom ġapıġ|ıŋa barġa-ġa ġirgeli up irteken nomluġ orun-ġa irklep

köni tüz tuymağ burhan kutın bulzun-lar , , UT 1075.

“Dört tür engelsiz konuşma erdemine altı türlü büyü erdemine eksiksiz ulaşip yüz türlü Samadi bakışını her nerede düşünse orada yukarı çıkarılıp bütününü birlikte tutacak öğreti denen öğreti kapısından tümüyle girmek için zorlayıp doğru sezme Burhan kutunu bulsunlar.”

(444) özüm **kayda** bolsa kamuğ arzular / meniñ birle yügrür mañga öz ular KB 676.

“Nerede olursam olayım bütün arzular benimle yürür ve bana bağlanır.”

(445) kılınçı qarı oğlan özlüg ukuş / ukuş **kayda** bolsa añar bar yapuş KB 1870.

“Akıl hareketi yaşlı; fakat kendisi gençtir. Akıl nerede olsa git ona yapış!”

(446) boğı kısğa yunçığ kılınçı buşı / buşı **kayda** bolsa tütüşke başı KB 2089.

“Kısa boylu, bodur kimseler hırçın tabiatlı olur; hırçın nereye gitse orada kavga başlar.”

(447) **kayuda** yaraşıklık erse yakın / ol işte bolur asğı köñglün bakın KB 3210.

“Nerede yakınlık ve uygunluk varsa o işte fayda vardır; bunu iyice düşün!”

(448) **kayuda** yigü bolsa içgü kerek / yigü içgü birle teñgeşgü kerek KB 4654.

“Nerede yiyecek varsa orada içecek de olmalı; yiyecek ve içecek birbirine denk olmalıdır.”

(449) hem kıldı meni kutluğ namāzlı zekātlı **kayda** bolsam hem buyurdı mañar namāznı hem zekātın tiriğ bar erginçe Ku.T. 31/12b3.

“Her nerede olursam olayım beni namazlı zekātlı, kutlu kıldı ve yaşadığım sürece, bana namazı ve zekātı emretti.”

(450) ançada ayıldı olarğa ornañlar bu kendde yeñ andın **kayda** tilese siz aytıñlar yazuqlarımıznı töke bergeñ kiriñ kapuğka yükni örtgey-miz sizlerniñ yazuqlarınğızın arturur-miz eğgölüg kılığlılarka Ku.T. 28/38b1.

Onlara, ‘Bu şehirde yerleşin, ondan her nerede isterseniz yiyin, ‘günahlarımızı bağışla’ deyin ve kapıdan secde ederek girin, günahlarınızı bağışlayalım. İyilik yapanların (armağanlarını) arttıracamız.’ denildi.”

(451) ayğıl bu ajun inçrütmeği az ol ol ajun yahşırağ kimke kim sakınsa küç kılınmaz sizler evrülmiş kirçe **kayda** kim bolsa sizler yeter sizlerke ölüm neçeme bolsa sizler eğiz yüksek ükekler içinte Ku.T. 26/46a3.

“De ki: ‘Dünyanın nimeti azdır, öbür dünya (ahiret) düşünenler için daha hayırlıdır ve siz ‘iki parmak arasındaki kir kadar’ bile haksızlığa uğratılmayacaksınız. Her nerede olursanız olun, ölüm sizi

bulur, yüksek burçlarda olsanız bile.”

(452) mel‘ünlar **ķayda** ma bulnurlar, tutlurlar, öldrölürler Ku.T. 33/22a3.

“Lanete uğratılmışlar her nerede olurlarsa olsunlar yakalanırlar ve öldürölürler.”

KB 154, 473, 523, 681, 1834, 2056, 2104, 2129, 2189, 2248, 2789, 2864, 2866, 3045, 3396, 3397, 3585, 4247, 4414, 4918[2], 6566, 6588.

§ 2.1.13.1.B. On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde sıklıkla karşılaşılan bir soru sözcüğü olan *ķayu* sözüne +*Da* bulunma-çıkma durumu ekinin getirilmesiyle oluşturulan bu yeni yapı, soru işlevli olarak aşağıdaki (453) – (463) numaralı örneklerde “*nerede?*” anlamı taşımaktadır.

Yapı	<i>ķayuda ~ ķayda...</i>
	ķayuda ~ ķayda+F-KE
Anlam	nerede?

(453) .. yine kim küseserler .. burķanlar yorıgın bilgeli teriñde teriñ tutunçsuz .. bilgülük tözin uķğalı ö[trü] .. küseserler **ķayuda** .. nom-lamışın bo nomuğ .. altun öñglüg y(a)ruķluğ .. ķopda kötrülmiş suduruğ .. barmış kergek AY 582/6.

“Yine isterlerse Burhanların derinlerden derin erişilmez bilinmesi gereken özünü anlamak isterlerse bu öğretiyi nerede söylediğini altın renkli, parlak, yüce sutraya .. ulaşmaları gerek.”

(454) . . ötrü teginmekig sağıntım **ķanyu-da** tö....[rüyür] teginmek ne tıtağ-ın teginmek toğar tip .. U II 6 16.

“Sonra, ‘Erişmek nerede doğar, ne sebeple doğar?’ diye erişmeyi düşündüm.”

(455) ayıttı ģacib emdi köñglünğ neteg / kelip **ķayda** tüştünğ ne ornuñ neteg KB 523.

“Hâcib, ‘Nasılsın, gönlün rahat mı, *nerede* indin, yerin nasıl?’ diye sordu.”

(456) ķayudın kelir erki ķança barır / **ķayuda** turur erki **ķayda** yorır KB 1529.

“Nereden gelir, nereye gider, *nerede* durur ve *nerede* yürür?”

(457) barıñga muķır men tiler men usuz / **ķayuda** tilegü özüm belgüsüz KB 4780.

“Varlığını, gece gündüz uyumadan ikrar ediyorum, ama onu nerede arayacağımı bilmiyorum?”

(458) yana aydı ilig ne öđte kelir / **ķayuda** tuşar men añğar ay bilir KB 5017.

“Tencere der; ‘Dibim altın.’, kepçe der; ‘Ben nerdeyim?’. Bu sav, kendinin kim olduğunu tanıyanların yanında kasalan kimse için söylenir.”

(467) **ķayda** erdi olarķa pend rāstlķķın keldi olarķa yalavaķ belgūlūg Ku.T. 36/77b2.

“Onlar iķin doęrulukla ōęūt almak nerede? Onlara, aķıklayan bir elķi gelmiŗti.”

(468) **ķayda** ol ortaķlarım anlar kim ortak ķatar erdingizler olarķa Ku.T. 30/40b1.

“Bana ortak ūstūne ortak kattıęınız ortaķlarım hani, nerede?”

(469) **ķayda** ol meniņg ortaķlarım anlar kim ayturlar erdiņgiz Ku.T. 32/40a1.

“Sūrekli bana ortak olduklarını sūyledikleriniz nerede?”

(470) yana aydur olarķa ķayda ma ortaķ ķatar erdiņgizler Tanęrķıdın aķındın Ku.T. 35/65b1.

“Tanrıdan baŗkalarını Tanrı’ya ortak kııldınız, onlar ūimdi nerede ki?”

(471) ol kūn ūndegeyle anı **ķayda** barur meniņg ortaķlarım Ku.T. 36/2b3.

“O gūn benim ortaķlarım nerede?” diye seslenecek.”

§ 2.1.13.1.E. Sūzcūk, aŗaęıda KB’den alınan (472) numaralı kullanımda, aynı yapıtta *ķayu* sūzcūęūnūn iķerdięi anlama koŗut olarak *ķayuda...-sA...geniŗ zaman* yapısı iķinde “*hangisinde, her kimde*” anlamında kullanılmıŗtır.

Yapı	<i>ķayda~ķayuda...-sA...-Xr</i>
	ķayda ~ ķayuda+F-KE+ F-KE
Anlam	her kimde ise, hangisinde ise

(472) kimiņgde ūķuŗ bolsa aslı bolur / **ķayuda** bilg bolsa beglik bulur KB 301.

“Kimde akıl varsa o asil insan olur; kimde bilgi varsa o beylik bulur.”

§ 2.1.13.1.F. *ķayda* / *ķayuda* soru sūzcūęū, on birinci yūzyıla ait Ku.T.’den alınan aŗaęıdaki (473) numaralı ōrnekte “*nasıl?*” anlamında soru iŗlevli olarak kullanılmıŗtır.

Yapı	<i>ķayuda ~ ķayda...</i>
	ķayuda ~ ķayda F-KE
Anlam	Nasıl?

(473) aydı: idim **kayda** bolur maṅga oḡul, erür uraḡutum kısır bütünlükün tegdim uluḡlıḡdın qarılıḡa Ku. T. 31/6a3.

“Dedi ki: “Rabbim, karım kısırdır. Bu durumda benim, benim nasıl oḡlum olabilir? Ben de bütünüyle gençlikten yaşlılıḡa doḡru yol alıyorum.”

2.1.13.2. Sözcük Türü Olarak **kayda** ~ **kayuda** Soru Sözcüğü

Sözcük, metinlerde isim ve zarf görevinde kullanılmıştır.

2.1.13.2.1. İsim Görevinde Kullanılan **kayda** ~ **kayuda** Soru Sözcüğü

kayda ~ **kayuda** soru sözcüğü, (434) – (463), (466) – (472) ve (474) – (486) numaralı cümlelerde isim görevinde kullanılmıştır.

(474) eşitti ilig aydı keldür qanı / **kayuda** turur bir köreyin anı KB 570.

“Hükümdar bunu duydu ve ‘Hani, *nerededir*? Getir de bir göreyim onu’ dedi.”

(475) bu qut **kayda** bolsa boyun bir yaraş / qalı öznese qutqa qaḡḡun küreş KB 681.

“Saadet nerede ise, ona boyun eḡ ve kendini beḡendir; devlete kafa tutarsan, üzüntü ile boḡuşursun.”

(476) bu sözke yanıtı bu beyt ol tanuḡ / tanuḡ **kayda** bolsa bu huccet anuḡ KB 2129.

“Şu beyitler bu söze cevap ve şahittir; şahit nerede ise, hüccet de oradadır.”

(477) adaş köḡḡli sına bolur kır yaḡı / yaḡı **kayda** bolsa bolur miḡḡ çoḡı KB 3396.

“Dostun gönlü kırılırsa, o içinden sana düşman olur; düşmanın bulunduğu yerde huzur ve sükûn kalmaz.”

(478) tepizlik bolur bu qapuḡda öküş / tepiz **kayda** erse tütüş ol uruş KB 4247.

“Bu saray kapısında birbirini çekememek çok olur; nerede çekememek olursa orada, kavga eksik olmaz.”

AY 348/1, 407/2, 419/19, 474/4, 582/6; **BT** 13.19.C.; **IS** 238, 704, **U II** 6 16, 29 11, 30 38, **UT** 1075; **TT VIII** A-36; **KB** 154, 301, 473, 523, 676, 1529, 1834[2], 1870, 2056, 2089, 2104, 2189, 2248, 2789, 2864, 2866, 3045, 3210, 3397, 3585[2], 4247, 4414, 4654, 4780, 4918, 5017, 6461, 6566, 6588; **DLT [BA]** **I**, 52-11, 99-26, 419-1,2, **III**, 173-5, 173-5,7; **Ku.T.** 31/12b3, 28/38b1, 26/46a3, 30/40b1, 31/6a3, 32/40a1, 33/22a3, 34/81b1, 35/65b1, 36/2b3, 36/73b2, 36/77b2.

2.1.13.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *ķayda ~ ķayuda* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda gösterilen (464), (465) ve (473) numaralı tanıklarda zarf görevindedir.

2.1.13.3. Cümle Ögesi Olarak *ķayda ~ ķayuda* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde saptanan örneklerin çoğunluğunda yüklem ya da yüklem parçası görevindeyken kimi örneklerde dolaylı tümleç görevinde kullanılmıştır.

2.1.13.3.1. Yüklem İçerisinde Yer alan *ķayda ~ ķayuda* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (479) – (482) numaralı cümlelerle yukarıdaki (478) numaralı cümlede yüklem içerisinde yer almıştır. Sözcük, bu cümlelerin tümünde şart eki alan *er-* fiiline bağlıdır.

(479) kılıķ *ķayda* erse kûmüş anda ol / kûmüş *ķayda* erse kılıķ tuttı yol KB 3045.

“Kılıķ nerede ise gûmüş oradadır; gûmüş nerede ise, kılıķ oraya yönelir.”

(480) yağdın tiriglig tatıģsız bolur / yağı *ķayda* erse yaraģsız bolur KB 3397.

“Düşman yüzünden hayat tatsızlaşır; nerede olursa olsun, düşman zararlıdır.”

(481) tatıģ *ķayda* erse tatıģsız bile / süçig *ķayda* erse sonġında açıģ KB 3585.

“Zevk nerede ise, mihnet de beraberdir; tatlı nerede ise, orada acı vardır.”

(482) sevinç *ķayda* erse sonġında belâ / erej *ķayda* erse miġ emgek bile KB 4918.

“Sevinç nerede ise sonunda bela vardır; huzur nerede ise bin türlü eziyet de oradadır.”

KB 4247.

2.1.13.3.2. Dolaylı Tümleç Görevinde Kullanılan *ķayda ~ ķayuda* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (483) – (487) ve yukarıda yer alan (434) – (463), (466) – (472) ve (474) – (477) numaralı cümlelerde dolaylı tümleç görevinde kullanılmıştır.

(483) ajunçı bñgü beg nelük kenç urur / er at kayda bolsa anuķ kenç alur KB 2056.

“Dünya hakimi, hakîm bey için hazine toplar. Asker nerede ise oradan hazır hazine alır.”

(484) köni kayda bolsa kıtağur küni / tünermez küni er yorısa köni KB 2864.

“Doğru insan nerede olursa olsun, onun günü kutlu olur; doğru hareket eden insanın gündüzü geceye dönmez.”

(485) fesad tegre turma yorıma yağuk / fesad kayda bolsa uçuzluk anuķ KB 4414.

“Fesat etrafında dolaşma, ona yakın olma. Fesat nerede olsa orada itibarsızlık vardır.”

(486) kişi kızlıkı boldı kayda tilegü / tilep bulğ erse tileyü köreyi KB 6566.

“İnsan nadir oldu, onu nerede aramalı? Aranarak bulunacaksa, bir arayıp bakayım.”

(487) nelük artadı ħalk negü öñđdi koğtı / ħayu ödke tuştum ya kayda turayı KB 6588.

“Halk neden bozuldu, niçin iyi adetleri bıraktı? Hangi zamana rastladım, nereye gideyim?”

AY 348/1, 407/2, 419/19, 474/4, 582/6; BT 13.19.C.; IS 238, 704, U II 6 16, 29 11, 30 38, UT 1075; TT VIII A-36; KB 154, 301, 473, 523, 570, 676, 681, 1529, 1834[2], 1870, 2089, 2104, 2129, 2189, 2248, 2789, 2866, 3210, 3396, 4247, 4654, 4780, 5017, 6461; DLT [BA] I, 52-11, 99-26, 419-1,2, III, 173-5, 173-5,7; Ku.T. 31/12b3, 28/38b1, 26/46a3, 30/40b1, 31/6a3, 32/40a1, 33/22a3, 34/81b1, 35/65b1, 36/2b3, 36/73b2, 36/77b2.

2.1.13.3.3. Zarf Tümleci Görevinde Kullanılan *ķayda* ~ *ķayuda* Soru Sözcüğü

ķayda ~ *ķayuda* soru sözcüğü, yukarıda (464), (465) ve (473) numarayla gösterişen cümlelerde zarf tümleci görevindedir.

2.1.14. *ķayu* Soru Sözcüğü

UTS 115'te sözcük için “hangi, hangisi, kim” karşılıkları verilmiştir.

DTS 408b-409a'daki sözcüğün “hangi, ne tür; hangisi, kim, ne; hangi...o...” anlamlarında kullanıldığı belirtilerek bu kullanımlara ilişkin örnekler ve sözcüğün yer aldığı sık kullanılan yapılara değinilmiştir.

EDPT'de *ķayu* maddesi *ka:ñu*:ya gönderilmiştir.

Räsänen, sözcüğün Uygurcada *kañu*, *ķayu* “hangi”, Orta Türkçede de (Arguca) *kanu* ve *ķayu* biçimlerinde görüldüğünü söylemiş, çağdaş Türk lehçelerindeki durumuna değinmiştir (1969: 232a).

Hacıeminoğlu, *kayu* sözcüğünün “*hani, hangi, neredede*” anlamlarında kullanıldığını belirtmiş, Eski Türkçeden başlayarak değişik dönem ve alanlardaki kullanımlarına tanıklar getirmiştir.

A Grammar of Old Turkic’te, sözcük *kañu* > *kayu* gelişimi içinde verilmiş, “*hangi*” anlamında kullanıldığı belirtilen sözcüğün **ka* ile açık olmayan köken ilişkisine değinilmiştir. Ayrıca, sözcüğün belgisizlik işlevi bildirilmiş, *Analytical Relative Clauses* adlı bölümde yazıtlar sonrasında Eski Türkçede *kim* ile birlikte az da olsa kullanılan ve ilgi cümleleri kurmaya yarayan yapı olduğundan söz edilmiştir (Erdal 2004: 215, 218, 447).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	383	10			203

Sözcük, Orhon Türkçesi metinlerinde bulunmazken Uygur dönemi ve Karahanlı dönemi metinlerinde sıkça kullanılmıştır. AY’de üç yüz iki; Block.’ta iki; M’de yirmi beş; MahapariZieme’de iki; TT’de on; U’da sekiz; UTot.’ta on iki; HT’de sekiz; Üİ’de 57; Vim.’de on beş; Man’da 8; Manic.’te bir; MTT’de bir; KB’de yüz yetmiş yedi; DLT’de dört; Ku.T.’de dokuz ve AH’de on üç kez kullanılmıştır.

Toplam: 596

2.1.14.1. *ḡayu* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.14.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (488) – (515), (544) – (553), (560), (561), (567) – (571), (573) - (587), (589) – (594) *ḡayu+isim.....sA(r)* yapısı içerisinde “*herhangi; her*” anlamı kazanmıştır.

Yapı	<i>ḡayu...-sA(r)...geniş zaman/emir/gereklilik</i>
	<i>ḡayu+isim+F-KE</i>
Anlam	her hangi; her

(488) .. taḡı yime kim *ḡayu* tınlıḡ upası upasañç— —larnıḡ biş ḡşaput bir kün bir tün küzedgülüḡ baçaḡ sekiz ḡşaput araḡ turuḡ köñgülin tutsar alḡu ol tınlıḡlar

maytrı burķan birle toĝarlar M 27-12.

“Yine herhangi bir canlı, imanlı beş ahlak kuralını bir gün bir gece uyguladıkları oruç (gününde) sekiz ahlak kaidesini temiz kalple uygulasa bütün o canlılar Maytrı Burhan ile birlikte doğarlar.”

(521) **ķayu** dyan smar küçinte sekiz türlüĝ tözün yolta ingüsin inmegüsin utĝuraķ ıķa yarlıķar erdi M 4-19.

“Herhangi meditasyon sayesinde sekiz türlü asil yoldan inip inmeyeceğini öylece anlar idi.”

(522) ... önüp ayasın ķavşu—(—rup) (inçe) (tip) ötünür **ķayu** ödün : teŋgri yirintin ķodı ... ķarnınta ajun ... M 26-12.

“... çıkıp ellerini kavuşturup hürmetle şöyle der: ‘Ne zaman Tanrı yerinden aşağıya ... ķarnında dünya ...’

(523) yime **ķayu** toyın dıntar sınıĝarķı tarķa yirde inip aşup anapana M 27-18.

“Yine hangi rahip herhangi bir taraktaki sıkıntılı bir yere inip pis ...”

(489) ..kim **ķayu** tınlıĝlar adın kişiniĝ birme--yük edin tavarın oĝurlasarlār

törüsüzin küçeyü kunup aslar--lar.. kim yime urunçak urmış tavarāĝ tanıp birmeserler ezük yalĝan taulı sözleserler .. edĝü kılsar ayıĝ tüş bulır ayıĝ kılsar edĝü tüş bulır M 83-52.

“Hangi canlı başkalarının verilmeyen mallarını çalsalar, gayri meşru biçimde alsalar ve yine emanet olarak verilen malı inkâr edip iade etmeseler yalan söyleseler (örneğin) iyilik yapsa kötü sonuç; kötülük yapsa iyi sonuç elde eder.”

(490) ...ötrü teŋgri teŋgrişi burķan inçe tip yarlıķadı kim **ķayu** tınlıĝ ol ödün süzük köŋĝül(in) edĝü kılinçāĝ arıĝ— ... küzedser utĝurātı maytrı--lag edĝü öd birle soķuşur M 100-19.

“Sonra Tanrılar Tanrısı Burhan, ‘Kim, hangi canlı bu sıada temiz kalple iyi amelleri ... korusa tamamıyla Maytrı’nın ortaya çıkacağı iyi döneme rastlar.’

(491) ... ne ... —/ş edĝü... ... **ķayu** kişi so/—... ... vrhar itser azu ...//... —/ yaŋĝı atı vrhar itser ... örki burķan körkin itser M 104-17.

“...ne ...iyi ... hangi kişi ... manastır inşa etse ya da ... yeni adı (?) tapınak inşa etse ... muhteşem burhan resimleri yapsa...”

(492) yime kim **ķayu** tınlıĝ süzük köŋĝülin çubāķan evininçe vrhar itser arpa evininçe burķan körkin yaratsar M 104-25.

“Yine hangi canlı temiz kalple zyzyphus (çubakan) tanesi kadar bir manastır inşa etse, arpa

tanesi kadar bir burhan resmi yapsa ...”

(493) bişinç kaoçao tigme saşınç tıŋri tıŋri ulatı yek içkek-lerig okımağ törü-sin söz-leyü birelim .

ḡayu ödün kaoçao kılsar amru bolur . TT V A 115.

“Beşinci olarak Kaoçao adlı düşünce Tanrı ve şeytanları çağırma geleneğinden söz edelim. Ne zaman Kaoçao yapılırsa sürekli olur.”

(494) **ḡayu** kişi baş ağrığ bolsar , bu vu bor-ğa tokıp içz-ün TT VII 27-11.

“Kimin başı ağrısı bu muskayı şaraba karıştırıp içsin.”

(495) **ḡayu** kişi-niŋ yılğ(ı)sı öküş ölsar , bu vu kapıg-ta yapşurz-un . TT VII 27-17.

“Kimin çok sayıda hayvanı ölse bu muskayı kapısına bağlasın.”

(496) (.) **ḡayu** kişi-[niŋg.....] buğı i b(a)ş-ı yomkı tebrese , öküş ağı barım bolur. TT VII 34-2.

“Kimin bacağı, başı, tüm vücudu titrese çok zengin olur.”

(497) **ḡayu** kişi tonın uz-atı kes-ser , as(ı)ğlğ tusuluğ bolur TT VII 36-2.

“Kim elbisesini uzun kesse yararlı olur.”

(498) . . tıŋrılar iligi-y-a **ḡayu** orunta bu darnı-nı körkitdeçi .. aŋgayu bitidteçi tutdaçi . . okıdaçi . .

sarit ıltacı tapındaçi . . (...) eşidteçi bar erser . . ol orun-taķı alğı tınlğ-lar-niŋ artuğrağ arığ süzük bolmağ-ı bolur . . U II 38 74.

“Ey Tanrılar Hanı, her nerede bu öğretiyi gösterecek, yazdıracak, okutacak, hizmet edecek, dinleyecek varsa o yerlerdeki bütün canlılar fazlasıyla arınacaktır.”

(499) . . kim **ḡayu** ayığ kılinç-ıg ıltacı tınlğ-lar ölsar . . ol tınlğ-lar üçün bu darnı-nı yürüŋğ ğaitsi-ğa bir ḡata sözlep (...) U II 44 35.

“Hangi kötü amelli ölse, o canlılar için parlak Gaitsi’ye bu büyüü bir kez söyleyerek (...)”

(500) . . ol **ḡayu ḡayu** ajun-larta toğsar .. anta anta yme linḡu-a-niŋ ösen-intin ök böğün keligin toğmağ-ı bolur . . U II 44 30.

“O hangi dünyada doğsa .. oarada yine lotusun özünden doğacaktır.”

(501) . . azu olartın adın **ḡayu** ajun-lar-ta toğmış erser yme . . olar inçip bu darnı-nıŋ küçi küsüni üze ol yavız yol-lar-tın osmağ-ı ḡutrulmağ-ı bolur .. U II 45 45.

“... ya da onlardan başkası her nerede doğmuşsa onlar da bu büyüün gücü sayesinde kötü yollardan kurtulacaktır.”

(502) . . kim **ḡayu** munı alǵu anǵolayu kelmiş-ler-niñ usnır laksan-lar-intin önmiş sitadapatiri atlg utsuǵmaqsız uluǵ yanturdaçı uluǵ arviş-lar iligin toz-ta yapırqaq-ta kōgde-te bōz-te ban-ta erser yme bitip et'öz-inte erser yme boǵuz-ınta erser (...) U II 70 5.

(503) . . kim **ḡayu** er ḡunçuy larḡa yarangalı saǵınçın yır lap taǵsurup bitig bititser . . añg mintin bir ujak erser yme bititser . . ol tiltaǵın kinki ajunlarda tuǵa teglūg bolur . . U III 75 10.

“Hangi erkek, prenseslere yaranmak için şarkı söyleyip şiir yazdırsa .. bir hece söylese bile .. o sebepten sonraki dünyalarda kör olur.”

(504) bursang [qu]vra[ǵ]-larıǵ yutaçı yalnguǵ-lar-[n]ıñ 'eng'ilki tört uluǵ et'özi ıgşz kemsz **ḡayu** ajunta tuǵsar inçgölü[g es]engülūg . uǵan yarp ḡamaǵ-ḡa ayaǵulūg bolur. Schwitzbad 2.

“Cemaati yıkayıcı insanların ilk olarak dört yüce vücudu hastalıksızır. Hangi dünyada doğsalar huzurlu olurlar, saygı görürler.”

(505) ikinti **ḡayu** ajunta. tuǵsar arıǵ silig yüzi meñgizi közi ḡarakı körkle toz t[o]pra[ḡ-ḡ]a öl ödüş-ke yukmaz . kişi-ke 'eñgitgölük bolur [.]Schwitzbad 4.

“İkinci olarak hangi dünyada doğsa temiz yüzü ve güzel gözü ”

(506) **ḡay**u ajunta t]uǵsar . kntün blǵürmiş ton-luǵ kedimlig . yruḡ yaşuḡ erd[nij] yin[çü] []-lar-nıñ ḡorḡunçı' inçszi amrılǵulūg bolur . Schwitzbad 19.

“Hangi dünyada doğsa, kendince belirmiş elbiseli, parlak mücevher inci ... lerin korkusu, huzursuzluğu sakinliği olur.”

(507) namo buday-a : namo darmay-a : namo sanggay-a şıñǵu şeli tutung tavǵaḡ til-intin türk til-inçe evirü tegintim : **ḡayu** tözün-ler tutsar : buyan-ta erzün-ler oǵıdaçı ıduḡ-lar üç uǵuş-luǵ buḡaǵu--lıǵ-tın ḡorḡınçıǵ sansar-tın trk oşz--un-lar : Block. 103.

“Buddha’ya, öğretisine ve rahipler topluluǵına selam olsun. Şingko Şeli Tutung (ben) Çinceden Türkçeye çevirmeyi başardım. Hangi asiller değer verse sevaba ersinler. Okuyacak kutlu kişiler üç nesillik esaretten, ḡorḡunç fani dünyadan hemen kurtulsunlar.

(508) **ḡayu** başḡa kirse ḡuǵu kırtışı / ḡuǵu teg örünǵ kılǵu kōñǵlin kişi KB 1101.

“Başında kuǵu rengi beliren insan, gönlünün de kuǵu gibi ak olması için çalışmalıdır.

(509) bu altun kümüşüǵ üle ay ilig / **ḡayu** il tilese yetilgey elig KB 3028.

“Ey hükümdar, altın ve gümüş dağıt; hangi memleketi istersen oraya hakim olursun.”

(510) **ḡayu** iş kılıp bulmasa ol tatıǵ / ḡoḡu birǵü ançan ay bilgi batıǵ KB 4928.

“Ey bilgisi derin kişi, insan hangi iş ile uğraşır ve ondan sonuç alamazsa, onu bir süre bir tarafa bırakmalıdır.”

(511) **ķayu** işke tegse kiŋgeř ötrü kıl / tilemiş tilekke kiŋgeřin teŋgeř KB 5660.

“Herhangi bir işe girmek istersen, önce danış; dilek ve arzularını danışarak yerine getir.”

(512) **ķayu** kul ķamuğdın evürse yüzi / yaratmış idike sığinsa özi KB 6247.

“Hangi kul herkesten yüz çevirip yaratan rabbine sığınırsa...”

(513) (...) eger sınığardın turmasalar sizdin kemişmeseler sizke elleşmek yığmasalar eliglerini tutuŋ olarnı öldrüŋ olarnı **ķayu** yerde kim bulsa siz olarnı Ku.T. 26/58a1.

“Eğer sizden uzak durmaz, barış (şartların)ı size bırakmaz ve ellerini çekmezlerse, artık onları her nerede bulursanız tutun ve onları öldürün.”

(514) atıl ol kim seniŋ sağ elgiŋde turur sinğürsün anı kim kıldılar bütünlükin anı kim kıldılar cādunuŋ etiği / alı kırtulmaz cādü **ķayu** yerde kim kelse Ku.T. 31/55b2.

“Sağ elindekini atıver, onların yaptıklarını yutsun; onların yaptıkları yalnızca bir büyücü hilesidir. Büyücü nereye varsa kurtulamaz.”

(515) bittüŋüz mi anğar destür bérmezde aşnu sizke ol uluğŋuz turur ol kim öğretti sizke cāduluķnı kesgey men ök eligleriŋizni hem ađaklarıŋıznı hilāfdın asğay men ök sizni ħurma tüpleriŋe bilgey siz ök **ķayumuz** kıtığraq kın birle bākīraq Ku.T. 31/56b3.

“Ben size izin vermeden önce ona inandınız değıl mi? Şüphesiz o, size büyüyü öğreten büyüğünüzdür. O halde ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çapraz olarak keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım. Siz de, hangimizin azabı daha şiddetliymiş ve daha sürekliymiş, öğrenmiş olacaksınız.”

AY 23/13, 33/7, 34ğ/17, 34ř/19, 34ř/19, 45/15, 47/17, 65/1, 65/4, 65/8, 65/11, 65/15, 71/22, 77/20, 80/4, 80/12, 80/16, 81/11, 81/18, 87/18, 89/5, 89/5, 89/5, 104/17, 106/20, 107/4, 107/9, 107/12, 116/20, 117/4, 117/12, 118/4, 122/16, 124/10, 124/12, 124/23, 126/5, 132a/7, 138/6, 140/15, 140/16, 140/16, 141/14, 146/10, 147/3, 153/19, 154/13, 157/1, 157/7, 158/17, 159/6, 161/9, 161/23, 164/18, 166/23, 167/20, 168I11, 168/ 19, 169/11, 172/20, 175/8, 177/5, 189/4, 189/4, 190/9, 190/19, 191/15, 191/17, 191/17, 193/7, 194/8, 195/4, 195/4, 237/20, 254/21, 263/7, 263/7, 263/8, 263/8, 274/14, 274/25, 281/12, 282/19, 287/14, 291/15, 291/18, 291/24, 292/1, 295/10, 296/13, 296/17, 296/21, 297/1, 325/18, 326/14, 327/7, 328I1, 328/16, 329/7, 329/22, 330/11, 331/1, 331/21, 336/7, 336/16, 337/7, 339/3, 341/5, 351/13, 351/24, 351/24, 351/25, 353/1, 355/12, 356/8, 360/9, 362/4, 374/9, 374/12, 374/24, 377/15, 382/16, 382/16, 382/22, 384/21, 385/10, 394/11, 401/12, 401/12, 402/6, 403/3, 406/21, 406/21, 408/ 14,

410/8, 412/19, 413/15, 414/21, 417118, 422/ 18, 424/23, 428/20, 431/2, 432/19, 435/13, 440b/ 10, 449/ 11, 452/ 10, 452!15, 453/2, 453/16, 454/2(), 455/9, 456/15, 456/15, 456/22, 456/22, 456/~B, 456/23, 462/17, 463/3, 463/21, 464/12, 466/12, 468/22, 469/19, 469/10, 473/3, 473/22, 475/15, 478/16, 479/18, 479/21, 479/21, 480/22, 486/15, 506/21, 507/I 1, 510/ 19, 511/3, 511/11, 513/5, 515/9, 515/10, 515/10, 515/22, 518/23, 523/13, 528/3, 528/3, 528/10, 533/11, 534/12, 535/22, 536/7, 538/22, 538/22, 541/13, 541/13, 543/16, 546/20, 546/21, 549/3, 561/7, 577/16, 581/2, 588/7, 597/17, 603/5, 606/10, 657/13, 666/13, 668/17; **M** 8-43, 18-49, 51-13, 52-40, 59-30, 82-3, 84-19, 104-10; **TT VII** 26-1, 40-22, 40-4934, 65, 73; **KB** 220, 251, 556, 560, 565, 635, 745, 805, 806, 807, 830, 900, 902, 1086[2], 1268, 1272, 1311, 1316, 1453, 1760, 1808, 1855, 1884, 1984, 1993, 2016, 2017, 2136, 2138, 2165, 2172, 2261, 2302, 2427, 2428, 2605, 2620, 2641, 2642, 2781, 2839, 2840, 2865, 2907, 2909, 3007, 3008, 3033, 3146, 3249, 3324, 3418, 3514, 3688, 3691, 4035, 4298, 4539, 4578, 4594, 5046, 5544, 5906, 5909, 6497.

§ 2.1.14.1.B. Sözcük, *Kutadgu Bilig*'de saptanan aşağıdaki (516) – (520) numaralı örneklerde “*kimi, bazı*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>ķayu...</i>
	ķayu..+F-KE
Anlam	kimi, bazı

(516) ķayusı yıdı birle tapnır tapuğ / *ķayu* kōrk menġiz birle açtı ķapuğ KB 97.

“Kimi kokusu ile kulluk eder; kimi güzelliği ile kapıları açtırır.”

(517) *ķayu* yügrü tınmaz ajun tegzinür / ķayu can yuluğlar tenġizke kirür KB 1733.

“Kimi durmadan koşar, dünyayı dolaşır; kimi canını feda eder, denize dalar.”

(518) bu yanġlıġ turur barça beglik işi / ķayusı erej yir *ķayu* öz başı KB 2156.

“Her beylik işi böyledir; kimi huzura kavuşur kimi de kendi başını yer.”

(519) *ķayu* yaŵġu yuġruş bolur il begi / ķayu atı tenġsiz bolur er öġi KB 4069.

“Kimi yavgu, kim yuġruş ya da il beyi; kimi unvanının eşi olmayan er öġi olur.”

(520) *ķayu* bilge toġdı ķayu alp atım / ķayu kür küvez er ķaya teg yalım KB 6393.

“Kimi alim doğdu, kimi cesur kahraman; kimi yalçın kaya gibi, mağrur ve kabadayı.”

KB 73, 94, 98, 130, 138, 267, 451[2], 1058, 1059, 1060, 1311, 1734, 1735, 1737, 4067, 4068[2], 4069[2], 5243[2], 6155, 6157, 6158, 6393[3], 6394[2], 6396[2].

§ 2.1.14.1.C. *ķayu* soru sözcüğü, aşağıda yer alan (521) – (536) numaralı tanıklarda gerçek soru işlevli olarak “*hangi?*” anlamını karşılamaktadır.

Yapı	<i>ķayu...</i>
	ķayu+isim+F-KE
Anlam	Hangi?

(521) ötrü bodisvt inçe saķınç saķınur az kılınç yime ne başlığın *ķayu* basutçı belgülüg bolur antağ onğa--lı bğüş urup utğuratu uķar tegin--mek tıtağında azlanmak bolur ol oķ teginmek tıtağında ajunlarķa ed tavarķa erkke türkke azlanm--aķ turur M 41-41.

“Bunun üzerine Bodisattva şöyle düşünür: ‘Hırs ve arzuda ne (gibi) bir başlangıç vardır ve hangi yardımcı (bir kuvvet) ile belirir? İşte bu hissetme sedbebiyle arzulama ortaya çıkar. Hissetme sebebiyle varlık şekilleri mal mülk, güç ve kuvvet sebebiyle arzulama ortaya çıkar.’”

(522) . . alķu manoçap (atlıg kü kelig) erdemniñg küçi titir (törtünç) may(t)rı edgü ögli kõnğulin (asağ) tusu kılmaķı yime biş türlüg... bolur .. *ķayu* erki kim ... ---i kü kelig (erdem) M 4-58.

“Hep Manojalpa adlı ünlü erdemün gücü sayesinde. Dördüncüsü Maytrının iyi düşünceli gönlüyle hizmet etmesi yine beş türdür. Bunlar hangileridir ki? ... ünlü erdemi”

(523) .. toyınlar inçe tip (ötünürler) *ķayu* erki tengr(im biş) türlüg tıl--tağl(ar tükel) bilge maytrı burķan inçe (tip) yarlıķayur M 79-7.

“Rahipler saygıyla, ‘Bu beş türlü sedbep hangileridir acaba Tanrım?’ Eksiksiz bilge Maytrı Burhan şöyle buyurur: (...)”

(524) ... yime tebrençsiz : —z yavalmış yaruķ yaltrıķın tegriklep *ķayu ķayu* tütrüm teriñg saķınç saķınur (e)rki siz .. M 39-14.

“Yine sarsılmaz ... güçlenen bir ışık ile etrafınız çevrili olduğu halde hangi derin düşüncelere dalarsınız?”

(525) ötrü yine inçe saķınç saķınur *ķayu ķayu* törüler bolmışķa ķarım(aķ) ölmek bolur erki M 43-19.

“Bunun üzerine yine şöyle düşünür: ‘Hangi yasa gereğince yaşlanmak ve ölmek ortaya çıkar acaba?’”

(526) //// çod yana öpke bilig iy(i)n tetrölmek yme *ķayu* ol . muna anı yme inçe bilmiş krgk TT II B 36.

“Yine öfke nedeniyle aldanmak nedir?’ Bunu öylece bilmek gerek.”

- (527) ötrü bodisvt inçe saşınç saşınur az kılınç yme ne başlıgın **ķayu** basutçın blgölüg bolur (...) U II 9 10.

“Bodisattva yine şöyle düşünür: ‘Arzunun başlangıcı nedir ve ne yardımıyla belirir?’”

- (528) . .bu tñgri urı-sı **ķayu** yiti ajun-larığ teginür erki tip saşınıu .. bir ödün ki-e negü erser timedin şük bolup körti U II 31 48.

“Bu Tanrı oğlu, hangi yedi dünyaya erişir ki?” diye düşünerek .. bir an hiçbir şey demeden hareketsiz olarak öylece durdu.”

- (529) : yana [basa] töz[ü]n-ler oğlı-y-a öñgre bilmedüküg in[çip] amtı b[ilgeli] bo[l]mağ-l[arı] **ķay[u]** ol tip [ti]ser bodistv-l[ar] m[ħast]v- -lar [mħa]-pari-ni[rvan] tigli [inçe yi]g soğ[ançığ] sudur nom] -ta [bış]runduğ-ta ertmiş [.] MahāpariZieme 25, 36.

“‘Ey Asiller oğlu, daha önce bilmediğini şimdi bilmek nedir?’ dersin, Bodisattva’lar, Mahapari Nirvan denen ince, tatlı sutrada öğrenmektir.”

- (530) sekiz tözün. köni yol-nuñg tözi tüpi yene üç törlüg titir : **ķayu-lar** ol üç tip tiser : inça kltı ang’ilki çşapt : ikinti dyan : üçünç bilge bilig bo erür üç : Block. 38.

“Sekiz asil doğru tolun özü ve tepesi üç türdür. ‘Bunlar hangileridir?’ dersin, birincisi öğreti, ikincisi meditasyon, üçüncüsü de bilgidir. İşte üç tür budur.”

- (531) yana ukturayın iligke bu söz / **ķayu** kün körüngü kaçan kelgü öz KB 510.

“Sonra ben bu durumu hükümdara arz edeyim; ne zaman geleceği ve hangi gün huzura çıkacağı belirlensin.”

- (532) **ķayuni** ayurlar könilik yolu / negü teg bolur bu könilik ulı KB 861.

“Hangi yola doğruluk yolu denir, doğruluğun özü nasıldır?”

- (533) yana aydı ilig eşittim bu söz / tusulmaz **ķayu** ol kişike yavuz KB 1665.

“Hükümdar tekrar, ‘bu sözleri dinledim; peki insan için kötü ve faydasız olan şeyler nelerdir?’ diye sordu.”

- (534) asıgılg **ķayu** ol asıgsız kayu / sen adra seçe tut ay bilge bögü KB 5529.

“Faydalı nedir, faydasız nedir? Ey bilge sen bunları itice seç.”

KB 701, 839, 855, 860, 928, 1391, 1665, 1698, 1975, 2544[2], 2604, 3228, 3441, 3621, 3934, 3990, 4751, 5921[2], 6105, 6555, 6588.

§ 2.1.14.1.D. Sözcük, Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de ve Ku.T.’de

saptanan (537) – (545) numaralı örneklerde, cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştıran, anlatımı kuvvetlendirme işlevli bir kullanıma sahiptir:

Yapı	<i>ķayu...</i>
	ķayu+isim+F-KE
Anlam	hangi..., hani (yok ki!)

- (535) ajunda ölümün katığrak **ķayu** / toğuglı kişi öldi mundağ ayu KB 1137.
“Dünyada ölümün daha zor ne var? Her doğan, böyle söyleyerek ölmüştür.”
- (536) köni tip ayurlar **ķayu** ol köni / könilik kılığlı emanet küni KB 1729.
“Doğru diye söylerler. Emanete ihanet etmeyen doğru nerede, hani?”
- (537) özünğ sızğurur sen oğul kız tiyü / bu emgek biligli oğul kız **ķayu** KB 3384.
“Sen oğul kız diye kendini üzersin. Bu sıkıntını bilecek oğul kız nerede, hani?”
- (538) çığay tip ayurlar **ķayu** ol çığay / közi suķ çığay ol neçe erse bay KB 5387.
“Fakir derler, fakir olan kim? Fakir, ne kadar zengin olsa da aç gözlü olan kişidir.”
- (539) **ķayu** tilve kılķı bolur munda tetrü / keçer künke avnıp tiriglikni ıdtım KB 6545.
“Hangi deli bundan daha ters hareket edebilir ki? Geçici olan günler ile avunarak yaşamımı boşa harcadım.”
- (540) baķmazlar mu kökler yerler erkliki içinte anı kim yarattı Tanğrı nersedin bolğay kim bolsa cın-oķ yağumış oķ bolğay atanmış öğleri **ķayu** sözke anda kidin kirtgünürler Ku.T. 28/55b1.
“Göklerin ve yerin bağımlı olduğu egemenliğe Allah'ın yarattığı şeylere ve ihtimal (verip) ecellerinin pek yaklaştığına bakmıyorlar mı? Bundan sonra onlar artık hangi söze inanacaklar?”
- (541) sizke turur anıñ içinte asığlar tegse sizler anıñ üze hācetķa kōñğüllerinğiz içinde anıñ üze hem kemi üze yüklenür sizler kōrkittür sizke nişānlarını **ķayu** āyātınğa Tanğrınınğ tanar sizler Ku.T. 35/69b3.
“Onlarda sizin için yararlar vardır. Onların üstünde göğüslerinizde olan bir hacete (ihtiyaca ve arzuya) ulaşırsınız; onların ve gemilerin üstünde taşınırsınız. Size kendi ayetlerini gösteriyor; artık Allah'ın ayetlerinden hangisini inkar ediyorsunuz?”
- (542) ol Tanğrınınğ nişānları okıyur-miz sizinğ üze rāslıķ üze **ķayu** sözke Tanğrı kiçin anıñ nişānlarında taparlar Ku.T. 36/91a2.

“Bunlar, Allah'ın ayetleridir; size bunları hak olmak üzere okuyoruz. Onlar, Allah'tan ve Onun ayetlerinden sonra hangi söze iman edecekler?”

(543) aydı Mūsā ol meniñ ara seniñ ara **ķayu** vakte kim atanmış öđ turur, ötedim men tenğde keçrügli artuķ kılığlı yok meniñ üze Tañğrı anıñ üze kim ayur-miz erklig erür Ku.T. 32/19a2.

Musa dedi ki: ‘Bu, benimle senin aranda olan (bir antlaşma)dır. Bu durumda iki süreden hangisini yerine getirsem, artık bana karşı bir haksızlık söz konusu olamaz. Allah, söylediklerimize vekildir.’”

KB 73, 94, 97, 98, 130, 138, 220, 251, 267, 451, 451, 510, 556, 560, 565, 635, 701, 745, 805, 806, 807, 830, 839, 855, 860, 900, 902, 928, 1058, 1059, 1060, 1086, 1086, 1101, 1137, 1268, 1272, 1311, 1316, 1391, 1453, 1657, 1657, 1665, 1698, 1729, 1730, 1731, 1733, 1734, 1735, 1737, 1760, 1808, 1855, 1884, 1975, 1984, 1993, 2016, 2017, 2136, 2138, 2156, 2165, 2172, 2261, 2302, 2427, 2428, 2544, 2544, 2544, 2544, 2604, 2605, 2620, 2641, 2642, 2781, 2839, 2840, 2865, 2907, 2909, 3007, 3008, 3028, 3033, 3054, 3146, 3219, 3228, 3249, 3269, 3270, 3324, 3384, 3418, 3441, 3514, 3621, 3688, 3691, 3934, 3990, 4035, 4067, 4068, 4068, 4069, 4069, 4298, 4539, 4578, 4594, 4751, 4928, 5046, 5243, 5243, 5387, 5529, 5529, 5544, 5660, 5906, 5909, 5921, 5921, 6105, 6155, 6157, 6158, 6179, 6247, 6393, 6393, 6393, 6394, 6394, 6396, 6396, 6497, 6545, 6555, 6588.

2.1.14.2. Sözcük Türü Olarak **ķayu** Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede isim ve sıfat olarak kullanılabilir.

2.1.14.2.1. Sıfat Görevinde Kullanılan **ķayu** Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (546) – (557) ve yukarıda yer alan (488) – (501), (502) – (514), (521), (524), (525), (527), (528), (531), (539) – (543) numaralı cümlelerde zarf görevindedir.

(544) yime **ķayu** tınlıg tükel bilge tenğrı tenğrisi burķan--nıñ tutağın edğüsin asağ tusuluğ çoğın yalının öp saķınıp ağar ayamak köñğülin M 104-10.

“Yine hangi canlı eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan’ın üstünlüğünü, iyilik ve fayda parıltısını düşünüp saygıyla ...”

(545) .. kim **ķayu** tınlıg kişi etüzinte erken yok (ķuruğ ir)t birt aşıp üstep ödsüz kolusuz tartıp isip irt birt ķolsarlar.. bilge bilig- (-ig boşğ)unmış bilgelerig (tod uç)uz kılsar--lar .. küniçi... -/i küçlüg bol(u)p tınlıg(larığ) ... —keyürler ol (tın)lığlar tamuda toğarlar .. M 82-3.

“Hangi canlılar, insanlar dünyasındayken boşuna vergileri çoğaltıp zamansız ve sırasız el

koyarak vergi istemiş olsa kıskanç ... güçlü olup canlıları ... bu canlılar cehennemde doğarlar.”

- (546) .. kim kayu eren ekeler sinğiller kızlar analar dıntar birle yavaz iş işlep yazınsar..
kim yime işiler bolup kentü oğlu içişi yorçı dı(n)tarlar birle yazınsar kim yime edgü
kutluğ tınlıglarığ... --ki kılıp erkin türkin ... —m yime ed tavar üçün ölürserler
..ölür- M 84-19.

“Hangi erkekler, abla ve kızkardeşlerle, anneler ve rahibelerle kötü amel işleyip günâh sahibi olsalar, evli kadınlar kendi oğulları, erkek kardeşleri kayınbiraderleri ve rahiplerle günah işleseler, iyi, mutlu kimseleri kılıp güçle ... yine mal mülk için öldürseler ... öldür-..”

- (547) .. biziñ alkışımızka kiçmedin ara tigin öge atıñga tegmekimiz bolzun kayu ödün burğan
yirtinçüde belgür--ser siz .. ol ödün bizni yime unıtmañg .. M 18-49.

“Bizim (kazandığımız) bu ihsan üzerine Prens adına hemen buluşalım. Ne zaman Burhan olarak belirirseniz o zaman da bizi unutmayın.”

- (548) kayu kişi-niñ onğdun b(a)ş-ı tebreser , ırak balık-ka barır soltın baş-ı tebreser, yüz yügerü asıg
bolur TT VII 34-4.

“Kimin başı sağ taraftan ağrısa uzak kente gider; sol taraftan ağrısa yüzü heybetli olsun.”

- (549) (.) kim kayu kişi söğüd tikser , ol söğüd-te yiği türlüğ tüş yimiş teg bu ırk (.) bu ırk yme ançulayu
oğ ol (.) TT VII 28-42.

“Kim ağaç dikse o ağaçtan yedi türlü meyve yemiş gibi bu fal da öyledir.”

- (550) kayu kun[ç]uy-lar-nı[ñg] karnıta oğul arķuru turup toğuru umasar, bu vu ... edgü bolur . TT VII
27-15.

“Herhangi prensesin karnında oğul ters durup doğamazsa bu muska iyi gelir.”

- (551) kayu kişi yek işikin-ge kir[ser, ol] bir yıl yek-ke san-lıg bolur (.) TT VII 12-5.

“Kim şeytanın kapısına gitse, bir yıl şeytana bağlanır.”

- (552) kayu ödte erse bu künde burun / biligligke tegdi beğükrek orun KB 220.

“Hangi çağda olursa olsun bugüne kadar daha yüksek yer hep bilgiliye nasip olmuştur.”

- (553) kayu beg er atnı sevindürme / kılıç kında çıkmaz anıñda basa KB 2138.

“Hangi bey askerini sevindirmezse ondan sonra kılıç kınından çıkmaz.”

- (554) kamuğ erdemi bar sakınuğ oduğ / kayu işke tegse boğur tü boğuğ KB 3146.

“Kendisi her türlü erdem ve takva sahibidir. Hangi işle uğraşsa türlü boyalara boyanır.”

(555) bilüme emdi bu ta‘at çını / kayü ta‘at erki uķumaz munı KB 3990.

“İnsan gerçek ibadetin ne olduğunu bilmezse, yaptıklarının hangisinin ibadet olduğunu anlayamaz.”

M 27-12, 39-14, 41-41, 41-62, 43-19, 51-13, 83-52, 100-19, 104-17, 104-25; **TT V A** 115, **VII** 27-11, 27-17, 34-2, 36-2, 40-22, 34, 65, 73; **U II** 9 10, 31 48, 38, 44 30, 44 35, 45 45, 70 5; **U III** 75 10; **Schwitzbad** 2, 4, 19; **Block.** 74, 103; 74; **KB** 510, 556, 565, 745, 805, 806, 830, 928, 1086[2], 1101, 1268, 1272, 1311, 1316, 1760, 1808, 1855, 1884, 1984, 1993, 2016, 2017, 2138, 2165, 2172, 2302, 2427, 2428, 2604, 2605, 2620, 2641, 2642, 2781, 2839, 2840, 2865, 2907, 2909, 3007, 3008, 3028, 3033, 3054, 3324, 3418, 3441, 3514, 3621, 3688, 3691, 4035, 4539, 4594, 4928, 5046, 5544, 6247, 6497, 6555, 6588; **Ku.T.** 26/58a1, 28/55b1, 31/55b2, 32/19a2, 35/69b3, 36/91a2.

2.1.14.2.2. İsim Olarak Kullanılan kayü Soru Sözcüğü

kayü soru sözcüğü, aşağıdaki (556) – (560), (573) – (579) ve yukarıdaki (502), (515) – (520), (522), (523), (526), (529), (530), (532) – (538) numaralı cümlelerde isim görevinde kullanılmıştır.

(556) kayusı kıpar kör kayusı kınar / kayusı çapar kör kayü suv içır KB 73.

“Bak, biri kalkıyor, biri konuyor, biri yüzüyor, biri su içiyor.”

(557) küder ol ajunda saᅇga iki yol / bu iki yolunᅇda kayü erki yol KB 1391.

“O dünyada seni iki yol bekler. Bu iki yoldan acaba hangisi senin yolundur?”

(558) yaraᅇlıᅇ kayü ol asıᅇlıᅇ kayü / boluᅇlıᅇ kayü ol tusuluᅇ kayü KB 2544[4].

“Uygun ve faydalı olan kim; ileride faydalı olmaya elverişli kim?”

(559) kayü ol tapuᅇcıka ayᅇıl asıᅇ / bu tapᅇi içinde neᅇü ol tatıᅇ KB 4751.

“Söyle, hizmetkârın elde ettiᅇi nedir? Onun bu hizmetinde ne gibi bir zevk vardır.”

(560) kayusı uķuşluᅇ kayusı bᅇüᅇ / kayü tilve munduz kayü ermegü KB 6394.

“Kimi akıllı kimi bilge kimi deli ve ahmak kimi kimi de tembel idi.”

M 1-17, 4-58, 8-43, 13-9, 52-40, 79-7; **TT II B** 36; **MahāpariZieme** 25, 36; **Block.** 38; **KB** 94, 97, 98, 130, 138, 267, 451[2], 701, 839, 855, 860, 900, 902, 1058, 1059, 1060, 1137, 1311, 1453, 1657[2], 1665, 1698, 1729, 1730, 1731, 1733, 1734, 1735, 1737, 1975, 2156, 2261, 3219, 3228, 3249, 3269, 3270, 3384, 3934, 4067, 4068[2], 4069[2], 4298, 5243[2], 5387, 5529[2], 5560, 5906, 5909, 5921,

6105, 6155, 6157, 6158, 6179, 6393[3], 6396[2]; **Ku.T.** 31/56b3.

2.1.14.3. Cümle Ögesi Olarak *ķayu* Soru Sözcüğü

ķayu soru sözcüğü, cümlede sıfat görevinde kullanıldığında, kendisinden sonra gelen isim görevli sözcüğe göre, dolaylı tümleç, zarf tümleci, nesne gibi ögelerin bir unsuru olarak karşımıza çıkmakta ya da doğrudan özne ya da yüklem olabilmektedir. Sözcük, cümlede isim olduğu durumlarda ise, özne ya da yüklem görevindedir.

2.1.14.3.1. Özne Görevinde Kullanılan *ķayu* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (561) – (567) tanıklarda cümlede özne olarak kullanılmıştır.

(561) kim *ķayu* bu b(ur-)-ķan nomınta sansardın ozğalı ķutrulğalı ırgürmeser ol tınlığ ut-ğuradı maytrı burķan ödinte ķutrulur M 8-43.

“Kim bu Burhan’ın dininde Samsara’dan kurtulmayı başaramazsa o canlı Maytrı Burhan zamanında mutlaka kurtulur.”

(562) .. kim *ķayu* amtı şakimun burķan şazanınta bay bayağutlar seņğrem itip buşı birser vrhar çintek itip buşı birser .. eskirmiş vrhar sengremig sapsar buşı birser . . M 52-40.

“Şimdi kim, hangi zengin Şakyamuni Burhan dininde manastır inşa edip sadaka olarak verse rahip hücresi inşa edip sadaka olarak verse, manastırı tamir edip sadaka olarak verse...”

(563) ķayusı elig sundu tütsüg tutar / *ķayu* büvķirer kin ajun yıd ķopar KB 98.

“Kimi elini uzatır; tütsü sunar. Kimi misk saçar, dünya güzel kokuyla dolar.”

(564) *ķayu* aydı örtüm içirgü kerek / özi ķatmış emdi boşutğü kerek KB 1059.

“Biri ‘Müşhil içirmeli, kabız olmuş, şimdi içini boşaltmalı’ dedi.”

(565) ķayuķa ögelik tegir ög bolur / *ķayu* kök ayukluk öze at alur KB 4067.

“Kimi aklı ile ögelige yükselir, kimi kök ayukluk ile şöhet olur.”

(566) ķayusı örüm keğti bğri uça / *ķayu* yir kezer bu közi yaş saça KB 6157.

“Kimi çullara bürünmüş, kimi gözyaşı saçarak dünyayı dolaşır.”

(567) *ķayu* az yaşadı ķayusı uzun / ķayu baş kötürdi beğükrek sözün KB 6396.

“Kimi az yaşadı, kimi çok; kimi bilge sözlerle yüksek makama erişti.”

KB 73, 94, 130, 138, 267, 451[2], 1058, 1060, 1311, 1734, 1735, 1737, 4068[2], 4069[2], 5243[2], 6155, 6158, 6393[3], 6394[2]; **Ku.T.** 31/56b3.

2.1.14.3.2. Dolaylı Tümleç İçerisinde Yer Alan *kayy* Soru Sözcüğü

kayy soru sözcüğü, aşağıdaki cümlelerde sözcüğün içerisinde yer aldığı söz grubunun yönelme bildirilmesi nedeniyle cümlede dolaylı tümleç olmuştur.

(568) kayy işke ivse uzar kiç qalır / i ve kılmış işler ökünçlög bolur KB 556.

“Hangi işte acele edilirse, o iş uzar ve gecikir. Acele yapılan işler pişmanlık verir.”

(569) kayy bağka tegse suv eksümedin / çiçek yazlur anda tümen tü yıdın KB 1808.

“Hangi bahçe sürekli sulanırsa orada binlerce renkli ve kokulu çiçekler açar.”

(570) kayy neñge kirse kişi emgeki / uş ol neñde boldı canınınğ köki KB 2907.

“İnsanın hangi şeye emeği geçerse canı o şeye bağlanmış olur.”

(571) kayy erke duşman yumıtsa qalın / ol er erdemi erde artuğ bilin KB 3418.

“Hangi insanın etrafına düşman kalabalığı toplanmışsa bil ki, o insanın erdemi diğerlerinden fazladır.”

(572) köñgülsüz kayy yirke mañsa adağ / neçe yir yakın erse boldı yırağ KB 5046.

“İstmeden nereye gitsen, yol yakın da olsa uzak olur.”

TT VII 12-5, 27-11, 27-15, 27-17, 28-42, 34-2, 34-65, 73, 36-2, 40-22, 44 35; **U II** 9 10, 38-74, 70 5; **III** 75 10; **Block.** 103; **KB** 556, 745, 830, 1101, 1268, 1311, 1316, 1808, 1984, 2165, 2605, 2839, 2865, 2907, 2909, 3007, 3008, 3146, 3324, 3418, 4068, 4298, 4594, 5046, 5660, 6555; **Ku.T.** 31/56b3.

2.1.14.3.3. Yüklem İçerisinde Yer Alan *kayy* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (573) – (579) numaralı cümlelerde, sonrasında gelen *ol* zamiri ya da çoğu zaman şart eki almış *er-* filili nedeniyle cümlede yüklem içerisinde yer almıştır.

(573) .. kim erki tözünüm bu yir suvda tüpüg uğguçı kayy erki töpüdin tüşmek—in

bilgüçiler anta ötrü purnabtri tükel bilge teñgri teñgrisi burķan— —nınñ saķını yitinçsiz edgüsin öp saķınıp inçe tip tidi .. M 13-9.

“Hangileridir acaba tepeden düşmeyi bilenler? Bunun üzerine Purnabhadra eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan’ın düşünmekle erişilmeyecek iyiliklerini övüp şöyle dedi: (...)”

(574) amtı türk yigit erken kayu erse bir nom bitig biti---telim burķan şazının ta nomķa ulağ sapağ asağ tusu ķılmış bolalım M 1-17.

“Şimdi gücümüz kuvvetimiz yerinde iken hangisi olursa olsun bir öğreti kitabı yazdırılın ve Burhan öğretisine bağlanmış ve ona hizmet etmil olalım.”

(575) kayu erse begler tapuğcı ķulın / tapındırğu ötrü açınsa yolın KB 635.

“Hangi kul olursa olsun önce ona hizmet gördürülmeli sonra ihsanda bulunulmalıdır.”

(576) kimiñ bolsa ķoldaş adaşı telim / anıñ arkası bek kayu ol yalım KB 1698.

“Kimin arkadaşı ve dostu çoksa, o arkasını sağlam ve yalçın bir kayaya dayamış demektir.”

(577) bolur beg tileki anıñdın tükel / işi barça itlür kayu erse ģal KB 2261.

“bey onun aracılığıyla bütün isteklerini elde eder. durum ne olursa olsun bütün işi düzene girer.”

(578) bularda kayu erse aş suv yigü / anı telse barğu azu barmağı KB 4578.

“Bu ziyafetlerden hangisine gitmek ve hangisine gitmemek gerektiğini bilmek gerekir.”

(579) kayu türlüğ erse yorıñıñ yoluñ / ayu birdim azrak bekütgil uluñ KB 6497.

“Nasıl hareket edeceğimi ve hangi yola gideceğini biraz açıkladım. Sen buna göre hareket ederek yaşamını temelini sağlamlaştıır.”

M 82-3; **KB** 267, 635, 839, 855, 860, 1137, 1391, 1453, 1657, 1665, 1698, 1729, 1730, 1731, 1975, 2261, 3249, 3269, 4578, 4751, 5387, 5529, 5921, 6105, 6179, 6497.

2.1.14.3.4. Özne İçerisinde Yer Alan kayu Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (580) – (584) numaralı cümlelerde özneyi oluşturan sözcük grubu içerisinde görev almıştır.

(580) kayu neñ emitse kör egri bolur / kamuğ ergiler isiz urğı bulur KB 806.

“Hangi şey yana yatarsa eğri olur; Her eğrilikte kötülüğün tohumu vardır.”

- (581) kayu kul bayatka inansa turup / belā qağgu qapgın öziñge tudı KB 1272.
“Hangi kul Tanrı’ya inanırsa bela ve kaygı kapıları kendisine kapanmış olur.”
- (582) kayu beg törü birse ilde köni / ilin itti qoğtı yaruttı köni KB 2017.
“Hangi bey memlekete doğru kanun koyduysa o ilini düzenlemiş, gününü aydınlatmıştır.”
- (583) kayu türlüg er me sözün sözlese / anı uksa bilse yana kizlese KB 2642.
“Her türden insanın sözünü dinlemeli; anlayıp bilmeli ama bunu açığa vurmamalıdır.”
- (584) kayu beg bu dört iş tükel kılmasa / irüklük kirür ilke anda basa KB 5906.
“Herhangi bir bey bu dört işi hakkıyla tamamlamazsa memleket inhitata doğru gider.”

M 27-12, 41-41, 43-19, 83-52, 84-19, 100-19, 104-10, 104-17, 104-25; **TT VII** 12-5, 27-11, 27-15, 27-17, 28-42, 34-2, 34- 65, 73, 36-2, 40-22; **U II** 9 10, 44 35, 70 5; **III** 75 10; **Block.** 103; **KB** 251, 565, 805, 900, 902, 928, 1086[2], 1760, 1884, 2016, 2138, 2302, 2428, 2544[2], 2620, 2641, 2781, 3028, 3054, 3990, 4035, 4067, 4068, 4069[2], 4928, 5243, 5909, 6545.

2.1.14.3.5. Zarf Tümleci İçerisinde Yer Alan kayu Soru Sözcüğü

kayu soru sözcüğü, aşağıda yer alan (585) – (589) numaralı tanıklarda, sonrasında gelen ve zaman bildiren sözcükler ya da edatlar nedeniyle cümlede zarf tümleci görevinde kullanılmıştır.

- (585) bodisvtnıñ inçe saqınçı bolur .. kayu tıltağda ötgürü börtmek belgülüg bolur erki .. M 41-62.
- (586) .. kayu ödün maytrı burқан yirtinçüde belgürser .. teñgri yirintin qodı inip sumani inal birle tuşup altun öñglüg altun kırtışlıg arhant (bolurlar) (an)ta ötrü kitumati kent (ulus)taķı sanki çkrvrt ilig kannıñg yašovati atlıg kunçuy(-lar) (e)rdnisi inçe işidür .. M 51-13.
- (587) kayu öğte ħacib tilese mini / ol öğte keleyin tidi söz küni KB 560.
“Hâcib beni ne zaman isterse, ben onun söyleyeceğı gün ve zamanda geleyim.”
- (588) alımķa birikme öñgay eđgü bol / kayu öđte kılsa açuķ bolğa yol KB 4539.
“Alışverişte kolaylık göster ve dürüst ol. Böyle yaparsan yolun her zaman açık olur.”

(589) nelük artadı halk negü öngdi қоdtı / kayu ödke tuştum ya kayda turayı KB 6588.

“Halk neden bozuldu, niçin iyi adetleri bıraktı? Hangi zamana rastladım, nereye gideyim?”

M 18-49, 39-14; **TT V** A 115; ; **KB** 510, 560; **Ku.T.** 32/19a2

2.1.14.3.6. Nesne İçerisinde Yer Alan kayu Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda (590) – (595) numarayla gösterilen cümlelerde nesne içerisinde yer almıştır.

(590) .. kim kayu tınlıglarnañg uzun öd(te) berü azsız övkesiz biligsiz k—... bu üç türlü(g) (edgülüg) tözl(üg) köñgüli qatılı karılı turğalı u--mış erser .. ol antağ köñgülüg ti/ /—. edgü aşaylıg tip titir . . M 59-30.

(591) kayu türlüğ erdem aña satsalar / anı utsa ötrü ağır tusalar KB 2641.

“Karşına ne gibi erdemlerle çıkarlarsa çıksınlar o rajiplerini yenmeli ve kendisini saydırmalıdır.”

(592) er at bolsa begdin sevinçlig yaruq / kayu il tilese bulur beg anuq KB 3033.

“Asker beyden memnun olduğu zaman, bey hangi memleketi isterse onu hazır bulur.”

(593) kayu neñg bulup қоdтуñg emdi anı / kayu tilve zahid atadı seni KB 3441.

“Ne buldun ki ondan vazgeçtin? Hangi mecnun sana zahid adını verdi.”

(594) tañg ermez seningdin meşelde kelir / kayu neñg sevüg bolsa ‘aybı barır KB 3514.

“Sana hayret etmem; atasözünde söylendiği gibi, ‘Hangi şey sevilirse onun kusurları görünmez.’”

(595) köñgül taplamasa kayu işlerig / asıg bolmaz anda ay köñgli tirig KB 3691.

“Ey gönlü diri, hangi işi gönül beğenmezse o işten fayda gelmez.”

KB 2427, 3621, 3688, 5544.

2.1.14.3.7. Yüklemler Olarak Kullanılan kayu Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki cümlelerde yüklemler görevindedir. Bu kullanımlarda kimi zaman kayu sözcüğünün tek başına yüklemler olduğu görülürken kimi zaman da sözcük *ol*

zamiriyle desteklenmektedir. Ancak, ortaya çıkan bu *ḳayu ol* yapısı, *ḳayul* gibi kalıplaşmış değildir.

(596) ayu bir kişiye tusulur *ḳayu* / *ḳayu* ol tususu maṅga ay sayu KB 1657.

“Söyle, bakalım insan için faydalı olan şey nedir? Bunun faydası nedir? Bana bunları sayarak anlat.”

(597) munıṅda adın anda ta‘at *ḳayu* / maṅga körkitü bire tilin sözleyü KB 3228.

“Bundan başka orada hangi ibadet var, bana dilinle söyle ve göster.”

(598) özünṅ sızgurur sen oḡul kız tiyü / bu emgek biligli oḡul kız *ḳayu* 3384.

“Sen oḡul kız diye kendini üzersin. Bu sıkıntıyı bilecek oḡul kız nerede, hani?”

(599) kişi eḡgü tirlir bu eḡgü *ḳayu* / maṅga ayu birgil ay bilge bḡgü KB 3934.

“İyi insan derler, bu iyi nerede, hani? Ey bilge bunu bana izah et.”

(600) tiriglig *ḳayu* ol kör eḡgü *ḳayu* / ayu bir maṅga sen ay bilge bḡgü KB 5921.

“Hayat nedir ve iyilik nasıl olur? Ey bilge sen bana bunu izah et.”

TT II B 36; MahāpariZieme 25, 36; Block. 38; KB 701, 5529.

2.1.14.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar

(601) işidgil (tö)zünüm *ḳayu* /—... teṅgri teṅgrisi burḳan bur(ḳan ḳut—) —in bulu yarlıḳadı yiti ... bodi söḡüt tüpint(e) (meṅgi) meṅgiledi .. anta basa ezrua teṅgri ötüḡiṅge barns ulusta arşivadan seṅgremde nomluḡ tilgen tevirdi M 16-19.

“İşit asilim, hangi ... Tanrılar Tanrısı Burhan burhan kutunu buldu. Yedi ... Bodhi ağacı altında sevince ulaştı. Bundan sonra Ezrua Tanrı’nın isteḡi için Benares ülkesinde Rsivadana manastırında din tekerleḡini döndürdü.”

(602) işidü balıḳ uluş kay kidinlig--ler sayu kez- -e yorıyu meṅgi (meṅgileyürler) kim ḳayu şakimun ... biş ç(hşaput) küz(ed—) ... M 32-18

“... işiterek kent ve sokak evlerinin her birinde yürüyerek sevinirler. Kim Şakyamuni ... beş ahlak kuralını koru...”

(603) *ḳayu* ödün (teṅgrim) (siz) (t)ükel bilge (şakimun) (burkantın) tigi(n) (öge) . . . -

d / ? M 69-20.

“Tanrım, ne zaman... eksiksiz bilge Şakyamuni Burhandan ... prens ...”

ķayunı → ķayu Soru Sözcüğü

ķayular → ķayusı Soru Sözcüğü

ķayuları → ķayusı Soru Sözcüğü

2.1.15. ķayutın ~ ķayudın ~ķanyudın Soru Sözcüğü

Eski Türkçenin Grameri’nde *kayutın* biçiminde gösterilen sözcüğün, “hangi taraftan” anlamını taşıdığı bildirilmiştir (Gabain-Akalın 1995: 72).

Sözcük, UTS’de yer almamış, EDPT’de ise *kayudın* sözcüğüne hiç değinilmezken *kaydan* maddesi, ilgili sözcük olan *ka:nu*:ya gönderilmiştir.

DTS 409a-b’de yer verilen bu soru sözcüğünün *ķayu* sözünün çıkma durumu eki almış biçimi olduğu ve “nereden” anlamını karşıladığı belirtilmiştir.

Erdal, soru sözcüklerini sıralarken *kayudın* sözcüğüne “hangi” anlam alanına giren sözcükler içerisinde yer vermiş, “nereden” anlamında kullanıldığını bildirmiştir (2004: 210, 216).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	5	-	-	-	9

Sözcük, AY’de dört; UPF’de bir; KB’de sekiz ve Ku.T.’de bir kez kullanılmıştır.

Toplam: 14

2.1.15.1. ķayutın ~ ķayudın ~ ķanyudın Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.15.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (604) – (610) numaralı cümlelerde şartlı birleşik cümle içerisinde “*her nereden*” anlamı taşır:

	<i>ķayudın...-sA(r)...geniş zaman/emir/gereklilik</i>
--	---

Yapı	ķayudın+F-KE
Anlam	her nereden

(604) : : ol üdün ol ķuvrağda erigme tümen tirig öz-lügler öz öz orunlarıntın örü turup **ķayutın** sınıgar atı kötrülmış erse antın sınıgar yakın barıp ong 'eñginlerinteki tonların açı-nıp onıg tizlerin çökidip ayalar-ın kavşurup .. atı kötrülmışke inçe tip ötüntiler : : AY 82/17.

“O zaman o cemaatte olan on bin kişi bulundukları yerden çıkıp Adı Yüce hangi tarafta ise ona doğru giderek sağ kollarındaki elbiselerini katlayıp sağ dizleri üzerine çökerek ellerini birleştirdiler ve Adı Yüce’ye hürmetle şöyle dediler: (...)”

(605) ötrü inaru berü yügü-rüp törtđin yınğak tegzinip suv tilep idi bulmadı.. taķı inaru ırak barsar m(e)n . . olar barça ölgey-ler tip ançak(a)ya öglentürgeli üçün bir uluğ söğüt üze ağıtınıp butıķların yalpırğakların sıp alıp ol balık üze örtüp köşige kılıp ötrü ol köl suvı **ķayudın** sınıgar kelmiş orunun tuta isteyü barıp bir uluğ ögüz suvınğa tegdi.. AY 602/3.

“Sonra ileri geri gidip dört bir tarafa dönüp durduysa da su bulamadı. Sonra ‘İleriye doğru gitsem onların hepsi ölecek.’ Diye düşünürken büyük bir ağacın üzerine çıkıp dallarını, yapraklarını sıyrıp alarak balığın üzerine örtüp gölgelik bir yer yaptı. Sonra göl suyunun geldiğı yana doğru giderek büyük bir ırmağa ulaştı.”

(606) ilig aydı kim sen negü ol atınğ / **ķayudın** kelir sen negü ol yatınğ KB 583.

“Hükümdar sordu: ‘Sen kimsin, adın nedir, nereden geliyorsun, memleketin neresidir?’”

(607) **ķayudın** çıkar söz ķayuķa barır / munı ma ayu bir mañğa ay bilir KB 996.

“Ey bilgili, ‘Söz nereden çıkar, nereye varır?’ bunu da bana izah et.”

(608) **ķayudın** kelir erki ķanča barır / ķayuda turur erki ķayda yorır KB 1529.

“Nereden gelir ve nereye gider; nerede durur ve nerede yürür?”

(609) negü ol uķuş orını ķayda turur / **ķayudın** ķopar ķopsa ķayda barır KB 1834.

“Aklın yeri neresidir, nerede bulunur; nereden çıkar ve çıkınca nereye gider?”

(610) ayıttı **ķayudın** kelir sen diyü / tilekinğ ne erki sözünğ ay büğü KB 5961.

“‘Ey hakîm, nereden geliyorsun, dileğın nedir? Söyle!’ dedi.”

§ 2.1.15.1.B. **ķayudın** soru sözcüğü, aşağıdaki cümlelerde gerçek soru işlevli olarak “*nereden?*” anlamında kullanılır:

Yapı	ķayudın
	ķayudın+F-KE
Anlam	Nereden?

(611) bo t(a)m̃nak [.....] odunm̃ş erti .. ol uğurda [.....] -ñgaru yağuk̃ okıdı .. iñça t̃ep ayt[dı] neç[e] barır sen .. **ķañudun** keltig tep .. UPF 192¹⁵.

“Bu çakal ... uyanm̃ştı. O zaman ... yakınına çağırđı. ‘Nereye gidiyorsun, nereden geldin?’ diye sordu.”

(612) negü ol tiriglik negü ol ölüm / **ķayudın** kelir men ķayuka yolum KB 1135.

“Hayat nedir, ölüm nedir; nereden geliyorum ve yolum nereyedir?”

§ 2.1.15.1.C. Sözcük *Altun Yaruk*’tan alınan aşağıdaki (613) numaralı örnekte “*herhangi bir yerden*” anlamı taşımaktadır:

Yapı	ķayudın
	ķayudın+F-KE
Anlam	Herhangi bir yerden

(613) : : birök toğmaķsız erser ötrü ol ok̃ yine öçmeksiz bolur : : birök öçmeksiz erser . . ötrü ķayudın yme kelmeksiz bolur . . birök **ķayudın** yme kelmeksiz bolsar : : ötrü ol ok̃ yine ķayuka yme barmaksız bolur . . AY 375/19,20.

“Eğer doğmasızsa sonra yine baki kalandır. Eğer baki kalansa hiçbir yerden gelmemiştir. Hiçbir yerden gelmemişse hiçbir yere gitmeyecektir.”

§ 2.1.15.1.D. Aşağıdaki (614) numaralı tanık, sözcüğün şaşma işlevli olarak “*nere-den!*” anlamında kullanıldığını göstermektedir.

Yapı	ķayudın
	ķayudın+F-KE
Anlam	Nere-den!

(614) özüñge baķa k̃ör ne erdiñg maŃga / **ķayudın** kelür bu fužulluk̃ saŃga KB 644.

¹⁵ Erdal, bu durumun arkaik bir özellik olduğundan söz eder (2004: 181).

“Kendine bir bak, benim için ne idin? Bu kibir, küstahlık sana şimdi nereden geliyor?”

§ 2.1.15.1.E. Sözcük, (615) numaralı cümlede olumsuz kuvvetlendirme işlevli olarak cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştırmak amacıyla kullanılmıştır.

Yapı	<i>ḳayudın</i>
	ḳayudın+F-KE
Anlam	Nereden! (hiçbir yerden)

(615) seniñde yok emdi bu üçte biri / *ḳayudın* tegir ilke küçkey eri KB 3111.

“Bu üçünden hiçbiri sende yok, öyleyse memlekete zorba nereden gelecek?”

§ 2.1.15.1.F. Kur’an Tercümesi (Rylands Nüshası)’nde saptanan tek örnekte, olumsuz kuvvetlendirici olarak, temeli “*nereden!*” anlamına dayalı olan ve günümüzde “*nasıl!*” biçiminde karşılayabileceğimiz bir anlama sahiptir:

Yapı	<i>ḳayudın</i>
	ḳayudın+F-KE
Anlam	Nasıl!

(616) aydılar cuhüdler ‘Uzeyr Tañırınıñ oğlu, aydılar tersâlar: ‘İsâ Tañırınıñ oğlu, ol olarnıñ aytıqını ağızları birle, menğzetürler anlarınğ aytıqınğa tandılar munda burun, öldürdi olarnı Tañırı, *ḳaydın* bulğanur sizler Ku.T. 29/23a2.

Yahudiler, “Üzeyr, Allah’ın oğludur” dediler. Hristiyanlar ise, “İsa Mesih, Allah’ın oğludur” dediler. Bu, onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir. Onların bu sözleri daha önce inkâr etmiş kimselerin söylediklerine benziyor. Allah, onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar!”

2.1.15.2. Sözcük Türü Olarak *ḳayutın/ ḳayudın/ ḳanyudın* Soru Sözcüğü

ḳayutın ~ ḳayudın ~ḳanyudın soru sözcüğü, yukarıda (604) – (616) numarada gösterilen ve aşağıda yerleri belirtilen tanıkların tümünde zamir görevinde kullanılmıştır.

AY 82/17, 375/19,20, 602/3; UPF 192; KB 583, 644, 996, 1135, 1529, 1834, 3111, 5961; Ku.T. 29/23a2.

2.1.15.3. Cümle Ögesi Olarak *ķayutın ~ ķayudın ~ ķanyudın* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan tüm örneklerde dolaylı tümleç görevindedir.

AY 82/17, 375/19,20, 602/3; **UPF** 192; **KB** 583, 644, 996, 1135, 1529, 1834, 3111, 5961; **Ku.T.** 29/23a2.

2.1.16. *ķayun* Soru Sözcüğü

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde yalnızca *Kutadgu Bilig*’de iki kez saptanan *ķayun* soru sözcüğü, *ķayu* soru sözüne araç durumu ekinin getirilimesiyle oluşmuştur. Sözcük, *Kutadgu Bilig Dizini*’nde yer almamıştır. Ayrıca, sözcüğün geçtiği aşağıda yer alan beyitlere dizinde *ķayu* maddesinde de rastlanmaz. Sözcüğün kökenine ve kullanımına ilişkin bir açıklama herhangi bir kaynakta yer almamaktadır.

Sözcük, yine *Kutadgu Bilig*’de geçen *negün* soru sözcüğünün benzeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle daha çok sıfat işlevli olarak kullanılan *ķayu* sözcüğü zarf olarak karşımıza çıkmakta, belki de *ķayu* sıfatından sonra gelen zarf görevli sözcük söylenmeyerek bir tasarruf sağlanmaktadır.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	-	-	-	-	2

ķayun soru sözcüğü yalnız KB’de ve iki kez kullanılmıştır.

Toplam: 2

2.1.16.1. *ķayun* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.16.1.A. Sözcük *Kutadgu Bilig*’de saptanan (617) numaralı gerçek soru işlevli tek örnekte “*nasıl?*” karşılığında kullanılmıştır:

Yapı	<i>ķayun...</i>
	<i>ķayun</i> F-KE
Anlam	Nasıl?

(617) yana çıktı oğlan ayıttı sözün / *ķayun* kelmişin hem tilekin özin KB 5957.

“Hizmetçi yeniden çıktı ve sözünü, nasıl, ne yolla geldiğini, isteğini ve kendisini anlattı.”

§ 2.1.16.1.B. Sözcük, aşağıdaki (618) numaralı cümlede soru işlevi dışında “nasıl!” anlamında olumsuz kuvvetlendirme işlevine sahiptir:

Yapı	<i>ķayun...</i>
	<i>ķayun</i> F-KE
Anlam	Nasıl!

(618) Hıtay arkışı kesse arkış toğı / *ķayun* kelgey erdi tümen tü ağı KB 4426.

“Hıtay kervanları yolları toza bulamasaydı, binlerce tür ipekliler nasıl, ne yolla gelecekti?”

2.1.16.2. Sözcük Türü Olarak *ķayun* Soru Sözcüğü

Sözcük, kullanıldığı iki cümlede zarf görevindedir.

2.1.16.3. Cümle Ögesi Olarak *ķayun* Soru Sözcüğü

ķayun soru sözcüğü, zarf tümleci görevinde kullanılmıştır.

2.1.17. *kim* Soru Sözcüğü

UTS 73-74’te sözcüğün “ki; kim, kimler; kimse (olumsuz); ola ki, eğer, şayet” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Eski Türkçenin Grameri’nde, soru sözcükleri içerisinde yer alan *kim* ile sözcüğün çekim ekli ve kimi edatlarla birleşik kullanımı yanında özellikle kim ve aynı zamanda *nä* sözcüklerinin ilgi zamiri olarak da kullanımına dikkat çekilmiştir. Ayrıca, *Soru ve Nispet Zamirleri* bölümünde, Osmanlıca *ki* “ki” ile kurulmuş cümlelerin eski Türkçe için yabancı olduğu, ancak, soru sözcükleriyle başlayan ve bir tür ilgi cümlesi oluşturan yan cümlelerin varlığından söz edilerek bunların tercümeler yoluyla İran

dillerinden mi, yoksa Çince'den mi geldiğinin araştırılması gereği bildirilmiştir, yapıtın *Nisbet Cümleleri* adlı bölümünde de özellikle *kim* sözcüğünü içeren örneklerle yer verilmiştir (Gabain-Akalın 1995: 73, 102, 124-126).

DTS 306b'de yer alan sözcüğün soru zamiri, belgisizlik zamiri ve bağlaç olarak kullanımlarına değinilmiştir.

Sözcük, EDPT 720b *ne* sözcüğünün paraleli olarak gösterilmiş, ancak *ne*'den farklı olarak soru sıfatı görevinde kullanılmadığı belirtilmiştir. Yapıtta, ilgi zamiri kavramının sıfat-fiil vb. yapıların kullanıldığı Türkçeye Hint-Avrupa dillerinin etkisiyle girdiği belirtilmiş, Türklerin diğer dillerle ilişkiye girdiğinde ve dinî çalışmaları Türkçeye çevirmeye başladıklarında genellikle ana dili Türkçe olmayanlarca Farsça ilgi zamiri *ki*'nin etkisiyle, *kim* soru zamirinin ilgi zamiri olarak kullanılmaya başlandığı söylenmiştir.

Räsänen, yapıtının *kim* maddesinde, sözcüğün anlamını verdikten sonra günümüzdeki kullanımlarını vermekle yetinmiştir (1969: 271a).

Kononov, *kim~kem* sözcüğünü soru zamirleri içerisinde değerlendirmiş, sözcüğün yazıtlarda yalın ve yönelme durumuyla kullanıldığını söyleyerek günümüzdeki biçimlerini sıralamıştır (1980: 166).

A Grammar of Old Turkic adlı çalışmada, *kim* soru zamiri ve çekim ekli biçimlerinin soru unsuru olarak ve şart yapısıyla birlikte belgisizlik zamiri olarak kullanımına değinilmiş, *Analytical Relative Clauses* adlı bölümde yazıtlar sonrasında eski Türkçede kullanılan ilgi cümleleri kurmaya yarayan yapı olduğundan söz edilmiştir (Erdal 2004: 214, 218-219, 341, 447).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheizt Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
3	329	6	-	-	698

KT'de iki; BK'de bir; AY'de iki yüz altı; M'de doksan; KİP'te on beş; TT'de dört; Üİ'de on beş; Wind.'de altı; KB'de yüz seksen yedi; DLT'de yirmi iki; Ku.T'de dört yüz yetmiş üç ve AH'de on altı kez kullanılmıştır.

Toplam: 1026

2.1.17.1. *kim* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.17.1.A. Sözcük, aşağıdaki (619) – (634) ve (658) – (668) numaralı tanıklarda, cümlede görevli bir unsur olarak günümüz Türkiye Türkçesindeki *ki* bağlacıyla aynı işlevde kullanılmıştır. Kim soru zamirinin görevli bir sözcük durumuna gelmesinde İran dillerinden (Gabain’e göre Çince de olabilir) alınan *kim* bağlacı etkili olmuştur. On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesinde *kaltı* ve *ne* gibi kimi soru sözcüklerinin ilişkide bulunan dillerdeki ses ve görev benzerliği bulunan sözcükler nedeniyle bağlaç görevi üstlendikleri görülmektedir.

Yapı	... <i>kim</i> ...
	<i>kim</i> F-KE
Anlam	ki

(619) :: :: [bo savı]ğ eşidip m(e)n ötrü olarka inçe tip tıdim :: aya edgülerim t(e)nğrimlerim **kim** m(e)n ol
üde yalañguqlarınğ yırtinçülüg et öz üze ayığ kılınç kılınmış--ığ körür bilir ertim erser .. yme
nenğ ol ayığ kılınçnıñ amtı--kı teg yavlağ tüşin utlısın bilmez ertim.. AY 8/18.

“Bu sözleri işitince onlara şöyle dedim: ‘Ey iyiler, Tanrılarım öyle ki ben o zamanda insanların bu dünyadaki vücutlarıyla kötü ameller yaptığını görür, bilir olsam da o kötü davranışların şimdiki gibi kötü karşılığının olacağını bilmezdim.’”

(620) :: ol üdün tükel bilge biliglig t(e)nğri t(e)nğrisi burқан bodi söğüt t(e)nğrisin okıyu y(a)rılıkıp inçe
tip y(a)rılıkadi:: tözün t(e)nğri kıızı--ya s(e)n amtı inçip inçe ukıl .. **kim** ol ruçirakitu atl(i)ğ
bodis(a)t(a)vniñ tülinte körmüş altun küvrügdin burқанlar edgüsin ög--meklig yene kşanti kılmaqlıg
uluğ bedük ün ünmiş til tıtağın sizlerke anı amtı nomlayı bireyin :: AY 345/15.

“O zaman eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan Bodhi ağacı Tanrısını çağırarak şöyle buyurdu: ‘Ey asil kıızı sen şimdi iyice anla ki o Ruçirakitu adlı Bodisattva’nın rüyasında gördüğü altın davuldan burhanların iyiliklerini övmek ve tövbe etmek amaçlı yüce bir ses çıkmış. Dil sebebiyle sizlere şimdi bu öğretiden söz edeyim.’”

(621) yükünür m(e)n yitin yokın tarķarmış--larķa .. yükünür m(e)n yig yürekde turmışlarķa ..
yükünür m(e)n uluğ tınl(i)ğ--larķa .. yükünür m(e)n sarasvatı t(e)nğrike .. **kim** mini tıdıgsız
tilengü kıltacıķa :: kut kolum m(e)n yalvaru .. AY 505/5.

“Ulaşılmayanı, yok olanı yok edenlere secde ediyorum. İyi yürekte var olanlara secde ediyorum. Yüce canlılara secde ediyorum. Sarasvatı Tanrı’ya secde ediyorum. Öyle ki o, beni engelsiz dilenci kılacak olandır. Ben yalvararak kut dileniyorum.”

(622) nomça törüçe üç erdinike inanıp süzüük kirtgünç köngül öritip köni ögin köngülün bo nom erdinig okıyu d(a)r(a)nılarığ sözleyü ne törlüg kut kolunsarlar .. barça köngül iyin kañgay bütgey .. antağ küsüş yok **kim** kanmağuluğ bütmeğülük .. AY 511/20.

“Öğreti ve yasalara uygun olarak üç mücevhere saf yüreklilik besleyip doğru gönülle bu öğreti mücevheri okunup içindeki büyü sözleri söylenir de ne istenirse bu isteklerin tamamı olur. Gönül bunlara doyar. Öyle bir istek yok ki bitmeyecek, gönlü doyurmayacak.”

(623) takı yime bir bilge biligin kutrulmuş atlıg boşğutsuz tınl(ı)ğ (bar) **kim** bilge bilig küç--inte nız--vanılağ yağı— —larağ utmış inçip öçmek dyan samarda ulatı dyan sakı— —nçlar öze erk tarta umaz M 2-37.

“Yine bilgi sayesinde kurtulmuş adlı öğrenmeyen bir canlı vardır ki bu canlı bilgi sayesinde düşmana benzeyen ihtirasları yenmiş ama başka bütün düşüncelerin olmadığı bir sönmeye dalmıştır.”

(624) ..ol emgekke ölürler yine yime tirilürler.. ölünğler siz--ler snğat tamununğ korkınçığ--ın.. **kim** bu muntağ türüg tsuy--luğ yazukluğ tınlıglarığ kın kızgut tegürtürür yig bolğay M 82-54.

“Bu acıdan ölürler sonra yine dirilirler. Sanghata adlı cehennemden dehşetinden ölen sizler! Öyle ki (cehennem) bunca türlü günahkâr canlıları işkence ve eziyetlere maruz bırakır.”

(625) ...ol edgü (k)ılınçlar k(ı)lıp **kim** maytrı burkan birle tuşalım sokuşalım ... ötrü tenğri tenğrisi burkan inçe tip yarlıkadi kim kayu tınlıg ol ödün süzüük köngül(in) edgü kılınçağ arıg/- ... küzedser utğuratı maytrı- -lağ edgü öd birle sokušur ne üçün tip tiser...alku menği tonğa ...amraklağı ...—(o)yun etizü ...- urlar... M 100-16.

“Bu iyi amelleri işleyelim ki Maytrı Burhan ile karşılaşalım. Sonra Tanrılar Tanrısı Burhan şöyle buyurdu: ‘Kim bu sırada saf yürekle iyi amelleri ... korusa bütünüyle Maytrının iyi zamanına rastlar. Ne için? dersen, bütün sevinç ve kahramanlık ... sevinecek ... müzik çalarak ...-urlar.”

(626) yme ı ığağç kams .. tğlı bedüklentürüglii yılırar ai tip okıyurlar .. **kim** ol ailarka semz önglög yağlg küçlög köp bdük bolurlar .. Wind. 18.

“Yine ağacı sallayan, büyüterek parlatan ay derler. Öyle ki o aylarda semiz, yağlı, güçlü, büyük olurlar.

(627) yme ı ığaçlar şişer ürülür inçe kıtı er **kim** yıl küçinğge tolkuğ ürerçe.. .. Wind. 23.

Yine ağaçlar şişer, büyür öyle ki rüzgâr gücüyle yüzen nesnenin şişmesi gibi...”

(628) //// //// . yme kndününğ özinden kmg yir suvuğ keçğülög yraşı edgü yıdłg yıparlg kıılır .. inça kıtı ilig begler uyurlarınğ evin barkın açınğlıh kütglii kişi .. **kim** evig barkğ kreğüg sipirtir .

artır iter tülteyür . Wind. 33.

“Yine üzerinden geçtiği bütün yerleri ve suları güzel kokularla bezer. Aynı, hanların barındığı evlere bakan, süpüren, temizleyip döşeyen bir kişi gibi.

(629) törtünç erdem svinçii yıl tñgrii küçinnñ muntağ erür . tumlıgıg ergürer .. inça kıltı isig suvuğ **kim**
tumlıg suvka kıtsar .. ötrü içiglik yaşii sviglig bolur.. .. Wind. 41.

“Öyle ki sıcak suyu soğuk suya katsa tam içecek güzellikte tatlı bir su olur.”

(630) bişinç erdem svinçii yıl tñgrii küçinnñ buu bu yme kim isigeg ergürür tarkarur .. Wind. 46.

“Sevgili Rüzgâr Tanrısının beşinci erdemi şudur ki sıcaklığı giderir.”

(631) . yme bu tört arıg dıtar-lar kim tawğaç yirinte erürler TT IIA 13.

“Bu dört temiz imanlılar ki Çin topraklarındadırlar.”

(632) [...] üçünç künte bir köz’inñetegi tñgri-ken inçek kıtgıl-antı [...] anta kin tñgri ilig köñgüli az
koğşadı . ol tıtağın **kim** inçe eşi-dti [...] TT IIA 31.

“Üçüncüsü her gün hükümdar gözüne kadar sıkıntı çekti. Sonra Tanrı Han’ın gönlü biraz yumuşadı. O nedenle şöyle bir ses işitti.”

(633) . yme ///// **kim** mñğa inçe tip yıl-kadıñgız bu muntağ kıların üz-ütüñgüz boşgunmağay tağı
dınka dındar ///// klgey edgü kıl-inç kıl-mak kalgay köñgülüm çökdi korktı TT IIA
60.

“Bana buyurduğunuz gibi böyle davranışlarla ruhunuz bağışlanmayacak ve öğretiyeye iman sahibi ... gelecek. İyi amel işlemek kalacak ... Gönüm üzüldü, korktu.”

(634) onar erke bir bir er anıñ başı urtı edgü kıl-inçka üz-üt ///// tvratğuçı kıltı . yme birök **kim** nom-
ka ermegürser yaz-uk kıl-sar anı kun ///// edgü boşgut boşgurup -lar kim bolur erti ... TT
IIA 96.

“Her on erden birer birer onun başını vurdular. İyi amele ruh ... gayretli kılındı. Yine eğer öğretiyeye erişmezse, günah işlerse onu ... iyi tövbe ettirip ... olur idi.”

AY 2/16, 5/8, 9/16, 10/21, 15/12, 23/13, 47/4, 48/14, 71/22, 77/20, 80/4, 80/16, 81/11, 81/18, 82/7, 87/1, 87/18, 93/21, 108/2, 119/4, 125/12, 126/5, 132a/7, 140/15, 153/20, 158/4, 165/20, 166/1, 167/14, 189/12, 189/16, 190/4, 190/9, 198/19, 254/24, 315/19, 316/3, 316/10, 316/20, 317/4, 317/13, 317/20, 318/3, 318/10, 318/18, 319/2, 354/23, 355/22, 361/3, 366/23, 375/12, 376/12, 386/23, 387/19, 388/21, 391/14, 398/8, 400/1, 400/17, 401/21, 402/2, 409/19, 411/1, 421/1, 424/3, 426/6, 426/10, 437/1, 447/11, 474/9, 481/4, 504/9, 511/11, 515/2, 515/8, 537/16, 541/20, 547/9, 547/38, 582/2, 586/12, 599/1, 600/17, 609/1, 610/17, 612/23, 616/5, 626/22, 628/11, 653/1, 662/8, 678/2; **M** 2-25, 2-37, 2-45, 2-52, 3-

43, 3-57, 3-61, 4-58, 5-46, 7-17, 8-43, 8-50, 8-53, 8-55, 10-13, 10-23, 10-27, 12-40, 13-7, 13-13, 13-30, 13-31, 13-37, 15-6, 16-6, 19-38, 23-37, 25-16, 27-12, 32-18, 33-45, 38-12, 39-27, 39-35, 41-21, 43-13, 48-10 48-16, 51-27, 52-40, 59-29, 69- 41, 70-16, 70-27, 70-39, 71-10, 72-15, 72-20, 72-40, 74-10, 74-21, 74-49, 75-2, 75-18, 75-58, 81-1, 81-39, 82-3, 82-19, 82-25, 82-54, 83-10, 83-16, 83-18, 83-52, 83-56, 84-19, 84-21, 84-24, 84-27, 84-31, 84-36, 84-39, 90-12, 99-14, 100-16, 100-18, 104-25, 106-7, 108-3, 112-20; **KİP** 6,7, 13, 25, 34, 36, 61, 63, 66, 72, 73, 78, 83, 190, 214; **Ku.T.** 26/92b2, 26/92b3, 38/52a2, 38/53b2, 25/10b2, 25/14b1, 25/14b1, 26/6b2, 26/7a1, 26/ 7a2, 26/2b2, 26/7b3, 26/20a2, 26/22b1, 26/23a3, 26/129a2, 26/29b1, 26/ 31b1-3, 26/32a1, 26/54a1, 26/57a2, 26/59a2, 26/168a1-2, 26/70b3, 26/77a1, 26/79b2, 26/86a1, 26/87a1, 26/88a1, 26/89b2, 26/92a2, 26/195a1, 26/98b1, 27/12a2, 27/16b1, 27/34a2, 27/33a1, 27/39a1, 27/40a2, 27/48b2, 27/SSa1, 27/SSb1, 27/57a2, 28/6a3, 28/10b2, 28/37a1, 28/48a3, 28/67b2, 28/70a3, 28/177b2, 29/ 11b1, 29/12b1, 29/24a1, 29/38b1, 29/39a3, 29/ 45a3, 29/58a3, 29/61a1, 29/61b1, 29/62a2, 29/65b3, 30/2a2, 30/Sb2, 30/22b2, 30/44b1, 30/46b3, 30/49b2, 30/52a2, 30/64a1, 31/7b1, 31/17b3, 31/34a2, 31/44a3, 31/52a1, 31/53b1, 31/54 a3, 31/59a2, 31/63a3, 32/2a2, 32/2a2, 32/ Sb3, 32/13a2, 32/13b2, 32/14a1, 32/18a2-3, 32/18b2, 32/21a2, 32/21a3, 32/23a2, 32/23b2, 32/30b3, 32/42b1, 32/44b2-3, 33/6b3, 33/11a3, 33/14b1, 33/17b3, 33/21b1, 33/36b2, 33/57a3, 34/31 a2, 34/86a3, 34/89a1, 35/37b1, 35/68a2, 36/79a2, 36/79b2, 36/99a1, 37/20b2, 37/44a3, 37/54b2, 37/57a2, 37/57b3, 38/8b3, 38/40b1, 38/69a1, 37/53b3, 28/7a2, 30/3b2, 30/28a2, 30/28b2, 30/130b1, 30/60a2, 30/85a2, 30/87a2, 32/25b1, 38/58a1, 38/87b2-3, 33/15b1, 30/100a1, 33/47b1, 25/19b3, 26/28b1, 26/42b3, 26/47b1, 26/57a1, 26/57a3, 26/58a1, 26/69b1, 26/82b1, 26/84a3, 26/85b2, 28/39b2, 28/60a6, 28/77a2, 28/78b3, 29/3a1, 29/17b2~, 29/17b2, 29/40b3, 29/48a3, 29/52a1, 29/SSb2, 29/56a1, 30/111a3, 30/22b3, 30/24a2, 30/S1a1, 30/52b1, 30/60a3, 30/61b2, 30/63b3, 30/65a2, 30/72a3, 30/674a2, 30/75a3, 30/78a1, 30/80b1, 31/12a2, 31/26b1, 31/45a3, 31/54b3, 32/4b3, 32/16a1, 32/23b1, 32/29b1, 32/33b1, 32/37b1, 32/38a2, 34/3b2, 34/61b1, 34/62b3, 34/75b 3, 34/89b2, 33/58a3, 33/75b2, 34/90a1, 34/92a3, 35/8b2, 35/11b2, 35/14b2, 35/22a3, 35/36b2, 35/38a2, 35/43b2, 35/80b3, 36/17a1, 36/21a1, 36/27b3, 36/30a3, 36/81a2, 27/10bl, 37/13a3, 37/19a2, 37/27b2, 37/36a2, 37/47b1, 37/53a1, 37/54a1, 37/74a2, 38/10a1, 38/14b1, 38/17a2, 38/22b3, 38/27a2, 38/29a2, 38/30b1, 38/31a2, 38/31b2, 38/38a1, 38/42b3, 38/44b2, 38/45a3, 38/47a2, 38/49b3, 38/67b2, 38/70b2, 38/79a2, 38/81b2, 38/92b 1, 38/69a2 26/31a2, 26/94a1, 27/22b2, 27/27a2, 30/35a1, 30/36a2, 30/76b3, 32/30a1, 33/82a1, 38/69a2, 33/20b2, 25/15b1, 25/25b2, 25/22a1, 33/12a2, 33/14a3, 33/25a3, 25/15b2, 25/17a3, 25/18b1, 25/23a2, 25/23b1, 33/6b2, 33/14b2, 25/28b3, 25/13b3, 25/17a1, 25/19b3, 25/20b1, 25/23b1, 25/24a2, 25/24b3, 25/25b1-3, 25/26a1, 25/28b3, 25/29a1, 33/6a2, 33/8a3, 33/11a1, 33/12a1, 33/12b2, 33/15b3, 33/19b2-3, 33/20a3, 33/21b3, 33/25a2, 33/125b2, 33/29a3, 33/30a1, 33/30b2, 33/31a1, 33/31b1, 25/29a3, 33/73a3, 26/46a3, 26/47b2-3, 33/28b3, 33/29a1, 33/34a2, 25/15b2-3; 25/17a2, 25/19b1, 25/24b1, 25/ 25b2, 25/27b1, 25/28b2, 25/29b2, 33/2a1, 33/ 3a3, 33/12a2, 33/13b1-2, 33/14b3, 33/28a2-3, 25/19a2, 33/81a3, 33/9b1, 30/49a1.

§ 2.1.17.1.B. Sözcük, aşağıdaki (635) – (644) ve (669), (671) numaralı örneklerde gerçek soru işlevli olarak “kim?” anlamında kullanılmıştır. Sözcük, gerçek soru işlevli olarak kullanıldığında, yukarıda da belirtildiği gibi, insanı soran işaret soruları oluşturur.

Yapı	<i>kim...</i>
	<i>kim</i> F-KE
Anlam	Kim?

(635) .. ne üçün tip tiser :: a kavşığıya inçe k(a)ltı gang ögüzdeki kum sanınça üç minḡ uluḡ minḡ yirtinçüler bolsarlar .. ol ança yirtinçü--deki tın(ı)ḡlar barça arhant kütin bulup .. aḡısız edḡü törüke tegmiş bolsarlar anta yine **kim** eraser bir tözünler oḡlı tözünler kıızı ol ança teḡlig sansız saḡış-sız aḡ turuḡ arhantlar kuvraḡınḡa bir ajunta kedḡülük tonın kedimin yigülük içḡülük aşın suvsuşın töşegülük töl(e)tin töşekin iglemişdeki otın emin bo tört törlüḡ tapıḡın uduḡın tapınar udunsar ol ança çın kirtü bursang kuvraḡlarḡa tapınmaḡdın turmış uluḡ buyan edḡü kılınçıḡ .. yine bo iyin öḡirmeklig buyan edḡü kılınçıḡ oḡşatsar yöleştürser minḡ ülüşinte birinḡe yme yitmez .. AY 155/20.

“Ne için dersin, Ey İndra, öyle ki Ganj ırmaḡındaki kum sayısı kadar binlerce dünya olsa bunca dünyadaki canlıların tümü ermişlerin kutuna ulaşarak akımsız iyi yasaya erişmiş olsalar ve kim, hangi asil evladı onca sayısız ölçüsüz azizlerin cemaatine bir dünyalık elbisesini, yiyeceğini, içeceğini, yataḡını döşegiḡini, hasta olunca kullanacağı ilacını bu dört türlü hizmeti yapsa onca gerçek cemaatlere tapınmak, hizmet etmekten kazandığı sevabı yine bu sevinilecek sevapla karşılaştırsa binde biri bile etmez.”

(636) ..anı işidip badarı braman küler yüzün kütgurur kaşın teḡridem uruḡu tapa körü muḡadu adını inçe tip tidi .. **kim** erki tözünüm bu yir suvda tüpüg uḡḡuḡı kayu erki töpüdin tüşmek--in bilgüçiler anta ötrü purnabtri tükel bilge teḡri teḡrisi burḡan--nınḡ saḡını yitince edḡüsin öp saḡınıp inçe tip tidi.. M 13-7.

“Bunu işitince Badhari Brahman güler yüzle ve mutluluk veren kaşları ile ilâhi kumandana doğru baktı ve şaşkınlıkla ‘Kimdir acaba asilim bu dünyada aslı, özü anlayan? Hangileridir acaba tepeden düşmeyi bilenler?’ Sonra Prunabhadra eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan’ın erişilmez iyiliklerini düşünerek şöyle dedi: (...)”

(637) munta **kim** sizler anıḡ ... -lar kuvraḡın ... aḡru ... belḡürmiş erür M 15-6.

“Burada kimsiniz? Onun cemaatini ... belirmiştir.”

(638) —ser aḡızt(a) ...bitiser azu b(ititser) ... mintin bir şlok /— .. bititser alḡu ol tözün t(inlḡ—)—lar maytrı burḡanaḡ tuşarlar. **kim** yime kurtulmaḡ küşüşin burḡan nomınta evig barkaḡ ḡodup toyın bolsar azu toyın azu bolḡuḡıḡa basutçı bolsar alḡu tınlḡ maytrılaḡ yaḡḡı kün körünçinte meḡıleyürler .. M 27-6.

“...se aḡızda ... yazdsı ya da yazdırsa ... benden bir mısra yazdırsa .. bütün bu canlılar Maytrı Burhan’a rastlarlar. Kim kurtulma isteḡiyle burhan öḡretisi gereḡince evi barkı terk edip rahip olsa ya da

rahip olacak kimseye yardım etse bütün bu canlılar Mayıtrı hakkındaki yeni gün piyesinde eğlenirler.”

(639) ..ötrü bodisvt inçe saşınç saşınur.. kılınç yime ne tıltağın belgölüg bolur
basutçısı **kim** erür .. M 41-21.

“Sonra Bodisattva şöyle düşünür: ‘Varoluş ne sebeple belirir, buna sebep olan kimdir?’”

(640) aňgar açtı ay toldı köňli sözi / ne ermiş tileki **kim** ermiş özi KB 503.

“Ay-Toldı ona sırrını açtı, kendisinin kim olduğunu ve dileğinin ne olduğunu söyledi.”

(641) menğilig kayu ol maňga ay yora / kişi kutluğı **kim** kişiler ara KB 1975.

“Saadet nedir; bana tarif et. İnsanlar arasında mes’ûd olan kimdir?”

(642) irig tapnurı **kim** bağırsak seve / tapınmaz kayusu yorıglı yağa KB 2543.

“Kim gönülden, severek hizmete gayret ediyor, kim hizmet görmeyerek boşuna geziyor.”

(643) yana aydı bargıl ayıtğıl sözi / ne ermiş negü tir kim ermiş özi KB 5956.

“Ögdülmüş, ‘Git, sor; sözü ne imiş, kim imiş, ne söyleyecekmış.’ dedi.”

(644) saňga kim tegürdi maňga ay bu küç / ya kim övkeledi ya kim kıldı öç KB 6310.

“Bana söyle, seni kim bu sıkıntıya düşürdü; kim sana kızdı veya kim sana kin bağladı.”

AY 175/8, 176/5, 177/5, 177/20, 190/19, 191/15, 205/13, 325/18, 326/14, 327/7, 328/1, 328/16, 329/7, 329/22, 330/11, 331/1, 331/21, 336/7, 336/16, 337/7, 339/3, 355/12, 360/9, 377/15, 384/21, 385/10, 394/11, 396/12, 402/6, 428/20, 431/2, 449/10, 462/4, 463/3, 463/21, 464/12, 466/12, 472/10, 473/3, 473/21, 475/15, 478/16, 479/18, 511/11, 515/22, 518/23, 523/13, 533/11, 534/12, 535/22, 536/7, 543/16, 581/2, 603/4, 606/10, 611/2, 626/19, 634/1, 657/13, 666/13; **M** 59-29, 52-40, 104-25; **KB** 104, 198, 253; 254, 259, 282, 416, 481, 503, 508, 539, 612, 644, 662, 664, 678, 679, 693, 721, 722, 810, 820, 912, 913; 922, 923, 945, 961, 962, 1006, 1050, 1086, 1090, 1182, 1201, 1247, 1269, 1270, 1280, 1384, 1461, 1561, 1671, 1701, 1789, 1875, 1975, 2028, 2107, 2109, 2391, 2398, 2399, 2419, 2485, 2534, 2543, 2566, 2699, 2700, 2794, 2832, 3019, 3023, 3466, 3108, 3129, 3377; 3387, 3431, 3459, 3538, 3543, 3553, 3554, 3593, 3719, 3935, 3992, 3993, 4110, 4427, 4486, 4617, 4681, 4785, 4798, 4838, 4847, 4903, 4946, 5052, 5060, 5203, 5229, 5345, 5410, 5511, 5538, 5571; 5582, 5837, 5839, 5840, 5871, 5873, 5892, 5919, 5923, 5923, 5956, 5981, 6020, 6048, 6140, 6162, 6233, 6241, 6262, 6263, 6295, 6295, 6310, 6310, 6310, 6460, 6565, 6574, 6583, 6586, 6626; 104, 508, 539, 2543, 5345, 6233, 6241, 6295. 583, 3335, 6543; 536, 537, 1271, 1761, 2615, 3480, 5049, 151, 753, 1011, 1253. 1267, 1597, 1797, 1933, 1978, 1983, 2007, 2450, 2834, 3079, 4257, 4698, 5618, 5620, 6192, 6193, 6242, 6362, 6579, 6580, 6581, 6581, 154, 252, 1864, 1994, 2041, 2202, 2238, 2509, 6476, 6568, 364, 367, 545, 546, 547, 1102, 1165, 1223, 1254, 1597, 1670, 1676, 1698, 1699, 2126, 2213, 2645, 3075, 3252, 3374, 3415, 3416, 3562, 3675, 4467, 5240, 5351, 5570, 5620, 5767, 5796, 5811, 1702, 3072, 301, 1011, 534, 534, 605, 1630, 1631, 1806, 1934, 2616, 3155, 3424,

3478, 3548, 5859, 6139, 6190, 6194, 6363, 6543, 6577, 6578, 6578, 6580, 6580; **Ku.T.** 27/41a3, 27/51b1, 27/52b2, 30/84a2, 30/ 88b1, 32/42a2, 36/14a2, 36/27a1, 36/27b1, 36/95b1, 37/32a1-2, 37/39a1, 38/19b1, 38/35a1, 38/63b1, 38/70a3, 38/74b1, 38/77a1, 38/78b3, 38/79a3, 38/80b3, 38/S1a3, 38/86b1,11; 38/21a1~5, 38/83b1,7; 27/48a2, 33/14a2, 36/28b3, 36/35b3,52; 31/61a2, 35/31b1, 36/33b2-3,49; 33/68b1,8; 27/59b2, 31/61b1, 32/25a3, 37/77b3,32 29/20a2-3, 35/31a1,15; 26/79b3, 27/32a2, 27/46a3, 27/46b1, 28/31b3, 28/32a1, 30/48a2, 30/82a1, 33/14a2, 36/34a2, 37/35a3, 37/35 b1, 28/32b3, 30/47a2-3, 30/68b3, 33/52b1, 36/7a3, 36/14a 1, 38/S1a3, 30/65b1, 26153a3, 26/74b3, 26/75a1, 26/82b3, 26/84a2, 27/30b1, 27/SSb1, 30/27a3, 31/48b2, 31/78a3, 32/33a3, 35/80b2, 36/73b 1, 38/43b1, 38/48a1, 3 8/90a3, , 28/12a3, 25/4b1, 25/ 12a2, 25/ 13a 1-2 , 26/8 a2,3, 26/ 15b 1, 26/23b1, 26/39a2, 26/42a3, 26/48a3, 26148b1, 26/S1b3, 26152a2, 26/58b2, 26/60a3, 26/60b3, 26/ 66b2, 26/67a1, 26/75a3, 26/75b 2, 26/76a2, 26/78a3, 26/78b3, 26179b3, 26/81a3, 26/83a3, 26/83b2, 26/~90b2, 26/93a1, 27/12b1, 27117b1, 27/20a3, 27/27a3, 27/45b2, 27/56b1, 27/58b2, 28/ 71a2, 28/72a2, 29117a1, 30/89a1, 31/3a1,11, 31/ 29a2, 31/52b3, 31/58a3, 31/69a2,10, 31/86b2,11, 31/91a1,12, 31/91a3, 32/2a3, 32/2b1, 33/Sb3, 33126a2, 33/35a1, 33/69b3, 33/79b2, 34169a2, 35/40a2, 35/47a2, 35/47b1, 35/90a1-2, 36/9a1, 36/14b1, 36/17b2, 36128b1, 36/52a2, 37/25b2, 37/33a3, 37/34b2, 37/38b1, 37/62a1,1 l, 38/4b3, 26/3b3, 26/25b2, 26/54a2, 26/97b3, 28/51b2~3, 28/SSb2, 31/72b1, 31/72b2, 33/14a1, 34/ 94a2, 35127b2, 35/42b1, 36/8b3, 36/31a2, 26/14a3, 26/23b1, 26/73b2, 27/29b2, 29/13a3, 31/86b1,11, 31/92a3,12, 32/24a3, 34/84a2, 26/24a2, 32/36a3, 33/14a1, 34/94a2, 36/4b1,26/46a2, 29/11a3, 35/8a3, 33/78b1, 26/78a2, 31/25a1, 31/54a1, 34117b3, 35/30a2, 36/39a1, 36/95a3, 37/82b1, 38/14b3, 38/78b1.

§ 2.1.17.1.C. Aşağıdaki (645) – (652) numaralı örneklerde olumsuz kuvvetlendirme işlevli olarak “hiç kimse” anlamını karşılamak üzere kullanılmıştır. Burada yapıcı bir soru olmasına karşın temelde bir soru yoktur. Çünkü cümle bir cevap beklememektedir. Cümlede sözü edilen yargının olumsuz soru yoluyla vurgulanmak istenmektedir. Bu özellik çok sayıda soru sözcüğü için özellikle KB’de söz konusudur.

Yapı	<i>kim...</i>
	<i>kim</i> +F-KE
Anlam	Hiç kimse?

(645) .. yüz miñg kıta kalp üdlerde .. kiçig kiçig illerde .. üküş boltum ilig beg .. sansız sak[ışsız] kalp üdte .. telim boltum hormuzta .. neçe neçe ajunta azrua t(e)ngri boltum ülgüsüz .. burkanlarğa tuş bolup .. tapıg uduğ kılımışımınñ .. anıñ sanın sakışın teñglegeli **kim** uğay .. eşidip m(e)n bo nomuğ .. öñgre üdte ök sevintim .. AY 580/8.

“Yüz bin kez zamanlarda küçük küçük kentlerde çok oldum, Han oldum. Sayısız ölçüsüz zamanda çok oldum, Hormuzta oldum. Çok sayıda dünyada ölçüsüz Tanrı Ezrua oldum. Burhanlarla karşılaşım hizmet etmemin sayısını ölçüsünü kim tutacak? Ben bu öğretiyi işiterek önceki zamanda çok sevindim.”

(646) antın turmuş buyannıñ .. ülgüsin teñgin **kim** bilgey .. bo buyan--larım küçide .. bultum amtı burğan kuutın .. tegdim nomluğ et'özke .. ertükteg çın bilge biligke tip y(a)rılıkadı.. AY 580/11.

“‘Onun kazandığı sevabın ölçüsünü kim bilebilir ki? Bu sevaplarım sayesinde şimdi burhan kutunu buldum. Gerçek bilgiye ermiş gibi öğretili vücuda eriştim.’ diye buyurdu.”

(647) yañğılmaz kişi **kim** ayu bir mañğa / yañğılmış tümen miñ ayayın sañğa KB 198.

“Sen bana söyle, yanılmayan bir kimse var mıdır? Ben sana yanılan binlerce insan göstereyim.”

(648) ay eđgü sañgar **kim** toğar ay mañğa / berü kelgil emdi men aç men sañğa KB 923.

“Ey iyi, bana söyle, sana kim doyar? Ben ise tamamen açım, şimdi bana gel.”

(649) kanı kim ıutuldu ölümün kaçıp / kanı **kim** aşundı öğindin keçip KB 1384.

“Hani, kim ölümden kaçarak kuruldu? Hani, kim ecelini aşıp vaktini aştı.”

(650) oğul kız törüse kimesi sınur / kime sınsa suvda tiriğ **kim** ıalır KB 3387.

“Oğul kız dünyaya gelirse gemisi parçalanır; gemi parçalansa içinde canlı kim kalır?”

(651) biziñde asalrağ adın **kim** bolur / yazuğ biz ıılurmız du’a ol ıılur KB 5837.

“Bizden daha gafil kim var? Günahı biz işleriz, o bizim için dua eder.”

(652) yazuğka kefarete ig ol kör sañğa / yazuğsuz kişi **kim** ayu bir mañğa KB 5981.

“Senin için bu hastalık günahların kefaretidir. Günahsız kim var? Bana söyle.”

KB 282, 612, 693, 722, 1201, 2028, 2107, 2109, 2419, 2699, 2700, 2794, 2832, 3129, 4427, 4617, 4785, 4946, 5203, 5839, 5840, 6460, 6565, 6583, 6586.

§ 2.1.17.1.D. Sözcük, diğer soru sözcükleri gibi, şartlı birleşik cümleler içerisinde yer aldığında çoğu zaman belirsiz bir anlam kazanarak “*her kim, herhangi bir kimse*” anlamı taşımaktadır. Aşağıdaki (653) – (657) numaralı tanıklarda bu özellik görülmektedir.

Yapı	<i>kim...</i>
	<i>kim</i> +F-KE
Anlam	Her kim, herhangi bir kimse

- (653) ukušlug kim erse okıttı anı / biliglig **kim** erse beğüttı anı KB 416[2].
“Akıllı kim varsa, onu yanına çağırttı; bilgili kim varsa, onu yükseltti.”
- (654) **kim** er tutsa öggü açınğu kerek / ol açığ bile er urunsa yürek KB 2399.
“Kim bir esir yakalarsa, onu övmeli ve ihsanda bulunmalı ki, o da bu ihsan ile övünsün.”
- (655) seninğ baylıkınğ kör çığaylık turur / saınğa kim çığay erse baylık turur KB 3553.
“Senin zenginliğin, bak, fakirliktir; senin nazarında kim fakir ise, asıl zengin olan odur.”
- (656) saınğa **kim** tusulur tusulğıl anğar / tusulmaz kişig kıl özünğde sınğar KB 5538.
“Sana kim faydalı ise, sen de ona faydalı ol; faydasız kimseyi kendinden uzak tut.”
- (657) **kim** isiz kılınsa hem eğğü yanıt / ol isiz yanıtı hem isiz bolur KB 6263.
“Kim kötülük ederse, kendine eder; o kötülüğün karşılığı da kötü olur.”

AY 2/20, 22/3, 25/1, 38/20, 60/16, 68/1, 71/12, 155/20, 228/14; 356/18, 390/6, 394/7, 440a/4, 440a/7, 462/21, 466/19, 494/11, 497/1, 497/12, 499/9, 512/12, 516/19, 517/12, 524/8, 529/14, 552/6, 581/21, 583/9, 584/7, 595/6, 667/18, 670/2, 670/19, 671/19; **KB** 151, 154, 252, 254, 259, 301, 364, 367, 481, 534[2], 536, 537, 545, 546, 547, 583, 605, 664, 678, 721, 753, 820, 912, 945, 961, 962, 1011[2], 1102, 1165, 1223, 1253, 1254, 1267, 1269, 1270, 1271, 1461, 1597[2], 1630, 1631, 1670, 1671, 1676, 1698, 1699, 1701, 1702, 1761, 1797, 1806, 1864, 1875, 1933, 1934, 1978, 1983, 1994, 2007, 2041, 2126, 2202, 2213, 2238, 2391, 2398, 2450, 2509, 2534, 2615, 2616, 2645, 2834, 3072, 3075, 3079, 3108, 3155, 3252, 3335, 3374, 3415, 3416, 3424, 3431, 3459, 3478, 3480, 3538, 3548, 3554, 3562, 3675, 4110, 4257, 4467, 4698, 4486, 4847, 5049, 5052, 5229, 5240, 5351, 5410, 5511, 5570, 5571, 5582, 5618, 5620[2], 5767, 5796, 5811, 5859, 5871, 5873, 5923, 6020, 6139, 6140, 6162, 6190, 6192, 6193, 6194, 6242, 6262, 6362, 6363, 6476, 6543[2], 6568, 6577, 6578[2] 6579, 6580[3], 6581, 6581.

2.1.17.2. Sözcük Türü Olarak **kim** Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede bağlaç ve zamir görevini üstlenmektedir. Zamir görevinde kullanıldığında soru ve belgisizlik zamiridir.

2.1.17.2.1. Bağlaç Görevinde Kullanılan **kim** Soru Sözcüğü

Aşağıdaki (658) – (668) ve yukarıdaki (619) – (634) numaralı tanıklarda kim soru sözcüğü bağlaç görevinde kullanılmıştır.

(658) üç kün ertip ba[rıtı törtünç] kün tañğda erte ört turur erken ol beg tirilip kelip örü olurup aş içgü koltı anı körüp kamağ kası kadaşı başlap kim ol törüde yığılmış neçe kişiler erti erser .. olar barça qorqup belinğlep ırak tezdi--ler kaçdılar :: AY 5/8.

“Üç gün geçti, dördüncü gün sabah o bey dirilip geldi ve yiyecek istedi. Onu gören orada toplanana herkes, başta tüm yakınları ve akrabaları olmak üzere korkarak uzağa kaçtılar.”

(659) :: anın bo orunnunğ atı sınğarkı yorıglıq atl(ı)ğ orun tip titir :: sek(i)zinç açala teprençsiz atl(ı)ğ orun ol :: kim ol bo orunta bodıs(a)t(a)vlar b(e)lgüsüz köñgülker--mekig bışrunup erksinmekke tegmekleri üz--e nızvanılığ qadgularıq tepretgeli umazlar :: AY 318/3.

“Bu yerin adı etrafında yürünen yerdir. Sekizincisi kıpırdamayan Açala adlı yoldur öyle ki bu yerde Bodisattva’lar belirsiz gönüllülüğü öğrenip güz kazanmaya eriştiklerinde ihtiras kaygılarını atamazlar.”

(660) :: anta otrü tükel bilge t(e)nğri t(e)nğri--si burqan yene tört m(a)haranç t(e)nğrilerke kim m(e)n öñgre ertmiş yüz minğ kolti nayut sanınça kalp üdlerte tig asankılar iginte burqan kutınğa qatıqlanıp tüü tüpi yoqaru turğu teg yürek yarlın-çıq açığı tarqa emgekler emgenip ol emgekimnñ küçinte timin ök bo alp bulğuluq üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymaq burqan qutın bulup .. tükel bilge biligke tegip ötrü bo ıduq nom erdinig ağa yada oqıtu nomladım .. AY 409/19.

“Sonra eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan dört Maharaç Tanrılara daha önce yüzlerce binlerce, sayılamayacak derecede uzun zaman önce yaşanan hastalık nedeniyle burhan kutu için sıkıntı çekip tüm tüylerim yukarı kalkmış gibi sefil ve acılı sıkıntılara katlanıp o sıkıntılar sayesinde hemen bu zor bulunan, erişilmez doğru sezi kutuna erişip eksiksiz bilgiye ulaştım ve bu kutsal öğreti mücevherini yayarak okuyup öğrettim.”

(661) .. yene kim küseserler .. burqanlar yorıgın bilgeli terinğde terinğ tutunçsuz .. bilgülük tözin uqğalı ö[trü] .. küseserler qayuda .. nom--lamışın bo nomuğ .. altun öñğlüğ y(a)ruqluğ .. qopda kötrülmüş suduruğ .. barmış k(e)rgek tavrata.. ol yınğak--dın orunta .. tegmiş k(e)rgek vıharta .. AY 582/2.

“Yine, derinlerden derin, erişilmez burhanlar yolunu bilmek isteseler bilme özünü anlamalı. Sonra öğretiyi, altın renkli tümüyle yüceltilmiş sutrayı nerede yaydığını bilmek isteseler aceleyle o tarafa gitmek gerek, manastıra ermek gerek.”

(662) bu az söz ol kim ayıtmışqa öz / cevab birse sözke yanut kılsa öz KB 1006.

“Az söz, sorulduğunda söylenen ve bir söze yanıt veren sözdür.”

- (663) ne kim işler erse tükelin küder / tükegli tükese inişke yanar KB 1050.
“Her şey kendi kemâlini bekler. Tam kemâle erişince tekrar inişe geçer.”
- (664) tilekim bu ol kim maŋga kelgüçi / bayusa meniŋdin beğüse küçi KB 3019.
“Dileğim şudur ki bana gelen herkes zenginleşsin, benim sayemde gücü artsın.”
- (665) tilekim bu ol kim maŋga tapgüçi / bayup kılsa minde kiçin ƣalgüçi KB 3023.
“Dileğim şudur ki, bana hizmet edenler ve benden sonra kalacak olanlar zengin olsunlar.”
- (666) aydı: kendü bezedi sizke özleriŋiz bir iş sermek körklüg bolğay kim Taŋrı kim keldürgey
manga olarnı ƣamuğ bütünlükin ol bilgen bütün işlig Ku.T.30/5b2.
- (667) kim oƣısa men Kur’ânı, kim kim köndi erse bütünlükin köner öziŋge kim kim azsa ayğıl
bütünlükin men ƣorƣutuğlılardın men Ku.T.32/2a2.
- (668) ƣaçan tilese siz olardı tonlardın tileŋ olardı hicâb arƣasında ol anğraƣ köŋglüŋizke olar
köŋggülleriŋge kerekmez sizke emgetse sizler Taŋrınıŋ yalavaçını kerekmez kim nikâh kılsa
siz anıŋ cüftlerini anda kidin hemişe ya’ni ulaşı ol erür Taŋrı üskinde uluğ. Ku.T.33/17b3.

2.1.17.2.2. Zamir Görevinde Kullanılan *kim* Soru Sözcüğü

Kim soru sözcüğü, aşağıda yer alan (669) – (680) numaralı tanıklarda zamir görevinde kullanılmıştır. Sözcük, (670), (672) - (675), (677) – (680) numaralı örneklerde belgisiz zamir görevindeyken (669), (671) ve (676) numaralı cümlelerde soru zamiridir. Sözcüğün, Ku.T.’de sıkça rastlanan *kim kim...* “*kim ki ...*” kullanımı dikkat çekicidir.

- (669) :: olar barça uçsuz ƣıdığsız altmış kalp ü{'}'din K üç yavlaƣ yollar[ta] ozayın .. kim ƣayu
tınl(ı)ğ.... urılar erser begler bramanların ulatı [üstün]--ki yig uğuşluğ tözlüğlerin [aya]--ların
ƣavşurup bir uçluğ köŋgülin t(e)ŋri burƣanığ öğserler.. olar barça ajun ajunta turƣaru ajunun
ödeçi bolurlar .. AY 124/10.

“Onların hepsini uçsuz bucaksız sozsuz zaman içinde üç fena yoldan kurtarayım. Kim, hangi canlı ... oğullar ise, beyler, brahmanlar ve onlardan daha üstün nesli olanlar ellerini kavuşturup istekli gönülle Burhan’ı övse, onların hepsi dünyadan dünyaya geçerek yaşayanlardan olurlar.”

- (670) ƣ(a)ltı bo üç miŋ uluğ miŋ yırtınçüdeki tınl(ı)ğlar barça bir üdte ƣoluda tükellig kişi et’özin

bulup pratyıkabud kıtın bulsarlar anta yene kim erser bir kişi ol ança tenġlig yaġı kıt bulmış pratyıkabud dıntarlarka bir ajunta tört tÖrlÖġ tapıġın uduġın ağır ayaġ tapıġ uduġ kılıp birer birer pratyıkabudlarka birer birer sumır taġça yiti erdinilerig üküp buşı birser AY 176/5.

“Bu binlerce dünyadaki canlıların hepsi bir zaman güçlü kişi vücudunu balsa, Pratyıkabud kutuna erişse ve kim onca yeni kut bulmuş, Pratyıkabud inananlarına bir dünyada dört hizmeti yaparak her bir Pratyıkabud’a bir Sumir Daġı büyüklüğünde mücevher biriktirip sadaka olarak verse ...”

(671) ... —ġ oġul tÖrüsinçe (tigin) Öge atınġa tegip bur—kıan çkrvrt ilig kıan yir suvda belġürer kim kayu bu b(ur—)—kıan nomınta sansardın ozġalı kıutruġalı irġürmeser ol tınlıġ ut—ġuratı maytırı burkıan Ödinte kıurtulur bu muntaġ savlaraġ işidip Ötrü anġsız sözlep purnaki inçe tip tidi .. M 8-43.

“...oġul prens adına ulaşıp dünya hükümdarı bir burhan olarak belirir. Kim bu burhanın Öġretisinde Samsara’dan kurtulmayı başaramazsa o canlı Maytırı Burhan zamanında mutlaka kurtulur. Bu sözleri işittikten sonra kesin olarak Purnaka şöyle dedi: (...)”

(672) kiminġde uķuř bolsa aslı bolur / kıayuda bilig bolsa beglik bulur KB 301.

“Kimde akıl varsa, o asil insan olur. Kimde bilgi varsa, o beylik bulur.”

(673) kiminġ elgi bolsa buğunka uzun / silig bolġu kılkı kıılınçı tüzün KB 546.

“Kim halka hakim olursa onun tabiati yumuşak, tavır ve hareketi asilane olmalıdır.”

(674) kimi tutsa begler Öziġe yaķın / yaġudı tileki kereki baķın KB 1631.

“Beyler kimi kendilerine yaķın tutarsa onun dilek ve arzusu eli altında bulunur.”

(675) tili yaġan erninġ cefa kılkı ol / cefa kimde erse uş ol yılķı ol KB 2041.

“Yalancı kişinin tavır ve hareketi cefadır. Cefa kimde ise o kişi hayvandır.”

(676) kÖġül kimke birġü munġum kimke ayġu / munġadtım men emdi bir azrak ayayı KB 6581.

“Kime gönül vermeli, derdi kime söylemeli; ben şimdi gamlıyım. Biraz içimi dökeyim.”

(677) anınġ üçün ol bitidimiz Ya’ķub oġlanları üze ol kim Öldürse et-Özni et-Özsüz azu fesâd kııl[ma]sa yer içinde ançaklı Öldürdi bodunnı kamuġ kim tirġüzse ançaklı tirġüzse anı çın-ok keldi olarka biziġ yalavaçlarımız belġülÖġ belġüler birle yana üküş olardın anda kidin yer içinde haddin keçgenler Ku.T. 27/41a3.

“Bundan dolayı İsrailoġullarına (Kitap’ta) şunu yazdık: “Kim, bir insanı, bir can karřılıġı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karřılıġı olmaksızın Öldürürse, o sanki bütün insanları

öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır. Andolsun ki, onlara resûllerimiz apaçık deliller (mucize ve âyetler) getirdiler. Ama onlardan birçoğu bundan sonra da (hâlâ) yeryüzünde aşırı gitmektedir.”

(678) kidin salar sen kimni kim tilese sen olardin sığındurur sen sanğa kimni tilese sen kimni tilese sen andın kim seçse sen yime yazuk yok seniñ üze ol yakınrağ kim yanısa olarnıñ közleri kaçğurmasunlar yime hoşnud bolsunlar anı kim berdiñ olarka olarnıñ kamuğları ol Tañrı bilür ol kim köñgüllerinğiz içinde erür Tañrı bilgen keçürgen Ku.T. 33/14a2.

“Bunlardan (hanımlarından) dilediğini geri bırakırsın, dilediğini yanına alırsın. Uzak durduklarından dilediklerini yanına almanda da sana bir günah yoktur. Bu onların gözlerinin aydın olması, üzülmemeleri ve hepsinin de kendilerine verdiği razı olmaları için daha uygundur. Allah, kalplerinizdekini bilir. Allah, hakkıyla bilendir, halîmdir.”

(679) toquşsun Tañrı yolu içinde anlar kim satarlar yakın tiriglikni âhiretka. kim kim toquşsa Tañrı yolu içinde öldrülse azu yeñse her-âyine anğa berür-miz yanut uluğ Ku.T. 26/42a3.

“Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.”

(680) kim kim tileyür bolsa izzet ol Tañrıka ağırlık küşüşlük barça anıñ tapa ağar yahşı söz yime edgü iş kötrür anı anlar kim iş kılurlar yavuzlar birle olarka kın katıg olarnıñ alları bu ögür ol helâk bolur Ku.T. 33/69b3.

Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, şan ve şeref bütünüyle Allah’a aittir. Güzel sözler ancak O’na yükselir. Salih ameli de güzel sözler yükseltir. Kötülükleri tuzak yapanlar var ya, onlar için çetin bir azap vardır. İşte onların tuzağı boşa çıkar.

2.1.17.3. Cümle Ögesi Olarak *kim* Soru Sözcüğü

kim sözcüğü, cümlede bağlaç görevinde kullanıldığında bağımsız tümleş; zamir görevinde kullanıldığında ise duruma göre özne, yüklem, nesne ve dolaylı tümleş olabilir.

2.1.17.3.1. Bağımsız Tümleş Olarak *kim* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (681) – (691) numaralı ve yukarıdaki (619) – (634) ve (658) –

(668) numaralı tanıklarda cümle dışı bir öge olarak bağımsız tümleç görevini üstlenmiştir.

(681) bar mu erki antağ tınl(ı)ğlar kim bo nom erdinig tıltağında bo ok közünür ajunta edgü tüşke tegdeçi AY 2/16.

(682) kop süzüük kirtgünç köñgülin okıñğlar söz--leñğler boşgunuñğlar tutuñğlar sakınıñğlar bışrunuñğlar .. adın tınl(ı)ğlarğa kiñgürü aça yada okıtıñğlar.. kim uzun üdün inçkü menğig bulğay siz--ler alqınçsız buyan edgü kılınçığ yme alğay sizler tip y(a)rılıqadı AY 198/19.

(683) .. ne törlüg küsüş eraser antağ küsüş yok kim köñgöl iyin qanmağ--luğ bütmeğülük .. supratıstıtıya taqı yme bo d(a)r(a)nı nomuğ tutdaçı tınl(ı)ğlar ünüş yolğa tegginçe ürüg uzatı kançan(a)ğırı bodıs(a)t(a)vka maytrı bodıs(a)t(a)vka m(a)hasamud--rı bodıs(a)t(a)vka aryaavalokıtaişvarı bodıs(a)t(a)vka mançuşırı bodıs(a)t(a)vka m(a)hapınggar--lıda ulatı bodıs(a)t(a)vlarğa küyü küz--etü tutğuluk bolğaylar :: AY 361/3.

(684) ne üçün bilmezler tip tiser .. kim ol gınu tıgme ertükteg kirtü töz sözlegülük--süz nomlağuluk--süz üçün anın anı bilmezler .. AY 386/23.

(685) :: taqı yme bo nom erdinig kim ol öñgreki burkanlar şasında edgü kılınç kılınış tözün kutluğ tınl(ı)ğlar eraserler .. olarğa tutdurup inçip bo çambudıvıp yırtınçüde kiğürü yadurup t(e)rk üdün yitlingülük batğuluk kılıu teginmegey m(e)n .. AY 474/9.

(686) .. t(e)ñgri kıızı kondını bramannıñ bo ötügen eşidip inçe tip tidi .. edgü edgü bramana birök kim kayu tınl(ı)ğlar kim s(e)n söz--lemiş d(a)r(a)nı .. d(a)r(a)nı üzeki <ögdi> şlök--lerig ağızlarında tutup .. nomça törüçe üç erdinike inanıp süzüük kirtgünç köñgöl öritip köni ögin köñgülin bo nom erdinig okıydu d(a)r(a)nıların sözleyü ne törlüg kut qolunsarlar .. barça köñgöl iyin qanğay bütgey .. AY 511/11.

(687) .. taqı yime topulur tözlüg atlığ boşğutsuz tınlığ bar kim qam(ağ--)-da üstünki arhantlarınğedğüsün erdemin bulğalı tegimlig bolur .. M 2-25.

(688) yüzün tengri tapa körü ince tip tidi tözün tınlığ kim ol burkan atlığ kim anıñ atm işidip ince sakmçım boltı nızvanı -lağ ağar uvm udımış tınlıqlar .. ara yalınguz oduğsak ol ermiş M 13-30.

(689) anın bilge kişi k         k       arı  turu  tutmış kergek kılımış m n yazu    
      k        ritmiş kergek kim antağ antağ ası     tusu   tegmek bolur .. M 69-41.

(690) kim yine t    n yumşak kılın lı  k  ni kirtü biliglig erserler.. kentü m nlerin
kada ların k        erserler kılımış tsuyaların irin  -lerin tijit kşanti kılıu
  renmiş
erserler .. olar tükel bilge maytrı bur anı  k    p ince sa ı   sa ı nur-lar .. M 74-21.

(691) an a yarlı an     biligi turmaz ... kim tükel bilge tenğri tenğrisi burğan            
tenör(i) yirinteki ten  riler     n irin        yarlı an     k           ta in  siz bolu
yarlı  r ert(i) ...M 106-7.

AY 5/8, 9/16, 10/21, 15/12, 23/13, 47/4, 48/14, 71/22, 77/20, 80/4, 80/16, 81/11, 81/18, 82/7, 87/1, 87/18, 93/21, 108/2, 119/4, 125/12, 126/5, 132a/7, 140/15, 153/20, 158/4, 165/20, 166/1, 167/14, 189/12, 189/16, 190/4, 190/9, 254/24, 315/19, 316/3, 316/10, 316/20, 317/4, 317/13, 317/20, 318/3, 318/10, 318/18, 319/2, 354/23, 355/22, 366/23, 375/12, 376/12, 387/19, 388/21, 391/14, 398/8, 400/1, 400/17, 401/21, 402/2, 409/19, 411/1, 421/1, 424/3, 426/6, 426/10, 437/1, 447/11, 481/4, 504/9, 515/2, 515/8, 537/16, 541/20, 547/9, 547/38, 582/2, 586/12, 599/1, 600/17, 609/1, 610/17, 612/23, 616/5, 626/22, 628/11, 653/1, 662/8, 678/2; **M** 2-25, 2-37, 2-45, 2-52, 3-43, 3-57, 3-61, 4-58, 5-46, 7-17, 8-43, 8-50, 8-53, 8-55, 10-13, 10-23, 10-27, 12-40, 13-13, 13-30, 13-31, 13-37, 16-6, 19-38, 23-37, 25-16, 27-12, 32-18, 33-45, 38-12, 39-27, 39-35, 43-13, 48-10 48-16, 51-27, 69- 41, 70-16, 70-27, 70-39, 71-10, 72-15, 72-20, 72-40, 74-10, 74-21, 74-49, 75-2, 75-18, 75-58, 81-1, 81-39, 82-3, 82-19, 82-25, 82-54, 83-10, 83-16, 83-18, 83-52, 83-56, 84-19, 84-21, 84-24, 84-27, 84-31, 84-36, 84-39, 90-12, 99-14, 100-16, 100-18, 104-25, 106-7, 108-3, 112-20; **K P** 6,7, 13, 25, 34, 36, 61, 63, 66, 72, 73, 78, 83, 190, 214; **KB** 253; 416, 481, 503, 508, 539, 612, .644, 662, 664, 678, 67\$, 693, 721, 722, 810, 820, 912, 913; 922, 923, 945, 961, 962, 1006, 1050, 1086, 1090, 1182, 1201, 1247, 1269, 1270, 1280, 1384, 1461, 1561, 1671, 1701, 1789, 1875, 1975, 2028, 2107, 2109, 2391, 2398, 2399, 2419, 2485, 2534, 2543, 2566, 2699, 2700, 2794, 2832, 3019, 3023, 3466, 3108, 3129, 3377; 3387, 3431, 3459, 3538, 3543, 3553, 3554, 3593, 3719, 3935, 3992, 3993, 4110, 4427, 4486, 4617, 4681, 4785, 4798, 4838, 4847, 4903, 4946, 5052, 5060, 5203, 5229, 5345, 5410, 5511, 5538, 5571; 5582, 5837, 5839, 5840, 5871, 5873, 5892, 5919, 5923, 5923, 5956, 5981, 6020, 6048, 6140, 6162, 6233, 6241, 6262, 6263, 6295, 6295, 6310, 6310, 6310, 6460, 6565, 6574, 6583, 6586, 6626; **Ku.T.** 26/92b2, 26/92b3, 38/52a2, 38/53b2, 25/10b2, 25/14b1, 25/14b1, 26/6b2, 26/7a1, 26/7a2, 26/2b2, 26/7b3, 26/20a2, 26/22b1, 26/23a3, 26/129a2, 26/29b1, 26/ 31b1-3, 26/32a1, 26/54a1, 26/57a2, 26/59a2, 26/168a1-2, 26/70b3, 26/77a1, 26/79b2, 26/86a1, 26/87a1, 26/88a1, 26/89b2, 26/92a2, 26/195a1, 26/98b1, 27/12a2, 27/16b1, 27/34a2, 27/33a1, 27/39a1, 27/40a2, 27/48b2, 27/SSa1, 27/SSb1, 27/57a2, 28/6a3, 28/10b2, 28/37a1, 28/48a3, 28/67b2, 28/70a3, 28/177b2, 29/ 11b1, 29/12b1, 29/24a1, 29/38b1, 29/39a3, 29/ 45a3, 29/58a3, 29/61a1, 29/61b1, 29/62a2, 29/65b3, 30/2a2, 30/Sb2, 30/22b2,

30/44b1, 30/46b3, 30/49b2, 30/52a2, 30/64a1, 31/7b1, 31/17b3, 31/34a2, 31/44a3, 31/52a1, 31/53b1, 31/54 a3, 31/59a2, 31/63a3, 32/2a2, 32/2a2, 32/ Sb3, 32/13a2, 32/13b2, 32/14a1, 32/18a2-3, 32/18b2, 32/21a2, 32/21a3, 32/23a2, 32/23b2, 32/30b3, 32/42b1, 32/44b2-3, 33/6b3, 33/11a3, 33/14b1, 33/17b3, 33/21b1, 33/36b2, 33/57a3, 34/31 a2, 34/86a3, 34/89a1, 35/37b1, 35/68a2, 36/79a2, 36/79b2, 36/99a1, 37/20b2, 37/44a3, 37/54b2, 37/57a2, 37/57b3, 38/8b3, 38/40b1, 38/69a1, 37/53b3, 28/7a2, 30/3b2, 30/28a2, 30/28b2, 30/130b1, 30/60a2, 30/85a2, 30/87a2, 32/25b1, 38/58a1, 38/87b2-3, 33/15b1, 30/100a1, 33/47b1, 25/19b3, 26/28b1, 26/42b3, 26/47b1, 26/57a1, 26/57a3, 26/58a1, 26/69b1, 26/82b1, 26/84a3, 26/85b2, 28/39b2, 28/60a6, 28/77a2, 28/78b3, 29/3a1, 29/17b2~, 29/17b2, 29/40b3, 29/48a3, 29/52a1, 29/SSb2, 29/56a1, 30/11a3, 30/22b3, 30/24a2, 30/S1a1, 30/52b1, 30/60a3, 30/61b2, 30/63b3, 30/65a2, 30/72a3, 30/674a2, 30/75a3, 30/78a1, 30/80b1, 31/12a2, 31/26b1, 31/45a3, 31/54b3, 32/4b3, 32/16a1, 32/23b1, 32/29b1, 32/33b1, 32/37b1, 32/38a2, 34/3b2, 34/61b1, 34/62b3, 34/75b 3, 34/89b2, 33/58a3, 33/75b2, 34/90a1, 34/92a3, 35/8b2, 35/11b2, 35/14b2, 35/22a3, 35/36b2, 35/38a2, 35/43b2, 35/80b3, 36/17a1, 36/21a1, 36/27b3, 36/30a3, 36/81a2, 27/10b1, 37/13a3, 37/19a2, 37/27b2, 37/36a2, 37/47b1, 37/53a1, 37/54a1, 37/74a2, 38/10a1, 38/14b1, 38/17a2, 38/22b3, 38/27a2, 38/29a2, 38/30b1, 38/31a2, 38/31b2, 38/38a1, 38/42b3, 38/44b2, 38/45a3, 38/47a2, 38/49b3, 38/67b2, 38/70b2, 38/79a2, 38/81b2, 38/92b1, 38/69a2 26/31a2, 26/94a1, 27/22b2, 27/27a2, 30/35a1, 30/36a2, 30/76b3, 32/30a1, 33/82a1, 38/69a2, 33/20b2, 25/15b1, 25/25b2, 25/22a1, 33/12a2, 33/14a3, 33/25a3, 25/15b2, 25/17a3, 25/18b1, 25/23a2, 25/23b1, 33/6b2, 33/14b2, 25/28b3, 25/13b3, 25/17a1, 25/19b3, 25/20b1, 25/23b1, 25/24a2, 25/24b3, 25/25b1-3, 25/26a1, 25/28b3, 25/29a1, 33/6a2, 33/8a3, 33/11a1, 33/12a1, 33/12b2, 33/15b3, 33/19b2-3, 33/20a3, 33/21b3, 33/25a2, 33/125b2, 33/29a3, 33/30a1, 33/30b2, 33/31a1, 33/31b1, 25/29a3, 33/73a3, 26/46a3, 26/47b2, 33/28b3, 33/29a1, 33/34a2, 25/15b2-3; 25/17a2, 25/19b1, 25/24b1, 25/1 25b2, 25/27b1, 25/28b2, 25/29b2, 33/2a1, 33/ 3a3, 33/12a2, 33/13b1-2, 33/14b3, 33/28a2-3, 25/19a2, 33/81a3, 33/9b1, 30/49a1.

2.1.17.3.2. Özne Olarak *kim* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (692) – (701) numaralı cümlelerde özne görevinde kullanılmıştır. Bunun yanında yukarıda yer alan (635) – (657), (669), (671), (677) – (680) numaralı cümlelerde de cümlede özne olarak kullanılmıştır.

(692) .. kimler tegdiler erki tip montag saqınçınğızlar tursar .. amtu bo saqınçınğızlar iyn bo nom erdini tıtağnta edgüke tegmiş tınl(ı)ğlarığ sözle[miş kergek] AY 2/20.

(693) .. anı üçün kimler birök bo üç törlüg et'özlerig könisinçe uqsarlar bilserler ötrü olar t(e)rk üdüñ sansartakı toğmak ölmeklig tod tolvı açığ emgeklerintin ozup kıtrulup teñgesizin yig üstünki burkanlar edgüsinğge tegdeçi bolurlar :: AY 38/20.

(694) anın kimler birök bo yörügüg bilser :: bo nomluğ et'öz m(a)hayan tigme tayşı<n>g uluğ kölük erür :: AY 68/1.

- (695) kimler <birök> yine ol bodıs(a)t(a)vlarkā .. tapıngalı udungalı bolsarlar burkanlarkā tapınmış bolur tip bilmiş k(e)rgek .. AY 462/21.
- (696) kimler birök ol ot yaş tüş yimiş ı tang tatıgın yiserler aşasarlar alku barça önglög kırtıslıg küçlög küsünlög uzun özlög yaşlıg çoğluğ yalınlıg kaçıgları tong y(a)rp ıgsız kemsiz ağırsız tik<ig>siz ögleri köngül--leri y(i)ti.. bilge biligleri küçlög qop törlög işig ködügög bütür--geli udaçı bolğaylar.. AY 529/14.
- (697) aqı şuretin kim köreyin tise / kelip körsü hakan yüzın usa KB 104.
“Kim cömert yüzü görmek isterse, hakanın yüzünü görsün.”
- (698) birisi sürer kör birisi oqır / bu ikin ara kim erejke tegir KB 5345.
“Biri iter, biri çağırır. Bu ikisi arasında kim huzura ulaşabilir.”
- (699) sañga kim tegürdi bu qadğu saqınc / negü erki halıñg sözünñ ne erinc KB 6233.
“Kim seni bu kaygı ve kedere düşürdü. Bu halin nedir? Cevabını öğrenmek isterim.”
- (700) anı kim küdeşür iğın kim körür / ol ig birle yalñguz negü teg yatur KB 6241.
“Ona kim hizmet eder, hastalığında kim bakar. O hasta hasta yalnız başına nasıl orada kalır?”
- (701) negüke kıılır sen sıgıt ay ır / kim urdı ya kim sökti ne ol qorı KB 6295.
“Ey oğul, niçin ağlıyorsun? Seni vuran, sana söven kim? Kimden zarar gördün?”

AY 25/1, 71/12, 175/8, 176/5, 177/5, 177/20, 190/19, 191/15, 205/13, 325/18, 326/14, 327/7, 328/1, 328/16, 329/7, 329/22, 330/11, 331/1, 331/21, 336/7, 336/16, 337/7, 339/3, 355/12, 356/18, 360/9, 377/15, 384/21, 385/10, 390/6, 394/7, 440a/4, 440a/7, 494/11, 497/1, 497/12, 499/9, 394/11, 396/12, 402/6, 428/20, 431/2, 449/10, 462/4, 463/3, 463/21, 464/12, 466/12, 472/10, 473/3, 473/21, 475/15, 478/16, 479/18, 511/11, 512/12, 517/12, 524/8, 552/6, 515/22, 518/23, 523/13, 533/11, 534/12, 535/22, 536/7, 543/16, 581/2, 581/21, 583/9, 584/7, 603/4, 606/10, 611/2, 626/19, 634/1, 657/13, 666/13, 667/18, 670/2, 670/19, 671/19; M 59-29, 52-40, 104-25.

2.1.17.3.3. Yüklem İçerisinde Yer Alan *kim* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki kullanımlarda cümlede yüklem konumundadır. Bu cümlelerde kim, sonrasında herhangi bir çekim unsuru almadan yer alabilirken *er-* fiili ya da kişi zamirleri nedeniyle çekimli duruma gelerek yüklem olabilmektedir.

(702) .. aķıġsız edġü törüke tegmiş bolsarlar anta yene kim erser bir tözünler oġlı tözünler kıızı ol ança teñġlig sansız saķış--sız arıġ turuġ arhantlar kuvraġıñğa bir ajunta kedġülük tonın kedimin yigülük içġülük aşın suvsuşın töşegülük töl(e)tin töşekin iglemişdeki otın emin bo tört törlüg ... AY 155/20.

(703) bġġü beg kim erse biligke yaķın / biliglig kişig kılmiş özke yaķın KB 254.

(704) küsemiş ayu birdi barça sözün / ne erdi tileki kim ermiş özin KB 508.

(705) men aşnu ayayın iligke sözüñġ / ne ermiş tilekiñġ kim ermiş özüñġ KB 539.

(706) ilig aydı kim sen negü ol atıñġ / қауыдын келірі сен negü ol yatıñġ KB 583.

(707) irig tapnurı kim baġırsaq seve / tapınmaz қауысы yarıġlı yağa KB 2543.

KB 3335.

2.1.17.3.4. Nesne İçerisinde Yer Alan *kim* Soru Sözcüġü

Sözcük, aşıġıdaki (708) – (713) numaralı örneklerde üzerine aldığı belirtme durumu ekleri nedeniyle nesne görevinde kullanılmıştır.

(708) ..kimniñġ birök kaçıġları .. tetrü yañġluġ atķansar .. yig otaķı bahşı üze .. yinik köñġül turgursar .. edġü öġlike yanturu övkelenser қақсар .. AY 595/6.

(709) köñġül kimni sevse mün erdem bolur / қамуғ тетрүсі оңғ қоқузі толур KB 536.

(710) küdezildi kimni küdezse idı / tilek buldı ni‘met talusın yidi KB 1271.

(711) sevitse kimi dünya ahır sürer / avıtsa erej birle terkin irer KB 3548.

(712) köñġül kimni sevse tilese baķın / neçe yir yıraķ erse boldı yaķın KB 5049.

(713) kimi eġġü tutsa bayat eġlese / қамуғ eġġü boldı anıñġda basa KB 6190.

KB 3480.

2.1.17.3.5. Dolaylı Tümleç Olarak *kim* Soru Sözcüğü

Sözcük, (714) – (722) numaralı örneklerde aldığı yönelme, bulunma-çıkma durumu ekleri ya da içerisinde yer aldığı söz grubunun bulunma, çıkma ya da yönelme bildirmesi nedeniyle cümlede nesne görevi üstlenmiştir.

(714) [apam birök kimke] sansarlıg [Q DY' oz]mağ kutrulmağlıg [ögrünç sevinç] KY k(e)rgek erser [ötrü olar] ürüg uzatı [özlüg]lerig ölmekdin [tadıls]unlar .. AY 22/3.

(715) :: üçünç nom--lug et'öz erser kimke erser yme tayanmadın turtaçı çın kirtü töz tüp et'öz titir :: AY 60/16.

(716) :: neñg kimke yme iringülük övkelegülük ermez tip monçulayu köni onğaru bugünüp ol ok emgeklerin süzük köñgülin teginmek aşamağ erür .. AY 228/14.

(717) yme kimniñg evinte tört--din yınğak tam üze bo tört törlüg yaşın iligleriñg atların öz öz yınğaklarınta bitiserler bitiserler ol evde yaşın tüşmez yala kelmez :: AY 466/19.

(718) bayat kimke birse ukuş ög bilig / öküş edgülükke uzattı elig KB 151.

(719) kimniñde ukuş bolsa aşı bolur / kayuda bilig bolsa beglik bulur KB 301.

(720) kimniñdin eşitgü kerek söz çını / sözüg kimke aygu mañga ay munı KB 1011.

(721) bayat kimke birse uvut köz suvı / anğar birdi devlet tükel yüz suvı KB 2007.

(722) bu iki kılınç kimde bolsa köni özüñge yaqurma ay ilig anı KB 2509.

KB 754, 1253, 1797, 4698.

2.1.19. *ne* Soru Sözcüğü

UTS 91'de sözcüğün “ne, hangi, nasıl” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir.

Eski Türkçenin Grameri'nde, sözcüğün *kim* ile birlikte ilgi zamiri görevinde

kullanıldığı belirtilmiştir (Gabain-Akalın 1995: 73).

EDPT 774a-775a’da bulunan *ne* sözcüğünün cansız varlıklar için kullanılan soru zamiri olduğu ve canlılar için kullanılan *kim* ile aynı biçimde kullanıldığı, aynı zamanda sıfat ve nadiren Hint-Avrupa dillerinin etkisiyle ilgi zamiri ve ünlem görevinde de kullanılabildiği ve tüm bu durumlarda canlılar için de kullanılabildiği belirtilmiştir.

Ş. Tekin, sözcüğün eski bir Toharca alıntı olduğu görüşündedir (Tekin 2001: 254 vd.)

Erdal, soru zamirlerini sıralarken bu zamirlerin soru ve belirsizlik işlevi yanında *kim / ne* sözcüklerinin ikincil olarak ilgi zamiri olma özelliğinden de söz etmiştir (2004: 211).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
7	168	5	1	2	293

ne soru sözcüğü, KT’de iki; BK’de bir; T’de dört; AY’de yüz on iki; KİP’te üç; KP’de altı; M’de yirmi sekiz; TT’de dokuz; U’da on bir; Yar.Tug.’da iki; Üİ’de yedi; MTT’de bir; Yos.’ta üç; Manic’te bir; Christ.’te bir; KB’de yüz yetmiş üç; DLT’de yirmi bir; Ku.T.’de seksen dört ve AH’de on beş kez kullanılmıştır.

Toplam: 476

2.1.19.1. *ne* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.19.1.A. *ne* soru sözcüğü, aşağıda yer alan (723) – (737) numaralı tanıklarda gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır:

Yapı	<i>ne</i>
	<i>ne</i> F-KE
Anlam	<i>ne</i> ?

(723) . . *ne* negü as-lıg-lar . . ögüg köngül-üg hundaçı-lar . . U II 66 40.

“ne tür yiyecekler .. aklı gönlü gasp ediciler?...”

(724) . . ne tıltağın bu muntağ açığ emgek emgentiñg ////////////// U III 61 6.

“ne sebeple bunca acıya, sıkıntıya katlandın?...”

(725) . . amrağ ataçım-a s// kenç kiçig özte toğmış sever oğul[luñg]//// ermez mu mn. . ne yaztım sanğa

[negülüg mini] ////////////// ölürür sn . . U III 64 16.

“Sevgili babacığım, senden olmuş, genç, küçük, sevdiğin oğlun değil miyim? Ben sana karşı ne hata yaptım? Niçin beni öldürüyorsun?”

(726) . . muntada bolup utğalı yigedgeli uğuluğ ///[er]mez ler . . tağı ne ayıtmış krgek yalñguz bir . .

kalmaşapadi iligig . . birök anğar sizler krgek boltuñguz lar erser sizlerni iltgey erdi . . U III 69

22.

“Burada olup yenmek ve iyi duruma gelmek için ... mazlar... ve ne söylemek gerek yalnız bir? ... Kalmapaşadi Han'ı .. Eğer sizler öldünüzse o sizi götürcekti.”

(727) . . bu munı teg törüsüz iş işlep yir tñğri yme mini neçük kötürgey . . balıkta uluş ta ne yüüz tutup

yorığay mn U III 83 17.

“Bunun gibi uygun olmayan işleri yaptıktan sonra Yer Tanrı beni nasıl taşısın? Kent içinde ne yüzle dolaşacağım?”.

(728) içtinki y(a)rl(ı)ğ arslan öge bitigde **ne** üküş y(a)rl(ı)ğ y(a)rılıkayu eydelim siz y(e)me iki soğtu tutkun-ıg oğlan-tın ötünü eydmiş-siz kel(i)p köz-ünti Yar.Tug. I 4.

“İç ferman Arslan Öge bitiğinde ne çok ferman buyuralım. Siz, havancı iki erden rica etmişsiniz, gelip göründü.”

(729) yana bir til yınağ eşidilginçe yol-ka kişi **ne** enğdmenğ erser y(e)me kidin önğdün balık-lar(ı)ğ

av-çı-ıg tarıg-çı-ıg anı-n kodunu yıçını sakl(a)nu turğu kıl-ıñg Yar.Tug. II 42.

(730) amtı mini ne kılı uğay s(e)n Yos. 7.

“Şimdi bana ne yapacaksın?”

(731) .../// kiginç ne yörüg ... tağı biri yme inçe ayıtmış ... Yos. 23.

“Cevap ne biçimde ... ve biri şöyle sormuş..”

(732) taluy kıdıgıntağı... bargıl : ne... Yos.135.

“Deniz kıyısındaki ... git.. ne...?”

(733) yana ma ayıttı tileking **ne** ol / negü iş kılur sen kerekiñg **ne** ol KB 525.

“Yine, ‘dileğin **nedir**, ne iş yaparsın, bir şeye ihtiyacın **nedir**?’ diye sordu.”

(734) otaçı tirildi tamur kördiler / ol ig kem **ne** ermiş ayu birdiler KB 1057.

“Hekimler toplandı, nabzına baktılar. Bu hastalığın ne olduğu hakkındaki düşüncelerini söylediler.”

(735) yana aydı odgurmış aygıl manga / kalı kelding emdi **ne** boldı saŋga KB 3303.

“Odgurmış yine, ‘buraya nasıl geldin, sana **ne** oldu?’ diye sordu.”

(736) ayur ay kıadaşım **ne** erki igiŋ / mini munça yavlağ ederdi begiŋ KB 3970.

“‘Senin eksiğin **nedir** ki, beyin beni bu kadar ısrarla takip ediyor?’ diye sordu.”

(737) ilahi özüm bu sözüg başladı / tilekim **ne** erdi bilir sen idi KB 6501.

“Ey Rabbim, ben sözüme başlarken dileğimin **ne** olduğunu sen biliyordun.”

KB 503, 507, 508, 513, 523, 539, 613, 638, 672, 728, 786, 787, 788, 789, 957, 1849[2], 1891[3], 1945, 2566, 3320, 3843[2], 3849, 4899[2], 5017, 5687, 5763, 5956, 5961, 5975, 5985, 6227, 6233, 6236, 6254[2], 6295, 6337, 6348[2], 6350; **Ku.T.** 35/48a2, 36/33bl, 36/35bl, 36/106b3, 37/73al, 37/78a3, 37/82a3, 38/93a2; 26/87b2, 30/22b3, 30/27bl 33/80a3, 31/78al, 32/43b3, 27/18al, 28/6bl, 32/41b3, 37/14a3, 33/28b3, 33/29al, 26/47b2-3, 28/8bl, 28/85a2, 30/53b3, 30/55bl, 30/77a2, 30/80a3, 31/71a2, 33/64a2:l, 33/64a3, 36/19b2, 36/22al, 36/34b3, 36/76al, 38/16b2:l, 38/22a2-3, 36/5bl, 36/24b3, 33/34a2, 26/62b3, 37/67b2, 38/30a3, 28/14b2, 35/21bl, 34/61bl, 34/30b2, 34/79al 26/15b3, 30/42bl, 33/80b2, 34/26b3, 38/30al, 38/49bl-2:l, 30/45a3, 30/55a2, 30/57a3, 27/31a2, 32/38b2.

§ 2.1.19.1.B. Sözcük, KB’den alınan aşağıdaki örneklerde çokluk / abartma işlevli olarak “**ne kadar...**!” anlamında kullanılmıştır:

Yapı	ne...
	ne F-KE
Anlam	Ne kadar çok

(738) yayıg ol bu devlet iter hem buzır / **ne** irsel turur terk irikse tezer KB 548.

“Bu devlet dönektir, hem yapar hem bozar. O kadar sebatsızdır ki, bıkarırsa kaçır.”

(739) **ne** munğluğ turur bu apa oğlanı / tilek teg bulumaz tiriglik küni KB 1122.

“Bu insanoğlu ne kadar acizdir, yaşamını istediği gibi geçiremez.”

(740) **ne** edğü neŋ ol bu uvut erke körk / kğmuğ edğü işke uvut boldı örğ KB 2009.

“Bu utanma duygusu insanoğlu için ne iyi, ne güzel şeydir, bütün iyi işlere bağlayan odur.”

(741) **ne** edgü bolur kör yigitlik ödün / ülüg alsa özke kamuğ edgüdün KB 4695.

“Gençlik çağında her iyilikten kendine hisse almak ne güzel şeydir.”

(742) **ne** türlü **ne** yaslğ kişi koptı kör / yagız yir olarığ yidi optı kör KB 6403.

“Bak, ne çok, ne çeşit insan dünyaya geldi, kara toprak hepsini yedi, yuttu.”

KB 234, 279, 455, 456, 457, 695, 715, 893, 921, 1077, 1078, 1079, 1179[2], 1528, 1537, 1542, 1543, 1700[2], 1705[2], 1749, 1778, 1862, 1982, 1995, 2064, 2231, 3295, 3296, 3297, 3298, 3301, 3382, 3807, 3868, 4240, 4691, 4696, 4721, 4722, 4723[2], 5171, 5747, 5918, 5944, 6199, 6392; **Ku.T.** 26/36a, 26/42b3, 31/40b1, 31/49a1, 31/61b3, 31/66a1, 31/66b3, 32/16a1, 32/42b2, 33/23a3.

§ 2.1.19.1.C. ne soru sözcüğü, aşağıda yer alan (743) – (747) numaralı tanıklarda, cümlede sözü edilen yargının olumsuzunu çağrıştırmak üzere anlatımı kuvvetlendirmek amacıyla kullanılmıştır.

Yapı	ne
	ne F-KE
Anlam	Ne!

(743) küremiş kürek erdi uş bu özüm / ecel tuttu iltür **ne** asğı sözüm KB 1118.

“Ben hayata kaçmış bir kaçak idim, şimdi ecel beni yakaladı, geri gönderiyor; sözün ne faydası var (yok ki!).”

(744) ukuşluğ biliglig bu öglüg bğü / kinğeşke tusulur anğar **ne** tigü KB 2706.

“Anlayışlı, bilgili, akıllı ve hakîm kimselere danışmak yararlıdır, buna ne denir ki (elbette bir söz yok).”

(745) tilep tınmağuçı **ne** bulmaz bolur / tınıp yatsa arzu tilek kim bulur KB 4785.

“Durmadan arayanlar neler bulmazlar ki; dinlenip yatarak kim istediğine kavuşur?”

(746) **ne** inçlik tiler sen tünekte turup / **ne** arzu qolur sen kōngül ög urup KB 5424.

“Zindanda bulunduğun sürece ne huzur istersin, kalbine ve aklına gelen ne gibi şeyleri arzu edebilirsin (bir işe yaramaz ki!).”

(747) kamuğ edgü bardı törü öngdi ilti / kişi sonğı qaldı ne edgü bulayı KB 6595.

“Bütün iyiler gitti, töreyi de götürdüler, burada kişi artığı kaldı, iyileri nerede bulayım (bulamam

ki!).”

KB 1215, 1501, 186, 647, 1964, 2361, 2650, 3370, 6333, 6432, 6562, 6577, 6596, 6597, 6598; Ku.T. 26/47a3, 26/53bl, 26/65al, 26/ 100al, 28/82a2, 29/6b2, 29/29a2, 30/8b2, 30/ 83b2.

§ 2.1.19.1.D. *ne* soru sözcüğü de diğer soru sözcükleri gibi, şartlı cümlelerde yer aldığında genellikle belirsiz bir anlam ifade eden “*her ne*” anlamı kazanır. Aşağıdaki (748) – (754) numaralı örnekler bu kullanıma örnektir.

Yapı	<i>ne</i>
	<i>ne</i> F-KE
Anlam	Her ne

(748) . . ötrü buyruk lar kaçanapati balık ta çuñg silktürüp arķış larķa sav tutuzup inçe tip tidiler . .

kim birök tñgri burķan nañg bir pdakça teñglic nom bilir erser . . ol kelip ilig begke sözlezün ilig
beg anıñg köñgülinteki *ne* kösüşi erser köñgül iyin kaçanturgay U III 29 19.

“Hizmetliler Kaçanapati adlı kentte haber edip kervanlara söz iletip şöyle dediler : ‘Kim Tanrı Burhan’ın öğretisinden bir parça biliyorsa, o gelip hana söylerse, han onun gönlünden geçen bütün isteklerini yerine getirecek.”

(749) . . birök öziñge gılmağı teg *ne* negü iş işlegeli oğrasar ol oğurda muntağ tül tüşeyük mn tip
sözleyür erdi . . U III 54 13.

“Eğer kendin yapmayacağın ne kadar iş yapmaya gayret etseni o zaman böyle rüya göreceğim.’
derdi.”

(750) törümiş neñg erse yoķalğı turur / törütügli hālik *ne* ķolsa ķılır KB 692.

“Yoktan var olan her şey yeniden yok olacaktır. Yaratıcı Tanrı her ne isterse onu yapar.”

(751) ot em kalmadı kör neçe kıldılar / yaraşık *ne* erse anı birdiler KB 1061.

“Yapmadıkları, vermedikleri ilaç kalmadı, her şey yaptılar. Uygun olan ne varsa verdiler.”

(752) kaçay begde erdem yumıtsa tükel / añgar yıglur arzu *ne* ķolsa tükel KB 3008.

“Hangi beyde bütün erdemler birikirse, her ne isterse onun çevresinde toplanır.”

(753) *ne* türlüğ bu işke tegir erse öz / bağırşaklıkın teg yaruķ ķılğa köz KB 4134.

“Her ne işle uğraşırsan uğraş, o işi gönülden yap, bu sana mutluluk verir.”

(754) közüm sen kulaķım sen körgil eşit / **ne** tenġsiz körünse körü ıdma it KB 5849.

“Sen benim gözüm ve kulaġımsın, gör ve işit. Uygunsuz her ne görürsen öyle bırakma, düzelt.”

KB 1050, 2113, 3196, 3280, 3944, 3945, 4634, 5156, 5810; **Ku.T.** 33/44a3, 34/41a1, 34/22a3, 34/27a3, 34/28a2, 34/69b1, 34/7a3.

§ 2.1.19.1.E. Sözcük, Budist Uygur dönemi metinlerinden AY, M, TT’de ve Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de saptanan aşağıdaki (755) – (766) numaralı örneklerde “*ve, hem*” karşılığında kullanılmıştır. Türkçe soru sözcüklerinin doğrudan bu işlevi olmadığına göre bunu yabancı dil etkisiyle açıklamak mümkündür.

Yapı	ne
	ne F-KE
Anlam	ve, hem

(755) .. ötrü ol tözünlerniġ ħutı buyanı asılġay .. yene kim ħayu ħişı uzun iglep **ne** yme em ħılıp öġgedmeser .. ötrü bo no m erdinig okıtıp bo yunguluġ törüg ħılıp yunsun artınsun .. AY 478/17.

“Sonra ö asillerin kutu ve sevabı asılacak. Yine kim uzun süre hastalansa, başvurduğu çareler onu iyileştirmese, bu öğreti mücevherini okuyup, yıkanma töresini uygulasin, yıkanıp temizlensin.”

(756) .. busuş ħadgu alp emgek .. emiglerim belinġteg .. idip tenġizip süt aħar .. **ne** yme ħılıp unamaz .. AY 633/10.

“Üzüntü, kaygı, büyük sıkıntılar .. memelerim ürkmüş .. her zaman süt akar. Ne yapılsa yine fayda etmez.”

(757) ħul künġüg işletdimiz erser . **ne** yme suvdaķı tınlġ-larıġ ħurħaħ-da kemişip ölürdümüz erser . adınaġu-nunġ isig öz-in üzüp kntü öz-ümüz-ni igdületimiz erser . (...) TT IV B 8.

“Kulluġu ve cariyeliġi işlettiysek ve sudaki canlıları kuraklıkta öldürdüysek, başkasının sıcak vücudunu kesip kendimizi beslediysek...”

(758) irinġ yarlġ tınlġ-larıġ yaz-uksuz-ın bulħatımız erser . amraġınta adır-dımız erser . **ne** yme mn taz artuħaħ birle tüz-ün yavaş edġü ħişı-lerig künġ ħul ħılıp uçuz yinik tutup emġetip irintürdümüz erser . (...) TT IV B 15.

“Sefil, fakir canlıları bilmeden karıştırdıysak, sevdiğinden ayırdıysak ve Taz, Artuħaħ ile doğru, iyi ħişileri kul ve cariyeye yapıp onları değersiz kılarak acı ħektirdiysek...”

(759) ı-duḡ ıutluḡ tüz-ünlerke yaŋıluḡ saııı saıındım erser . **ne** yme balıḡ uluşuḡ iki arḡa kılıp turḡurdumuz erser . (...) TT IV B 19.

“Kutsal kişilerin insan olduḡunu düşünüysem ve kenti ikiye böldüysek ...”

(760) ançulayu yme mn . il . tüz-miş-ş birle ḡamaḡ üç ödkı burhanlar ödinte nom erdni ödinte bursonḡ erdni ödinte kılmış ḡaz-ḡanmış tsui ayaḡ kılıncımıznı ökünü boşunu aç a yada ḡşanti ötünür-biz . **ne** yme mn il . tüzmiş birle ilkisiz sansardaberü biş aj-un içinte aḡa tenḡile üç aḡu köŋḡülin nız-vanılar küçinte midik oḡrınta yvılaḡ iş tuş tılaḡınta bilmedin öküş türlüḡ tsui irinçü kıltımtz ḡaz-ḡantımız TT IV A 19.

“Ben İl Tüzmiş ile birlikte bütün bu üç burhan zamanında, öğretı mücevheri zamanında, rahipler topluluḡu mücevheri zamanında yaptıḡımız kötü ameller nedeniyle pişmanlıḡımızı ortaya koyarak tövbe ederiz ve ben İl Tüzmiş ile birlikte öncesiz Samsara’dan beri beş dünya içinde ortaya çıkarak üç zehirli gönülle, ihtiraslar nedeniyle Midik yerinde kötü eş dost nedeniyle bilmeyerek çok kötü amel yaptık, günah işledik.”

(761) yüzim körki körklüḡ **ne** kılkım silig / tilemiş tilekke yetürdüm elig KB 675.

“Yüzüm güzel ve huyum temizdir, dilenen her şey elimin altındadır.”

(762) mening me törüm bu yoḡalmaz özüüm / ḡamuḡ ḡalḡḡa bir teg **ne** kılkım sözüüm KB 828.

“Benim de hükmüm böyledir. Hareketim ve sözüüm bütün halk için aynıdır.”

(763) yüzi körki körklüḡ **ne** yaşı kıçig / ḡamuḡ eḡḡülükke anıŋḡdın keçig KB 1851.

“Güzel yüzlü ve yaşı gençtir. Bütün iyiliklere geçit veren odur.”

(764) örüg hem silig ol **ne** kılkı amul / ḡamuḡ teprenürke baḡırsak köŋḡül KB 1852.

“Halim selim ve sakın tabiatlıdır. Bütün canlılara karşı şefkatlidir.”

(765) yüzi körki körklüḡ kerek beg yülüg / boḡı ortu bolsa **ne** çavlıḡ külüg KB 2083

Bey, yakışıklı, saçı sakalı düzgün, orta boylu ve şan şöhret sahibi olmalıdır.”

(766) közi tok serimlig **ne** koḡkı köŋḡül / suyrıkap keçürgen **ne** kılkı amul KB 2170[2].

“Gözü tok, sabırlı ve alçak gönüllü aynı zamanda şefkatli ve sakın tabiatlı olmalıdır.”

AY 93/21, 601/14, 610/1, 619/17, 621/21; **M** 81-61., 52-4., 13-38, 56-3, 83-23, 84-2; **KB** 235, 675, 828, 1088, 1648, 1851, 1852, 1985, 2038, 2083, 2115, 2170[2], 2237, 2244, 2274, 2882, 3328, 3348, 3353[2], 4002, 4092, 4464, 4599, 4813, 4840, 4842, 4921, 5820, 5838, 6290, 6429, 6447.

§ 2.1.19.1.F. Sözcük, aşağıdaki KB'den alınan (767) – (771) numaralı tanıklarda, yabancı dil etkisi nedeniyle *ne...ne...* bağlacının bir parçası olarak kullanılmıştır.

Yapı	<i>ne</i>
	<i>ne</i> F-KE
Anlam	<i>ne...ne...</i>

(767) yorımaz *ne* yatmaz uđımaz oduđ / *ne* meňgez *ne* yaňzag kötürmez bođuđ KB 17.

“O, (ne) yürür *ne* yatar, uyanıktır. Onun yapısı, *ne* benzer *ne* de kıyas kabul eder.”

(768) kiđin öňdün ermez *ne* soldın oňun / *ne* astın *ne* üstün *ne* otu orun KB 18.

“Arkada ve önde değildir. *Ne* solda [ne] sağdadır. Yeri *ne* altta *ne* üstte *ne* de ortadadır.”

(769) eşitmegüm erdi anıň sözlerin / *ne* kılkı kılınçı *ne* bilgi barın KB 3859.

“Keşke onun sözlerini işitemiş olsaydım, *ne* davranışlarını *ne* bilgisini, hiçbirini bilmeseydim.”

(770) tokun ma keçer açın ma keçer / *ne* begke kılur yüz *ne* bay kıl seçer KB 4841.

“Açlıkla da geçer, toklukla da geçer, bu dünya *ne* beye yüz verir *ne* zengin kulu ayırır.”

(771) toğuğlı ölüş ök sevuğ can barur / kerek beg kerek kul *ne* savçı kılur KB 6290.

“Her doğan ölür, sevgili can bile gider. Dünyada *ne* bey *ne* kul *ne* de peygamber kalır.”

§ 2.1.19.1.G. Sözcük, (772) numarayla gösterilen aşağıdaki cümlede “...*filan*, ...*gibi*,...*vesaire*” anlamlarını taşımaktadır¹⁶:

Yapı	<i>ne</i>
	<i>ne</i> F-KE
Anlam	... <i>filan</i> , ... <i>gibi</i> , ... <i>vesaire</i>

(772) bilişing *ne* barmu adaş ya kadaş / körüğli *ne* barmu yigü içgü aş KB 524[2].

“Arkadaş ya da akraba gibi tanıdığın var mı; yiyecek içecek verecek gibi şeylerle ilgilenen bakanın var mı?”

2.1.19.2. Sözcük Türü Olarak *ne* Soru Sözcüğü

ne soru sözcüğü cümlede belirsizlik ya da soru zamiri ve sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.19.2.1. Zamir Görevinde Kullanılan *ne* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (773) – (774) numaralı cümleler yanında yukarıda yer alan (725) – (730), (733) – (737), (744) – (746), (750) – (752) numaralı cümlelerde zamir olarak kullanılmıştır. Sözcük, bu kullanımlardan (725) – (730), (733) – (737) numaralı cümlelerde soru zamiri, diğerlerinde ise belgisiz zamirdir.

(773) törümiş neñğ erse yoğalğı turur / törütügli hâlik ne kolsa kılur KB 692.

“Yoktan var olan her şey yeniden yok olacaktır. Yaratıcı Tanrı her ne isterse onu yapar.”

(774) kayu begde erdem yumıtsa tükel / aňğar yığlur arzu ne kolsa tükel KB 3008.

“Hangi beyde bütün erdemler birikirse, her ne isterse onun çevresinde toplanır.”

KB 503, 507, 508, 513, 523, 539, 613, 638, 672, 728, 786, 787, 788, 789, 957, 1849[2], 1891[3], 1945, 2566, 3320, 3843[2], 3849, 4899[2], 5017, 5687, 5763, 5956, 5961, 5975, 5985, 6227, 6233, 6236, 6254[2], 6295, 6337, 6348[2], 6350; **Ku.T.** 35/48a2, 36/33bl, 36/35bl, 36/106b3, 37/73al, 37/78a3, 37/82a3, 38/93a2; 26/87b2, 30/22b3, 30/27bl 33/80a3, 31/78al, 32/43b3, 27/18al, 28/6bl, 32/41b3, 37/14a3, 33/28b3,33/29al, 26/47b2-3, 28/8bl, 28/85a2, 30/53b3, 30/55bl, 30/77a2, 30/80a3, 31/71a2, 33/64a2, 33/64a3, 36/19b2, 36/22al, 36/34b3, 36/76al, 38/16b2:l, 38/22a2-3, 36/5bl, 36/24b3, 33/34a2, 26/62b3, 37/67b2, 38/30a3, 28/14b2, 35/21bl, 34/61bl, 34/30b2, 34/79al 26/15b3, 30/42bl, 33/80b2, 34/26b3, 38/30al, 38/49bl, 30/45a3, 30/55a2, 30/57a3, 27/31a2, 32/38b2.

2.1.19.2.2. Sıfat Görevinde Kullanılan *ne* Soru Sözcüğü

ne soru sözcüğü, kayu sözü gibi, cümlede “hangi” anlamında sıfat olarak kullanılabilir. Aşağıdaki (775) – (782) ve yukarıdaki (723), (724), (727), (731), (738), (743), (747) – (749) ve (753) numaralı cümlelerde sıfat görevinde kullanılmıştır.

(775) . . ötrü teginmekig sağıntım hanyu-da tö....[rüyür] teginmek ne tıtağ-ın teginmek toğar tip .. U II

¹⁶ Bu kullanıma günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarında da rastlanmaktadır: Bubama bu haberlerimizi *neyi* veriyim dedim., çorap gömlek *neyi* goydum... (Adalet Ağaoğlu, Yüksek Gerilim 151, 153). Güveyinin elbisesi neyi suya gitti (Umay Günay, Elazığ Masalları) (Bu örnekler Ş. Tekin 2001: 257-258’den alınmıştır).

77.

“Sonra, ‘Erişmek nerede başlar, ne sebeple ortaya çıkar?’ diyerek erişmeyi düşündüm.”

(776) . . ötrü bodisvt inçe saşınur ol yme toğ-mağ ne tıltağda ötkürü blgölüg bolur . . U II 7-5.

“Sonra Bodhisattva ‘Doğmak ne sebeple belirir?’ diye düşünür.”

(777) . . kılınç yme ne tıltağın blgölüg bolur basutçısı kim erür . . U II 8 20.

“Yaratılma ne sebeple belirir, yardımcısı kimdir?”

(778) s(e)n yalnıgı oğlı ilig arıg yuğıl yavlağ ka kórğma saşınç arıg tut ne t(e)nğri ke sevişinğ bar

tükel kıl neçük tükel Christ. 28.

“Sen insanoğlu, elini temiz yıka. Kötüden korkma, düşünceni temiz tut. Hangi Tanrı’ya yakınsan tüm tapınmanı ona ver.”

(779) . . karap çinekke inçe tip ayttı.. bu muntağ körksüz ağnayu yatağma ne türlüg kişi bu tip ayttı Manic. 6.

“.. Bakarak isteyene şöyle söyledi: ‘Böyle çirkin, toprağa belenen nasıl bir kişidir?’”

(780) kağıg tatıgı-nınğ erdinisi bultunğ[.] **ne** bos-uş ol[.] tağı il-ke qan-qa inanç bolğuka[.] altun küzeç erser ornağ-lıg i-diş ol[.] TT I 187.

“Zor zevkin mücevherini buldun. Bu ne kaygıdır? Hanı, beyi inandırmaya.. o altın kazan ise diğeri sağlam kâsedir.”

(781) aviş tamudağı örtlüg yalınlıg yırd e açıg emgek emgenmiş-de ökünser-biz ne tusu bolgai . TT IV B 26.

“Awiş cehennemindeki alevli, ateşli yerde acı çektiğinde pişman olsan ne faydası olacak?”

(782) (...) ögüg boyun kılıp . bilge biligig baş kılıp . iki egin-lerinde edgü nomluğ yüküg yüder-ler . kim ol ganğahast yañga ne türlüg işde kötüğ[de] burun iligin işletip kóp işin ködügin neteg bütürür erser ançulayu nom boşğut boşğundaçı tüz-ünler yme nomluğ tayağığ aşağıda yegüde kirtgünçlüg ilig krgk . TT V B 50.

“Düşünceye boyun verip, bilgiye baş verip iki omuzlarında iyi öğretili yükü taşırlar. Öyle ki Gantahast fil ne türlü işi burnuyla ve eliyle çalışıp hemen nasıl bitirirse öğretici asiller de onun gibi öğretili yardımı pişirmede ve yemede imanlı olmalıdır.”

2.1.19.2.3. Bağlaç Görevinde Kullanılan *ne* Soru Sözcüğü

ne soru sözcüğü, yukarıda (755) – (772) numarayla gösterilen ve aşağıda yerleri

belirtilen cümlelerde bağlaç görevinde kullanılmıştır.

AY 93/21, 381, 478/17, 601/14, 610/1, 619/17, 621/21, 633/10; **M** 81-61., 52-4., 13-38, 56-3, 83-23, 84-2; **TT IV B** 8, 15, 19, **A** 19; **KB** 17, 18, 235, 524[2], 675, 828, 1088, 1648, 1851, 1852, 1985, 2038, 2083, 2115, 2170[2], 2237, 2244, 2274, 2882, 3328, 3348, 3353[2], 3859, 4002, 4092, 4464, 4599, 4813, 4840, 4841, 4842, 4921, 5820, 5838, 6290, 6429, 6447.

2.1.19.3. Cümle Ögesi Olarak *ne* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümle içerisinde duruma göre yüklem, nesne ya da zarf tümlecisi olabilmektedir.

2.1.19.3.1. Yüklem İçerisinde Yer Alan *ne* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki cümlelerde ve yukarıda yer alan (733) – (737), (751), (752) numaralı tanıklarda yüklem içerisinde yer almıştır. Bu durumda sözcük sonrasında *ol* zamiri ya da *er-* fiili bulunmaktadır.

(783) . . ötrü buyruk lar kaçanapati balık ta çuñg silktürüp arkış larğa sav tutuzup inçe tip tidiler . .

kim birök tñgri burhan nanğ bir pdakça tenğlig nom bilir erser . . ol kelip ilig begke sözlezün ilig
beg anıñg köñgülinteki **ne** kösüşü erser köñgül iyin kaçanturğay U III 29 19.

“Hizmetliler Kaçanapati adlı kentte haber edip kervanlara söz iletip şöyle dediler : ‘Kim Tanrı Burhan’ın öğretisinden bir parça biliyorsa, o gelip hana söylerse, han onun gönlünden geçen bütün isteklerini yerine getirecek.”

(784) kaçığ tatığı-nıñg erdinisi bultuñg[.] **ne** bos-uş ol[.] tağı il-ke kaç-ka inanç bolğuka[.] altun küzeç
erser ornağ-lığ i-diş ol[.] TT I 187.

“Zor zevkin mücevherini buldun. Bu ne kaygıdır? Hanı, beyi inandırmaya.. o altın kazan ise diğeri sağlam kâsedir.”

(785) averiş tamudağı örtlög yalınlig yirde açığ emgek emgenmiş-de ökünser-biz ne tusu bolgai . TT IV
B 26.

“Averiş cehennemindeki alevli, ateşli yerde acı çektiğinde pişman olsan ne faydası olacak?”

(786) . . karap çinekke inçe tip ayttı.. bu muntağ körksüz ağnayu yatağma ne türlüğ kişi bu tip ayttı
Manic. 6.

“.. Bakarak isteyene şöyle söyledi: ‘Böyle çirkin, toprağa belenen nasıl bir kişidir?’”

2.1.19.3.2. Nesne Olarak *ne* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (787) ve (788) numaralı cümlelerle yukarıda yer alan (750) ve (752) numaralı cümlelerde cümlede nesne olarak görev almıştır.

(787) törümiş neñ erse yoğalğu turur / törütügli hâlik ne kolsa kılur KB 692.

“Yoktan var olan her şey yeniden yok olacaktır. Yaratıcı Tanrı her ne isterse onu yapar.”

(788) kayu begde erdem yumıtsa tükel / aňgar yıglur arzu ne kolsa tükel KB 3008.

“Hangi beyde bütün erdemler birikirse, her ne isterse onun çevresinde toplanır.”

2.1.19.3.3. Zarf Tümleci İçerisinde Yer Alan *ne* Soru Sözcüğü

ne soru sözcüğü, aşağıdaki (789) – (793) numaralı cümlelerle yukarıdaki (724), (727) ve (731) numaralı cümlelerde, içerisinde yer aldığı söz grubunun özelliği dolayısıyla zarf tümleci içerisinde yer almıştır.

(789) . . ötrü teginmekig sağıntım hanyu-da tö....[rüyür] teginmek ne tıtağ-ın teginmek toğar tip .. U II 7 7.

“Sonra, ‘Erişmek nerede başlar, ne sebeple ortaya çıkar?’ diyerek erişmeyi düşündüm.”

(790) . . ötrü bodisvt inçe saşınur ol yme toğ-mağ ne tıtağda ötkürü bğülüg bolur . . U II 7-5.

“Sonra Bodhisattva ‘Doğmak ne sebeple belirir?’ diye düşünür.”

(791) yayığ ol bu devlet iter hem buzır / *ne* irsel turur terk irikse tezer KB 548.

“Bu devlet dönektir, hem yapar hem bozar. O kadar sebatsızdır ki, bıcarsa kaçır.”

(792) *ne* eđgü neñ ol bu uvut erke körk / kkmug eđgü işke uvut boldı örk KB 2009.

“Bu utanma duygusu insanoğlu için ne iyi, ne güzel şeydir, bütün iyi işlere bağlayan odur.”

(793) *ne* eğgü bolur kör yigitlik öğün / ülüg alsa özke kamuğ eğgüdün KB 4695.

“Gençlik çağında her iyilikten kendine hisse almak ne güzel şeydir.”

2.1.20. *neçe* Soru Sözcüğü

UTS 91'de sözcüğün “ne kadar, kaç; nasıl, herhangi” anlamlarını karşıladığı üzerinde durulmuştur.

EDPT 77a'da bulunan sözcüğün *ne* soru zamirine eklenen -çe eşitlik eki ile oluştuğu ve yeni yapının doğal olarak “ne kadar” anlamını karşıladığı ancak kimi durumlarda belgisizlik ve ilgi zamiri çağrışımına da sahip olduğu belirtilmiştir.

DTS'de, sözcüğün “kaç, ne kadar; ne kadar çok, ne kadar uzun; ne çok; ne ölçüde; şart yapısıyla birlikte her ne, her nasıl” anlamlarını karşıladığı belirtilmiş, *neçe neçe* birleşik kullanımına yer verilmiştir (1969: 356b).

EDPT'de *ne* soru sözcüğünün eşitlik eki almış biçimi olduğu söylenen sözcüğün gerektiği gibi “ne kadar” anlamında kullanılan soru zamiri olduğu, ancak kimi zaman belgisiz zamir ve ilgi zamiri çağrışımlarına da sahip olduğu belirtilmiştir (1972: 77a).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
2	136	36	-	-	177

Sözcük, BK'de iki (nençe); AY'de yetmiş bir; Block.'ta bir; M'de üç; TT'de beş; U'da dört; Üİ'de yirmi dört; M'de yirmi sekiz; Yos.'ta sekiz; KB'de yüz kırk sekiz; DLT'de sekiz; Ku.T.'de on iki ve AH'de dokuz kez kullanılmıştır.

Toplam: 251

2.1.20.1. *neçe* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.19.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (794) – (800) numaralı cümlelerde genellikle şartlı cümle içerisinde yer aldığında “*her ne kadar*” karşılığında kullanılır. Bu durumda şartlı cümleden sonraki ana cümledeki yargı şartlı cümle yargının karşıtıdır. Aşağıda yer alan (796) numaralı tanık dışındaki dışındaki tüm kullanımlar şartlı yapıdadır.

Yapı	<i>neçe</i>
	<i>neçe</i> F-KE
Anlam	Her ne kadar

(794) .. neñg yme bo et'özüg küyü küzetü ayayu tutup artatmağalı idi umadın **neçe** ked uzanıp igidtim
erser yme k(a)ltı yavlaq yağı törüsinçe yanturu mini kemişü utup sevinçsiz utılsız kıltı meniñg
küçümin anın inçe bilmiş k(e)rgek .. et'öz erser b(e)ksiz menğüsüz titir .. AY 613/9.

“Bu vücudu koruyup kollayarak hiç bozmadan her ne kadar besledimse de kötü düşman beni
töresince çevirerek attı ve yendi. Beni sevinçsiz, sonuçsuz kıldı. Benim gücümü böylece bilmek gerek.
Vücut ki, ebedi değildir.”

.. yime ök etüzin küzedür atlıg boşgutsuz tınlıg bar **neçe** yime tömke biliglig erser inçip
etüz---in artuq saqlanu tutar. M 2-12.

“Yine vücudunu koruyan adlı öğrenmeyen bir canlı var. Her ne kadar cahil ise de vücudunu
fazlasıyla korur.”

(795) ..taķı yime tebrençsiz turmış atlıg boşgüt---suz tınlıg bar **neçe** yime arhant
kutıntın tayguluğ tıtağlar ötrü tursar inçip etüzin küz---edmeser saqlanmasar
yime arhant kutıntın yime arıtı taym(az) (bu) bişinç boşgutsuz arhant dı(ntar)
erür . . M 2-18.

“Bunun gibi ısrarla ayakta duran adlı öğrenmeyen bir canlı var. Her ne kadar azizlikten ayrılma
nedeni sonra ortaya çıksa ya da vücudunu korumasa da azizlikten asla ayrılmaz.”

(796) añğar sözledim men sözünğni **neçe** / taķı minde yigrek sen aygıl aç KB 514.

“Her ne kadar ben ona senin söylediklerini anlattım ise de, kendin bunu benden daha iyi izah
ederek anlatırsın.”

(797) **neçe** kaçsa ahır ölüm tutğusı / **neçe** kalsa ahır ölüm yetğüsü KB 1382.

“Ne kadar kaçarsan kaç, ölüm sonunda seni yakalayacaktır; ne kadar kalırsan kal, sonunda ölüm
seni götürecektir.”

(798) kişi öğrenür bilig artar öküş / **neçe** öğrenip uksa bolmaz ukuş KB 1827.

“İnsan çok şey öğrenir ve bilgisi artar. Fakat ne kadar öğrenip anlarsa da aklı elde edemez.”

(799) yanut birdi ögdülmiş ilig kutı / **neçe** andağ erse bilig me biti KB 3890.

“Ögdülmiş yanıt verdi: ‘Ey devletli hükümdar, bu her ne kadar böyle ise de bir de mektup yaz.’”

(800) neçe külse bir kün yana sıgtatur / **neçe** itse evre buzartatur KB 6126.

“Ne kadar gülerse gülsün, bir gün yine ağlatır; ne kadar düzeltirse düzeltsin, bir gün bozar,
dağdır.”

KB 114, 347, 361, 403, 517, 736, 840, 919, 924, 1210, 1382, 1382, 1383, 1408, 1471, 1541, 1790, 1827, 1831, 1856[2], 2198, 2619, 2652, 2969, 3076, 3123, 3352, 3616, 3625, 3627, 3648, 3885, 3890, 3891, 4026, 4083, 4084, 4095, 4137, 4188, 4384, 4637, 5046, 5049, 5110, 5133, 5191, 5212, 5338, 5387, 5427, 5428, 5429, 5466, 5733, 5818, 5863, 5864, 5919, 6040, 6044, 6126, 6126, 6146, 6258, 6343, 6344, 6360, 6417, 6524, 6598, 6607, 6626, 6636.

§ 2.1.19.1.B. Sözcük, aşağıda yer alan (801) – (820) numaralı cümlelerde “*ne kadar-sa tamamı, hepsi, hep*” anlamı verir. Bu anlam Uygur dönemi metinlerinde çoğu zaman şartlı kullanımlar için söz konusudur. Bu durumda sonraki cümle çoğu zaman *barça, alku, kamağ*” gibi sözler barındırır.

Yapı	<i>neçe...(çoğunlukla) -sA(r)...</i>
	<i>neçe</i> F-KE
Anlam	Ne kadar ...-sA tamamı, hepsi, hep

(801) üç kün ertip ba[rtı törtünç] kün tañda erte ört turur erken ol beg tirilip kelip örü oluru aş içgü koltı anı körüp kamağ kası kadaşı başlap kim ol törüde yığılmış **neçe** kişiler erti erser.. olar barça korpup belinglep ırak tezdi--ler kaçdılar :: olarnıñ tezmiş—in körüp ol kuotau atl(ı)ğ beg ötrü olarnı okıyu inçe tip tidi kelengler edgülerim :: m(e)n tirilmişse sizler negülük ança ked k[orqar] sizler .. AY 5/9.

“Üç gün geçti, dördüncü gün sabah o bey dirilip geldi ve yiyecek istedi. Onu gören orada toplanana herkes, başta tüm yakınları ve akrabaları olmak üzere korkarak uzağa kaçtılar. Onların kaçtığını gören Kuotao adlı bey onları çağırarak ‘Gelinler dostlarım, ben dirildiğim için, siz neden bu kadar çok korktunuz?’

(802) :: anı üçün alku vısaylarığ cın kirtü arımışın tanuklamakıg turkaru ol nomlarta b(e)lgü 'W ikisiz artuqraq tözünlerig bışrunmak neteg ikisizinL'RY **[ne]çe**..... [t(e)nglig] tıdığ anırayları arısarlar **[neçe]** t(e)nglig nomlarnıñ öz tözi ançulayu oq arıg süzük yig bilge biligig bulmakı bolur :: **neçe** t(e)nglig nom uğuşı yme ertükteg tözlüg arıg süzük köni bilge bilig üze ançulayu oq alku erksinmek kut--luğ ülüglüg barçanı tuta tükel tolgurmakı bolur :: AY 78/16.

“Onun için bütün visayaların doğrulukla arınmasına tanıklık etmeyi o öğretilerde iz .. daha fazla asilleri öğrenmek nasıl iki olmaksızın ... ne kadar engel antarayaları temizlense o denli öğretilerin özü de temiz, saf, bilgiyi bulucu olur. Ne kadar öğreti soyu saf, temiz, doğru bilgi üzerine kurulmuşsa o kadar bunların hepsi güçlenmek, kut sahibi olmak, bahtlı olmak gibi bütün meziyetlere eksiksiz erişmeleri mümkün olur.”

(803) :: [takı yme] alku edgü nomlarığ üzü[ksüz] bulayın :: tolپ yirtinçüdeki **ne[ç]--[e]** kamağ tınl(ı)ğ

oğlanları barça kıp emgeklerintin ozup alku barça inçkü menğig bulmaqları bolsun :: **neçe** altı kaçığ bölükinğe egsük tınl(ı)ğlar erser .. olarnı barça bir yanğlıg egsüksüz tolu tükel kıltacı bolayın :: AY 116/13.

“ve yine bütün iyi öğretirli kesintisiz olarak bulayım. Bütün dünyadaki her ne kadar insanoğlu varsa onların hepsi tüm sıkıntılarından kurtulup hepsi huzura, mutluluğa ersin. Her ne kadar altı duyusu olan eksik canlılarsa ds onları bir türlü eksiksiz, bütünüyle tam yapacak kişi olayım.”

(804) .. bo çambudıvıp uluş içinteki **neçe** ögüzler köller yuullar yulaqlar sögüt ığaçlar otlar yaşlar arıqlar semek--lerig yine adruk adruk hu--a çeçek tüş yimişleminğ yiltız--ların ulunların butıqların yapırğak--ların yine yme ı tarıg kolunğa--sın içinin taşının barça angsız körkle sevgülük taplağu--luk önglög yıdlıg yigüke aşağıka yarağlıg kılu tegingey m(e)n .. AY 529/3.

“Bu Jambudvipa içinde ne kadar ırmak, göl, su, ağaç, ot, orman, türlü türlü çiçekler, meyvelerin kökü, dalları budakları, yaprakları varsa tümünün içini dışını, bütün benzersiz güzelliğiyle sevimli, renkli, güzel kokulu ve yemeye içmeye uygun yapacağım.”

(805) y(a)ruk yaltırık yalt--ırtı .. bulunğ yınğak qararıp .. körgeli bilgeli bolmadı.. **neçe** bar erser kuş keyik .. arıgka sağağa tayağlıg öz orunların kemişip .. ozdılar kaçdılar öngi öngi:: AY 630/21.

“Parlak ışık peyda oldu. Her taraf karardı ve görececek bilecek yer kalmadı. Ne kadar hayvan varsa, ormanlarından, kendi yerlerinden farklı farklı yerlere kaçarak kurtuldular.”

(806) •• •• kañğı:han ögi kıtun eşidip ekün kelip oğlınğa **neçe** aytsar n(e)ng kiginç birmedük •• •• Manic. 26.

“Babası Han, annesi Hatun bunu işitip geldiklerinde oğullarına ne kadar sorular sordularsa da hiç cevap alamadılar.”

(807) . bu tolپ sansar içi-ntekii. tınlğlarıg **neçe** emgetgülüg tolğatğuluk . irin-türgülük bosantu-rğuluk işler kötükler erser barça öpke bilig iy(i)n tetrülmek tin törüyür belgürer [.] TT II B 41.

“Bütün bu Samsara içindeki canlıları sıkıntıya sokacak, onlara acı verecek, sefilleştirecek ne kadar kötü iş varsa bunların hepsi öfkeden, ters düşmekten doğar.”

(808) . tağı yme mn taz-nınğ artukaç-nınğ ilkisiz-dinberüki kılmış **neçe** tsuy ayıg kılinımız bar erser . burhan nom bursanğ kuvrağ üç erdni ödinte ökünürbiz bilinürbiz TT IV B 62.

“Yine Ben Taz’ın ve Artukaç’ın önceden beri yaptığı ne kadar kötü, fena davranışımız varsa burhanlık öğretisi, rahipler ve cemaatin, üç mücevherin zamanında itiraf ediyoruz, pişmanız.”

(809) anta ötrü arvış söz-lemiş krgek . yüz minğ tümen ulatı **neçe** küçi yitmişinçe söz-lez-ün [!] üz-

üksüz muntağ saşınç kılıp tarni söz-leser siz-iksiz sişi tigma işi ködüğü büter TT V A 67.

“Sonra büyüülü sözler söylemek gerek. Yüz bin on binden başlayarak ne kadar gücü varsa o kadar söylesin. Kesintisiz, böyle düşünüp büyüülü sözler söylense kuşkusuz siti denen iş tamamlanmış olur.”

(810) . . bu yirtinçüdeki **neçe** ağr iğın igledeçi iglig ler bar erser . . alķını barça okıyur mn. . U III 45 17.

“Bu dünyada ağır hastalıklara maruz kalmış ne kadar hasta varsa onların hepsini çağırıyorum.”

(811) . . **neçe** taplasar tükeğü çe tavar alğıl . . U III 47 19.

“Ne kadar uygunsu tükenene kadar mal al.”

(812) . . tñgri burħan nıñg edgü lerin tire kıvıra sözledim uluğ // [i]lig köñgöl deki **neçe** yirintilig
//[mün] kıadağ lar bar erser anı barça //////////iz kitermiş tarķarmış bolur lar ////////// lar tip ti di . .
U III 73 26.

“Tanrı Burhan’ın iyiliklerini dere toplaya söyledim. Gönlünde ne kadar acımacak ... günâh ve kusur varsa onu tamamen ... gidermiş olurlar ... -lar dedi.”

(813) . . yana ok ///[kalmaşapadi ilig inçe tip ayıtdı // [tü]zün tınlğ burħan lar nıñg et’öz lerinteki küç
leri kösün leri **neçe** t/glig bolur tip . . sudazumi ilig sözledi . . U III 73 2.

“Sonra ... Kalmaşapadi Han, ‘Asil canlı burhanların vücutlarındaki güç ne kadardır?’ diye sordu. Sudazumi Han cevap verdi: (...)”

(814) . . alķu **neçe** tavrınmağ lar bar erser et// U III 74 31.

“Ne kadar gayretleri varsa...”

(815) : : inça kıltı kıarañķu tñnerig ev içinte **neçe** bar: erser yme adruk adruk erdini ed tavar-lar : yula
yoķ-ıntın kıarañķu üze kışledilip: köz bar erser yme körgeli umamış teg : ançulayu ok neçe bar
erser yme bilge bilig : adın-lar--ķa yakın yağıķ barıp nom eşidmeser bo kışı-ler arıdı umaz-lar :
Block. 109, 112.

“Karanlık ev içinde her ne kadar mücevher ve değerli eşya bulunursa bulunsun, kandil olmadan insana görünmezse onun gibi bilgi de başkalarına yakın olup da öğretilen söz etmezse bu kişileri aydınlatamaz.”

(816) uçuglı yorıglı tınıglı neçe / tırlıgü senıñğdin bulup bir içe KB 23.

“Uçan, yürüyen ve duranların hepsi rızklarını senden bularak yiyip içerler.”

(817) isiz edgü kıalmaz neçe tüz ölür / uluğ ya kıçıg tut kıara yir bolur KB 1540.

“İyi ya da kötü, hiçbirisi kalmaz, hepsi de ölür; büyük ya da küçük, hepsi kara toprak olur.”

(818) bu emgek neçe boğzı egni üçün / tirer neñg yimez ölse emger küçün KB 1738.

“İnsanın bunca zahmet çekmesi hep boğazı ve sırtı içindir. Mal toplar, yiyemez, sonra da vebali altında kalır.”

(819) yalavaç işi kör neçe söz bolur / sözi yaqşı bolsa tilekin bulur KB 2666.

“Elçinin işi hep sözle olur; sözü iyi olursa, dileğine kavuşur.”

(820) köni sözlediñg söz bütünlük bu ol / munıñda naruķı neçe egri yol KB 4876.

“Doğru söyledin, gerçek budur; bundan başkası hep eğri yoldur.”

AY 9/2, 9/2, 46/13, 78/12, 78/13, 93/22, 99/22, 106/6, 108/2, 108/10, 108/19, 114/21, 116/17, 116/20, 117/5, 118/4, 120/14, 122/16, 123/9, 151/12, 152/14, 153/19, 159/6, 160/14, 168/22, 169/11, 170/1, 170/7, 172/20, 350/6, 353/1, 370/8, 380/16, 382/22, 400/23, 425/13, 426/20, 434/2, 452/10, 452/15, 492/19, 504/10, 507/12, 509/3, 509/11, 510/19, 511/3, 517/11, 530/2, 557/13, 557/21, 558/21, 577/16, 585/13, 596/4, 605/7; KB 435.

§ 2.1.19.1.C. Aşağıdaki (821) – (830) numaralı cümlelerde sözcük, çokluk / abartma işlevli kullanılarak “nice, çok sayıda” anlamı vermiştir.

Yapı	neçe
	neçe F-KE
Anlam	Nice, çok sayıda

(821) .. yene mıntıda [adın] **neçe neçe** ki[şiler]niñg [sansız] saķışsız özlü[glerig ölürmiş]--lerin körtüm..

neñg [inçip monı teg] b(e)lgülüg odğuraķ tüşinğe tegmiş--lerin idi körtüküm yok erti.. AY 9/2.

“Bundan başka ne kadar kişinin sayısız canlıyı öldürdüğünü gördüm. Bunun gibi karşılığını açıkça alanlara hiç rastlamamıştım.”

(822) .. bo meniñg iyin ögirmeklig edgölüg ögretigim tıtağın.. ulatı et'özin tilin köñgülin kılmış

neçe buyanlarım küçinte kşan kşan üdlerte üzük--süz edgü işlerim üklimeki bols--un .. AY 123/19.

“Benim bu sevindirici iyi öğretim sayesinde ve vücutla, dille yaptığım çok sayıda iyi davranışım nedeniyle kısa kısa zamanlardaki kesintisiz iyi işlerim artsın.”

(823) :: **neçe** meniñg t(e)ñgrim sizni ögmekdin yükünmek--din turmış buyanlarımın kkir--siz tapçasız

könğülüm süzülmek--lig anğ turuğ edgü kılınçlarımın kut kolunu buyan evirer m(e)n :: AY 124/1.

“Tanrım, sizi övmekten, secde etmekten kazandığım çok sayıdaki sevabımı kirsiz, lekesin gönlümün anlığıyla yaptığım iyi davranışlarımı kut isteyerek sevabı tevcih ediyorum.”

(824) :: sansız sakışsız toyın--[lar] ş(a)mnançlar bo nomda nomluğ köz--[in tüke]ti açıldı :: **neçe neçe** tınl(ı)ğ--[lar bo]dıs(a)t(a)vlar kö lin öritdi--[ler] ötrü ol üdün tükel bilge t(e)nğri t(e)nğrısı burkan inçe tip şlok söz--leyü y(a)rılıkadı:: AY 340/11.

“Sayısız rahipler ve rahibeler bu öğretide öğreti gözünü iyice açtı. Ne kadar çok canlı Bodhisattva’ların gönlünü sevindirdi. Sonra eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan şöyle bir şiir söyleyerek buyurdu: (...)”

(825) boltum ilig beg .. sansız sak[ışsız] kalp üdte .. telim boltum hormuzta .. **neçe neçe** ajunta azrua t(e)nğri boltum ülgüsüz .. burkanlarka tuş bolup .. tapıg uduğ kılımışımınğ .. anıñ sanın sakışın tenğlegeli kim uğay .. eşidip m(e)n bo nomuğ .. önğre üdte ök sevintim .. AY 580/3.

“Sayısız zamanlarda Han oldum. Sayısız Hormuzta oldum. Çok sayıda dünyada sayısız Ezrua Tanrı oldum. Burhanlara dost olup onlara yaptığım hizmetin ölçüsünü kim tutabilir? Ben bu öğretiyi işiterek önceki dünyada da sevindim.”

(826) **neçe** kördüm erse isizler işi / ozu bolmadı ay biliglig kişi KB 248.

“Ey bilgili adam, kaç defa gördüm, kötülerin işi hiçbir zaman ileri gidemedi.”

(827) kişi yası qolma özüñg kılma yas / **neçe** edğülük kıl hava arzu bas KB 1315.

“Başkasının zararını isteme, kendin de zarar verme. Çok iyilik yap, kendi arzu ve isteklerine hakim ol.”

(828) **neçe** kılgu işler bor içse qalır / **neçe** kılmağı iş esürse kelür KB 2101.

“Yapılacak nice işler içki yüzünden yapılamaz; yapılmaması gereken nice işler de sarhoşken yapılır.”

(829) **neçe** iş kişike kinğışkü kerek / könğül tapmış işni kılgu kerek KB 3495.

“Nice işler vardır ki, insanlara danışmak gerekir; fakat yine de insan gönlünün uygun gördüğü işi yapmalıdır.”

(830) **neçe** küç bileklig yumıtmışlarığ / ölüm tuttı saçtı yıratı arığ KB 6072.

“Ölüm, nice kuvvetli bileklerin topladıklarını alıp, hepsini saçtı ve dağıttı.”

AY 124/1; KB 966, 987, 1061, 2102[2], 2501, 2953, 3500, 3850, 3973, 3974, 3988, 4259, 4523,

4524, 4708, 4725, 4835, 4845, 5133, 5191, 5212, 5361, 5417, 6070, 6071, 6395, 6401, 6402, 6434[2], 6435, 6470, 6475, 6536, 6538, 6542, 6634, 6636.

§ 2.1.19.1.D. neçe soru sözcüğü, aşağıdaki cümlelerde gerçek soru işlevli olarak “*ne kadar?*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>neçe</i>
	<i>neçe</i> F-KE
Anlam	ne kadar?

(831) .. ol yme bir törlüg et'öz--nünġ uluġı kiçigi **neçe** tenġlig bolur tiser .. et'özining idizi altmış tümen koltı nayut bere kaç kavışığı ikin arakı orun lakşanınınġ bedüki biş sumır tağça .. iki közining ülgüsi tört taluy ögüz suvınınġ yaltrık--ınça bolur .. AY 46/13.

“Yine bir vücudun büyüğü küçüğü ne kadardır?’ dersin vücudun yüksekliği altı yüz bin koltı nayut mil arasında yer alan laksananın büyüğü Sumir Dağı kadardır. İki gözünün ölçüsü dört deniz suyunun parlaklığı kadardır.”

(832) ol üdün ol bayaġut oġlı udakanışandı ırı bo bo savıġ eşidip söġüt t(e)nġrisinge bo kıamaġ balıklar sanı **neçe** tenġlig erür tip ayıtdı .. ötrü söġüt t(e)nġri--si egsüksüz tükel on minġ balık--lar ol tip tidi .. AY 601/3.

“O zaman o zenginin oġlu Udakanışandı, bu sözü işiterek açāġ Tanrısına ‘bütün balıkların sayısı ne kadardır?’ diye sordu. Ağaç Tanrısı ‘Eksiksiz on bin balkı var.’ dedi.”

(833) ötrü t(e)nġri t(e)nġri[si burķan soma]--kıtı bodis(a)t(a)v[ka] kim s(e)n somakıtuya bo öġdilic yükünç üze kıamaġ tınl(ı)ġ oġlanın edġü--ke menġike yaratġuluk kinġ alķıġ yol oruķuġ **neçe** yada körkitü birting .. bilmez uķmaz tınl(ı)ġlar [mon]ı tuta öġretinsünler tip y(a)rlıkadı :: AY 653/4.

“Sonra Tanrılar Tanrısı Burhan, Somakıtu Bodhisattva’ya ‘Ey Somakıtu sen kimsin? Bu övgü dolu ibadetinle bütün insanoġlunu iyiye, mutluluġa götüren geniş yolune kadar yayıp onlara gösterdin? Bunları bilmeyen anlamayan canlılar da sözlerini dinleyerek öġrensınler’ diye buyurdu.”

(834) ne ayıġ kıılınç kılsar tınlıġ--lar sekiz uluġ örtlüg tamularda toġarlar .. **neçe** ür kiç anta bolur yime ne türlüġ emgek teginürler ötrü purunı arħant ayasın kıav--şurup tükel bilge maytrı burkan---nınġ çkr lakşanm itilmiş adaķınta yinçürü yükünüp inçe tip ötünür .. M 81-12.

“Nasıl kötü bir amel işleyince canlılar sekiz büyük alevli cehennemde doğarlar? Ne kadar orada

kalırlar? Nasıl acı çekerler? Bunun üzerine aziz Purna avuçlarını birleştirerek eksiksiz bilge Mayıtrı Burhan'ın bir tekerlek alameti ile süslü ayağı önünde eğilerek secdeye varır ve şöyle der: (...)”

(835) ilig aydı uktum bu söz belgölüg / söz aslı **neçe** ol negü ol bilig KB 995.

“Hükümdar, ‘Anladım, bu böyledir, sözün aslı nedir ve söz kaç kısma ayrılır’ dedi.”

(836) yana aydı ilig söz asğı **neçe** / yası ma **neçe** ol maṅṅa ay açā KB 1000.

“Hükümdar yeniden ‘Sözün ne kadar yararı; ne kadar zararı vardır, bana izah et.’ dedi.”

(837) körü bargü begler tapuğçı **neçe** / tusulur **neçe** ol tusulmaz **neçe** KB 2973.

“Beyler, hizmetkârın nasıl olduğuna ve ne kadar işe yarayıp ne kadar yaramadığına her zaman dikkat etmelidir.”

(838) keçürmiş tiriglik barır kelgüsüz / **neçe** ol bu kaçılmış yime belgüsüz KB 3630.

“Geçen hayat, bir daha geri dönmek üzere gider; geri kalanı ne kadar sürer? bu da belli değildir.”

(839) maṅṅa ayğıl amdi törüni neçe / tokularnı sayu atayu biçe KB 4026.

“Bana şimdi kaç türlü töre ve usül olduğunu, isimlerini bir bir sayarak anlat!”

KB 997[2], 1004[2], 2552, 5343, 5455, 5700, 6034.

§ 2.1.19.1.E. KB’den alınan (840) – (844) numaralı cümlelerde sözcük, olumsuz kuvvetlendirici olarak kullanılır. Bu kullanımda **neçe** sözünü barındıran cümledeki yargının olumsuzunun uygunluğu, doğruluğu iddia edilmektedir:

Yapı	neçe
	neçe F-KE
Anlam	Ne kadar!

(840) iwe kılmış işler neçe yig bolur / iwe bışmış aşnı yise ig bolur KB 632.

“Acele ile yapılan işler ne kadar iyi olur? Acele ile pişirilen yemeği yiyen kişi hasta olur.”

(841) keçürmiş tirig ik tüpi boldı yıl / bu kaçılmış tiriglik neçe birge il KB 1439.

“Geçirdiğin hayat, rüzgâr ve tipi gibi geçti; kalan hayatın, daha ne kadar saltanat temin eder?”

(842) kişi ildin ilke söz ıdğu bolur / bitig bolmasa söz neçe sözleyür KB 2701.

“İnsan bir yerden başka bir yere her zaman haber gönderir. Eğer mektup olmasaydı, sözlerini

nasıl söyleyecekti?”

(843) bu dünya itig ig bu tirki sanı / yorıglı bu yalñguñ neçe yir anı KB 5338.

“Dünyayı kurulu bir sofra bil. İnsanlar yaşamları boyunca burada bulunan nimetlerden ne kadarını yiyebilirler?”

(844) ulındım men emdi otunlarğa tuştum / ökünç birle tün kün neçe yük yüdeyi KB 6602.

“Ben artık usandım, küstahlar arasına düştüm; gece gündüz pişmanlık içinde bu yükü daha ne kadar taşıyayım?”

KB 1443, 1998[2], 3607, 6602.

2.1.20.2. Sözcük Türü Olarak *neçe* Soru Sözcüğü

neçe soru sözcüğü, cümlede zarf, sıfat ve isim olarak kullanılmıştır.

2.1.20.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *neçe* Soru Sözcüğü

(845) – (849) numaralı cümleler, sözcüğün zarf olarak kullanımına örnektir. Bu, sözcüğün temel kullanımıdır.

(845) küsüş tut yigitlik keçer sinde terk / kaçar bu tiriglik neçe tutsa berk KB 361.

“Gençliği aziz tut, çabuk geçer. Ne kadar sıkı tutsan da bir gün kaçır.”

(846) yalavaç işi kör neçe söz bolur / sözi yaxşı bolsa tilekin bulur KB 2666.

“Elçinin işi hep sözle olur. Söz iyi olursa dileğine kavuşur.”

(847) neçe az yağı erse yası telim / yağıda asıg bar tip aymaz tilim KB 4188.

“Düşman ne kadar az olursa olsun, zararı çoktur. Düşmanda fayda olduğunu dilim söyleyemez.”

(848) neçe körklüg erse kağun taş yüzi / yıdı ya beğizi ya menğzi tözi KB 5110.

“Kavunun dışı, kokusu, şekli veya rengi ne kadar güzel olursa olsun ...”

(849) tirig ti kim ölse kör eğgü atın / neçe yatsa oprap kıra yir kıatın KB 5919.

“İyi ad bırakmış olan bir kimse her ne kadar kara toprak altında çürüse de sen onu diri bil.”

AY 46/13, 453/4, 601/3, 613/9, 630/21; **M** 2-12, 2-18, 81/12; **KB** 23, 114, 248, 347, 403, 514, 517, 632, 736, 840, 919, 924, 1210, 1315, 1382, 1382, 1383, 1408, 1439, 1443, 1471, 1540, 1541, 1738, 1790, 1827, 1831, 1856[2], 1998[2], 2619, 2652, 2666, 2701, 2969, 3076, 3123, 3352, 3607, 3616, 3625, 3627, 3648, 3885, 3890, 3891, 4026, 4083, 4084, 4095, 4137, 4384, 4637, 4876, 5046, 5049, 5133, 5191, 5212, 5338, 5387, 5427, 5428, 5429, 5466, 5733, 5818, 5863, 5864, 6040, 6044, 6126, 6126, 6146, 6258, 6343, 6344, 6360, 6417, 6470, 6524, 6598, 6602, 6607, 6626, 6636.

2.1.20.2.2. Sıfat Görevinde Kullanılan *neçe* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (850) – (852) numaralı ve aşağıda yerleri gösterilen cümlelerde sıfat görevindedir.

(850) anı körüp kamağ kası kadaşı başlap kim ol törüde yığılmış neçe kişiler erti erser .. olar barça korpup belinglep ırak tezdi-ler kaçdılar ::**AY** 5/9,

(851) ..yene mıntıda [adın] neçe neçe ki[şiler]niñ [sansız] sağısız özlü[glorig ölmüş]--lerin körtüm .. **AY** 9/2.

(852) neçe kılgu işler bor içse qalır / neçe kılmağı iş esürse kelür **KB** 2101.

AY 78/16, 116/13, 123/19, 124/1, 340/11, 529/3, 580/3; **KB** 3495, KB 6072.

2.1.20.2.3. İsim Görevinde Kullanılan *neçe* Soru Sözcüğü

Sözcük, (853) numaralı tanıkta ve aşağıda yerleri gösterilen cümlelerde isim görevinde kullanılmıştır.

(853) anıñda neruķı tiriglik neçe / tiriglikke tutma söz aydım açā **KB** 3607.

“Bundan başka daha ne varsa onu hayat kabul etme, sana bunları açıkladım.”

2.1.20.3. Cümle Ögesi Olarak *neçe* Soru Sözcüğü

2.1.20.3.1. Zarf Tümleci İçerisinde Yer Alan *neçe* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (854) – (857) numaralı tanıklarda zarf tümleci görevindedir.

(854) .. bo meniñ için ögirmeklig edgölüg ögretigim tıtağın.. ulatı et'özin tilin köñgülin kılınış neçe buyanlarım küçinte kşan kşan üdlerte üzük--süz edgü işlerim üklimeki bols--un .. AY 123/19.

“Benim bu sevindirici iyi öğretim sayesinde ve vücutla, dille yaptığım çok sayıda iyi davranışım nedeniyle kısa kısa zamanlardaki kesintisiz iyi işlerim artsın.”

(855) körü bargu begler tapuğcı neçe / tusulur neçe ol tusulmaz neçe KB 2973.

“Beyler, hizmetkârın nasıl olduğuna ve ne kadar işe yarayıp ne kadar yaramadığına her zaman dikkat etmelidir.”

(856) kişi ildin ilke söz ıdğu bolur / bitig bolmasa söz neçe sözleyür KB 2701.

“İnsan bir yerden başka bir yere her zaman haber gönderir. Eğer mektup olmasaydı, sözlerini nasıl söyleyecekti?”

(857) küşüş tut yigitlik keçer sinde terk / kaçır bu tiriglik neçe tutsa berk KB 361.

“Gençliği aziz tut, çabuk geçer. Ne kadar sıkı tutsan da bir gün kaçır.”

AY 5/9, 9/2, 46/13, 78/16, 116/13, 123/19, 124/1, 340/11, 453/4, 529/3, 580/3, 601/3, 613/9, 630/21; **M** 2-12, 2-18, 81/12; **KB** 23, 114, 248, 347, 361, 403, 514, 517, 632, 736, 840, 919, 924, 1210, 1315, 1382, 1382, 1383, 1408, 1439, 1443, 1471, 1540, 1541, 1738, 1790, 1827, 1831, 1856[2], 1998[2], 2101, 2198, 2619, 2652, 2666, 2701, 2969, 3076, 3123, 3352, 3495, 3607, 3616, 3625, 3627, 3648, 3885, 3890, 3891, 4026, 4083, 4084, 4095, 4137, 4188, 4384, 4637, 4876, 5046, 5049, 5110, 5133, 5191, 5212, 5338, 5387, 5427, 5428, 5429, 5466, 5733, 5818, 5863, 5864, 5919, 6040, 6044, 6072, 6126, 6126, 6146, 6258, 6343, 6344, 6360, 6417, 6470, 6524, 6598, 6602, 6607, 6626, 6636.

2.1.20.3.2. Yüklem Olarak Kullanılan *neçe* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (858) numaralı tanıkta yüklem görevinde kullanılmıştır.

(858) anıñda neruķı tiriglik neçe / tiriglikke tutma söz aydım aç KB 3607.

“Bundan başka daha ne varsa onu hayat kabul etme, sana bunları açıkladım.”

2.1.21. *neçeketegi* Soru Sözcüğü

Sözcük, *neçe* soru sözcüğü üzerine getirilen +*ke* yönelme durumu eki ve *tegi* edatından oluşmuştur.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	13	1	-	-	-

neçeketegi soru yapısı, AY’de dokuz; M’de bir; Mayt.Vat.’ta bir; MTT’de bir; MT’de bir; TT’de bir kez saptanmıştır.

Toplam: 14

2.1.21.1. *neçeketegi* Soru Yapısının Anlam Özellikleri

§ 2.1.21.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (859) – (867) numaralı örneklerde soru anlamı dışına çıkarak şartlı yapılarla kullanıldığında “*her ne zamana kadar...-ise*” anlamı kazanmıştır:

Yapı	<i>neçeketegi</i>
	<i>neçeketegi</i> F-KE
Anlam	her ne zamana kadar...-ise

(859) k(a)ltı yme çambu atl(ı)ğ sögüt ıg[aç] tal sögütñüñ yimişi toğmaķı [bolsar] azu yme k(a)ltı mırnu (?) sögü[t] ambar atl(ı)ğ yimiş ıg[aç] bo montağ osuğluğ bolmağuluğ tañğlançığ antağ uğrı yıķı bolup yumğın barça inçip yene burķannıñ tüz et’öz **neçeke tegi** tileser neñğ idi bulga[lı umaz] AY 34f/10.

“Çambu adlı ağacın yemişi olsan yine mırnu adlı ağaç... ambar adlı yemiş ağacı .. bunun gibi olmayacak hayret verici ... öyle uygun zamanı olup hepsini öylece burhanın doğru vücudu ... ne zamana kadar tilese hiç bulunamaz.”

(860) teñğleyü kolulayu teginser biz t(e)ngirim tütrüm teriñğ yörüglüğ bo nom erdini **neçeke tegi** yirtinçüde turup yitlinmeser batmasar ançaķa tegi bo yirtinçüde yiti kırk törlüğ bodıpaķışık atl(ı)ğ tuyunmaķ (16) arķalığ nomlar öçmedin üzülmedin turğay .. AY 197/12.

“Ölçüp açıklayarak söylesek Tanrım, keskin derin yorumlu bu öğreti mücevheri ne zamaa değin dünyada durup kaybolmasa, yok olmasa; o zamana değin bu dünyada otuz yedi tür Bodhi-Paksika adlı sezmek destekli öğretiler yok olmaksızın, sona ermeksizin duracak.”

(861) ::antağ ol antağ ol tözün t(e)ngriler--e .. k(a)ltı sizler ötünmiş teg **neçeke tegi** bo nom erdini bar

erser .. ançağa tegi köni nomlar kirtü yörügler yitlinmez batmaz .. AY 198/4.

“Öyledir, öyledir ey soylu Tanrılar, Böyle sizlerin söylemiş olduğu gibi bu öğreti mücevheri ne zamana değin var ise, o zamana değin doğru öğretiler, gerçek yorumlar kaybolmaz.”

(862) .. uluğ azruaya inçip inçe uķğıl .. k(a)ltı birök altun tilgenlig cakravart iligler ķan--lar **neçeke tegi** yirtinçüde <bar erserler ançağa tegi> yiti erdinileri yme yitlinmezler yoķadmaz--lar.. AY 395/14.

“Ey yüce Ezrua, öylece bil ki altın tekerlekli dünya hanları ne zamana kadar bu dünyada var ise, o zaman kadar yedi mücevher de vardıt, kaybolmaz, yok olmaz.”

(863) kaçan birök cakravart ilig kanġa kıy(ı)lġuça erser ötrü yiti erdini--leri yme özin ök yitlinürler yoķadurlar .. ançulayu yme birök bo nom erdini **neçeke tegi** yirtinçüde bar erser ançağa tegi üzeliksiz ıduķ nom--luğ erdiniler yme yitlinmegey yoķad--mağay .. AY 395/20.

“Dünya hükümdarına kıyıldığı zaman bu yedi mücevher de kendini yok edecektir. Bunun gibi bu öğreti mücevheri ne zamana kadar dünyada var ise benzersiz kutsal öğretili mücevherler de o zamana kadar kaybolmayacak, yok olmayacak.”

(864) [] gme tınl(ı)ğ-larta ķarın k[enç] kim bar erser-ler olar barça esen tükel uçuz [onġa]y aġrıķanmadın t(e)rk [tavrata tuġurmak-ları] [boş]ulmak-ları bolzun **neçe-[ketegi m](e)n** balaçuk tirig esen erser-m(e)n ançaķategi oġul kıız tuġurmak uġrın-[ta] ak[] telmirmek [].... MT H108.

“... -an canlılardan yaşlı ve genç kim varsa onları tümü sağ salim kolaylıkla iyileşecek, aġrı çekmeden, doğumları çabucak olsun. Ben Balaçuk ne zamana kadar yaşarsam o zamana kadar evlat doğurma anında ...titremek...”

(865) yme t[aķı] ol oġul **neçeke+tegi** tirig erser [yè]t[i] törlüg adaķa emgenür ..MTT 0342.

“Yine o oġul yaşadığı süre içerisinde yedi türlü tehlikeye maruz kalır.”

(866) **neçeke tegi** bo sansar içinte tuġmış tınlāġlar aj-unluğ çadar öġüz içinte aġa tegilü beş aj-unluğ tegz-inç suv içinte çoma bata dört tuġumluğ kısağ taġġağ--ta kısilur taġġılur erserler .. ançağa tegi utun tetirler .. taķı yme **neçeke tegi** aj--unluğ arıġsız oprı içinte niz-vanı ķulı bolup aġnayu yatsarlar .. ançaķa tegi utun ok atanurlar .. Mayt.Vat. 007-56, 061.

“Bu samsarada doğmuş canlılar ne zamana kadar dünya ırmağı içinde aka gide; beş dünya girdabı içinde bata çıka dört doğumlu dünyada kısilırsa o zamana kadar ahlâksız vardır derler. Yine ne zamana kadar kirli dünya içinde ihtirasa kapılıp belenseler o zamana kadar ahlâksız olarak adlandırılırlar.”

(867) ol biz-inġ ķşanti kılıp arımaduķ ayıġ kılınımız-nı adiştit öz-e tuta teginürbiz . inçe turz-un ķltı temir ķaz-ķuķuğ yirke toķısar **neçekedegi** yirte yastar yoġunatu uz-ayu umaz erser . ançulayu yme ol biz-inġ tsuy irinçü-lerimiz asıl-madın öklimedın ķorayu turz-un TT IV B 43.

“Bizim o tövbe edip de bağışlanmadığımız günahlarımızı adhiştite (bahtımıza) bağlıyoruz. Nasıl demir kazığı yere batırsan yerde yattığı sürece uzamaz ise onun gibi bizim kötü amellerimiz de azalmadan, çoğalmadan dursun.”

§ 2.1.21.1.B. neçeketegi yapısı, gerçek soru anlamındaki bilinmezlik yardımıyla, çokluk / abartı işlevinde kullanılır. Bu durumda, bilinmeyen zamandan çok sonsuzluktan söz edilmektedir. Aşağıda yer alan (868) – (871) numaralı tanıklar bu işleve örnektir.

Yapı	<i>neçeketegi</i>
	<i>neçeketegi</i> F-KE
Anlam	Ne çok

(868) basa basa közünteçi b(e)lgürteçi tözlüg ermez :: bir tanuklamak üz--e **neçeke tegi** tegşilmeksiz isil--meksiz qoramaxsız közünmeksiz b(e)lgürmeksiz tözlüg titir :: tısız y(a)rpsız ornağsız ermez :: AY 56/3.

“Sonra görünecek, belirecek yapıda değildir. Tanık olmak amacıyla o kadar uzun zamana kadar değişmeden, azalmadan, görünmeden ve belirmeden durur. Eksik ve kararsız değildir.”

(869) :: olar neçökin antağ titirler tip tiser :: inçe k(a)ltı alku burkanlamıñg 'eng'ilki b(e)lgürt--me et'özleri ürüg uzatı nom tilgenin evirip orun orun sayu kutrultaçı tınl(ı)ğlarğa tıtağları iyin al altağ kılı y(a)rılıkap asıg tusu kılmaqlıg ulağı sapıgı **neçe--ke tegi** üzülmemeki kesilmemeki ol ürlüklüg mengü tip titir :: AY 61/9.

““Onlar neden öyledir?” dersin, şöyle ki, bütün burhanların ilk beliren vücutları öğreti tekerleğini çevirerek her yerde bulunan kurtarılacak canlılara nedenleri gereğince hile yaparak fayda sağlayan bağışları çok uzun zamana kadar kesilme, kopmaz. O sürekli ve ebedidir, denir.”

(870) .. kim qayu töz--ünler oğlı .. tözünler kız--ı olarka ayançañg köngülin tapıñgu üçün aş içgü ton kedim töl(e)t töşek iglemişdeki ot emde ulatılar üze **neçeke tegi** uza--tı tapınıp udunup ayayu ağırlayı birle yine sumır tağça erdinilig ögmekler üze tolgurup tapınsar udunsarlar ol pratyıkabud arhant--lar nırvanka kirmişinte kin yine olarka yiti erdiniler üze inçe k(a)ltı altun kümüş yinçü vaydurı çeç qaş kızıl yinçü erdiniler üze [itiglig] idiz astuplar turğurup [adruk] adruk yinçge tooğlar pralar [kuşatırılar] üze asıp salınturup S'R L'R :: şarıputrı--ya [kim qayu töz]--ünler oğlı.. tözünler kızınıñg buyan edgü kılınçı üküş teginür erki mu :: AY 80/21.

“Kim, hangi asil evladı onlara saygı duyan bir gönülle hizmet için yiyecek içecek, elbise, yatak, hastalandığında ilaç ve başka ne kadar hizmet edip saygısını göstereceği hizmetleri ve yine Sumir Dağı kadar mücevherli övgüleri ile hizmet etse, ol aziz Pratyıkabud nirvanaya ulaştığında yedi mücevherle altın, gümüş, inci, elmas gibi mücevherlerle süslü yüksek stupa (azize ait türbe) yaptırıp üzerine ayrı ayrı

ince gölgelikler gerdirip ...-sa ey Şariputri bu asil evladının yaptığı iyi ameller, kazandığı sevaplar çok mudur?”

(871) .. nom buşı--nınġ yine biş törlüg yig asıġ--ı bar titir .. kıayular ol biş tip tiser .. inçe kı(a)ltı 'engilki nom buşı erser özke adınaġuķa birle asıġlıġ titir .. tavar buşı neġ inçip antaġ ermez .. ikinti nom buşı erser tınl(ı)ġlarıġ üç uġuş yirtinçüdin üntürgeli udaçı titir .. tavar buşı yalaġġuz az amranmak uġuş yirtinçüdin yme üntürü ermez .. üçünç nom buşı erser tüz nomlug et'özüg arıtdaçı titir .. tavar buşı yine yanturu et et'özüg erser ükli--tür .. törtünç nom buşınınġ töz--i **neķeke tegi** alķınçsız tüketing--siz titir .. AY 163/4.

“Öġreti sadakasının da yine beş türlü üstün yararı vardır. ‘Bunlar hangileridir?’ dersin, şöyle ki birincisi öġreti sadakası ise kendine olduġu kadar başkasına da yararlıdır. Mal sadakası hiç de öyle değildir. İkincisi, öġreti sadakası ise canlıları üç bölgeden çıkarabilmek içindir. Mal sadakası yalnız hırs ve açgözlülük esaslı olan bölgeden de kurtaramaz. Üçüncüsü, öġreti sadakası ise esas öġretili vücudu temizleyecektir. Mal sadakası yalnız somut vücudu artırır. Dördüncü, öġreti sadakasının esası çok uzun süre yok olmaz, tükenmez.”

§ 2.1.21.1.C. Sözcük, aşağıda yer alan (872) numaralı cümlede gerçek soru işlevli olarak “*ne zamana kadar?*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>neķeketegi</i>
	<i>neķe</i> F-KE
Anlam	Ne zamana kadar?

(872) orġaķlar üze kıurşayur yö(rgenür) üstün örtüki altın yap(aġı) tört tamı alķu temirliğ (ört-)-lüg kıamaġ ödün iri(nç) yarlıġ tınlıġ--larıġ oķsız te(ginçsiz) köyürür **neķeke tegi** ... tolmaġınçaķa tegi/-... yana tirilürler .. neġ ant(a) ozu kıurtlu umazlar.. M 83-46.

2.1.21.2. Sözcük Türü Olarak *neķeketegi* Yapısı

neķeketegi yapısı, yukarıda verilen (859) – (872) cümlelerin bütününde zarf görevinde kullanılmıştır.

2.1.21.3. Cümle Ögesi Olarak *neķeketegi* Yapısı

neķeketegi yapısı, yukarıda verilen cümlelerin bütününde zarf tümleci görevinde

kullanılmıştır.

2.1.22. *neçekleti* ~ *neçükleti* Soru Sözcüğü

Sözcük EDPT 775b-776a’da bulunan *neçük* maddesi içerisinde yer almıştır. Burada sözcüğün, araç durumu eki alan *neçükin* gibi *neçük* sözünden türediği ve nadir olarak kullanıldığı belirtilmiş; “*nasıl?*” anlamını karşıladığı örneklerle açıklanmıştır.

Erdal, *Old Turkic Word Formation*’da sözcüğün, *neçük* sözü üzerine *netegleti*, *birtemleti* ve *çalıtı* gibi sözcüklerde de görülen iki zarf yapıcı +*la* ve +*tl* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu bildirmiştir (1991a: 406). Araştırmacı *A Grammar of Old Turkic*’te de sözcüğün yapısını böylece açıklamış ve “*ne yolla?*” anlamında kullanıldığını belirtmiştir (2004: 213).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	2	1	-	-	-

Sözcük, Budist Uygur dönemi metinlerinden U’da iki; Maniheist dönem metinlerden Man.’da bir kez saptanmıştır.

Toplam: 3

2.1.22.1. *neçekleti* ~ *neçükleti* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, gerçek soru işlevinde aşağıdaki (873) – (875) “*neden, niçin?*” anlamında kullanılmaktadır.

Yapı	<i>neçekleti~neçükleti</i>
	<i>neçekleti~neçükleti</i> F-KE
Anlam	Neden, niçin?

(873) tñgri baḥṣi ölüť // // // // // [ölür]mek *neçekleti* utğuraḫ teginğülük bolur . . U III 4 8.

“Tanrı usta ölü öldürmeye niçin etraflı olarak ulaşılır?”

(874) ai yekler trkin söz-leñgler . **neçükledi** meninñ balıķımtaķı uluşımtaķı ig toğa kitmez . yekler inçe tip tidiler . uluğ ilig bu oķ seninñ balıķınñ-ta kün̄tin yın̄gaķ bir uluğ bedük söğüt bar . anta yavlaķ saķınçlığ rakşas bolur . üç bedük köz-leri oot ön̄glüg saçı arķasın̄ta yadılu turup tamturmuş yula yalını teg közi ķaraķı yalınayu tegz-inü turur [.] U IV 10-62.

“Ey şeytanlar çabuk söyleyin. Benim kentimden hastalık neden gitmez. Şeytanlar ‘Yüce Han senin kentinde güneyde yüce bir ağaē var. Orada kötü düşünceli raksasa bulunur. Üç büyük gözü vardır ve ateş renkli saçı arkasında yayılmıştır. Kandil ışığı gibi gözü ve bakışı parlayarak döner.”

(875) [ħu]rm[uz]ta t[(e)n̄g]ri y(a)rl(a)ķançuçı kön̄gül-lüg erti şmnuğ **neçükleti** ölürdi tip sizik ayıtsar inçe kiginç birgil şmnu öz tilin tegşürüp ķamağ yeklerke inçe tip tanuķlayu sav birdi sizlerde almış ayu ħurmuzta t(e)n̄grike atğay m[(e)n] Man I 19-10.

“Hormuzta Tanrı bağışlayıcı gönüllü idi. ‘Şmnu’yu niçin öldürdü?’ diye kuşkuyla sorunca cevap ver Şmnu dedi. Şmnu kendi diliyle tüm şeytanlara ‘Sizden aldığımı Hormuzta Tanrı’ya söyleyerek anlatacağım’ dedi.”

2.1.22.2. Sözcük Türü Olarak *neçekleti* / *neçükleti* Soru Sözcüğü

Sözcük yukarıdaki cümlelerde zarf görevindedir.

2.1.22.3. Cümle Ögesi Olarak *neçekleti* / *neçükleti* Soru Sözcüğü

neçükleti soru sözcüğü saptanan cümlelerde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

2.1.23. *neçe*me Soru Sözcüğü

Yapısını *ne+çe me* biçiminde açıklayabileceğimiz bu soru yapısı yalnızca EDPT 775a-b’de *neçe* maddesi içerisinde yer almaktadır. Burada *neçe* ile çoğu zaman aynı anlamda kullanıldığı (ne kadar), kimi zaman “her ne zaman” anlamını taşıdığı şartlı yapılarda da *neçe* gibi “ne kadar...-sA da” anlamını kazandığı bildirilmiştir.

A Grammar of Old Turkic’te sözcüğün *neçe* yme biçiminden geldiği ima edilmektedir (Erdal 2004: 495).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	-	-	-	-	63

Sözcük, Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de elli iki kez; DLT’de bir kez, Ku.T.’de altı kez ve AH’de dört kez kullanılmıştır.

Toplam: 63

2.1.23.1. *neçeme* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.23.1.A. Karahanlı Türkçesi metinlerinde saptanan sözcük, sonrasında gelen şart yapısıyla birlikte “*her ne kadar...*” anlamını karşılamıştır. Bu durumda, şartlı cümleden sonra gelen ana cümlenin yüklemi, sıklıklarına göre geniş zaman, belirli geçmiş zaman ve gelecek zaman olarak saptanmıştır. Sözcük, aşağıda yer alan (876) – (887) numaralı tanıklarda bu işlevde kullanılmıştır. Bunun yanında (889) – (904) numaralı cümlelerde de “*her ne kadar...*” anlamını karşılamaktadır.

Yapı	<i>neçeme...-sA...geniş zaman/belirli geçmiş zaman/gelecek zaman</i>
	<i>neçeme+isim+F-KE</i>
Anlam	her ne kadar

(876) *neçe me* erejlense isiz bu kün / ökünç birle emger yarınkı künün KB 918.

“Kötü, bugün ne kadar huzurlu olsa da yarın, pişmanlıkla sıkıntı çekecektir.”

(877) *neçeme* mini eğgü tutsa özünġ / yonġağçı yonġasa tügölgey yüzünġ KB 5860.

“Sen benim hakkımda ne kadar iyi düşünsen bile, gammazların fitneleri seni benden soğutabilir.”

(878) *neçe me* kıl erse közi tok beg ol / suġ öz beglikindin bu kulluk yig ol KB 2619.

“Gözü yok olan her ne kadar kul olsa da beydir; aç gözlü kimsenin beyliğinden, böyle kulluk daha yeğdir.”

(879) *neçe me* kiçig erse duşman sanġa / anı sen uluġ tut ay ersig tonġa KB 3398.

“Ey mert ve cesur kişi, düşman senin için her ne kadar küçük olsa da sen onu büyük kabul et.”

(880) öküş bolsa artmaz bu dünya nenġi / *neçe me* az erse yeter öz tenġi KB 6331.

“Bu dünya malı, çok olsa da insana fazla gelmez; her ne kadar az olsa, kişi geçimini ona göre ayarlar.”

(881) **neçeme** obrağ keğük erse yağmurğa yarar DLT III, 38-20.

“Elbise ne kadar yıpranmış olsa yine yağmura yarar.”

(882) hergiz yarağlarınğız bolmaz kim dād bērsenğiz sizler urağutlar arasında **neçeme** ħarışlık kılsa siz emitmenğ munça emitmek қоđur sizler anı asılmış teg eger şalāh kılsa sizler қorksa siz ol tañğrı erür örtgen ulaşu yarlıқаған Ku.T. 26/88a2.

“Kadınlar arasında adaleti sağlamaya her ne kadar özen gösterseniz de güç yetiremezsiniz. Öyleyse, büsbütün birine eğilim sevgi ve ilgi gösterip de öbürünü askıdaymış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve sakınırsanız, şüphesiz, Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.”

(883) eger aç tilese sizler bütünlükin keldi sizke [açmaq] eger yığılса siz ol yağşıraq sizke eger yansa siz yangay miz hiç asığ kılmaz sizdin öğürünğüz nerse **neçeme** üküş bolsa ol tañğrı mü'minler birle Ku.T. 28/74a3.

“Eğer fetih istiyor idiyse işte size fetih; ama eğer (inkardan ve eski yaptıklarınızdan) vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Yok, geri dönerseniz biz de döneriz. Topluluğunuz her ne kadar çok da olsa, size bir şey sağlayamaz. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir.”

(884) ol tañğrı kim ıdı yalavaçını köni yol birle ħağ dīn birle belgürtmek üçün қamuğ dīn üze **neçeme** unamasa kāfirler Ku.T. 29/24b3.

“Müşrikler her ne kadar istemese de, dini, bütün dinlere üstün kılmak için elçisini hidayetle ve hak dinle gönderen odur.”

(885) bulmaz sen bir öğürni kim tapқalar tañğrıқа hem sonğ күnke dōst tutarlar kim ħilāf kılsa tañğrıқа yime yalavaçınğa **neçeme** bolsalar ataları er oğlanları azu қadaşları azu uғuşları olar bitidi tañğrı көңğүлleri içinde imānnı қavі kıldı olarnı rüh birle (...) Ku.T. 38/15a1.

“Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluk bulamazsın ki bunlar, her ne kadar babaları, çocukları, kardeşleri ya da kendi soyları olsun, Allah'a ve elçisine başkaldıran kimselerle bir dostluk bağı kurmuş olsunlar; Onlar, öyle kimselerdir ki, Allah kalplerine imanı yazmış ve onları kendinden bir ruh ile desteklemiştir.”

(886) ey anlar kim bittiler bolunğlar ađaқın қılığlılar könilik birle tanuқlar Tañğrı üçün **neçeme** kim özlerinğiz üze bolsa azu ata ana üze bolsa yaғuқlarқа eger bolsa bay azu dervіş tañğrı sezā turur ol ikike yime uğmanğ ten tilekinğ kim adl kılsa siz eger қıştursa siz azu yüz ewürse siz ol tañğrı erür anı kim қılır siz bilgen Ku.T. 26/91b1.

“Ey iman edenler, kendiniz, anne-babanız ve yakınlarınız aleyhine bile olsa, Allah için şahidler olarak adaleti ayakta tutun. (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun; çünkü Allah onlara daha yakındır.

Öyleyse adaletten dönüp heva (tutkuları)nıza uymayın. Eğer dilinizi eğip bükerek (sözü geveler) ya da yüz çevirirseniz, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır.”

(887) aydılar tañrı tuta and çın-oķ üğürdi tañrı biziñg üze neçeme¹⁷ bolsa-miz yazuķ kılığlılar Ku.T. 30/9b3.

“Dediler ki: ‘Allah adına, hayret, Allah seni gerçekten bize karşı tercih edip seçmiştir ve biz de gerçekten hataya düşenler idik.’”

KB 247, 918, 1371, 1814, 2198, 2653, 2674, 2678, 2724, 2849, 2939, 3180, 3398, 3457, 4034, 4094, 4123, 4133, 4173, 4600, 6331.

§ 2.1.23.1.B. Sözcük, KB’den alınan (888) numaralı örnekte çok gösterme, abartma amaçlı “*ne kadar*” anlamı kazanmıştır:

Yapı	<i>neçeme...</i>
	neçeme+isim+F-KE
Anlam	“Ne kadar, ne kadar çok”

(888) *neçe me* sinadım isiz kılğuçı / kite bardı künde üzöldi küçi KB 247.

“Kötülük yapmanı kaç kez denedim, gücü her gün biraz azaldı ve sonunda takatten düştü.”

2.1.23.2. Sözcük Türü Olarak *neçeme* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (889) – (898) ve (899) – (904); yukarıda yer alan (876) – (887) numaralı tanıkların tümünde cümlede zarf görevindedir.

(889) ölüm kelse tutsa ökünç asğı yok / *neçe me* ulısa kara yir kıatın KB 1371.

“Kara toprak altında istediğin kadar çok haykır; her ne yapsan da ölüm gelip yapışınca faydası yok.”

(890) *neçe me* bilig bilse begler özi / bitigçi kerek ol bitise sözi KB 2674.

“Beyler, her ne kadar çok şey bilseler de, söylediklerini yazdırmak için yazıcıya ihtiyaç duyarlar.”

¹⁷ Sözcüğün, Ku.T.’de saptanan tek örnekte Ar. İn; Far. be-dürüstî sözcüklerinin karşılığı olarak “gerçekten” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir (Ata 2004: 532). Ancak, bizce aşağıdaki cümlede sözcük, yukarıdaki gibi “her ne kadar” anlamını karşılamaktadır.

(891) neçe me bu kün söz saña aysa öz / kiçiglerke başlap ayayın bu söz KB 4034.

“Her ne kadar bugün sözlerimi sana söylüyorsam da, onları küçüklerden başlayarak söyleyeceğim.”

(892) neçe me yakın tutsa begler sini / yaraşgıl er at birle turğıl köni KB 4173.

“Beyler seni, her ne kadar yakınlarında tutsalar da sen, hizmetkârlarla uyumlu ol ve onlara karşı dürüst ol.”

(893) neçe me çığay erse qalmaz açın / alır bu ölüm kör tirigde öçin KB 5466.

“İnsan ne kadar fakir olsa da aç kalmaz, ölüm ise öcünü bir gün mutlaka alır.”

(894) kayda kim bolsa sizler yeter sizlerke ölüm neçeme bolsa sizler eğiz yüksek ükekler içinde eger tegse olarka bir eğgülük ayurlar (...) Ku.T. 26/46b2.

“Her nerede olursanız, ölüm sizi bulur; yüksekçe yerlerde tahkim edilmiş şatolarda olsanız bile. Onlara bir iyilik dokunsa derler: (...)”

(895) ey anlar kim bittiler bolunğlar adağın kılığlılar könilik birle tanuqlar Tanğrı için neçeme kim özlerinğiz üze bolsa azu ata ana üze bolsa yağuklarka eger bolsa bay azu derviş Tanğrı sezā turur ol ikike (...) Ku.T. 26/91b1.

“Ey iman edenler, kendiniz, anne-babanız ve yakınlarınız aleyhine bile olsa, Allah için şahitler olarak adaleti ayakta tutun. (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun; çünkü Allah onlara daha yakındır (...)”

(896) belgürtse yarağlıgını yok yoğun kılsa yarağsızını neçeme taplamasa yazukluğlar ya’ni kâfirler Ku.T. 28/68a2.

“O, suçlu-günahkârlar her ne kadar istemese de, hakkı gerçekleştirmek ve batılı geçersiz kılmak için (böyle istiyordu).”

(897) tileyürler kim öçürseler tañğrınınğ nürını ağızları birle unamaz Tanğrı meger kim tükel kılsa öz nürını neçeme unamasa kâfirler Ku.T. 29/24a3.

Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Oysa kafirler her ne kadar istemese de Allah, Kendi nurunu tamamlamaktan başkasını istemiyor.”

(898) ol ol turur kim ıdı yalavaçını köni yol birle çın dın birle zâhir kılmak üçün kamuğ dınler üze neçeme unamasalar ortak qatığlılar Ku.T. 38/45a1.

“Elçilerini hidayet ve hak din üzere gönderen O’dur. Öyle ki onu (hak din olan İslam’ı) bütün dinlere karşı üstün kılacaktır; her ne kadar müşrikler hoş görmese de.”

2.1.23.3. Cümle Ögesi Olarak *neçeme* Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan tüm kullanımlarında zarf tümlecidir.

(899) arıgsız kılinçı vefâsız cefâ / neçe me yitürse şeker hem yilig KB 2198.

“Her ne kadar şeker ve ilikle beslesen de, saf olmayanın vereceği vefasızlık ve cefadır.”

(900) neçe me beg erse kul ol umduçı / kişide ili umduçı ol tuçı KB 2724.

“Tamahkâr her ne kadar bey olsa da kuldur, o her zaman halk arasında da öyle anılır.”

(901) neçe me özüm sözlese söz tilin / ilig yarlığı bu bitig söz aqın KB 3180.

“Ben ağızdan her ne kadar söz söylesem de, hanın fermanı, yazılı sözü başkadır.”

(902) bu üçte birisin kılıklı kişi / neçe me beğük erse keslür başı KB 4123.

“Bu üçünden birini yapan kişi ne kadar büyük olursa olsun başı kesilir.”

(903) neçe me toķ erse yiyü turģu aş / kişi aş kişike körü bir kıdaş KB 4600.

“Her ne kadar tok olsa da kişi, ikram edilen yiyeceği yemelidir, ey kardeş, yiyeceği kişiye göre ikram et.”

(904) tilerler kim öçürseler taŋırınıŋ nürünü ağızları birle unamaz Taŋırı tükel kılğan turur Taŋırı nürünü neçeme unamasa kâfirler Ku.T. 38/44b1.

“Onlar, Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Oysa Allah, Kendi nurunu tamamlayıcıdır; kafirler her ne kadar hoş görmese de.”

2.1.24. *neçede~neçete* Soru Sözcüğü

neçe sözcüğünün bulunma durumu almış biçimi olarak karşımıza çıkan *neçeDe* sözcüğü, metinlerimizde zaman ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır (Erdal 2004: 202).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	19	-	-	-	-

neçete soru sözcüğü AY'de on dört; Jin'.de iki; UPF'de iki; UT'de bir kez saptanmıştır.

Toplam: 19

2.1.24.1. *neçede~neçete* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.24.1.A. Sözcük, geçmişe ya da geleceğe ilişkin “...-*DIğIndA*” anlamı taşımaktadır. Bu anlam, çoğunlukla şartlı birleşik cümleler ile sağlanır. Şartlı cümleden sonra yeni cümleye “... -*DukdA*” biçiminde bir açıklamayla başlanabilir. Ana cümle içinde çoğunlukla *ançada (timin)* zarfı bulunur. Aşağıda yer alan (905) – (912) numaralı tanıklarda bu işlev söz konusudur. (912) numaralı cümlede şart anlamı emir kipiyle sağlanmıştır. Bunun yanında aşağıda yer alan (921), (923) – (928) numaralı cümleler de şartlı yapıdadır ve “...-*DIğIndA*” anlamı taşımaktadır.

Yapı	<i>neçete...-sA(r)</i>
	neçete+isim+F-KE
Anlam	...- <i>DIğIndA</i>

(905) .. k(a)ltı birök *neçede* çibinnîğ çıyanınîğ adağk(a)yaları üze idiz kalık[da] ısırka itip bütürgeli bultuğsar ol kalıklar y(a)rıp üze ırğalmağuluk boltuğda .. ançada timin tilegülük ol t(e)ngri t(e)ngri burkan şarırın ..AY 34g/3.

“Sineğin çıyanın küçük ayakları üzerine yüksek gökte saray yapıp bitirmeyi başarsa o gök katında asılı kaldığında hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden sonra artakalan eşyasını dileyecektir.”

(906) k(a)ltı birök *neçede* sinğekkeye bor bengi içip esürüp .. kent suzak sayu tüzü--de keze yapa tegzinip .. erüş üküş ev barğ itgeli usar ançada timin tilegülük ol .. t(e)ngri t(e)ngri burkan şarırın AY 34ğ/5.

“O sinekçik şarap içip sarhoş olduğunda kent, köy gibi yerlerde gezinip çok ev bark yapmayı düşünse hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden sonra artakalan eşyasını dileyecektir.”

(907) ol oğ buyan küçinte on <törlüg> küç tört törlüg ürüg uzatı ornanmış ög turuğlar uluğ edgü ögli köngül uluğ y(a)rıkancu köngül--te ulatı sansız sakışsız kamağ--lık nomlarığ tanuğlağalı boltum *neçe--de* birök m(e)n nırvanğa kirü y(a)rıkasar m(e)n yme inçip edgü tityük nomluğ şasınım öçülmedin alkınmadın şuratu üdke teginçe kedki yirtinçü--de serilip turur AY 164/12.

“İşte bu iyilik sayesinde on türlü güç, dört uzun süre yerleşmiş (olan) durular (gibi) ulu, iyi düşüncede bulunarak, bu yolla, sonsuz sayıdaki bütün herkesin öğretilerini kanıtlamak istedim. İşte ben Nirvana’ya girdiğimde bile, böyle iyi denen öğretili öğretim ortadan kalkıp yok olmadan işitilmiş

zamana kadar sonraki dünyada yerleşip kalır.”

(908) :: birök kim kayu tözünler kutluğlar **neçede** birök bo d(a)r(a)nı nomlarğa tükellig bolğalı usarlar .. ötrü ol tözünler kutluğlar ançada timin ön--tin sığarkı burkanlar uluşıta b(e)lgürtme burkanlar et'özin k[amağda] üzeliksiz adruk adruk köni [kirtü] nomlarıg nomlap :: nom kirtüsi [çinju] tigme ertükteg kirtü tözde tepremedin ornanmadın kelmeksizin barmaksızın alqu tınl(ı)glarınıg edgü yıltızlıg uruğların bütürüp bısurup inçip kirtü tözde öngi bir yme tınl(ı)ğda timin b(e)lgüg körmedin atkanmadın adruk adruk nomlarıg nomlasarlar yme inçip ol savda sözde teprem--edin ornanmadın kelmeksizin barmaksız--ın toğmak öçmek nomlarta toğmaksız--ıg öçmeksizig tanuqlayurlar :: AY 339/4.

“Kim, hangi asil ve kutsal canlı bu öğretilere bütünüyle ulaşsa, işte o zaman o asiller ve kutsallar derhal önceki Burhanlar ülkesinde beliren burhan vücutlarını tümüyle en üstün, ayrı ayrı doğru öğretiyi kavrayarak öğretinin gerçeği denen tamamen doğru özde sarsılmadan, yer değiştirmeden, gidip gelmeden, bütün canlıların köklü soylarını tamamıyla öğrenip doğru özde başka bir canlıda göründüğünü görmedem başka başka öğretileri öğrense yine o söz üzerine sarsılmadan, yer değiştirmeden gidip gelmeden doğmak, yok olmak öğretilerinde doğmamaya ve yok olmamaya tanık olurlar.”

(909) **neçede** birök bo savlarıg adınsıg kılıp övke köngül turğur—sar..ötrü ançada oğ bo bütmiş işin içğınur.. AY 443/12.

“Bu sözleri farklı kılıp öfkeyle hareket ettiğim zaman bu bitmiş işi kaybeder.”

(910) : öngi ol : / üzülmekli öçmekli-niñg üzülmemek öçmemek-niñg yme: / tuyup bilip onğargu ol tütrüm teriñg taplağın : / **neçete** birök yoğatdursar m(e)nli kişili sağıncıg / ançada timin bilgü-lük ol çıkoñg şınsı açarı tip: // Jin' B224, D253.

“O farklıdır. Kırılacağı ve yok olacağı ve kırılmayacak ile yok olmayacağı sezip bilerek o derin kabulü onaracaktır. İnsanlı düşünmeyi yok ettiğinde o hemen Çıkong Şınsı usta olduğunu bilecektir..”

(911) **neçede** birök tuyun-sar-lar bodi tigme tuyunmak yoluğ : / intin kıdıg-ta yanala tiliki küşüşi bultuğmaz : Jin' D291, G1.

“Bodhi denen sezgi yolunu sezdiklerinde ... kıyıda yeniden dilekleri gerçekleşmez.”

ol yme arslan-nañg turmuş törösi erti .. **neçede** üñgürintin taş--ğaru ünser anta oğ bir kıtağ ünin etneyür erti .. ol oğ töröçe erte turup öz üñgürintin taşğaru ünüp kıtağ ünin etnedi ..UPF 056, UPF 097.

“O da arslanın eskiden beri gelen ilkesi idi. Mağarasından dışarı çıktığında sert bir sesle kükrerdi. Yine o ilke gereği, sabah kalkıp mağarasından dışarı çıktı ve sert bir sesle kükredi.”

(912) .. **neçede** birök ol ilig kıan biz üçün tütsüg urup bo nom erdinike nomladaçı nomçıka ağır ayağ

kılsun .. ol tütsügnüñg tütüni turum ara kök ıalılık içinte yadılıp .. bizning yene ordumuz--ka karşımızka tegip t(e)ñgridem kuşatrı bolup tegzinü turgay .. AY 424/8.

“O Han, bizim için tütsü yakıp bu öğreti mücevherini öğretecek hocaya büyük saygı gösterdiğinde, o tütsünün dumanı bütün göğşe yayılıp bizim sarayımıza ulaşacak ve ilâhi bir gölgelik oluşarak orada dönüp duravaktır.”

§ 2.1.24.1.B. “...-DIğIndA” anlamı, basit cümlelerde “neçede....-DukdA ” yapısıyla da sağlanabilir. Bu durumda da *ançada* zarfı kullanılmaktadır. Aşağıdaki (913) – (915) ve (922) numaralı cümleler bu kullanıma tanıktır.

Yapı	<i>neçede....-DUkdA</i>
	Neçede+F-KE
Anlam	...-DIğIndA

(913) k(a)ltı birök *neçede* müyüz baķanınğ tüülüg yumşak böz tokıp örklüg kıskı tumlıg üdlerte anı kedgeli boltuğda ançada timin tilegülük ol t(e)ngri t(e)ngrişi burkan şarırın ..AY 34f/11.

“Boynuzlu hayvanın tüylü yumşak yününden bez dokuyup soğuk günlerde bunu giydiğinde hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyecektir.”

(914) k(a)ltı <birök *neçede*> tavışgan başınta müyüz ünüp .. ol müyüzüg kavşurup şatu itgeli bultuğup .. ol şatu üze yarmanıp t(e)ñgri yiriñge ağtıngalı boltuğda ança--da timin tilegülük ol t(e)ñgri t(e)ñgrişi burkan şarırın ..AY 34g/15.

“Tavşanın başında bir boynuz çıkarak o boynuzu kavrayıp merdiven yapıp o merdiven üzerine tırmanarak Tanrı katına yükselecek olduğunda hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyacaktır.”

(915) .. azu yme k(a)ltı birök eşgek irinin *neçede* bımba atl(ı)ğ yimiş teg kızıl öñglüg bultuğup ked uz oynayu yırlayu bödigeli uduğda .. ançada timin tilegülük ol .. t(e)ñgri t(e)ñgrişi burkan (16) şarırın ..AY 34ğ/11.

“Ya da yine eşek dudağının bımba adlı yemiş gibi kızıl renkli olup ustaca oynayarak şarkı söylediğinde hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyacaktır.”

§ 2.1.24.1.C. Aşağıdaki (916) – (920) numaralı tanıklarda geçmişe yönelik “...-DIğIndA” anlamı, belirsiz geçmiş zamanlı iki sıralı cümleyle sağlanır. Bu durumda yardımcı cümle, *neçete (kin)* yapısını barındırmaktadır.

Yapı	<i>neçede...</i>
	neçete+F-KE
Anlam	(geçmişe ilişkin) ...-DIğIndA

(916) : : **neçede** <*kin*> ı[nçiu] atl(ı)ğ balıkdağı suvastıksı (?) atl(ı)ğ seňgremde tapışıp ötrü kıdurturup altı: : ol kuotau atl(ı)ğ beg bş—ın inançları evinteki uluğı kiçigi barça bir ajunta özlüg ölürgü sav birtem kıdub bir yintem bo nom erdinig boşğuntılar tutdı—lar .. bitidiler bititdiler [okıdı]—lar okıtdılar : : : AY 17/7.

“Inçiu adlı kentteki Suvastıksı adlı manastırda bulup aldığında o Kuotau adlı bey ..bu inanç evindeki büyük küçük herkes canlı öldürecek sözlerden bir anda vazgeçerek bu öğreti mücevherini öğrendiler, anladılar, yazdılar, yazdırdılar, okudular, okuttular.”

(917) .. bökünki kunte ol tınl(ı)ğlar kelgölük üdinte kelmediler :: **neçede kin** ol yağıladaçı isig öz kıoltaçı ud koyın tonğuz tağığı kaz ödirek--de ulatı tınl(ı)ğlar barça tegşilip [bolup maŋga] yakın [kelip yele in]çe tip tidi .. [bizni yağı] yavlaq törü--(de ölürüp isig özümüzni [kolu turtung erser] yme inçip y[ene] [amtı sening atıŋ]ka bizni üçün [buyan] edgü kıılınç kıltılar .. AY 19/20.

“Bu zamanda o canlılar uygun zamanda gelmediler. O düşman kılıcı, sıcak ruhları isteyici sığır, koyun, domuz, tavuk, kaz, ördek ve başka canlıların hepsi değişip dönüştüklerinde bana doğru geldilee ve ‘Bizi o kötü günlerde öldürüp sıcak ruhumuzu istediysen senin adına bizim için iyi amel işlediler.”

(918) .. ötrü olarıŋ basasınta iderü bartı ançulayu iderü yoriyu **neçede** bir yirke tegip körti bir ulug köl suvı suğulup alkıŋgalı uğ--ramışın .. anıŋ içinte yene üküş telim balıklar yatmışın anı körüp ötrü ol bayağut oğlı irinçkep tsuyurkap uluğ y(a)rıkıançuçı köŋgüli yügerü boltı :: AY 600/4.

“Sonra onları takip etti. Yürürken büyük bir gölün sularının çekilerek yok olduğunu; onun içinde çok sayıda büyük balıkların yattığını gördüğünde o zengin oğlu acıyıp üzüldü ve yüce, bağışlayıcı gönlü yükseldi.”

(919) .. ne anı körüp ök et’özlerin ol sünğük üze kemişip ögsirep tınsırıp kıamıltılar .. **neçede kin** timin öglenip ötrü iliglerin örü kötürüp uluğ ünin ulıdılar .. sıgtadılar .. ulıyu sıgtayı inçe tip tidiler .. AY 619/18.

“Onu görüp vücutlarını o kemik üzerine atarak nefessiz kaldılar. Akılları başlarına geldiğinde hanlarını yukarı kaldırıp yüksek sesle haykırdılar, ağladılar. Ağlayıp sızlayarak şöyle dediler: (...)”

(920) :: ötrü ol üdün ol buryuklar başın tegreki begler inançlar soğık suv bögürüp yilpigü üze yilpiyü ilig begig kıatun--uğ **neçede kin** timin ançaķaya öglentürtiler .. öglenü birle ök ötrü iliglerin örü kötürüp

ulıy u sıgtay u inçe tip taqşurtılar :: AY 625/21.

“İşte o zaman Hanın çevresindeki beyler ve hizmetliler soğuk su getirip yelpaze ile yelleyerek hanı ve hatunu kendilerine getirdiler. Akılları başlarına geldiğinde hanlarını yukarı kaldırıp ağlaya sızlaya şöyle şiir dizdiler: (...)”

2.1.24.2. Sözcük Türü Olarak *neçede~neçete* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan tüm kullanımlarında zarf görevindedir.

(921) .. k(a)ltı birök suv--dağı çaluk atl(ı)g kırtk(a)yanıñ ağızı içinte neçede yürüñ tiş--leri törüser.. ol tişleri uzayu süñgü uçı teg boltukda .. ançada timin tilegülük ol t(e)ñgri t(e)ñgrisi burқан şarırın ..AY 34g/11.

“Sıdaki çaluk adlı kurtçuğunu ağzında beyaz dişleri ortaya çıktığında, o dişleri uzayarak süngü ucu gibi olduğunda hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyecektir.”

(922) k(a)ltı birök neçede semürgük atl(ı)g kuşçağ(a)yalar gandamadın atl(ı)g uluğ tağığ tumşuq--ı üze kötürüp .. orun orun sayu onğayk(a)ya iltü kötürü uçduqda ançada timin tilegülük ol .. t(e)ñgri t(e)ñgrisi burқан şarırın tip tidi :: 34h/11.

“Semürgük adlı kuşçağızlar Gandamadın adlı yüce dağı gagalarıyla başka başka yerlere uçarak götürdüğünde hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyecektir.”

(923) .. neçede birök bo nom erdini yok bolsar ötrü ançada köni nomlar kırtü yörügler yitlinür yokadır anı üçün sizler kamağ tözün--ler bo tütrüm teriñ yörüglüg nom erdini içinteki birer padakın birer şlökin birer bölükin birer kesinin bir uçluğ kop süzük kırtgünç köñgülin okıñğlar söz--leñğler boşgunuñğlar tutuñğlar sakınıñğlar AY 198/7.

“Ne zaman ki bu öğreti mücevheri yok olsa, işte o zaman gerçek yorumlar kaybolur, yok olur. Onun için sizler, bütün soylular, bu keskin, derin yorumlu öğreti mücevheri içindeki birer şiiri, birer kısmı (?) bir taraflı, bütünüyle temiz, inançlı gönülle okuyunuz, söyleyiniz, öğreniniz, tutunuz, düşününüz.”

(924) körmek bışrunmak iki törlüg yol--ları üze tarığguluq nızvanılarığ t(e)rk tavrağ tarķarmak yme kayu erür tip tiser :: körmek yol erser k(a)ltı birök neçede atķanğuluk atķanğ--larta adırırsız körteçi bilge bilig üze arıtı ilinçsiz bolup bo adruk adruk başlağ savlığ b(e)lgülerig atķan--mağdın çın kırtü yintem köngülte atķan--mağdın ök turup orn<a>nıp atķantaçı--lı atķanğuluqlı iki törlüg b(e)lgü--lertin onğı üdrülüp çınju tigme ertükteg tözüğ uqdaçı kayu aķıg--sız bilge bilig erser ol erür

körmek yol ..AY 253/12.

“İki türlü görmek ve öğrenmek yolları üzerine dağılmış ihtirasları aceleyle gidermek nedir? dersin, görmek yolu ise bağlanmış bağlarda ayırt edilemeyen görücü bilgi sayesinde arıtarak bağısız kıldığında bu ayrı ayrı başı olan sözlü belirtileri bağlanmaktan gerçek gönülde sürekli bağlanmaktan kurtarıp yerleşerek bağlanacak ve bağlanmış iki türlü belirtilerinin farkını ayırt edip çınju (gerçek) denen özü anlayacak, akımsız bilgi görmek yoludur.

(925) .. neçede birök çambudivip yirtinçüde--ki toyın şamnanç upası upasan{'}'ç tört törlüg tirin kuvrağnıñ bo nom erdinig boşgunmışların tutmuş--ların bitimişlerin bititmişlerin okımışların okıtmışların nomlamış--ların nomlatmışların körser sizler ötrü ançada ok sımtağsız kınığ katıg köñgülin küyü küzetü birip körkinğ busuş kadğu adaların tarķarıp kiterip inçkü meñgi birinğler tip y(a)rılıkadı AY 405/19.

“Çambudivip dünyasında rahip, rahibe, mümin, mümine gibi dört türlü topluluğun bu öğreti mücevherini öğrenmelerini, tutmalarını, yazmalarını, yazdırmalarını, okumalarını, okutmalarını, anlamalarını, anlatmalarını gördüğünüzde hevesli arzuyu sert gönülle koruyup kollayarak verip üzüntü ve kaygılarını gidererek huzur ve sevinç verin.’ diye buyturdu.”

AY 17/7, 19/20, 34f/11, 34g/3, 34g/15, 34ğ/5, 34ğ/11, 34ğ/22, 34h/9, 164/12, 197/17, 339/4, 424/8, 43/12, 600/4, 619/18, 625/21; **Jin’** B224, D253, D291, G1, **UPF** 056, 097.

2.1.24.3. Cümle Ögesi Olarak *neçede~neçete* Soru Sözcüğü

neçede~neçete sözcüğü aşağıdaki (926) – (928) ve yukarıdaki (905) – (925) numaralı cümlelerin tümünde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

(926) k(a)ltı birök uluğ bedük kinğ alķıg kimi içinte telim üküş ed tavar erdiniler birle tolu urup suvsuz kurug yirlerte neçede yoriğalı bultuqsar ançada timin tilegülük ol t(e)ñgri t(e)ñgrisi burķan şarırın .. AY 34h/9.

“Büyük, geniş bir gemiyi çok fazla mal mülk mücevherlerle doldurup susuz kuru yerlerde gitmeyi umduklarında hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyecektir.”

(927) k(a)ltı birök neçede sağrı yapırğakı tigme yapırğak ot üze kuşatrı köligelik itip yaratıp bütürgeli bolğu erser .. ol köligelik üze yene uluğ yiilig yağmuruğ sergürgeli boltuğda ançada timin tilegülük ol .. t(e)ñgri t(e)ñgrisi burķan şarırın ..AY 34ğ/22.

“Sağrı yaprağı adlı yaprak ot üzerinde gölgelik yaptığında o gölgelik üzerine rüzgâr, yağmur yağdığında hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyecektir.”

(928) .. neçede birök bo tütrüm teriñg yörüglüg nom erdini yitlinser batsar .. ötrü ançada tuyunmaq arqalıg nomlar başlap köni nomlar kirtü yörüglügler yme barça yitlingey--ler batğaylar t(e)ñgrim tip tidiler .. AY 197/17.

“‘Ne zaman ki bu keskin, derin yorumlu öğreti mücevheri yok olsa, kayboldu, sonra işte o zaman sezmek destekli öğretilerden başlayarak, doğru öğretiler, gerçek yorumlar da kaybolacaklar, batacaklar efendim’ dedi.”

AY 17/7, 19/20, 34f/11, 34g/3, 34g/11, 34g/15, 34ğ/5, 34ğ/11, 34h/11, 164/12, 198/7, 253/12, 339/4, 405/19, 424/8, 43/12, 600/4, 619/18, 625/21; **Jin’** B224, D253, D291, G1, **UPF** 056, 097.

2.1.24.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar

(929) neçede-edgü ögli köñgüllüg , , UT 981.

“Ne zaman ki iyi düşünceli gönüllü..”

2.1.25. neçök / neçük Soru Sözcüğü

UTS 91’de sözcüğün “nasıl” anlamını karşıladığı bildirilmiştir.

Temir, neçük sözcüğünü, -ça eşitlik eki almış biçimler arasında saymış, böylelikle yapının neçe+ök olduğunu belirtmiştir.

EDPT 775b-776a ne soru zamirine eklenen nadir görülen, işlevi belirsiz bir -çük ekinden oluştuğu, yeni sözcüğün “nasıl” ya da kimi zaman “niçin” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

DTS’de sözcüğün, “1. neden, niçin, 2. nasıl, ne suretle” anlamlarında kullanıldığı belirtilerek bu kullanımlar için tanıklar verilmiştir (1969: 357).

Türk Dilinde Edatlar’da, sözcüğün yapısı, ne+çe+ök biçiminde açıklanmış "nasıl, niçin" anlamı verilen sözcüğün kullanımlarına örnekler verilmiştir (Hacıeminoğlu, 1992: 278).

Barutçu da neçük yapısının neçe+ök birleşimine dayandığını düşünmektedir (1992: 74).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheizt Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	16	1	2	-	21

Sözcük, AY’de dört; KİP’te bir; KP’de dört; U’da altı; Üİ’de bir; IB’de bir; MTT’de bir; Christ.’te iki; DLT’de iki ve Ku.T.’de on dokuz kez kullanılmıştır.

Toplam: 40

2.1.25.1. *neçök / neçük* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.25.1.A. Sözcük, şartlı cümlelerde yer aldığı soru işlevi dışında belirsiz bir “*nasıl ...-sA*” yapısının karşılığı olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki (930) – (932) numaralı cümlelerde bu anlam söz konusudur.

Yapı	<i>neçök / neçük...-sA(r)</i>
	neçök / neçük+F-KE+F-KE
Anlam	Nasıl ... -sA

(930) : : k(a)ltı <*neçök*> öngre ertmiş üd-teki alku uluğ bodıs(a)t(a)vlarınıñ burkan kütinğa katıglanur erken ökünüp bilinip kşantı çamhuy kılınıp tsuy irinçü ağır ayığ kılınçları neteg arıtı alkıntı dışıt kşantı bultı-lar erser : : ançulayu ok meniñ yme olarınıñ teg tsuy irinçü ağır ayığ kılınçlarım alkınsun dışıt kşantı bulsunlar . . AY 138/16.

“Öyle ki, vaktiyle geçmiş zamandaki bütün ulu Bodhisattva’ların Buda kutsallığına (ulaşmak için) çabalarken pişman olup, bağışlanma dileklerinde, kötü, hatalı davranışları her nasıl silinip temizlendi, affedilip bağışlandı ise bu şekilde benim de onların(ki) gibi kötü, fena davranışlarım temizlensin, yok olsun.”

(931) . . k(a)ltı *neçök* kin keligme üdteki alku uluğ bodıs(a)t(a)v-lar burkan kütinğa katıglantuklarınta tsuy irinçü ağır ayığ kılınçların kşantı çamhuy kılıp neteg arıtdı-lar arıtdı-lar alkınturdılar erser . . ançulayu meniñ yme tsuy irinçü ağır ayığ kılınçlarım olarınıñ teg arısun alkınsun dışıt kşantı bulsun-lar . . AY 139/6.

“Öyle ki nasıl ileride, gelecek zamanlardaki bütün uu Bodhisattva’lar Buda kutsallığına (ulaşmaya) çalıştıklarında kötü, fena davranışlarını itiraf edip (onları) nasıl temizlediler, yok ettiler ise benzeri şekilde benim de kötü, fena davranışlarım, onlarınki gibi temizlensin, yok olsun, affedilsin.”

(932) . . k(a)ltı *neçök* amtı bo közünür üdteki ontın sınıgar yirtinçülerte erigme alku uluğ bodıs(a)t(a)vlar burkan kütinğa katıglanıp tsuy irinçü ağır ayığ kılınçların ökünüp kaçınıp bilinip

uğunup kşantı kılıp neteg arıtdı alkınturtılar erser : : ançulayu oğ meniñ yme tsuy irinçü ağır ayığ kılınçlarım olarınıñ teg ök arısun alkınsun dışıt kşantı bulsunlar : : AY 139/18.

“Öyle ki, nasıl şimdi bu görünen zamanda, sağ taraftaki dünyalarda var olan bütün ulu, Bodhisattva’lar, Buda kutsallığına (ulaşmaya) çalışıp, kötü, fena davranışlarını itiraf edip, pişmanlık bildirip, açıklayıp, dileyip (bunları) nasıl temizleyip yok ettilerse, bu şekilde benim de kötü, fena davranışlarım onlarınki gibi temizlensin, yok olsun.”

§ 2.1.25.1.B. Sözcük, aşağıdaki (933) – (934) numaralı tanıklarda gerçek soru işlevli olarak “*nasil?*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>neçök / neçük...</i>
	neçök / neçük+F-KE
Anlam	Nasıl?

(933) ne al altağ kılsar m(e)n ikileyü tirig öz bolğay ertim erki k(e)ntü özüm bilmedin yazmış yañğılmış ayığ kılınçımın k(e)ntü ökünüp erti yitiñsiz titir : : amtı **neçök** kılayın tip tidim . . AY 9/13.

“Ne kadar hile yapsam da ikinci kez dirilecektim. Öyle ki kendimi bilmeden hata edip işlediğim günahlarım ve kötü davranışlarım nedeniyle olamayacak kadar çok pişman oldum. Şimdi ben nasıl davranayım?” dedim.”

(934) inçe y(a)rl(ı)kayur zavtay p(a)tyamv(a)r : : oğşayur s(e)n s(e)n yalñguğ oğlı ol oğlı ol inñek-ke kim ıraqtın üntedi öz buz ağı-sınğa kim azıp barmış erdi neçük işidti ol boz ağı Christ. 15.

“Zavtay Patyamvar şöyle söyler: ‘İnsanoğlu, sen yolunu kaybedip uzağa giden buzağısını çağıran o ineğe benziyorsun. O buzağı o sesi nasıl duydu?’”

§ 2.1.25.1.C. *neçök / neçük* soru sözcüğü aşağıdaki (935) – (937) numaralı cümlelerde gerçek soru işlevli olarak “*niçin?*” anlamı taşır.

Yapı	<i>neçök / neçük...</i>
	neçök / neçük+F-KE
Anlam	Niçin?

(935) körüp **neçük** kaçmadıñ / yamar suvın keçmediñ / tavarıñnı saçmadıñ / yésin seni ar böri DLT [BA] I 79-20.

“Beni gördüğün hâlde niçin kaçmadın ve Yamar suyunu geçmedin? (Niçin) malını (cömertçe)

saçmadın (ve tatlı canını kurtarmadın?) (O hâlde, şimdi) seni sırtlanlar yesin!”

(936) neçük : niçin. ‘**neçük** bardıng= niçin gittin?’ DLT [BA] I 392-11.

(937) s(e)n yalnguk oğlu ilig arıg yuğıl yavlağ ға қорқма сақынç arıg tut ne t(e)ngri ke sevişing bar
tükel kıl neçük tükel Christ. 29.

“Sen insanoğlu, elini temiz yıka, kötünden korkma, düşünceni saf tut. Hangi Tanrı’ya yakınsan
ona bütünüyle nasıl tam yapılacaksa öyle git.”

§ 2.1.25.1.D. Ku.T’den alınan aşağıdaki (938) – (949) numaralı örneklerde geçmişteki iyi ya da kötü olaylar hatırlatılarak geleceğe yönelik uyarılarda bulunulmuştur. Sözcük, bu tür cümlelerde soru işlevi dışında “nasıl” anlamında hatırlatma ifadesi taşımaktadır:

Yapı	neçök /neçük...
	neçök / neçük+F-KE
Anlam	nasıl

(938) yalğanka tuttı anlar kim anlarda burun erdiler yime tegmediler onda bir anı kim berdimiz olarka
yalğan tuttılar yalavaçlarımızı **neçük** boldı meniñ evürmekim Ku.T. 33/59a2.

“Onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Hâlbuki bunlar onlara verdiğimiz şeylerin onda birine
bile ulaşamamışlardır. Elçilerimi yalanladılar. Peki, beni inkâr etmenin sonucu nasıl oldu!”

(939) yana tuttum anlarını kim kâfir boldılar **neçük** bolğay meniñ kınım Ku.T. 33/74a2.

“Sonra ben inkâr edenleri yakaladım. Beni inkâr etmenin sonucu nasıl oldu!”

(940) yorımazlar olar yer içinde baqsalar **neçük** boldı olarınıñ soñğı anlar kim olarda burun erdiler
katıgrak olardin küç birle ermez Tañrı ‘âciz kılsa anı nersedin kökler içinde hem yerler içinde ol
erür bilgen küçlüğ uğan Ku.T. 33/84b1.

“Yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı? Oysa
onlar kendilerinden daha da kuvvetli idiler. Göklerdeki ve yerdeki hiçbir şey, Allah’ı âciz bırakacak
değildir. Şüphesiz O, hakkıyla bilendir, hakkıyla kudret sahibidir.”

(941) eger tilese-miz yoğğaytımız közleri üze bir ikindi aşıngaylar erdi köni yolka **neçük** yol körerler
Ku.T. 34/16b2.

“Eğer dileseydik, onların gözlerini büsbütün kör ederdik de (bu hâlde) yola koyulmak için
didişirlerdi. Fakat nasıl görecekler ki?!”

(942) yalğan tuttı olarda burun Nûh boğnı takı öğürler olarda kiçin oğradı heme/ kamuğ ümmet yalavaçlarıka tutsalar anı tartıssalar bâtul birle bâtul kılsalar anıñ birle köni sözni tuttı olarnı **neçük** boldı meniñ kınım Ku.T. 35/24b3.

“Onlardan önce Nûh’un kavmi ve onlardan sonra gelen topluluklar da yalanlamıştı. Her ümmet kendi peygamberini yakalayıp cezalandırmaya azmetmişti. Hakkı yok etmek için batıl şeyler ileri sürerek tartışmışlardı. Bu yüzden onları kısıkrak yakaladım. Benim cezalandırmam nasılmış, (gördüler!)”

(943) yorımaz- -lar mu yer içinde bakşunlar üçün **neçük** erdi anlarınñ sonğı erdiler olarda burun erdiler olar qatıgraq olardın küçün üküş binâ kılğan er içinde takı tuttı olarnı Tañrı yazuqları birle bolmadı olarqa Tañrıdın küdeşigli Ku.T. 35/34a.

“Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar, kendilerinden daha güçlü ve yeryüzündeki eserleri daha üstündü. Böyle iken Allah, günahları sebebiyle onları yakaladı. Onları Allah’ın azabından koruyacak hiç kimse olmadı.”

(944) öç aldımız olardın bağıl **neçük** bolur yalğan tutğanlar sonğı Ku.T. 36/47a3.

“Biz de onlardan intikam aldık. Yalanlayanların sonu, bak nasıl oldu!”

(945) yorımaz-lar mu yer içinde bakşalar **neçük** boldı anlarınñ sonğı olarda burun helâklik kemişti Tañrı olar üze kâfirlerka anıñ menğizligler Ku.T. 37/9a3.

“Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğuna bakmadılar mı? Allah, onları yerle bir etmiştir. İnkâr edenlere de bu akıbetin benzerleri vardır.”

(946) ol Tañrı kigrür anları kim taptılar kıldılar edgülükler bûstânlar kim aqar anıñ altınında arıqlar anlar kim tandılar irinçlenürler yeyürler **neçük** kim yeyür yılkıla ve ot sığıngu yer olarqa Ku.T. 37/10b3

“Şüphesiz Allah, inanıp salih ameller işleyenleri, içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. İnkâr edenler ise (dünya zevklerinden) yararlanırlar ve hayvanların yediğı gibi yerler. Onların kalacakları yer ateştir.”

(947) azu boyun suğalar eger boyun susa-mız bérür sizke Tañrı körklüg yanut eger yüz evürse siz **neçük** kim yüz evürdingiz anda burun kınayur sizni qatıg kın birle Ku.T. 37/37b3.

“Bedevîlerin (savaştan) geri bırakılanlarına de ki: “Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşımaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğrattır.”

(948) bakmazlar mu kökke üstünlerinde **neçük** binâ kıldımız anı taķı bezedimiz anı yok aᅇgar hiç açuķluķ Ku.T. 37/69b3 .

“Üstlerindeki göēe bakmazlar mı? Onu nasıl bina ettik, nasıl donattık! Onda hiçbir düzensizlik ve eksiklik yoktur.”

(949) ol kün qoparur olarnı Taᅇgrı qamuēnı andıqarlar aᅇgar **neçük** kim andıqarlar sizke seznürler olar nerse üze bilgil olar olar yalēançılar turur Ku.T. 38/12b1.

“Allah’ın onları hep birden dirilteceēi, onların da (kendilerini kurtaracak) bir iş üzerinde olduklarını sanarak size yemin ettikleri gibi Allah’a da yemin edecekleri günü düşün! İyi bilin ki, onlar yalancıların ta kendileridir.”

§ 2.1.25.1.E. Sözcük, aēaēıdaki örneklerde ēaēma işlevli olarak “*nasil!*” ifadesi taşımaktadır.

Yapı	<i>neçök / neçük...</i>
	neçök / neçük+F-KE
Anlam	Nasıl!

(950) imledi aᅇgar aydılar: **neçük** sözleyür-miz aᅇgar kim erür beşik içinde oēlan Ku.T. 31/12a2

“Bunun üzerine (Meryem, çocukla konuşun diye) ona işaret etti. “Beşikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?” dediler.”

(951) ayēa[y]lar: büttümüz aᅇgar **neçük** olarēa kayra imân taķı tevbe ıraē yerdin Ku.T. 33/62a3.

“(Azabı görünce), “ona inandık derler” ama onlar için, artık uzak bir yerden (dünyadan) iman elde etmek nasıl mümkün olur?”

(952) [ne] ol sizke **neçük** hükm kıılır siz? Ku.T. 34/41a1.

“Neyiniz var? Nasıl hüküm veriyorsunuz!”

(953) ol Taᅇgrı sizinē iēinēiz turur qamuē neᅇni törütgen ilâh yok meēer ol **neçük** yalēan ayur sizler Ku.T. 35/60a2.

“İşte her şeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah! O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Durum bu iken nasıl oluyor da (haktan) döndürölüyorsunuz?”

(954) körmez mü sen anlarını kim tartışurlar Taᅇgrı--nınē ayatları içinde **neçük** evrülür? Ku.T. 35/64a3.

“Allah’ın âyetleri hakkında tartışanları görmedin mi? Nasıl da döndürölüyorlar?”

§ 2.1.25.1.F. Sözcük, aşağıdaki (955) numaralı tanıkta, cümlede sözü edilen yargının olumsuzunu çağrıştırarak anlatımı kuvvetlendirmektedir.

Yapı	<i>neçök / neçük...</i>
	neçök / neçük+F-KE
Anlam	Nasıl!

(955) . . bu munı teg törüsüz iş işlep yir tñgri yme mini **neçük** kötürgey . . balıkta uluş ta ne yüüz tutup yorığay mn U III 83 16.

“Bunun gibi yapılmaması gereken iş yaparak ben Tanrı yerine nasıl gideyim? Kentte sokakta ne yüzle dolaşayım?”

2.1.25.2. Sözcük Türü Olarak *neçök / neçük* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesi metinlerinde saptanan ve aşağıda yerleri gösterilen tüm cümlelerde zarf görevinde kullanılmıştır.

AY 9/13, 138/16, 139/6, 139/18; U III 83 16; Christ. 15, 29; DLT [BA] I 79-20, 392-11; Ku.T. 33/65b3, 33/62a3, 34/16b2, 35/60a2, 35/64a3, 38/60a2, 33/74a2, 31/12a2, 33/59a2, 33/84bl, 34/41al, 35/24b3, 35/34al, 36/47a3, 37/9a3, 37/69b3, 33/62b3, 36/10a3, 37/10b3, 37/37b3, 38/12bl.

2.1.25.3. Cümle Ögesi Olarak *neçök / neçük* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda gösterilen (930) – (955) numaralı cümlelerin tümünde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

AY 9/13, 138/16, 139/6, 139/18; U III 83 16; Christ. 15, 29; DLT [BA] I 79-20, 392-11; Ku.T. 33/65b3, 33/62a3, 34/16b2, 35/60a2, 35/64a3, 38/60a2, 33/74a2, 31/12a2, 33/59a2, 33/84bl, 34/41al, 35/24b3, 35/34al, 36/47a3, 37/9a3, 37/69b3, 33/62b3, 36/10a3, 37/10b3, 37/37b3, 38/12bl.

2.1.25.4. Eksik Sözcükler Nedeniyle Değerlendirme Dışı Tutulan Yapılar

(956) .. **neçük** amtı mn //////////////// U III 19 12.

“Nasıl şimdi ben”

(957) **neçük** amtı //////////////// U III 40 5.

“Nasıl şimdi.....”

(958) . . amtı sini tin kitip **neçük** uğay mn . . U III 48 12.

“şimdi seni ... nasıl ereceğim.”

(959) .. **neçük** erser ölürgeli ıdmağay ///// u olar biş yüz yangalar bodisvt ////[nıng] tekresinte keyikçi

erig ////////// U III 59 8.

“öldürmek için göndermemek nasılsa ... onlar beş yüz fil Bodhisattva ...-nın çevresinde geyikçi adamı”

(960) . . **neçük** taplas////////// anı eşidip kalmaşapadi il[ig] // ////////// inçe tip tidi U III 67 2.

“Nasıl kabul etse Onu duyup Kalmapaşadi Han ... şöyle dedi.”

2.1.26. *neçökin* / *neçükin* Soru Sözcüğü

EDPT 775b-776a’da bulunan *neçük* maddesi içerisinde yer alan sözcüğün, *ne* sözcüğünün üzerine nadir olarak kullanılan ve işlevi belirsiz olan -çük eki getirilmesiyle oluşan *neçük* sözünün araç durumu eki almış biçimi olduğundan söz edilmiştir. Yapıtta sözcüğün, nadir olarak kullanıldığı belirtilmiş; “nasıl?” anlamını karşıladığı söylenmiştir.

Erdal A *Grammar of Old Turkic*’te sözcüğün *neçük* biçiminin araç durumu eki almış biçimi olduğundan, Uygurcada “nasıl?” ve “niçin?” anlamlarını karşıladığından söz etmiştir (2004: 213).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	23	-	-	-	-

Sözcük, Uygur dönemi metinlerinden AY’de on yedi; HT’de bir; KP’de bir; KİP’te bir; Mayt. Vat.’ta bir; U’da iki kez kullanılmıştır.

Toplam: 23

2.1.26.1. *neçökin* / *neçükin* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.26.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (961) – (971) numaralı cümlelerde gerçek soru işlevli olarak “*neden, niçin?*” anlamı mektedir.

Yapı	<i>neçökin</i> / <i>neçükin</i> ...
	<i>neçökin</i> / <i>neçükin</i> ... +F-KE
Anlam	Neden, niçin?

(961) .. *neçökin* yine bar bolgay şarır tilegülük etler .. al altag üze kodarlar .. et'öz sünğük şarırların asıg tusu kılğalır üçün kamag tınl(ı)glarka .. nomlug et'öz erser .. kirtüdin kelmiş burkan titir .. bo titir burkanlar--ning çın kirtü et'özleri .. yme nomlayurlar .. monçulayu ok çın kirtü nomug tip tidi :: :: AY 33/7.

“Ölünün arta kalan eşyasını isteyen kişiler neden vardır? Yetenekleri ile hareket ederler, bedeninin kemik kalıntılarını başkalarının yararına kullanmak için. Öğretili beden ise doğru olandan gelmiş Burhan’dır. Burhanların doğru bedenleri budur. Yine öğretiyi yayarlar. Bunun gibi gerçek öğretiyi dedi.”

(962) :: olar *neçökin* antag titirler tip tiser :: inçe k(a)ltı alku burkanlaming 'eng'İlki b(e)lgürt--me et'özleri ürüg uzatı nom tilgenin evirip orun orun sayu kutrultaçı tınl(ı)glarka tıtagları iyin al altag kılı y(a)rılıkap asıg tusu kılmaklıg ulağı sapığı neçe--ke tegi üzülmemeki kesilmemek ol ürlüklüg mengü tip titir :: AY 61/2.

“Onlar neden öyle derler?” dersin, öyle ki bütün Burhanların ilk önce beliren vücutları din tekerleğini çevirerek her yerde kurtarılabilecek canlılara sebeplerine uygun olarak yeteneklerini gösterip yarar sağlamaklı bağı nereye kadar kırılmaması kesilmemesi (varsa o kadar) kesintisiz, ebedidir.”

(963) .. *neçökin* yine t(e)nğrim ol antag iki öngi yorıgda yorıdaçı tözünler oglı tözünler kıızı bo kamag tınl(ı)glarınğ kılmiş buyan edgü kılınçlarınga iyin ögir--geli bultukar .. AY 150/5.

“Efendim, yine neden o, öyle iki ayrı yolda yürüyen soylular oğlu, soylular kıızı, bütün bu canlıların işlemiş oldukları iyi davranışlarından dolayı sevinirler?”

(964) :: antag erip atı kötrülmüş t(e)nğrim siz yine *neçökin* ol bodı tıgme tuyunmak köngül üze alku nomlarınğ terinğde terinğ yörüglerin bilgeli uk--ğalı uduğuz erki t(e)nğrim tip ötünti:: AY 202/20.

“Öyle olup, ‘Adı yüce Tanrım, siz neden o Bodhi denen sezgiye dayanan gönül için bütün öğretileri, derinden derin yorumları bilmek, anlamak istersiniz?’ diye hürmetle sordu.”

(965) kükülürler kişi ara .. *neçökin* t(e)nğrim yalanguk--lar .. toğup yine kişi ara .. seçe yalanguzın bolurlar .. AY 549/6.

“... kişilerin arasında .. Tanrım neden insanlar doğduktan sonra insanlardan ayrılıp yalnız kalırlar?”

(966) artadı neng yme edlik--siz bolup ne erser asıgka tusuka kirmedi **neçökin** bökünki kün-te monı teg k(e)rgeklig işletgülik yunglaguluk orun tapıp bo montag yıdığ k(e)rgeksiz et--'özümün sidmiş kemişmiş ying yar teg titip ıdalap bo irinç y(a)rılıg aç bars--ka negülük umuğ ınağ bolmaz m(e)n tip monçulayu sakınıp içileri birle söz--leşgülik kizigin tizigin ertdürüp ol bars üze öngin öngin y(a)rılıkançuçı köngül turgurup irinçkediler tsuyurkadılar :: AY 612/3.

“Bozuldu, çürüdü. Tamamen faydasız olup hiçbir işe yaramadı. Neden bugün burası gibi gerekli işe yara bir yer bulup bu kadar gereksiz vücudumu Ying Yar (?) gibi bırakıp terk edip bu sefil ve aç parsa umut bağlayıp inanmıyorum?’ Böyle düşünerek kardeşleri ile sözleşerek sıra haline geçip o parsa bağışlayıcı bir gönülle bakıp merhamet ettiler.”

(967) :: ne ada erti atayım .. körklek(e)ye ögüküm .. ölmek emgek **neçökin** .. öngre kelip ertdürti .. sintide öngre ölmekig .. bulayın ay künk(e)yem .. körmeyin erti monı teg .. ulug açığ emgekig tip tidi .. AY 626/4.

“‘Tehlikenin adına ne diyeyim? Güzel yavruçum. Ölüm acısını neden bu kadar önce gelip götürdü. Senden önce ölümü ben bulayım, ayım, güneşim. Bunun gibi acıyı, sıkıntıyı görmeyeyim.’ dedi.”

(968) .. azrua--larnıñ eyesi kópda adruk titir siz .. küşüşümüz teginür t(e)nğrim bizni irinçkeñg .. tarķaru kiterü y(a)rılıkanğ ikerçgü sizik köñgölümüzni.. **neçökin** t(e)nğrim yal(a)nğuklar yirtinçüde turup |o|ķ .. ne uğurķa t(e)nğri tip .. atı bolur olarnıñg .. AY 548/16.

“‘Ezruaların sahibi hepsinden ayrıdır.’ dersiniz. İseteğimiz şudur ki Tanrım, bizi bağışlayın. İkirikli, şüphe dolu gönlümüzdeki (bu şüpheyi) giderin. Tanrım, insanlar nasıl dünyada yaşayıp da onlara ne zaman Tanrı diye ad verilir?’”

(969) yme yene **neçökin** .. bolur--lar t(e)ngrilerning erkliği .. monı monçulayu uğurın .. yirtinçü küzetçi t(e)nğriler .. ulug azrua t(e)ngrike :: montag yanglıg öt--üntiler .. t(e)ngriler erkliği ulug azma .. t(e)ngrini inçip ol üdün tört m(a)haranç t(e)ngrilerke .. ötrü inçe tip sözledi .. AY 549/11.

“Yine bunun gibi zamanı dünyayı koruyucu Tanrılar, nasıl Tanrıların güçlüsü olurlar?’ diye Yüce Ezrua’ya sordular. Tanrı sonra o dört Maharanç Tanrılara şöyle söyledi (...)

(970) . . takı yime alķınçsız kögüzlüg bodisvt teñgri burķanķa inçe tip ötüg ötünti teñgri bu ķuanşı im pusar **neçükin** ne alın çevişin bu çambudvip yir suvda yoriyur tınlıglarķa asıg tusu ķılur nom nomlayur alı çevişi neteg erki . . KİP 98.

“Yine tükenmez gönüllü Bodhisattva Tanrı Burhan’a şöyle (bir) soru sordu: ‘Tanrım, bu Kuanşı im pusar nasıl ve ne gibi usûl ve çarelere başvurarak bu Jambudvipa (adlı) dünyada yaşayan canlılara fayda sağlar, dini öğretirken başvurduğu usûl ve çareler nedir acaba?’”

(971) (...) anta ötrü atlıg yüzlüg-ke inçe tēp ayıttı **neçükin** ağı barım kızğansar üküş bulur. KP XII-6.

“Bundan sonra unvanlı ve önemli kişilere şu soruyu sordu: ‘İnsan zenginlik, mal mülk kazanmak isterse çoğunu nasıl, ne yolla elde eder? (her nasıl kazansa çok olur)’”

§ 2.1.26.1.B. Sözcük, aşağıda yer alan (972) – (978) numaralı cümlelerde şartlı birleşik cümle içerisinde yer alarak cümleye “*her nasıl...-sA*” anlamı vermiştir.

Yapı	<i>neçökin / neçükin...</i>
	neçökin / neçükin...+F-KE
Anlam	her nasıl...-sA

(972) :: ötrü olar maŋga inçe tip tidiler :: ay ere s(e)n birök kim ol s(e)n ölürgüçi tınl(ı)ğlar üçün ökünç köŋgöl öritip **neçökin** erser köŋgölünğın süzük kirtinçününğ [umuğı ınağı tükel bilge] t(e)ngrisi [burkan nomlamış] altun-öŋlög-[y(a)ruk-yaltrıklıg]--kopda-kötrülmiş-nom-iligi atl(ı)g nom bitigig tükel bü[tün] bititgüke küsüş öritgeli usar s(e)n bo emgekiŋğdin ozğalı kıtrul--ğalı uğay ertiŋğ tip tidiler :: AY 10/22.

“Sonra onlar bana şöyle dedi: ‘Ey er, sen o öldürücü canlılar için nasıl merhametli bir gönül beslediysen onun gibi doğru gönlünün umudu ve inancı olan eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan’ın öğretisi olarak sunduğu altın renkli, parlak, aydınlık, bütünüyle yüceltilmiş öğretiler hanı adlı öğretisi kitabını tümüyle yazdırdığında ona karşı heves besleseydin, bu acıdan, sıkıntından kurtulacaktın.’ dediler.”

(973) .. eşidü y(a)rılıkasun içime kim mening bo et’özümün isirkegüm idi kelmez :: tek bizinge **neçökin** erser amraklartın adıngulug emgek bolmasun erti tip korkar m(e)n tip .. bo savıg eşi--dip üçünçi m(a)has(a)tvı tigin iki içileringe ötrü inçe tip ötünti .. bo erser <ıduk> arjılar .. turguluk orun ol mening idi korkınçım ayınçım yok .. AY 609/2.

“‘Ağabeyim duyarak konuşsun ki benim bu vücudumu koruma isteğim pek yoktur. Yalnızca bize (ne olursa olsun) sevdiklerimizden (onların ayrılığından) başka sıkıntımız olmasın’, diye korkuyorm. Bu sözleri duyan üçüncü Mahasatvi Prens miki kardeşine şöyle dedi: Kutsal ırşılar bu ise yaşanacak yer odur. Benim çok fazla korkum yok.’”

(974) ötrü m(a)has(a)tvı tigin y(i)ti kınıg tölükde turup ulug bedük küsüşke inip ulug y(a)rılıkan--çuçı köŋgöl turgurup köŋgölün köğüz--in yakçırtıp ol iki içilerin köŋgöl--kerip **neçökin** erser tuysar onğarsar ötrü ürküp belinğlep tıdıg ada kılıp küsemiş küsüşümin kıanturmagay tip bugünüp (...) AY 615/10.

(975) .. **neçökin** yine birkerü .. birlek(e)ye ünüp üçüğü negülük titding özünğın .. bizni birle barmadın

.. ögümüz kangımız bizinge .. utru körüp ayıtsar .. biz ikegii negü tip ötünelim sözlelim .. ol yig bolgay üçegü .. birlek(e)ye ölser biz .. neng bizinge k(e)rgeksiz .. bo et'özümüz tirigi tip :: AY 620/1.

“Nasıl birlikte çıkıp da bizimle birlikte gelmedin? Neden kendine zarar verdin? Annemiz, babamız bizi görüp (seni) sorsalar ikimiz ne cevap vereceğiz? Üçümüz birlikte ölsek daha iyi olacak. Bu bedenin yaşamasının bize hiç gereği yok.’ dediler.”

(976) :: amtı monta ol tiginning .. ölügi tirigi neteg ol.. bar mu idi bilteçi .. barmış yir-in adırtlıg b(e)lgülüğ .. **neçökin** erser katıgılanıp .. körkitingler bizinge .. tarka-ru kiterü biringler .. busuşumuznı köngül--tin .. kamag kişiler bir yanglıg .. söz--lediler aydılar :: bodıs(a)t(a)v tigin kaçan ok .. ölyük ol tip tidiler .. AY 635/13.

“Şimdi bu prensin ölüsü ya da dirisi her neyse bilen var mı, gittiği yeri kesin olarak bilen? Her nasılsa (buna) katlanıp bize gösterin, gönlümüzden acıyı gidererek (onu) bize verin. Herkes böyle söyledi: ‘Bodhisattva Prens ne zaman ölmüş?’”

(977) amrak oğlan-larım edgü ki-a barınglar ked köngül tegürüp tilengler isteğler : : **neçükin** bolsar siz-ler yana yanıp k[e]lip manğa işitdürüngler mn yme barıp yükün-eyin anğar tip tidi U I 6-6.

“Sevgili oğullarım, gidin, gönlünüzü ona ulaştırıp isteyin. Sonuç her nasıl olursa bana yeniden gelip söyleyin. Ben de gidip ona secde edeyim.’ dedi.”

(978) : : inçip ol moğoc-lar **neçükin** vrişlim-tin önüp bardı-lar erser ol yultuz yme olar-nı birle barır erdi : : U I 6-9.

“O büyücüler Jerusalem’den nasıl çıktılarsa o yıldız da öylece onları takip ediyordu.”

§ 2.1.26.1.C. Sözcük, aşağıdaki (979) – (982) numaralı tanıklarda, cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştırarak anlatımı kuvvetlendirme amacıyla kullanılmıştır. Aşağıdaki cümlelerin tümünde cümle geniş zaman ya da gelecek zaman kiplidir.

Yapı	neçökin/neçükin...
	neçökin/neçükin...+F-KE
Anlam	Nasıl!

(979) .. ögükk(e)yem çak sini .. tegür--teçi monı teg .. busuş kadgu emgek--ke .. katıg v(a)jır ermez mu .. kim mening bo yürekim .. yarılıp bükşilip barmadın ... **neçökin** turur monı teg .. tülümde m(e)n b(e)lgülüğ .. körtüm erti bo b(e)lgüg .. iki imigim birkerü .. töpüre bıçılur tüşedim .. azıg tişim koğrulup .. tüşüp kelir boltı erti :: AY 627/1.

“Kim acaba sevgili yavrumu öldüren, bunca kaygıya, sıkıntıya neden olan? Benim bu yüreğim böyle bir acıya yarılıp bükülmeden dayandığına göre sert bir elmas değil midir? Böyle nasıl durur? Ben

rüyamda görmüştüm iki göğsümün ikiye ayrıldığını, azı dişimin koparak düştüğünü rüyamda gördüm.”

(980) üstün t(e)ngrining altın yalangukning bahşisi bolup tükel bilge biligke tegip .. inçip **neçökin** umagay m(e)n birer birer tınl(ı)glar üçün üküş kalplar ertginçe tamuda azu yme adın orunlarta olarnı üçün emgek emgenip togmak ölmek sansar--tın nızvanılar tegzinçdin ozgur--galı kutgargalı tip y(a)rılıkadı:: AY 628/16.

“Üstte Tanrının altta insanın ustası olup eksiksiz bilgiye erişip nasıl her vbir canlı için çok uzun süre cehenneme katlanmayayım ya da yine başka yerlerde onlar için sıkıntılara katlanıp doğmak, ölmek gibi samsaradan, ihtiraslardan nasıl kurtarmayayım?’ dedi.”

(981) bo muntag törlüg amraqtın adralmak açığ emgek kıntaran b(e)lgürdi erki-i .. bo muntag iring y(a)rlağ ağız yarlıg yaşlıg **neçökin** kıdup barır siz .. M.Vat. 2.06

“Bu kadar çok sevdiklerimden ayrılmak acısı şimdi nereden çıktı? Böyle sefil, fakir, yardıma muhtaç yaşlıyı nasıl bırakıp da gidiyorsunuz?”

(982) (.) samtso açari söz-ledi (.) bu iki han-larığ mn . /m/s-dinberü ıdı körmışim yok . **neçükin** bulğay mn bular-dın bu muntag uluğ açığ ayağ-ıg tip tidi . HT I 71.

“Tripitaka Ustası, bu iki hanı ...-dan beri hiç görmedim. Böyle yüce, saygıdeğer kişiyi ben nasıl bulacağım?’ dedi.”

2.1.26.2. Sözcük Türü Olarak **neçökin** / **neçükin** Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede zarf ve isim görevinde kullanılmıştır.

2.1.26.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan **neçökin** / **neçükin** Soru Sözcüğü

neçökin / **neçükin** soru sözcüğü, yukarıda yer alan (961) – (970) ve (974) – (982) numaralı cümlelerin tümünde zarf olarak kullanılmıştır.

AY 33/7, 61/2, 150/5, 202/20, 548/16, 549/6, 549/11, 558/10, 612/3, 620/1, 626/4, 627/1, 628/16, 635/13; HT I 71; KP XII-6, KİP 98; M 2.06, U I 6-6, 6-9.

2.1.26.2.2. İsim Görevinde Kullanılan **neçökin** / **neçükin** Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda yer alan ve aşağıda yerleri gösterilen (971) – (973) numaralı tanıklarda **neçökin** erser yapısı içerisinde isim olarak kullanılmıştır.

AY 10/22, 609/2, 615/10 ve 635/13.

2.1.26.3. Cümle Ögesi Olarak *neçökin* / *neçükin* Soru Sözcüğü

Sözcük, tür olarak zarf görevinde bulunduğu cümlede zarf tümleci; isim olarak bulunduğu da yüklem parçası konumundadır.

2.1.26.3.1. Zarf Tümleci Olarak *neçökin* / *neçükin* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede zarf olarak görev aldığı, yukarıda da belirtilen (961) – (970) ve (974) – (982) numaralı cümlelerde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

AY 33/7, 61/2, 150/5, 202/20, 548/16, 549/6, 549/11, 558/10, 609/2, 612/3, 615/10, 620/1, 626/4, 627/1, 628/16, 635/13; **HT I** 71; **KP** XII-6, **KİP** 98; **M** 2.06, **U I** 6-6, 6-9.

2.1.26.3.2. Yüklem İçerisinde Yer Alan *neçökin* / *neçükin* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri belirtilen, yukarıdaki (971) – (973) numaralı cümlelerde yüklem grubu içerisinde yer almıştır.

AY 10/22, 609/2, 615/10, 635/13.

2.1.27. *negü* Soru Sözcüğü

UTS 91’de sözcük için verilen karşılık “nasıl, niçin”dir.

Temir, *ne-gü* biçiminde açıkladığı sözcüğün “ne için, nasıl” anlamlarını karşıladığını aynı zamanda sözcüğün ilgi cümlelerinde özne görevi üstlendiğini belirtmiştir (1956: 258, 83).

DTS 357b’de yer alan sözcüğün “nasıl, ne suretle; ne; neden, niçin” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir.

EDPT 776b-77a’daki *negü* sözünün *ne* soru zamirinden türediği ve *negülük* ile aynı anlamı taşıdığı belirtilmiştir.

Türk Dilinde Edatlar’da, “nasıl, niçin” anlamı verilen soru sözcüğünün yapısının *ne+gü* biçiminde olduğu açıklanmıştır (Hacıeminoğlu 1992: 280).

A Grammar of Old Turkic’te, *ne* sözcüğünün çoğulu olarak görüldüğü bildirilen

sözcüğün *ne* zamiri ile, üzerine getirilen birliktelik eki *+(A)gU* ekinden oluştuğu bildirilerek kullanımı için örnekler verilmiştir (Erdal 2004: 211).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	17	1	-	-	417

negü soru sözcüğü, AY’de sekiz; IS’de üç; Jin’.’de üç; M’de iki ve Üİ’de bir; Yos.’ta bir; KB’de dört yüz on yedi; DLT’de bir kez saptanmıştır.

Toplam: 37

2.1.27.1. *negü* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.27.1.A. Sözcük, saptanan cümlelerde daha çok “*ne?*” anlamında gerçek sorular yapmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kullanımı ne soru sözcüğü gibidir. Hatta kimi zaman (987) ve (988) numaralı cümlelerde olduğu gibi, *ne negü* biçiminde ikileme olarak da bu iki sözcüğü görmek mümkündür. *Negü* soru sözcüğü, aşağıda yer alan (983) – (1004) numaralı tanıklarda bu işlevde kullanılmıştır.

Yapı	<i>negü...</i>
	<i>negü</i> +F-KE
Anlam	<i>ne?</i>

(983) : : tözinler oğlıya p(a)ramıt timek savnıñ yörügi **negü** bolur tip tiser . . k(a)ltı yig adruk asıglarığ
bışrunmak öğretinmek p(a)ramıt timek savnıñ yörügi erür : : AY 309/16.

“Ey asil oğlu, ‘kusursuzluk sözünün yorumu nedir?’ dersin öyle ki daha iyi başka yararları öğrenmek, öğretmek kursuzluk sözünün anlamıdır.”

(984) .. anta taķı avantlarınñ tıltağlar-nıñ işi ködügi **negü** erür : : AY 374/21.

“Nedenlerin işi (işlevi) nedir?”

(985) .. kaçan m(e)n kelser m(e)n öz <et’öz> körkümin körkutip bo dar(a)nı sözledeçi kişiğe ya
tözünüm sañga **negü** k(e)rgek tip ayıtğay m(e)n .. AY 544/22.

“Ben geldiğimde güzelliğimi göstererek, öğretiyi dile getiren kişiye ‘Ey asilim, sana ne gerek?’ diye soracağım.”

(986) .. ötrü anand toyınka açğıl .. içinte **negü** bar körgil tip y(a)rl[ıkadı]AY 606a/8.

“‘Rahip Ananda’ya anlat ve içinde ne olduğunu gör.’ diye buyurdu.”

(987) :: bo savıg eşidip m(a)has(a)tvı tigin ötrü içisi tiginke bo bars **negü** yiyür uzatıkı aşı **negü** ol tip ayıtdı .. AY 610/11.

“Bu sözleri işiterek Mahasvati Prens, kardeşi prense, ‘Bu pars ne yiyor? Ömrünü sürdürmesini sağlayan yiyecek nedir?’ diye sordu.”

(988) ögke kañgka <artukrak> sevitmiş erting kadaşa .. neçökin yine birkerü .. birlek(e)ye ünüp üçüğü

negülük titding özüñgin .. bizni birle barmadın .. ögümüz kañgımız biziñge .. utru körüp ayıtsar ..

biz ikegü **negü** tip ötünelim sözlelim .. ol yig bolğay üçegü .. birlek(e)ye ölser biz .. neñg biziñge

k(e)rgeksiz .. bo et’özümüz tirigi tip :: AY 620/5.

“‘Anneye, babaya, kardeşe kendini fazlasıyla sevdirmiştin. Nasıl birlikte çıkıp da bizimle birlikte gelmedin? Neden kendine zarar verdin? Annemiz, babamız bizi görüp (seni) sorsalar ikimiz ne cevap vereceğiz? Üçümüz birlikte ölsek daha iyi olacak. Bu bedenin yaşamasının bize hiç gereği yok.’ dediler.”

(989) .. ne odunu birle ök anta karkınçlığın busuş--luğın inçe tip tidi .. **negü** erki amtı tıltağı .. yağız yir monçulayı tepreyür .. ögüz--ler köller yayılıp .. ı ığaçlar ırğalır .. AY 621/3.

“Sonra uyanarak, korku ve kaygıyla şöyle dedi: ‘Kara toprağın böyle sallanıp ırmakların, göllerin sallanıp, ağaçların asılı kamasının nedeni nedir ki?’”

(990) ötrü bodisvt inçe sakınur ol tutyak nızvanı yime **negüde** (ö)tgürü belgürer onğalı köñgülte

(sak)ınıp adara ukar az kılınç tıl--tağinta tutyak nızvanı belgülüg bolur M 41-31.

“Bunun üzerine Bodhisattva şöyle düşünür : ‘Bu varlığa bağlanma ihtirası da hangi sebepten dolayı ortaya çıkar? İyice düşünerek anlar ki hırs ve arzu sebebiyle varlığa bağlanma ihtirası ortaya çıkar.’”

(991) /// miş evdin barqtın ön(üp) dıntar tip bu muntağ tamuluğ emgekliglerde ozmasar kurtulma--sar nızvanılarda yavlağ takı **negü** bolğay ... M 111-11.

“...evden çıkmış rahip diye bunca cehennemlik ızdıraplardan kurtulmasa ihtiraslardan daha kötüsü ne olur (daha kötüsü olamaz ki!).”

(992) sañga (?) bo çağşı içinte **negü** bar körgil IS 14.

“Bu kitap içinde senin için ne olduğunu gör!”

(993) adın kiři-ke ağır ayağ alğū **negü** kesik ol IS 359.

“Saygı duyulacak hürmetli kişi karşısındaki, bu cesaret nedir?”

(994) burhan kutı-nıñ tıtağında bolğuluğı bolğuluğı **negü** bolzun : / Jin’194.

“Burhan kutı sayesinde elde edeceği nedir?”

(995) kaçan birök yoğatdırsar b/...-lanmağ sağınc-ıg : / tegimlig ... teggeli nom hanı-nıñ uğış-ın //

kirtüdin kelmiş-ler-niñ **negü**... kayudın erser kelmek : / bışrunmağ (...?) tıtağ-ta kaç k(a)lp

ödün edgü.../ tarğargalı kitergeli usar-lar m(e)n-li kişi-li körüm-üg : / ançada timin ötkürürler

kirtü töz-nüñ taplağın : / Jin’ 266.

“Yok ettiği zaman ...-lanma düşüncesini, doğruluktan gelmişlerin geldiği yer ne... neresi ise öğretti hanının nesline erişebilmek için öğrenmek sayesinde çok uzun süre iyi ... insanlı görmeyi gidermeyi ve yok etmeyi düşünse hemen gerçek özün içeriğini anlatırlar.”

(996) ilkidin berü ök yapşinguluksuz nom ol / uçmağ-lı barmağ-lı ikigü-ni yumt/... bir teg kitergü ol :

: // yırtınçü-li çoğ kıçmıglı **negü** bir : tüşin-li tıtağın-lı ... ermez Jin’ 278.

“Eskiden beri bağımsız öğretidir. Ölümlü, gidimli ikisini ... giderecektir. Dünyalı, atomlu, ne .. karşılıklı sebepli ... değildir.”

(997) . . **ne** negü as-lıg-lar . . ögüg köñgöl-üg hundaçı-lar . . U II 66 40.

“ne tür yiyecekler .. aklı gönlü gasp ediciler?...”

(998) . . birök öziñge gılmağū teg **ne** negü iş işlegeli oğrasar ol oğurda muntağ tül tüşeyük mn tip

sözleyür erdi . . U III 54 13.

“Eğer kendin yapmayacağın ne kadar iş yapmaya gayret etseni o zaman böyle rüya göreceğim.’ derdi.”

(999) bilig ma’nisi bil **negü** tir bilig / bilig bilse yırar erde ig KB 156.

“Bilginin anlamını bil, bak bilgi ne der: bilgiyi bilen kişiden hastalık uzaklaşır.”

(1000) bu tört neñg azın azka turma negü / büğü sözlemiş söz eşitgü ögü KB 306.

“Hakimler ne söylemişse, onların sözünü dinle, düşün ve bu dört şeyin azını az görme.”

(1001) yana ma ayıttı tilekiñg ne ol / **negü** iş kılr sen kerekiñg ne ol KB 525.

“Yine, ‘Dileğin nedir, ne iş yaparsın, neye ihtiyacın var?’ diye sordu.”

(1002) **negü** ol tiriglik **negü** ol ölüm / kayudın kelir men kayuğa yolum KB 1135.

“Yaşam nedir, ölüm nedir; nereden geliyorum ve nereye gidiyorum?”

(1003)**negü** söz yorıdı ne boldı işiñg / tilekiñg ne boldı kelürmü işiñg KB 3843.

“Neler konuştunuz, arzu edilen iş ne oldu; arkadaşın geliyor mu?”

(1004)nelük al boğunuğ kızıl meñgziñgi / **negü** birdi dünya sañga öz öñgi KB 6229.

“Kırmızı yüzün neden bugün solmuş? Dünya başka ne endişeler verdi?”

§ 2.1.27.1.B. Sözcük, aşağıda yer alan (1005) – (1010) numaralı cümlelerde çoğu zaman şartlı yapılarla kullanıldığında “*her ne*” anlamı verir. Ancak bu anlam (1008) numaralı örnekteki gibi kimi zaman şart yapısı olmaksızın da sağlanabilir.

Yapı	<i>negü...</i>
	negü+F-KE
Anlam	Her ne

(1005)monta basa **negü** küşüşi erser kıt kıolunup buyanın burkıan kıtuñga evirip dorma sisini üntürmişde tört m(a)haranç t(e)ñgri-lerig tirini kıuvrağı birle öz öz lırsu (?) körkleriñge azu bayanlar-ıñga siñmişlerin sakıñıp : : AY 29/19.

“Bundan sonra kut dileyerek Burhan kutu sayesinde gdorma sisyi çıkardığında dört Maharanc Tanrı’nın cemaati ile öz lırsu güzelliğine ve iyiliğine sindiğini düşünerek ...”

(1006)**negü** ekse yirke yana ol önür / **negü** birse evre anı ok alır KB 1394.

“Yere ne ekilirse yine o biter, ne verilirse karşılığında aynı şey alınır.”

(1007)köñgüllüg kerek keç unıtmasa söz / **negü** söz eşitse kıatıg tutsa söz KB 2662.

“O kuvvetli bir hafızaya sahip olmalı ve sözü unutmamalı; ne gibi söz duyarsa duysun onu sıkı tutmalıdır.”

(1008)taķı ma **negü** söz yorımış alın / kıadaşım eşitti ötüñgey tilin KB 3810.

“Başka her ne söz ve çare konuşulmuş ise, onları da kardeşim duydu ve size arz edecektir.”

(1009)olarķa kıatılğıl keliş hem barış / **negü** kıolsa birgil alış hem biriş KB 4421.

“Onlara katıl, git ve onlar da sana gelsin. Ne isterlerse ver, alışverişte bulun.”

(1010)**negü** ektim erse anı orğı aķır / **negü** ordum erse anın söz süçittim KB 6556.

“Ne ekdim ise, sonunda onu biçtim. Ne biçtim ise ondan zevk aldım.”

§ 2.1.27.1.C. Sözcük, (1011) – (1016) numaralı kullanımlarında, cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştıran kuvvetlendirme işlevine sahiptir.

Yapı	<i>negü...</i>
	negü+F-KE
Anlam	Ne!

(1011)adı köçürilmiş tegüçi atı bağsar alko bodun buķun anıñ *negüsinñe* bolup süzülür IS 188.

“Adı yüce denen (kişinin) adı batsa, bütün halk onun nesine bakıp da arınacak?”

(1012)negü bar ajunda aňgar hilesiz / *negü* hile bar kim aňgar çaresiz KB 1182.

“Dünyada ne varki, ona karşı tedbir bulunmasın; ne tedbir var ki ona karşı bir çare bulunmasın.”

(1013)saranlıkta mña *negü* bar açın / tirer neñg yiyümez ķalır neñg kiçin KB 1672.

“Hasislikten daha kötü ne var, hasis toplan, yiyemez ve malı arkada kalır.”

(1014)uķuşşuz kişi ol yimişsiz yıgaç / yimişsiz yıgaçı *negü* kılşun aç KB 2455.

“Akılsız adam, meyvesiz ağaç gibidir. Aç insan, meyvesiz ağacı ne yapsın?”

(1015)yana aydı ögdülmiş ilig ķutı / ajunda *negü* bar aňga yok otı KB 3875.

“Öğdülmiş cevap verdi: ‘Ey devletli hükümdar, dünyada çaresi olmayan ne var ki?’

(1016)yigitlikni ığtım ķarılıkķa tegdim / yana yanğıl emdi *negü* söz tağıttım KB 6557.

“Gençliğimi elden çıkardım, yaşlılığa geldim. Sözü niye dağıttım, yine dönelim.”

§ 2.1.27.1.D. *negü* soru sözcüğü, aşağıdaki cümlelerde “neden?” anlamında gerçek sorular yapmıştır.

Yapı	<i>negü...</i>
	negü...+F-KE
Anlam	neden?

(1017)*negü* ķađđu vaķtı turur ay oğul / maňga ay bileyin ay kılķı amul KB 6234.

“Ey oğul neden kaygı zamanıdır? Ey sakın yaratılışlı bana söyle bunu ben de bileyim.”

(1018)nelük artadı halk **negü** öngdi ƙoƙtı / ƙayu öđke tuštum ya ƙayda turayı KB 6588.

“Halk neden bozuldu, neden iyi adetleri bıraktı? Hangi zamana rastladım, ben şimdi nereye gideyim?”

§ 2.1.27.1.E. Sözcük, aşağıda (1019) numaralı KB’den alınan tek örnekte “*nasıl?*” karşılığında gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır.

Yapı	<i>negü...</i>
	negü...+F-KE
Anlam	nasıl?

(1019)**negü** yük kötördüng köngülke bu kün / nişanın körür men alında tügün KB 6228.

“Gönlüne bugün nasıl birt dert yüklendin? Ben bunun izlerini alındaki düğümde hemen farkettim.”

2.1.27.2. Sözcük Türü Olarak *negü* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede zamir ve zarf olarak görev alabilmektedir.

2.1.27.2.1. Zamir Görevinde Kullanılan *negü* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri belirtilen, yukarıdaki (983) – (1016) numaralı cümlelerde zamir görevinde kullanılmıştır.

AY 29/19, 309/16, 374/21, 544/22, 606a/8, 610/11, 620/5, 621/3; **M** 41-31, 111-11; **IS** 14, 359, 188; **Jin**’194, 266, 278; **KB** 156, 306, 525, 1135, 1182, 1394, 1672, 2455, 2662, 3810, 3843, 3875, 4421, 6556, 6557.

2.1.27.2.2. Zarf Görevinde Kullanılan *negü* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri belirtilen (1017) – (1019) numaralı cümlelerde zarf görevinde kullanılmıştır.

KB 6228, 6234, 6588.

2.1.27.3. Cümle Ögesi Olarak *negü* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda verilen örneklerde yüklem içerisinde yer aldığı gibi, özne, sözde özne, nesne ve zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

2.1.27.3.1. Yüklem İçerisinde Yer Alan *negü* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri belirtilen cümlelerde yüklem içerisinde yer almıştır.

AY 29/19, 309/16, 374/21, 610/11, 621/3; **M** 111-11; **Jin'**. 266, 278; **KB** 1135, 2455.

2.1.27.3.2. Özne Olarak *negü* Soru Sözcüğü

AY 544/22; **IS** 14,359; **KB** 1182, 1672, 3810, 3843, 3875, 4421.

2.1.27.3.3. Zarf Tümleci İçerisinde Yer Alan *negü* Soru Sözcüğü

AY 620/5; **M** 41-31; **IS** 188; **KB** 6228, 6234, 6588.

2.1.27.3.4. Nesne Olarak *negü* Soru Sözcüğü

KB 156, 306, 525, 6556, 6557.

2.1.27.3.5. Sözde Özne Olarak *negü* Soru Sözcüğü

KB 1394, 2662.

2.1.28. *negük* / *negök* Soru Sözcüğü

Sözcüğün yapısına, kökenine ve kullanımına ilişkin açıklama DTS'de, EDPT'de yer almazken *A Grammar of Old Turkic*'te *negük* sözcüğünün *negü* üzerine gelen kuvvetlendirme ögesinin kalıplaşması sonucu olduğu bildirilmiştir (Erdal 2004: 211).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
--------------------------------	---------------------------	---------------------------------	------------------------------	-------------------------------	------------------------------------

-	2	-	-	-	-
---	---	---	---	---	---

negük soru sözcüğü, Budist Uygur metinlerinden AY’de iki kez kullanılmıştır.

Toplam: 2

2.1.28.1. *negök* / *negük* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.28.1.A. Sözcük, aşağıdaki (1020) numaralı tanıkta gerçek soru işlevli olarak “*ne?*” anlamındadır.

Yapı	<i>negök</i> / <i>negük...</i>
	<i>negök</i> / <i>negük</i> ...+F-KE
Anlam	<i>ne?</i>

(1020) kayu b(e)lgüke atқанmamaқ erser ol чıңju tigme ertüğteg kirtü töz ol oқ erür . . kayu ertüğteg kirtü töz erser . . öme-mek yme ol oқ erür . . **negök** ömez-ler tip tiser : : қ(a)ltı barıg yoқuғ <arıglıg> ömezler . . tüplügüg tüpsüzüg ömez-ler . . AY 291/19.

“Herhangi bir belirtiye bağlanmamak ise gerçek (çınju) denen (şeyle) birlikte (olan) doğru özdür. Bu öz her ne ile birlikteyse düşünmemek de odur. ‘Neyi düşünmezler?’ dersin, varı, yoku, temizliğı düşünmezler. Esas olanı ve olmayanı düşünmezler.”

§ 2.1.28.1.B. Şartlı yapı içerisinde yer aldığı (1021) numaralı tek örnekte “*her ne*” anlamı kazanmıştır.

Yapı	<i>negök</i> / <i>negük...-sA(r)</i>
	<i>negök</i> / <i>negük</i> ...+F-KE+F-KE
Anlam	Her ne

(1021). . қ(a)ltı yalañguz kirtü töz üze **negök** erser yme neñg idi tüz atқанmadın сақınmadın іңсін ermek erür . . AY 267/8.

“Yalnız gerçek öz üzerine ne varsa, doğruya hiç bağlanmadan, (onu) düşünmeden öylece ulaşmaktır.”

2.1.28.2. Sözcük Türü Olarak *negök* / *negük* Soru Sözcüğü

Sözcük, eldeki tüm örneklerde *ne* zamiri gibi kullanılmıştır.

2.1.28.3. Cümle Ögesi Olarak *negök* / *negük* Soru Sözcüğü

negök / *negük* soru sözcüğü AY'deki iki tanıkta nesne ve yüklem parçası olmak üzere iki farklı görev üstlenmiştir.

2.1.28.3.1. Nesne Olarak Kullanılan *negök* / *negük* Soru Sözcüğü

Sözcük, (1020) numarayla gösterilen AY 291/19'daki cümlede belirtisiz nesne görevindedir.

2.1.28.3.2. Yüklem İçerisinde Yer Alan *negök* / *negük* Soru Sözcüğü

AY 267/8'de yer alan (1021) numaralı cümlede, *negök* / *negük* soru sözcüğü yüklem içerisinde görev almıştır.

2.1.29. *negüke* Soru Sözcüğü

negü soru sözcüğü üzerine *+ke* yönelme durumu ekinin getirilmesiyle oluşan *negüke* soru sözcüğü, *ne* soru zamiri üzerine *+ke* yönelme durumu ekinin getirilmesiyle oluşan *neke* sözü gibi “*neden, niçin?*” anlamını taşıyan bir sözcüktür. Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde çok nadir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	1	-	-	-	2

negüke soru sözcüğü yalnız UT'de bir kez ve AH'de iki saptanmıştır.

Toplam: 3

2.1.29.1. *negüke* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, (1022) numarada yer alan eldeki tek tanıkta “*neden, niçin?*” karşılığında kullanılmıştır.

Yapı	<i>negüke...</i>
	negüke+F-KE
Anlam	Neden, niçin?

(1022) takı *negüke* azlanmaksız yapşınmaksız bolzunlar , , , UT 1362.

“ve niçin, cimrilik etmeyen, bağlanmayan olsunlar?”

2.1.29.2. Sözcük Türü Olarak *negüke* Soru Sözcüğü

Sözcük, eldeki tek tanıkta zarf görevindedir.

2.1.29.3. Cümle Ögesi Olarak *negüke* Soru Sözcüğü

negüke soru sözcüğü, zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

2.1.30. *negül* Soru Sözcüğü

Sözcük, EDPT 776b-777a’daki *negü* maddesinde yer almıştır. Burada sözcüğün *negü ol* biçiminden büzülmeyle bu biçimi aldığı bildirilmiştir.

Erdal, *A Grammar of Old Turkic*’te *negül* sözcüğünün *negü ol* biçiminden hece erimesi sonucu bu biçimi aldığından ve sözcüğün *ne* ile aynı anlamı karşıladığından söz eder (2004: 127).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	10	-	-	-	-

Sözcük, BT 13’te bir; HT (ve Hüen.Tug.)’de dokuz kez saptanmıştır.

Toplam: 10

2.1.30.1. *negül* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.30.1.A. *negül* soru sözcüğü, aşağıda yer alan (1023) – (1027) numaralı tanıklarda “*neden, niçin?*” karşılığında gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır. Bu kullanımlardan (1023) – (1025)’te yer alan üç cümle olumsuz soru cümlesidir. Ancak, bu tesadüfi bir durumdur. Sözcük, anlam özellikleri açısından olumlu ya da olumsuz bir fiil gerektirmemektedir.

Yapı	<i>negül...</i>
	<i>negül...</i> +F-KE
Anlam	Neden, niçin?

(1023)şila aditi ilig söz-ledi : *negül* munta kelmedi tip : Tug.Hüen V 4-18.

“Şila Aditi, ‘Neden buraya gelmedi?’ dedi.”

(1024)... alķayı tükedip : samtso aç/ari/ķa inķa tip tidi: m(e)n tit/sisi/ şila aditi : öñgre samtso açariğ

ötünüp : okıp *negül* kelmedi erdi : samtso açari k/iginç/ birdi (...) Tug.Hüen. V 6-18.

“Övgüsünü tamamlayarak Tripitaka Ustası’na, ‘Ben öğrenci Şila Aditi daha önce de Tripitaka Ustası’nı ricayla çağırıştım. Neden gelmedi acaba?’ Tripitaka Ustası cevap verdi: (...)”

(1025)ikinti ay yiti yañı ki toñguz künke yuy ķuş yañlığ karşı-ta ħan birle körüşdi : körüştkd/e/ ħan

samtso açari-ķa utru önti uluğ ağır ayağ ķ/ılu?/ samtso açariğ olğurtdı /olğuru/ tükemiş-de kin

ħan inçe tip tidi : samtso açari-i enetkek-ke barmış-ta *negül*/ biz-inġe uķıtmadı tip samtso açari

ötünti (...) Tug.Hüen. VI 8-13.

“İkinci ay, domuz gününde kuş yuvasına benzeyen saraysa han ile görüşti. Burada han Tripitaka Ustası’nı karşıladı, büyük saygı ve hürmetle oturttu ve sonra ‘Tripitaka Ustası Hint topraklarına geldiğinde neden bize anlatmadı?’ dedi. Tripitaka Ustası, saygıyla konuştu: (...)”

(1026)ķorkunç ıraķ enetkek ilinġe amtıķı yoriğ erser ķantu tapmış teg ... birleki yoriğ ol : munġar

negül /ta/lķañgu (?) tip tidi : Tug.Hüen. VI 15-15.

“Çok uzak Hint ülkesine şimdiki yolu kantu (?) bulmuş gibi, birlikte olduğu yol odur. Buna neden uzatacak (?) dedi?.”

(1027)[*negül*] ol lütsai beg özi[ninġ] t[e]ñġl(e)yü bilmemek üze bo sıçġan-lı örımçik-li-te adırtı

negül taķı yme eşidilür uluğ ünin sav sözläġüçi-ler uluğ tılañgur- -maķ-ta tıdıltı tēp yertinçü-lüg

taş suksu sav-ıg azk(i)y-a bilmeki üz--e ötrü sözleser teriñg nomuğ biltim tēp **negül** öñgisi
sıçğan--k(i)y-a eşiç so-a üye ağıtınıp sumer tağ-ka ağıtınmağ alp ermez ermiş tēmek-de örimçik- -
k(i)y-e azğan tiken-deki tor-k(i)y--a-g körmek üye t(e)ñgri yer--int(e)ki uluğ tutroğ körtüm tēp
tēmek-te öñgisi HT VIII 387, 395, 398.

§ 2.1.30.1.B. Sözcük, aşağıda (1028) – (1030) numarayla gösterilen cümlelerde *ne* ve *negü* sözü gibi, “*ne?*” karşılığında gerçek sorular yapmıştır.

Yapı	negül...
	negül...+F-KE
Anlam	ne?

(1028)ürlügsüz sansar nirvan-ta ürkgü **negül** tözün-ler . üyeliksiz burhan nom-ınta öğretig tüşüt
kılınğlar ::BT 13.35-2.

“Benzersiz Samsara Nirvanada asillerin korkusu nedir? Erişilmez Burhan öğretisini anlatın.”

(1029)[.....] señgrem [.....] ... [... tı]ltağı **negül** tēser ... [...] bo señgrem-deki bursañg [kuvrağ seuş]eñg
nom-dağı yarlıg-ça [üç] törlüg-d[i]nki kirsiz aş-[ıg yē]yür-ler erdi HT III 768.

“... manastır... nedeni nedir? dersin Bu manastırdaki cemaat seuşeng öğretisindeki buyruğa
uygun olarak üç türlü temiş yemeği yerlerdi.”

(1030): udun han tükel bilge tñgri tñgrisi burhan kim bolur : yana burhan timiş at-nıñg yörügi yme
negül tip ayıtdı Tug.Hüen V 74-13.

“Hoten Hanı ‘Eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan kimdir? Burhan demenin açıklaması
nedir?’ diye sordu.”...

2.1.30.2. Sözcük Türü Olarak *negül* Soru Sözcüğü

negül soru sözcüğü, cümlede zarf ve *ne* soru zamiri gibi zamir görevinde kullanılmıştır.

2.1.30.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *negül* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda (1028) – (1027) numarada gösterilen ve aşağıda yerleri belirtilen cümlelerde zarf görevindedir.

Tug.Hüen V 4-18, 6-18; **VI** 8-13, 15-15; **HT VIII** 387, 395, 398.

2.1.30.2.2. Zamir Görevinde Kullanılan *negül* Soru Sözcüğü

negül soru sözcüğü, (1028) – (1030) numaralı tanıklarda zamir görevinde kullanılmıştır.

BT 13.35-2; **HT III** 768; **Tug.Hüen V** 74-13.

2.1.30.3. Cümle Ögesi Olarak *negül* Soru Sözcüğü

negü ol yapısı nedeniyle daha çok yüklem olarak kullanılması beklenen sözcük, *negül* kalıplaşması nedeniyle cümlede yüklem içerisinde yer almasının dışında zarf tümleci olarak da kullanılmıştır.

2.1.30.3.1. Zarf Tümleci Olarak *negül* Soru Sözcüğü

Tug.Hüen V 4-18, 6-18; **VI** 8-13, 15-15; **HT VIII** 387, 395, 398.

2.1.30.3.2. Yüklem Olarak *negül* Soru Sözcüğü

BT 13.35-2; **HT III** 768; **Tug.Hüen V** 74-13.

2.1.31. *negün* Soru Sözcüğü

Yapısına ve kullanımına ilişkin bilgi diğer kaynaklarda bulunmazken EDPT 776b-777a'daki *negü* maddesi içinde yer verilen sözcüğün yapısına ilişkin bir açıklama yapılmaksızın Kutadgu Bilig'deki tanık verilerek sözcüğe “*ne ile*” gibi bir anlam verilmiştir.

negün soru sözcüğü, *negü* sözcüğü üzerine +*n* araç durumu eki getirilmesiyle oluşmuştur ve saptanan tek örnekte, +*n* araç durumu eki almış çok sayıda soru sözcüğü gibi (*qayun, neçökin, netegin*) “*nasıl?*” anlamında kullanılmıştır.

Orhon	Budist Uygur	Maniheizt	Hristiyan Uygur	Dindışı	Karahanlı
-------	--------------	-----------	-----------------	---------	-----------

Türkçesi Metinleri	Metinleri	Uygur Metinleri	Metinleri	Uygur Metinleri	Türkçesi Metinleri
-	-	-	-	-	1

Sözcük, çalışma kapsamında yer alan metinlerde yalnızca KB’de ve bir kez saptanmıştır.

Toplam: 1

2.1.32.1. *negün* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük KB’den alınan aşağıdaki tek örnekte olumsuz kuvvetlendirme işlevli “*nasıl!*” anlamını kullanılmıştır.

Yapı	<i>negün...</i>
	negün+F-KE
Anlam	Nasıl!

(1031) arıqsızni yalıñguç suvun yup arır / qalı artasa suv **negün** yup arır KB 2108

“İnsan temiz olmayan şeyleri su ile yıkayıp temizler. Eğer su kirlenirse o nasıl temizlenir ki?”

2.1.31.2. Sözcük Türü Olarak *negün* Soru Sözcüğü

negün soru sözcüğü KB’den alınan (1031) numaralı tek örnekte zarf görevindedir.

2.1.31.3. Cümle Ögesi Olarak *negün* Soru Sözcüğü

Sözcük yukarıda (1031) numarada yer alan KB 2108’deki cümlede zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

2.1.32. *negü için* Soru Sözcüğü

negü için soru yapısı, EDPT 776b-777a’daki *negü* maddesinde yer almış; burada, bu birleşik yapı için “*niçin?*” karşılığı vermiştir.

Sözcükle ilgili başka herhangi bir açıklama diğer kaynaklarda yer almamaktadır.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	4	-	-	-	-

negü için yapısı AY’de iki; U’da bir ve UPF’de bir kez saptanmıştır.

Toplam: 4

2.1.32.1. *negü için* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük aşağıda, Budist Uygur metinlerinden alınan (1032) – (1035) numaralı cümlelerde “*neden, niçin?*” anlamında gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır.

Yapı	<i>negü için...</i>
	Negü için+F-KE
Anlam	Neden, niçin?

(1032) ne uğurğa t(e)ñgri tip .. atı bolur olarnıñ .. yene yme **negü için** kıayu inçip avant tıltagın .. t(e)ñgri oğlu tip at üze .. kükülürler kişi ara .. neçökin t(e)ñgrim yalañguğ--lar .. toğup yene kişi ara .. seçe yalañguzın bolurlar .. AY 549/3.

“Ne zaman Tanrı diye adlandırmak uygundur ve ne için hangi sebeple Tanrı oğlu adını alarak kişilerin arasında ünlenirler? Tanrım, neden insanlar insanların arasında doğup (sonra onlardan) ayrılarak yalnız kalırlar?”

(1033).. **negü için** t(e)ñgriler .. t(e)ñgri yirinte toğup oğ .. yme yene neçökin .. bolur--lar t(e)ñgrilerniñ erkligi .. monı monçulayu uğurın .. yirtinçü küzetçi t(e)ñgriler .. uluğ azrua t(e)ñgrike :: montag yañlıg öt--üntiler ..AY 549/9.

“Yüce Ezrua Tanrı’ya, ‘Tanrılar, Tanrı yerinde doğup da neden böyle zamanda koruyucu Tanrıların gücüne erer?’ diye sordular.”

(1034).. yene oğ tişi tilkü inça tēp tēdi .. bo savağ ayıtma söz-legeli uğu teg ermez .. ertinğü sēz-inip

kıtoz ökü z inça tēp tēdi negü boltı .. **negü için** söz-leyür s(e)n .. adırtılığ söz-legil .. UPF 25.

“Yine o dişi tilki şöyle dedi. ‘Bu sözleri söylemek uygun değildir.’ Öküz, şüpheyile ‘Ne oldu, niçin (bunları) söylüyorsun? Ayrıntılı olarak anlat’ dedi.”

(1035).. tüzün oğlum-a negü için munça kıoduru inçıklayı emgenür sn .. U III 35-26.

“Ey asil oğlum, neden bu kadar tamamıyla üzülererek sıkıntıya giriyorsun?”

2.1.32.2. Sözcük Türü Olarak **negü için** Soru Sözcüğü

negü için soru yapısı eldeki tüm örneklerde zarf görevindedir.

2.1.32.3. Cümle Ögesi Olarak **negü için** Soru Sözcüğü

negü için soru yapısı eldeki tüm örneklerde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

2.1.33. **nelek / nelük** Soru Sözcüğü

UTS 91’de sözcüğün “niçin, nasıl, ne gibi” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

DTS 357b’deki **nelik** sözcüğü **nelük** maddesine gönderilmiş, aynı sayfa yer alan sözcüğün “nasıl, ne suretle; neden, niçin” anlamlarını karşıladığından söz edilmiştir.

EDPT 77a’da, “niçin” anlamı taşıdığı belirtilen sözcüğün **negülük** ile aynı anlamı taşıdığı ve **negü** > **nü** gelişimindeki gibi, bu sözcüğün de **negülük** sözcüğünden büzülme yoluyla oluşmuş olabileceği söylenmiştir.

Erdal, **nelük** ya da **nelök** biçimlerinde görülen sözcüğün Irk Bitig’de ve Manihaica I Anhang’da görüldüğünü ve bu metinlerin çok eski olduğunu kaydederek sözcüğün **ne+çe ök** yapısına benzer biçimde **ne+le ök** olarak yapılandığını, +IA ekinin **birle, ekile, tünle, yaḡala** ve daha pek çok sözcükte görülen belirteç türeten ek olduğunu belirtmiştir (1977: 111-112). Ancak, Erdal, *A Grammar of Old Turkic*’te, sözcüğün yapısını **ne+(A)gU+lXk** olarak açıklamıştır (2004: 60, 213).

Türk Dilinde Edatlar adlı çalışmada “niçin, neden, nasıl” anlamlarını karşıladığı söylenen sözcüğün yapısı, **ne+le+ök** olarak açıklanmıştır (Hacıeminoğlu, 1992: 280-281).

Barutçu, Clauson’un yukarıda değindiğimiz görüşüne karşı çıkararak sözcüğün

İrk Bitig ve Manihaica I Anhang gibi eski metinlerde kullanılmasını sözcüğün *negülükten* gelmediğinin kanıtı olarak gösterir. Araştırmacı, sözcüğün yapısını *nele ök* olarak açıklamaktadır (1992: 74-75).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	-	2	-	-	72

Sözcük, Man.'da bir; IB'de bir; KB'de kırk altı; DLT'de altı; Ku.T.'de yirmi kez saptanmıştır.

Toplam: 74

2.1.33.1. *nelek / nelük* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.33.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (1036) – (1043) ve (1066) – (1075) numaralı cümlelerde “*neden, niçin?*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>nelek/nelük...</i>
	nelük+F-KE
Anlam	neden, niçin?

(1036) ol t(e)ñgrilikdeki xam ma(a) amu moçaqqa inçe tip ayıttı ne er s(e)n / / s(e)n **nelük** keltiñg bizinte / / / / / / lur tidi Man. I 25-20.

“O Tanrı yerindeki büyücü, Ammanuel Hoca’ya şöyle sordu: ‘Sen kimsin? Niçin bize geldin?’ ”

(1037) yirindin bu ilke **nelük** kelmişin / ayu birdi barça özi bilmişin KB 504.

“Memleketinden kalkıp, buraya niçin geldiğini, kendisinin neler bildiğini, hepsini ona anlattı.”

(1038) **nelük** tilde körksüz yorır bu sözüñg / nelük köñglünği artatur sen özünğ KB 1082.

“Niçin böyle nahoş şeyler söylüyorsun; niçin böyle maneviyatını bozuyorsun?”

(1039) **nelük** tilde körksüz yorıtur sen söz / ölürünğ ne bildiñg aya köñgli tüz KB 5985.

“Niçin böyle kötü sözler söylüyorsun, ey temiz kalpli, öleceğini nereden anladın?”

(1040)küsep keldim erdi sini körgeli / **nelük** kizledinġ yüz maŋga kelgeli KB 6301.

“Buraya seni görmek için gelmiştim; benden yüzünü niçin gizledin?”

(1041)**nelek**¹⁸ kerıştinġ DLT [BA] I, 370-12.

“Niçin uğraştın, kavga ettin?”

(1042)önġdün **nelek** yalvarmadinġ kaç kıta bėrdinġ tavar / tomluġ bolup kıatınġ / kıanınġ emdi yer suwar DLT [BA] I, 498-20.

“Önce neden yalvarmadın? Kaç kez mal verdin; silahlanınca serteldin; şimdi kanın yeri sular.”

(1043)bardınġ **nelük** aymadinġ / kirü körüp kıaymadınġ / köŋöl berü yaymadınġ / boldunġ erinç bolmaġu DLT [BA] III, 245-15.

“Gittin, neden söylemedin? Geri bakıp dönmedin, gönöl verip meyletmedin, olmayacak bir şey oldun.”

KB 369, 649, 775, 823, 957, 1082, 1511, 1534, 1535, 1674, 2056, 3205, 3333, 3401, 3528, 3529, 3618, 3960, 3961, 3974, 3975, 3984, 5476, 6229, 6544, 6588; **Ku.T** 26/45b3, 27/31b3, 28/40b2, 28/62a2, 29/33b2, 31/82a2, 31/91b2, 32/31b3, 35/84a3, 36/49a2, 36/59b1, 37/16a3, 38/40a3, 38/41b1, 38/64a3.

§ 2.1.33.1.B. Sözcük, aşağıda (1044) – (1046) numarda gösterilen tanıklarda bulunduğu cümleye “*nasıl?*” anlamı katmıştır.

Yapı	<i>nelek/nelük...</i>
	nelük+F-KE
Anlam	nasıl?

(1044)sever barça yalnġuġ tiler arzular / anı kıoldaķılar **nelük** buldılar KB 898

“Onu bütün insanlar sever, diler ve arzular; fakat isteyenler bu iyiyi nasıl buldular?”

(1045)**nelük** keldinġ erki olarnı kıoğup / buğun yüklerin sen boyunķa yüğüp KB 3305

“Halkın yükünü boynuna yükledikten sonra, onları bırakıp, nasıl buraya geldin?”

(1046)aydum anġar sevük / bizni taba **ne elük** / ketçinġ yazı kerik / kırlar eğiz beğük DLT [BA] I, 94-2.

“Sevgilime söyledim; bizim tarafa yüksek, büyük, geniş kırları aşarak nasıl geldin?”

§ 2.1.33.1.C. Aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi kimi zaman belirli geçmiş zaman yapılı cümlelerde “*keşke ... -(mA)sAydı*” ya da daha da güçlü bir yargıyla “...-*(ma)malıydı*” anlamı, belirli geçmiş zaman yapısında olan cümlelerdeki diğer unsurlar yardımıyla ya da iki karşıt yargıyla sağlanmaktadır.

Yapı	<i>nelek /nelük...</i>
	Nelek / nelük+F-KE
Anlam	keşke ...-(mA)sAydı

(1047)*nelük* tirdim erdi bu altun kümüş / *nelük* kılmadım men çıgayka ülüş KB 1129.

“Niçin bu altın gümüşü topladım, niçin bunları yoksullara dağıtmadım?”

(1048)*nelük* tirdiñ erdi bu ƣalƣu neñgiñ / negüke ülemediñ artƣu neñgiñ KB 1205.

“Geride kalacak bu malı mülkü *neden* topladın, fazla malını neden dağıtmadın?”

(1049)özüm ƣa ƣadaştın neçe adrılıp / *nelük* turƣay erdim bu yirke kelip KB 3337.

“Kardeş ve akrabalarımın ayrılıp buraya gelerek niçin bu kadar zaman burada kaldım?”

(1050)*nelük* sermediñ anda ança turup / anı kimke ƣođtuñ bu yañƣlıƣ kötüp KB 6242.

“Niçin orada bir süre kalmadın, onu bu durumda kime bıraktın?”

(1051)yalıñ keldim erdi yalıñ kiregü yirke / *nelük* dünyaka özni munça isittim KB 6553.

“Çıplak geldim, toprağa yine çıplak gireceğim, niçin kendimi dünyaya bu kadar bağladım?”

(1052)*nelük* añƣar biliştım / ƣoçşup taƣı ƣavuştım / tüzünlüğın ƣayıştım / alƣtı meniñ yayımı DLT

[BA] III, 188-19.

“Niçin onunla biliştım, kucaklaşıp kavuştım, yumuşaklıkla kayırdım, benim yaz günlerimi öldürdü.”

(1053)yağı erür yalıñƣuñ neñgi tavar / bilig eri yağısın *nelik* sever DLT [BA] III, 385-6.

“İnsanoğlunun malı mülkü, düşmanıdır; bilgi adamı düşmanını niçin sever?”

(1054)çın-oƣ keldi sizke yalavaçlar mende burun nişanlar birle ol kim aydıñız *nelük* öldürdünğüz

olarını eger çın erse sizler Ku.T 25/27b1.

¹⁸ B. Atalay, yapıtında dipnotla yaptığı açıklamada, sözcüğün basma nüshada *nelek* biçiminde harekelenmiş olmasına karşın yazma nüshada yazımın *nelik* biçiminde olduğunu bildirmiştir (Atalay, 1994: I, 370).

“Benden önce size nice peygamberler, açık belgeleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi. Eğer doğru söyleyenler iseniz, niçin onları öldürdünüz?”

(1055)ıdımız-ā **nelük** bitidiñg biziñg üze tokušmañkı **nelük** kiğitmez sen bizni yakın rüzgārka tegi Ku.T 26/45b2.

“Rabbimiz! Niçin bize savaş yazdın? Bizi yakın bir zamana kadar erteleydin ya!” derler. De ki: “Dünya geçimliği azdır. Ahiret, Allah’a karşı gelmekten sakınan kimse için daha hayırlıdır. Size kıl kadar haksızlık edilmez.”

(1056)ey atam **nelük** tapnur sen añgar kim eşitmez hem körmez hem asıg kılmaz sēndin nerse Ku.T 31/16b1.

“Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?”

(1057)ey ıdımız **nelük** ıdmadıñg bizke bir yalavaç uđsa-miz seninñg belgüleriñge bolsa-miz biz mü’minlerdin Ku.T 32/31a3.

“Ey Rabbimiz! Niçin bize bir peygamber göndermedin; gönderseydin de âyetlerine uysaydık ve mü’minlerden olsaydık.”

(1058)ey peygamber **nelük** harām kıılır sen kim helâl kııldı Tañgrı sañga tileyür sen cüftleriñgñiñg hoşnūdluñkı Tañgrı örtgen ulaşı yarlıkağan Ku.T 38/88b1.

“Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

KB 1130, 1136, 2288, 3618.

§ 2.1.33.1.D. Sözcük, aşağıda yer alan (1059) – (1062) numaralı cümlelerde, barındırdığı “neden, niçin” anlamına bağlı olarak cümledeki yargının olumsuzunu anlatır. Bu olumsuz ifade, aşağıdaki cümlelerde diğer unsurlar yardımıyla sağlanmıştır.

Yapı	nelek /nelük...
	nelek / nelük+F-KE
Anlam	neden, niçin!

(1059)k(a)n(ı)ğı ölm(i)ş, köñgeki toñgmış. k(a)n(ı)ğı **n(e)lük** ölgey ol b(e)glig ol. köneki **n(e)lük** toñgay küneşke olurur ol IB 57.

“(Kızın) gözde sevgilisi ölmüş, kovası (da) donmuş. Gözde sevgilisi niçin ölsün? Beydir o. Kovası niçin dunsun? Güneşte duruyor.”

(1060)özüm arzulap keldi emdi saña / **nelük** teggey emgek ay ilig maña KB 5041.

“Ey hükümdar, ben sana kendi arzumla geldim, bu bana *niçin* zahmet versin?”

(1061)bir egnim meniñ me bir ök bu boğuz / **nelük** munça yalñguñ yüki yüdmek öz KB 5465.

“Benim ancak bir sırtım ve bir boğazım var, niçin bu kadar insanın yükünü yükleneyim?”

(1062)**nelük** özke teñsiz yörer sen yörüg / yörügke barır tüş ay köñli örüg KB 6038.

“Niçin rüyanı kötü yorumluyorsun? Ey nefsine hâkim olan insan, rüya yorumunca çıkar.”

§ 2.1.33.1.E. Aşağıdaki (1063) – (1065) numaralı örneklerde, *nelek / nelük* soru sözcüğü, cevabı bilinmesine karşın anlatımı güçlendirmek için sorulan bir sorunun ögesi durumundadır. Aslında bu, günümüzde olduğu gibi on üçüncü yüzyılda da, tüm soru sözcükleri için karşılaşılabilecek durumdur.

Yapı	nelek / nelük...
	nelük+F-KE
Anlam	Neden, niçin!

(1063)söküşlüg nelük boldı zañhañ otun / **nelük** ögdi buldı feridun kutun KB 241.

“Küstah Dahhak neden söğüldü de, Feridun neden medhe ikbâle kavuştu.”

(1064)kanı ol müsülman kanı tökgüçi / **nelük** kirdi yirke kanı ol küçi KB 6440.

“Hani o müslüman kanı döken kişi, niçin toprağa girdi, gücüne ne oldu?”

(1065)kanı ol kişig satğağuçı kişi / **nelük** boldı satğağ kara yir tuşı KB 6441.

“Hani o başkalarına iftira eden adam, bu müfteri nasıl kara toprağa dönüştü?”

2.1.33.2. Sözcük Türü Olarak *nelek / nelük* Soru Sözcüğü

Saptanan cümlelerin büyük çoğunluğunda *nelek / nelük* soru sözcüğü, zarf görevinde kullanılmıştır. Sözcük, tek örnekte de isim görevindedir.

2.1.33.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *nelek / nelük* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yer alan (1066) – (1075) ve yukarıda yer alan (1036) – (1070)

ve (1072) – (1075) numaralı tanıklarda zarf görevindedir.

(1066) negü kıldım erki elig men sanğa / nelük türdüñg emdi bu öçke mañğa KB 369.

“Ey hükümdar, ben sana ne yaptım sanki, şimdi neden bana böyle kin bağladın?”

(1067) ilig aydı ay toldı sözle sözünğ / nelük şük turur sen ne boldı özüñg KB 957.

“Hükümdar: ‘Ay toldı, konuş, niçin susuyorsun, ne oldu sana?’ dedi.”

(1068) ayur ay inançsız ajun bi-vefa / nelük kıldıñg emdi mañğa sen cefa KB 1511.

“‘Ey güvenilirmez, vefasız dünya, niçin şimdi bana cefa ediyorsun?’ dedi.”

(1069) negü kıldı erdi қадашлар sanğa / nelük yüz evürdüñg açay mañğa KB 3205.

“Akrabaların sana ne yaptı, niçin onlara yüz çevirdin? Bunu bana açıkla!”

(1070) ayur ay қадашым nelük emgediñg / yana oқ mañğa sen tekin kelmediñg KB 3960.

“‘Ey kardeşim, niçin zahmet ettin? Bu kez de sen bana boşuna gelmedin.’ dedi.”

KB 241[2], 504, 649, 775, 823, 898, 1082 [2], 1129 [2], 1130 [2], 1136 [2], 1205, 1534, 1535, 1674, 2056, 2288, 3305, 3333, 3337, 3401, 3528, 3529, 3618, 3961, 3974, 3975, 3984, 5041, 5465, 5476, 5985, 6038, 6229, 6242, 6301, 6440, 6441, 6544, 6553, 6588, **DLT [BA]** III, 188-19.

2.1.33.2.2. İsim Görevinde Kullanılan *nelek* / *nelük* Soru Sözcüğü

(1071) yalıñg toğmuş er kör yalıñg bargu ol / nelük dünya tirmek yana қоғу ol KB 3528.

“Çıplak doğmuş olan insan çıplak gidecektir; bırakılacak olduktan sonra dünya malını toplamak nedendir?”

2.1.33.3. Cümle Ögesi Olarak *nelek* / *nelük* Soru Sözcüğü

nelek / *nelük* soru sözcüğü, cümlede büyük çoğunlukla zarf tümleci olarak görev yapmaktadır. Sözcük, yukarıda isim görevinde kullanıldığı tek örnekte ise yüklem görevini üstlenmiştir.

2.1.33.3.1. Zarf Tümleci Olarak *nelek* / *nelük* Soru Sözcüğü

nelek / *nelük* soru sözcüğü, saptanan (1071) numaralı cümle dışındaki tüm kullanımlarında cümlede zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

(1072) yana aydı ay toldı ilig kıtı / nelük boldı kün toğdı ilig atı KB 823.

“Ay Toldı, ‘Ey devletli hükümdar, efendimizin adı niçin Kün Togdı olmuştur?’ dedi.”

(1073) ajunçı bğü beg nelük kenç urur / er at kıyda bolsa anuñ kenç alır KB 2056.

“Dünya hâkimi hakîm bey niçin hazine toplar? Asker her nerede ise hazineyi oradan alır.”

(1074) iki künki erter erejke bolup / nelük arşıkar sen tiriglik bulup KB 3618.

“Hayatta iki günlük geçici mutluluk için neden kendini aldatıyorsun?”

(1075) nelük al boğdunğ kızıl menğiziñgi / negü birdi dünya sañga öz öñgi KB 6229.

“Kırmızı yüzün niçin solmuş, dünya sana başka ne endişeler çıkardı?”

(1076) mañga rabbım aysa nelük kıldınğ andağ / negü tıldağım bar uwutka tuşıqtım KB 6544.

“Rabbim bana ‘Niçin böyle yaptın?’ diye sorarsa, ne mazeretim var, çok utanılacak duruma düştüm.”

KB 241[2], 369, 504, 649, 775, 898, 957, 1082 [2], 1129 [2], 1130 [2], 1136 [2], 1205, 1511, 1534, 1535, 1674, 2288, 3205, 3305, 3333, 3337, 3401, 3528, 3529, 3960, 3961, 3974, 3975, 3984, 5041, 5465, 5476, 5985, 6038, 6242, 6301, 6440, 6441, 6553, 6588.

2.1.33.3.2. Yüklem Olarak *nelek* / *nelük* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda (1071) numarayla gösterilen KB 3528’de yer alan tek tanıkta cümlede yüklem konumundadır.

2.1.34. *negülük* Soru Sözcüğü

EDPT 777a’da negü sözcüğünden türediği bildirilen sözcüğün “niçin?” anlamını karşıladığı ve kimi örneklerde Sankiritte aynı anlamdaki *kim* sözüne karşılık olarak çevrildiği bildirilmiştir.

Erdal, sözcüğün, *ne* soru sözü üzerine +(A)gU birliktelik eki getirilmesi sonucu oluşan *negü* sözcüğünden +lXk ekiyle türediği görüşündedir (2004: 213).

Orhon Türkçesi metinlerinde yer almayan sözcük, Uygurcadan başlayarak kullanılmıştır.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheizt Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	32	-	-	-	5

negülük soru sözcüğü, AY’de beş; HT (ve Hüen.Tug.)’de on iki; IS’de bir; Jin’.’de dört; KP’de dört; U’da dört; TT’de iki ve KB’de beş kez saptanmıştır.

Toplam: 37

2.1.34.1. *negülük* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.34.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (1077) – (1101) numaralı örneklerde “*neden, niçin?*” anlamında kullanılmıştır. Sözcük, bu cümlelerin büyük çoğunluğunda fiile bağlı zarf görevindedir.

Yapı	<i>negülük...</i>
	negülük+F-KE
Anlam	neden, niçin?

(1077) ne tıltağın bo et’öz.. kevilip küçsirep artayur.. m(a)habutlar kuvrağı .. **negülük** asılır üstelür.. AY 588/4.

“Bu beden ne sebeple güçsüzleşip çürür. Büyük aydınlanma cemaati niçin artar, çoğalır.”

(1078)(...) bo irinç y(a)rılığ aç bars-қа **negülük** umuğ ınağ bolmaz m(e)n tip monçulayu saqınıp içileri birle söz-leşgülük kızığın tizigin erdtürüp ol bars üze öñgin öñgin yarlıқанчу көңгүл тургурup irinçkediler tsuyurkadılar : : AY 612/8.

(1079)neçökin yene birkerü.. birlek(e)ye ünüp üçüğü **negülük** titdiñg özüñgin.. bizni birle barmadın .. ögümüz қаңғımız biziñge..utru körüp ayıtsar .. biz ikegü negü tip ötünelim sözlelim .. AY 620/3.

“Nasil birlikte çıkıp da bizimle birlikte gelmedin? Neden kendine zarar verdin? Annemiz, babamız bizi görüp (seni) sorsalar ikimiz ne cevap vereceğiz?” dediler.”

(1080)t[enġri tenġrisi burhanıġ] körüp nomluġ [yarlıġın eşidmiş]-de ökünçi kaķı[ġı kelip] **negülük** burhan-ķa p[uşı bermedin] tep (...) HT III 608.

“Tanrılar Tanrısı Burhan’ı görüp öğreti vaazını dinledikten sonra "Niçin Burhan'a [sadaka olarak bu bahçeyi] baġıslamadım!" diye pişmanlık ve kızgınlık duydu.”

(1081)[.....] üze [.....] **negülük** ol HT III 655.

“... ile ... nedendir o?”

(1082)(...) bir braman [...] kuvraġ-ta taştın turup yığ-[la]p yana küler erdi, şilabadre açarı kişi ıdıp ayı[tdı sen] **negülük** antaġ kılur s[en...] HT III 805.

“Bu topluluġın dışında bir Brahman ayaġa kalkıp aġlar sonra yine gülerdi. Sılabhadra Usta birisini gönderip sordu: ‘Sen niçin böyle yapıyorsun?’”

(1083)... önġre basa basa ötün/üp/ aķıp kelmedin amtı yana **ne/gülük/** anta bardı tip : ötrü y/alavaç/ aġız-ın-ta ķumarı ilig/ke/ sav ıtdı: Tug.Hüen V 2-19.

“Önce tekrar tekrar rica edip ‘Buraya gelmeden, niçin oraya gitti?’ diye (bir) elçi aracılığıyla Humari Han’a haber gönderdi.”

(1084): öz-ünġüz-l/er/ baştınķı bilge bilig yok **/ne/gülük** yana ez-ük armaķ sav kılıp samts/o/ açariġ yünik körgitg/eli/ ķatıġlanur-sız-lar : Tug.Hüen V 20-3.

“Bilgi sahibi deġilken neden yalan sözler söyleyip Tripitaka Ustası’nı ... göstermek için sıkıntı çekiyorsunuz.”

(1085)...uvut ayat bilmedin noms/uz/ törüsüz al altaġ kılıp yant/uru/ yana **negülük** emgetmek könġ/ül/ turġurur-sız-lar Tug.Hüen. V 20-18.

“Utanmak nedir, bilmeden öğretiye ve geleneġe karşı hileyle neden gönlünüzü üzüyorsunuz?”

(1086)...ınçp birök inanç lar oġrınta il tutġalı bolt/uķmıř/ tiser huiz-vaņ xu-a-vaņ at/lġ/ ħan-lardın berü ilçi bilge ler ertinġü üküş erdi : ançat/a/ **negülük** il tutmadı-lar Tug.Hüen. V 44-19.

“Böylelikle inançlar zamanında ülke edinmeyi başarmış, dense Huizvang Hua Vang adlı Han’dan beri il tutacak beyler çoktu. Öyleyse neden ülke edinmediler?”

(1087)sparir erdini teg yaroķ-ta y(a)roķ uluġ erdemlig-e **negülük** muntaġ yanġılmaķ üze tıdıl-tı-nġız erki HT VII 2151.

“Sparir mücevheri gibi, parlaktan daha parlak yüce ermemli karşısında niçin böyle yanılarak engellendiniz?”

(1088)(...) taķı yme burhan bahşı bir tılın nom nomlasar tılın(ı)ġ-lar öz tilinçe öz bilinġinçe uķar-lar

temekig taplap **negülük** yana yalnıguz egil-lerig öñgi keterip ki[şi] keziginte katmadı erki HT VIII 196.

“Usta Burhan diliyle öğretiyi söylese, canlılar kendi dillerince ve bilgilerince anlar. Bunu neden kabul edip de tecrübesizlerin tecrübesizliğini gidererek neden insan sınıfına almadı ki?”

(1089) bir butık ügmek yügüg kötürür **negülük** ol üküş berk arıg-ıg yuul suv-k(ı)y-a-sı tükeyür çomğu-ka [n]e kergek ol HT VIII 1373.

“Bir dal yığınınını götürür de neden o çok temiz su tükeniyor. Batmasının sebebi ne?”

(1090) ıduğ öñgi kırtışı yme /n/enğ idi artamış tegşilmiş/i/ /te/ginmez : **negülük** yana munta/ğ/ /a/dınsıg yrlğ yrlıkar tip /ti/di-ler : Tug.Hüen. X 14-11.

“Kutsal güzelliği hiç bozulmaz, geçişmez. Neden böyle farklı buyruk verir?’ dediler.”

(1091) **negülük** busuş-luğ erür sen tenğri-y-a öğirtdürgil sevündürgil köñgöl-tekın IS 634.

“Ey Tanrım, niçin bu kadar üzüntülüsün? Gönülünü sevindir.”

(1092) bar-lı yok-lı birle kiterse baştınkı erür bo yörüg artuğ tağı **negü-lüg** ol Jin’. A₂-34, B-4.

“Varlı yoklu ikisini birden yok etsen bu yorum birincisidir. O nedendir?”

(1093) nomluğ kimi üze ök keçgeli usar-lar : **negülüg** ol otkurağ tartdağı kişig k(e)rgeklep : köñgöl yıgmağıg okşatgu ol balık tutguçı kişi-niñg balık-ıg bultuğda yanturu kemiş idi-şig kitermiş-inğ : Jin’. B-197, D-224.

“Öğreti sahibini gemi üzerinden geçirmeyi düşünürlerse, Onu fazlasıyla çekecek kişinin gerekmesinin nedeni nedir? Bu gönül birikmesi, balık tutan kişinin balığı tuttuktan sonra kemiş kâseyi atmasına benzer.

(1094) siz kişi-de adruğ begrek er közünür siz **neglük** inçe irinç yarlıg boltuñguz KP LXVI-6.

“Siz diğer fanilerden farklı, çok soylu bir kimseye benziyorsunuz. Niçin bu kadar sefil ve acınacak duruma düştünüz?”

(1095) udçı er **neglük** barıg-sadıñgaz köñglünğüzni kim bertdi barmañg tep tedı KP LXVIII-8.

“Sığırtağ, ‘Niçin gitmek istiyorsunuz? Kalbinizi kim kırdı? Gitmeyin!’ dedi.”

(1096):: bu bir yumğak taş .. **negülüg** ol biziñge yılkı yme kötürü umatın turur U I 8-6.

“Bu bir yığın taşı bizim için neden bir at dahi götürmez?”

(1097).. mañga yme öz tiriglik **negülüg** ol .. U III 41-4.

“Benim için yaşamın nedeni nedir?”

(1098) **negülük** tise sen ayayın sanğa / eşitgil sözümni ay ersig tonğa KB 196.

“Niçin?”, dersen, sana söyleyeyim, ey mert yiğit, sözümü dinle.”

(1099) **negülük** tise sen ukuşsuz turur / ukuşsuz kişiler ülüksüz turur KB 296.

“Niçin?”, dersen, o akılsızdır, akılsız adamlar ne mükafat görür, ne de ceza.”

(1100) **negülük** usandınğ tiriglik ıdıp / negüke ilenür sen emdi ulıp KB 1204.

“Niçin ona göre hareket etmedin ve neden şimdi inleyerek onu çekıştiriyorsun?”

(1101) **negülük** kodur sen bu edgülerig /nelük taplamaz sen bu öt saw erig KB 3984.

“Bu iyiliklere neden yüz çeviriyorsun? Bu öğütleri niçin kabul etmiyorsun?”

§ 2.1.34.1.B. Aşağıdaki cümlelerde yer alan **negülük** soru sözcüğü, olumsuz kuvvetlendirici olarak “neden...gerek yok ki!” anlamında kullanılır:

Yapı	negülük...
	negülük+F-KE
Anlam	neden ... gerek yük ki!

(1102) olarnıñ tezmişin körüp ol kuotau atl(ı)ğ beg ötrü olarnı okıyu inçe tip tidi kelenğler edgülerim: :

men tirilmişke sizler **negülük** ança ked qorqar sizler AY 5/15.

“Kuotau adlı bey, onların korktuğunu görünce onları çağırdı ve ‘Gelin dostlar, ben dirilince niçin bu kadar çok korktunuz?’ dedi.”

(1103) isizke **negülük** kerek neñ tavar / neçe kirse bolğay çığay birle teñ KB 1308.

“Kötüye mal mülk niçin gereksin ki? Ne kadar mal elde ederse etsin, o fakirlerle birdir.”

§ 2.1.34.1.C. Aşağıdaki (1104) – (1107) numaralı örneklerde bir dilek söz konusudur. Bu kullanımda “keşke....-sa idi” gibi bir anlam sezilmektedir. Amaç, dileğin güçlü etkisini soruyla yumuşatmaktır:

Yapı	negülük...
	negülük+F-KE
Anlam	keşke ...-sa idi

(1104)(...) ayıg kılınçı ertinġü [üküş] uluġ yazuġluġ erür: : anı **negülük** monça keç kelürtünġüzler AY 13/7.

“Kötü ameli çok fazladır, çok günahkârdır. Onu niçin bu kadar geç getirdiniz?”

(1105)ay yekler trkin maŋga söz-leŋġler [.] meniŋ balıķımtaķı budunuġ buķunuġ **negülüg** ölürür-siz-ler [.] U IV 8-27.

“Ey şeytanlar, çabucak bana söyleyin. Benim kentimdeki insanları neden öldürüyorsunuz?”

(1106)bu ne emgeklig yer ermiş **neglük** toġdum men KP IV-8.

“Burası ne kadar acı dolu bir ülke imiş. Niçin doğdum ben?”

(1107)eçim tegin ölüm yerke barır ol **neglük** kalır men teŋġrim men yeme barayın edġü yavlaķ bolsar birle bolalım KP XXX-1.

“Ağabeyim prens ölüm ülkesine gidiyor. Ben niçin kalayım, haşmetlim? Ben de gideyim. İyi de olsak kötü de olsak beraber olalım.”

2.1.34.2. Sözcük Türü Olarak **negülük** Soru Sözcüğü

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerden saptanan **negülük** soru sözcüğü, cümle içerisinde büyük çoğunlukla zarf görevinde kullanılmakta; az sayıda örnekte isim görevi üstlenmektedir.

2.1.34.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan **negülük** Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda yer alan ve aşağıda yerleri belirtilen (1077) – (1080), (1082) – (1092), (1094) – (1096) ve (1098) – (1103) numaralı cümlelerde zarf görevinde kullanılmıştır.

AY 5/15, 13/7, 588/4, 612/8, 620/3; IS 634; Jin'. A₂-34, B- 4; KP IV-8, XXX-1, LXVI-6, LXVIII-8; HT I 96, III 608, 805; Tug.Hüen V 2-19, 20-3, 20-18, 44-19; HT VII 2151, VIII 196, 1373; Tug.Hüen. X 14-11; TT VIII D8, D 30; U IV 8-27; KB 196, 296, 1204, 1308, 3984.

2.1.34.2.2. İsim Görevinde Kullanılan **negülük** Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri belirtilen (1081), (1093) ve (1097) numaralı üç cümlede isim görevindedir.

Jin'. B- 197, D-224; **HT III** 65; **U III** 41-4.

2.1.34.3. Cümle Ögesi Olarak *negülük* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede zarf olduğu durumlarda zarf tümleci; isim olduğu durumlarda da yüklem parçası olarak kullanılmıştır.

2.1.34.3.1. Zarf Tümleci Olarak *negülük* Soru Sözcüğü

AY 5/15, 13/7, 588/4, 612/8, 620/3; **IS** 634; **Jin'**. A₂-34, B- 4; **KP** IV-8, XXX-1, LXVI-6, LXVIII-8; **HT I** 96, **III** 608, 805; **Tug.Hüen V** 2-19, 20-3, 20-18, 44-19; **HT VII** 2151, **VIII** 196, 1373; **Tug.Hüen. X** 14-11; **TT VIII** D8, D 30; **U IV** 8-27; **KB** 196, 296, 1204, 1308, 3984.

2.1.34.3.2. Yüklem İçerisinde Yer Alan *negülük* Soru Sözcüğü

Jin'. B- 197, D-224; **HT III** 65; **U III** 41-4.

2.1.35. *negüme* Soru Sözcüğü

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	2	-	-	-	-

negüme sözcüğü yalnızca TT'de iki kez saptanmıştır.

Toplam: 2

2.1.35.1. *negüme* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, aşağıda (1108) ve (1109) numarada yer alan aşağıdaki iki örnekte “hiç!” anlamını karşılamaktadır. Sözcüğün bu anlamının ortaya çıkışında bağlı olduğu fiilin olumsuz yapıda olmasının etkisi büyüktür.

	<i>negüme...</i>
--	------------------

Yapı	negülük+F-KE
Anlam	Hiç!

(1108)  op k s   i k         an[ar.] oğul   z [... ..] bolur bu     -ge kim yavız sa  ns-a neg m-e   lu umaz TT VII 28-26.

“Bütün istekleri gönlünce yerine gelir. Oğul,   z ... olur. Bu    i hakkında kötü düşünen bir kimse bunu hiç yapamaz.”

(1109) sat   - a barsa    i     -a tavar yok bols-a nem-e tapm[az.] negü-m-e b dmez. TT VII 28-41.

“Satmak i  n gitse,    i gitse, mal yok olsa hiç bulunmaz, (mal) hiç bitmez.”

2.1.35.2. Sözcük Türü Olarak *negüme* Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan cümlelerin bütününde zarf görevindedir.

TT VII 28-26, 28-41.

2.1.35.3. Cümle  gesi Olarak *negüme* Soru Sözcüğü

negüme soru sözcüğü yer aldığı tüm cümlelerde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

TT VII 28-26, 28-41.

2.1.36. *neke* Soru Sözcüğü

EDPT 774a-b,775a’daki ne maddesinde yer verilen sözcüğün “ni  n” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Erdal, *A Grammar of Old Turkic*’te sözcüğün “ni  n?” anlamında kullanıldığını belirtmiştir (2004: 212).

Haciemino lu, yapısını *ne+ke?*, *ne  k+ke?* biçiminde açıkladığı sözcüğün, “*neden, nasıl?*” anlamında, sebep ve h l mefhumunu arayan soru edatı oldu   n  belirtmiş, kullanımına örnekler vermiştir (1992: 280).

Orhon	Budist Uygur	Maniheist	Hristiyan Uygur	Dindışı	Karahanlı
-------	--------------	-----------	-----------------	---------	-----------

Türkçesi Metinleri	Metinleri	Uygur Metinleri	Metinleri	Uygur Metinleri	Türkçesi Metinleri
2	1	-	-	-	-

Sözcük T’de iki; KP’de bir kez saptanmıştır.

Toplam: 3

2.1.36.1. *neke* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.36.1.A. Sözcük, aşağıda Budist Uygur dönemi metinlerinden KP’den alınan tek örnekte gerçek soru işlevli olarak “*neden, niçin?*” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>neke...</i>
	neke+F-KE
Anlam	niçin?

(1110)kañğı kan inçe tep ayıttı *neke* yıǵlayu buşuşluǵ keltiñ tegin inçe tep ötünti taştın ilinçüke önmış erdim üküş yoǵ çıǵay emgeklig tınlıǵ-lar-aǵ körüp ıǵladım. KP V-2.

“Babası han ona şöyle sordu: ‘Neden ağlayarak üzüntülü döndün?’ Prens şöyle konuştu: ‘Eğlenmek için dışarıya çıktığım sırada, sefalet ve acı içinde olan pek çok yaratık görüp ağladım.’”

§ 2.1.36.1.B. Sözcük, aşağıdaki (1110) numaralı Tunyukuk yazıtından alınan örnekte, barındırdığı “*niçin?*” anlamına bağlı olarak, cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştırmak için “...*gerek yok ki!*” gibi bir ifadeyi karşılamaktadır.

Yapı	<i>neke...</i>
	neke+F-KE
Anlam	...gerek yok ki!

b(e)n bilge tunyukuk : (a)ltun yıǵı : (a)şa k(e)lt(i)m(i)z : (e)rt(i)ş üg(ü)z(ü)g k(e)çe k(e)lt(i)m(i)z : k(e)lm(i)şi: (a)lp tidi: tuym(a)dı: t(e)ñgri um(a)y : ıduǵ y(e)r sub : b(a)sa b(e)rti (e)r(i)ñç : *n(e)ke* t(e)z(e)r biz üküş t(e)y(i)n : *n(e)ke* koorkuur biz : (a)z t(e)y(i)n : ne b(a)s(i)n(a)l(i)m : t(e)g(e)l(i)m tid(i)m : t(e)gd(i)m(i)z : yulıd(i)m(i)z : T 38, 39.

“Ben Bilge Tunyukuk, Altın ormanının aşarak geldik. İrtiş ırmağını geçerek geldik. Geleni cesur dedi, duymadı. Tanrı Umay, kutsal yer suyu sonra verdi elbette. Neden kaçıyorsunuz? Neden korkuyorsunuz. Az

diye neden korkalım? Hücüm edelim dedim. Hücüm ettik, yağma ettik.”

2.1.36.2. Sözcük Türü Olarak *neke* Soru Sözcüğü

neke soru sözcüğü, üç örnekte de zarf görevinde kullanılmıştır.

2.1.36.3. Cümle Ögesi Olarak *neke* Soru Sözcüğü

Sözcük bütün örneklerde de zarf tümleci görevindedir.

2.1.37. *ne me* Soru Sözcüğü

Sözcük, UTS 91’de “ne, hangi” biçiminde tanımlanmıştır.

EDPT 777b-778a’da *ne* soru zamiri ile *me* edatının birleşmesiyle oluştuğu söylenen bu birleşik yapının temelde belgisiz zamir olarak “herhangi bir şey ya da nesne vb.” anlamında kullanıldığı, erken dönem metinlerinde nadir olarak görüldüğü bildirilmiştir.

DTS 358a’da yer verilen sözcüğün “herhangi bir şey ya da nesne” anlamını karşıladığı belirtilmiştir.

Erdal, *A Grammar of Old Turkic*’te, bu soru yapısının *ne* ile *yme* yapılarının birleşimiyle oluştuğundan söz etmiştir (2004: 213-214).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	1	-	-	-	3

Sözcük, Budist Uygur metinlerinden TT’de bir; Karahanlı Türkçesi metinlerinden DLT’de üç kez saptanmıştır.

Toplam: 4

2.1.37.1. *ne me* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.37.1.A. *neme* sözcüğü, DLT’den alınan aşağıdaki (1111) ve (1112)

numaralı örneklerde cümleye çokluk/ abartma ifadesi katmaktadır.

Yapı	<i>neme...</i>
	neme+F-KE
Anlam	Ne kadar...

(1111) **ne me** edgü kişi ol DLT[BA] III 214-26.

“O, ne iyi adamdır.”

(1112) **neme** yavuz neñg ol bu DLT[BA] III 215-2.

“Bu ne kadar kötü şeydir.”

§ 2.1.37.1.B. Sözcük, aşağıdaki (113) numaralı tanıkta, cümledeki fiilin olumsuz yapıda olmasından kaynaklanan “*hiçbir şey*” anlamı taşımaktadır:

Yapı	<i>neme...</i>
	neme+F-KE
Anlam	hiçbir şey

(1113) satıg-ka barz-a , kişi kaçz-a , tavar yok bolz-a **nem-e** tapm[az .] TT VII 28-40.

“Satmak için gitse, kişi gitse, mal yok olsa hiç bulunmaz, (mal) hiç bitmez.”

§ 2.1.37.1.C. Sözcük, DLT’den alınan (1113) numaralı örnekte Kâşgarlı’nın ifadesiyle “*nasıl?*” anlamı taşımaktadır.

Yapı	<i>neme...</i>
	neme+F-KE
Anlam	Nasıl?

(1114) **neme** ne 9ıldı DLT[BA] III 236-2.

“Nasıl yaptı bilmem”

2.1.37.2. Sözcük Türü Olarak *ne me* Soru Sözcüğü

2.1.37.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan *ne me* Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan tüm örneklerde zarf görevinde kullanılmıştır.

TT VII 28-40; DLT[BA] III 214-26, 215-2, 236-2.

2.1.37.3. Cümle Ögesi Olarak *ne me* Soru Sözcüğü

2.1.37.3.1. Yüklem İçerisinde Yer Alan *ne me* Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıda (1111) ve (1112) numarada gösterilen tanıklarda yüklem olarak görev yapan söz grubu içerisinde yer almıştır.

DLT[BA] III 214-26, 215-2.

2.1.37.3.2. Zarf Tümleci Olarak *ne me* Soru Sözcüğü

neme sözcüğü, aşağıda yerleri belirtilen (1113) ve (1114) numaralı cümlelerde zarf tümleci görevindedir.

TT VII 28-40; DLT[BA] III 236-2.

2.1.38. *nemen* Soru Sözcüğü

Diğer kaynaklarda yapısı ve kökenine ilişkin herhangi bir bilgi bulunmayan sözcük için, Erdal, sözcüğün *ne yme* sözünden gelen *neme* sözcüğünün araç durumu eki almış biçimi olduğunu düşünmektedir (2004: 213).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheizt Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	4	-	-	-	-

Sözcük, BT 13'te bir; HT'de iki; Jin'. 'de bir kez saptanmıştır.

Toplam: 4

2.1.38.1. *nemen* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.38.1.A. Sözcük, aşağıdaki (1115) – (1117) numaralı cümlelerde gerçek

soru işlevli olarak “nasıl?” anlamında kullanılmıştır.

Yapı	<i>nemen...</i>
	nemen+F-KE
Anlam	Nasıl?

(1115)[ta]pınguğ ançata **nemen** ... [.....] kün t(e)ngri ... [teg] ögüçüm : kün[....][.....] kençikin : küyü[...] ... [.....]yoriyu : küreşü[...] ... [.....]nüg bilmedi[n :] [.....] teg [...]ndıng BT 13.12.J.19.
“Hizmeti öylece nasıl ... Gün Tanrısı .. gibi anneciğim gün yürüyerek ... i bilmeden ... gibi ...”

(1116) (.) birök öz yaş uz-ağuluğ bü/// edgü kılinç kılsar siz anı bilmez mn . **nemen** taķı neçe yaşağunğuz .../lğ şastr-ların körklerin nom bitig-lerin telim yıgyuğ mn (.) HT I 54.
“Eğer daha uzun yaşamak için iyi davranışta bulunursanız, nasıl yaşayacağınızı ben bilmem. Açıklamasını, güzelliklerini öğretti kitaplarını bütünüyle anlatacağım.”

(1117)amtı öz uluşum-ka yanturu barguluğ tapum ol . **nemen** ötgey mu mn. HT I 27.
“Şimdi, kendi halkıma dönerek gitmeyi istiyorum. (Buna) nasıl ulaşacağım?”

(1118)ötrü (.) çıkoğ şınşı açari ol tavğaç hanķa uluğ ilig bege bo kişig biltiğiz mü tip ayıtdı : tavğaç han **nemen** kim erti bilmedim tip tidi : Jin’ A₁-14.
“Sonra Şınşı Usta o Çin hakanına , ‘Ey büyük hakan bu kişiyi tanıdınız mı?’ diye sordu. Çin hakanı şimdi, kim olduğunu bilemedim.’ dedi.”

§ 2.1.38.1.B. Yukarıdaki (1118) numaralı cümlede, cümlenin alındığı yapının dizisinde sözcük için, alınan “şimdi; nasıl?” karşılığı verilmiştir. Temel olarak “nasıl?” anlamında bir sözcük olan *nemen*in “şimdi” anlamında kullanılmasını açıklayacak yeterli örnek olmaması nedeniyle bu durumu kuşkuyla karşılamak gerekmektedir. Bu nedenle (1118) numaralı cümle, “nasıl?” anlamı veren diğer kullanımlarla birlikte verilmiştir.

2.1.38.2. Sözcük Türü Olarak *nemen* Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan tüm örneklerde zarf görevinde kullanılmıştır.

2.1.38.3. Cümle Ögesi Olarak *nemen* Soru Sözcüğü

nemen soru sözcüğü eldeki tüm kullanımlarında zarf tümleci görevindedir.

2.1.39. *neteg* / *netek* Soru Sözcüğü

UTS 91'de yer alan sözcüğün “nasıl, hangi, herhangi” anlamlarında kullanıldığı bildirilmiştir.

Temir, aynı zamanda *neçük* gibi ilgi zamiri olarak da kullanıldığını belirttiği *neteg* sözcüğünün *ne* soru zamiri ve *teg* edatının birleşimiyle oluştuğundan söz edilmiştir (1956: 258).

EDPT 776a-b'de, *ne* soru yapısı ile *teg* edatının birleşmesinden oluştuğu söylenen sözcüğün soru sözcüğü olarak “ne gibi, nasıl” anlamını karşıladığı aynı zamanda sıklıkla ilgi zarfı olarak da kullanıldığı belirtilmiştir.

DTS 358b'deki *neteg* maddesinde sözcüğün “ne gibi, ne tür, nasıl” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Türk Dilinde Edatlar adlı yapıtta, “nasıl, niçin, neden” anlamlarını karşılayan sözcüğün *ne* soru zamiri ile *teg* edatından oluştuğu bildirilmiştir (Hacıeminoğlu 1992: 281-282).

Erdal da, sözcüğün *ne* ile *teg* edatının birleşimiyle oluştuğunu ve “ne gibi” anlamında kullanıldığını belirtmiştir (2004: 213).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	70	4	-	-	61

neteg / *netek* soru sözcüğü, AY'de altmış üç; İS'de bir; KİP'te bir; M'de iki; Üİ'de üç; IB'de dört; KB'de otuz; DLT'de on iki ve Ku.T.'de on dokuz kez kullanılmıştır.

Toplam: 135

2.1.39.1. *neteg* / *netek* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.39.1.A. Sözcük, aşağıda yer alan (1119) – (1128) numaralı cümlelerde, çoğunlukla Uygur dönemi metinlerinde gerçek soru anlamı dışında benzetme ilgisi taşıyan “*nasıl ...-sa*” yapısında benzer bir ifadeyi karşılamaktadır. Bu anlam *neteg* soru yapısının şartlı cümlede kullanılmasıyla sağlanır. Şartlı birleşik cümlenin ana cümlesi genelde *ançulayu* (*ok, yme, ok yme*), *yme*, *antağ* gibi sözlerle başlar. Sözcük, bu anlamıyla *k(a)ltı* sözü gibi kullanılmıştır. Hatta kimi zaman aynı cümle içinde aynı işlevde bu iki sözcüğü görmek mümkündür:

Yapı	<i>neteg...</i>
	negülük+F-KE
Anlam	nasıl ...-sA?

(1119):: *k(a)ltı b(e)lgü--li b(e)lgününġ orunını **neteg** yok erser :: ançulayu ok yme bar yme ermezli::*

yok yme ermezli:: bir yme ermezli:: öñgi yme ermezli :: sanlıg yme ermezli:: sansız yme ermezli::

y(a)ruk yme ermezli:: karanġku yme ermezli:: AY 66/6.

“Öyle ki açık izin yeri nasıl yok ise onun gibi var da değildir yok da değildir. Bir de değildir, başkası da değildir. Sayılı da değildir, sayısız da değildir. Aydınlık da değildir, karanlık da değildir.”

(1120).. *yme bo üzeliksiz üs--tünki yig köni tüz tuymak atl(ı)ğ burķan ķutın küsedeçi tözün--ler oġlı*

tözünler kıızı tayşing yoriġda yorıduķda kamağ t(e)rs tetrü tınl(ı)ğlar birle ķatılıp ķavışıp öñgre

*ķılmış tsuy irinçü ağır ayıġ kılınç--ların **neteg** yañġın ökünser bilinser ķşantı ķılsarlar ol ayıġ*

ķılınçları arıyur alķınur erki t(e)ñġrim tip ayıtı ötünti.. AY 132/13.

“Daha üstü bulunmayan, (en) üstün, mükemmel, doğru-düz sezmek adlı Buda kutsallığını dileyen soylular oġlu soylular kıızı Mahayana yaşayışına (uygun) davrandıġında bütün yanlış, hatalı canlılar ile karışıp, kavuşup geçmişte işlemiş (olduġu) suç ve kötü davranışlarını ne şekilde itiraf etse(ler), pişman olsalar, o kötü davranışları silinip yok olur mu acaba Tanrım?” diye sordu.

(1121) :: *inçe k(a)ltı vayumandal atl(ı)ğ yiil tilgen narayan tonġanınġ küçi üze v(a)çırın ķatıġdı tokıp*

***neteg** saçılmaķsızın turur erser ançu--layu yme bodıs(a)t(a)vlar bo köñgöl küçi üze ķatıġlanmaknıġ*

yigin adrukın tuyunup ol tuyunmaķları küçinte bek--lemek tümenmeklig küçin atl(ı)ğ

ķatıġlanmaķın :: edġü nomlarıġ içkermek atl(ı)ğ ķatıġlanmaķın .. adınlarķa asıġ tusu ķılmaķ

atl(ı)ğ ķatıġlanmaķın :: bo üç törlüġ adrukķa tükellig ķatıġ--lanmaķın uzun turķaru tavanurlar

ķatıġlanurlar :: AY 208/19.

“Öyle ki Vayumandala adlı rüzgâr tekerleġi (döndükçe) Narayan Tonga’nın gücü sayesinde sert

olarak yerleştirdiği elmaslar saçılmadan öylece duruyorsa Bodhisattva'lar bu gönüllerinin gücü sayesinde daha iyiyi, farklıyı sezerek, o sezgileri sayesinde sağlamlaşmak gücü adlı katlanmaları ile, iyi öğretiyi anlamak adlı katlanmaları ile, başkalarına yarara sağlamak etmek adlı katlanmaları ile, bu üç türlü bütünüyle farklı katlanmaları ile

(1122):: k(a)ltı yüüzlüg tilgenlerin **neteg** örte y(a)rılıkayurlar erserler anç--ulayu oq çambudıvıp yırtınçüg ulatı üç dıvıplarığ ming yır--tinçüg :: üç ming ulug ming yırtınçüg .. ötgürü on--tın sınığarkı uluşlarığ bir yme kıodmadın tüzü tüketi barçanı toşguru tuyu örte y(a)rılıkayurlar :: AY 500/2.

“Öyle ki yüzlü tekerleklerini nasıl yükseltiyorlarsa onun gibi Çambudıvıp dünyası başta olmak üzere binlerce dünyayı ve on yandaki halkı atlamadan düzelterek hepsini bütünüyle yükseltiyorlar.”

(1123).. inçe bolzun teñgrim **neteg** yarlıkassar siz antağ oq kılı tegineyin ötrü ayağka tegimlig purunı arħant yirde yitlinip kök kalık-da belgölüg bolur M 81-18.

“Böyle olsun Tanrım, Siz nasıl buyurursanız (ben de) ona göre saygı ile amel ederim. ‘Bunun üzerine saygıdeğer Aziz Puma yerde kaybolup gökte ortaya çıkar.’”

(1124)**neteg** kim orunsuz topıq yuvlunur / anı teg me devlet özüm yolunur KB 662.

“Düz yerde top nasıl yuvarlanırsa saadet de aynı böyledir, ben sıyrılıp giderim.”

(1125)anadın **neteg** toğdum erse bu kün / anıñ teg barır men yalıñın munıñun KB 1513.

“Anadan nasıl doğdum ise bu gün de öyle acz içinde gidiyorum.”

(1126)kapuğda **neteg** erse oldruğ turuğ / bu yortuğda andağ kerek ay uluğ KB 2588.

“Ey yüce insan, saray kapısında herkesin yeri ne ise, muhafız alayında da o gözetilmelidir.”

(1127)**neteg** yörse tüşni anı teg bolur / yavuz yörme tüşni sañğa kılğa kor KB 6004.

“Rüyayı nasıl yorarsan öyle olur, kötüye yorma sana zararı dokunur.”

(1128)keçürmiş tiriglik bu kün boldı tüş / **neteg** ketçi erse yanut kelge tuş KB 6256.

“Yaşanmış hayatım bugün rüya gibi oldu, o nasıl geçtiyse karşılığı da öyle olacaktır.”

AY 21/14, 42/4, 51/20, 61/21, 66/16, 70/3, 75/10, 78/10, 113/6, 113/8, 113/10, 113/12, 138/20, 139/10, 140/2, 152/4, 153/9, 154/21, 160/21, 171/7, 171/14, 174/8, 206/9, 207/1, 207/22, 209/18, 210/16, 211/19, 212/17, 213/13, 214/7, 588/8; KB 2111, 6021.

§ 2.1.39.1.B. neteg / netek soru sözcüğü, (1129) – (1146) numaralı cümlelerde “nasıl?” anlamında gerçek sorul işleviyle kullanılmıştır. Bu temel işlev, Uygurcanın başlangıcından itibaren sıklıkla kullanılmıştır.

Yapı	neteg...
	negülük+F-KE
Anlam	nasıl?

(1129)k(e)rekü içi **ne t(e)g** ol tügünüki ne t(e)g ol közünüki **ne t(e)g** körüglüg ol (e)gni **n(e)t(e)g** edgü ol b(a)g(ı)şı **ne t(e)g** bar ol tir IB 18.

“Çadırın içi nasıl? Bacası nasıl? Penceresi nasıl? Manzaralı. Çatısı nasıl? İyidir. İpleri nasıl? Var dedi.”

(1130).. [bo] mening alımçılarımka bösüp erlig kıan üskinte ayduğ--da tegdükte **neteg** kılayın anı maŋa ayu birinğler tip tiser m(e)n :: ötrü olar maŋa inçe tip tidiler :: AY 10/18.

“Benden şikâyetçi olanlara .. güçlü Han huzurunda söylediğimde ‘Nasıl yapayım? Bana söyleyin.’ deyince onlar bana şöyle dediler: (...)”

(1131).. yene ol [et’özler]ke tegdeçi iş ködügleri yme **neteg** erki .. AY 37/13.

“O bedenlere düşen görevler nedir ki?”

(1132):: bo yme antada taķı yitiñsiz tutuñsız alp iş ködüğ titir .. tözünler oğlı--ya .. nom kirtününğ kirtüsi kirtü--de kirtü bilge bilig bolar ikegü barça adırsız tüp tüz tutdaçı tözlüg erip .. inçip bolarnınğ küç--inte erkinçe tapınça adıra işle--gülük iş ködüğke tükellig bolmak **neteg** erki tip tiser .. anı yme inçe bilmiş k(e)rgek .. AY 51/13.

“Bu yapılmayacak kadar zor bir iştir. Ey asil oğlu, ‘Öğreti gerçeğinin gerçeği, gerçeklerden gerçek bilgi (olan) bunların ikisi bütünüyle ayırt edilemez düz temelli olup bunların gücü sayesinde yapılacak işlere hakim olmak nasıldır acaba?’ dersin onu da şöyle bilmek gerektir.”

(1133).. ol bodı tigme tuyunmak köñgöl ol yme **neteg** erür :: atı kötrülmişe inçip yene ol bodı tigme tuyunmak köngülüg :: bo közünür üdteki köñgöl üze yme bulğalı bultuğmaz : : AY 202/6.

“‘O Bodhi denen sezme gönlü nasıldır?’ Ey Adı yüce, o Bodhi denen sezme gönlünü bu görünen zamanda bulmak mümkün değildir.”

(1134).. şlok takşutın inçe tip ötünti :: :: küsüşüm ol ötüngü--lük .. tolp yirtinçüg y(a)r{R}utdaçık.. iki adaqlıglarta yig kıopda .. adruk ayakka tegimligke .. bodis(a)t(a)vlar köni nomda .. **neteg** yaŋın yorımakın .. küsüşümün atı kötrülmiş .. taplağay mu erki bilmez m(e)n tip :: y(a)rlıkadı uluş uluğ ol .. t(e)nğri kızınğa inçe tip tidi ..AY 372/16.

“Şiir söyleyerek şöyle dedi: ‘Bütün dünyayı yaratandan, iki ayaklılardan daha iyi bütünüyle farklı saygıdeğerden Rica ettiğim isteğim şudur ki Bodhisattva’lar doğru öğretide yürümek nasıldır? Adı yüce,

isteğimi onaylıyor mu? Ben bilmiyorum.’ deyince Yüceler yücesi o Tanrı kızına şöyle buyurdu: (...)”

(1135)tenğrim bu kuanşı im pular neçükün ne alın çevişin bu çambudvip yir suvda yorıyur tınlıglarkā asıg tusu kılur nom nomlayur alı çevişi **neteg** erki KİP 100.

“Tanrım, bu Kuanşı im pular nasıl ve ne gibi usûl ve çarelere başvurarak bu Jambudvipa (adlı) dünyada yaşayan canlılara fayda sağlar, dini öğretirken başvurduğu usûl ve çareler nedir acaba?”

(1136)...-ü ötünürler o(tsuz emsi)z ürüntegsiz ayıg (kıılınç kı)lmağ neteg bolur (erki..) M 79-29.

“.. sorarlar: ‘Vasitasızlık ve çaresizlik yüzünden kötü amel işlemek nasıl olur?’”

(1137)ayu bir maṅga sen **neteg** tapnayın / sevinçinğ kayu ol anı tutnayın KB 839.

“Sen bana nasıl hizmet etmem gerektiğini söyle; neye sevinirsen, onları yapayım.”

(1138)bu eḍgü kayu ol **neteg** ol özi / negü teg bolur eḍgü kılkı tözi KB 855.

“İyilik nerededir ve nasıl bir şeydir, iyinin hareketi, özü nasıl olur?”

(1139)yana aydı ilig ay ögdülmişe / bilig bilgüçiler **neteg** bilmişe KB 1815.

“Hükümdar, ‘Ey Ögdülmiş, bilgililer bu bilgilerini nasıl elde ederler?’, diye sordu.”

(1140)eṅg aşnu saṅga men tuşayın barıp / **neteg** kılgu andın kılalım yorıp KB 5006.

“İlk önce ben sana geleyim, nasıl davranmak gerektiğini o zaman düşünelim.”

(1141)ayıttı ilig evre oḍgurmışığ / **neteg** ölmişin ḥal negü bilmişig KB 6320.

“Hükümdar, Odgurmuş’a, onun nasıl öldüğünü ve bu konuda ne bildiğini sordu”

(1142)bağıl **neteg** koşarlar Tanğrı üze yalğannı tap aṅga belgülg yazuk Ku.T. 26/24a3.

(1143)**neteg** hükm kıldururlar olar üskinde Tevrit annîg içinde Tanğrınınğ hükmî yana yüz evrerler anda kidin ol ermez olar mü’minler. Ku.T. 27/49b2.

“Yanlarında, içinde Allah’ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar, sonra bunun ardından verdiği hükümden yüz çeviriyorlar? İşte onlar (kendi kitaplarına da, sana da) inanmış değıllerdir.”

(1144)aydı: yâ bolğay kim İdiṅgiz yok kılğay yaḡıṅgızın azu erkliglik bergey sizke yer içinde bağğay **neteg** kılur sizler. Ku.T. 28/13a3.

“ ‘Umulur ki, Rabbiniz düşmanınızı helâk edecek ve sizi bu yerde egemen kılıp, nasıl davranacağınıza bakacaktır.’ dedi.”

(1145)yorımazlar mu yer içinde körseler **neteg** boldı anlarınġ sonġı anlar kim olarda burun erdiler
üküşrek olardin küçlügrek bina kılğan yer içinde asıġ kılmadı olardin olarķa ol kim erdi
kazğanur erdiler. Ku.T. 35/70a2.

“Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden önce gelenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar kendilerinden daha çok, daha güçlü ve onların yeryüzündeki eserleri daha üstündü. Fakat kazanmakta oldukları şeyler onlara bir fayda vermemişti.”

(1146)**neteg** bolġay hâlleri kaçan öldürseler ferişterler ururlar yüzlerini hem sonġlarını. Ku.T. 37/19b2.

“Melekler, onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken hâlleri nasıl olacak?”

AY 37/13, 45/22, 168/5, 176/23, 270/20, 271/20, 274/1, 275/4, 275/17, 276/13, 278/21, 312/4, 312/5, 373/19, 381/18, 417/16, 593/4, 624/22, 635/11, **KB** 390, 839, 1069[2], 1795, 2431, 3055, 3475, 4571[2], 5051, 6237.

§ 2.1.39.1.C. Sözcük, KB’de ve Ku.T.’de saptanan bir özellik olarak, *kim* sözcüğüyle birlikte kullanıldığında yukarıda sözü edilen kullanıma yakın biçimde ve çoġu zaman şart cümlesi içerisinde yer almaksızın bir “*nasil ki*” anlamı taşımaktadır.

Yapı	neteg kim...
	negülük+F-KE
Anlam	Nasıl ki?

(1147)**neteg** kim sevinçlig men sindin bu kün / bayat birsüni miġ sevinçinġ kutun KB 1561.

“Sen beni bugün nasıl memnun ettinse, Tanrı da seni öyle memnun etsin.”

(1148)**neteg** kim sevindi seninġdin köġgül / bayat birsü andaġ sevinç ay oġul KB 3066.

“Benim gönlüm senden nasıl hoşnut ise, ey oġul, Tanrı da seni öyle sevindirsin.”

(1149)ârzûladılar eger tansa sizler **neteg** kim tandılar bolsa sizler berâber tenġ yime tutmaġlar olardin dostlar Ku.T. 26/54b1.

“Arzu ettiler ki kendileri nasıl küfre sapmışlarsa siz de sapasınız da beraber olasınız. Bu sebeple, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin.”

(1150)biz yarlıġ ıdtımız saġa **neteg** kim yarlıġ ıdtımız Nuhķa peygâmblerlarka anda kidin yarlıġ ıdtımız

İbrâhimķa ve İsmâîlķa ve İshâķķa ve Yakubķa, yegenlerinġe  İsıķa Eyyubķa Yunusķa Hârunka, Süleymânķa bedrimiz Dâvudķa zeburnı. Ku.T. 27/6b1.

“Biz, Nûh’a ve ondan sonra gelen peygamberlere nasıl vahyettiysen, sana da vahyettik.

İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a, torunlarına, İsa’ya, Eyyüb’e, Yûnus’a, Hârûn’a ve Süleyman’a da vahyetmiştik. Davûd’a da Zebûr vermiştik.”

(1151)bu ögür kamuğ kirtgünügliler ol rast olarka dereceler İdileri üskinde yarlıkamaıklık hem ruzi tüzün **neteg** kim çıkardı seniñ İding evüñdin köniliğin bütünlükin bir ögür müzminlerdin taplamazlar. Ku.T. 28/66a2.

“Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Mü’minlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi.”

(1152)aygıl her-âyine men qorquttaçı men belgölüg **neteg** kim indürdümüz üleşigililer üze anlar kim kıldılar oqıgını kes kes. Ku.T. 30/31b2.

“De ki: ‘Gerçekten ben, apaçık bir uyarıcıyım.’ Nasıl ki biz kendi kitaplarını parçalara ayıranlara da (kitap) indirmiştik. Onlar, (bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr ederek) Kur’an’ı da parça parça edenlerdir.”

(1153)ey anlar kim büttiler boluñlar Tañırınıñ yâriçileri **neteg** kim aydı ‘İsa Meryem oğlu öz eşleriñge kim ol yariçiler mañğa Tañrı birle aydılar Ku.T. 38/47b3.

“Ey iman edenler! Allah’ın yardımcıları olun. Nasıl ki Meryem oğlu İsa da havarilere, “Allah’a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?” demişti. Havariler de, “Biz Allah’ın yardımcılarıyız” demişlerdi.”

Ku.T. 26/22b3, 26/72a3, 28/19a1, 29/49a1, 32/13b1, 32/40b3, 35/79a3, 38/39a3, 38/47b3.

§ 2.1.39.1.D. Sözcük, aşağıda (1154) – (1159) numarayla gösterilen örneklerde, cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştırarak anlatımı kuvvetlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Sözcük, bu durumda “*nasıl!*” anlamındadır:

Yapı	<i>neteg/netek...</i>
	Neteg/netek+F-KE
Anlam	Nasıl!

(1154): : amrağ siñgilimaz[-ni] esirgep arığ braman uğuş-ın arığ-sız-ğa **neteg** kömer biz IS 203.

“Sevgili kız kardeşimizi (bundan) esirgeyerek saf Brahman soyunu lekeli olana nasıl gömeriz.”

(1155)munıñ şükri emdi **neteg** öteyin / tirig bolsa özüm yılın hem ayın KB 390.

“Daha aylarca ve yıllarca yaşasam bile bunun şükürünü nasıl ödeyebilirim (ödeyemem ki!).”

(1156) kalı ögmegü ol ukušluğ kişig / **neteg** yirmegü bu ukušsuz işig KB 1776.

“Akıllı insan nasıl övülmez ve akılsız kimsenin işi nasıl yerilmez ki!”

(1157) baralım timekte adın yok sözüüm / **neteg** ayğa barma tiyü bu özüüm KB 3489.

“‘Gidelim’ demekten başka sözüüm yok, ben sana nasıl ‘Gitme!’ diyebilirim (diyemem ki!).”

(1158) **neteg** beg bolur ol buðunğa uluğ / tili yalğan erse kılınçı buşı KB 5075.

“Yalancı ve cimri insan nasıl halkın beyi olabilir (olamaz ki!).”

(1159) **neteg** beg bolur ol buðun erkligi / köni ergini ağra tutmaz ögi KB 5885.

“Doğruyla eğriyi ayırt edemeyen bir kimse nasıl halkın üzerine hâkim olur (olamaz ki!).”

KB 5418.

2.1.39.2. Sözcük Türü Olarak **neteg** / **netek** Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede zarf ve isim olarak kullanılabilmektedir.

2.1.39.2.1. Zarf Görevinde Kullanılan **neteg** / **netek** Soru Sözcüğü

neteg / **netek** soru sözcüğü, aşağıdaki (1160) – (1164) ve yukarıdaki (1119) – (1128), (1130) – (1159) numaralı cümlelerde zarf görevinde kullanılmıştır.

(1160).. yme bo üyeliksiz üs--tünki yig köni tüz tuymak atl(ı)ğ burķan ķutın küsedeçi tözün--ler oğlı
tözünler kıızı tayşing yoriğda yorıduğda ķamag t(e)rs tetrü tınl(ı)ğlar birle ķatılıp ķavışıp öñgre
ķılmış tsuy irinçü ağır ayığ kılınç--ların neteg yañgın ökünser bilinser ķşantı ķılsarlar ol ayığ
ķılınçları arıyur alķınur erki t(e)ñgrim tip ayıtu ötünti.. AY 132/13.

(1161)takı yme ķ(a)ltı neteg amıtaayusı atl(ı)ğ t(e)ñgri burķan vıçayaprabı atl(ı)ğ t(e)ñgri burķan
kalyanaprabı atl(ı)ğ t(e)ñgri burķan gunaprabı atl(ı)ğ t(e)ñgri burķan ... AY 173/11.

(1162):: inçe ķ(a)ltı vayumandal atl(ı)ğ yiil tilgen narayan tonğanınğ küçi üze v(a)çırın ķatığdı tokıp
neteg saçılmaķsızın turur erser ançu--layu yme bodıs(a)t(a)vlar bo köngül küçi üze ķatığlanmaķnınğ
yigin adrukın tuyunup ol tuyunmaķları küçinte bek--lemek tümenmeklig küçin atl(ı)ğ
ķatığlanmaķın :: AY 208/19.

(1163) anadın neteg toğdum erse bu kün / anıñ teg barır men yalıñın munğın KB 1513.

“Anadan nasıl doğdumsa bugün o şekilde ve aciz gidiyorum.”

(1164) kapuğda neteg erse oldruğ turuğ / bu yortuğda andağ kerek ay uluğ KB 2588.

“Herkesin saray kapısındaki yeri ne ise, bu hareket sırasında da olduğu gibi korunmalıdır, ey büyük.”

AY 21/14, 42/4, 51/20, 61/21, 66/6, 66/16, 70/3, 75/10, 78/10, 113/6, 113/8, 113/10, 113/12, 132/13, 138/20, 139/10, 140/2, 152/4, 153/9, 154/21, 160/21, 171/7, 171/14, 173/11, 174/8, 206/9, 207/1, 207/22, 209/18, 210/16, 211/19, 212/17, 213/13, 214/7, 500/2, 588/8; **M** 8-18; **KB** 662, 1513, 2111, 2588, 5418, 6004, 6021; **Ku.T.** 26/22b3, 26/72a3, 28/19a1, 29/49a1, 32/13b1, 32/40b3, 35/79a3, 38/39a3, 38/47b3.

2.1.39.2.2. İsim Görevinde Kullanılan *neteg* / *netek* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki (1165) numarada yer alan ve aşağıda yerleri belirtilen cümlelerde isim görevinde kullanılmıştır.

(1165) anıñ yorığı **netek** DLT[BA] I 27-9.

“Onun gidişi nicedir?”

(1166) **netek** sen? DLT[BA] I 392-10.

“Nasılsın?”

(1167) köñglünğ **netek** DLT[BA] III 366-15.

“Gönlün nasıl?”

IB 18 [4]; **DLT[BA]** I 378-5, **II** 40-18, 19, 52-17; **III** 15-19, 15-22, 123-9.

2.1.39.3. Cümle Ögesi Olarak *neteg* / *netek* Soru Sözcüğü

2.1.39.3.1. Zarf Tümleci Olarak *neteg* / *netek* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri gösterilen, yukarıdaki (1129), (1165) – (1167) numaralı cümleler dışındaki tüm kullanımlarında zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

AY 21/14, 42/4, 51/20, 61/21, 66/6, 66/16, 70/3, 75/10, 78/10, 113/6, 113/8, 113/10, 113/12, 132/13, 138/20, 139/10, 140/2, 152/4, 153/9, 154/21, 160/21, 171/7, 171/14, 173/11, 174/8, 206/9, 207/1, 207/22, 209/18, 210/16, 211/19, 212/17, 213/13, 214/7, 500/2, 588/8; **M** 8-18; **KB** 662, 1513, 2111, 2588, 5418, 6004,

6021; **Ku.T.** 26/22b3, 26/72a3, 28/19a1, 29/49a1, 32/13b1, 32/40b3, 35/79a3, 38/39a3, 38/47b3.

2.1.39.3.2. Yüklemler olarak *neteg* / *netek* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıda yerleri belirtilen cümlelerde zarf tümlecisi olarak kullanılmıştır.

IB 18 [4]; **DLT[BA]** I 27-9, 378-5, 392-10, **II** 40-18, 19, 52-17; **III** 15-19, 15-22, 366-15, 123-9.

2.1.40. *netegin* Soru Sözcüğü

A Grammar of Old Turkic'te, *neteg* sözcüğünün araç durumu eki almış biçimi olarak açıklanan sözcüğün, “*nasıl?*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir (Erdal 2004: 213).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheizt Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	65	-	-	-	-

Sözcük, AY'de beş; HT (Hüen.Tug.) bir; İS'de dört; Jin'.de üç ve UT'de bir Üİ'de elli iki kez saptanmıştır.

Toplam: 65

2.1.40.1. *netegin* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, aşağıda yer alan (1168) – (1181), (1182) – (1186) ve (1187) – (1191) numaralı cümlelerde “*nasıl?*” anlamında gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır. *Netegin* soru sözcüğü, çoğunlukla tek olarak kullanılmakla birlikte azımsanmayacak sayıda cümlede iki ayrı fiilin zarfı olarak da karşımıza çıkar.

Yapı	<i>netegin...</i>
	netegin+F-KE
Anlam	nasıl?

(1168).. yene inçip burқан қутın күседеңи бодıs(a)t(a)vlar m(a)has(a)t(a)vlar yme kirtüdin kelmiş--

lerniṅ kkirsiz aṅ teriṅde teriṅ inṅe yörüḡlüg nomluḡ y(a)rılıḡ--larınta örtüḡlüg kızleglig
bodı(a)t(a)v--lar yorıḡınta.. **netegin** bısrınurlar netegin yorıyurlar erki tip ötünti :: AY 37/17.

“Yine Burhan kutunu dileyen Bodhisattva’lar, Mahasattva’lar yine doğrudan gelmişlerin lekesiz, derinden derin ince yorumlu öğretilerinde örtülü, gizli Bodhisattva’lar yolunda nasıl öğrenirler, nasıl yürürler acaba?” diye sordu.”

(1169).. monta yme 'eng{R}ilki tınl(ı)ḡlar küsüşinṅe ed tavar birmek üze bodı tigme tuyunmaḡ
köṅülüg **netegin** bulurlar **netegin** bütürürler AY 206/6.

“Yine birinci olarak canlılar isteklerince mal mülk vermeleri sayesinde Bodhi denen sezme adlı gönlü nasıl bulurlar, nasıl tamamlarlar?”

(1170):: yitiṅ öṅi öṅi törlüg al altaḡ üze bodı tigme tuyunmaḡ köṅülüg **netegin** bulurlar **netegin**
bütürürler AY 211/14.

“Yedincisi farklı türden yeteneklerle Bodhi denen sezme adlı gönlü nasıl bulurlar, nasıl tamamlarlar?”

(1171):: bişinṅ alḡu edḡu nomlarıḡ tolu tükel kılmaḡқа tayanıp ṡ(a)hşap(u)d p(a)ramıtıḡ **netegin**
bütürürler :: alḡu edḡu nomlarıḡ tolu tükel kılmaḡ yme ḡayu erür tip tiser:: alḡu edḡu nomlar erser
iki törlüg titir :: AY 224/3.

“Beşincisi, bütün iyi öğretileri bütünüyle tamamlamaya azmedip öğreti kusursuzluḡunu nasıl tamamlarlar?”

(1172):: bişinṅ abışıḡ kılmaḡlıḡ törü üze burḡanlar sanıṅa kirmekke tayanıp bütmiş bısmış bilge bilig
p(a)ramıtıḡ **netegin** bütürürler :: abışıḡ kılmaḡlıḡ törü üze burḡanlar sanıṅa kirmek yme ḡayu erür
AY 308/11.

“Beşincisi, kutsama geleneḡi yoluyla Burhanların arasına girmeye azmedip bunu tamamlamış bilge bilgiyi, kusursuzluḡu nasıl tamamlarlar. Kutsama geleneḡi sayesinde burhanlar arasına girmek nedir?”

(1173)bu /s/enḡremig söki udun ḡan /va/yroṡani atḡ arḡant üçün /i/dmiş erür : netegin itdi tip /ti/ser : öṅre
bu il-te burḡan /no/mı yoḡ erken vayroṡani atḡ arḡant Kaşmir-din kelip : bu /or/un-ta arḡ ara dyan
/o/lurdi Tug.Hüen. V 79-19.

“Bu manastırı eski Hoten hanı Vayṡorani adlı aziz için yapmıştır. ‘Nasıl yaptı?’ dersin, önceleri bu kentte burhan öğretisi yokken Vayṡorani adlı aziz Kaşmir’den gelerek burada saf öğretiyle oturdu.”

(1174)soḡanṅiḡ körkle yörüḡlüg nırvan üz-lünṡü-lüg nom-mṅa : **netegin** köṅülüg yavalturmuş **netegin**
tarḡarmış k(e)rgeḡ tip : yavalturmaḡ-lı turmaḡ-lı ikigü-ke si-zik ayıtu ötünti Jin’ B 30, 30.

“Sevimli, güzel yorumlu Nirvananın bitiş öğretisine nasıl gönlü yalvartmak, nasıl gidermek gerek?” diyerek yalvarmaklı durmaklı ikisi birlikte kuşkusunu dile getirdi.”

(1175)edgün barmış tözinçe yantudın y(a)rılıkadı : / aşnu-ça kiginç birti **netegin** turmakın / anta basa
y(a)rılıkadı munçulayu öğretinġü-sin / tört tuğumın tuğmış tınl(ı)ğ-larığ : / tüzün y(a)rılıkancuçı
köñgöl bilge bilig üze tirtürdi :/ Jin' B 42.

“İyilikle varmış özü gereği yanıt verdi, evvelce cevap verdi. Sonra nasıl yaşadığını böyle öğretisinden söz etti. Dört doğumundan doğmuş canlıları, doğrulukla, bağışlayıcı gönlün bilgisiyle derletti.”

(1176)atı kötrülmüş t(e)nġrim kıayu erser tözün-ler oğlu tözün tözkerinç-siz yig tüzü köni tuymak burhan
kutınġa köñgöl öritser-ler ol tınl(ı)ğ-lar **netegin** tuğuluk ol netegin köñgölüg yavalturguluk ol...
Jin' F 25, 25.

“Adı Yüce Tanrım, herhangi bir asil oğlu, asil, benzersiz, doğru sezme burhan kutuna gönül beslese, o canlılar nasıl doğar, gönlü nasıl sıkıştırılır?”

(1177)biz yine-ol uzun-yaş/nınġ-yarım/ta yarım/kı/a/sın-y(i)me-bulmadın bo kızğa-kkı/a yaş/ta-işleşip
netegin-kentü özüm kinġetgeli/i boşunġalı uġay biz , , UT 940.

“Biz o uzun yaşı'n yarısından daha azını bile bulmadan bu kısa yaşamda nasıl çalışıp kendimizi genişletmeyi (geliştirmeyi) öğreneceğiz.”

(1178)bo ok yañġı kün yine meniñġ tıtsı -lıġ kıuvraġ-ım-nınġ nom şazın üslünçü-si-nedegi alķo
edgü -lerig bulġu-larınġa tapġu-larınġa ükligü-leriñġe asılġu-larınġa baştınķı-ta başdınķı
tılaġ-ı basudçı-sı bolġay :: **netegin** bolġay IS 424.

“Bu yeni günde benim öğrenci topluluğumun öğretisinin bitişine kadar bütün iyileri bulmalarına, çoğaltmalarına, birinci sebebi, yardımcısı olacak. Nasıl olacak?”

(1179): : **netegin** bolġay tēp tēser : : alķu tarmanriki (?) teñġri-ler -ler yme bo yañġı künüg
körüp süzök köñgöl örüdġey-ler : : IS 466.

“’Nasıl olacak?’ dersin, bütün Tarmanriki (?) Tanrılar da bu yeni günü görüp saf gönül besleyecekler.”

(1180)**netegin** tınlġ-larıġ menġilig kılgalı tavrannur siz . köne oot teg yti küçlüġ köñgölünġüzte
erip қorun (?) dayaq (?).. köl suvı teg yarıkancuçı köñgölünġüz küseyür netegin birgerü
tözün meytrı bodisatav teñġrim : : IS 909.

“Canlıları nasıl sevindirmeye gayret ediyorsunuz. Doğru ateş gibi keskin, güçlü gönlünüze ulaşıp göl suyu gibi bağışlayıcı gönlünüz nasıl istiyor, Maytrı Bodhisattva

Tanrım?”

(1181)tözün maytrı-y-a ilki-te kılmış buyan-larınğız-ka edi pidiri (?) teñgri kut kıolsar .

indiranil erdinin eğiglig .. ıdoğ bo tusıd eğilti IS 913.

“Ey asil Maytrı, ilk (zamanda) yaptığınız iyi davranışlarınız nedeniyle Edi Pidiri Tanrı kut istese, İndiranil mücevheriyle süslü .. bu kutsal gök süslendi.”

2.1.40.2. Sözcük Türü Olarak *netegin* Soru Sözcüğü

Sözcük, saptanan tüm örneklerde zarf görevinde kullanılmıştır. Bu kullanıma aşağıda yer alan (1182) – (1186) ve (1187) – (1191) numaralı cümlelerin yanında yukarıda yer alan (1168) – (1181) numaralı cümleler de dahildir. Sözcük, tüm kullanımlarda fiile bağlıdır. Cümlelerin fiili çoğunlukla geniş zamanlı, kimi zaman da gelecek zamanlıdır.

(1182):: 'eng'ilki b(e)lgürtme et'özüg bodıs(a)t(a)vlar *neteg--in* bulurlar erki tip [tiser] anı yme inçe bilmiş k(e)rgek ..AY 39/6.

“Birincisi ‘Beliren bedeni Bodhisattva’lar nasıl bulurlar ki?’ dersin, onu şöyle bilmek gerekmektedir.”

(1183)anı yine *netegin* y(a)rıkayurlar erki tip tiser :: :: k(a)ltı bo üç törlüg et'özde adınlar tegingülük tüş et'özü b(e)lgürtme et'özli ikegü erser .. tek yirtinçülüg at üz--e bar titirler üçün çın kirtü tüz et'öz ermezler üçün kşan kşan üdte toğdaçı öçde--çiler üçün :: basa basa közün--teçi b(e)lgürteçiler üçün .. AY 55/1.

“ve ‘Nasıl buyururlar?’ dersin, öyle ki bu üç türlü vücuttan ikisi başkalarının edindiği karşılık vücudu, belirtme vücudu ise, (bunlarda) tek dünyalılık da var dedikleri için doğru, gerçek vücut olmadıkları için, kısa kısa anlarda doğacak oldukları için ve sonra görünüp belirecekler için. (...)”

(1184):: tok(u)zunç adruk adruk küç küsün üze bodı tıgme tuyunmak köñgülüg *netegin* bulur--lar *netegin*

bütürürler tip tiser :: inçe k(a)ltı altın tilgenlig çakravart ilig kan--larnınğ alp er erdinisi dört törlüg süülüg kıuvrağın neteg öz erkinçe tapınça evirer erser :: AY 213/10.

“Dokuzuncusu, ayrı ayrı güçleri sayesinde Bodhi denen sezme gönlünü nasıl bulurlar, nasıl tamamlarlar?” dersin, öyle ki altın tekerlekli dünya hükümdarlarının güçlü, keskin mücevheri dört türlü askere sahip topluluğu nasıl kendi gücüyle, isteğiyle çeviriyorsa (...)”

(1185):: monta yme bodıs(a)t(a)v--lar 'eng'ilki burkanlarğa bodıs(a)t(a)vlar--ğa bütmiş işlig bil(Y)gelerke irmedin uzatı yakın tapınmakğa tayanıp bilge bilig p(a)ramıtığ *netegin* bütürür--ler :: AY 248/23.

“Bodhisattva’lar, ilk önce Burhanlara, Bodhisattvalara, bilgiye ulaşmış bilgelere erişmeden onlar için hizmete katlanıp bilgili kusursuzluğu nasıl tamamlarlar?”

(1186):: ikinti alku nomlarınġ 'eng başdınķı töz yörüġin körüp kkirletir önġi üdrülmiş arıġ süzük tözinte köñgüllerin turgurmak ornatmakķa tayanıp kut қолunmaq p(a)ramıtıġ **netegin** bütürürler ..

AY 284/9.

“İkincisi, bütün öğretilerin en baştaki öz yorumunu görüp kirlerden ayrılmış, arı, saf öze sahip gönülleri yaşatmaya, yerleştirmeye katlanıp kut dilemek kusursuzluğunu nasıl tamamlarlar?”

2.1.40.3. Cümle Ögesi Olarak *netegin* Soru Sözcüğü

netegin soru sözcüğü on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde zarf tümleci olarak karşımıza çıkmaktadır.

(1187).. bo titir b(e)lgürtme et'öz--nünġ üç törlüg bolmaqı :: ikinti tüş et'öz қayu erür :: ol tüş et'öz-- üg yme bodıs(a)t(a)vlar **netegin** bulur--lar erki tip tiser :: anı yme inçe bilmiş uķmış k(e)rgek :: AY 42/13.

“Belirmiş vücudun üç yolla olması budur. İkincisi meyve (karşılık, ödül) vücut hangisidir? O meyve (karşılık, ödül) vücudu Bodhisattva’lar nasıl bulurlar ki?’ dersin, onu da şöyle bilmek ve anlamak gerekmektedir.”

(1188):: törtünç y(i)ti kınıġ қatıġlanmaq üze bodı tıgme tuyunmaq köñġülüg **netegin** bulurlar **netegin** bütürürler AY 208/15.

“Dördüncüsü, yedi cezaya katlanma sayesinde Bodhi denen sezme gönlünü nasıl bulurlar, nasıl tamamlarlar?”

(1189)... bo erür kirtgünç erkligke tayanıp buşı p(a)ramıtıġ bütürmek :: ikinti y(a)rlıķançuçı köñġülke tayanıp buşı p(a)ramıtıġ **netegin** bütürür--ler .. y(a)rlıķançuçı köñġül yme қayu erür tip tiser :: y(a)rlıķançuçı köñġül erser :: adınlarınġ emgekinġe köñġülnünġ köymeki örtenmeki irinķemek erür .. AY 216/4.

“Gerçek güçlünün yardımıyla sadaka kusursuzluğunu tamamlamak budur. İkincisi ‘Bağışlayıcı gönül yardımıyla sadaka kusursuzluğunu nasıl tamamlarlar? Bağışlayıcı gönül hangisidir?’ dersin, Bağışlayıcı gönül, başkalarının sıkıntısı için gönlünün yanması, acımasıdır.”

(1190):: bo erür biş .. monta yme bodıs(a)t(a)vlar 'eng'ilki köni bilge biliglig küç üze tın(ı)ġlar köñġülin--teki yorıġlarınġ edġüsin ayıġın adıra bilmekke tayanıp küç küsün p(a)ramıtıġ **netegin** bütürürler :: AY 295/7.

Beş budur. Bodhisattva’lar ilk olarak doğru bilgileri sayesinde canlıların gönlündeki yolların iyisini

kötüsünü ayırt edebilmeye dayanıp güç kusursuzluğunu nasıl tamamlarlar?”

(1191):: üçünç sansarığ ırmemek nırvanığ sevme--mek-ke tayanıp bütmiş bısmış bilge bilig p(a)ramıtığ
netegin bütürürler :: AY 306/2.

“Üçüncüsü, Samsara’ya erişmemeye ve Nirvana’yı sevmemeye dayanıp bilgi kusursuzluğunu nasıl tamamlarlar?”

2.1.41. *netegleti* Soru Sözcüğü

Diğer yapıtlarda herhangi bir bilgi yer almayan sözcük için Erdal, sözcüğün, *neteg* sözü üzerine *neçükleti*, *birtemleti* ve *ğaltı* gibi sözcüklerde de görülen iki zarf yapıcı +*la* ve +*tl* ekinin getirilmesiyle oluştuğunu ve “ne yolla?” anlamında kullanıldığını belirtmiştir (2004: 213).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheizt Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	2	-	-	-	-

Sözcük, yalnız AY’de iki kez saptanmıştır.

Toplam: 2

2.1.42.1. *netegleti* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

netegleti soru sözcüğü, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan, aşağıdaki (1192) ve (1193) numaralı cümlelerde “nasıl?” anlamında gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır.

Yapı	<i>netegleti...</i>
	netegleti+F-KE
Anlam	nasıl?

(1192). . adınlar **netegleti** iki törlüg nom yoğı bultuğmazı üze b(e)kız b(e)lgülüg erür tip tiser : : inçe
k(a)ltı bo nomluğ et’özde b(e)lgü-li b(e)lgününğ orunınlı ikegü barça yok titirler : : AY 65/22.

“Başkaları nasıl iki türlü öğretinin yokluğu ve bulunmazlığı sayesinde açıkça bellidir?’ dersin,

öyle ki bu öğretili vücutta ortaya çıkmış belirtinin ikisinin birden yerleştiği olmamıştır.”

(1193). . yumgın tepremiş sanıpatıǵ . . emlegeli küseser . . edǵü köñǵüllüǵ kişiler. . **netegleti** em-legü ol
 . . AY 588/16.

“Bütüniyle sarsılmış Samnipatayı tedavi etmek istenirse, iyi gönüllü kişiler nasıl tedavi edecek?”

2.1.41.2. Sözcük Türü Olarak **netegleti** Soru Sözcüğü

Sözcük, yukarıdaki iki cümlede zarf görevindedir.

2.1.41.3. Cümle Ögesi Olarak **netegleti** Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan yukarıdaki iki örnekte zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

2.1.42. **ne üçün ~ niçün** Soru Sözcüğü

EDPT 774a-b,775a’daki ne maddesinde yer verilen sözcüğün “niçin” anlamında kullanıldığı tanıklarla açıklanmıştır.

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	33	-	-	-	-

Sözcük, yalnız AY’de otuz üç kez kullanılmıştır.

Toplam: 33

2.1.42.1. **ne üçün** Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

Sözcük, aşağıda yer alan (1194) – (1205) numarayla gösterilen eldeki tüm örneklerde gerçek soru işlevli olarak “neden, niçin” anlamlarını karşılamaktadır.

Yapı	<i>ne üçün ...</i>
	<i>ne üçün</i> +F-KE
Anlam	neden, niçin?

(1194) atı kötrülmiş ayağka tegimlig t(e)ñgrim çın kirtü birök alku burkanlar kirtü--din kelmişler monçulayu nırvanka şarırlıg süngükleri yme yok erser **ne üçün** yene sudur nomda nırvanıg bar tip y(a)rılıkap ulatı şarırlıg süngük--inçe inçip t(e)ñgrilerig yalanğuklar--ıg ağır ayağ tapıg uduğ kılğalı negülük y(a)rılıkadı erki :: AY 34k/10.

“Adı yüce, saygıdeğer Tanrım, bütün gerçek Burhanların gerçekten geldikleri, bunun gibi Nirvana’ya ulaşmış kemikleri bile yok ise niçin sutra kitabında Nirvana’ya (girmeleri) var diyerek ölümünden sonra kalmış kemiğine Tanrılar’ı, insanları saygıyla tapınmalarını neden buyurdu ki?”

(1195):: üçünç nomlug et'öz erser çın kirtü töz üze bar titir :: kim öñgre--ki iki törlüg et'özleming bo nomlug et'öz tözi tüpi erür :: **ne üçün** tip tiser .. kirtü--nünğ kirtüsi kirtüde kirtü tözde öñgi adırsız tip töz kodtaçı bilge biligde adın burkan nomı y(a)rılıgı bultukmaz üçün burkan--lar erser ::: AY 48/17.

“Üçüncüsü, öğretili vücut ise gerçek öz sayesinde vardır. Ki bu önceki iki türlü vücudun bu öğretili vücut için temelidir. ‘Ne için?’ dersin, Doğrunun doğrusu, doğrudan doğru öz, diğerlerinden farksızdır diyerek özünü bırakacak bilgiden başka Burhan öğretisi bulunmadığı içinse ...”

(1196) yalanğuz nomlug et'özke tayanıp .. kalısız nırvanıg y(a)rılıkayurlar **ne üçün** tip tiser .. alku adın nomlar barça 'eng tüpin--te alkınmaqlıglar üçün anın inçe y(a)rılıkayurlar:: AY 54/16.

“Yalnız öğretili vücuda dayanarak başkaları olmaksızın Nirvana’yı söylüyorlar, ‘Ne için?’ dersin, diğer bütün öğretiler en temelinden yok oldukları için öyle söylüyorlar.”

(1197).. buyanlıg ögmeki aşnuķı buyanta utar yigedür yüz ülüşinte bir ülüş--inçe yme yitmez oğşamaz :: ol **ne üçün** tip tiser .. tözünler oğlıya .. anın kim qayu tözün--ler oğlı tözünler kıızı Q orunta ontın sınıgar uğuşlarıntakı atı kötrülmiş nomlug tilgen evir-mek buşı T' k(a)ltı nom buşıg yig üstünki y(a)rılıkayur m(e)n AY 82/6.

“İyi düşüncesi önceki iyi amelinde artar, iyileşir. Yüz parçasından birine bile yetmez, benzemez. ‘O nedendir?’ dersin, ey asil oğlu onunla hangi asil evladı .. yerde on yandan nesillerindeki adı yüce öğretinin tekerleğini çevirmek sadakası .. öğreti sadakasını iyi, en üstün (olarak) buyuruyorum.”

(1198):: atı kötrülmişe bo sudur nom erdiniğ okıyu sözlelim adınlarķa yme kınğürü aça yada kōnisiñçe kōrkitelim bışrunu bütürü ür ke{'}'ç üdün turguralım .. **ne üçün** tip tiser :: atı kötrül--mişe :: biz amtı monı teg edgü nom tıtağinta üzeliksiz kōni tüz [tuymak] burkan kutı kūsüş anta ötrü

t(e)ñgriler erkligi hormuzta .. atı kötrülmüş [tükel bil]ge t(e)ñgridem mandarık hua çeçekler DY

L'R tüketip :: inçip montağ tip ötünti :: AY 83/4.

“Ey adı Yüce, bu sutra öğreti mücevherini okuyarak anlatalım başkalarına ve açarak yayarak doğruluğuna uygun olarak öğreterek er geç bitirerek gösterelim. ‘Ne için?’ dersin, ey adı yüce, biz şimdi bunun gibi iyi öğreti nedeniyle erişilmez doğru sezme (adlı) burhan kutu isteği dolayısıyla Tanrılar Tanrısı Hormuzta ..adı yüce, eksiksiz bilgi sahibi, ilâhi Mandarık çiçekleri ... bitirip öylece diye rica etti.”

(1199):: atı kötrülmüş y(a)rılıkadı .. antağ ol kavşıkıya antağ erür .. **ne üçün** tip tiser :: AY 83/19.

“Adı yüce, ‘Ey İndra, öyledir.’ dedi. ‘Ne için?’ dersin...”

(1200)kim kayu tınl(ı)ğ--lar eşidgeli bolsarlar .. üküş törlüg tsuy irinçü ağır ayığ kılınçları YW

LSW LK'Y :: kutları buyan[ları] [ü]--[drü]lgey asılğay üstelgey :: **[ne üçün]** tip tiser :: AY 126/10.

“Kim, hangi canlı bunu işitecek olsa, çok fazla kötü, fena davranışı ... kutları, sevapları artacak, çoğalacak. ‘Ne için?’ dersin ...”

(1201).. közünür üdte toğğalı umağuçā erser .. ötrü kin keligme üdteki tüş birteçi adartmakı yme ikileyü takı turu umaz .. **ne üçün** turu umaz tip tiser .. alku itiglig nomlar tözi yok kurug üçün kirtüdin kelmiş mensiz kişisiz tınl(ı)ğsız yaşağlısız üze y(a)rılıkânçuçı b(e)lgü tözlüg nom--larta töz üze tutsar toğmakı öçmeki yok üçün .. AY 145/13.

“Görünür zamanda doğmadıklarında ise, daha sonra, ileride gelecek zamandaki yemiş verecek (olan) engellemeyi de yeniden bir daha sürdüremezler. ‘Ne için?’ dersin, bütün işlek öğretilerin esası olduğu için, gerçeklikten gelmiş, insansız canlısız ve acıyıcı, belirti esaslı öğretilerde yaradılış ile tutsa, doğması, ölmesi olmadığı için...”

(1202):: yene yme kavşıkıya alku nomlar barça töz nomka tayağlıg titir:: ol tınl(ı)ğ tayağ boltaçı töz nom yene sözlegülük--süz titir .. **ne üçün** sözlegü--lüksüz titir tip tiser :: alku b(e)lgü--lertin ertmiş keçmiş ketmiş üçün anın antağ titir:: AY 146/6.

“Yine ey Kausika, bütün öğretiler tamamıyla asıl öğretiye dayalıdır. O destek bulacağı asıl öğreti yine söylenemez. ‘Ne için söylenemez?’ dersin, bütün belirtilerden geçmiş gitmiş olduğu için öyledir.”

(1203)ikinti yene bir kişi kirtüdin kelmişig nom tilgen--in evirtgeli ötügçi bolsar monuñg buyanı aşnuķı yirtinçüde tolu yiti erdini urup buşı birmiş buyanta utar yigedür **ne üçün** tip tiser .. aşnuķı buyan erser tavar buşı titir .. kinki buyan erser nom buşı titir .. AY 161/17.

“İkinci olarak yine bir kimse gerçeklikten gelmiş öğreti tekerleğini öevirmek amacıyla ricacı olsa, bunun iyiliği önceki dünyada bütünıyla yedi mücevher koymuş, sadaka vermiş iyilikten (daha) başarılı olur, mükemmelleşir. ‘Ne için?’ dersin, önceki iyilik ise mal sadakasıdır Sonraki iyilik ise öğreti sadakasıdır.”

(1204)altınç : : kirtgünç erser . kamağ edgü nom-lar-nıñ başlağı titir . **ne üçün** antağ titir tip tiser .
yogalun tigme sapdaşaşabumik yog şastr-ta sözleyür . TT V B 63.

“Altıncısı gerçek ise, bütün iyi öğretilerin başlangıcıdır. ‘Ne için öyledir?’ dersin, Yogalun denen Saptadaşabumik denen şastrada öyle söylenir.”

(1205)onunç kirtgünç erser . sevitmek ayatmak edgüke tegürdeçi titir . **ne üçün** tiser . kltı çuan tsu atlg
bitig-de söz-leyür . TT V B 120.

“Onuncu gerçek ise, sevdirmek, saygı duyurmak iyiye gidecek denir. ‘Ne için?’dersin, Çuan Tsuy adlı kitapta öyle söylenir.”

AY 155/13, 156/12, 175/23, 177/19, 183/1, 185/6, 192/6, 194/7, 203/15, 204/15, 239/19, 242/16, 246/21, 276/19, 278/6, 290/8, 441/12, 464/7, 464/24, 514/18, 530/16, 539/23, 612/23.

2.1.42.2. Sözcük Türü Olarak **ne üçün** Soru Sözcüğü

Sözcük eldeki tüm tanıklarda zarf görevindedir.

2.1.42.3. Cümle Ögesi Olarak **ne üçün ~ niçün** Soru Sözcüğü

ne üçün soru sözcüğü, on üçüncü yüzyıl öncesinde saptanan tüm örneklerde zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

2.1.43. **nü** Soru Sözcüğü

DTS 361b'de yer verilen sözcüğün “ne” anlamını karşıladığı belirtilmiş, Divânü Lügati't-Türk'te ve Kutadgu Bilig'de görüldüğü bildirilen sözcüğün kullanımlarına örnekler verilmiştir.

EDPT 775a'da, **ne** yerine kullanılan bu soru unsurunun **negü** sözcüğünden büzülme yoluyla bu biçimi almış olabileceği söylenmiştir.

Karahanlı Türkçesine ait olduğu belirtilen sözcüğün “ne” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir (Hacıeminoğlu 1992: 283).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
-	-	-	-	-	4

Sözcük, yalnızca Karahanlı Türkçesi metinlerinde saptanmıştır. KB’de bir; DLT’de ise üç kez kullanılmıştır.

Toplam: 4

2.1.43.1. *nü* Soru Sözcüğünün Anlam Özellikleri

§ 2.1.43.1.A. Sözcük, aşağıdaki (206) ve (1207) numaralı tanıklarda görüldüğü gibi *ne* ve *negü* sözcükleri gibi, “*ne?*” anlamında gerçek sorular yapmaktadır.

Yapı	<i>nü...</i>
	nü+F-KE
Anlam	ne?

(1206)*nü*: “ne” yerinde kullanılan bir edattır ve “ne” anlamındadır. DLT [BA] III, 215-4.

(1207)*nü* tersen= ne diyorsun. Bunun aslı “negü”dür. ^۱, ^۲ harfleri atılmıştır. DLT [BA] III, 215-5.

§ 2.1.43.1.B. Sözcük, KB’den alınan aşağıdaki (1208) numaralı örnekte olumsuz kuvvetlendirici olarak, cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştırmaktadır:

Yapı	<i>nü...</i>
	nü+F-KE
Anlam	Ne!

(1208)*nü* kılsun er at bir ikindi bile / ya’va kıılma mini sevinçim tile KB 5851.

“Hizmetkârların birbirleriyle ne gibi bir işi olabilir (elbette olamaz). Onların ilişkilerinin yoluna koy da ben de rahat edeyim.”

2.1.43.2. Sözcük Türü Olarak *nü* Soru Sözcüğü

nü soru sözcüğü eldeki (1206) – (1208) numaralı cümlelerin tümünde zamir görevinde kullanılmıştır.

2.1.43.3. Cümle Ögesi Olarak *nü* Soru Sözcüğü

2.1.43.3.1. Nesne Olarak *nü* Soru Sözcüğü

Sözcük, KB 5851 ve DLT [BA] III, 215-5'teki örneklerde nesne görevindedir.

2.1.43.3.2. Özne Olarak *nü* Soru Sözcüğü

Sözcük, DLT [BA] III, 215-4'te özne olarak kullanılmıştır.

2.2. On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soruyu Oluşturan Bağımlı Biçimbirimler

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesi metinlerinde saptanan ve yukarıda değerlendirilen soru sözcükleri dışında, bağımlı biçimbirimler olarak Orhon Türkçesine özgü *gu/gü* ve *mu/mü*, soru yapıcısı olarak kullanılmıştır. Bu iki yapı, bağımsız biçimbirim olan soru sözcüklerinden farklı olarak sonlarına geldikleri unsurlar yardımıyla anlam kazanır. Bu nedenle bu yapılar, araştırmacılarca ya *enklitik edat* olarak ya da *soru edatı* olarak adlandırılmıştır (Ayrıntılar için aşağıya bk.). Barutçu Özönder Türkçenin tarihi dönemlerinde kullanılan *oğ / ök, kök, erinç, gu / gü, mu / mü* ve *a / e* yapıları, enklitik edat olarak adlandırmıştır (2001: 75). Bu yapılar, içerisinde bir anlam barındırmalarına karşın bu açıdan tek başlarına kullanılamayan, eklendikleri sözcükleri anlamca tamamlayan unsurlardır. On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerindeki enklitik soru yapıcıları açısından bakıldığında yalnız Orhon Türkçesi metinlerinde görülen *gu / gü* yapısının nadiren kullanıldığını, *mu / mün*ün ise Orhon Türkçesi metinlerinde iki kez saptanmasına karşın (Tunyukuk yazıtında iki kez) Uygur metinlerinde sıklıkla karşımıza çıktığını söylemek mümkündür.

2.2.1. *gu/gü* Soru Parçacığı

On Üçüncü yüzyıl öncesinde, Orhon Türkçesine özgü soru yapısıdır. Yazıtlarda *mu/mü* kullanımı yanında *gu/gü* yapısına da rastlanmaktadır. Ancak, araştırmacılar, *gu/gü* ve *mu/mü* arasında kullanım farkı olduğu görüşünde birleşmekte, *gu/gü*'nün edebî bir kullanıma sahip olduğunu düşünmektedir.

Thomsen, *Turcica*'da, *bargu* yapısını incelerken bu yapının *bar-* fiili ile ona

eklenen “enclitique” bir *-gu* ekinden oluştuğunu, bu ekin çok rastlanan soru eki *-mu*’dan farklı olarak kesin bir “hayır” cevabı bekleyen soru edatı olarak algılanması gerektiğini belirtmiştir. Thomsen, verdiği örneklerle görüşünü desteklemekte *mu/mü* ile farklarını ortaya koymaktadır (Thomsen 2002: 360 vd.).

Eski Türkçenin Grameri’nde *gu/gü* yapısı soru edatı olarak kabul edilmiş, yaygın soru edatı *mu/mü*’nün yanında “yalnızca yazıtlarda (ve kimi modern ağızlarda) saptandığı belirtilerek “Belagatla ilgili sorular yapar. Cevap olarak bir ‘hayır’ bekler” biçiminde tanımlanmıştır (Gabain-Akalın 1995: 106).

Kononov (1980), Thomsen’in yukarıda değindiğimiz görüşü doğrultusunda bu yapıyı pekiştirme edatı olarak kabul etmektedir. Yazar, “mu ve gu/gü” yapılarının genel Altayca kökenli olduğunu düşünmektedir (1980: 207).

DTS’de, *gu* ve *gü* maddelerinde yapıların kuvvetlendirme edatı olduğu söylenmiş (1969: 195, 196), her iki maddede de *kük* maddesine gönderme yapılmıştır. *kük*¹⁹ maddesinde *kü~gü+ök?* biçiminde oluştuğu düşünülen yapının soru-kuvvetlendirme edatı olduğu belirtilmiştir (1969: 325).

Erdal (2004), kimi çağdaş Türk dillerinde ve Moğolcada da bulunan *gU* yapısının üslupla ilişkisine değinmiş, Orhon Türkçesinde iki kez kullanılan yapının olumsuz bir yanıt beklediğini belirtmiştir (31: 349). Yazar, ayrıca çalışmasının *Pragmatics and Modality* bölümünde, soru yapılarının retorik yönünden ayrıntılı biçimde söz ettikten sonra Orhon Türkçesinde kullanılan *gU* soru yapısının kullanımına ilişkin görüşlerini yinelemiştir (516-517).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
4 (2)	-	-	-	-	-

gu/gü, Orhon Türkçesi metinlerinden Köl Tigin (KT) ve Bilge Kağan (BK) yazıtlarında, bütünü ortak kullanımda olmak üzere toplam iki kez kullanılmıştır.

Toplam: 4 (2)

2.2.2.1. *ġu/gü* Soru Parçacığının Anlam Özellikleri

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde Orhon Türkçesine özgü bir özellik olarak karşımıza çıkan *ġu/gü* soru yapısı, aşağıdaki (1209) ve (1210) numaralı cümlelerde görüldüğü gibi, bulunduğu cümleye kuvvetlendirme yoluyla “*Elbette ... değildir.*” anlamı katmıştır.

Yapı	... <i>ġu/gü</i>
	...İ+ <i>ġu/gü</i> (...)
Anlam	Olumlu yapıda olumsuz anlam

(1209) t(e)ñgri : y(a)rl(ı)k(a)dukin : üçün : [ö]z(ü)m : kuut(u)m : b(a)r üçün : k(a)ğ(a)n : ol(u)rt(u)m
 : k(a)ğ(a)n : ol(u)r(u)p yok : çıg(a)n : bod(u)n(u)g : koop kuubr(a)td(ı)m : çıg(a)n :
 bod(u)n(u)ğ : b(a)y kıl(ı)m : (a)z bod(u)n(u)g : üküş : kıl(ı)m : (a)zu bu s(a)b(ı)mda
 : ig(i)d b(a)r^{ġu} : KT G 10, BK K 8.

“Tanrı lûtuşkâr olduğu için, benim (de) talihim olduğu için, hakan (olarak tahta) oturdum. Tahta oturup yoksul (ve) fakir halkı derleyip topladım: Fakir halkı zengin yaptım, az halkı çok yaptım. Yoksa, bu sözümde yalan var mı?”

(1210) n(e)ñg n(e)ñg : s(a)b(ı)m : (e)rs(e)r : b(e)ngü : t(a)şka : urt(u)m : (a)ñg(a)r körü bil(i)ñg : türük :
 (a)mtı : bod(u)n : b(e)gl(e)r : bödke : kör(ü)gme : b(e)gl(e)^{rgü} : y(a)n(ı)lt(a)cı siz : KT G 11,
 BK K 8.

“(Söyleyecek) her ne sözüm var ise edebî taşa hâkettim. Ona bakarak (bu sözleri) öğrenin. (Ey) bugünkü Türk halkı (ve) beyleri, bu devirde bana itaat eden beyler, (sizler) mi yanılacaksınız?”

Yukarıdaki iki örnek dışında, DTS 325’te, Tunyukuk yazıtının 21. ve 30. satırında yer alan aşağıdaki cümlelerdeki, *öl(ü)rt(e)çi köök* (𐰣𐰆𐰠𐰭𐰏𐰤𐰠𐰪𐰏𐰤) T 21 ve : *öl(ü)rt(e)çik ök* (𐰣𐰆𐰠𐰭𐰏𐰤𐰠𐰪𐰏𐰤) T 30 yapılarında *ġu/gü* (*gü ök*) soru yapısının bulunduğu belirtilmiştir. Ancak, bu düşünce doğru değildir. Çünkü, *ġu/gü* soru yapısı, yukarıda da söz ettiğimiz gibi, kullanım açısından cümledeki yargının olumsuzunu çağrıştırmaktadır. Ancak aşağıdaki, Tunyukuk yazıtından alınan örneklerde böyle bir durum söz konusu değildir. DTS’deki bu düşünce başka araştırmacılarca kabul edilmemiştir. Bu yapı, *ök* kuvvetlendirme edatının iki kez yinelenmesiyle oluşmuş olmalıdır. Yapının *gü ök*

¹⁹ Yapıtta, *kük* yapısının Tunyukuk yazıtının 30. satırında saptandığı belirtilmiş, cümle verilmemiştir. Sözlüğün hazırlanmasında kullanılan Tunyukuk yazıtına ait malzeme Radlof, Malov, Giraud, Orkun’dan alınmıştır: bizni öl(ü)rt(e)çik(ü)k temiş (...).

biçiminde olduğu iddiasının kabul edilmemesi için yukarıda sözünü ettiğimiz, *gu /gü* soru yapısına anlamsal uyumsuzluğa ek olarak Tunyukuk yazıtında 11. satırda yer alan *ol eki kişi bar erser : seni tabğaçığ : ölüртеçi : termen öñgre kıtañığ : ölüртеçi : termen : bizni oguzuğ : ölüртеçik* cümlesinin kanıt olarak yeterli olduğu düşüncesindeyiz.

[kırk(ı)z]: küç[l(ü)g k(a)ğ(a)n : y(a)ğ(ı)m(ı)z] boltı: ol üç k(a)ğ(a)n: ögl(e)ş(i)p :(a)ltun yış üze : k(a)b(ı)ş(a)l(ı)m t(e)m(i)ş : (a)nça ögl(e)ş(m)iş : öñgre türk k(a)ğ(a)nğ(a)ru : sül(e)l(ı)m t(e)m(i)ş : (a)nğ(a)ru sül(e)m(e)s(e)r : k(a)ç n(e)nğ (e)rs(e)r (KAÇANINĞ ERSER): ol b(i)zni [k(a)ğ(a)ni (a)lp (e)rm(i)ş : (a)yğuçısı bilge (e)rm(i)ş: k(a)ç(a)n n(e)nğ (e)rs(e)r (KAÇANINĞ ERSER) : öl(ü)rt(e)çi köök T 21.

“Kırgız güçlü kağan düşmanımız oldu, bu üç kağan birbirine akıl danışıp ‘Altay dağları üzerinde buluşalım!’ demişler. Şöyle akıl danışmışlar: ‘Doğu Türk kağanına doğru ordu sevk edelim!’ demişler, ‘Eğer onların üzerine ordu sevk etmezsek, ne zaman olsa, onlar bizi, kağanları cesur imiş, sözcüleri de akıllı imiş, ne zaman olsa, öldüreceklerdir....’”

türg(i)ş k(a)ğ(a)nta : küür(e)g k(e)lti: s(a)bi (a)nt(a)ğ : öñgd(ü)n k(a)ğ(a)nğ(a)ru: sü yorıl(ı)m t(e)m(i)ş : yor(ı)m(a)s(a)r : bizni: k(a)ğ(a)ni (a)lp (e)rm(i)ş: (a)yğuçısı: bilge (e)rm(i)ş : k(a)ç n(e)nğ (e)rs(e)r (KAÇAN ENĞİRSER) bizni : öl(ü)rt(e)çik ök : t(e)m(i)ş: T 29.

“Türgiş kağanından kaçak geldi. Sözleri şöyle idi: ‘Doğu kağanına karşı sefer edelim’ demiş. ‘Sefer etmezsek, kağanı cesur imiş, sözcüsü akıllı imiş, ne zaman olsa bizi mutlaka öldürecekler’ demiş. ”

2.2.1.2. *gu/gü* Soru Parçacığının Cümledeki Durumu

gu / gü enklitik edatı, yukarıda yer alan (1209) ve (1210) numaralı cümlelerin her ikisinde de isim sonrasında yer almıştır (beglergü, barğu). Elde herhangi başka bir tanık olmadığından, fiillerin sonunda yer aldığını kanıtlayacak bir durum yoktur. Bunun yanında bu yapının yalnız isim sonrasında kullanıldığını söylemek de mümkün değildir. Yukarıdaki iki cümleyi, cümlelerin ögesi olması açısından değerlendirdiğimizde ise, (1209) numaralı cümlede yapının sonuna geldiği *bar* sözcüğünün cümlede yüklem olması nedeniyle yüklem; *begler* sözcüğünün özne olması nedeniyle özne içerisinde yer almıştır.

2.2.2. *mu / mü* Soru Parçacığı

UTS 88’de sözcüğün soru edatı olarak ve “öyle mi” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Eski Türkçenin Grameri’nde, bu yapının çok yaygın olarak kullanılan soru edatı olduğu vurgulanmıştır (Gabain-Akalın 1995: 106).

DTS 345b-346a’daki *mu*, 347a’daki *mu* ve 352a’daki *mü* maddelerinde, bu yapıların soru edatı olduğuna değinilerek örnekler verilmiştir.

Kononov, yazıtlardaki *mu* yapısını edatlar içinde göstermiş, yapının soru edatı olduğunu belirterek örnekleri sıralamıştır (1980: 207).

Hacıeminoğlu, Eski Türkçeden başlayarak görülen *mu/mü* biçimlerinin aslında soru eki olduğunu, yapının isim ve fiillerden sonra gelmesi yönüyle diğer soru edatlarından ayrıldığından söz eder (1992: 275-276).

A Grammar of Old Turkic’te, *mU* parçacığının eski Türkçede evet hayır soruları kuran yapı olduğu belirtilmiş, yapının, konuşucunun sorgulamak istediği sözcüğe göre cümlede yer değiştirebildiği bildirilmiştir (Erdal 2004: 411).

Orhon Türkçesi Metinleri	Budist Uygur Metinleri	Maniheist Uygur Metinleri	Hristiyan Uygur Metinleri	Dindışı Uygur Metinleri	Karahanlı Türkçesi Metinleri
2	101	1	-	-	254

mu/mü soru edatı, AY’de yirmi iki; Brief.’te iki; HT (ve Hüen.Tug)’de kırk, KP’de sekiz; KİP’te bir; M’de yedi; Antiisl.’de iki; U’da on iki; Üİ’de altı; ZiemeRama’da bir; Yos.’ta iki; KB’de elli iki; DLT’de on üç ve Ku.T.’de yüz seksen dört ve AH’de beş kez kullanılmıştır.

Toplam: 357

2.2.2.1. *mu / mü* Soru Parçacığının Anlam Özellikleri

§ 2.2.2.1.A. *mu / mü* soru yapısı aşağıdaki (1211) – (1276) numaralı cümlelerde gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır. Yapı, bu işlevde kullanıldığında içerisinde yer aldığı cümle çoğunlukla olumludur. *Mu / mü* yapısının gerçek soru işlevi çoğunlukla fiil cümlelerinde karşımıza çıkmakla birlikte isim cümleleri için de bu işlev söz konusudur.

Ayrıca, fiil cümlelerinin çokluğu, on üçüncü yüzyıl öncesinin genel özelliğidir.

Yapı	... mu ...
	...mu...
Anlam	... mU?

(1211)bo yme altun-önglög-y(a)ruk-yaltrınlık-kopda-kötrülmiş-nom-iligi atl(ı)g nom erdinig boşguntacı tutdaçı okıdaçı tıngladaçı bitideçı bititdeçı tözünler oglı tözün-ler kızı toyn şamnanç upası upasanç tört törlög tirin kuvrag-larning köngülüngüzler te antag sakınçingızlar tursar .. bar **mu** erki antag tınl(ı)glar kim bo nom erdini tıltagınta bo ok közünür ajunta edgü tüşke tegdeçı.. birök edgü tüşke tegdeçı-ler erser.. kimler tegdiler erki tip montag sakınçingızlar tursar .. AY 2/15

“Yine bu altın renkli parlak, aydınlık, tümüyle yüceltilmiş öğretiler hanı adlı öğreti mücevherini öğrenecek, okuyacak, dinleyecek, yazacak, yazdıracak asillerin evlatları, rahipler, rahibeler, inananlar dört türlü cemaatin gönlünde öyle düşünceler belirse bu öğreti mücevheri nedeniyle iyi karşılıkla ödüllendirilecek bir canlı var mı acaba? Eğer bunlar iyilikle ödüllendirilecekse bu türden düşünceye kimler erişti acaba?”

(1212)

: şariputrı-ya [kim kayu töz]-ünler oglı.. tözünler kızının buyan edgü kılınç üküş teginür erki **mu**
:: şariputrı inçe tip ötünti üküş teginür atı kötrülmişe antag teginür edgün barmışa tip :: AY 81/14

“‘Ey Şariputri, asiller evladının iyi amelleri ve sevapları çok olmuştur, öyle mi?’ Şariputri ‘Ey Adı Yüce, İyilikle yol alan, çok olmuştur.’ dedi.”

(1213):: tözün t(e)ngri kızına kayu biş yapığlartın cın kirtü nom tözi b(e)lgürer erser :: ol antağ osuğluğ biş yapığlar neñg inçip avantlartın tıtağlartın toğmazlar b(e)lgürmezler ::ne üçün tip tiser :: birök avantlartın tıtağlartın toğğuça erser .. azu toğa tüketmiş üçün **mu** toğğay .. <azu takı toğmayuk üçün mu toğğay ..> AY 374/18.

“‘Ey Asil Tanrı kızı, hangi beş yapıdan doğru öğreti belirirse onun gibi beş yapı hiçbir nedenden doğmaz, belirmez. ‘Ne için?’ dersin, Eğer sebep var olacaksa var olarak tamamlandığı için mi doğacak yoksa doğmadığı için mi doğacak?’”

(1214).. ne monı eşidü birle ök ürkip belinğlep ötrü orduka kirip katunka inçe tip ötünti.. katun uka y(a)rıkadı **mu** erki.. taşdın bir antag sav turur .. tiginig tilep takı bulmaz tip .. bo ne sav erki tip tidi .. AY 622/1.

“Bunu iştince ürkünütü ve korku içine saraya girip han karısına şöyle ricada bulundu: ‘Dışarıdan gelen öyle bir sözdür. Prensi isteyip bulamaz diye, han karısı (bunu) anlayarak buyurdu mu acaba? Bu sözün anlamı nedir ki?’”

(1215).. ol üdün katun bo savıg eşidip ulug busuşda kadguda turup açığı kelip közinte tolu yaşı birle

t(e)rkin ilig begke barıp ay ulug ilig beg m(e)n montag montag sav eşidtim bo ne sav ol .. azu bizing amrak ögü-kümüz 'eng kiçigi m(a)has(a)tvı<g> ıçgınnmış ergey **mu** biz tip tidi.. AY 622/11.

“O zaman han karısı bu sözü işitince büyük üzüntüye kapıldı. Kaygıdan çok canı yandı, gözünden yaşlar gelerek aceleyle hana gidip ‘Ey Han, böyle bir söz duydum. Bu sözün anlamı nedir? Yoksa bizim sevgili çocuklarımızdan en küçüğü Mahasatvi’yi kayıp mı ettik’ dedi.”

(1216).. bo savıg ilig beg eşidip ürke belinğleyü açığı üze tıklıp ağılayı inçe tip sözledi..ay emgek ay emgek bökünki künte amrak ögükk(e)yemin yme yitdürtim ıçgın-tım erki **mu** m(e)n tip yaşın yutunu katun-ın ötleüy inçe tip tidi .. tözü-nüme s(e)n neng buşma buşrulma .. AY 622/16.

“Bu sözü işiten Han, korktu ve üzüntüden ağlayarak ‘Sıkıntı, sıkıntı. Bugün sevgili çocuğumu kaybettim, öyle mi?’ dedi. Sonra gözyaşlarını tutarak hanımına öğüt verir bir tonla ‘Sen üzülme, kaygılanma.’ dedi.”

(1217): öt/rü?/ /şı/la aditi ilig /e/rtinğü öp-kelep tapığcı /b/uyruk-larıñga yrılıkadı : kumar/i/ /i/lig mini uçuz-lap **mu** bir to/yın/ üçün muntağ yoğun sav ıtır (?) ... öntürdi tip : yana /yala/vaç ıdır öpke Hüen.Tug. V 3-7.

“Sonra Şila Aditi Han çok öfkelenip hizmetçilerine şöyle buyurdu ‘Humari Han beni değersiz mi görüyor? Bir rahip için bunca söz göndermiş.’ Sonra yine elçi gönderip öfke ...”

(1218)ö[z]--in tuğmış bilmeki ol tıdığ--sız tılañğurmak edrem-i ol bo edrem-ke tükel-lig erser neçök ol boşgunmış boşğut-ta kudı bolğuluğu bolğay mu tek inme--lun şastr-nıñ yörügi kızleg--lig batutlug üçün sözlegü--çi-ler öñgi öñgi sözleyür HT VIII 727.

“Kendisinin doğduğunu bilmeyi engelsiz tartışma erdemidir. Bu erdeme bütünüyle ulaşan, bu kadar tövbe ettiğin kabul olacak mı? İn Me Lun Şastra’nın izahatını gizlemek için bunu söyleyenler farklı farklı söylerler.”

(1219)oğlum muntuda ınaru ög(=ñg)tün yınğak altun tağ bar közünür **mü** körünğ tęp tedi KP XXXVII-6.

“‘Oğlum buradan doğuya doğru giderken bir altın dağ vardır. Görülüyor mu?’ dedi.”

(1220).. ötrü tağı içgerü kirdi ordu kapağ-ka tegdi ol kapağda sekiz körkle tañg arıg kızlar sarıg altun yıp enğrer-ler tegin körklerin tañglap sizler lö-ler kani kuncuy-ı **mu** sizler KP XLIII-4.

“Sonra daha da içeri girdi ve saray kapısına ulaştı. Bu kapıda sekiz güzel, şaşılası temizlikte kızla sarı altından bir ip eğiriyordu. Prens, güzelliklerine hayran kalarak onlara ‘Siz ejderhalar hanının eşleri misiniz?’ (diye sordu.)”

(1221) atı kötrülmüş ayagka tegimlig t(e)ngrim ol y(a)rukluğ tilgen içinte közünü y(a)rıkadaçı t(e)ngri t(e)ngri burkan ne atl(ı)g t(e)ngri burkan erki .. azu <ndı> kuo kelig edrem küçinte közüngme b(e)lgürtme burkan **mu** erki .. azu onğın singarkı kayu kayu erser yirtinçüde erigme tüz t(e)ngri burkan **mu** y(a)rıkarak erki t(e)ngrim tip ötünti.. AY 189/3

“‘Adı yüce, saygıdeğer Tanrım, o ısıtlı tekerlek içinde görünerek buyurucu Tanrılar Tanrısı Burhan’ın adı nedir acaba? Yoksa İndı kuo gelme erdemi sayesinde görünen burhan mıdır yoksa sağ taraftaki herhangi bir dünyada duran doğru Tanrı burhan mıdır acaba?’ Tanrım diye hürmetle sordu.”

(1222).. ol üdün t(e)ngri t(e)ngri burkan bo savıg takı adırtlıg bekiz b(e)lgülüg kılı y(a)rıkagalı ol kuvrag arasına erigme t(e)ngri kuvragına ya tözün t(e)ngri bo nom erdinig ayayur ağır-layur yir oruntaki ilig kanıg begig iışig bodunug karag küyü küz-etü tutmakınız çın kırtü erür **mu** tip ayıtu y(a)rıkadı.. AY 192/21.

“O zaman Tanrılar Tanrısı Burhan bu sözü de ayrıntılı olarak açıklayabilmek amacıyla o cemaat arasındaki Tanrılar topluluğuna ‘Ey asil Tanrılar, bu öğreti mücevherini saygı duyarak dünyadaki bütün hanlara, beylere, onların hanımlarına, halka anlatarak (bu öğretiyi) gözetip kolladığınız doğru mudur?’ diye sordu.”

(1223).. bo et’öznüing törüsün :: bar **mu** monta yapşingu .. m(e)nli nomlu ikegü :: alku nomı ürlüksüz .. üzlünçüde menğüsüz :: bolar yene alku-gun .. biligsiz biligdin tururlar :: AY 366/20.

“Bu vücudun yarasını .. buna bağlı olan var mıdır? İnsan ve öğreti ikisi.. Bütün öğretisi fanidir. .. bitimlidir, ebedi değildir. Bunların tümü bilgisizliktendir.”

(1224).. iki adaklıglarta yig kopda .. adruk ayagka tegimligke .. bodis(a)t(a)vlar köni nomda .. neteg yangın yorımakin .. küsüşimin atı kotrülmiş .. taplagay **mu** erki bilmez m(e)n tip :: y(a)rıkadı uluş uluğı ol .. AY 372/17.

“İki ayaklıların tümünden daha iyi .. başka saygıdeğere ..Bodisattva’lar doğru öğretide .. yeni biçimde nasıl yürüyeceğini .. isteğimi adı yüce .. bulacak mı acaba? Halkın büyüğü ‘Ben bilmiyorum.’ diye buyurdu.”

(1225).. ötrü yene azrua t(e)ngrike inçe tip y(a)rıkadı .. körür **mu** s(e)n ulug azruaya bo altun-öng-lüg-y(a)ruk-yaltrıklıg-kopda-kötrülmiş-nom-iligi atl(ı)g nom erdinining ulug çoğın yalının kimler bo nom erdinig süzük kırtgünç köngülin titrü ukup eşidserler tutsarlar .. bo montag edgü tüş-ke utlıka teggeli tegimlig bolurlar .. AY 394/3.

“Sonra yine Ezrua Tanrı’ya şöyle buyurdu: ‘Ey yüce Ezrua, bu altın renkli, ısıtlı, aydınlık, tümüyle yüceltilmiş öğreti hanı adlı öğreti mücevherinin aydınlığını, bu öğreti mücevherini her kim saf yüreklilikle iyice anlayıp dinlerse bunun iyi bir karşılığını alarak, erişeceğini’ görüyor musun?’”

(1226)..bursañg kuvraglarınğ orun-ıñga .. ayag çilteg tapıgın ..[anta] tüketip bursañglarka inçip ötrü

ayıtdı.. ol kuvragda barça-ka .. bar **mu** monta ked nomçı.. AY 573/3.

“Cemaatin mekânına saygı ve hürmet göstererek .. rahipler topluluğuna ‘Bütün bu cemaatte iyi bir öğretici var mı?’ diye sordu.”

(1227)ne anı uluğı m(a)habalı tigin körüp inçe tip tidi.. ay irinç tişi bars enük-legeli yiti kün bolmış yiti enük-leri eyip (?) meng yumşak tilegü ok teginç bulmayukka anın açmak suvsamak emgek üze sıkılıp yanturu yene öz enüklerin yigeli kılınur .. montada kez irinç tınl(ı)g bolgay **mu** tip tidi :: bo savıg eşidip m(a)has(a)tvı tigin ötrü içişi tiginke bo bars negü yiyür uzatıkı aş negü ol tip ayıtdı .. AY 610/8.

“Sonra onu büyüğü Mahapali Prensi görüp ‘Ey sefil dişi pars yavrulayalı yedi gün olmuş yedi yavruyu dilediği yiyeceği bulamayınca acıkmak, susamak gibi sıkıntılar yüzünden dönüp yine kendi yavrularını yiyecek. Böyle sefil bir canlı var mı?’ dedi. Bu sözleri dinleyen Mahapali Prens ‘Bu pars, ne yer, aradığı yiyecek ne ki?’ diye sordu.”

(1228)bo savıg eşidip kiçigi ini-si inçe tip tidi.. eşidtim m(e)n mahas(a)tvı-nı n g tsuyurkayu .. sözleşmiş çın savın .. timinkeye körmişde .. toruk kücsüz aç barsıg .. aç emgekke egirtip .. enükin yigeli kılmışın .. anın sizintim inimke .. etözin titdi erki **mu** tip .. ol üdün ol iki tigitler monçu-layu sözleşü açıkları kelip yiringüdiler yıgladılar .. AY 619/5.

“Bu sözleri dinleyen küçük kardeş büyüğüne ‘Ben Mahasatvi’nin acıyarak söylediği doğru sözleri duydum. Zayıf, güçsüz aç parsın, açlığı yüzünden kendi yavrularını yiyeceğini duydum. Onun üzerine ağabeyime şüphemi dile getirdim. ‘Kendi vücudunu katletti, öyle mi?’ diye. Sonra o prensler böyle söyleyerek üzüntüyle ağladılar.”

(1229)çommuş batmış erür m(e)n ..busuşlug taluy için-te .. uğramış m(e)n ölümke .. unakaya kiçmedin .. atayım üçün korkar m(e)n .. yitmiş yokadmış bolgay **mu** tip .. AY 634/5.

“Ben kaygı denizinde batıp boğulmuşum. Ölümlere gelmişim. Yavrum için korkuyorum. Onu acaba kayıp mı ettim? diyerek.”

(1230).. begler yumgın üntiler .. balık-dın ırak taşkaru .. orun orun sayu yadılıp .. istediler kamagun .. yaşları aka yıglayu :: ayıtdılar kişike .. ilig begning ögüki bodıs(a)t(a)v tigin kanta ol tip :: amtı monta ol tiginning .. ölügi tirigi neteg ol.. bar **mu** idi bilteçi .. AY 635/12.

“Beylerin hepsi kentin dışına, uzağa gittiler. Her yere yayılıp yaşları akarak, ağlayarak aradılar. Herkese hanın sevgili yavrusu Bodhisatav Prens’in nerede olduğunu, onun ölü ya da diri, ne durumda olduğunu sordular. Bilen var mı acaba?”

(1231).. ötrü timin idil-ti.. ançak(a)ya öglenti.. yaşı aka tökülti .. ilig begke ayıtdı.. ögük{WK}-k(e)yem bar **mu** ermiş .. aysun manga adırtılıg .. AY 636/8.

“Sonra az önce ... oracıkta düşündü. Yaşı aktı. Hana sordu: ‘Sevgili yavrum var mıymış? Bana ayrıntılı olarak anlatsın.’”

(1232)[.....] eliglig [.....] aryav(a)lok(i)teşvar [bodisatv ol tep] yana kûmüş [öñglügü] körkitü sözlemiş [bilitiñgiz] **mü** bo kûmüş öñglüg [.....] erser [,] ken keligme [...] tört tuğum beş ajun [tınlğılar]nıñ umuğı ınağı m[ay]tri bodis(a)tv ol tep temiş muntağ temiş-in eşidip ötrü bağı açarı maytri bodis(a)tv körkitü p[.....].. bilitiñgiz **mü** b[..... bilü] teginmedim tep t[... men] erser mançuşiri bodi[satv män] bilinğ ay biz üçegü sizni tı[nlğılarka] asığ tusu kılmadın [.....]kuruğ ätözünğüzni [titgeli] ıdalağalı kılınmış-ıñgızı[n] körüp anı üçün ugray[u] sizni ütlegeli ketlimiz HT III 438 446

“‘Bu Bodhisattva Aryâvalokitesvara’dır’. [Altın rengindeki görüntü] yine gümüş rengindeki [görüntüyü] göstererek konuştu: ‘Onu tanıdınız mı? Bu gümüş renkli [görüntü] gelecekteki... dört doğum ve beş varlık canlıların umudu olan Maitreya Bodhisattva’dır.’ dedi. [Silabhadra Usta görüntünün] böyle konuştuğunu işittikten sonra, Usta, Bodhisattva Maitreya önünde eğilip (boşluk) Altın renkli görüntü kendini göstererek, ‘[Beni] tanıdınız mı?’ dedi. ... [Silabhadra] Usta (?), ‘Ben [sizi] tanımadım’ dedi (?). ‘Ben Bodhisattva Mançuşiri’yim. Bil ey Silabhadra! Biz üçümüz sizin canlılara yarar sağlamadan boş vücudunuzu feda etmeye çalıştığınızı görüp onun için özellikle sizi uyarmaya geldik.’”

(1233)men şıla adi /t/i ança ötdinberü yıgmış tir /miş/ kaz-ğanmış edimin tvar-ımın /e/rdinimin yinçümin artamaz bi ...ip ağılık-ka kigürü umağay erki **mü** tip : uz-adı qorqur erdim amtı boltum urğalı buyan-lıg tarıg-lağ-ta tegimlig boltı-ı tikgeli artançsız ağılık-ka kirti tip : (...) Hüen.Tug. V 35-21.

“Ben Şıla Aditi, geçmişten beri biriktirdiğim, kazandığım malımı mülkümü, mücevherimi, incimi bozulmaz ... -ip hazineye sokabilecek miyim acaba? diyerek korkuyordum. Şimdi sevap tarlasına erişti bozulmaz hazineye girdi. diye ...”

(1234)birök mini tıdıp itma/sar?/ ötrü ol tvğaç ilinteki ülgüsüz sansız tınlğ-lar-nı/ñg/ nom bilgülük bulunç-ların y/itür/mek üz-e: közsüz bolğuluk ayıg kılınç-ka qorqmaz **mu**/sız/lar tip tidi : şıla adit/i/ ilig söz-ledi : biz titsi-/si/ samtso açarı-niñg edgüsin erdemin sevmek ayamağ ü/z-e?/ uz-atı körelim tapınalım tip küsüşümüz ol : Hüen.Tug. V 38-13.

“Eğer beni engelleyip göndermezseniz. Sonra Çin ülkesindeki sayısız canlının bildiği öğretiyi kaybetmesinden kör olup kötü davranışlarda bulunmalarından korkmuyor musunuz?’ dedi. Şıla Aditi Han, ‘Biz Tripitaka Ustası’nın iyiliğini, erdemini sevmek, saygı göstermek için sizi sürekli görelim, hizmet edelim. Diyoruz. İsteğimiz odur.’”

(1235)ilig beg toyın-lar/ka/ ayıtdı : bu ne kişi ol tip bir toyın söz-ledi : bu erse/r/ arhant dintar ol : nirvadaşamabumi dyan-ka kirip üküş yıl ... ertmegiñge saçı şakalı uz-ap ... bolmış erür : ilig beg /odğur/ğalı bolur **mu** tip tidi /toy/ın söz-ledi : odğurğalı-ı /tur/ğurğalı bolur : Hüen.Tug. 61-1.

“Han rahiplere ‘Bu kimdir?’ diye sorunca rahip ‘ Bir aziz, bir inanandır. Nirvadaşamabumi

meditasyonuna girmiş, çok uzun yıllar ... geçince saç sakalı uzayarak ... olmuştur. Han, ‘Uyanmış mıdır?’ dedi, rahip ‘Uyanmıştır.’”

(1236)... inçip yana samtso açarığ ömişimz-ge anı üçün kelz-ün tip okıyu ıtdımız : yol ta ardımu emgentimü erki tip tidi samtso açarı ötünti : tört taluy içinteki bodun buğun enğri ilig-imz kütinğa ...ıglığ-ın tirig esen /erür/-ler : Hüen.Tug. VI 37-4.

“Sonra Tripitaka Ustası’nı ... için gelsin, ‘Yolda, yoruldu mu, başına bir şey mi geldi acaba?’ diye haber gönderdik. Tripitaka Ustası, ‘Dört deniz içindeki halk hanımızın kutu sayesinde sağ salimdir.’ dedi.”

(1237)... lar-taķı töz-ün-lerge kedlerge inansar-lar tayansar-lar taķı ne ayıtmış krgæk mini teg az eşidmiş-lerig : inçip tayanmağ luğ **mu** ol : kamağ bilge-lerge küsüşüm ol samtso açarı subudi arħant-ninğ bod/u/ğluğ kenj/e/ tonın kider-ip vimalakirt /amanç/-ninğ yürünğ tonın kedip (...) Hüen.Tug. VI 39-5.

“-lardaki asillere inansa benim gibi az işitmişlere ne söylemeli. Yoksa bütün bilgelere inanmayacak (kişi) midir. İsteğim, Tripitaka Ustasının, Aziz Subhuti’nin renkli elbisesini çıkarıp Efendi Vimalakirti’nin beyaz elbisesini giyerek (...)”

(1238)[yö]leştürser edğüsin öñgre--[ki] ħan-lar-nınğ neçök ol [be]gimiz kütı birle tüzül--[gey] tenğeşgey tep tegeli [bo]ltuğğay **mu** yana bo yertinçü [y]er suv töröp yağız yer [li]uşa say üze tıdığ-lıg bolmış-dın berü tavgaç el taķı ermedük erdi ıdoğ nom taķı ujik-lar yme taķı kiz--leglig erdi HT VII 513.

(1239)yadılıp munt[a] [bil]ge biliglig bulıt tol-p-ta [.....]dı üstün altın yügürük [yügürteçi]lerig nenğ inanmadı erser [yeg] adrok iş küdüg-ke [ıd]oğ köni nom-nunğ muni-ı [teg] tanğlançığ asıg tusu [bol]mağ-ın bulğay **mu** erdi [ulu]ğ bodis(a)tv-lar ağılıkı sudur [.....] erser uluğ tuymağ-ķa teg]gülük yörüg taplağ-ı-nınğ [t]öz kergekligi erür HT VII 565.

“Eksiksiz bilgi bulutu buraya yayılıp bütünüyü ... üstten alttan koşanlara hiç inanmadıysa ayrı işe kutsal, doğru öğretinin bunun gibi şaşırtıcı yararını bulacak mıydı? Yüce Bodhisattva’ların hazinesi sutra ... ise yüce sezgiye ulaşacak yorumu bulmak için temel gereksinimdir.”

(1240)kut buyan--[l]ıg elim-ninğ çoğ-ın yalının [u]ķıtgalı odğurağ kılıp ündüm bir tugmış balık-dın kemişip etözümün kirtim tümen ölümlüğ yerke nom bitig erür tözün--ler yorımış oron-daķı tükel ayıtdım kalmış kütluğ-lar-ķa t(e)k barınça nom kenğürtdeçi-lerde tüzü istedim köni nomlamış--ıg bir bitig körser yığlayur erd[im körgey **mu** erk]i m(e)n HT VII 1725.

“Kutlu ve iyi davranışlı kentimin parlaklığını anlatmak için kalktım. Doğmuş bir balıktan

fırlayarak kendi vücuduma girdim. On bin ölümlü yere öğreti kitabı olan asillerin yürüdüğü yerde kalan bütün canlılara tek kalıncaya kadar bütünüyle anlattım. Öğretiyi yayacaklardan bütününden doğru öğretiyi öğretmelerini isterim. Bir öğreti kitabı görsem ağlıyordum. (Şimdi) göreceğim miyim, acaba?”

(1241) bir-ki(y)-e ujik(ke) tuşsar sevinür erdim eşidgey **mu** erki m(e)n eşidmetöküg tep anı üçün etözli isig özli--de adın yeveg-ler üze tüköl bitit-im egsükin kut kılmuş küşüş-üm--çe bolur-r erser birök töz ornum-da ögrünç-ke sapılmış amrılmış y(a)roğ bili[glig] y(a)rl(ı)ğ-dağı tapdağı-ça nom a[ğtar]--ayın öngreki eligim(i)z tö[rö]--si üze yegedmiş erdi HT VII 1728.

“Bir tek heceye rastlasam ‘İşitmediğimi işitecek miyim acaba?’ diye sevinirdim. Onun için diri ve genç vücudun diriliğinden ve gençliğinden başka araçlar sayesinde eksiklerini bütünüyle yazdırdım. Kut isteyen gönlüme göre olursa öz yerimde sevinç bulmuş aydınlık bilgi içeren öğretilerini bulana kadar, önceki hanımızın töresine uygun olarak yeğlediği öğretiyi aktarayım.”

(1242) m(a)ha-çınad[eş] atl(ı)ğ kutluğ t(a)vğaç uluş-d[ağı] ülgüsüz sansız sudur-larığ şastr-larığ nizvanı-larığ yinçe tözin ötgürmi[ş] aç[a]ri-ka ağır ayamak-[ın] esengüleyü ükü[ş] köngül ayıtu ıdur biz azkı(y)-[a] ig uğrınta azkı(y)-a busu[ş] kadğu uğrınta neteg enç **m[u]** **mu** erki m(e)n prtyadeve toyın t(e)ngri t(e)ngri burhan-nıng ridivid körünç kılı y(a)rılıkımız--ın şlok takşut yaratıp yana kamağ sudur-larığ teñge--mek atlıg ülgü üze bilgü-sin toyın dirgadrime elg[in]te ıdd[ım] HT VII 1856.

“Esenlik dileğimizle gönlümüzdekini söyleyerek gönderiyoruz. Azıcık hastalık döneminde azıcık kaygı döneminde nasıl, huzurlu mu acaba? Ben aziz Prtyadeve Tanrılar Tanrısı burhanın Ridivid piyesini görerek buyurduğunu, şiir söyleyip yine bütün sutraları hesaplamak adlı payı sayesinde bilgisini aziz Dirgadrime eline gönderdim.”

(1243) //////////////// teg //////////////// mu U III 21 17.

“..... gibimu?”

(1244) // [tu]rup öngi kırtışı seviglig körki menğzi ança kı-a yme tegşilmedin artamadın turmaz mu . . U III 23 3.

“Durup farklı görünüşü, sevimli, güzel yüzü değişmeden bozulmadan kalmaz mı?”

(1245) //////////////// [bu]rhan lar nıng ürlügsüz //////////////// lüg nomuğ **mu** tınglağalı [ta]playur sn . . U III 50 3.

“... Burhanların kalıcı lı öğretisini mi dinlemek istiyorsun?”

(1246) . . burhan lar //////////////// // [ağ]ır satıglıg ol . . anıng s[atıg?] //////////////// - ın birgeli uğay **mu** erki sn U III 51 12.

“Burhanlar değerlidir. Onun değerini verebilir misin ki sen?”

(1247)yinde inançu tarhan beg kutınga beg bars amğa ötügüm ıraktın üküş köngül aytu ötünü teginür-
biz edgümü esenmü neteg y(a)rılıkar-sız : esenin edgün erdükin işidip katıg sevinür-biz Brief. A
4.

“İnançu Tarhan Bey sayesinde ricamı uzaktan samimiyetimle gönderiyoruz. İyi misiniz, sağlıklı mısınız? Ne yaparsınız? İyiliğinizi, sağlıklı olduğunuzu duyup çok seviniyoruz.”

(1248)b(a)k-a toyın sözüüm esen t(e)mür-ken s(e)n mini karı ağanğ-nı tésér sen yol yer kördünğ kelip
körüşüp barsar-sen n(e)gü bolur ağ-a éni-ler m-e barıp körüp kılm(a)z turur meniñğ sindin öşge
kayğum yok amtı-m-a bolsar k(e)lip görüşüp bargul töleç k(e)lmeyin anta oğ tursar-sen yérni m-
e katı kişi-ni unıdımış bolğ(a)y-sen aşukmaz-**mu** köngül-ünğ uluğ boldı berü b(a)kzun Brief C
13.

“Baka Toyın sözüüm. Esen Temürken Sen beni yaşlı kabul edip de sen gelsen beni görüp gitsen ne olur? Büyük ve küçük kardeşlerim de beni görmezler. Senden başka düşüncem yok. Buraya gel, beni gör ve git. Buraya gelmeyip de biraz daha orada dırsan buraları ve çok kişiyi unutacaksın. Gönlün büyüdü de aşılmaz mı oldu? Arkana bir bak.”

(1249)[te]ni telim söğüd-ler-ni tağ-lar-nı telim çan-var-ıñı kımğ-nı tıñrı törütdi tip sözler-ler .[tn]gri
törüdü-de bolar-nı. teşük-ler [t]ekmü kaç-[ı]nta bar erti teğürü bilig-ler-in ündürüp tegme-ni
terzke bükser bolur **mu** Antiisl. 8

“... çok ağaçları, dağları sayısız canavarın hepsini Tanrı yarattı.’ derler. Tanrı bunları yarattığında ondan önce yerlerinde sadece çukurlar vardı. Yanlış bilgi verdiği zaman ve hepsi tersine çevrilirse, böyle şey olur mu?”

(1250)tağı s(e)n mini ... /// kiginç ne yörüg ... tağı biri yme inçe ayıtmış ... n(e)ñğ s(e)n azu m(e)n
mü... mini al(a)ñğadturu uğay-**mu...** Yos. 26.

“ve sen beni ... cevap ne biçimde ... ve biri de şöyle söylemiş... sen hiç ya da ben ... beni güçten düşürebilecek misin?”

(1251).. tağı yime alkınçsız kögüzlüg bodisvt inçe biliñğ kim kayu tınlığ altmış iki koti sanı
gañğ ögüz içinteki kum sanınça bodisvtlar atın atayu tapınu udunu katağlansar ölüm küniñge
tegi atayu tapıgın uduğın egsütmeser aşın içgüsin tonın tonanğusın . . . -ltin töşekin otıñga
emiñge tegi alku tüketi tegürser ol edgü kıılınç erüş **mu** titir alkınçsız kögüzlüg bodisvt ol
edgü kıılınç ertinğü öküş titir teñgrim tip ötünti. . KİP 88.

“Yine tükenmez gönüllü Bodhisattva, öyle bilin ki her canlı altmış iki koti kadar Ganj ırmağı

içindeki kum sayısınınca Bodhisattvalar adını anmaya, onlara hizmet etmeye çalışsa; ölüm gününe kadar adını anıp saygı ve bağlılığını eksiltmese; yiyeceğini, içeceğini, giyimini kuşamını, döşөгini, ilacına kadar her şeyini ksiksiz sunsa çok mudur?’ Tükenmez gönüllü Bodhisattva saygıyla ‘Bu iyi amel pek çoktur Tanrım.’ Dedi.”

(1252)ol avıçka er ıglayu ılan-ka inçe tęp ötün-ti teñrim ne munğ tağ boltı kim antağ teñgri teg erdini
teg ögükünğüzni ölüm yerinğe ıdur siz ol taluy suvı ertinğü kórkinçig ... adalığ ol üküş tınlıglar
barıp ölügli bir barsar yarağay **mu** tęp ötünti KP XXVI-8. (olumsuz ç.)

“Yaşlı adam ağlayarak hana şu sözleri söyledi: Haşmetlim, gökyüzü gibi, mücevher gibi evladınızı böyle ölüm ülkesine göndermeniz için başınıza nasıl bir felaket geldi? Bu okyanusun suyu son derece korkunç tehlikelerle doludur. Pek çok insan oraya gider ve hep ölürler. Bir insan yalnız giderse uygun olur mu?’ diye sordu.”

(1253)ö[t?]rü tegin inçe tęp ayıttı amrak kıadaşım eşinğ tuşunğ bizinğ beş yüz eren kıanča bardı .. esen
tegdi **mü** inisi ayığ ögli tegin inçe tęp tedi taluy içinte yokadıttı kıutsuz kıovılar üçün alku yokadıttı
alku ölti-ler . . KP LIII-7.

“Daha sonra prens şunları sordu: ‘Sevgili kardeşim, arkadaşların, beş yüz adamımız nereye gitti? Sağ salim gittiler mi?’ Küçük kardeşi kötü düşünceli prens şunları söyledi: ‘Denizde yok oldular. Şanssız ve bahtsız oldukları için hepsi yok oldu, öldü.”

(1254)ötrü eçisi teginke inçe tęp ayıttı erdini bultunğuz **mu** tęp tedi tegin köni savlığ üçün bultum
ögüküm tęp tedi KP LV-1.

“Sonra ağabeyi prense şu soruyu sordu: ‘Mücevheri buldunuz mu?’ dedi. Prens doğru sözlü olduğu için ‘Buldum sevgili kardeşim.’ dedi.”

(1255)ikinti sırvatyan atlığ bilge ilig öze asağ tusu kıılmağı antağ erdi.. kıutruhtaçı
tınlıglarınğ köñgöl kögüz töz yıldızt kıılınç erig— lerin utğurattı körür erti .. bar**mu**
mununğ köksinte kıutrulmağlağ uruğ tarağ azu yok bultuğarmu munung köñgülinte
kögüzinte kıorkınç ayınçlığ edğü töz yıldızt azu bultuğmazmu kıayu dyan smar küçinte
sekiz türlüğ tözün yol ta ingüsin inmegüsin utğurağ uğa yarlıkar erdi M 4-14.

(1256)...tünle inç bult**mu** erki .. ögire sevinü küler yüzün badari braman inçe tip tidi .. edğü edğü tözün
olğum anğsız inç artuğ edim.. ne üçün tip tiser yüz (yıl) yaşadım tünüg adıra sanasar tört tümen
üç minğ iki yüz tünler erdi.. M 9-1.

(1257).. teñgri bakş(ı) bu muntağ biş çöbik bulğanyuk ıritmiş kıısğa özte yaşta burқанlar yırtınçüde
belğürdi tip timiş savağ kıirtğür**mu** erki .. ötrü badari braman inçe (tip) tidi .. tözün olğum //- ...

kirtgünür men ne üçün tip tiser söki kütluğlar öñgreki bilgilerde antağ işidmişim bar (a)ntağ
törlüg alp erdemlig kanamlağ yürekliğ bek kat(ıg) köñgüllüg tınlıg bolur.. M 9-27.

“İlâhi üstat, böyle beş kötü iğrenç, kısa yaşamda Burhanlar dünyada belirdi, diye söylenen söze inanılır mı?” Bunun üzerine Badhari Brahman şöyle dedi: ‘Asil oğlum, ben inanırım. Neden? derseni eski azizlerden, önceki bilgilerden şöyle işittim: ‘O derece yüksek faziletli, istekleri yerine getirilmiş, cesur ve kararlı bir canlı vardır.”

(1258) ötrü tükel bilge maytrı burķan öñgre kisreki ödlerig bil- -ge biligin ķoduru ķolulap şanki toyn- -

ķa inçe tip yarlıkayur uķtuñģmu sen şanki yüz klp üç asañģı ödteki meniñģ emgenmiş ķřan
ödlerim anķa öküş artmadı.. M 48-7.

“Bunun üzerine veksiksiz bilgi sahibi Maytrı Burhan, önceki ve sonraki zamanları bilgi ile tamamıyla mülâhaza ettikten sonra rahip şankha’ya haşmetle ‘Anladın mı sen?’ diye sorar. Yüz kalpa üç asamkheya süresindeki benim katlandığım zamanım biraz daha artmadı.”

(1259).. anta ötrü (ayağķ)a tegimlik maytrı (burķan) (ez)rua ünin üç miñģ uluğ yarlıkānķuķı (köñģülin)

toyn ķuvrağāğ okıp inçe (tip) (yarlık)ayur.. kördünģüzmu siz ... M 55-14.

“Bunun üzerine saygıdeğeri Maytrı Burhan İndra sesi ile üç bin büyük bin ... aksettirerek büyük bir acıma duygusuyla rahipler topluluğunu çağırarak ‘Gördünüz mü siz?’ diye sordu.”

(1260)... (ayağķa) tegimlig maytrı burķan ... ünün toyn (dıntar) ... inçe tip yarlı- -ķayur küsey(ür)- -

mu sizler toyn- -lar ayığ ķılınç(lıg) tınlıglarñģ ayığ yavlak tüşlerin teginmişlerin yügerü
körgeli ayaların kavşurup toynlar inçe tip ötünürler .. M 64-7.

“Saygıdeğeri Maytrı Burhan, ... bir sesle rahipler .. şöyle der: ‘İster misiniz siz rahipler, günahķâr canlıların kötü sonlarına nasıl ulaştıklarını şimdi görmek?’ Rahipler avuķlarını birleştirip saygıyla şöyle cevap verirler: (...)”

(1261) ötrü santuşiti teñģri inçe tip tiyür ... ayağķa tegimlig maytrı bodisvtnañģ yirtinķüke inip

tözkerinķsiz tüzü köni tuymaķ burķan ķutın bulğusun utğurağ uķarmu siz ötrü toyn arzı
inçe tip tiyür M 103-17.

“Sonra Samtusıta Tanrı şöyle der: ‘Saygıdeğeri Maytrı Bodhisattva’nın dünyaya inip ulaşılması mümkün olmayan, gerķek duyma burhan kutunu bulmasını kesin olarak anlar mısınız?’... Sonra rahip şöyle der: (...)”

(1262) iletü mañģa açtı dünya sözün / ayur körmedinģmü bu ģaķan yüzün KB 82.

“Gözü bana ilişince, söze başladı ve ‘Sen bu hakanın yüzünü görmedin mi?’

(1263) bu til yasın aydınģ eşittim anı / anıñģ aşı barmu ayu bir köni KB 982.

“Dilin zararını söyledin, işittim; onun faydası var mı? Bunu da doğruca söyle.”

(1264) esen bar**mu** erki et öz inçlikin / negü teg yüçer erki öçlek yükin KB 3198.

“Vücudun sağ ve esen midir? devran yükünü acaba nasıl yükleniyor?”

(1265) sende yarmağ bar **mu** DLT[BA] III 147-22.

“Sende para var mı?”

(1266) yiniñ sağ **mı** DLT[BA] III 147-22.

“Vücudun sağ mı?”

(1267) yana ıdtı sizinñ üze ğamda kiçin iminlikni udku kim umızmak kelip örter bir öğürni sizdin bir

gürûh çın-oğ kadğurttı olarnı özleri, sezñürler Tañrıka sezâda adın, bilmezlik seziki, uyurlar:

nek bar **mu** bizke fermandın nerse ayğıl: bütünlükin fermân anıñ kamuğı Tañrıka, kızleyürler
özleri içinde anı kim belğürtmezler sanga. Ayurlar: eğer bolsa bizke fermândın nerse
öldürölmeğey erdimiz munda Ku.T. 25/18a2.

“Sonra o kederin ardından üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah’a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; “Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok” diyorlardı. De ki: “Bütün iş, Allah’ındır.” Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: “Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı, burada öldürölmezdik.” De ki: “Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürölmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürülecekleri) yerlere çıkıp gideceklerdi. Allah, bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir.”

(1268) keldiler cādûlar Fir^{av}nka aydılar kim: bizke ter bar **mu** eger bolsa-miz yeñigili--lerdin. Ku.T.

28/7a2.

“Sihirbazlar Firavun’a geldiler. “Galip gelenler biz olursak mutlaka bize bir mükâfat var mıdır?” dediler.”

(1269) aydı bir öğür Fir^{av}n boñnındın: çoðar **mu** sen Mūsānı hem boñnını artaqlık kılunlar teyü yer

içinde hem çoðar seni hem tapunğularınğızın aydı: munu öldürgey-miz oğlanlarını yana tirig

çoğğay-miz tişilerini, biz olar üstüninde uçuzlap keçrğliler-miz Ku.T. 28/11a2.

“Firavun’un kavminden ileri gelenler dediler ki: “Sen (sihirbazları cezalandıracaksın da) Mūsâ’yı ve kavmini, bu ülkede fesat çıkarsınlar, seni ve ilâhlarını terk etsinler diye bırakacak mısın?” Firavun, “Biz onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını sağ bırakacağız. Biz onların üzerinde ezici bir güce sahibiz?” dedi.”

(1270) üdürdi Mūsā boñnındın yetmiş erni biziñ öd urmışımızka, kaçan tuttı erse olarnı yer titremeki

aydı: İdim eger tilese sen helâk / yok kıılır sen olarnı aşnu meni, yoğatur **mu** sen anıñ birle kim kıldı uquşsuzlar bizdin, ermez ol meger seniñ sınamaking, kışrur sen kimni tilese sen, köndrür sen kimni tilese sen, sen biziñ erkligimiz sen, örte bergil yazukumızni, yarlıkağıl bizni sen, yazuk örtüglilerde yegreki sen Ku.T. 28/31b1.

“Mûsâ, kavminden, belirlediğimiz yere gitmek için yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakalayınca (bayıldılar). Mûsâ, “Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de bundan önce helâk ederdin. Şimdi içimizden birtakım beyinsizlerin işledikleri günah sebebiyle bizi helâk mı edeceksin? Bu, sırf senin bir imtihanıdır. Onunla dilediğin kimseyi saptırırsın, dilediğini de doğruya iletirsin. Sen, bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen, bağışlayanların en hayırlısısın” dedi.”

(1271)azu aysa siz: anıñ üçün ortakkı atalarımız munda aşnu, erdimiz ʿayâllar olarda kidin, helâk **mu** kıılır sen bizni anıñ bir[le] kim artatğanlar / yarağsız kılıglılar Ku.T. 28/49a1.

“Ya da “Bizden önce babalarımız Allah’a ortak koşmuşlar. Biz onlardan sonra gelen bir nesiliz. Şimdi batılçıların işlediği yüzünden bizi helâk mı edeceksin?” dememeniz içindir.”

(1272)bütünlükin anlar kim ündeyürler Tañırda adındın, kullar **mu** erür sizler teg, ündeng olarnı icâbet kılsunlar sizke, eğer çın erse sizler Ku.T. 28/60a4.

“Şüphe yok ki Allah’a karşı gelmekten sakınanlar, kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman iyice düşünürler (derhal Allah’ı hatırlarlar da) sonra hemen gözlerini açarlar.”

(1273)eger sorsañ olarka ayurlar: bütünlükin kirür erür-miz, oynayur-miz ayğıl: Tañırını **mu** hem belgülerini **mü**, yalavaçını **mu** füsüs tutuğlı erür siz 29/46a2.

“Eğer kendilerine sorsan, “Biz sadece lafa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk”, derler. De ki: “Allah’la, O’nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?”

(1274)nêk köz tutarlar **mu** / bağarlar **mu** meger kim olarka ferîşteler azu kelse İdiñ yarlığı andağuk kıldılar anlar kim olarda öñğdin erdiler, küç kılmadı olarka Tañırı yok kim özleriñge küç kıılır erdiler Ku.T. 30/44a3.

“Hiç göz atıyorlar mı, bakıyorlar mı? (O kâfirler) kendilerine ancak meleklerin veya senin Rabbinin emrinin gelmesini bekliyorlar. Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.”

(1275)aydılar anlar kim ortak kıttılar: eger tilese Tañırı tapınmağay / tapmağay erdimiz anda adın hiç nerseni, biz ap yime atalarımız ap yime haram kıldımız nerseni andağuk kıldı anlarını kim olarda öñğdin, nêk bar **mu** yalavaçlar üze meger tegürmeklik belgölüg Ku.T. 30/46a3.

“Allah’a ortak koşanlar, dediler ki: “Allah dileseydi ne biz, ne de atalarımız O’ndan başka hiçbir

şeye tapmazdık, O'nun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık.” Kendilerinden öncekiler de böyle yapmıştı. Peygamberlere düşen sadece apaçık bir tebliğdir. Buna şüphe var mı?”

HT VII 119, 121, 125, 127, 130, 132, 1911, **VIII** 140, 191, 756, 1133, 1183, 1198, 1214, 1358, 1370, 1590; **Hüen.Tug. VIII** 6-8, 13-11, 29-22, 28-20; **KB** 82, 650, 683, 908, 982, 1530, 3156, 3160, 3198, 3606, 3633, 3763, 3824, 3843, 3921, 3992, 4025, 4775, 4836, 4899, 4920, 5121, 5763, 5772, 5785, 5831, 5832, 6503, 6531, 6590; **DLT[BA] I** 88-9, **III** 147-22, 154-5, 214-7, 8, 9, 11, 12, 20, 21, 23, 256-20, 437-20; **Ku.T.** 30/55a3, 30/67b1, 30/69a3, 30/70a2, 31/26b1, 31/30b3, 31/45a2, 31/66a3, 32/89b2, 32/1b3, 32/8b3, 32/32a2, 32/36a3, 32/39a2, 33/31b2, 33/32a2, 33/32b1, 33/65b1, 33/80b3, 34/5a3, 34/10b2, 34/14a3, 34/17b1, 34/24b3, 34/28b2, 34/35b1, 34/35b2, 34/37b3, 34/40a2, 34/40a3, 34/41a2, 34/48a1, 34/49b3, 34/58a3, 34/58b2, 34/70a1, 34/73b2[2], 34/84b3, 31,35/73b3, 31,35/74a2, 35/2a2, 35/14a3, 35/29a2, 35/33b3, 35/51b3, 35/70a1, 36/5a1, 36/15a1, 36/42b1, 36/44a1, 36/49b1, 36/55b3, 36/83b2, 36/100b3, 37/9a2, 37/17b2, 37/17b3, 37/20b1, 37/69b2, 37/72b1, 37/77a1, 37/79a1, 38/8a3, 38/9b3, 38/15a1, 25/10b2, 26/23b3, 26/24b2, 26/25b3, 26/26a2, 26/44b2, 26/65a2, 26/94b3, 26/96a2, 26/96a3, 26/98b1, 26/46a2, 27/55b3, 28/7b1, 28/7b2, 28/9b1, 28/26a3, 28/27b3, 28/48a2, 28/60a5[2], 29/11b1, 29/14a3, 29/44b2, 29/46a2, 29/50a1, 29/56a1, 30/8b2, 30/9a1, 30/26b2, 30/53a2, 30/58a2, 30/66b3, 30/71a3, 31/18a2, 31/26a1, 31/30b3, 31/32a1, 31/36a1, 31/36a2, 31/38a2, 31/51a1, 31/54a2, 31/56a1, 31/63a1, 31/63a3, 31/64b3, 31/92b2, 32/13b1, 32/39b1, 32/44b2, 33/48a3, 33/55b1, 33/78a3, 34/3b1, 34/10a1, 34/15a2, 34/18a2, 34/20a3, 34/28a1, 34/35b1, 34/40a1, 34/39a2, 34/40b3, 34/49a2, 34/49b1, 34/53a2, 34/90a2, 31,34/91a2, 31,35/72a1, 31,35/73a1, 35/8a2, 35/12b3, 35/18b3, 35/38b3, 35/53a2, 35/64a1, 35/76a1, 35/80b3, 36/37a3, 36/44b3, 36/53b3, 36/54a1, 36/59a1, 36/59a2, 36/65a2, 36/70a1, 36/83a1, 36/84a1, 36/2b1, 37/3b1, 37/63a1, 37/66a2, 37/68b2, 37/86b2, 37/87a3, 37/88a3, 38/45a3, 38/67b2, 38/67b3.

§ 2.2.2.1.B. mu / mü soru yapısı, aşağıda yer alan (1276) – (1283) numaralı tanıklarda, cümlede, olumsuz yapıda yer aldığı anda aslında durumun ya da eylemin gerçekleşeceğine inanılmasına karşın bu durumun konuşanın dinleyene göre statü olarak alt seviyede olması gibi türlü nedenlerle söylenmemekte olduğu görülmektedir.

Yapı	...-mAz mu...
	...mu...
Anlam	Elbette...(X)r

(1276).. amtı yene t(e)ngirim yok tip y(a)rılıkasarsız bo yırtınçüdeki tınl(ı)glarka sizingülük kedgırgülük [bolm]az **mu** [amtı] küsüşüm [ol atı] kötrülmüş t(e)ngirim .. AY 34l/1

“Şimdi Tanrım, siz bu dünyadaki canlılara ‘yok!’ diye buyursanız bu onları ürkütmek olmaz mı? Şimdi isteğim odur ki Adı Yüce Tanrım.”

(1277): amtı altınç /k/ata buşı birgülük küşüşüm ol: samtso açari bu menîḡ /e/dgülüg işim-ke iyin
öğirmek kılmaz **mu** tip tidi : samtso açari kiginç birdi : bodistv lar öz yorîḡ-ların bütürgü üçün
buyan-lı bilge biliglig /tö/z-in unıtma/z/... Hüen.Tug. V 29-23.

“Şimdi altıncı kez sadaka vermek istiyorum. Tripitaka Ustası benim bu iyi davranışından dolayı sevinmez mi?” dedi. Tripitaka Ustası, ‘Bodisattva’lar kendi yollarını tamamlayabilmek için sevaplı, bilgili özlerini unutmaz.’ diye cevap verdi.”

(1278)m(e)n huıntso bu savlarıḡ titip öz-ümin tîḡleser-mn eṅḡ baştınkı bilge ermez-mn birök inanç beg
kılḡalı saķınçı bar erser : teṅḡ teṅḡ alp-lar ked-ler bilgeler bar ular-nı kılsar bolmaḡay **mu** : bu
sav üz-e teṅḡleyü qolulayu yrılık/az/ un : muntın sîḡḡarķı sav-ķa qay/lḡ/ bolu yrılıkamaz-un :
Hüen.Tug. VI 40-8.

“Ben Hsüen Tsang, bu sözleri bir kenara bırakıp kendimi tartsam yolun en başındaki bilge bile olamam. Eğer inanılır bey olma düşüncesi varsa, onca yiḡit Alpler, çok bilgili bilgiler var, onlar olsa olmaz mı? Bu sözü ölçerek tartarak buyursun. Bu taraftaki söze baḡlı olarak buyurmasın.”

(1279)soṅḡ qaldı olarda kidin yavuz ḡalf, mirâs aldılar bitigni, aḡırlar bu yakınraq neṅḡin, ayurlar:
munu yarlıkanur-miz eger kelse olarka ‘araz anıḡ meṅḡizlig aḡırlar anı, alınmadı **mu** olar üze
bitig bütünlüki aymaḡu--ları üze meger ḡaķnı, okıdılar ol kim anıḡ içinde, soṅḡ sarây yēgrek
anlarķa kim saķnurlar ap uķmazlar **mu** Ku.T. 28/44b1.

“Onların ardından yerlerine Kitab’a (Tevrat’a) varis olan (kötü) bir nesil geldi. Şu geçici dünyanın değersiz malını alır ve “(nasıl olsa) biz baḡışlanacaḡız” derlerdi. Kendilerine benzeri bir mal gelse onu da alırlar. Allah hakkında, gerçek dışında bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan Kitap’ta söz alınmamış mıydı? Onun içindekileri okumamışlar mıydı? Hâlbuki, Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için ahiret yurdu daha hayırlıdır. Hiç düşünmüyor musunuz?”

(1280)toķuşmaz **mu** sizler bodun birle kim yardılar / sıdılar andlarını, oḡradılar yalavaçnı çıkarmaķķa,
olar oḡradılar evvel yolu, qorķar **mu** siz olardı, yime Tanḡrı sezâraq ol kim qorķsa siz andın,
eger erse sizler mü’minler Ku.T. 29/9b3,10a2.

“Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkışan ve üstelik size tecavüzü ilk defa kendileri başlatan bir kavimle savaşmaz mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa Allah, -eğer siz gerçek mü’minler iseniz- kendisinden korkmanıza daha lâyıktır.”

(1281). . sn yme türk yigit sn . . mn yme oḡlaḡun örgenmiş kenç kiçig mn biz ikikü isig amraq kōṅḡülin
meṅḡileser biz uz bolmaḡay . . **mu** . . U III 82 19.

“Sen Alpsın, yiḡitsin. Ben de nezaketi öğrenmiş bir gencim. Biz ikimiz birbirimizi severek anlaşsak olmaz mı?”

(1282)tedbir kılmazlar **mu** Kur‘ânı, eger erse erdi Tanrıda adınkı üskinde bulgâtılar anıñ içinde tartışık üküş. Ku.T. 26/49b2.

“Hâlâ Kur‘an’ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah’tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.”

§ 2.2.2.1.C. Aşağıdaki cümlelerde seçenekli bir soru sorulmaktadır. Konuşan, dinleyene o ya da bu durumun vart olup olmadığını, ya da o ya da bu eylemin gerçekleşip gerçekleşmediğini sormaktadır. Bu, çoğunlukla *azu* sözcüğü ile sağlanırken KB 3158’de yer alan (1285) numaralı örnekte ya bağlacı ile sağlanmıştır. Bunun yanında (1286) numaralı cümledeki *yarlıkayuk mu ol azu yok* ibaresi, *mu* soru yapısı olmadan da soru yapılabileceğini gösteren belki de ilk örneklerdendir. Aynı durum (1286), (1288) ve (1289) numaralı cümlelerde de vardır. Söz konusu yapının eksiltirme eğilimi günümüzde de karşılaşılan bir durumdur.

Yapı	...mU azu mU
	mU azu (ya) ... mU
Anlam	...mI yoksa ...mI?

(1283). . hormuzta tñgri niñ m[u]/ orunıta olurgalı kösüşüñ ol . . azu ezrua tñgri niñ mu orunın

tileyür sen . . U III 60 3, 61 5.

“Hormuzta Tanrı’nın yerinde oturmayı mı düşünüyorsun. Yoksa Ezrua Tanrı’nın mı yerini istiyorsun?”

(1284)... .. yrılıka ... ıg eşidip : uluğ tıntı : /ötrü?/ ayıtdı : şakimuni tñgri burhan burhan kutın bulu

yrılıkayuk **mu** ol : az-u yok tip : /kiginç/ birdi-ler : burhan ku/tın/ bulu yrılıkap bunkı burh/an/ lar-nıñ iş-in ködügi/n/ barça ertürüp yme nirvan-k/a/ kirü yrılıkadı tip : Hüen.Tug. 62-5.

“... buyur.. ı işiterek sustu, sonra ‘Şakyamuni Tanrı Burhan, burhan kutunu bulduğunda buyurmuş mu yoksa yok mu diyerek sordu.’ ‘Burhan kutunu bulup buyurarak burhanların işini bütünüyle tamamlayıp yine Nirvana’ya girdi.’ diye cevap verdiler.”

(1285)kadaşım barını ötündi özüm / kelür**mü** ya kelmez açılmaz sözüm KB 3158.

“Böyle bir akrabamın bulunduğunu arz ettim. Gelir mi, gelmez mi, bunu söyleyemem.”

(1286)anadınmu bilge toğar bu kişi / azu öğrenirmü yetilse başı KB 1678.

“İnsan, anadan mı alim olarak doğar, yoksa yaşı ilerledikçe mi öğrenir?”

(1287)negü teg keçer kün ay ögdülmiş ay / çıgay**mu** telim boldı ilde ya bay KB 3098.

“Ey Ögdülmiş, söyle, gün ve ay nasıl geçiyor, memlekette yoksul mu çoğaldı yoksa zengin mi?”

(1288)buğun tillerinde negü söz yorır / söküşmü telimrek ya ögdi kelir.KB 3100.

“Halk arasında ne gibi sözle dolaşıyor. Övenleri mi daha çok, yoksa yerenleri mi?”

(1289)kelir **mü**sen azu barır **musan** DLT[BA] I 88-9.

“Gelir misin, yoksa gider misin?”

(1290)tilkü **mü** toğdı azu böri **mü** DLT[BA] I 429-16.

“Tilki mi doğdu yoksa kurt mu; Kız mı doğdu yoksa oğlan mı?”

KB 1678, 3101, 6589, 6591.

§ 2.2.2.1.D. Cümlede sözü edilen yargının söz edildiği gibi olduğuna inanıldığı, ancak bunun olumsuz bir yapıyla söylenerek anlatımın kuvvetlendirilmesinin amaçlandığı aşağıdaki cümlelerde bu anlamı, günümüz Türkiye Türkçesindeki “*değil mi?*” yapısı karşılığındaki *ermez mü* yapısı sağlamaktadır.

Yapı	<i>ermez mü...</i>
	ermez mü
Anlam	değil mi(dir)! (Elbette ..-dir.)

(1291).. anta ötrü ilig beg katunı ançak(a)ya ögsireme-ki serilip saçı başı yadılıp iki ilig-i üze köğüzün tokıyu k(a)ltı balık suvıntın adırılıp isig kumda agına-mış teg yırte agınayı inçe tip yıgladı .. kim erti erki bıçdaçı .. ögük-k(e)yem et'özin .. öngi saçılıp yatur ay .. kalmış süngük yir sayu .. içgın--mış m(e)n kençimin .. sever amrak atayım--ın .. busuşka emgekke basıtıp .. tep-rençsiz boltum ermez **mu** .. AY 626/19.

“Sonra han hanımı yere yatınca saçı başı dağıldı. İki elini göğüslerine vuruyordu. Aynı balığın sudan ayrılıp kızgın kumlara belenmesi gibi yere yattı ve toprağa belenerek iyice ağıladı. ‘Sevgili yavrumun vücudunu kesen kim acaba? Her yere dağılmış yatıyor. Yakınız kemikleri lkalmış, ben yavrumu kaybettim. Sevdiğim biriciğimi. Şimdi kaygıyla boğulup dayanıklı mı oldum?”

kim erti erki ölürteçi .. ögükk(e)yem çak sini .. tegür-teçi monı teg .. busuş kadgu emgek-ke .. katıg v(a)jır ermez **mu** .. kim mening bo yürekim .. yarılıp bükşilip barmadın .. neçökin turur monı teg ..AY 626/22.

“Kim acaba sevgili yavrumu öldüren, bunca kaygıya, sıkıntıya neden olan? Benim bu yüreğim

böyle bir acıya yarılıp bükülmeden dayandığına göre sert bir elmas değil midir? Böyle nasıl durur?”

(1292):: atı kötrülmüş ayag-ka tegimlig t(e)ngirim :: bo alokaçıntamanı atl(i)g bodis(a)t(a)vning bo tütrüm tering nom tözin ötgürü topulu bilmeki sakı-nu sözleyü yitiñsiz ermez **mu** t(e)ngirim tip tidi :: AY 390/19.

“Adı Yüce saygıdeğer Tanrım, bu Aloka mücevheri adlı Bodisattva’nın bu derin öğretisinin özünü bilmeye ve düşünmeye söz yetersiz değil midir?”

(1293)tükel bilge teñgri teñgri burhan nomug şaz--ınığ elig-lerke beg-lerke tutuzu yarlıkamış yarlıg-ıg bo iki ıdoğ-lar tükel bütürdi ermez **mu** HT VII 301.

“Eksiksiz bilgi sahibi Tanrılar Tanrısı Burhan, öğretiyi, kuralı, hanlara, beylere buyurduğu bu fermanı bu iki kutsal varlıklar bütünüyle bitirmişler değil mi?”

(1294)[ya]ğuru-dın berü yana edgür--dümüz bınıktımız neçök ol buyan edgü kıılınç küçi üze enç bolmak-ka tegmek ermez **mu** biz amtı lagki balık başın kamağ çeü(lar) sayuķı señgrem-ler-de beşer [kiş]i toyın kirzün b[i]ziñg huñg-fu(g)tsi señgrem--[de] elig kişi toyın kirzün [te]lp yarlıkadı HT VII 828.

(1295)ötrü oğlu tegin-ke inçe tęp yarlıg-ğadı amraq ögük-üm meniñ elte kazğançım sizinğ ermez **mü** amtı köñgölçe alın barça boşı beriñg ne üçün ölüm yerke barır siz KP XVI-5.

“Daha sonra oğlu prense şöyle söyledi: ‘Sevgili yavrucuğum elimdeki devlet gelirleri sizin değil midir? şimdi istediğiniz kadar alın, tamamını bağış olarak verin. Ölümlü yere niçin gidecekmisiniz?’”

(1296)ança yme alp ta alp ermez **mu** . . burhan lar nıñ nomluğ sav lar ın eşitkeli tıñğlağalı ı bulmak . . U III 32 7.

“Yiğitten daha yiğit değil midir? Burhanların öğretili sözlerini işitip dinlemek için ağaç bulmak ...”

(1297)ança yme muñğadınçığ ///ançığ ermez **mu** U III 39 7.

“Şaşırtıcı ... değil midir?”

(1298). . amraq ataçım-a s// kenç kiçig özte toğmış sever oğu[luñg]/// ermez **mu** mn. . ne yaztım sañğa [negülüg mini] ///// ölürür sn . . U III 64 16.

“Sevgili babacığım, senden olmuş, genç, küçük, sevdiğin oğlun değil miyim? Ben sana karşı ne hata yaptım? Niçin beni öldürüyorsun?”

(1299). . kalmaşapadi ilig ke köñgölçe tavar ıdalım ilig beg ikileyü barmazun . . ilig begig ölüm madar ağzıntın butlumuz ermez **mu** biz kamağu barça begimiz üçün kalmaşapadi ilig beg ke baralım U

III 69 14.

“Kalmaşapadi Han’a gönlümüzce malk gönderelim. Han ikinci kez gitmesin. Hanı ölüm intikamı almak üzereyken bulmadık mı? Hanımız için hepimiz Kalmaşapadi Han’a gidelim.”

(1300). . . ötrü taitsi si nizvani larğa ertingü qorqup baħşı sinğa inçe tip ötünti . . oğsatı ermez **mu** kim sizni teg edgü qutluğ tınlğ lar . . U III 75 8.

“... Sonra Taitsi si ihtiraslardan çok korkup ustasına şöyle söyledi: ‘Sizin gibi kutlu canlılara benzemez mi?’”

(1301) bodın körmedin erip tıgri-niñ bo sözlerig kim çın eşitdi burhan piyambar-lar-nıñ ırlğ-ı bo sözdin temdek ermez **mü** Antiisl. 16.

“Tanrı’nın vücudunu görmeden kim bu sözleri gerçek(ten) işitti. Burkan peygamberin buyruğu bu sözden ispet olmaz mı? “

§ 2.2.2.1.E. Aşağıda yer alan (1302) – (1307) numaralı cümlelerde bir şaşma ifadesi söz konusudur. Bu türden cümlelerde, yapılması gereken, daha önce söylenmiş ya da toplumun her kesimince bilinen bir eylemin ya da durumun gerçekleşmemesi karşısındaki şaşkınlık anlatılmaktadır. Bu cümlelerin, KB’de ve Ku.T.’de saptanması, söz konusu metinlerin sanatlı dilinden ve öğretici yönünden kaynaklanmaktadır.

Yapı	... mU...
	... mü...
Anlam	mI!?

(1302) ayubirmedimü atanğ ya ananğ / ay oğlum beginğke özünğ kılma tenğ KB 651.

“Sana baban ya da annen, ‘Ey oğlum, kendini beyin ile bir tutma!’ demedi mi?”

(1303) tutuzmadımu kör sanğa ħil başınğ / basınma beginğni küdezgil başınğ KB 652.

“Sana takım başın, ‘Beyine karşı kafa tutma, başını gözet!’ diye emir vermedi mi?”

(1304) azu saħınmazlar **mu**, yoħ eşleri birle telvelikdin ermez ol meger qorqutğuçı belgüluğ baħmazlar

mu kökler yerler erkliki içinde anı kim yarattı Tanğrı nersedin, bolğay kim bolsa çın-oğ yağumış oğ bolğay atanmış ödleri, qayı sözke anda kidin kirtgünürler Ku.T. 28/54b1.

“Onlar düşünmediler mi ki (çok iyi tanıdıkları, kendileriyle iç içe yaşamış olan) arkadaşlarında (Peygamber’de) delilikten eser yoktur. O, ancak apaçık bir uyarıcıdır. Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümler ve nizama, Allah’ın yarattığı her şeye, ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı? Peki, bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?”

(1305)olarķa adaklar **mu** yoriyurla[r] anıń birle azu olarķa eligler **mü** tutarlar anıń birle azu olarķa eligler **mü** tutarlar anıń birle azu olarķa közler **mü** kim körerler anıń birle azu olarķa kulaklar **mu** kim eşitürler anıń birle, ayıl: ündenğler ortaklarınğızny yana al kılınğ mańğa, küdmengler mańğa Ku.T. 28/60a5.

“Onların yürüyecek ayakları mı var? Yahut tutacak elleri mi var? Veya görecek gözleri mi var, ya da işitecek kulakları mı var? De ki: “Haydi, çağırın ortaklarınızı, sonra bana tuzak kurun da bana göz açtırmayın bakalım!”

(1306)kıldınğız **mu** hâcılarka suv içürmekniń mezgit-i harâmny âbâdân kılmaķny, ol kiři teg **mü** bitse Tańrıķa hem sonğ künke, toķuşsa Tańrı yolu içinde, berâber bolmazlar Tańrı üskinde, ol Tańrı köndürmes zâlim bođunlarını Ku.T. 29/14a1.

“Siz hacılara su dağıtmayı ve Mescid-i Haram’ın bakım ve onarımını, Allah’a ve âhîret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden kimse gibi mi tuttunuz? Bunlar Allah katında eşit olmazlar. Allah, zâlim topluluğu doğru yola erdirmez.”

(1307)bakmaz **mu** sen anlarķa kim berildiler ülüş bitig--din, satğın alurlar yolsuzluķny hem tileyürler kim kışsa siz yoldın Ku.T. 26/20a3.

“Kendilerine Kitap’tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar sapıklığu satın alıyorlar ve sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar.”

§ 2.2.2.1.F. Aşağıda yer alan (1308) – (1316) numaralı tanıklarda, cümlede sözü edilen yargının olumsuzunun çağrıştırıldığu görölmektedir. Bu, günümüzdeki cevabı “*Elbette ...-Xr (ya da - mAz)*” olan “*... mİ hiç!*” sorusunun o dönemdeki kullanımındır.

Yapı	... mu
	...mu
Anlam	...mİ hiç!

(1308)belğüler, yulduzlar birle olar köni yolķa barırlar azu ol **mu** kim törütür .. Ku.T. 30/37b3.

“Nice işaretle ve yıldızlarla da yollarını bulurlar. Yoksa onlar mı yaratır?”

(1309)anlar kim köz tutup tururlar sizinğ birle, eger bolsa sizke açuķluķ Tańrıdın ayurlar ermedimiz **mü** sizinğ birle eger bolsa kâfirlerķa [ülüř] ayurlar: egirtmedimiz **mü** sizinğ üze, yığmadımız **mu** sizni mü‘minlerdin Tańrı hükm kılur sizinğ ara kıpmaķ küinde hem kılmaz Tańrı kâfirlerķa mü‘minler üze yol

Ku.T. 26/96b1.

“Onlar sizi gözetleyip duran kimselerdir. Eğer Allah tarafından size bir fetih (zafer) nasip olursa, “Biz sizinle beraber değil miydik?” derler. Şayet kâfirlerin (zaferden) bir payı olursa, “Size üstünlük sağlayıp sizi mü’minlerden korumadık mı?” derler. Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah, mü’minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir.”

(1310)ayurlar anlar kim bittiler: bular **mu** anlar andıktılar, Tanrı tuta andlarnıḡ katıḡınça, olar sizinḡ birle, yok boldı olarnıḡ ʿamelleri, boldılar ziyânlıḡlar Ku.T. 27/58a1.

“(O zaman) iman edenler derler ki: “Sizinle beraber olduklarına dair var güçleriyle Allah’a yemin edenler şunlar mı?” Bunların çabaları boşa çıkmıştır. Böylece ziyan edenler olmuşlardır.”

(1311)ortak **mu** katarlar anı kim törütmez nerseni olar törütülürler Ku.T. 28/59a2.

“Hiçbir şeyi yaratamayan, kendileri yaratılan şeyleri Allah’a ortak mı koşuyorlar?”

(1312)neçe keḡ kiḡi bolsa özke yakın / öziḡde baḡırsak bolurmu saḡın KB 517.

“Ne kadar iyi ve yakın bir insan olursa olsun, düşün, insana başkası kendisinden daha candan olabilir mi?”

(1313)negü erse bar**mu** ölümke itig / anı utru tutḡıl ay bilge tetig KB 1188.

“Ölüme karşı herhangi bir çare var mı? Eğer varsa ey zeki alim, ölüme karşı o çareye başvur.”

(1314)neçe beg haḡı erse kullar öze / yime kul haḡı yok**mu** begler öze KB 2953.

“Kullar üzerinde beyin o kadar hakkı var dA, beyler üzerinde kulların hakkı yok mudur?”

(1315)bu yaḡlıḡ kiḡiler töşendi yirig / ya sen**mü** kalır sen ya men mü tirig KB 4726.

“Bütün bu insanlar döşendiler. Burada sizinle ben mi diri kalacağız.”

(1316)aydılar: yıḡmadımız **mu** seni ajun--luḡlardın. Ku.T. 30/29a1.

“Onlar, “Biz seni insanlarla ilgilenmekten men etmemiş miydik” dediler.”

KB 871, 1816, 3422, 4719, 5159, 5160.

§ 2.2.2.1.G. mu / mü soru yapısı, bağlam nedeniyle aşağıdaki cümlede görüldüğü gibi, cevabı bilinen soru cümleleri içinde yer alabilmektedir. Sorulan sorunun cevabını, hem konuşan hem de dinleyen bilmektedir. Bu tür soruların amacı, anlatımı daha güçlü kılmaktır.

	... mu
--	---------------

Yapı	...mu...
Anlam	Cevabı bilinen soru

(1317)amraḫ ögüküm yer teṅgri törümište berü bay yème bar çıḡay yème bar ḳayu-sıṅa emgekte

özḡurḡay sen tegin inçe tip ötü[n?]ti ḳaṅḡım ḳutı meni séver **mü** siz KP VI-5.

“‘Sevgili yavrum, yer ve gök yaratıldığından beri zenginler de yoksullar da vardır. Onları acı çekmekten nasıl kurtaracaksın?’ Prens şöyle konuştu: ‘Saygıdeğer babacığım, beni seviyor musunuz?’”

2.2.2.2. **mu / mü Soru Parçacığının Cümledeki Durumu**

Mu / mü soru yapısı, yukarıda da değinildiği gibi, bağımlı biçimbirim olması nedeniyle bağlı olduğu, kendisinden önceki sözcüğün durumuna göre cümlede anlam kazanır ve görevi bu biçimde ortaya çıkar. *mu / mü* soru parçacığını bulunduran cümlelere, yapının sonrasında yer aldığı sözcüğün türü açısından bakıldığında dönemin genel özelliği olarak yapının çoğunlukla fiillerden sonra yer aldığı görülecektir. *Mu / mü* soru yapısı, (1212), (1214), (1215), (1218), (1219), (1222), (1224), (1225), (1227), (1229), (1232), (1234) – (1236), (1238) – (1241), (1246) - (1249), (1252) – (1254), (1256) – (1262), (1269), (1270), (1274), (1276) – (1282), (1284) – (1286), (1289), (1302) – (1304), (1306), (1307), (1309), (1312), (1316), (1317) numaralı cümlelerde fiillerden sonra; (1211), (1216), (1220), (1221), (1223), (1123), (1224), (1228), (1230), (1231), (1233), (1237), (1242), (1245), (1247), (1250), (1251), (1255), (1263) – (1268), (1271) – (1273), (1275), (1283), (1286) – (1288), (1290) – (1301), (1305), (1308), (1310), (1311), (1313) – (1315) numaralı cümlelerde isimlerden sonra; (1213) ve (1217) numaralı cümlelerde de zarflardan sonra yer almıştır. Cümlelerde çoğu zaman *mu / mü* yapısı üçüncü kişi söz konusu olduğu için sonrasında herhangi bir kişi unsuru bulundurmazken (1289) ve (1317) numaralı tanıklarda sonrasında bir kişi unsuru yer almıştır. *Mu / mü* soru parçacığıyla ilgili olarak birliktelik kullanımı açısından dikkat çeken bir nokta da *mu erki* ve *erki mu* yapılarıdır. (1211), (1214), (1221), (1224), (1241), (1242), (1246), (1256), (1257) ve (1264) numaralı cümlelerde yer alan *mu erki* yapısı, günümüzdeki “...*mI acaba?*” karşılığında kullanılırken; (1212), (1216) ve (1228) numaralı cümlelerde tanıklanan *erki mu* yapısı, kullanım açısından *ermez mü* yapısına benzemektedir. Bu cümlelerde gerçekleştiğine inanılan bir eylemin onaylatılmak amacıyla sorulması söz konusudur. Bu yönüyle *erki mu* yapısı günümüz Türkiye Türkçesindeki “*öyle mi?*” yapısını karşılamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SORU SÖZCÜKLERİNİN ANLAM ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde, soru sözcüklerinin yüklendiği temel anlamlar ele alınarak her anlam alanına ait soru sözcükleri ve bu sözcüklerin kullanımlarına örnekler verilecektir. Çalışmanın birinci bölümünde verilen örnekler mümkün olduğunca burada yer almayacaktır. Ancak, cümle örneklerinin sınırlı sayıda olması durumunda birinci bölümde yer alan örnekler burada da olacaktır. Aşağıda, soru sözcüklerinin kazandığı anlamlar, cümleler üzerinde tek tek durularak anlatılmaya çalışılacaktır.

Soru cümlelerinde anlamın kapsamı, kuşkusuz dilin sahip olduğu sözcüklerin sayısı kadardır. Soru sözcüklerinin vurgu yapıldığı her sözcük, cümlede yeni anlama açılır. Ancak, soru yapılarının temel olarak anlam işlevlerini aşağıdaki gibi belirlemek mümkündür.

Çalışmamızda sorulu yapılar, içerdikleri anlam açısından iki bölüme ayrılmıştır:

1. Gerçek Soru

2. Sözde Soru

Bu iki ana bölümün alt ögeleri olarak beklenen cevaba göre aşağıdaki sınıflama yapılmıştır.

a. Evet ya da Hayır Cevabı Gerektiren Sorular b. Bir Açıklama Gerektiren Sorular

Bunlar dışında sözde soru oluşturan kimi soru sözcükleri de cevap olarak evet / hayır ya da bir açıklama gerektirmediğinden içerdiği anlam ya da üstlendiği görev açısından şu biçimde sınıflanmıştır:

Belirsizlik İşlevli Soru Sözcükleri

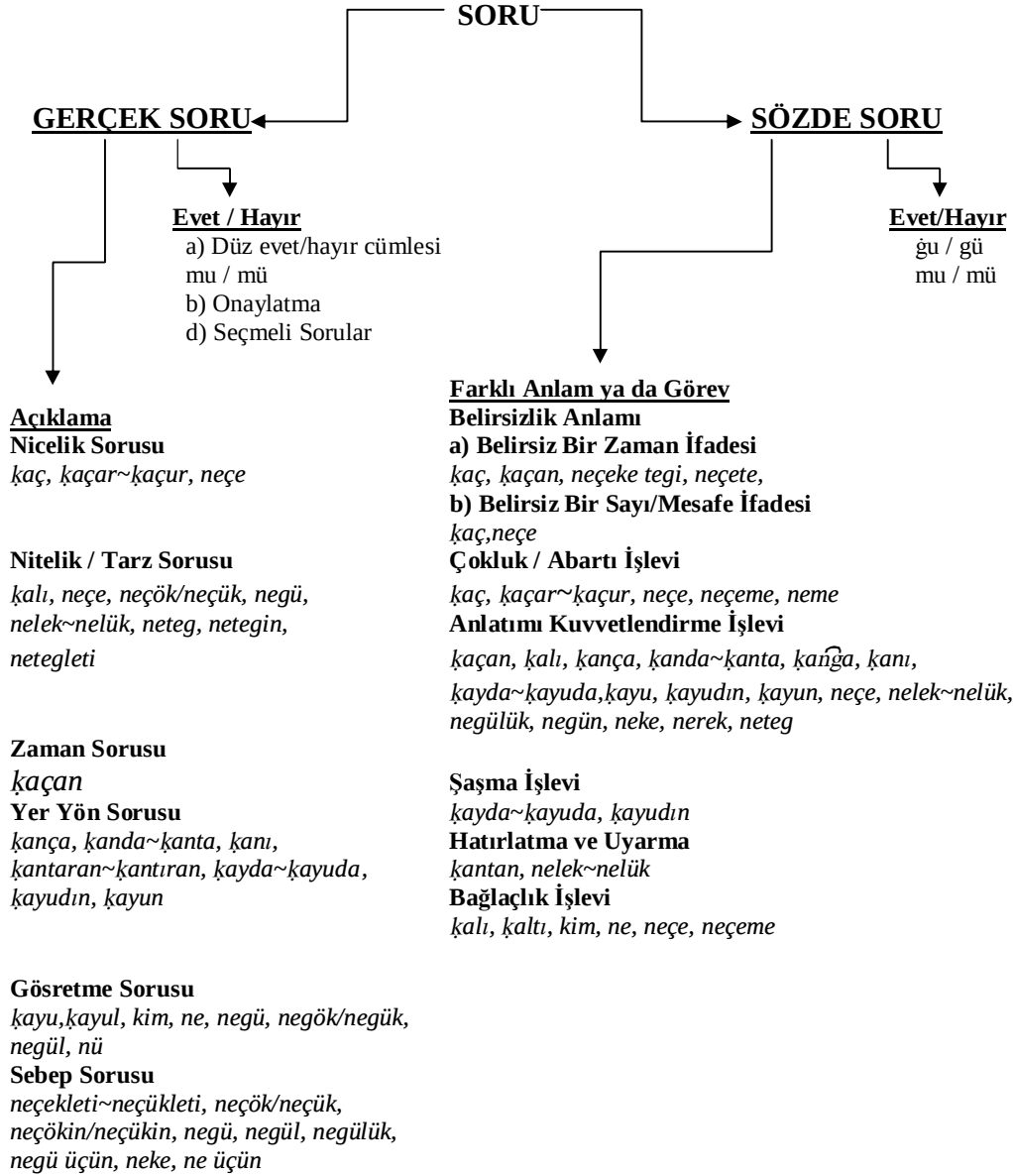
Çokluk / abartma İşlevli Soru Sözcükleri

Anlatımı Kuvvetlendirme İşlevli Soru Sözcükleri

Şaşma İfadesi Veren Soru Sözcükleri

Hatırlatma ve Uyarma İfadesi Veren Soru Sözcükleri

Bağlaçlık İşlevli Soru Sözcükleri

3.1. Gerçek Soru

Gerçek soru, adından da anlaşılacağı gibi, soru yapılarının soru dışında bir anlam ifade etmediği türdür. Bu tür için asıl soru terimi de kullanılır.

3.1.1. Evet ya da Hayır Cevabı Gerektiren Gerçek Sorular

3.1.1.1. *mu / mü* Soru Parçacığı

Evet ya da hayır cevabı gerektiren gerçek sorular, günümüzde olduğu gibi on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesinde de *mu / mü* ile yapılmaktadır. *mu / mü* yapısı gerçek soru işlevli olarak kullanıldığında herhangi bir kişi, nesne ya da kavramın varlığını ya da yokluğunu, cümlede söz edilen yerde bulunup bulunmadığını ya da bir eylemin yapılıp yapılmadığını sorgular. Bu durumda, soru sözcüklerinden farklı olarak *mu / mü* (ve gerçek soru işlevli olarak kullanılmasa da *gu / gü*) yapısını içeren cümlelerde bir bilgi vardır ve konuşan kendisinde olan bu bilginin varlığını-yokluğunu, doğruluğunu-yanlışlığını *vb.* sorgulanmaktadır. Örneğin aşağıdaki örnekte yer alan “*mücevheri buldunuz mu?*” sorusundan küçük kardeşin, prensin mücevheri aradığını bildiği anlaşılmaktadır:

ötrü eçisi teginke inçe tēp ayıttı erdini bultunğuz **mu** tēp tēdi tēgin köni savlıg üçün bultum
ögüküm tēp tēdi KP LV-1.

Evet ya da hayır cevabı gerektiren gerçek soru cümlelerinde *mu / mü*’nün yeri anlamı etkilemektedir. Bu özelliği nedeniyle *mu / mü*, vurgulanmak, sorulmak istenen sözcükten hemen sonra yer alır. Örneğin, aşağıdaki birinci örnekte *mu / mü*, özne olan *k(a)ğ(a)n* sözcüğünden sonra değil de *kıış(a)y(i)n* sözünden sonra gelseydi vurgulanan *k(a)ğ(a)n* ismi değil; *k(a)ğ(a)n kıış-* fiili olurdu:

y(e)ti yüz: kişig: ud(u)z(u)ğma: ul(u)ğı : ş(a)d (e)rti: (a)yğ(i)l tidi: (a)y(i)ğm(a)si b(e)n (e)rt(i)m:
b(i)lge tunyukuk: k(a)ğ(a)n **mu** kıış(a)yin t(e)d(i)m: s(a)- k(i)nt(i)m: toruk buuk(a)lı: s(e)m(i)z
buuk(a)lı: ır(a)ğda bils(e)r: s(e)m(i)z buuğa: toruk buğa t(e)y(i)n: bilm(e)z (e)rm(i)ş t(e)-y(i)n
(a)nça s(a)k(i)nt(i)m: T 5.

“Yedi yüz kişiyi sevk eden büyükleri şad idi.. ‘Söyle!’ dedi. Sözcüsü ben idim. Bilge Tunyukuk. ‘Kağan mı kılalım.’, dedim. Düşündüm, Cılız boğa, semiz boğa uzakta olsa, hangisinin cılız; hangisi semiz olduğu bilinmez diyerek öylece düşündüm.”

3.1.2. Bir Açıklama Gerektiren Gerçek Sorular

3.1.2.1. kaç Soru Sözcüğü

kaç soru sözcüğü, günümüzde olduğu gibi on üçüncü yüzyıl öncesi yazılı metinlerde de çoğunlukla sıfat olarak kullanılmıştır. Sözcük, gerçek soru işlevinde kullanıldığında nicelik sorusu yapar.

t(e)ñgri t(e)ñgrisi burkanka inçe tip ötünti atı kötrülmüş ayağka tegimlig t(e)ñgrim **kaç** törlüg tıtağlar üze bodı tigme tuyunmağ köñgölüg bulur .. ol bodı tigme tuyunmağ kösül ol yme neteg erür :: AY 202/3.

“Tanrılar Tanrısı Burkan’a ‘adı yüce, saygıdeğer efendim, *bodı* denen kavrayış gönlünü bulmanın kaç yolu vardır ve bu *bodı* adlı kavrayış gönlü nasıldır’ diye ricayla sordu.”

(...) t’qy ym’ mwny t’k pwrk’n qwtyn pwlqw q’ tyld’q pwld’cy nwm l’r p’r mw ‘rky p’r ‘rs’r ym’ s’n ‘wyz’ **q’c** twyrlwk pwlwr ‘rky (...) SDB 630.

(*tağı yme muni teg burkan kutın bulğu-ka tıldağ boldağı nom-lar bar mu erki bar erser yme sen üze kaç türlüg bolur erki*)

“Yine bunun gibi burkan kutunu bulmana neden olacak öğretiler var mı ki, varsa senin üzerinde kaç türüsü olacak ki?”

kaç yarmağ bërdi. DLT [BA] I, 321-9.

“Kaç para verdi?”

3.1.2.2. kaçan Soru Sözcüğü

kaçan soru sözcüğü, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan, tek başına zaman sorusu oluşturan tek sözcüktür. Zaman sorusu bu dönemde *kaçu yıl*, *kaçu kün* gibi birleşik yapılarla da sağlanmaktadır.

.. ne ayıtmış k(e)rgek tağı bir m(e)n yalañguz özüm simeklep **kaçan** bütürü uğay m(e)n tip monçulayu saķınıp tavrağ balıqka barıp dıva-ındıraprabı ilig begke inçe tip ötünti.. AY 602/20.

“Ne söylemeli? ‘Bir ben yalnız çalışarak ne zaman bitireceğim’ diye düşünerek aceleyle kente gidip Dıvamdıraprabı Han’a şöyle dedi.”

yana ukturayın iligke bu söz / kaçu kün körüngü **kaçan** kelgü öz KB 510.

“Sonra ben bu meseleyi hükümdara arz edeyim; ne vakit geleceği ve hangi gün huzura çıkacağı tayin edilsin.”

3.1.2.3. *kaçar* ~ *kaçur* Soru Sözcüğü

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde yalnızca iki kez rastlanan *kaçar* (DLT’de *kaçur*) sözcüğü, aşağıda HT VIII’den alınan örnekte soru işlevinde kullanılmıştır. Nicelik sorusu yapan sözcük, bu iki tanıktan yalnız aşağıdaki örnekte sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır.

yana yme eşidinġ şape [at]l(ı)ġ bilge körmedök terinġ [y]örüg-lerig t(e)nġri han ayıtu
[y(a)]rlıqadoġta turum ara bilti uktı önġre-din+berü körmeyök oyun-larıġ sına-ġalı yaratsar **kaçar**
künte bütürür erdi bo muntaġ yanġlıġ köñġüli biligi üze tuşmış-ça yörüg-lerig telgeli topulġalı
tapı boltı HT VIII 124.

“Shng Ping adlı bilge görülmedik derin izahatları Tanrı Han’a sorduğunda bir anda bildi, anladı. Sınamak için onun hiç görmediği oyunları yaratsa bu türden gönlüne ve bilgisine göre olan izahatları biriktirmeye gücü vardı, daha önce karşılaşmış gibi birkaç günde bitirebilirdi.”

3.1.2.4. *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, barındırdığı “*nasıl?*” anlamına koşut olarak aşağıda birinci tanıkta görüldüğü gibi nitelik sorusu yapmaktadır. *kalı* soru sözcüğü, az olmakla birlikte Kutadgu Bilig’de aşağıda ikinci cümledeki kullanımında “*niçin?*” anlamında sebep sorusu yapma işlevine de sahiptir.

bu sen bu ışıġ **kalı** kıldınġ DLT [BA] III, 234-1.

“Sen bu işi nasıl yaptın?”

yana aydı odgurmuş aygıl manga / **kalı** keldinġ emdi ne boldı sanġa KB 3303.

“Odgurmuş tekrar sordu: ‘-Bana söyle *niçin* geldin şimdi, sana ne oldu?’”

3.1.2.5. *kança* Soru Sözcüğü

kanı soru sözcüğüne eklenen +ça eşitlik eki ile oluşan *kança* soru sözcüğü, “*nereye?*” anlamında gerçek soru işlevli olarak kullanılır. On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde, aynı anlam alanı içinde *kanġa*, *kanı* gibi soru sözcükleri de yer almaktadır. Aşağıdaki örneklerin tamamında *kança* sözünün *bar-* fiiliyle kullanılmış olması dikkat çekicidir.

ö[t?r]ü tegin inçe tēp ayıttı amraġ ġadaşım eşinġ tuşunġ biziġ beş yüz eren **kança** bardı . . esen
tegdi mü KP LIII-6.

“Sonra prens, ‘Sevgili kardeşim, arkadaşların, beş yüz adamımız *nereye* gitti? Sağ salım gittiler mi?’ diye sordu.”

bizni üz-eki amranmağ biligisiz **kañça** bardı . . bizni qodup **kañça** b(a)rğalı saqınur siz M.Vat.2.06.

“Bizim üstümüzdeki sevme bilginize ne oldu? Bizi bırakıp **nereye** gitmeyi düşünüyorsunuz?”

kañça bardıñ ay oğul / erdiñ mında inç amul / attın emdi sen töngül / qıldıñ erse qılmağı DLT[BA] I 74-17.

“Oğul, nereye gittin? Sen burada rahat, ilintisizdin. Attan vazgeç, yapacağını yaptın.”

3.1.2.6. **kañda ~ kañta Soru Sözcüğü**

Sözcük, **kanı** sözüne +*Da* bulunma-çıkma durumu ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Bu özelliğine bağlı olarak gerçek soru işlevli kullanıldığında “**nerede?**” anlamını karşılamaktadır. **kañda** gibi **kanı**, **qayda** / **qayuda** sözleri de “**nerede?**” anlamında sorular yapmaktadır:

.. t(e)rkın sözleñ buryuqa .. kiçigi oğlum **kañta** ermiş .. AY 624/15

“Ey emrim altındakiler, küçük oğlumun nerede olduğunu çabuk söyleyin.”

bo savıq eşid[ip] ... öñgi kırtış-ı tegşilip özümün bağrımın üzdeçi ögükk(i)y-em **kañta** ol BT 13.

2.J.17

“Bu sözü işitip...yüzünün rengi değişerek bağrımı delen sevgili yavrum nerede?...”

kañda: “Nerede?” anlamına bir edattır. “kañda erdiñ=nerede idin?” ı harfi qayda kelimesinin ı sinden çevrilmiştir. Aslı “qayuda”dır. DLT [BA] I, 418-23.

3.1.2.7. **kanı Soru Sözcüğü**

Çoğunlukla “**hani!**, **nerede!**” anlamında söz edilen yargının olumsuzunu çağrıştırmaya nitelikte kuvvetlendirme işlevli sözde sorular yapmakta kullanılan sözcük, eldeki az sayıda örnekte “**nerede?**” karşılığında gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır:

eşitti ilig aydı keldür **kanı** / qayuda turur bir köreyin anı KB 570.

“Hükümdar bunu duydu ve ‘Hani, nerededir? Onu bir göreyim.’ dedi.”

kanı: “nere” anlamına bir edattır. “Oğlum **kanı**= oğlum nerede?” DLT [BA] III, 237-4,5.

3.1.2.8. *kantaran ~ kanturan* Soru Sözcüğü

Sözcük, çalışmamızda incelenen metinlerde yalnız iki kez saptanmıştır. *kantaran~kanturan* soru sözcüğü, aşağıdaki birinci örnekte “*neden?*”; ikinci örnekte ise “*nereden?*” anlamını karşılamaktadır. Sözcüğün temel anlamı, *kandan~kantan* soru sözcüğü gibi “*nereden?*”dir. Aşağıdaki birinci örnekte ortaya çıkan sebep sorma işlevi ise, günümüz Türkiye Türkçesinde, konuşanın, yaptığı eylemi beklemediği, anlam veremediği dinleyene karşı yönelttiği “*Nereden çıktı şimdi bu?*” türünden bir cümleye benzemektedir. Burada da bir yer sorma değil; sebep sorma söz konusudur.

bo muntağ törlüg amrağtın adralkağ açığ emgek *kantaran* b(e)lgürdi erki-i .. M. Vat. 2. 06

“Bu kadar çok sevgili (dosttan) ayrılmanın acısı, üzüntüsü neden belirdi ki?”

:: köngül .. köngülteki nom--ları takı *kanturan* bultukar :: köngül .. köngülteki nomları

bolmağuşa erser bo nomuğ yene neçökin bilgeli uğğalı bultu--ğar tip tidi:: AY 390/

“Gönül, gönüldeki öğretiyi nereden ediniz? Eğer bu öğretiler yoksa bilmeyi ve anlamayı nasıl başarır?”

3.1.2.9. *kayda ~ kayuda* Soru Sözcüğü

Sözcük, soru işlevli olarak kullanıldığında “*nerede?*” karşılığında gerçek sorular yapmaktadır.

. . ötrü teginmekig sağıntım *kanyu-da* tö....[rüyür] teginmek ne tıtağ-ın teginmek toğar tip .. U II 6 16.

“Sonra, ‘Erişmek nerede doğar, ne sebeple doğar?’ diye erişmeyi düşündüm.”

ağır ağırık *kayuda* kaldı= ağırlık, pılı pırtı nerede kaldı?” DLT [BA] I, 99-26.

3.1.2.10. *kayu* Soru Sözcüğü

kayu soru sözcüğü, aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi, gerçek soru işlevli olarak kullanıldığında, “*hangi?*, *hangisi?*” anlamlarını karşılamaktadır:

.. toyınlar inçe tip (ötünürler) kayu erki tengr(im biş) türlü tıl--tağl(ar tükel) bilge maytrı burkan inçe (tip) yarlıkayur M 79-7.

“Rahipler saygıyla, ‘Bu beş türlü sebep hangileridir acaba Tanrım?’ Eksiksiz bilge Maytrı Burhan şöyle buyurur: (...)”

yana aydı ilig eşittim bu söz / tusulmaz kayu ol kişiye yavuz KB 1665.

“Hükümdar tekrar, ‘Bu sözleri dinledim; peki insan için kötü ve faydasız olan şeyler nelerdir?’ diye sordu.”

3.1.2.11. *kayudın* Soru Sözcüğü

kayudın soru sözcüğü, aşağıdaki tek örnekte gerçek soru işlevli olarak “*nereden?*” anlamında kullanılmıştır. Bu kullanımda konuşan, kendisine yönelttiği hayata, ölüme, varlığının gelişine ve gidişine ilişkin sorulara cevap aramaktadır:

negü ol tiriglik negü ol ölüm / *kayudın* kelir men kayuka yolum KB 1135.

“Hayat nedir, ölüm nedir; *nereden* geliyorum ve yolum nereyedir?”

3.1.2.12. *kayun* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerden yalnızca Kutadgu Bilig’de saptanmıştır. Yapıca, *kayu* soru sözcüğüne eklenen +*n* araç durumu ekiyle oluştuğunu düşündüğümüz sözcüğün, Kutadgu Bilig dışında başka hiçbir yapıtta rastlanmamış olması, sözcüğün *kayudın* yerine vezin gereği kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Çünkü sözcük, aşağıdaki kullanımda açıkça görüldüğü gibi *kayudın* sözüne eş değer olarak “*nasıl?*” anlamında kullanılmıştır:

yana çıktı oğlan ayıttı sözün / *kayun*²⁰ kelmişin hem tilekin özin KB 5957.

“Hizmetçi yeniden çıktı ve sözünü, nasıl geldiğini, isteğini ve kendisini anlattı.”

3.1.2.13. *kim* Soru Sözcüğü

kim soru zamiri, gerçek soru işlevli olarak kullanıldığında insanlar için söz konusu olan gösterme (işaret) soruları yapar:

saŋga **kim** tegürdi bu qağgu saŋınc / negü erki haliŋg sözüŋg ne erinc KB 6233.

“Kim seni bu kaygı ve kedere düşürdü. Bu halin nedir? Cevabını öğrenmek isterim.”

3.1.2.14. *ne* Soru Sözcüğü

Sözcük, cevabı insan dışındaki varlıkları gösteren gösterme (işaret) soruları yapar.

3.1.2.15. *neçe* Soru Sözcüğü

ne soru zamiri üzerine eşitlik ekinin getirilmesiyle oluşan sözcük, gerçek soru işlevli olarak kullanıldığında “*ne kadar?*” ve “*nasıl?*” anlamında sorular yapmaktadır. Sözcük, aşağıdaki birinci örnekte temel anlamına daha yakın olan “*ne kadar?*” anlamını karşılamaktadır:

ol üdün ol bayağut oğlu udakanışandı urı bo bo savıg eşidip söğüt t(e)ŋgrisinge bo kamağ balıklar
sanı **neçe** tenğlig erür tip ayıtdı .. ötrü söğüt t(e)ŋgri--si egsüksüz tükel on minğ balık--lar ol tip
tidi .. AY 601/3.

“O zaman o zenginin oğlu Udakanışandı, bu sözü işiterek ağaç Tanrısına ‘bütün balıkların sayısı ne kadardır?’ diye sordu. Ağaç Tanrısı ‘Eksiksiz on bin balkı var.’ dedi.”

ne ayığ kılınç kılsar tınlıg--lar sekiz uluğ örtlüg tamularda toğarlar .. **neçe** ür kiç anta
bolur yime ne türlüğ emgek teginürler ötrü purunu arhant ayasın kav--şurup tükel bilge
maytrı burkan---nıs çkr lakşanm itilmiş adaķinta yinçürü yükünüp inçe tip ötünür .. M 81-
12.

“Nasıl kötü bir amel işleyince canlılar sekiz büyük alevli cehennemde doğarlar? Ne kadar orada kalırlar? Nasıl acı çekerler? Bunun üzerine aziz Purna avuçlarını birleştirerek eksiksiz bilge Maytrı Burhan’ın bir tekerlek alameti ile süslü ayağı önünde eğilerek secdeye varır ve şöyle der: (...)”

3.1.2.16. *neçekleti~neçükleti* Soru Sözcüğü

Sözcük, aşağıdaki kullanımda da görüldüğü gibi, *neçök* için de söz konusu olan “*neden, niçin?*” karşılığında gerçek sorular yapmaktadır:

²⁰ Arat, sözcüğe “nereden?” anlamı vermiştir. Ancak sözcük, sonundaki araç durumu dolayısıyla “nasıl?” biçiminde karşılanmalıdır.

[ħu]rm[uz]ta t[(e)ŋg]ri y(a)rl(a)kançuçı köŋgöl-lüg erti şmnuğ **neçükleti** ölürdi tip sizik ayıtsar inçe kiginç birgil şmnu öz tilin tegşürüp kamağ yeklerke inçe tip tanuqlayı sav birdi sizlerde almış ayu ħurmuzta t(e)ŋgrike atğay m[(e)n] Man I 19-10.

“Hormuzta Tanrı başışlayıcı gönüllü idi. ‘Şmnu’yu niçin öldürdü?’ diye kuşkuyla sorunca cevap ver Şmnu dedi. Şmnu kendi diliyle tüm şeytanlara ‘Sizden aldığımı Hormuzta Tanrı’ya söyleyerek anlatacağım’ dedi.”

3.1.2.17. *neçök* / *neçük* Soru Sözcüğü

neçök / *neçük* soru sözcüğü, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde “*nasıl?*” ve “*niçin?*” karşılığında kullanılmıştır. Bizce sözcüğün ilk anlamı köken açısından bağlı olduğu *neçe* sözcüğünün içerdiği anlama koşut olarak “*nasıl?*” olmalıdır. Uygur metinlerinde sıklıkla rastlanan *kalı neçük* (kalı neçük-sAr ançulayı (oğ yme) ...= nasıl ki –sa) ikilemesi de bu düşüncemizi destekler niteliktedir. Sözcük, Uygur metinlerindeki kullanımların tümünde bu anlamdadır. İkinci örnekteki *neçük* sözü günümüzde “*Ne yapayım?*” biçiminde çevrilse de, temelde “*Nasıl davranayım?*” gibi bir karşılık söz konusudur. Aşağıda DLT’den alınan örnekte görülen “*niçin?*” anlamını ise daha sonradan kazanmış olmalıdır.

[yö]leştürser edgüsin öŋgre--[ki] ħan-lar-nıŋ , **neçök** ol [be]gimiz kutı birle tüzül--[gey] teŋgeşgey HT VII 510.

ne al altağ kılsar m(e)n ikileyü tirig öz bolğay ertim erki k(e)ntü özüm bilmedin yazmış yaŋğılmış ayıg kılinçımnı k(e)ntü ökünüp erti yitiŋsiz titir : : amı **neçök** kılayın tip tidim . . AY 9/13.

“Ne kadar hile yapsam da ikinci kez dirilecektim. Öyle ki kendimi bilmeden hata edip işlediğim günahlarım ve kötü davranışlarım nedeniyle olamayacak kadar çok pişman oldum. Şimdi ben nasıl davranayım?” dedim.”

körüp **neçük** kaçmadıŋ / yamar suvın keçmedin / tavarıŋnı saçmadıŋ / yésin seni ar böri DLT [BA] I 79-20.

“Beni gördüğün hâlde niçin kaçmadın ve Yamar suyunu geçmedin? (Niçin) malını (cömertçe) saçmadın (ve tatlı canını kurtarmadın?) (O hâlde, şimdi) seni sırtlanlar yesin!”

3.1.2.18. *neçökin* / *neçükin* Soru Sözcüğü

Sözcük, gerçek soru işlevli olarak kullanıldığında aşağıdaki birinci örnekte görüldüğü gibi günümüz Türkiye Türkçesindeki “*nasıl?*” sözcüğünün karşılığı durumundadır. İkinci örnekte ise “*niçin?*” anlamında kullanılmıştır:

(.) samtso açari söz-ledi (.) bu iki han-larığ mn . /m/s-dinberü ıdı körmişim yok . **neçükin** bulğay mn bular-dın bu muntağ uluğ açığ ayağ-ıg tip tidi . HT I 71.

“Tripitaka Ustası, bu iki hanı ...-dan beri hiç görmedim. Böyle yüce, saygıdeğer kişiyi ben nasıl bulacağım?” dedi.”

.. **neçökin** t(e)ñgrim yalanguk--lar .. toğup yene kişi ara .. seçe yalanguzın bolurlar .. AY 549/6.

“... kişilerin arasında .. Tanrım neden insanlar doğduktan sonra insanlardan ayrılıp yalnız kalırlar?”

3.1.2.19. *negü* Soru Sözcüğü

Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde çoğunlukla günümüz Türkiye Türkçesindeki “*ne?*” soru zamirine karşılık gelmektedir. Bu, aşağıda yer alan ikinci ve üçüncü örnekte açıkça görülmektedir. Ayrıca sözcüğün Uygur metinlerinde kimi zaman *ne negü* ikilemesi içinde kullanılması da bu düşünceyi destekler niteliktedir. Ancak, Eski Türkçe gramer çalışmalarında sözcüğün bu özelliğine değinilmemiştir²¹. Yalnız Erdal sözcüğün *ne* zamirinin çokluk biçimi olarak görüldüğünden söz etmiştir. Sözcük, yukarıda söz edildiği gibi, günümüzde “*ne?*” sorusuna karşılık gelse de bu kullanımlarda sözcüğü, aşağıdaki birinci cümlede olduğu gibi, kimi zaman “*nasıl?*” ile de karşılamak mümkündür:

: : tözinler oğlıya p(a)ramıt timek savnıñ yörügi **negü** bolur tip tiser . . k (a)ltı yig adruk

asığlarığ bışrunmak öğretmek p(a)ramıt timek savnıñ yörügi erür : : AY 309/16.

“Ey asil oğlu, ‘kusursuzluk sözünün yorumu nedir?’ dersin öyle ki daha iyi başka yararları öğrenmek, öğretmek kursuzluk sözünün anlamıdır.”

.. anta takı avantlarınñ tıtağlar-nıñ işi ködügi **negü** erür : : AY 374/21.

“Nedenlerin işi (işlevi) nedir?”

3.1.2.20. *negök* / *negük* Soru Sözcüğü

negü soru sözcüğü ile *ök* kuvvetlendirme edatının birleşmesiyle oluşan *negök* soru sözcüğü, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerden yalnızca AY'de iki kez kullanılmıştır. Sözcük, gerçek soru işlevli kullanıldığında *negü* gibi “ne?” anlamını karşılamaktadır:

ķayu b(e)lgüke atķanmamaķ erser ol ķınju tıgme ertügteg kirtü töz ol ok erür . . ķayu ertügteg kirtü töz erser . . öme-mek yme ol ok erür . . **negök** ömez-ler tip tiser : : ķ(a)ltı barıg yoķuğ <arığlığ> ömezler . . tüplügüg tüpsüzüg ömez-ler . . AY 291/19.

“Herhangi bir belirtiyeye bağlanmamak ise gerçek (ķınju) denen (şeyle) birlikte (olan) doğru özdür. Bu öz her ne ile birlikteyse düşünmemek de odur. ‘Neyi düşünmezler?’ dersin, varı, yoku, temizliği düşünmezler. Esas olanı ve olmayanı düşünmezler.”

3.1.2.21. *negül* Soru Sözcüğü

negü ol yapısının kaynaşması sonucu oluşan sözcük, *negü* ve *negül* gibi “ne?” karşılığında kullanılmıştır. Aşağıdaki örneklerde sözcük, “ne?” anlamında kullanıldığında ilk yapı gereği cümlede yüklem konumundadır:

: udun ķan tükeli bilge tıgri tıgri burķan kim bolur : yana burķan timiş at-nıng yörügi yme **negül** tip ayıtdı Hüen.Tug. V 74-13.

Sözcük, “niçin?” anlamında kullanıldığında da görüldüğü gibi kalıplaşma nedeniyle her zaman yüklem olmadığı gözlenmektedir:

ürlügsüz sansar nirvan-ta ürkgü **negül** tözün-ler . üzeliksiz burķan nom-ınta ögretig tüşüt kıılınğlar :: BT 13.35-2.

“Benzersiz Samsara Nirvanada asillerin korkusu nedir? Erişilmez Burķan öğretisini anlatın.”

yértinçü-lüg taş suķsu sav-ıg azķ(ı)y-a bilmeki üz--e ötrü sözleser teriñg nomuğ biltim tēp **negül** öñgisi sıcğan--ķ(ı)y-a eşiç so-a üze ağıtınp sumer tağ-ķa ağıtnmaķ alp ermez ermiş tēmek-de

²¹ Ancak kimi metin yayınlarında sözcüğün bu anlamı yer almaktadır. Örneğin, Tezcan, IS (1974: 93)'te ve Zieme, Vim. (2000: 170)'te *negü* sözcüğünü *was* (=ne) biçiminde anlamlandırmıştır.

örimçik- -k(i)y-e azğan tiken-deki tor-ķ(i)y--a-ğ körmek üze t(e)ñgri yer--int(e)ki uluğ tutroķ körtüm tēp tēmek-te öñgisi [**negül**] ol lütsai beg özi[ninğ] t[e]ñgl(e)yü bilmemek üze bo sıçğan--lı örimçik-li-te adırtı **negül** taķı yme eşidilür uluğ ünin sav sözläğüçi-ler uluğ tılañgur- - maķ-ta tıdıltı tēp HT VIII 387, 395, 398.

3.1.2.22. *negülük* Soru Sözcüğü

Sözcük, gerçek soru işlevli olarak kullanıldığında “*neden, niçin?*” anlamını karşılamaktadır.

udçı er neglük barıg-sadıñgaz köñglünğüzni kim bertdi barmañg tep tedi KP LXVIII-8.

“Sığırtağ, ‘Niçin gitmek istiyorsunuz? Kalbinizi kim kırdı? Gitmeyin!’ dedi.”

(...) taķı yme burhan bahşı bir tılın nom nomlasar tınl(ı)ğ-lar öz tilinçe öz biliginçe uķar-lar temekig taplap **negülük** yana yalñguz egil-lerig öñgi keterip ki[şı] keziginte katmadı erki HT VIII 196.

“Usta Burhan diliyle öğretiyi söylese, canlılar kendi dillerince ve bilgilerince anlar. Bunu neden kabul edip de tecrübesizlerin tecrübesizliğini gidererek neden insan sınıfına almadı ki?”

3.1.2.23. *negü için* Soru Sözcüğü

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde sınırlı kullanıma sahip olan bu birleşik yapı ne için gibi “*neden, niçin?*” karşılığında kullanılmıştır:

ne uğurķa t(e)ñgri tip .. atı bolur olarnıñg .. yene yme **negü için** kayu inçip avant tıtağın .. t(e)sri oğlu tip at üze .. kükülürler kişı ara .. neçökin t(e)srim yalasuk--lar .. toğup yene kişı ara .. seçe yalasuzın bolurlar .. AY 549/3.

“Ne zaman Tanrı diye adlandırmak uygundur ve ne için hangi sebeple Tanrı oğlu adını alarak kişilerin arasında ünlenirler? Tanrım, neden insanlar insanların arasında doğup (sonra onlardan) ayrılarak yalnız kalırlar?”

.. yene oķ tişı tilkü inça tēp tēdi .. bo savag ayıtma söz-legeli uğu teg ermez .. ertinğü sēz-inip ķotoz ökü z inça tēp tēdi negü boltı .. **negü için** söz-leyür s(e)n .. adırtılg söz-legil .. UPF 25.

“Yine o dişi tilki şöyle dedi. ‘Bu sözleri söylemek uygun değildir.’ Öküz, şüphyle ‘Ne oldu, niçin (bunları) söylüyorsun? Ayrıntılı olarak anlat’ dedi.”

3.1.2.24. *neke* Soru Sözcüğü

ne soru zamiri üzerine yönelme durumu eki getirilmesi ile oluşan sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde sınırlı kullanıma sahiptir. Sözcük, günümüz Türkiye Türkçesindeki niye biçimine eş değer olarak “*neden, niçin?*” anlamlarında kullanılmıştır:

kañğı kan inçe tep ayıttı **neke** yığlayu buşuşluğ keltiñ tegin inçe tep ötünti taştın ilinçüke önmiş
erdım üküş yok çığay emgeklig tınlıg-lar-ağ körüp ıgladım. KP V-2.

“Babası han ona şöyle sordu: ‘Neden ağlayarak üzüntülü döndün?’ Prens şöyle konuştu: ‘Eğlenmek için dışarıya çıktığım sırada, sefalet ve acı içinde olan pek çok yaratık görüp ağladım.’”

3.1.2.25. *nelek~nelük* Soru Sözcüğü

Uygurcada nadir olarak kullanılan, daha çok Karahanlı Türkçesi metinlerinde saptanan sözcük, “*neden, niçin?*” anlamında gerçek sorular yapmaktadır:

ol t(e)ñgrilikdeki kām ma(a) amu moçaqqa inçe tip ayıttı ne er s(e)n / / s(e)n **nelük** keltiñ
bizinte / / / / / / / lur tidi Man. I 25-20.

“O Tanrı yerindeki büyücü, Ammanuel Hoca’ya şöyle sordu: ‘Sen kimsin? Niçin bize geldin?’”

kese sözledim söz eşittiñ anı / **nelük** emgetür sen küçeyü mini KB 3961.

Sözcük, Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de ve DLT’de az da olsa aşağıdaki iki örnekte görüldüğü gibi “nasıl?” anlamını karşılamaktadır:

sever barça yalñguğ tiler arzular / anı koldaçılar **nelük** buldılar KB 898

“Onu bütün insanlar sever, diler ve arzular; fakat isteyenler bu iyiyi nasıl buldular?”

aydum añgar sevük / bizni taba **ne elük** / ketçiñ yazı kerik / kırlar eđiz beğük DLT [BA] I, 94-2.

“Sevgilime, “bizim tarafa yüksek, büyük, geniş kırları aşarak nasıl geldin?” diye sordum.”

3.1.2.26. *neteg* / *netek* Soru Sözcüğü

ne soru zamiri ile benzerlik bildiren *teg* edatının birleşiminden oluşan sözcük, bu birleşik yapıyı oluşturan iki sözcüğün anlam özelliğine uygun olarak “*ne gibi, nasıl?*” anlamında gerçek soru işlevinde kullanılmıştır:

k(e)rekü içi ***ne t(e)g*** ol IB 18.

“Çadırın için nasıl?”

.. [bo] meniṅ alımçılarımka bösüp erklig ḳan üskinte ayduḳ--da tegdükde ***neteg*** ḳılayın anı maṅḡa ayu birinḡler tip tiser m(e)n :: ötrü olar maṅḡa inçe tip tidiler :: AY 10/18.

“Benden şikâyetçi olanlara .. güçlü Han huzurunda söylediğimde ‘Nasıl yapayım? Bana söyleyin.’ deyince onlar bana şöyle dediler: (...)”

.../i ötrü toyınlar-ü ötünürler o(tsuz emsi)z ürüntegsiz ayıḡ (ḳılınç ḳı)lmaḳ ***neteg*** bolur (erki..) M 79-29.

“Sonra rahipler ... sorarlar: ‘Vasıtasız ve çaresizlik (yüzünden) kötü amel işlemek nasıl olur?’”

bu eḡḡu ḳayu ol ***neteg*** ol özi / negü teg bolur eḡḡu ḳılḳı tözi KB 855.

“İyilik nerededir ve nasıl bir şeydir, iynin hareketi, özü nasıl olur?”

3.1.2.27. *netegin* Soru Sözcüğü

neteg üzerine araç durumu eki getirilmesiyle oluşan sözcük *neteg* gibi “*ne gibi, nasıl?*” anlamını karşılayan gerçek soru yapımında kullanılmıştır:

:: bişinç abışık ḳılmaḳlıḡ törü üze burḳanlar sanısa kirmekke tayanıp bütmiş bışmış bilge bilig p(a)ramıtıḡ ***netegin*** bütürürler :: abışık ḳılmaḳlıḡ törü üze burḳanlar sanınḡa kirmek yme ḳayu erür tip tiser :: AY 308/11.

“Beşincisi, kutsama geleneḡi yoluyla Burhanların arasına girmeye azmedip bunu tamamlamış bilge bilgiyi, kusursuzluḡu nasıl tamamlarlar. Kutsama geleneḡi sayesinde burhanlar arasına girmek nedir?”

: : ***netegin*** bolḡay tēp tēser : : alḳu tarmanriki (?) teṅḡri-ler -ler yme bo yaṅḡi künüg körüp süzök könḡül örüdgey-ler : : IS 466.

“‘Nasıl olacak?’ dersen, bütün Tarmanriki (?) Tanrılar da bu yeni günü görüp saf gönül besleyecekler.”

3.1.2.28. *netegledi ~ netegleti* Soru Sözcüğü

neteg soru sözcüğüne diğer soru sözcüklerinin yapımında da kullanılan zarf yapıcı *+le* (nelük, neçükleti) ve *+DI* (kıltı, neçükleti) eklerinin getirilmesiyle oluşan sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde *neteg* soru sözcüğü gibi, “*nasıl, ne yolla?*” karşılığında kullanılmıştır:

. . adınlar **netegleti** iki törlüg nom yokı bultuqmazı üze b(e)kiz b(e)lgülüg erür tip tiser : : inçe kı(a)ltı bo nomluğ et’özde b(e)lgü-li b(e)lgünüs orunınlı ikegü barça yok titirler : : AY 65/22.

“‘Başkaları nasıl iki türlü öğretinin yokluğu ve bulunmazlığı sayesinde açıkça bellidir?’ dersin, öyle ki bu öğretili vücutta ortaya çıkmış belirtinin ikisinin birden yerleştiği olmamıştır.”

. . yumğın tepremiş sanıpatığ . . emlegeli küseser . . edgü köngüllüg kişiler. . **netegleti** em-legü ol . . AY 588/16.

“Bütünyle sarsılmış Samnipatayı tedavi etmek istenirse, iyi gönüllü kişiler nasıl tedavi edecek?”

3.1.2.29. *nü* Soru Sözcüğü

negü sözcüğünden geldiği düşünülen sözcük, Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de ve DLT’de sınırlı sayıda kullanılmıştır. Sözcük, gerçek soru işlevli olarak “*ne?*” anlamını taşımaktadır:

nü: “ne” yerinde kullanılan bir edattır ve “ne” anlamındadır. DLT [BA] III, 215-4.

nü tersen= ne diyorsun. Bunun aslı “negü”dür. ۱, ڪ harfleri atılmıştır. DLT [BA] III, 215-5.

3.2. Sözde Soru

Sözde soru, adından da anlaşılacağı gibi cevap gerektirmeyen sorulardır. Ancak, kimi zaman onay alma ya da düşünceyi kuvvetlendirme amaçlı bir cevap beklentisi olabilmektedir. Örneğin tarihi lehçelerde Orhon Türkçesine özgü soru sözcüğü olarak karşımıza çıkan *gu / gü*, eldeki verilere göre, bulunduğu cümlelerden sonra “elbette hayır!” biçiminde bir cevap gerektirmektedir. Sözde sorunun asıl amacı soru sormak değil, soru yoluyla anlatılmak istenen düşünceyi kuvvetlendirmektir. Bu nedenle sözde

sorularda cevap, sorunun her iki unsuru, konuşan ve dinleyen tarafından bilinmektedir. Sözde sorularda kimi zaman hiçbir cevap beklentisi yoktur. Örneğin şaşma ifade eden soru cümlelerinde konuşan, dinleyenden bir cevap beklememekte, olan olay ya da ortaya çıkan durum karşısındaki şaşkınlığını dile getirmektedir.

3.2.1. Evet ya da Hayır Cevabı Gerektiren Sözde Sorular

3.2.1.1. *gu* ~ *gü* Soru Parçası

Çalışmamız kapsamında yer alan *gu* / *gü* soru yapısı, belagatla ilgili sorular yapar. Burada iletişimin iki ögesi, konuşan ve dinleyen için bir bilinmezlik söz konusu değildir. Köl Tigin ve Bilge Kagan yazıtında saptadığımız *gu* / *gü* yapısıyla kurulmuş cümlelerde dinleyenin “(elbette, tabi ki) hayır” cevabı vermesi beklenmektedir:

t(e)ñgri : y(a)rl(ı)k(a)dukin : üçün : [ö]z(ü)m : kuut(u)m : b(a)r üçün : k(a)ğ(a)n : ol(u)rt(u)m :
k(a)ğ(a)n : ol(u)r(u)p yok : çıg(a)n : bod(u)n(u)ğ : koop kuubr(a)td(ı)m : çıg(a)n : bod(u)n(u)ğ :
b(a)y kılt(ı)m : (a)z bod(u)n(u)ğ : üküş : kılt(ı)m : (a)zu bu s(a)b(ı)mda : ig(i)d b(a)rgu
: KT G 10, BK K 8.

n(e)ñg n(e)ñg : s(a)b(ı)m : (e)rs(e)r : b(e)ngü : t(a)şka : urt(u)m : (a)s(a)r körü bil(i)ñg : türük :
(a)mtı : bod(u)n : b(e)gl(e)r : bödke : kör(ü)gme : b(e)gl(e)rgü : y(a)n(ı)lt(a)çı siz : KT G 11,
BK K 8.

Yukarıdaki birinci cümlede, kağan halkına tahta oturduktan sonra yaptıklarını anlatıyor ve “yoksa sözlerimde hata/yalan var mı?” diye soruyor. Yükleme vurgulanan bu cümlede, konuşana (kağan) göre dinleyen (halk) tüm bu eylemlerin farkındadır ve vereceği cevap “elbette yok/hayır” olacaktır.

İkinci cümlede ise cümlelerin öznesi vurgulanmıştır. Konuşan yine kağandır ve dinleyenine (beyler) tüm talimatlarını sıralamıştır. Tüm bu söyledikleri karşısında ona itaat eden beylerin hata etmeyecekleri kanısındadır.

Bu, *gu* / *gü*’lü bir cümlelerin “(elbette, tabi ki) hayır” cevabı gerektirmesi yukarıdaki iki kullanımda da cümlelerin yapıca olumlu olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Eğer, yapıca olumsuz bir cümleye rastlasaydık, cümlede bulunan *gu* / *gü* yapısının gerektireceği cevabın “(elbette, tabi ki) evet” olacağını söylemek mümkün görünmemektedir. Ayrıca, bu yapının Orhon Türkçesinde gerçek soru ögesi olup olmadığını da bu örneklerden çıkaramıyoruz.

3.2.1.2. *mu ~ mü* Soru Parçacığı

Sözde sorular, yukarıda da söz edildiği gibi, genel olarak herhangi bir cevap gerektirmeyen, temel amacı, sözün etkisini arttırmak, anlamı kuvvetlendirmek olan yapılardır. Ancak, kimi zaman yukarıda *gu / gü* soru parçacığı için olduğu gibi, *mu / mü* için de söz konusu soru parçacığının bulunduğu cümlelerde sözü edilen yargının karşıtı bir cevap gerekmektedir. Örneğin aşağıda yer alan birinci örnekte, ... *bolurmu* yapısı “*elbette olmaz*”; ikinci cümledeki *yığmadımız mu* yapısı ise “*elbette yasaklamıştık*” biçiminde bir cevap gerektirmektedir. Her iki tanık için de cümlede sözü edilen eylemin konuşan ve dinlenen ce bilindiği görülmektedir.

neçe keç kişi bolsa özke yakın / öziñde bağırsak bolurmu sağıın KB 517.

“Ne kadar iyi ve yakın bir insan olursa olsun, düşün, insana başkası kendisinden daha candan olabilir mi?”

aydılar: yığmadımız *mu* seni ajun--luğlardın. Ku.T. 30/29a1.

“Onlar, “Biz seni insanlarla ilgilenmekten men etmemiş miydik” dediler.”

Konuşmanın iki ögesinin de sözü edilen konudan haberli olduğuna bir örnekte aşağıdaki cümledir. Burada, konuşan dinleyenin kendisini “sevdiğini” bilmektedir. Ancak, söyledikleri, “*Seviyorsanız, isteklerimi yerine getirirsiniz*” cümlesinin açık ifadesidir. Zaten konuşmada, dinleyenin bu cümleden sonra söyledikleri, Türkiye Türkçesiyle “*Ben sizi o kadar seviyorum ki, eldeki inci boncuk gibi...*” biçimindedir.

amrağ ögüküm yer tenğri törümişte berü bay yême bar çığay yême bar kayu-sısa emgekte
ozğurgay sen tegin inçe tip ötü[n?]ti kañgım kutı meni sêver *mü* siz KP VI-5.

““Sevgili yavrum, yer ve gök yaratıldığından beri zenginler de yoksullar da vardır. Onları acı çekmekten nasıl kurtaracaksın?” Prens şöyle konuştu: ‘Saygıdeğer babacığım, beni seviyor musunuz?’”

3.2.2. Cevap Gerektirmeyen Sözde Sorular

3.2.2.1. Belirsizlik İşlevli Sözde Sorular

3.2.2.1.1. Belirsiz Bir Zaman İfadesi Barındıran Sözde Sorular

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde yer alan kimi soru sözcükleri, zaman işlevli olarak kullanılmışlardır. Bu kullanımlarda cümle türünün anlam üzerinde önemli

etkileri vardır. Zaman işlevli soru sözcükleri için genel olarak üç cümle türü kullanılmıştır. Bunlardan birincisi ve en yaygın olanı, soru sözcüğünü de içeren şart cümlesinin, genellikle gelecek zamanlı, geniş zamanlı ya da gelecek zaman anlamı içeren tasarlama kiplerinden oluşmuş yüklemi bulunan ana cümleye bağlandığı cümlelerdir. Bu durumda ana cümlemin yükleminden de anlaşıldığı gibi geleceğe ait bir zaman ifadesi söz konusudur. İkinci cümle türü ise, zaman işlevli soru sözcüğünü içeren çoğunlukla –*DUkdA* zarf-fiil ekini almış söz grubunun genellikle geçmiş zaman kipli cümleye bağlanmasıyla oluşur. Ancak, *neçede* / *neçete* sözcüğünün bulunduğu bu türden cümleler geniş zaman kiplidir. Soru cümlelerinin zaman ifadesinde kullanılan üçüncü cümle türü ise, biri soru cümlesi içeren iki belirsiz geçmiş zaman kipli cümlemin sıralanmasıyla oluşur. Bu durumda da geçmişe yönelik bir zaman ifadesi söz konusudur. Zaman ifadesi taşıyan soru sözcükleri görüldüğü gibi birinci ve üçüncü cümle türünde birleşik; ikinci cümle türünde ise girişik basit cümle içerisinde yer almaktadır. Girişik basit cümle, salt basit cümleden farklı olarak “içerisinde fiilimsi bulunan basit cümle” (Özmen 1999: 122) türüdür. Gerek geçmişte gerçekleşen gerekse gelecekte gerçekleşmesi beklenen bu eylemler zaman açısından birbirine bağlıdır. Birinin gerçekleşmesi diğerinin gerçekleşmesi durumunda mümkündür. Ayrıca bu cümlelerin tamamında anlam açısından bir genelleme söz konusudur. İlk eylemin gerçekleştiği her durumda ikinci eylemin de gerçekleştiği / gerçekleşeceği anlatılmaktadır.

3.2.2.1.1.1. *kaçan* Soru Sözcüğü

Gerçek soru işlevi dışında *kaçan* soru sözcüğünün en çok kullanıldığı anlam alanı, sözcüğün temel anlamına koşut olarak karşımıza çıkan zaman ifadesidir. Sözcük, çoğunlukla şartlı yapılar olmak üzere aşağıda değinilen farklı yapılarla cümleye zaman ifadesi katar.

Şartlı yapılarla kullanılan *kaçan* sözcüğüyle kurulan birleşik cümlelerdeki ana cümle çoğu zaman, gelecek zaman, geniş zaman ya da gereklilik, emir vb. gelecek zaman anlamı içeren kiplerle kurulur. Aşağıda verilen ilk iki örnek bu biçimdedir. Ancak, üçüncü örnekte *kaçan... -diler erser...-dı* yapısı söz konusudur. Bu durumda ilk iki cümlede geleceğe ilişkin “(eğer gerçekleşirse)...-*DığIndA*” anlamı sezilmektedir. Üçüncü örnekte ise *kaçan* sözcüğünü ve şartlı yapıyı içeren yan cümle birleşik bir çekimdir (belirli geçmiş zamanın şartı) ve sonrasında yine bir geçmiş zaman gerektirmektedir. Bu türden cümlelere günümüz Türkiye Türkçesinde de rastlamak

mümkündür: *Ne kadar gelip gittiyse de bir türlü aradığını bulamadı.*

.. **kaçan** ol t(e)ngri t(e)ngri burkanıg körgeli bolsarlar :: ötrü olar ikileyü taķı kişi ajunıta kedilmegey-**ler** .. AY 191/2.

“Tanrılar Tanrısı Burhan’ı gördüklerinde ikinci kez dişilerin dünyasında yeni bir bedene sokulmayacaklar.”

.. **kaçan** monta et’öz qodsar--lar üküşi barça t(e)ngri yirinte toğup .. t(e)ngriker qıvraqı asılur üstelür .. AY 412/14.

“Vücutlarını burada bıraktıklarında, bütünü Tanrı yerinde doğup... (böylece) Tanrılar topluluğı artar, çoğalır.”

kaçan ol moğoc-lar bidilkım-qa tegdiler erser ol yultuz tebremedin şük turdı U I 6, 7.

“O büyücüler Bedelhem’e vardıklarında o yıldız hareket etmeden sabit bir şekilde durdu.”

kaçan soru sözcüklü cümlelerde zaman ifadesi yalnızca şartlı yapılarla sınırlı değildir. Uygur metinlerinde karşılaşılan bir özellik olarak, geçmişe yönelik zaman ifadesi için aşağıdaki örneklerde de görüleceğı gibi temel yapı “**kaçan** ...-DUkDA ...-DI..” biçimindedir. Ancak kimi zaman, aşağıdaki üçüncü ve dördüncü örnekte olduğu gibi, **kaçan**...-DukDA yapısını izleyen cümlelerin yüklemi geniş zaman ya da gelecek zaman ifade eden bir kiple çekimlenmiş olabilir. Bu durumda, söz konusu **kaçan**...-DukDA yapısı gelecekte gerçekleşecek iki ardıl eylemin birincisini, henüz bitmiş olanını vurgulamaktadır. Üçüncü ve dördüncü cümlelerde geleceğe yönelik **kaçan** ...-sAr ... yerine **kaçan**-DUkDA yapısının kullanılmasının nedeni ise, bu iki cümlede eylemin gerçekleşmesinin şarta bağılı olmaması, eylemin mutlaka gerçekleşeceği beklentisi olmalıdır.

kaçan yirke tegdükde bodıs(a)t(a)v yene inçe tip sakıntı .. AY 616/15.

[ka]çan samtso açarıka [t]uşup köngülümüzni sekiz köni-[le]rde turğurup beş kölüngü-de tegzintürdökde ötrü tapsızım(ı)z tarıqıp b(a)yaķı teg ênç boltumuz tēp tēdi HT VII 785.

t(e)ngri yirinte toğduķda .. t(e)ngri qanı bolurlar .. **kaçan** birök tegşilip .. yalañguklar ara intükde .. yalañguklar qanı bolurlar .. AY 550/7.

:: bo d(a)r(a)nı üze ot birle kayıntırmış isig suvuğ yüz sekiz kıata arvap çoıunta kódup törtđin yınğak bıntavır tartıp anta kin timin ol suv içinte kirip arıtı yunsun .. **kaçan** yuna tüket**dukde** ol yunmış suvuğ mandal içinteki aş içğü birle suv-da töksün .. AY 478/7.

Aşağıda yer alan cümlelerde de **kaçan** soru sözcüğünün soru işlevi dışına çıkarak türlü yapılarla birlikte zaman ifade ettiğı durumlar gösterilmiştir:

Sözcük, **kaçan...-DI...-DI** yapısı da geçmişe yönelik “...-DIğInDA” anlamı verir. Bu yapı günümüz Türkiye Türkçesindeki “*ne zaman (ki) ... -DI-DI*” biçimindeki yapıdır. Bunun gibi “**kaçan ...-ğA(y)...-ğA(y)**” yapısı da geleceğe yönelik “...-DIğInDA” anlamını karşılamaktadır. Bu tür cümlelerde gelecek zaman kipinden kaynaklanan bir şart anlamı sezilmektedir. Örneğın aşağıdaki üçüncü cümle için bu durum söz konusudur:

.. ol üçün m(a)has(a)tvı tiginning tapığcıları tiginimiz keçdi tip **kaçan** bartı yorınğlar kıanta ol istelim tip tiy(i)ş**diler** .. AY 620/14.

“O zaman Prens Mahasvati’nin hizmetçileri ‘Prensimiz gitti.’ dediğinde, ‘Ne zaman gitti? Yürüyün, neredeyse ondan isteyelim.’ dediler.”

.. busuşumuznı köñğül-tin .. kamağ kişiler bir yanğlığ .. söz-lediler aydılar :: bodis(a)t(a)v tigin **kaçan** ok .. ölyük ol tip **tidiler** .. begler monı eşidip .. yançıl**ular** busuş-ın .. yırintılar yığlayu .. emgent**iler** artukrak .. ötrü ol üçün tavrata:: maharatı ilig kıan .. açğ ünin yığlayu .. örü turtı orunıntın .. yakın bartı AY 635/18.

3.2.2.1.1.2. neçeke tegi Soru Sözcüğü

Sonuna yönelme durumu eki ve zaman anlamı veren **tegi** sözcüğünün getirilmesiyle zaman anlamı kazanan yapı Uygurca metinlerde karşımıza çıkmaktadır. **neçeke tegi** yapısı saptanan metinlerde aşağıda yer alan birinci örnekte görüldüğü gibi çoğunlukla şartlı birleşik cümlelerde **neçeke tegi ...-sAr ançağa tegi... -(X)r** yapısıyla Türkiye Türkçesindeki *ne zamana kadar ...-sA o zamana kadar ...-(X)r* yapısının karşılığı olarak kullanılmıştır. Ana cümlede **ançağa tegi** yapısı içermeyen şartlı birleşik cümlelerde **ançağa tegi** söz grubu sezilir. Aşağıdaki ikinci cümlede bu durum örneklendirilmiştir. Bu cümledeki ...**neçeke tegi tirig erser** cümlesinden sonra gelen ana cümleinin **ançaka tegi [yê]t[i] törlüg adağa emgenür** biçiminde olması cümleyi anlam açısından bir değişikliğe uğratmamaktadır.

neçeke tegi bo sansar içinde tuğmış tınlağlar aj-unluğ çadar ögüz içinde ağa tegilü beş aj-unluğ tegz-inç suv içinde çoma bata tört tuğumluğ kısağ tasağ--ta kısılır tasılır **erserler** .. ançağa tegi utun **tetirler** .. takı yme **neçeke tegi** aj--unluğ arıksız opri içinde niz-vanı kılı bolup ağnayu **yatsarlar** .. **ançaka tegi** utun ok atanurlar .. Mayt.Vat. 007-56, 061.

yme t[akı] ol oğul **neçeke+tegi** tirig **erser** [yè]t[i] törlüg adağa emgenür ..MTT 0342.

“Yine o oğul yaşadığı süre içerisinde yedi türlü tehlikeye maruz kalır.”

Kimi zaman şartlı birleşik cümle, geniş zaman yerine gelecek zaman kipiyle de sonlandırılabilir:

tesleyü kolayayı teginser biz t(e)nğrim tütürüm terinğ yörüglüg bo nom erdini **neçeke tegi** yirtinçüde turup yitlinmeser batmasar **ançağa tegi** bo yirtinçüde yiti kırk törlüg bodıpakşık atl(ı)ğ tıyınmak arkalığ nomlar öçmedin üzülmedin turğay .. AY 197/12.

“Ölçüp açıklayarak söylesek Tanrım, keskin derin yorumlu bu öğreti mücevheri ne zamaa değin dünyada durup kaybolmasa, yok olmasa; o zamana değin bu dünyada otuz yedi tür Bodhi-Paksika adlı sezmek destekli öğretiler yok olmaksızın, sona ermeksizin duracak.”

3.2.2.1.1.3. neçede ~neçete Soru Sözcüğü

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde genel olarak Türkiye Türkçesindeki *ne zaman* anlamına karşılık gelen *neçede / neçete* sözcüğü, çoğunlukla birleşik cümlelerde ve zaman ifadesi için kullanılmıştır. Sözcük, şartlı birleşik cümlelerde kullanıldığında taşıdığı zaman ifadesi, geleceğe ilişkindir. Bu durumda şartlı yapıdan sonraki ana cümle çoğunlukla *ançada timin* yapısıyla başlar. Bunun dışında ana cümlelerin başında *ançada* sözü bulunmayacağı gibi, *ançada, ançada oğ, anta oğ*²² gibi zaman ifade eden yapılar da kullanılabilir. Bu, Türkiye Türkçesindeki *her ne zaman ...-sa işte o zaman-(X)r* yapısının karşılığıdır:

²² anta sözü, ol yme arslan-nañ turmuş törösi erti .. neçede üsürintin taş--garu ünser **anta** oğ bir kıtağ ünün etneyür erti .. ol oğ töröçe erte turup öz üsürintin taşgaru ünüp kıtağ ünün etnedi ..UPF 056, UPF 097 cümlesinde “işte o zaman” anlamında kullanılmıştır. Bu kullanımda oğ sözünün de katkısı vardır. Sözcüğün zaman ifadesi için kullanımına, OY'deki (...) t(a)bg(a)ç : bod(u)n : s(a)bı : süçig : (a)ğisi : yimşak (e)rm(i)ş : süçig : s(a)bın : y(e)mş(a)k : (a)ğın : arıp : ır(a)k bod(u)n(u)ğ : (a)nça y(a)ğutir : (e)rm(i)ş : y(a)gru : kıontukda : kirse : (a)ü(i)ğ bil(i)ğ : **(a)nta** öyür (e)rm(i)ş : KT G 5, BK K 4 ve

(a)ltı birök **neçede** sisekkeye bor bengi içip esürüp .. kent suzak sayu tüzü--de keze yapa tegzinip .. erüş üküş ev barķ itgeli **usar ançada timin** tilegülük ol .. t(e)ngri t(e)ngri burķan şarırın AY 34ğ/5.

“O sinekçik şarap içip sarhoş olduğunda kent, köy gibi yerlerde gezinip çok ev bark yapmayı düşünse hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden sonra artakalan eşyasını dileyecektir.”

neçede birök bo savlarığ adınığ kılıp övke kösül turğur—**sar..ötrü ançada oķ** bo bütmiş işin içğınur.. AY 443/12.

“Bu sözleri farklı kılıp öfkeyle hareket ettiğim zaman bu bitmiş işi kaybeder.”

neçede birök tuyun-**sar-lar** bodi tigme tuyunmak yoluğ : / intin kıdığ-ta yanala tiliki küsü bultuķmaz : Jin’ D291, G1

Sözcük, AY’dan alınan aşağıdaki örnekte, yukarıda açıklanan zaman ifadesini emir cümlesi içerisinde yer alarak sağlamıştır. Bu durumda emir kipi, şart kipinin işlevini üstlenmiş gibidir:

.. **neçede** birök ol ilig an biz üçün tütsüg urup bo nom erdinike nomladaçı nomçıka ağır ayağ kıl**sun** .. ol tütsügnüñ tütünü turum ara kök ķalık içinte yadılıp .. bizniñ yine ordumuz--ķa karşımızķa tegip t(e)ngridem kuşatı bolup tegzinü turğay .. AY 424/8.

“O Han, bizim için tütsü yakıp bu öğreti mücevherini öğretecek hocaya büyük saygı gösterdiğinde, o tütsünün dumanı bütün göğşe yayılıp bizim sarayımıza ulaşacak ve ilâhi bir gölgelik oluşarak orada dönüp duracaktır.”

neçede ~ neçete sözcüğü, yalnızca AY’de rastlanan örneklerde zaman işlevli zarf-fiil eklerinin bulunduğu cümlelerde de yer alabilir. Ancak bu, yalnızca AY’ye özgü bir durum olmamalıdır. Bilindiği gibi zaman ifadesi taşıyan **ķaçan** sözcüğü de on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde şartlı birleşik cümlelerde yer alabildiği gibi zarf-fiil eki içeren cümlelerde de sıklıkla kullanılmıştır. Ancak, zaman işlevli **ķaçan** soru sözcüğü, bu türden cümlelerde geçmişe yönelik zaman anlamı içerirken, **neçede ~ neçete** için bu anlam sezilmemektedir. Çünkü örneklerin tümünde cümlelerin yüklemi geniş zamanlıdır. Bu durumda söz konusu zarf-fiil eki, şart kipinin işlevini üstlenmiş gibidir:

.. azu yme k(a)ltı birök eşgek irinin **neçede** bimba atl(ı)ğ yimiş teg kızıl öslüg bultukup ked uz oynayu yırlayı bödigeli **udukda .. ançada timin** tilegülük **ol** .. t(e)ngri t(e)ngri burķan şarırın ..AY 34ğ/11.

KP’deki kaçan burķan ķutın bulsa men siler-ni barķa **anta** ķutarığ men tēp tēdi LXXVI-6 cümleleri örnek olarak verilebilir. Bu örnekleri arttırmak mümkündür.

“Ya da yine eşek dudağının bimba adlı yemiş gibi kızıl renkli olup ustaca oynayarak şarkı söylediğinde hemen Tanrılar Tanrısı Burhan’ın ölümünden arta kalan eşyasını dileyecektir.”

Zaman işlevli *kaçan* sözcüğünde olduğu gibi *neçede* / *neçete* soru sözcüğü de, geçmişte birbiri ardınca gerçekleşen eylemlerin zaman olarak birbirine bağlı biçimde gerçekleştiğine vurgu yapılırken kullanılır. Bu durumda belirsiz geçmiş zaman içeren sıralı birleşik cümle söz konusudur. Bu yapı, Türkiye Türkçesindeki *ne zaman ki –DI, işte o zaman –DI* yapısının karşılığıdır:

: : *neçede* <*kin*> ı[nçıu] atl(ı)ğ balıkdağı suvastıksı (?) atl(ı)ğ sesremde tapışıp ötrü kıdaturup altı :
: ol kuotau atl(ı)ğ beg bş—in inançları evinteki uluğı kiçigi barça bir ajunta özlüg ölürgü sav
birtem kıdop bir yintem bo nom erdinig boşğuntılar tutdı—lar .. bitidiler bitüdiler [okdı]—lar
okıtdılar : : : AY 17/7.

.. ne anı körüp ök et’özlerin ol süsük üze kemişip ögsirep tınsırap kıamıtılar .. *neçede kin* timin
öglenip ötrü iliglerin örü kötürüp uluğ ünin ulıdılar .. sığadılar .. ulıyu sığtayı inçe tip tidiler ..
AY 619/18.

3.2.2.1.2. Belirsiz Bir Sayı / Miktar İfadesi Barındıran Sözde Sorular

3.2.2.1.2.1. kaç Soru Sözcüğü

Sözcük, saptandığı en eski metinlerden başlayarak belgisiz sıfat olarak “birkaç...” anlamını taşıyabilmektedir. On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerden özellikle Kutadgu Bilig’de kimi soru sözcüklerinin belirsizlik anlamı da taşıyabildikleri görülmektedir (Ayrıntılı bilgi için *bk.* aşağıda *kaçu* sözcüğü). Ayrıca, Kutadgu Bilig’de *bir* sözcüğüyle birlikte kullanıldığı örneklerle de karşılaşılmaktadır. Yine Kutadgu Bilig’de *bu kaç* yapısıyla “bu/şu birkaç...” anlamını taşıdığı görülmektedir. Sözcüğün belirsizlik işleviyle daha çok zaman bildiren sözcüklerin önüne geldiği görüyoruz: kaç kün (8 kez); kaç yıl (1 kez).

samstso açarı /ol/ orun-ning kidin tağdın / bulung/ ça kodı inip : **kaç** bere yir bardukta /tüz/ yirge
tegdi Tug. Hüen V 51-3.

“Samstso Açarı o yerden sonra dağdan aşağıya doğru inip birkaç mil gittikten sonra düz yere (ovaya) ulaştı.”

dakı erdinig ton kedim-de ulatı-larığ yulup alıp ilt/ü/ ilig beg-ke ançulatı-lar : ilig beg **kaç** kün
ertginçe ol eski oprak birle ertürüp : ötrü anta kin bun (?) tonın kedimin kedti: Tug. Hüen. V 36-

16.

(...) yettinç kün temir sua a ğ t ı temir ışı ğ yorıdı tegin kutı ülügi üçün adasız tudasız **kaç** kün içinte erdini-lig otruğ-?ka tegdiler KP XXXIII-6.

“(...) Yedinci gün demir zincirler açıldı ve demir halatlar çözüldü. Prensın iyiliksever gücü ve şansı sayesinde tehlikeyle ve engelle karşılaşmadan birkaç gün sonra mücevher adasına ulaştılar.”

kerek hayl başısa bu bir **kaç** kılık / itilse işi ötrü tüzse yorık KB 2323.

ay ilig bu **kaç** neng kerek begke kör / budunka sevülse orun bolsa tör KB 2071.

3.2.2.1.3. Belirsiz Bir Kişi / Nesne İfadesi Barındıran Sözde Sorular

3.2.2.1.3.1. *ğayu* Soru Sözcüğü

Sözcük, büyük çoğunlukla sıfat görevinde bir sözcük grubu içinde kullanılırken, belirsizlik işlevini Kutadgu Bilig’den alınan aşağıdaki örneklerde de görüleceği gibi tek başına kullanıldığında belirsizlik zamiri olarak “*kimi*, *bazısı*” anlamında görev alabilmektedir. Bu durumda adeta üçüncü kişi iyelik eki almış gibidir.

kayusı inanç beg **kayu** çağrı beg / kayusı tigin beg **kayu** çavlı beg KB 4068.

“Kimi İnanç Bey, kimi Çağrı Bey, kimi Tigin Bey, kimi Çavlı Bey (olur).”

kayu az yaşadı kayusı uzun / **kayu** baş kötürdi bedükrek sözün KB 6396.

“Kimi az yaşadı, kimi uzun, kimi hakîmâne sözlerle yüksek makama erişti.”

3.2.2.1.3.2. *ğayusı* Soru Sözcüğü

ötrü bilgü ol ol kişig lişip tözlüg erür tip . . sanıpat tözlüg kişiniñ . . barça bolur birkerü . . azu yme bolur ikegü . . azu bolur üç barça . . **ğayusı** erser biri-si . . artuğ küçlüg bolmağdın . . bilmiş k(e)rgek ol kişig . . AY 594/21.

Bilindiği gibi, günümüz Türkiye Türkçesindeki *hangi*, *kaç*, *kim* gibi kimi soru sözcükleri üçüncü kişi iyelik ekini aldıklarında belirsiz zamir görevi üstlenirler. Bu durum, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde *ğayusı* sözcüğü için geçerlidir.

3.2.2.1.3.3. *kim* Soru Sözcüğü

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde yer alan *kim* sözcüğü, şartlı cümleler içerisinde yer aldığı *her kim* anlamında belirsizlik unsuru olur. Bu durum, çoğunlukla gelecek zaman anlamı içeren kiplerle sağlanırken diğer kimi soru sözcüklerinde görüldüğü gibi, aşağıda ikinci örnekte yer alan, Karahanlı Türkçesinde biçimce şart kipi içermeyen ama anlamca şart sezilen (belki de şartlı yapısı eksilmiş: *tusulur erse*) cümlelerde de karşımıza çıkabilir:

kim er tutsa öggü açıngu kerek / ol açığ bile er urunsa yürek KB 2399.

“Kim bir esir yakalarsa, onu övmeli ve ihsanda bulunmalı ki, o da bu ihsan ile övünsün.”

saḡa *kim* tusulur tusulḡıl aḡar / tusulmaz kişig kıl özüḡde sḡar KB 5538.

kim isiz kılınsa hem edḡü yanıt / ol isiz yanıtı hem isiz bolur KB 6263.

3.2.2.1.3.4. *ne* Soru Sözcüğü

ne türlüg bu işke tegir erse öz / bağırsaklığın teg yaruḡ kılḡa köz KB 4134.

“Her ne işle uğraşırsan uğraş, o işi gönülden yap, bu sana mutluluk verir.”

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, *ne* soru zamiri, şartlı cümlelerde kullanıldığında çoğunlukla belirsiz bir nesneyi, varlığı, kavramı işaret eder.

3.2.2.1.4. Belirsiz Bir Yer İfadesi Barındıran Sözde Sorular

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde yer alan soru sözcüklerinin yer yön işlevi temelde **ka* zamirinden türeyen *kanı* ve *kanı* sözcüklerinin türevleriyle sağlanmaktadır. On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde soru sözcükleri, yer yön bildirme işlevini genel olarak söz konusu yeri ya da yönü belirli değil; belirsiz biçimde yerine getirir. Bu durum, soru sözcüklerinin temelde barındırdığı belirsizlikle açıklanabilir. Soru sözcüklerinin bu işlevi de büyük çoğunlukla şartlı birleşik cümlelerde ortaya çıkmaktadır.

3.2.2.1.4.1. *kança* Soru Sözcüğü

Barındırdığı yer yön anlamı nedeniyle şartlı cümle içinde *kança* sözcüğü genellikle “*her nereye*” anlamı vermektedir. Bu durumda şartlı birleşik cümlelerin ana cümlesi geniş zaman kipiyle kurulmaktadır. Ayrıca az olmakla birlikte “*kança ...-ğay ...-ğay*” yapısının da bu anlamı karşılamak üzere kullanıldığı görülmektedir. Aşağıdaki ikinci cümle bu duruma örnektir.

beg ol bu köngül kör kamuğ öz kulu / begi *kança* barsa udu kul yolu KB 3856.

amtu munı ekki köz teglerip sançayın bu *kança* barğay kentü ölgey tep sağıntı KP LVII-6.

“‘Şimdi bunun iki gözünü de oyup kör edeyim. Nereye giderse gitsin, kendisi ölü’ diye düşündü.”

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde rastlanan, içerisinde *kança* sözcüğü barındıran her şartlı yapı “*her nereye*” anlamı taşımamaktadır. Aşağıda yer alan, KB’de rastladığımız örnekte *kança*, anlam açısından gerçek soru işlevine sahiptir. Bu cümleyle ilgili dikkat çeken bir nokta da şartlı birleşik cümlelerin ana cümlesinin belirli geçmiş zaman kipine sahip olmasıdır. Bu, Karahanlı Türkçesi şiir dilinde karşılaşılan bir durumdur. Geçmişte tecrübe edilmiş ya da herkesçe kabul edilen şarta bağlı eylemlerin anlatımında kimi zaman bu yola başvurulmuştur.

kuruğ kaldı kalbüd uçup barsa can / bayat bildi *kança* barır erse can KB 1525.

“Ruh uçup gidince vücut boş kalır; ruhun nereye gideceğini ancak Tanrı bilir.”

3.2.2.1.4.2. *kançu* Soru Sözcüğü

kança soru sözcüğünün *ok* kuvvetlendirme edatıyla kalıplaşması sonucu oluşan *kançu* da anlam açısından *kança* gibi bir işleve sahiptir. Sözcük, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde yalnız DLT’de görülmüştür. Bu tek kullanımda *kançanın* şartlı yapılarla kullanımındaki gibi bir görünüm sergilemektedir. Ancak burada bir şartlı yapı değil; geniş zaman çekimi söz konusudur. Şartlı yapının olmaması belki de bir eksiltiden (*kançu* kaçır [erse] ol tutar) kaynaklanmaktadır. Ancak, sözcüğün bir kez kullanılmış olması bu konuda söz söylemeyi engellemektedir.

ķurvı ķuvaķ ķuruldı / tuĝum tikip uruldı / süsi otun oruldı / **ķanķuk** ķaķar ol tutar DLT[BA] I, 195-4.

3.2.2.1.4.3. **ķanda / ķanta Soru Sözcüĝü**

Sözcüĝün soru dışındaki yer yön işlevi çoĝunlukla şartlı cümlelerle saĝlanmaktadır. Bu durumda *her nerede ...-sA-(X)r* biçiminde bir yapı söz konusudur:

. . ķop türlüĝ edĝü kılınķ kazĝanķı taluy öĝüzde terisrek titir aĝlaķ tözkerinķsiz erdemi ol erür
ķanta atasar anta ok eşidür içĝınmaz mungınta emĝekinte ara kirür ozĝurur . . KİP 210

Ařaĝıda yer alan ikinci cümlede ise Karahanlı Türkçesi şiir dilinden kaynaklanan farklı bir durum vardır. ķanda sözcüĝü bu cümlede şart anlamı sezilen (belki de şartlı öĝesi düşmüş: *ķanda tüşer erse*) yapıda; ancak ana cümle belirsiz geķmiş zamanlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiĝi gibi şartlı yapılar, geleceĝe gönderimde bulunan cümlelerdir ve yer aldıkları birleşik cümlelerin yüklemi, anlamca gelecek; biçimce geniş zaman ya da tasarlama kiplidir. Ancak, Karahanlı Türkçesi şiir dilinde bu türden cümlelerle karşılaşılmaktadır. Örneĝin ařaĝıdaki ikinci cümle yapıca, KB'den alınan *ķuruĝ ķaldı kalbüd uçup barsa can / bayat bildi ķanķa barır erse can* 1525. cümlesi gibidir.

ündep uluĝ tabaru tavraķ kelip yüĝürgil / ķurĝaķ yılın buķun kör **ķanda** tüşer koğı ıl DLT [BA]
III, 69-2.

3.2.2.1.4.4. **ķayda / ķayuda Soru Sözcüĝü**

ķayda ~ ķayuda soru sözcüĝü de soru işlevi dışında barındırdıĝı temel anlama koşut olarak belirsizliĝi yer yön ilişkisi aķısından ortaya koymaktadır. Bu belirsizliĝin anlatımında diĝer sözcüklerde olduĝu gibi en çok başvurulan yok şartlı birleşik cümlelerdir.

: : **ķayuda** birök padaķları üjikleri ķalsar unitılsar kōĝüллеринте келүрүп ачуķ адırtlıĝ kōzüntürü

tegingey men : : AY 474/4.

münlüg kadağ-lıg nom-lar yme m[ü....]l[....] b[o]lsar sizni-te münsüzi taķı **ķayu-ta** : : musadğuluk bolmağay adın-ķa tuğum ajun uç-ınta [turu]p : bir tuğum-luğ teñgrim siz tuğumluğ ajun-luğ nızvani-larıg tuğalı anuķ y(a)rlıķar siz : : BT 13.19.C.

pırsançı ķan yme **ķayu-ta** kel bar ķılur erser tıdıg-sız-ın tilegü-ke boşuğ yarlıg berü yarlıķadı IS 238.

: : saķınç ig erür saķınç ķart erür saķınç-sız bolmaķ ķamağ-ta yeg üsdünki amrılmaķ erür tēp üküş saķınç-lıg ķişi-ler emgek-ligin yağur udiyu umaz una muntağ üküş saķınç uu-ķa tıtıg ķılgu erser **ķayu-ta** taķı edğülüğ iş-ke tıtıg ağa ķılmağay mu : : IS 704.

ķılınçı ķarı oğlan özlüg uķuş / uķuş **ķayda** bolsa asar bar yapuş KB 1870.
“Aklın hareketi yaşı; fakat kendisi gençtir. Akıl nerede olsa git ona yapış!”

hem ķıldı meni ķutluğ namāzlı zekātlı **ķayda** bolsam hem buyurdı masar namāznı hem zekātın tiriğ bar erinçe Ku.T. 31/12b3.

“Her nerede olursam olayım beni namazlı zekātlı, kutlu ķıldı ve yaşıdığım sürece, bana namazı ve zekātı emretti.”

mel'unlar **ķayda** ma bulnurlar tuturlar öldürölürler Ku.T. 33/22a3.
“Lanete uğratılmışlar her nerede olurlarsa olsunlar yakalanırlar ve öldürölürler.”

ol burunusuz içinte tañsuķ edğü yıd yıpar .. uzatı kötiyü tururlar **ķayuda** ertüklerin bilir siz .. AY 348/1.

.. yene kim küseserler .. burķanlar yorıgın bilgeli terisde teris tutunçsuz .. bilgülük tözin uķğalı ö[trü] .. küseserler **ķayuda** .. nom-lamışın bo nomuğ .. altun öslüg y(a)rukluğ .. ķopda kötrülmiş suduruğ .. barmış kerğek AY 582/6.

3.2.2.2. Çokluk / Abartı İşlevli Sözde Sorular

3.2.2.2.1. kaç Soru Sözcüğü

ķaç soru sıfatı, on üçüncü yüzyıl öncesinde de (onuncu yüzyıldan başlayarak) bulunduğu cümleye çokluk ve abartı anlamı vermek amacıyla kullanılmıştır. Bu kullanımlarda daha çok sıklık belirten sözcükler (ķata) kullanılmıştır. Bunun yanında zaman (yıl) ve çokluk (törlüg) bildiren sözcüklerin öncesinde yer alan kaç soru sözcüğü de bu anlamı karşılamak üzere metinlerde yer almıştır:

ol ödün baranas uluşta bir edğü alp yerçi suvçı bar erti **ķaç ķata** taluy-ķa kirip beşer yüz erin barıp esen tükel kelmiş erti KP XXIII-8.

ķaç törlüg söz aydım DLT [BA] I-476-26.

ösdün nelek yalðarmadı **kaç ḵata** ḇerdis tawar
tolumluğ bolup ḵatındıñ ḵanıñ emdi yer suwar DLT [BA] I, 498-20.

Yukarıda yer alan ilk örnekte, kaç soru sözcüğünün bu kullanımı açıkça görülmektedir. Sözcüğün bulunduğu, (...) **kaç ḵata taluy-ka kirip beşer yüz erin barıp esen tükel kelmiş erti** cümlesinde, bir önceki cümle olmadan da bu anlam sezilmektedir. Ancak, DLT’den alınan **kaç türlüg söz aydım** ve (...) **kaç ḵata ḇerding̱ tavar** cümleleri, ancak metin bağlamında bu anlamı vermektedir. Aksi takdirde bu cümle aynı zamanda gerçek soru cümlesi olarak da kullanılır. DLT’den alınan birinci cümle herhangi bir bağlam içerisinde yer almaksızın tek olarak verilmiştir. Ancak, cümlelerin DLT’deki Arapça karşılığı *qultu anwā^{an} min al-kalām* (D-K 1982: 355) biçimindedir. Bu ibareyi D-K İngilizceye *I said all sorts of things* biçiminde çevirmiştir (age.: 355). Bu türden bir cümle için günümüzde de bu koşullar geçerlidir. Ayrıca, bağlamın dışında konuşmada (en azından günümüzde) vurgu da bu anlamı kazandırır.

3.3.2.2.2. kaçar / kaçur Soru Sözcüğü

Günümüz Türkiye Türkçesinde ve kimi çağdaş lehçelerde üleştirme işlevli bir sözcük olan **kaçar** sözcüğü, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde yalnızca iki kez saptanmıştır. Onuncu yüzyıla ait HT VIII’de **kaçar** biçiminde sıfat olarak kullanılan sözcük, DLT’de **kaçur** biçimindedir ve sıfat değildir. Sözcük, bu tek örnekte anlam açısından abartma / çokluk işlevine sahiptir²³.

ḵara tünüg keçürsedim / ağır unı uçursadım / yetikenig **kaçursadım** (kaçur sadım) / saķış içre ḵünüm toğdı DLT [BA] III, 247-24.

²³ yetikenig kaçursadım (bizce kaçur sadım) cümlesi, yalnız başına kullanıldığında “(Gündüz olsun, sıkıntılarım bitsin diye) Yedikardeş yıldızını kaçırmak istedim.”, biçiminde aktarılabilir. Nitekim, Dankoff-Kelly’de de bu olasılığa değinilmiştir (1984: 279). Üstelik, ilk iki dizedeki istek bildiren *keçürse-* ve *uçursa-* fiilleri ile üleştirme anlamı içeren sözcüklerin sıfat görevinde kullanılıyorken burada zarf görevinde olması buna izin vermektedir. Ancak, son dizedeki *saķış* “sayma, sayış” sözü **kaçur sadım** söz grubunun *saymak* eylemiyle ilgisini göstermektedir. Sözcüğün sıfat olarak kullanılmamasının nedenini ise belirlemek güç görünmektedir. Bunu vezne bağlayarak vezin gereği isim görevindeki bir sözcüğün eksiltildiğini söylemek bir tahminden öteye gidemez. Atalay ise, dipnotta yaptığı açıklamada sözcüğün *kaçarsadım* yerine yanlışlıkla bu biçimde yazıldığını; Kaşgarlı Mahmut’un bu dörtlüğü *say-* fiili için verdiğini belirtmiştir.

3.2.2.2.3. *neçe* Soru Sözcüğü

ne soru sözcüğü üzerine +*çe* eşitlik ekinin getirilmesiyle oluşan sözcük, taşıdığı anlam gereği soru işlevi dışında abartı / çokluk işlevli olarak da kullanılmaktadır. Aşağıdaki birinci örnekte yer alan *neçe neçe* tekrarıyla bu anlam kuvvetlendirilmiş, abartı / çokluğun sayısı bir kat daha arttırılmıştır.

.. yene mıntıda [adın] **neçe neçe** ki[şiler]niñ [sansız] saķışsız özlü[glorig ölürmiş]--lerin körtüm.. neñ [inçip monı teg] b(e)lgülüg odğuraķ tüşinğeg tegmiş--lerin idi körtüküm yoķ erti.. AY 9/2.

“Bundan başka ne kadar kişinin sayısız canlıyı öldürdüğünü gördüm. Bunun gibi karşılığını açıkça alanlara hiç rastlamamıştım.”

ķara baş yağısı kızıl til turur / **neçe** baş yidi bu taķı ma yiyür KB 966.

neçe kend uluş bağ çiçekliklerig / ķuruğ ķođtı boldı ķara yir sanı KB 6435.

3.2.2.2.4. *neçeme* Soru Sözcüğü

Yukarıda, *neçe* sözünün tekrarlanmasıyla abartı / çokluk işlevinin arttırıldığından söz edilmişti. Bunun bir yolu da *neçeme* yapısını kullanmaktır. Neçe sözü tek başına bu işlevi üstlenebilirken kimi zaman sözcük sonuna *me* kuvvetlendirme edatının getirilmesiyle oluşan *neçeme* sözcüğü kullanılarak abartılmak istenen varlık, nesne ya da kavram kuvvetlendirilmektedir:

neçe me sınağım isiz ķılğuçı / kite bardı künde üzülđi küçi KB 247.

“Kötülük yapanı kaç kez denedim, gücü her gün biraz azaldı ve sonunda takatten düştü.”

eger aça tilese sizler bütünlükin keldi sizke [açmak] eger yığılsa siz ol yaķşıraķ sizke eger yansa siz yaņgay miz hiç asığ ķılmaz sizdin öğürüsüz nerse **neçeme** üküş bolsa ol tasrı mü’minler birle Ku.T. 28/74a3.

“Eğer fetih istiyor idiyse işte size fetih; ama eğer (inkardan ve eski yaptıklarınızdan) vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Yok, geri dönerseniz Biz de döneriz. Topluluğunuz her ne kadar çok da olsa, size bir şey sağlayamaz. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir.”

3.2.2.2.5. *neme* Soru Sözcüğü

Cümlede sözü edilen nesne, varlık, kavram ya da düşünceyi çok göstermenin yollarından biri de *ne me* sözcüğünün kullanılmasıdır. Bünyesinde zaten abartma / çokluk anlamı bulunduran *ne* sözcüğüne *me* kuvvetlendirme edatının getirilmesiyle cümledeki yargı daha da kuvvetlendirilmiş olur:

ne me edgü kişi ol DLT[BA] III, 214-26.
“O, ne iyi adamdır.”

neme yavuz neñ ol bu DLT[BA] III, 215-2.
“Bu ne kadar kötü şeydir”

3.2.2.3. Anlatımı Kuvvetlendirme İşlevli Sözde Sorular

Çoğunlukla cümleyi anlamca olumlu söyleyip olumsuzu çağrıştırmak yoluyla anlatımı kuvvetlendirme söz konusu iken, olumsuz cümlede olumlu çağrışımdan da söz etmek mümkündür (kalı). Bunun yanında DLT’de saptanan tek örnekte (kayda) olumlu cümlede olumlu çağrışım söz konusudur.

3.2.2.3.1. *kaçan* Soru Sözcüğü

kaçan sözcüğü, Kutadgu Bilig’deki çok sayıda örnekte, cümlede sözü edilen yargının olumsuzunu çağrıştırmak yoluyla düşünceyi kuvvetlendirme amaçlı bir kullanıma sahiptir. Sözcük, bu türden cümlelerde, barındırdığı “*ne zaman*” anlamının karşıtı olan “*hiç!*” anlamını karşılamaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan yeni cümle, günümüz Türkiye Türkçesindeki “*hiçbir zaman*” ifadesini taşıyan “*hiç...mI/mu!*” sorularının karşılığı olmaktadır:

arığ boldı begler tadusı özi / arığ bolmasa aş *kaçan* yir çozi KB 2845.

“Beylerin kendileri ve onları vücuda getiren dört unsur temizdir; ey kuzum, yemek temiz olmazsa onu hiç yiyebilir mi!”

meninğdin iligke kaçan tegge şer / kiçig men kiçigdin negü yası bar KB 5063.

“Benden hükümdara hiç kötülüğüm dokunabilir mi, ben küçüğüm, küçüğün büyüğe nasıl bir zararı olabilir ki!”

3.2.2.3.2. *kalı* Soru Sözcüğü

Sözcük, cümlede verilen yargının olumsuzunu anlatmakta kullanılır. Bu, diğer soru sözcüklerinde de olduğu gibi anlatımda tek düzelikten kurtulmak için başvuru yollardan biridir. Böylelikle anlam edebi açıdan kuvvetlendirilmektedir:

Karahanlı Türkçesi metinlerinden KB’de ve DLT’de sıkça karşılaşılan bu sözcük, daha çok olumsuz yapıda olumlu anlamı kuvvetlendirmek üzere kullanılmıştır. Olumlu yapıda kullanımı görülmekle birlikte (burada ikinci cümle ayrıca KB’de (15’te 2) iki; DLT’de bir (1’de 1 örnek) olmak üzere oldukça sınırlıdır.

bu mundağ idimni *kalı* sevmeyin / tilep bulğuğa öz *kalı* ivmeyin KB 4788.

“Böyle rabbimi nasıl sevmem; Arayıp durmak için *nasıl* acele etmem?”

bilig bilse kağgun *kalı* katğurar / biligsiz sıgun sen ağnap yora KB 6613.

3.2.2.3.3. *kança* Soru Sözcüğü

KB’deki iki örnekte *kança* sözcüğü, soru işlevinin dışında “nerede !, yok ki!” anlamında olumsuz kuvvetlendirici olarak kullanılmıştır. *kança* sözcüğünün bu anlamı kazanmasında her iki örnekte de görülen, bir önceki cümlede yüklemi olan *kanı* sözcüğünün etkisi vardır. Böylelikle cümle, “...*hani!*, ...*nerede!*” gibi bir anlam kazanmış; anlatım açısından daha güçlü hâle getirilmiştir.

seniñde ozaķı ajun tutğuçı / kanı *kança* bardı kanı ol küçi KB 5137.

“Senden önce dünyaya hâkim olanlar hani, nereye gittiler; o kudret ve ihtişamları nerede?”

isiz bu yigitlik kanı *kança* bardı / tilep bulmadım men neçe met ilettilim KB 6524.

3.2.2.3.4. *kanda* / *kanta* Soru Sözcüğü

Sözcük soru işlevi dışında olumsuz kuvvetlendirici olarak da kullanılmaktadır. Bu anlamıyla sözcük Türkiye Türkçesindeki “*nerede!*” karşılığı olarak kullanılmıştır. Ancak, aşağıdaki ikinci cümlede “*nereden!*” sözcüğüne daha yakın görünmektedir. Birinci ve üçüncü örnekte, *kanta* sözcüğü ile aynı cümlede yer alan ve aynı işlevde kullanılan *n(e)güde* ve *kanıkı* sözcüklerinin *kanta* sözcüğünün bu işlevini desteklediği

görölmektedir.

t(e)glük kulun irk(e)k yunt(t)a (e)mig til(e)yür kün ortu yütürüp tün ortu **ķ(a)nta** n(e)güde bulg(a)y ol tir. IB 24.

“Kör (bir) tay, (emmek için) erkek attı meme arıyor. Güpegündüz kaybedip gece yarısı **nerede**, nasıl bulacak?” (Bulamaz ki!)

biş bakar teñginçe tavarı(m) yok **ķanta** taķı biş yüz yaratmak birü uğay men M 10-39

bardı közü m yaruķı / aldı özüm konuķı / **ķanda** erinç kanıķı²⁴ / emdi uğın uğğarur DLT [BA] I, 46-20.

3.2.2.3.5. **ķanı** Soru Sözcüğü

Sözcük, çoğunlukla cevabı bilinen sorular oluşturmaktadır. Cümledeki yargı **ķanı** sözcüğüyle anlamca olumsuz duruma getirilmekte ya da zaten olumsuz bir yargı varsa olumsuzluğu kuvvetlendirmektedir. Bu durumda sözcük gerçek soru işlevi dışında bir “nerede!” anlamına sahiptir. Aslında on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde **nerede** anlamı gerçek soru türünde çoğunlukla **ķayu** ve **ķayuda** / **ķayda** sözcükleriyle sağlanırken **ķanı** sözcüğü daha çok, sözde sorular meydana getirmektedir. **ķayu** ve **ķayuda** / **ķayda** ile **ķanı** sözcükleri arasındaki benzerlik ve farklılık ilişkisini, günümüz Türkiye Türkçesindeki nerede ve hani sözcüklerinin ilişkisiyle açıklamak mümkündür. Her iki dönemde de her iki yapı, birbirlerinin anlam alanlarına girmekle birlikte, arada bu tür bir kullanım farkı vardır. Aşağıdaki birinci ve ikinci örnekte ikişer kullanım söz konusudur. Bu kullanımlarda **ķanı** sözcüğünü içeren cümledeki yargı olumludur ve **ķanı** sözünü içeren ikinci cümle, olumlu olan ilk cümledeki yargının tam karşısındadır:

türük : ķ(a)ra ķ(a)m(a)ğ : bod(u)n : (a)nça tim(i)ş : ill(i)g : bod(u)n (e)rt(i)m : il(i)m : (a)mtı
ķ(a)nı : k(e)mke : il(i)g : ķ(a)zğ(a)nur m(e)n : tir (e)rm(i)ş : ķ(a)ğ(a)nl(i)ğ : bod(u)n :
 (e)rt(i)m : ķ(a)ğ(a)n(i)m **ķ(a)nı** : ne ķ(a)ğ(a)nķa : iş(i)g küç(ü)g : birür m(e)n : tir (e)rm(i)ş
 : (a)nça tip : t(a)bğ(a)ç : ķ(a)ğ(a)nķa : y(a)ğı bolm(i)ş : KT D 9 [2].

²⁴ Bu şiir parçasının üçüncü dizesinin son sözü olan **ķanıķı**, Atalay’a göre **ķanıķ** “kanmış, kanık” anlamında kullanılan sözcüktür. Atalay bu bölümü “Nerede o dileğine eren?” biçiminde çevirmiştir. Dankoff-Kelly (1985: III, 126) ve Tekin (1989: 82), sözcüğü **ķanı** sözcüğü üzerine anlatımı kuvvetlendirme amaçlı getirilen +ķı aitlik ekine bağlarlar ki aynı yapı (ķanıķı) KB’de (5494) de bulunmaktadır.

“Türk avam tabakası şöyle demiş: ‘Devlet sahibi (bir) halk idim; devletim şimdi nerede? Kimin için ülkeler fethediyorum.’ der imiş, ‘Hakan sahibi (bir) halk idim; hakanım nerede? Hangi hakana itaat ediyorum.’ der imiş, böyle deyip Çin hakanına düşman olmuş.”

emānet atı bar **kanı** kıldaçı / naşihat sözi bar **kanı** tutdaçı KB 6471.

kanı emr-ü ma‘rûf kılığlı kişi / **kanı** nehy-ü münker tıdığlı kişi KB 6472.

3.2.2.3.6. **kayda / kayuda Soru Sözcüğü**

kayda / kayuda soru sözcüğü de kuvvetlendirme işlevli soru sözcüklerindendir. Sözcük, çoğunlukla aşağıda yer alan birinci örnekteki cümle yapısıyla, olumlu yapıda olumsuz anlam biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, zaten kuvvetlendirme işlevli soru sözcüklerinin genel görünümüdür (Yukarıda belirtildiği gibi kimi zaman olumsuz cümle yapısı olumlu anlamı da çağrıştırmalıdır). Ancak, ikinci cümle yapısı bu genel kullanımın dışındadır. DLT’den alınan bu örnekte olumlu cümle, olumlu yapı söz konusudur. Kaşgarlı, *aşıç(?) (eşiç?)* maddesinde bu atasözünü verdikten sonra bu sözün, bir kişinin, kendisini tanıyanların yanında kibirlenmesi sonrasında söyleneceğini belirtmektedir (DLT [BA] I-52; D-K 1982: 99). Dolayısıyla bu cümle, içerisinde bir yemek olan ve bu nedenle dibi görünmeyen tencerenin kendisini övmek için “*Benim dibim altındır.*” demesi üzerine, onu yakından tanıyan kepçenin “*Ben neredeyim (Buradayım, senin en yakınındayım, seni çok iyi tanıyorum).*” biçiminde cevap vermesi olarak açıklanabilir.

kayda ol meniñ ortaklarım anlar kim ayturlar erdiñgiz Ku.T. 32/40a1.

“Sürekli bana ortak olduklarını söyledikleriniz nerede?”

aşıç ayur túbüm altun kaniç ayur men **kayda** men DLT [BA] I, 52-11.

“Tencere, ‘dibim altın’ der, kepçe, “ben nerdeyim” diye sorar.”

3.2.2.3.7. **kayu Soru Sözcüğü**

kayu soru sözcüğü, aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, sözcüğün günümüz Türkiye Türkçesindeki karşılığı olan “*hangi*” sözcüğü için de söz konusu olan bir işlev olarak cümledeki eylemin karşısını çağrıştırma amaçlı bir kullanıma sahiptir. Örneğin

aşağıda Ku.T.'den alınan birinci ve ikinci cümleden, genel olarak Tanrının yarattıklarından ve yaptıklarından sonra ölecekleri gün de yaklaşmışken hâlâ ona ve onun sözlerine inanmıyorlarsa onları inandıracak başka bir şey kalmamıştır, gibi bir anlam çıkmaktadır.

bakmazlar mu kökler yerler erkliki içinte anı kim yarattı Tañgrı nersedin bolğay kim bolsa çın-oğ
yağumış oğ bolğay atanmış ödleri **ķayu** sözke anda kidin kirtgünürler Ku.T. 28/55b1.

“Göklerin ve yerin bağımlı olduğu egemenliğe, Allah'ın yarattığı şeylere ve ihtimal (verip) ecellerinin pek yaklaştığına bakmıyorlar mı? Bundan sonra onlar artık hangi söze inanacaklar?”

ol Tasrınıs nişānları okıyur-miz sizis üze rāshıķ üze **ķayu** sözke Tañgrı kiçin anıñ nişānlarında
taparlar Ku.T. 36/91a2.

“Bunlar, Allah'ın ayetleridir; size bunları hak olmak üzere okuyoruz. Onlar, Allah'tan ve Onun ayetlerinden sonra hangi söze iman edecekler?”

3.2.2.3.8. **ķayudın Soru Sözcüğü**

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde saptanan tüm soru sözcükleri gibi **ķayudın** soru sözcüğü de günümüz Türkiye Türkçesindeki “*nereden!*” sözcüğü için de söz konusu olan bir işlev olarak anlatımı kuvvetlendirmek amacıyla “*hiçbir yerden*” anlamında kullanılmaktadır. Örneğin aşağıda yer alan KB'deki kullanımda daha önceki beyitlerde, hükümdarın ihmalkârlığı, güçsüz olması ve açgözlülüğü nedeniyle halkın güçsüz düşeceği vurgulanmış, aşağıdaki beyitte de bu üç kötü şeyin hükümdarda bulunmadığı, dolayısıyla memlekete kötülüğün de *hiçbir yerden* gelmeyeceği anlatılmıştır.

senisde yok emdi bu üçte biri / **ķayudın** tegir ilke küçkey eri KB 3111.

“Bu üçünden hiçbiri sende yok, öyleyse memlekete zorba nereden gelecek?”

3.2.2.3.9. **ķayun Soru Sözcüğü**

Yalnızca KB'de ve iki kez saptanan sözcük, anlatımı kuvvetlendirme işlevli olarak aşağıdaki tek örnekte kullanılmıştır. Aşağıdaki kullanımda sözcük, cümleye, “*nasıl!, hiçbir biçimde*” anlamı katmaktadır:

hıtay arķış kesse arķış toğı / **ķayun** kelgey erdi tümen tü ağı KB 4426.

“Hitay kervanları yolları toza bulamasaydı, binlerce tür ipekli kumaş nasıl gelecekti?”

3.2.2.3.10. *neçe* Soru Sözcüğü

Temel kullanım işlevi sayı soruları yapmak olan *neçe* sözcüğü barındırdığı “*ne kadar*” ve “*nasıl*” anlamı gereği bu anlamları karşılayan anlatımı kuvvetlendirme amaçlı sözde soru cümlelerinde de yer almıştır. Örneğin, aşağıda yer alan birinci cümlede iki kez geçen *neçe* sözcüğü ilk kullanımda sayı anlamı dışında, “*ne ölçüde*” gibi bir anlam taşımaktadır. Beyitin ikinci dizesindeki *neçe* sözcüğü ise cümleye “*çok sayıda, pek çok*” anlamı katmaktadır. İkinci örnekteki *neçe* sözcüğü ise soru anlamı dışında bir anlama sahip olan “*nasıl!*” karşılığında kullanılmıştır.

ive kılmış işler *neçe* yig bolur / ive yise aş suv neçe ig bolur KB 1998[2].

“Acele yapılmış işler ne kadar iyi olur ki. Yemek aceleyle yense, su aceleyle içilse çok sayıda hastalık gelir.”

ulındım men emdi otunlarğa tuştum / ökünç birle tün kün *neçe* yük yüdeyi KB 6602.

“Ben artık usandım, küstahlar arasına düştüm. Gece gündüz pişmanlık içinde bu yükü nasıl taşıyayım.”

3.2.2.3.11. *nelek ~ nelük* Soru Sözcüğü

Sözcük, anlatımı kuvvetlendirme amaçlı olarak iki farklı özellikte karşımıza çıkmaktadır. Aslında bu iki farklı özellik de sözcüğün barındırdığı “*niçin*” anlamından kaynaklanmaktadır. Aşağıda yer alan ilk iki örnekte sözcük, cümledeki olumlu eylemin olumsuzunu çağrıştırarak anlatımı kuvvetlendirmekte ve bu durumda cümleye “*keşke ...-mAsAydl*” gibi bir anlam katmaktadır. Üçüncü örnekte ise sözcük, yine olumlu yapıdaki cümleye “*neden, niçin*” anlamı katmaktadır. Buradaki “*neden, niçin*” anlamı, günümüz Türkiye Türkçesindeki “A: -*Sen de mi çarşıya geliyorsun?*; B: - *Elbette geliyorum, neden gelmeyeyim ki*”, ikili konuşmasındaki *neden* sözcüğünün cümleye kattığı, eylemin mutlak olumsuzunu çağrıştıran bir sözcük niteliğindedir:

nelük aňgar biliştım / çoçşup tağı kawaştım / tüzünlüğün qayıştım / alqtı meniň yayımı DLT [BA] III, 188-19.

“Niçin onunla tanıştım (keşke tanışmasaydım), kucaklaşıp kavuştum, yumuşaklıkla kayırdım, benim yaz günlerimi öldürdü.”

nelük koğtum erki bu eğgü işig / **nelük** söktüm erki yazuqsuz kişig KB 1130

“Ah, sanki niçin bu iyi işi bıraktım (keşke bırakmasaydım); sanki niçin bu günahsız insanlara kötü sözler söyledim.”

özüm arzulap keldi emdi sañga / **nelük** teggey emgek ay ilig mañga KB 5041.

“Ey hükümdar, ben sana kendi arzumla geldim, bu bana *niçin* zahmet versin (vermez elbette)?”

3.2.2.3.12. *negülük* Soru Sözcüğü

Anlatımı kuvvetlendirme işlevli kullanılan *negülük* sözcüğü de yukarıda anlatılan *nelük* sözü gibi iki farklı özellikte karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, aşağıda yer alan ilk cümlede görülen, gerçekleştirilen ya da maruz kalınan eylem sonrasında duyulan pişmanlığı anlatır. Diğeri ise aşağıda ikinci örnekte görüldüğü gibi “...-A *gerek yok ki!*” gibi bir cümleyi ifade etmektedir.

bu ne emgeklig yer ermiş **neglük** toğdum men KP IV-8.

isizke **negülük** kerek neñg tavar / neçe kirse bolğay çığay birle teñg KB 1308.

“Kötüye mal mülk niçin gereksin ki? Ne kadar mal elde ederse etsin, o fakirlerle birdir.”

olarnıñ tezmişin körüp ol kuotau atl(ı)ğ beg ötrü olarnı okıyu inçe tip tidi kelenğler edgülerim: :

men tirilmişke sizler **negülük** ança ked qorqar sizler AY 5/15.

“Kuotau adlı bey, onların korktuğunu görünce onları çağırdı ve ‘Gelin dostlar, ben dirilince niçin bu kadar çok korktunuz?’ dedi.”

3.2.2.3.13. *negün* Soru Sözcüğü

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde ender görülen bir soru sözcüğü olan *negün*, KB’den alınan aşağıdaki örnekte, cümlede sözü edilen eylemin mutlak olumsuzunu çağrıştırır özellikte “*nasıl*” anlamını taşımaktadır:

arıqsıznu yalñguq suvun yup arır / qalı artasa suv **negün** yup arır KB 2108.

“İnsan temiz olmayan şeyleri su ile yıkayıp temizler; eğer su kirlenirse, nasıl temizlenir.”

3.2.2.3.14. *neke* Soru Sözcüğü

Gerçek soru işlevli olarak neden soran bir sözcük olan *neke*, anlatımı kuvvetlendirme amaçlı kullanıldığında aşağıdaki örnekte de görüldüğü gibi, konuşanın cümlede sözü edilen nedenin aslında olmadığı düşüncesini edebi bir biçimde soru kullanarak sağlamaktadır. Bu durum, on üçüncü yüzyıl öncesi ve sonraki dönem ve sahalardaki metinlerde de rastlanan bir özellik olarak diğer pek çok soru sözcüğünde de görülmektedir. Aşağıdaki cümlede konuşan (Tunyukuk), düşmandan korkmak ve kaçmak için bir nedenlerinin olmadığını, az olsalar bile bunun savaşın yenilgiyle sonuçlanacağı anlamına gelmeyeceği konusunda telkinde bulunmaktadır:

tl(ı)ğ k(e)lürti: s(a)bı (a)nt(a)ğ : y(a)r(ı)ş y(a)zıda : on tüm(e)n : sü t(è)-
r(i)lti: tir: ol s(a)b(ı)ğ (è)ş(i)d(i)p : b(e)gl(e)r : koopf(i)n] y(a)n(a)l(i)m : (a)nğ ubuti y(è)g : t(è)di:
b(e)n (a)nça: t(è)r m(e)n : b(e)n bilge tunyukuk : (a)ltun yış(ı)ğ : (a)şa k(e)lt(i)m(i)z : (è)rt(i)ş
üg(ü)z(ü)g k(e)çe k(e)lt(i)m(i)z : k(e)lm(i)şi: (a)lp tidi: tuym(a)dı: t(e)nğri um(a)y : ıduğ y(è)r sub
: b(a)sa b(è)rti (e)r(i)nç : **n(e)ke** t(e)z(e)r biz üküş t(è)y(i)n : **n(e)ke** koorkuur biz : (a)z t(e)y(i)n : ne
b(a)s(ı)n(a)l(i)m : t(e)g(e)l(i)m tid(i)m : t(e)gd(i)m(i)z : yulıd(i)m(i)z : T 38, 39.

“Bir haberci getirdiler. Sözleri şöyle: ‘Yarış ovasında yüz bin asker toplandı’ diyor. Bu haberi duyunca beyler hep birlikte ‘Dönelim; temizim (yani savaşıp yenilmemişim) utancı (savaşıp yenileninkinden) daha iyidir!’ dediler. (Ben de şöyle dedim:) ‘Ben şöyle diyorum, ben Bilge Tunyukuk: Altay dağlarını aşarak geldik, İrtiş ırmağını geçerek geldik. (Buralara kadar) gelenler ‘(Geliş) zor(du)!’ dediler, (ama pek de zorluk) hissetmediler. Galiba Tanrı Umay, kutsal Yer ve Su (ruhları bize) yardımcı oluverdiler. Niye kaçıyoruz? (Düşman) çok diye niye korkuyoruz? Azız diye niye yenilelim? Saldıralım!’ dedim. Saldırdık, talan ettik.”

3.2.2.3.15. *neteg* ~ *netek* Soru Sözcüğü

Sözcük, gerçek soru işlevi dışında, aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, cümlede söz edilen eylemin olumsuzunu çağrıştıran, anlatımı kuvvetlendirmeyi amaçlayan, günümüz Türkiye Türkçesindeki “*Söyleyin bakalım, çalışmayan öğrenci nasıl sınıf geçebilir?*” cümlesindeki “nasıl” sözcüğüne benzeyen bir kullanıma sahiptir:

neteg beg bolur ol buğunka uluğ / tili yalğan erse kılınçı buşı KB 5075.

“Yalancı ve cimri insan nasıl halkın beyi olabilir? (olamaz ki!)”

bu halıg bilirdi ukuşluğ kişi / negü teg uğır inç neteg yir aş KB 5418.

“Akıllı insan bu hâli gördüğünde nasıl rahat uyur, nasıl yiyip içebilir? (rahat uyuyup, yiyip

ıçemez ki!)”

2.2.2.4. Şaşma İşlevli Sözde Sorular

2.2.2.4.1. *ķayda* / *ķayuda* Soru Sözcüğü

ķayda / *ķayuda* sözcüğü, aşğıdaki Ku.T.’de saptanan örneklerde de görüldüğü gibi, gerçek soru işlevi dışında, günümüzdeki “nasıl” soru sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır. Bu kullanımlarda konuşanın yaşananlar karşısındaki şaşkınlığı söz konusudur:

ol Tanrı kim sizning iğingiz anğar turur erk Tanğrı yok meger ol *ķayda* evrölür sizler Ku.T. 34/81b1.

“Rabbiniz ki sizin sahibinizdir. Güç onundur. Ondan başka İlâh yoktur. Buna rağmen nasıl çevriliyorsunuz?”

eger sorsa sen olarka kim törütti olarnı ayurlar Tanğrı *ķayda* yandurlurlar Ku.T. 36/73b2.

““Sizi kim yarattı?” diye soracak olsan, ‘Tanrı’ diyecekler. Öyleyse nasıl olur da çevrilirler?”

2.2.2.4.2. *ķayudın* Soru Sözcüğü

Sözcük, Türkiye Türkçesindeki “*Aaa, nereden çıktın sen!*” cümlesindekine benzer biçimde, konuşanın yaşanan olaylar, gerçekleşen eylemler karşısındaki şaşkınlığını dile getirdiği cümlelerde yer alabilmektedir. Bu, on üçüncü yüzyıl öncesi metinleri için ender rastlanan bir durum da olsa, sözcük böyle bir işleve sahiptir:

özünge baķa kór ne erding mańga / *ķayudın* kelür bu fužulluk sańga KB 644.

“Kendine bir bak, benim için ne idin? Bu kibir, küstahlık sana şimdi nereden geliyor?”

3.2.2.5. Hatırlatma ve Uyarma İşlevli Sözde Sorular

3.2.2.5.1. *ķantan* Soru Sözcüğü

Sözcük yalnızca Orhon yazıtlarında aşğıda verilen örnekte kullanılmıştır. Kullanıldığı bu cümlede gerçek soru işlevi dışında hatırlatma ve uyarma işlevine sahiptir. Hatırlatma ve uyarma soruları, konuşanın, geçmişte yaşanan (çoğunlukla olumsuz) olayları dinleyene hatırlarak gelecekte yaşanabileceklere karşı gizliden gizliye

uyarmayı amaçlar. Bu yönüyle anlatımı kuvvetlendirme işlevli cümlelerden ayrılır. Çünkü anlatımı kuvvetlendirmeyi amaçlayan soru yapılarının kullanıldığı cümlelerde söz edilen eylemin karşıt anlamlısı dinleyiciye çağrıştırılmaktadır. Burada ise bu karşıt çağrışımdan söz edilemez. Aşağıdaki cümlede kağan, gerçmişte, devletine en büyük yanılığı, itaatsizliği halkın yaptığından, aksi takdirde düşmanın hiçbir biçimde ve hiçbir yerden gelemeyeceğini bildirmekte ve halkını gelecekte bunların olmaması konusunda uyarmaktadır:

: türük : bod(u)n : (e)rt(i)n] ökün : kür(e)günġ (i)n : üçün : ig(i)dm(i)ş : bilge : k(a)ġ(a)n(ı)nġ (ı)n :
 (e)rm(i)ş b(a)rm(ı)ş : (e)dgü (e)l(i) nġe : k(e)ntü : y(a) nġ(ı)lt(ı)ġ : y(a)bl(a)k : kigürt(ü)g :
 y(a)r(a)kl(ı)ġ : **k(a)nt(a)n** : k(e)l(i)p : y(a)nya (e)ltdi : sünġ (ü)gl(ü)g : **k(a)nt(a)n** : k(e)l(i)p(e)n :
 süre (e)ltdi KT D 23, BK D 19.

“(Ey) Türk halkı, (kötü huyundan) vazgeç ve nadim ol! İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hata ettin (ve) nifak soktun. Silahlı (düşman) nereden gelip (seni) bozguna uğrattı (ve) dağıttı? Mızraklı (düşman) nereden gelip de (seni) yerinden yurdundan) sürüp kaçırttı?”

3.2.2.5.2. *nelek* / *nelük* Soru Sözcüğü

nelük sözcüğü de hatırlatma ve uyarma işlevli olarak kullanılmıştır. Aşağıda, KB'den alınan örneklerde de görüldüğü gibi geçmişte yaşanan olaylar hatırlatılarak dinleyen, gelecek konusunda uyarılmaktadır. Aşağıdaki birinci örnekte *nelük* sözcüğü iki kez kullanılmıştır. Birincisinde, geçmişte yaşanan olumsuz; ikincisinde olumlu olaydan söz edilmiş; dinleyen, tercihlerini iyi yapması konusunda uyarılmıştır. İkinci cümlede ise dinleyene geçmişteki olumsuz olay hatırlatılarak geleceğe yönelik bir uyarı yapılmıştır:

söküşlüg *nelük* boldı zaḥḥaḥ otun / *nelük* ögdı buldı feridun ḳutun KB 241.

“Küstah Dahhak neden söğüldü de, Feridun neden medhe, ikbâle kavuştu.”

ḳanı ol ḳışig satġaġuḳı ḳışi / *nelük* boldı satġaġ ḳara yir tuşı KB 6441.

“Hani o başkalarına iftira eden adam, bu müfteri nasıl kara toprağa dönüştü?”

3.2.2.6. Bağlaçlık İşlevli Sözde Sorular

Türkçede soru sözcüklerinin soru, belirsizlik, çokluk / abartı, olumsuz kuvvetlendirme, şaşma, hatırlatma ve uyarma gibi temel işlevleri bulunmaktadır. Tüm bu özellikler, günümüz soru yapıları için geçerli olduğu gibi on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde de saptanmıştır. Bu temel özellikler yanında on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerde saptanan kimi soru yapıları, etkileşimde bulunulan yabancı dillerin ya da cümledeki diğer unsurların etkisiyle bağlaç görevinde de kullanılmıştır.

3.2.2.6.1. *kalı* Soru Sözcüğü

On üçüncü yüzyıl öncesinde yalnızca Karahanlı Türkçesi metinlerinde rastlanan *kalı* sözcüğü, şartlı cümleler içerisinde yer aldığı “eğer” anlamı taşımaktadır. Bu durumda *kalı* sözünü içeren şartlı yapıdan sonraki ana cümle, aşağıda birinci cümlede görüldüğü gibi geniş zaman, gelecek zaman ya da ikinci ve üçüncü cümledeki gibi tasarlama kiplidir.

bu ay toldı aydı söz asğı *telim* / *kalı* sözleyü birse uş bu tilim KB 984.
 “Ay toldı, ‘Eğer dilim dönerse söyleyeyim, sözün faydası çoktur.’ dedi.”

kalı bulsa edğü saşınuk tişi / yava kılma alğıl ay edğü kişi KB 4498.
 “Ey iyi insan, eğer iyi ve takva sahibi bir kadın bulursan, fırsatı kaçırma, evlen.”

kalı bu tigüni yiyü bilmese / katılma koğu bir küyer ot yisü KB 5396.
 “Eğer bu lokmayı yiyemezse, karışma, bırak kor yesin.”

tegür meniñ savımı bilgelêge ay / tınar kalı atatsa kısırak sıpı tay²⁵ DLT [BA] III, 158-9
 “Sözümü bilgelere eriştir ve söyle. Eğer kısırağın tayı at olursa kısırak dinlenir.”

3.2.2.6.2. *kalı* Soru Sözcüğü

Eski Türkçenin Uyurca döneminde sıklıkla kullanılan bir sözcük olan *kalı* sözcüğü, yukarıda söz edildiği gibi, temel işlevli olarak “nasıl?” anlamında gerçek

²⁵ Bu beyiti, Atalay, *Hey! Sözümü bilgelere eriştir, kısırağın tayı at olursa kısırak dinlenir* biçiminde aktarmıştır.

sorular yapmakla birlikte incelenen metinlerde daha çok “öyle ki, şöyle ki” karşılığında cümle açıcı bir bağlaç olarak kullanılmıştır. Sözcük, bu anlamı verirken kimi zaman *inçe* sözüyle desteklenmiş, kimi zaman da özellikle şartlı cümlelerde (*inçe*) *kalı* *neteg erser ançulayu yme antağ erür* türünden yapılarla karşılaşmaktadır. Yukarıda söz edildiği gibi, on üçüncü yüzyıl öncesi Türkçesindeki soru yapılarının bağlaçlık işlevlerini şartlı cümlelerdeki *neçe* (ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde *kalı* sözcüğünün devamı olarak görülen *kalı*) sözü dışında yabancı etkilerle açıklamak mümkündür. Hamilton’a göre Toharcadaki “zira, öyleyse, şöyle ki, gerçi” anlamlarında kullanılan ve “niçin” anlamındaki *kuyal* sözünden gelen *kuyalte* sözünün, aralarında ses ve görev benzerliği bulunan Türkçe *kalı* soru sözcüğüyle karıştığını söylemek mümkündür. Aşağıdaki iki örnekte *kalı* sözcüğünün bu kullanımı tanıklanmıştır.

:: yanmamak yme dört törlüg titir :: kayular ol dört tip tiser :: inçe **k(a)ltu** 'enğ'ilki kirtgünçintin yanmamak :: :: :: ikinti kezigintin yanmamak .. üçünç edgüsintin yanmamak törtünç yoriğintin yanmamak erür :: AY 237/17.

“Dönmemek de dört törlüdür. ‘Bunlar hangileridir?’ dersin, birincisi doğrudan dönmemek, ikincisi (bağlı olduğun sıradan) dönmemek, üçüncüsü iyiden dönmemek, dördüncüsü yolundan dönmemektir.

amtu biz taz-ıg artuqaçığ irinçkep yrılkaçunçu köngüllerin yügerü kılıp yaz-uğumuz-nı boşuyu yrılkaç-un-lar tijit kşanti bolz-un . **kltu** neteg biz-inğ kılınçımız kşanti kılıp neteg arıyur erser . ançulayu yme kamağ biş ajun tınlğ oğlanları-nıñ köp törlüg ağır tsuy irinçü öküş kılınçları arız-un alkınz-un TT IV B 37.

“Şimdi biz, Taz’a ve Artokaç’a acıyıp bağışlayıcı gönülleriyle yukarı götürüp günahımızı bağışlasınlar, tövbe olsun. Nasıl bizim günahlarımızı affedip nasıl bizi arıtıyorlarsa bizim gibi beş dünyanın insanların da türlü günahlarını bütünüyle temizleyip yok etsinler.”

3.2.2.6.3. *kim* Soru Sözcüğü

Türkçe *kim* soru sözcüğü, Maniheizm ve Budizm inanç sistemlerinin öğrenilmesi isteğiyle başlayan yoğun çeviri etkinlikleriyle birlikte İranî dillerdeki *kim* bağlacının etkisiyle soru işlevi dışında bağlaç görevinde de kullanılmıştır. Aşağıdaki örnekte *kim kim* yapısı içerisinde *kim* sözcüğünün iki kullanımı görülmektedir. Bu yapı içerisinde yer alan birinci *kim* sözcüğü belgisiz zamir; ikincisi ise bağlaç görevinde

kullanılmıştır.

toquşsun Tanğrı yolu içinde anlar kim satarlar yakın tiriglikni âhiretka. kim **kim** toquşsa Tanğrı yolu içinde öldrülse azu yeñgse her-âyine aña berür-miz yanut uluğ Ku.T. 26/42a3.

“Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.”

3.2.2.6.4. *ne* Soru Sözcüğü

ne soru sözcüğü de, İran dillerindeki *ne* sözcüğünün etkisiyle Uygur dönemi metinlerinde ve Kutadgu Bilig’de görülen bir özellik olarak “*ve, hem*” anlamında kullanılmıştır. Uygur metinlerinde bu işlevdeki *ne* sözcüğü çoğu zaman *yme* sözüyle desteklenmiştir. Örneğin Altun Yaruk’ta (...) *odunup kelti ne odunu birle* (...) 93/1 “*uyanarak geldi ve gelmesiyle ...*” biçiminde yalnız *ne* olarak kullanılmış, aşağıdaki birinci örnekte ise *ne yme* biçiminde yer almıştır. İkinci örnek ise, Kutadgu Bilig’den alınmıştır. Kutadgu Bilig’de *ne* sözcüğü yerine farklı nüshalarda *ya* ya da *me* sözcükleri de kullanılabilmektedir.

irinç yarlg tınlğ-larig yaz-uksuz-ın bulkatıwz erser . amrağınta adır-dıwz erser . **ne** yme mn taz artukaç birle tüz-ün yavaş edgü kişi-lerig küñg kıl kılıp uçuz yinik tutup emgetip irintürdümüz erser . (...) TT IV B 15.

“Sefil, fakir canlıları bilmeden karıştırdıysak, sevdiğinden ayırdıysak ve Taz, Artukaç ile doğru, iyi kişileri kul ve cariye yapıp onları değersiz kılarak acı çektirdiysek...”

örüg hem silig ol **ne** kılkı amul / kamuğ teprenürke bağırsağ köñgöl KB 1852.

“Halim selim ve sakin tabiatlıdır. Bütün canlılara karşı şefkatlidir.”

3.2.2.6.5. *neçe* Soru Sözcüğü

neçe soru sözcüğü, aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, şartlı birleşik cümle içerisinde yer aldığı anda “her ne kadar” anlamını kazanmıştır. Bu tür cümlelerde ana cümleyi oluşturan eylem ya da durum, şartlı cümlede sözü edilen eylem ya da durumun yetersiz kalması sonucu gerçekleşmiştir:

.. neᅅ yme bo et'özüg küyü küzetü ayayu tutup artatmaᅅalı idi umadın **neᅅe** ked uzanıp igidtim
 erser yme k(a)ltı yavlaᅅ yaᅅı törüsinᅅe yanturu mini kemişü utup sevinᅅsiz utlısız kılıtı meniᅅ
 küçümin anın inᅅe bilmiş k(e)rgeᅅ .. et'öz erser b(e)ksiz menᅅüsüz titir .. AY 613/9.

“Bu vücudu koruyup kollayarak hiᅅ bozmadan her ne kadar besledimse de kötü düşman beni
 töresince çevirerek attı ve yendi. Beni sevinᅅsiz, sonuçsuz kıldı. Benim gücümü böylece bilmek gerek.
 Vücut ki, ebedi deᅅildir.”

toᅅuᅅlı neᅅe toᅅdı ölgü için / **neᅅe** barmasa iltür aᅅır küçün KB 1210.

3.2.2.6.6. **neᅅeme** Soru Sözcüᅅü

neᅅeme sözcüᅅü de yukarıda açıklanan **neᅅe** gibi, şartlı birleşik cümlelerin şartlı yapısında yer aldığında “her ne kadar” anlamı vermektedir. Aşaᅅıdaki örneklerde de görüldüᅅü gibi, bu durumda da ana cümlede, şartlı cümlede anlatılan eylem ya da durumun yetersiz kaldıᅅı anlatılmaktadır:

neᅅeme obraᅅ keᅅük erse yaᅅmurᅅa yarar DLT III, 38-20.

“Elbise ne kadar yıpranmış olsa yine yaᅅmura yarar.”

bulmaz sen bir öᅅürni kim tapᅅalar tasrıᅅa hem sos künke döst tutarlar kim ᅅılâf kılsa tasrıᅅa
 yime yalavaᅅısa **neᅅeme** bolsalar ataları er oᅅlanları azu ᅅadaşları azu uᅅuşları olar bitidi tasrı
 kösülleri içinde imānnı ᅅavı kıldı olarnı rüh birle (...) Ku.T. 38/15a1.

“Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiᅅbir topluluk bulamazsın ki bunlar, her ne kadar babaları,
 çocukları, kardeşleri ya da kendi soyları olsun, Allah'a ve elᅅisine başkaldıran kimselerle bir dostluk baᅅı
 kurmuş olsunlar; Onlar, öyle kimselerdir ki, Allah kalplerine imanı yazmış ve onları kendinden bir ruh ile
 desteklemiştir.”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmayla yaklaşık beş yüz yıllık süreçte Türkçenin eldeki ilk yazılı ürünlerinde saptanan soru yapıları, bu yapıları içeren soru cümleleri incelenmiştir. Çalışma kapsamında, dönemi temsil ettiğini düşündüğümüz yapıtlarda 5133 soru cümlesi saptanmış; bu cümlelerde yer alan soru sözcükleri anlamları, sözcük türleri ve cümle öğeleri açısından incelenmiştir. Çalışmamızda, sözü edilen 5133 soru cümlesinden bir bölümü yer almış; diğer soru cümlelerinin ise bulundukları yerler belirtilmek yoluyla araştırmacıların hizmetine ve değerlendirmesine sunulmuştur.

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde soru sözcükleri, *gu / gü* ve *mu / mü* dışında **ka*, *kim* ve *ne* sözcüklerine dayanmaktadır. Bu sözcüklere çekim eki, yapım eki ve edatlar getirilerek yeni sözcükler oluşturulmuştur. Kimi soru sözcükleri üzerine gelen +GA yönelme durumu eki; eklendikleri kökten farklı anlam içeren *kaŋga*, *qayuqa* ve *neke* sözcüklerinin oluşmasını sağlamıştır. Bunun gibi, +DA bulunma-çıkma (örneklerimizde yalnızca bulunma) durumu eki *qanda~qanta*, *qayda~qayuda*, *neçete*; +Dan çıkma durumu eki *qandan*; +çA eşitlik eki *kaç (?)*, *kaŋça*, *neçe* ve *neçe* sözünden türlü yollarla oluşan *neçete*, *neçök/neçük vb.*; +n araç durumu eki, *qaçan (?)*, *qayun*, *negün*, *nemen* gibi yeni yapıların oluşumunda görev almıştır. Yapım ekleri de yeni soru sözcüklerinin yapımında kullanılmıştır. Birliktelik bildiren +AgU eki *negü* (belki de *edgü* sözcüğünde yer alan +gü ekinden?); zarf yapım eki +lA, +lI *neçökleti/neçükleti*, *nelek~nelük*, *netegleti*; *qalı*; +tl zarf yapma eki *qaltı*, *neçökleti/neçükleti*, *netegleti* sözcüklerinin türemesini sağlamıştır. Yeni soru sözcüklerinin ortaya çıkmasında *ma*, *me* ve *oq*, *ök* kuvvetlendirme edatlarının etkisi görülmektedir: *neme*, *nemen*, *neçök*, *nelük*. Bildirme işlevli *ol* zamiri de *qayul* (< *qayu ol*) ve *negül* (< *negü ol*) sözcüklerinde bulunmaktadır. *ilig aydı kim sen negü ol atıŋg / qayudın kelir sen negü ol yatıŋg* KB 583; *çoğ yana öpke bili giy(i)n tetrülmek yme qayu ol . muna anı yme inçe bilmiş krgek* TT II B 36 gibi cümlelerde yüklem görevinde bulunan *qayu ol* ve *negü ol* sözcüklerinin kaynaşması sonucu oluşan yeni sözcükler zamanla kalıplaşarak âdeti tek sözcük gibi cümlede farklı görevler üstlenebilmiştir: : *m(e)n tit/sisi/ şıla aditi : öŋgre samtso açariğ ötünüp : oqıp negül kelmedi erdi* : Tug.Hüen. V 6-18.

Soru sözcüklerine eklenen üçüncü kişi iyelik ekleri de kimi zaman *qayusı* ve *qayuları* örneklerinde görülen soru zamirlerinin oluşumunda etkili olmuştur.

Yukarıda değindiğimiz yollarla yeni soru sözcüklerinin ortaya çıkışında sözcüklere en çok kaynaklık eden soru yapısının *ne* zamiri olduğu gözlenmektedir. *ne* soru zamiri, üzerine aldığı çekim eki (*neke*), yapım eki (*neçe*, *negü vb.*) ve edatlarla (*neme*, *nelük vb.*) yeni soru yapıları **qa* ve *kim* yapılarına oranla daha fazla sayıda yeni soru sözcüğünün oluşumunu sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında **qa* soru zamirinin *qaç*, *qalı*, *qañça* gibi 17 soru sözcüğünün; oluşumuna katkıda bulunurken *nede* bu sayı 19'dur. *kim* ise yeni soru sözcüğünün oluşumuna katkıda bulunmaz. Bunda *kim* sözcüğünün yalnız insanlar için kullanılması etkili olmuş olmalıdır. *Kim* soru sözcüğüne koşut olarak kullanılan *ne* soru sözcüğü ise, insan dışında varlıklar için kullanıldığından daha çok sözcüğün türetimine katkı sağlamıştır.

Dil tarihinde, dönemlerdeki geçişler birdenbire ve net olmamaktadır. Dolayısıyla Türkçe de sekizinci yüzyıldan sonraki dönemlerde birbirine girişik dönemleri yaşamıştır. Örneğin on birinci yüzyılda bir yandan Budist ve Maniheizt Uygur döneminin edebî ürünleri ortaya çıkarılırken diğer yandan İslamlık etkisindeki Karahanlı dönemi edebiyatı yaratılmıştır.

Yaklaşık beş yüz yıllık dönemde kültür çevrelerinin değişmesine karşın soru yapıları açısından Türkçenin bir süreklilik arz ettiği görülmektedir. Metnin türüne ya da zamanına göre yeni işlev ve anlam kazanmakla birlikte genel özellikleri açısından soru yapıları -en azından kaynak dillerin etkisi olarak açıklanabilecek- bir farklılık taşımamaktadır. Sekizinci yüzyıldan başlayarak soru sözcüklerine süreklilikleri açısından bakıldığında; *qaç*, *kim*, *ne*, *mu*, *mü* sözcüklerinin Orhon Türkçesinden başlayarak kullanıldığı; *kanı* ve *neke* sözcükleri Orhon Türkçesi, Budist Uygur ve Karahanlı Türkçesi dönemi metinlerinde saptandığı görülmektedir. Bununla birlikte *qayda* ~ *qayuda*, *qayu*, *neçe*, *neçök*, *negü*, *negülük*, *neteg* sözcükleri Uygur ve Karahanlı dönemi metinlerinde; *qaltı*, *neçeke tegi*, *neçökleti*, *neçete*, sözcükleri yalnız Uygur dönemi metinlerinde; *qaçar* ~ *qaçur*, *qañça*, *qanda* ~ *qanta*, *qayudın* ve *neme* sözcükleri yalnız Budist Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde; *nelük* sözcüğü Maniheizt Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde; *gu/gü* ve *qantan* yalnız Orhon Türkçesinde; *qantaran*~*qantıran*, *qañga*, *neçökin*, *negök*, *negüke*, *negül*, *negü için*, *negüme*, *nemen*, *netegin* Budist Uygur metinlerinde; *qalı*, *qañçuq*, *qayun*, *neçeme*, *negün* ve *nü* sözcükleri de yalnız Karahanlı Türkçesi metinlerinde bulunmaktadır.

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde görülen soru yapılarının %90-95 oranında bu çalışmada yer aldığını söyleyebiliriz. Çünkü seçilen metinler, dönemi temsil eden, benzeri çalışmalarda da kullanılan metinlerdir. Ancak, bu temsil etme durumunun sözcüklerin kullanım sıklığı açısından da aynı olduğunu söylemek güçtür. Sözcüklerin sıklıklarının belirlenmesi, herhangi bir dile ait temel söz varlığının ortaya çıkarılmasında izlenen yollardan biridir. Ancak sözcük sıklıklarının belirlenmesinde, incelenen metinlerin yazım (ya da çeviri ve istinsah) tarihi, türü ve içeriği gibi çok sayıda özelliğin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Sonuçların daha sağlıklı olması açısından incelenen metinlerdeki herhangi bir sözcüğün aynı nitelikteki metinlerdeki sayısı kadar dağılımı da önemlidir. Döneme ait incelenmeyen metinler nedeniyle sözcüklerin kullanım sıklıkları, yalnız bu çalışmada incelenen metinlerle sınırlı kalmıştır. Her ne kadar dönemi büyük ölçüde temsil eden metinler seçildiyse de incelenmeyen metinlerdeki kullanımlar, sıklık açısından farklı sonuçların çıkmasına neden olabilir.

Orhon Türkçesinde yazılan metinlerdeki soru sözcüğü türü ve sayısı, Uygurcaya ve Karahanlı Türkçesine oranla oldukça sınırlıdır. Bunun başlıca nedenlerinden biri, döneme ait az sayıda metin bulunması; diğeri ise, döneme ait metinlerin belirli bir konu çerçevesinde kurgulanmış olmasıdır. Orhon Türkçesi döneminden kalma metinler, çoğunlukla yönetici olan kişilerin ölümü ardından yazılan, onların yaptıklarını anlatan yazıtlardır. Bu nedenle konu ve söyleyiş özellikleri Uygurca ve Karahanlı Türkçesi döneminden kalma metinlere oranla oldukça sınırlıdır. Ancak bu durum, Orhon Türkçesi döneminden kalma metinlerdeki anlatımın canlı, sanatlı olmasına engel değildir. Daha önce de değinildiği gibi Orhon Türkçesi yazı dilinin, soru cümleleri açısından değerlendirildiğinde de güçlü ve canlı bir anlatımının olduğu görülmektedir. Metinlerin anlatı türünün soru sözcüklerinin anlam boyutunu da etkilediği görülmektedir. Örneğin Orhon Türkçesi metinlerinden KT, BK ve T'de; Karahanlı Türkçesi metinlerinden Ku.T.'de etkili olan anlatım, bu metinlerde yer alan soru cümlelerinde geçmişteki olayların hatırlatılarak geleceğe yönelik uyarı ifadesi taşımasını sağlamıştır.

Soru sözcüklerinin kullanım sıklığı açısından Budist Uygur dönemi metinleriyle Karahanlı Türkçesi dönemi metinlerinde yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Bu durumun en önemli nedeni kuşkusuz söz konusu dönem metinlerinin sayıca çokluğu ve hacimleriyle ilgilidir.

Soru sözcükleri tür açısından incelendiğinde şu sonuçlara varılmıştır: Genel olarak soru sözcüklerinin soru işlevleri açısından temel kullanımı, *kaç, kayu, kaçar, neçe, neme, negü* sözcükleri için sıfat; *kaçan, kalı, kaltı, neçete, neçeketegi, neçekleti~neçökleti, neçök~neçük, neçökin~neçükin, negü için, nelük, neteg, netegin, netegleti, ne için~niçün* sözcükleri için zarf; *kanda~kanta, kaṅga, kantan, kantıran, kayda~kayuda, kayudın* sözcükleri için isim; *kim, ne, negü, nü* sözcükleri için zamir olarak açıklanabilir. *gu/gü* ve *mu/mü* parçacıkları ise bağımlı biçimbirimlerdir. Ancak, soru sözcüklerinin soru dışında işlevlerde sıklıkla kullanılması sözcüklerin tür olarak değişimine de neden olmuştur. Genel olarak her sözcüğün, cümlelerin türlü yerlerinde ve görevlerde bulunduğunu söylemek mümkündür.

On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan soru cümlelerini büyük çoğunlukla fiil cümlelerinin oluşturduğu görülmektedir. Temelde bu durum, soru cümlelerinin değil; dönemin genel cümle yapısının bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü, dönemin cümle yapısı yüklem türüne göre fiil cümlesinden yana ağırlık göstermekte; isim cümlesini yüklemi *bar* ve *yoḵ* olan cümlelerle, *ol* zamiriyle sonlanan bildirme çekimli cümleler oluşturmaktadır.

Soru yapılarının dizilişi cümlelerin anlamında ve gücünde etkili olmaktadır. Orhon Türkçesine özgü *gu / gü* ve Türkçenin genel soru edatı *mu / mü*'nün cümledeki yeri bu anlamda önemlidir. Diğer soru yapılarında ise dizim özellikleri soru cümlesinin anlamı ve gücü konusunda etkili değildir. Ancak, on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde özellikle sözde soru cümlelerinde soru sözcüklerinin yeri konusundaki genel eğilim söz konusu cümlelerin soru sözcüğüyle başlaması yönündedir. .. *ḵ(a)ltı* birök *kim kayu tınl(ı)ḡlar yüz miṅ kalp üdün alsız altaḡsız altı p(a)ramıtlar içinte ḵatıḡlansarlar..* AY 394/11.; *kaçan* kiçe boltuḵ/ta/ öz öz ḵutularısa /ya/tıltı-lar : : Tug. Hüen V 33-16.

Soru cümlelerinin diziliş özellikleri açısından dikkat çeken bir nokta da Orhon Türkçesi döneminden başlayarak Türk cümlesinde kullanılan koşutluk özelliğidir. Böylece cümle daha ahenkli duruma gelmektedir: *bo nom erdini neçeke tegi yirtinçüde turup yitlinmeser batmasar ançaḵa tegi bo yirtinçüde yiti kırk törlüg bodıpakşık atl(ı)ḡ tıyunmaḵ arḵalıḡ nomlar öçmedin üzülmedin turḡay ..* AY 197/12; *neteg kim orunsuz topıḵ yuḡlunur / anı teg me devlet özüm yolunur* KB 662.

Soru sözcüklerine sık kullanılan birleşik yapılar açısından bakıldığında *ne için* (*tip*) *tiser* yapısının *ne için* sözcüğü içindeki kullanım oranının daha yoğun olduğu görülmektedir. Bu oran, yalnız AY göz önüne alındığında daha da artmaktadır. Bunun

gibi, *negü ter* kullanımının *negü* sözcüğü içindeki kullanımı da oldukça fazladır. Yapının en çok kullanıldığı KB'de bu oran daha da artmaktadır.

Çok sayıda soru ögesinin birbirine yakın biçimde yer alması soru yapılarına ilişkin ilgi çeken bir diğer noktadır. Örneğin, AY'den alınan şu örnekte aynı anlam alanına ait *kalıtı* ve *neteg* sözcükleri art arda kullanılmıştır: *kalıtı neteg öñgre ertmiş kin kelteçi (...) yarlıkayurlar erser ançulayu ok m(e)n yme kutrulmak küsüşlüg t(e)nğrim kamağ tnl(ı)ğ oğlanları birle ol antağ yöleştürgülüksüz üstünki yig tözkerinçsiz edgülerig egsük-süz tükel bütürgeli udaçı bolayın* 174/8. Bu iki soru sözcüğünün yan yana kullanımıyla aslında tek bir *benzerlik* ifadesinden söz edilmektedir: ...*nasıl ... ise ben de onun gibi ...-ayım*. Dolayısıyla *kalıtı* ve *neteg* soru sözcükleri bir araya gelerek ikileme (hendiadioiyn) görevi üstlenmiş gibi görünse de *kalıtı* ve *neteg* sözcüklerinin yan yana kullanılmadığı çok sayıda örnek bize bu yapının bir ikilemeden çok anlatımı güçlendirmek için kullanılan iki farklı sözcüğün art arda gelmesi sonucu oluştuğunu düşündürmektedir: .. *kalıtı t(e)nğrim taluy ögüz suvınıñ tamızımın neteg alp [bilgü]lük erser .. (...) [(...) k(a)ltı kök] kalık <kovuķı yme antağ ok> erür (nasıl ki ... nasıl ... iseo da öyle ...-dır)*. Ancak, soru sözcüklerinin bir araya gelerek oluşturduğu ikileme türünden birliktelikler de yok değildir: . . *ne negü* as-lıg-lar . . U II 66 40; *ne negü* iş işlegeli oğrasar U III 54 13. Ayrıca, çok sayıda soru sözcüğünün farklı cümlelerde bir araya örnekler de vardır: *nelük artadı halķ negü öñgdi koğtı / kayu ödke tuştum tuştum ya kayda turayı* KB 6588. Uygur dönemi metinlerde sıkça karşılaşılan *kim kayu* yapısını oluşturan *kim* sözcüğünün .. *anı üçün kim kayu iligler kanlar birök bo nom erdinig eşidgeli bolsarlar .. ötrü ülgüsüz üküş burķanlarķa tuşup :: edgü yıltızlıg uruğ tarımış bolgaylar* .. AY 431/2. gibi cümleler nedeniyle bağlaç işlevinde kullanıldığını düşünmek mümkün görünse de sözcüğün, aslında belirsizlik işlevli olarak kullanıldığını düşündüren çok sayıda neden vardır. Bunlardan birincisi, kuşkusuz *kim kayu* yapısından sonra çoğunlukla *tnl(ı)ğ, tözünler oğlı tözünler kıızı, burķan, bodıs(a)v(a)t, er vb.* gibi canlıları simgeleyen sözcüklerin kullanılmasıdır. Böylelikle bu yapı, Türkiye Türkçesindeki *Camı kim, hangi yaramaz kırdıysa hemen ortaya çıksın* türünden bir cümle karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında yukarıdaki cümleye benzeyen ve *kim* soru sözcüğünün çokluk biçimini içeren .. *anı üçün kimler birök bo üç törlüg et'özlerig könisiñçe uķsarlar bilserler* (...) AY 38/20 gibi örneklerle sıkça kullanılan *birök kim kayu* yapısına benzeyen *[apam birök kimke] sansarlıg...[Q DY' oz]mak kutrulmaklıg*

[ögrünç sevinç]KY k(e)rgek erse (...) AY 22/3 ya da *kaçan kayu kün* MT H122 gibi kullanımlar da bizi destekler niteliktedir. Ancak, yapıtlarda *kimler kayu* ya da *kim* sözcüğüne çekim eki getirilmesiyle oluşan başka herhangi bir biçime rastlanmaması bu düşüncenin doğruluğu konusunda bizi kuşkulandırmaktadır. İncelenen metinlerde, kimi zaman sorunun etkisini arttırmak amacıyla aynı anlam alanında yer alan iki soru sözcüğünün art arda kullanıldığı başka durumlar da vardır. *kayuda kaçan, kaçan kayu kün, ne negü* gibi kullanımlar bu açıdan dikkat çekmektedir. *kayu* sözcüğünün sonrasında aldığı daha çok zaman bildiren *yıl, kün, ay* gibi sözcüklerle bir grup oluşturarak *kaçan* yerine kullanılması da saptanan bir diğer özelliktir. Bunun gibi, *kim* yerine *kayu kişi* ya da *ne kişi* kullanımı da söz konusudur.

Soru sözcüklerinin anlam açısından zamanla daha fazla işlev kazandığı gözlenmektedir. Özellikle Uygurcanın yapıca karmaşık, anlamca çoğu zaman soyuta kayan cümle yapısı, soru sözcüklerinin yeni anlam ve işlev kazanmasına da zemin hazırlamıştır. Bu yeni anlam ve işlevlerin ortaya çıkmasında çevirilerin de etkisi açıkça görülmektedir. Soru sözcüklerinin yukarıda sözü edilen dört işlevi dışındaki anlam ve işlevleri örneğin *kalı, kim* ve *ne* soru zamirlerinin bağlaç olarak kullanımlarını kaynak dildeki benzerlerinin etkisiyle açıklamak mümkündür.

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde saptanan soru yapılarının anlamca gerçek sorudan çok sözde soru işlevine sahip olmasını, en basit biçimde yazı dilinin gelişmişliği ve işlenmişlik sonucu sistemli duruma gelişile açıklamak mümkündür. Burada sözü edilen gelişmişlik ve sistemlilik sözleriyle dilin herhangi bir dil karşısındaki değil; kendi içindeki gelişmişliği ve sistemli oluşu anlatılmaktadır. Bu özellik, kaynak diller için olduğu kadar Türkçe için de söz konusudur. Çünkü Türkçe, sözünü ettiğimiz kaynak dillerdeki yapıları karşılayacak güce sahiptir ya da yeni yapılara açıktır. Bu durum yalnız soru yapıları için değil; diğer pek çok dil malzemesi için de söz konusudur.

Gerçek soru cümleleri çoğunlukla basit cümlelerde karşımıza çıkmakta; sözde soru yapılarının ise daha çok birleşik cümlelerle var olduğu gözlemlenmektedir. Bu konuda kuşkusuz şart cümlelerinin varlığı önemlidir. Şartlı birleşik cümlelerde yer alan soru sözcüklerinin çoğunlukla belirsiz bir zamanı, belirsiz bir durumu, belirsiz bir kişiyi ya da nesneyi işaret ettikleri görülmektedir. Ancak bunun her zaman böyle olduğunu söylemek mümkün değildir. Şartlı birleşik cümleler içerisinde yer alan soru sözcükleri kimi zaman gerçek soru işlevli olarak kullanılmıştır. Bu durumun en sık karşılaşılan örneği kuşkusuz eski Uygur metinlerinde görülen *ne üçün (tip) tiser* ve daha çok AY'de

görülen *ķayu erür (tip) tiser* yapısıdır. Bu yapı, büyük çoğunlukla Budist Uygur metinlerinde görülmekle birlikte Maniheizt metinlerde de bulunmaktadır. Söz konusu yapı genellikle soru-cevap yöntemine başvurulmuş metinlerde yer almaktadır. Budist Uygur metinlerinde soru-cevap yöntemine sıkça başvurulmuştur. Bu türden metinlerde konuşan dinleyene ve dinleyen, konuşana soru sormakta Budizm'in temel ilkeleri bu yolla ortaya koyulmaktadır. Metinlerin kuruluşu açısından konuşanın dinleyene sorduğu sorularla dinleyenin konuşana sorduğu sorular arasında soru sözcükleri açısından temel bir ayrım bulunmamasına karşın dinleyenin sorularındaki *t(e)ñgrim* gibi hitap biçimleriyle *ötün-* fiilinin varlığı üst makama sorulan soruların yumuşamasını sağlamıştır: :: *antağ erip atı kötrülmüş t(e)ñgrim siz yene neçökin ol bodı tigme tuyunmak köngül üze alķu nomlarning teriñde teriñg yörüglerin bilgeli uk--ğası udusuz erki t(e)ñgrim tip ötünti*:: AY 202/20.

Soru cümlelerinde geçerli olan benzerlik ve süreklilik hem gerçek soru cümleleri hem de sözde soru cümleleri için söz konusudur. Örneğin *ķanı* soru sözcüğü, sekizinci yüzyıla ait KT'den ve on birinci yüzyıla ait KB'den alınan şu örneklerde “*nerede!*, *yok ki!*” anlamında kullanılmıştır: *türük : ķ(a)ra ķ(a)m(a)ğ : bod(u)n : (a)nça tim(i)ş : ill(i)g : bod(u)n (e)rt(i)m : il(i)m : (a)mtı ķ(a)nı : k(e)mke : il(i)g : ķ(a)zg(a)nur m(e)n : tir (e)rm(i)ş : ķ(a)ğ(a)nl(ı)ğ : bod(u)n : (e)rt(i)m : ķ(a)ğ(a)n(ı)m ķ(a)nı : ne ķ(a)ğ(a)nķa : iş(i)g küç(ü)g : birür m(e)n : tir (e)rm(i)ş : (a)nça tip : t(a)bğ(a)ç : ķ(a)ğ(a)nķa : y(a)ğı bolm(ı)ş : KT D 9; ķanı ol ölüg tirgügli ķişi / ölümke tutuğ boldı aķır işi KB 4717.*

Soru sözcüklerini Türkiye Türkçesinin soru sözcükleri temel alındığında, anlam alanlarını şu biçimde oluşturmak mümkündür:

hangi *ķayu*; **hani** *ķanı*; **kaç** *kaç*, *neçe*; **kaçar** *kaçar~kaçur*; **kim** *kim (ya da birleşik yapıda ķayu ķişi, ķayu tınl(ı)ğ vb.)*; **nasıl** *ķalı, ķaltı, ķayun, neçök~neçük, neçökin~neçükin, negüme, negün, nelek~nelük, neteg, netegin, netegleti*; **ne** *ne, negök~negük, negü, nü (ya da birleşik yapıda ķayu nenğ vb.)*; **nerede** *ķanda~ķanta, ķayda~ķayuda*; **nereden** *ķantan, ķayudın~ķayutın, ķantaran~ķantıran*; **nereye** *ķança, ķançuk, ķasa, ķanı, ķayuķa*; **ne zaman** *ķačan (ya da birleşik yapıda ķayu kūn, yıl vb.)*; **niçin** *ķalı, neçekleti~neçükleti, neçök~neçük, neçökin~neçükin, negü, negüke,*

negül, negülük, neke, nelek~nelük, ne için, negü için.

Türkiye Türkçesi temel alınarak oluşturulan yukarıdaki sınıflamada Türkiye Türkçesindeki bir sözcüğe karşılık on üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde saptanan sözcüklerin sayıca çokluğunu nasıl açıklanabilir?

Genel olarak dillerde aynı anlama gelen (ya da yüzyıllar sonra birbirine yaklaşan) sözcüklerin varlığını şu üç yolla açıklamak mümkündür:

Bu konuda akla ilk gelen düşünce, sözcüklerin işlev yönünden farklı olabileceği düşüncesidir. Örneğin, “*nerede*” anlamı veren *ķayuda~ķayuta* sözcüğü, gerçek sorular yapmada daha çok kullanılırken aynı anlamdaki *ķanı* sözcüğünün daha çok anlatımı kuvvetlendirme işlevli sözde sorular yapmaktadır. İkincisi söz konusu sözcüklerin farklı dönem ve sahalara ait olabileceği ya da farklı metinlerde saptanmış olabileceği düşüncesidir. Bu konuya, yalnızca Karahanlı Türkçesi metinlerinde rastlanan “*ne*” anlamındaki *nü* sözcüğünü örnek olarak verebiliriz. *neçökin~neçükin* soru sözcüğüne Şiŋġko Şeli Tutuŋġ’un yapıtlarında daha çok rastlanmaktadır. Yazarın en tanınmış çevirisi olan AY’de *neçök* ve *neçökin* sözcüklerinin her ikisi de saptanmıştır. Bu iki sözcük arasında, AY’de gözlenen durum, *neçök* sözünün daha çok şartlı cümlelerde kullanılması ya da “*nasıl?*” anlamında gerçek sorular yapması iken *neçökin* sözcüğünün şartlı cümlelerde daha az yer alması ve “*niçin?*” anlamında kullanılmasıdır.

Yukarıdaki sınıflamada yer soran soru sözcüklerinin tarihi dönem metinlerinde daha çok **ķa* zamirine dayandığı görülmektedir: *ķanı, ķança, ķanı, ķanda~ķanta, ķantan, ķaŋġa, ķantıran, ķayda~ķayuda, ķayudın, ķayuķa*. Türkiye Türkçesinde ise yer sorusu daha çok *ne* zamirine dayanan sözcüklerle sağlanmaktadır. Günümüz Türk lehçelerinde bu ifadenin daha çok **ķa* zamirine dayandığı gözlenmektedir. Bu durum biçim/tarz (ķalı, ķaltı, neteg) ve zaman ifadesi için de geçerlidir.

Döneme ilişkin gramer çalışmalarında çoğunlukla soru sözcüklerinin anlamlarına ilişkin bu genel olarak bu tür tanımlamalar yapılmıştır. Ancak, soru sözcüklerini içeren cümleler anlamları açısından incelendiğinde bu tanımlamaların yalnızca bir özetten ibaret olduğu görülecektir. Öyle ki *ķaçar, ķayun, negüke ve negün* soru sözcükleriyle ilgili açıklama ve örneklere ilk kez bu çalışmada değinilmiştir.

Soru sözcüklerinin temelde dört işlev üzerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bu işlevlerden en temel olanı kuşkusuz soru (gerçek soru) işlevidir. Ancak, soru, bunların en temeli olmasına karşın en sık başvurulana değildir. Soru, çalışmanın bundan önceki bölümlerinde de değinildiği gibi, bilinmeyi, belirsiz olanı

doğrudan ya da dolaylı olarak dinleyenden istemedir. Sözcüklerin gerçek soru işlevine çalışmamızda incelenen metinlerde *kaç* sözcüğü için dört kez; *kaçan* sözcüğü için altı kez başvurulmuştur.

Soru-Belirsizlik İlişkisi

Soru sözcükleri için söz konusu olan işlevlerden sayıca en çok kullanılanı belirsizlik işlevidir. Soru sözcükleri, soru işlevi dışında belirsiz bir kişiyi, nesneyi, zamanı vb. bildirebilmektedir. Temel olarak, soru-belirsizlik ilişkisinin açıklaması kolay bir ilişki olduğu söylenebilir. Çünkü, sorunun temelinde yer alan iki öge bilinmezlik ve belirsizliktir. Dolayısıyla soru, konuşan, dinleyen ya da her ikisi için bilinmezlik ifadesi yanında belirsizlik ifadesi anlamına da gelmektedir. Belirsizlik ifadesi incelenen metinlerde büyük çoğunlukla şart cümlelerinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, şartlı yapı içerisinde yer alan *kim* sözcüğü *saḡa kim tusulur tusulḡıl asar / tusulmaz kişig kıł özüsde sısar KB 5538* cümlesindeki gibi “her kim ...-sA, ... kişilerin hepsi”; *kaçan* sözcüğü, *ülegü neḡ er tutḡu begler ḡalın / kaçan ḡolsa tutḡay yaḡısı ilin KB 3030* örneğinde görüldüğü gibi, “her ne zaman ...-sA, ... -DIḡI her zaman”; gibi cümleye bir belirsizlik ifadesi katmaktadır.

Soru-Abartma/Çokluk İlişkisi

Sorunun barındırdığı bilinmezlik ve belirsizlik dolayısıyla ortaya çıkan bir durum da soru yapıları yardımıyla bilinmeyi çok gösterme düşüncesidir. Temelde bu anlatım özelliğinin ortaya çıkış nedeni da sözün etkisini arttırma düşüncesidir. Soru sözcüklerinin bu işlevi doğal olarak çoğunlukla sayı/miktar soran sözcüklerle sağlanmaktadır. Bunun yanında günümüz Türkiye Türkçesinde de olduğu gibi *ne* sözcüğünün türevleriyle de abartma/çokluk ifadesi sağlanmaktadır. On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde bu işlev *kaç*, *kaçar~kaçur*, *neçe*, *neçeme*, *neme* sözcükleriyle sağlanmaktadır. Abartma/çokluk işlevi için on üçüncü yüzyıl Türkçesi metinlerinde en çok başvuru sözcük, *kaç* sıfatıdır.

Soru-Olumsuz Kuvvetlendirme İlişkisi

Soru sözcüklerinin bu işlevi, cümlede sözü edilen yargının soru yoluyla olumsuzunun çağrıştırılması biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Kendisinin zor durumda iken yakınları tarafından yalnız bırakıldığını düşünen konuşanın, dinleyenine yönelttiği “*Kim yardım etti.*” cümlesi aslında söylenmek istenen “*Hiç kimse yardım etmedi.*”

cümlesinin soruyla kuvvetlendirilmiş biçimidir. Böylece cümlede sözü edilen *yardım et-* eylemi, soru yoluyla *yardım etme-* eylemine dönüştürülmektedir. Bu türden örneklerle özellikle şiir dili olması nedeniyle KB’de sıkça rastlanmaktadır. *süçig bu tiriglik açığ bu ölüm / anundı **kanı** emdi kaçğu yolum* KB 1170; ***kayda** erdi olarkā pend rāstlıķın keldi olarkā yalavaç belgölüg* Ku.T. 36/77b2. Sorunun bu işlevi neredeyse her sözcük için karşımıza çıkmaktadır.

Bu dört işlev yanında, soru cümlelerinin rica işlevi de vardır. Türkiye Türkçesinde, *Kapıyı açar mısın?* ricası, kimi zaman *Kapıyı açabilir misin?* ya da *Rica etsem kapıyı açar mısın?* gibi cümleye yeni biçim ya da sözcüklerin eklenmesiyle emirden ricaya kaymaktadır. Bu işlev metinlerimizde yukarıda da söz edildiği gibi, *tenğrim* sözcüğü ve *ötün-* fiiliyle sağlanmaktadır.

Bunlar dışında metinlerin türleri de soru yapılarının kullanımını biçimlendirebilmektedir. Örneğin, *Orhon yazıtlarında*, *Kur’an Tecümesi*’nde ve kısmen *Kutadgu Bilig*’de geçmişteki olayların hatırlatılarak, geleceğe ilişkin uyarıların bulunduğu soru cümleleri fazlasıyla yer almaktadır. Bunun gibi, *Altun Yaruk*, *Maytrısimit nom Bitig*, kimi Maniheist metinler ve *Kutadgu Bilig* gibi yapıtlarda da öğretme amacı güdüldüğünden metinler soru-cevap temelinde kurulmuştur. Bu yüzden *ne üçün tip tiser* ve *negü tir* gibi kullanımlara sıkça rastlanmaktadır. Metinlerin dili de soru cümleleri için önemlidir. İncelenen metinlerin büyük çoğunluğu temelde öğretici metinler olmasına karşın kuru anlatımdan uzak, sanatlı bir yapıya sahiptir. Şiir diline yaklaşan bu özellik soru yapılarının da soru işlevi dışında başka pek çok işlevi barındırmasını sağlamıştır. Bu açıdan Orhon yazıtlarının, *Kutadgu Bilig*’in ve *Kur’an Tercümesi*’nin dili dikkat çekmektedir. Örneğin Ku.T.’den alınan şu cümlede bir şaşkınlık söz konusudur: *eger sorsa sen olarkā kim törütti olarnı ayurlar Tanğrı **kayda** yandurlurlar* Ku.T. 36/73b2. “‘Sizi kim yarattı?’ diye soracak olsan, ‘Tanrı’ diyecekler. Öyleyse nasıl olur da çevrilirler?”

On üçüncü yüzyıl öncesi Türkçe metinlerde soru yapılarının genel olarak sağlam bir dizilişe sahip olduğu gözlenmektedir. Metinlerde, soru sözcüklerinin görevi ve işlevi belirli bir durumdadır. Benzer dizilişler ve yapılar çoğunlukla sözcüklerin aynı işleve sahip olmalarını sağlamıştır. Örneğin herhangi bir soru sözcüğünün şartlı yapı içerisinde yer alması söz konusu sözcüğün çoğunlukla aynı işleve sahip olması sonucunu doğurmuştur. Bu kullanımlarda istisnalar yok denecek kadar azdır. Bu durum, dilin işlenmişliğinin, sistemli oluşunun göstergesi olmalıdır.

Soru cümlelerini verilen cevaplar açısından da değerlendirmek mümkündür. On üçüncü yüzyıl öncesi metinlerinde soru sorma eylemi alt seviyedekilere hitap eden konuşan için *ayıt-* (*ayt*), *sözle-*, *y(a)rılıka-*; üst seviyedekilere hitap eden konuşan için: *ötün-*, *sözle-* fiilleriyle sağlanırken cevap verme eylemi için, *kiginç bir-*, *yanut bir-*, *sözle-*, *ayıt-* (*ayt-*) fiilleri kullanılmıştır.

Cevapları açısından bakıldığında daha çok yapıcı olumlu cevapların verildiği görülmektedir. Yukarıdaki *ne üçün (tip) tiser* yapısında olduğu gibi, kimi metinlerde sorulan sorunun cevabı, konuşan tarafından bir sonraki cümlede verilmektedir. Bu Uygurca için kimi metinlerdeki kurmaca özelliği olarak görülmektedir. Ancak, kimi zaman metnin bütünü ya da bir bölümü bu biçimde kurulmadan da sorunun cevabı konuşan tarafından verilebilmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, yaklaşık beş yüz yıllık dönemde kültür çevrelerinin değişmesine karşın soru yapıları açısından Türkçenin bir süreklilik gösterdiği görülmektedir. Metnin türüne ya da zamanına göre yeni işlev ve anlam kazanmakla birlikte genel özellikleri açısından soru yapıları -en azından kaynak dillerin etkisi olarak açıklanabilecek- bir farklılık taşımamaktadır. Türkçenin söz diziminin soru cümleleri açısından değerlendirildiğinde çeviri öğelerden çok fazla etkilenmeyecek derecede sağlam ve sistemli olduğu görülmektedir. Örneğin, aşağıdaki, Budist ve Hristiyan Uygurlardan kalma metinlerden alınan iki örnekte dizim açısından bir fark görünmemektedir: .. *kaçan m(e)n oglum çanarşabıdın bo savıg eşidü teginser m(e)n* AY 442/7.; *kaçan ol moğoc-lar bidilım-ka tegdiler erser* U I 6 7. Bunun gibi Budist Uygur ve Maniheizt Uygur cümlesindeki eşdeğerlik de şu cümlelerde açıkça görülmektedir: ..*kalı lenhua sayu tütün tüterçe* KP XXXVIII-5; [*ınça*] *ka(a)ltu* [...] *b[]g asurmış-ça* [...] *bêş t(e)ngri y(a)roq[ı ol]* MTT 830. Soru cümleleri örneğinde saptanan bu durumun genel söz dizimi açısından da böyle olduğunu düşünmek mümkündür.

KAYNAKLAR

- ABDURRAHMANOV, F. A. vb. (1975), *Özbek Tili Grammatikası I, Morfologiya*, Özbekistan SSSR 'Fan' Neşrieti, Taşkent.
- ARAT, Reşid Rahmeti (1977), "Uygurca yazılar arasında II", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C. XXII*'den ayrı basım, İstanbul, s. 17-32.
- (1979), *Kutadgu Bilig III, İndeks* (Hzr.:Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- (1991), *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- (1992), *Edib Ahmed B. Mahmud Yükeki, Atebetü'l-Hakayık*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- ARIKOĞLU, Ekrem (2007), "Hakas Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.1085-1148.
- ÁRPÁD, Berta, (2004), *Szavaimat jól halljátok... A türk és ujjur rovásírásos emlékek kritikai kiadása*, Szeged.
- ASMUSSEN, Jes P. (1965), X^aastvānīft Studies in Manichaeism, Acta <theologica Danica, Prostant Apud Munksgaard, Cophenagen.
- ATA, Aysu (2004), *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası), (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (1991), *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Besim (1949), *Molla Salih, Eş-Şüzûr-üz-Zehebiyye vel-Kitaü'l-Ahmediyye fil-Lûgat-it-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (çev.), (1999), *Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi I-III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. baskı, Ankara.
- (1999), *Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi Dizini "Endeks"*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. baskı, Ankara.
- BANG. W.-A. von Gabain (1928), "Ein uigurisches Fragment über den manichäischen Windgott", *Ungarische Jahrbücher* 8, s.246-256.
- (1929a), *Türkische Turfan-Texte I*, Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- (1929b), *Türkische Turfan-Texte II*, Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- (1930a), *Türkische Turfan-Texte III*, Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.

- (1930b), *Türkische Turfan-Texte IV*, Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- (1931), *Türkische Turfan-Texte V*, Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- - G. Rachmati-A. von Gabain (1934), *Türkische Turfan-Texte VI Das Buddhistische Sūtra Sekiz Yükmek*, Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- - G. R. Racmati (1987), “Lieder aus Alt-Turfan”, *Makaleler I*, (hızl.: Osman Fikri Sertkaya), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s.721-732.
- - R. Rahmeti (1987), “Türlü cehennemler üzerine Uyğurca parçalar”, *Makaleler I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları (hızl.: Osman F. Sertkaya), Ankara, s. 419-431.
- (1996), *Köktürkçeden Osmanlıcaya*, (çev. Tahsin Aktaş), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- BARUTÇU, F. Sema (1987), “Uygurca Sadâprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikâyesi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.
- (1990), “Abhidharmakośabhāṣyatika-Tattvārtha-Nāma’nın Eski Uyğurca tercümesinden bir parça” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXXIV, S. 1-2, Ankara, s. 11-25.
- (1992), “Eski Türkçe kalıtı ve nelük kelimeleri”, *Türkoloji Dergisi*, C. X, S. 1, Ankara, s. 71-76.
- BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema, (1998), “*Abidarim kınılığ koşavarti şastirtağı cınkirtü yörüglerning kingürüsü’nden Üç İtigsizler, Giriş- Metin- Tercüme- Notlar-İndeks, XXX Levha*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (2000), “Handigay yazıtı”, *Kök Araştırmalar*, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, C.3, S. 2, Ankara, s. 75-86.
- (2001), “Türkçe enklitik edatlar üzerine : çI / çU”, *Kök Araştırmalar*, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, C.3, S. 2, Ankara, s. 124-126.
- (2002), “Eski Türklerde dil ve edebiyat”, *Türkler*, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 481-501.
- (2007), “Çöyr Yazıtı”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* C.3, S. 3, Ankara, s. 108-124.
- BAYTOK, Aysel (2006), “Kırgız Türkçesinde Evet/Hayır Soruları”, *Modern Türklük*

- Araştırmaları Dergisi C.3, S. 3, Ankara, s. 78-99.*
- BORJAKOW, A. vb. (1999), *Türkmen Diliniñ Grammatikasy, Morfologiya, Türkmenistanıñ Prezidentiniñ Yanındaki Ilım we Tehnika Baradaki Yokarı Geñiş Magtımğulı Adındaki Dil we Edebiyat İnstitutı, Aşgabat.*
- BROCKELMANN, C. (1954), *Osttürkische Grammatik der Islamischen Literatur-Sprachen Mittelasiens*, E. J. Brill, Leiden.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1992), “Karahanlılar devri Türk edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı, Üçüncü Cilt, Edebiyat*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 57-67.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1993), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi, 3.baskı, İstanbul.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*, Oxford University.
- COULTHARD, Malcolm (1985), *An Introduction to Discourse Analysis*, Applied Linguistics and Language Study, Second edition, Longman.
- COŞKUN, Volkan (2000), *Özbek Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÇANDARLIOĞLU, Gülçin (2002), “Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü”, *Türkler, C. 2*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 193-214.
- DANKOFF, Robert (1983), *Yūsuf Khāṣṣ Ḥājib, Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig), A Turko-Islamic Mirror for Princes*, Chicago and London.
- DANKOFF, Robert - James Kelly (1982), *Mahmūd el-Kāṣgarī, Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk), Part I*, Sources of Oriental Languages and Literatures, Turkish Sources:7, Harvard.
- (1984), *Mahmūd el-Kāṣgarī, Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk), Part II*, Sources of Oriental Languages and Literatures, Turkish Sources:7, Harvard.
- (1985), *Mahmūd el-Kāṣgarī, Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk), Part III*, Sources of Oriental Languages and Literatures, Turkish Sources:7, Harvard.
- DELİCE, H. İbrahim (2003), *Türkçe Sözdizimi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1976), *Tümcebilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- EDİSKUN, Haydar (2005), *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, 10. Baskı, İstanbul.
- ELVERSKOG, Johan (1997), *Uygur Buddhist Literature*, Silk Road Studies I, Brepols,

Turnhout.

- EMRE, Ahmet Cevat (1945), *Türk Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004), *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERDAL, Marcel (1977), "İrk Bitig üzerine yeni notlar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1977, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 87-119.
- (1979), "The chronological classification of old Turkish texts", *Central Asiatic Journal* 23, s.151-175.
- (1991a), *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon, I-II*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- (1991b), "An Altaic patricle gU?~!", *Altaica Osloensia Proceedings from the 32nd Meeting of the Permanent International Altaistic Conference Oslo, June 12-16, 1989*, (ed.: Bernt Brendemoen), s. 125-139.
- (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden-Boston.
- ERĞİN, Muharrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, 21. Baskı, İstanbul.
- ERGÖNENÇ AKBABA, Dilek (2007), "Nogay Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.623-678.
- ERSOY, Feyzi (2007), "Çuvaş Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.1285-1340.
- ERTON, İsmail (1997), "A Contrastive Study of English and Turkish Interrogatives: A Discourse Perspective", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- FEDAKÂR, Durdu (1994), "Das Alttürkische in Sogdischer Schrift Textmaterial und Orthographie", *Ural Altaische Jahrbücher Neue Folge* 13, s. 133-157.
- GABAIN, A. von (1935), *Die uigurische Übersetzung der Biographie Hüen-tsangs I Bruchstücke des 5. Kapitel*, Sitzungberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- (1954-1959), *Türkische Turfan-Texte VIII-X*, Akademie-Verlag, Berlin.
- (1995), *Eski Türkçenin Grameri* (çev.: Mehmet AKALIN), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GENCAN, Tahir Nejat (2001), *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınları, Ankara.
- GENG Shimin - Hans-Joachim Klimkeit (1986), "Die uigurische Xuan-Zang-Biographie Ein beitrage zum 7. Kapitel", *Zentralasiatische Studien* 19, Otto

- Harrassowitz, Wiesbaden, s. 253-277.
- - Hans-Joachim Klimkeit - Jens Peter Laut (1993), "Prolegomena zur edition der Hami-handscript der Uigurischen Daşakarmapathāvadānamālā", *Türk Dilleri Araştırmaları 3, Talat Tekin Armağanı*, Simurg Yayınları, Ankara, 213-230.
- GINZBURG, Jonathan, Ivan A. Sag (2000), *Interrogative Investigations, The form, Meaning, and Use of English Interrogatives*, CSLI Publications, Stanford.
- GIRADUD, René (1961), *L'Inscription de Baïn Tsokto, Edition Critique*, Paris.
- GÖKSEL, Aslı – Celia Kerslake (2005), *Turkish, A Comprehensive Grammar*, Routledge, London and New York.
- GÖMEÇ, Saadettin (1999), *Kök Türk Tarihi*, Akçağ Yayınları, 2. baskı, Ankara.
- GRØNBECH, K (1995), *Türkçenin Yapısı* (çev.: Mehmet Akalın), Türk DilKurumu Yayınları, Ankara.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1992), *Türk Dilinde Edatlar*", Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- HAMİLTON, James Russel (1998), "*Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası- Kalyanamkara ve Papamkara-*, (çev.: Ece Korkut, İsmet Birkan), Simurg Yay., Ankara.
- HAMILTON, James – Niu Ru-ji (1998), "Inscriptions Ouïgoures des grottes Bouddhiques de Yulin", *Journal Asiatique* 286.1, s. 127-210.
- HAZAI, G. (1970), "Ein Buddhistisches Gedicht aus der Berliner Turfan-sammlung", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae XXIII (1)*, Budapest, s. 1-21.
- (1975), "Fragmente eines uigurischen Blockdruck-Faltbuches", *Altorientalische Forschungen 3*, s. 91-108.
- HİMRAN S. (1941), *Huastuanift, von Le Coq'un İngilizce Tercümesinden*, 1941, Ankara.
- İDBEN, Emir İçhem (1999), *Abdullah Ramiz Paşa, Emsile-i Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARA, Mehmet (2001), *Türkmence (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük)*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KARABACAK, Esra (2002), *Bergamalı Kadri Müeyyessiretü'l-Ulûm*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Leyla (2004), *Türkçede Sözdizimi*, Akçağ Yayınları, 7. Baskı, Ankara.
- KARTUNNEN, Lauri (1977), "Syntax and semantics of questions", *Linguistic and*

- Philosophy*, C. 1, s. 3-44.
- KASAPOĞLU ÇENGEL, Hülya (2005), *Kırgız Türkçesi Grameri, Ses ve Şekil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KAYA, Ceval (1994), “*Uygurca Altun Yaruk –Giriş, Metin ve Dizin-*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (1999), *Saha (Yakut), Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KLIMKEIT, Hans-J. (1990), “Buddhism in Turkish Central Asia”, *Numen* XXXVII-1, s. 53-69.
- KONONOV, A. N. (1956), *Çağdaş Türk Edebi Dilinin Grameri* (basılmamış Sabit Paylı çevirisi),, Sovyet İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Moskova-Leningrad.
- (1980), *Grammatika Yazıka Tyurkskih Runičeskih Pamyatnikov VII-IX vv.*, Akademiya Nauk SSSR, Institut Vostokovedeniya, Leningrad.
- KOSHIK, Irene (2005), *Beyond Rhetorical Questions*, John Benjamin Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1986), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, 3. baskı, İstanbul.
- KÖSEARIF, Fuat (1936), *Türkçe Mani El Yazmaları (Manichaica)*, C.I., İstanbul.
- KRALLMANN, Dieter – Gerhard Stickel (1978), *Zur Theorie der Frage*, Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- KRUEGER, John R. (1977), *Tuvan Manual, Area Handbook, Grammar, Reader, Glossary, Bibliography*, Indiana University Publications Uralic and Altaic Series, Bloomington.
- KUDARA, Kōgi – Peter Zieme (1988), “Chinesisch-alttürkische Fragmente des ‘Schwitzbad-Sūtras’”, *Altorientalische Forschungen* 15, s. 182-191.
- LE COQ, A. von (1908), “Ein manichäisch-ugurisches Fragment aus Idikut-Schahri”, *Sitzungsberichte der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften*, s. 398-414.
- (1909), “Ein christliches und ein manichäisches Manuskriptfragment in türkischer Sprache aus Turfan (Chinesisch-Turkistan),”, *Sitzungsberichte der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften*, s. 1202-1218.
- (1911), *Chuastuanift, ein Sündenbekenntnis der manichaischen Auditores*. Gefunden in Turfan (Chinesisch-Turkistan),. Berlin.

- (1912), *Türkische Manichaica Aus Chotscho I*, Verlag der Akademie der Königl. Wissenschaften, Berlin.
- (1919), *Türkische Manichaica Aus Chotscho II*, Verlag der Königl. Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- (1922), *Türkische Manichaica Aus Chotscho III*, Verlag der Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- LIGETI, L (1998), *Bilinmeyen İç Asya* (çev.: Sadrettin Karatay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- MALOV, S. E. (1951), *Pamyatniki Drevnetyurskoy Pis'mennosti, Teksti i Issledovaniya*, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, Moskva – Leningrad.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1988), “Karahanlıca”, (çev.: Mehmet Akalın), *Tarihi Türk Şiveleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara. s.133-171.
- MATTHEWS, Richard (1993), *Papers on Semantics and Grammar*, European University Studies, Peter Lang, Frankfurt Am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien.
- MAUE, Dieter - Klaus Röhrborn (1980), “Zur alttürkischen Version des Saddharmapuṇḍarīka Sūtra”, *Central Asiatic Journal* 24, s.251-273.
- MERÇİL, Erdoğan (1991), *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MÜLLER, F.W.K. (1908), *Uigurica I*, Abhandlungen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- (1912), *Uigurica II*, Abhandlungen der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- (1922), *Uigurica III*, Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- (1931), *Uigurica IV*, Sitzungsberichte der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- NADALYAEV, V. M. vd. (1969), *Drevnetyursky Slovar'*, Akademia Nauk SSSR, Leningrad.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1994), *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. baskı, Ankara.
- ÖLMEZ, Mehmet (1991), *Altun Yaruk III. Kitap (5. Bölüm)*, (*Suvarnaprabhâsasûtra*), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 1, Ankara.
- (1994), “Hsüen-Tsang’ın Eski Uyğurca Yaşam Öyküsü VI. Bölüm” *Yayımlanmamış*

- Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- (1997), “Kurzer Überblick über die Buddhistische-Übersetzungsliteratur in Alt türkisch (Eski Türkçe Budist Çeviri Edebiyatına Kısa Bir Bakış),” *Çağdaş Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış: Nevin Önberk Armağanı*, (ed. Mehmet Ölmez), Ankara, s. 225-256.
- (1998), “Tibet Buddhizmine ait eski Uygurca Bahşı Ögdisi”, *Bahşı Ögdisi: Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags / 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*. (hızl.: Jens Peter Laut - Mehmet Ölmez, Freiburg/İstanbul, s. 261-296.
- ÖLMEZ, Mehmet-Klaus Röhrborn (2001), *Die alttürkische Xuanzang-Biographie III. Nach der Handschrift von Leningrad, Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von A. v. Gabain*. Otto Harrassowitz · Wiesbaden.
- (2002), “Die alttürkische Xuangzang-Biographie II (Eski Uygurca Xuangzang Biyografisi, II),” *Splitter aus der Gegend von Turfan, Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags* (hızl.: Mehmet Ölmez – Simone-Christiane Raschmann), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, İstanbul – Berlin.
- (2005), “Burkancı (Budist), ve Manici (Maniheist), Türk Edebî Çevreleri, Nesir”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi C. IV*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 129-135.
- ÖNER, Mustafa (2007), “Tatar Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.679-748.
- ÖZKAN, Nevzat (2007), “Gagavuz Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri* (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s. 81-170.
- ÖZMEN, Mehmet (1997), “Türkçede değil kelimesi ve kullanımları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 315-368.
- (1999), “Eksik olan dil bilgisi terimlerimiz üzerine”, *Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri 20-23 Mayıs 1999* (Yayına hızl.: Nurettin Demir - Emine Yılmaz), Gazimağusa, s.111-124.
- ÖZTÜRK, Rıdvan (2007), “Özbek Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.291-354.
- ÖZYETGİN, A. Melek (2001), *Ebû Hayyân, Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk, Fiil: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, KÖKSAV Yayınları, Ankara.

- PEKACAR, Çetin (2007), "Kumuk Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.939-1008.
- PRITSAK, Omeljan (1977), "Kara-hanlılar", *İslâm Ansiklopedisi*, C.6, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s. 251-273.
- RACHMATI, G. R. (1937), *Türkische Turfan-Texte VII*, Mit sinologischen Anmerkungen von W. Eberhard, Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften Jahrgang 1936, Philosophisch-historische Klasse 12, Verlag der Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- RAMSTEDT, G. J. (1940), "Four Uigurian documents", *Across Asia from West to East in 1906-1908 II*, (ed.: Carl Gustaf Mannerheim), Helsinki, s. 3-12.
- RÄSÄNEN, Martti (1969), *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen*, Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII,1, Helsinki.
- RÖHRBORN, Klaus (1971), *Eine uigurische Totenmesse*, Berliner Turfan Texte II, Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie, Akademie Verlag, Berlin.
- (1991), *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII, Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain*. VSUA: 34, Xuanzangs Leben und Werk, vol. 3. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- (1996), *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII, Nach der Handschrift von Leningrad, Paris und Peking sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain*. VSUA: 34, Xuanzangs Leben und Werk, vol. 5. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- – Osman Sertkaya (1980), "Die alttürkische Inschrift am Tor-*Stüpa* von Chü-yung-kuan", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 130, s. 304-339.
- RYBATZKI, Volker (1997), *Die Toñuquq-Inschrift*, Studia uralo-altaica 40, Szeged.
- SEMET, Ablet (2002), "Ein Fragment des I. Kapitels der uigurischen Xuanzang-Biographie", *Splitter aus der Gegend von Turfan, Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags*, (ed.: Mehmet Ölmez-Simone Christiane Raschmann), İstanbul-Berlin, 265-277.
- (2005), *Lexikalische Untersuchungen zur uigurischen Xuanzang-Biographie*, Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Xuanzangs Leben und Werk

- Band 34, Teil 8, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- SERTKAYA, Osman Fikri (1995a), “‘İnel Kağan’ mı?- ‘İni İl Kağan’ mı?” *Göktürk Tarihinin Meseleleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s.76-98.
- (1995b), “Köl Tigin’in kitâbesinin dikilmesinin 1250. Yıl dönümü dolayısı ile Moğolistan Halk Cumhuriyetindeki Köktürk harfli metinler üzerinde yapılan arkeolojik ve filolojik çalışmalara toplu bir bakış” *Göktürk Tarihinin Meseleleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 313-334.
- (1998), “Die Runen-Inschrift von Çoyr”, *Bahşı Ögdisi: Festschrift für Klaus Röhrborn anlässlich seines 60. Geburtstags / 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*. (hzt.: Jens Peter Laut - Mehmet Ölmez, Freiburg/İstanbul, s. 349-361.
- (2001), “Eski Türkler okur yazar mıydı?”, *Göktürk Devletinin 1450. Kuruluş Yıldönümü -Sempozyum Bildirileri-*, <http://www.turkoloji.com.tr>
- SWIFT, LLOYD B. (1963), *A Reference Grammar of Modern Turkish*, Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series 9, Bloomington.
- TAŞAĞIL, Ahmet (2002), “Uygurlar”, *Türkler*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 215-224.
- (2003), *Göktürkler I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. baskı, Ankara.
- (2004), *Göktürkler III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- TAVKUL, Ufuk (2007), “Karaçay-Malkar Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.883-938.
- TEKİN, Şinasi (1976), “*Uygurca Metinler II, Maytrisimit, Burkancılarının Mehdîsi, Maitreya ile Buluşma Uygurca iptidaî bir dram (Burkancılığın vaiphasika tarikatine ait bir esrin Uygurcası)*”, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- (1980), *Maitrisimit nom bitig, Die uigurische Übersetzung eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule*, Berliner Turfantexte IX, Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients, Akademie der Wissenschaften der DDR Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie, Akademie-Verlag, Berlin.
- (1988), “Mani dininin Uygurlar tarafından devlet dini olarak kabul edililişinin 1200. Yıldönümü dolayısı ile birkaç not (762-1962),”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belten 1962, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1988, s. 1-11.
- (1989), “Uygurcada yardımcı cümleler üzerine bir deneme”, *Türk Dili*

- Araştırmaları Yıllığı Belleten 1965*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s.35-63.
- (1993), “*Uygurca Metinler I, Kuanşi İm Pusa (Ses İşiten İlah)*”, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (2001), *İştikakçının Köşesi, Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*, Simurg Yayınları, İstanbul.
- TEKİN, Talat (1989), *XI. Yüzyıl Türk Şiiri, Divānu Luġāti’t-Türk’teki Manzum Parçalar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- (1993), *Irk Bitig, The Book of Omens*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- (1994), *Tunyukuk Yazıtı*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 5, Simurg Yayınları, Ankara.
- (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9, Ankara.
- (2004), *Irk Bitig, Eski Uygurca Fal Kitabı* (ed.: Nurettin Demir – Emine Yılmaz), Öncü Kitap, Ankara.
- (2006), *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TEMİR, Ahmet (1956), *Die Konjunktionen und Satzeinleitungen im Alt-Türkischen*, E. J. Brill, Leiden.
- TEZCAN, Semih – Peter Zieme (1971), “Uigurische Brieffragmente”, *Studia Turcica*, Budapest, s. 451-460.
- (1990), “Antiislamsche Polemik in einem alttürkischen buddhistischen Gedicht aus Turfan”, *Altorientalische Forschungen* 17, s. 146-151.
- TEZCAN, Semih (1974), *Das Uigurische Insadi-Sutra, Berliner Turfan-Texte III*, Akademie- Verlag, Berlin.
- (1978), “En eski Türk dili ve yazını”, *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 271-323.
- (1981), “Kutadgu Bilig dizini üzerine”, *Belleten*, C. XLV/2, Nisan 1981, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 23-77.
- THOMSEN, V. (2002), *Orhon Yazıtları Araştırmaları* (çev.: Vedat KÖKEN), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TOPARLI, Recep – M. Sadi Çögenli – Nevzat H. Yanık (1999), *El-Kavânînu’l-Küllîyye li-Zabti’l-Lügati’t-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TUGUŞEVA, L. Y. (1991), *Uygurskaya Versiya Biografiy Cyuan’-Tszana*, Akademiya Nauk SSSR institut Vostokovedeniya, Moskva.
- (1971), “Yarlîki Uygurskih Knyazey iz Rukopisnogo Cobraniya lo İvan SSSR”,

- Tjurkologiçeskiy Sbornik*, Akademia Nauk SSSR, Moskva, s. 244-260.
- Türkçe Sözlük* (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ULTAN, Russel (1978), "Some general characteristics of interrogative systems", *Universals of Human Language*, Vol. 4: Syntax, (ed.: Greenberg, Joseph H.-Charles A. Ferguson - Edith A. Moravcsik), Stanford University Press, Stanford, s. 211-248.
- UNDERHILL, Robert (1987), *Turkish Grammar*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England.
- UYGUR, Mermi (1984), *Felsefenin Çağrısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- WILSON, Deirdre – Dan Sperber "Mood and the analysis of non-declarative sentences"
- YAYLAGÜL, Özen (2002), *Türk Dilinde –sA(r),'lı Kuruluşlar (Tarihî – Karşılaştırmalı Bir Durum Çalışması)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), , Malatya.
- (2003), "Türk Runik Harfli Metinlerde Soru", *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Ankara.
- YAZICI ERSOY, Habibe (2007a), "Yeni Uygur Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.429-480.
- (2007b), "Başkurt Türkçesi" *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.749-810.
- YÜKSEL, Zühâl (2007), "Kırım-Tatar Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, (ed. Ahmet B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s.811-882.
- ZIEME, Peter (1968), "Die türkischen Yosipas-Fragmente", *Mitteilungen des Instituts für Orientalforschung XIV*, s. 45-67.
- (1969), "Ein uigurisches Sündenbekenntnis", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae XXII (1)*, s.107-121.
- (1975a), *Maniheisch-türkische Texte*, Berliner Turfantexte V, Akademie- Verlag, Berlin.
- (1975b), "Ein uigurischer Erntesegeten", *Altorientalische Forschungen III*, s. 109-143.
- (1989), "Zwei neue alttürkische Saddharmapuṇḍarīka-Fragmente", *Altorientalische Forschungen 16*, s. 370-379. (9. Ya da 10. Yy. s.371),
- (1990), "Ein alttürkisches Fragment des Kṣitigarbha-Sūtras aus Bāzāklik", *Altorientalische Forschungen 17*, s. 379-384.

- (1991), “Bruchstücke einer alttürkischen Übersetzung des Mahāyāna Mahāparinirvāṇasūtras aus Turfan”, *Altorientalische Forschungen* 18, s. 297-303.
- (1998), “Das nestorianische Glaubensbekenntnis in einem alttürkischen Fragment aus Bulayık”, *Ural-Altaische Jahrbücher, Band 15, 1997/1998*, Harrassowitz Verlag, s. 173-182. (13. Ya da 14. Yy s.174),
- (2000a), *Vimalakīrtinirdeśasūtra*, Berliner Turfantexte XX, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Akademienvorhaben Turfanforschung, Brepols, Belgium.
- (2000b), “Verse des Candasūtra nach Chinesisch-Uigurischen bilingualen”, *Türk Dilleri Araştırmaları* 10, Ankara, s.65-80.
- (2005), *Magische Texte des uigurischen Buddhismus*, Berliner Turfan Texte XXIII, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Akademienvorhaben Turfanforschung, Brepols, Belgium.
- - G. Kara (1978), *Ein Uigurisches Totenbuch*, Akademiai Kiado, Budapest.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Engin ÇETİN
Doğum Yeri ve Yılı: Dört Yol / 14.03.1977
Adres: Adana
e-posta: encetin@yahoo.com

Eğitim

Doktora: 2002 – 2008 Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı - Adana.
Yüksek Lisans: 1999 – 2002 Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı - Adana.
Lisans: 1995 – 1998 Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk
Dili ve Edebiyatı Bölümü - Adana.
Lise: 1990 – 1994 Dört Yol Lisesi

İş Deneyimi

2000 – 2008 Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi - Adana.
1999 – 2000 Sunar Nuri Çomu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni -
Adana.

Yabancı Dil

İngilizce (iyi düzeyde); Almanca (orta alt düzeyde),

Bilgisayar

Ms Office Word, Ms Office Excel

Bilimsel Çalışmalar

Makaleler

ÇETİN, Engin (2004), "Eski Türkçedeki insan yapımı nesne adlarında ödünçlemeler üzerine", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 13, S 1, Adana, s. 193-210.

ÇETİN, Engin (2005), "Divanü Lugatî't-Türk'teki yiyecek içecek adları ve bu adların Türkiye Türkçesindeki görünüşleri", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 14, S 2, Adana, s. 185-200.

Bildiriler

ÇETİN, Engin (2005), "Orhon yazıtlarında 'itaat' kavramı", 6. *Deutsche turkologenkonzferenz*, 23-26 Temmuz 2005, Frankfurt. (Baskıda)

ÇETİN, Engin (2005), "Eski Uygurlarda çeviri etkinlikleri ve çevirilerin eski Uygurcaya etkisi", *The 3rd International Postgraduate Conference in Linguistics and Language Teaching*, 20- 21 Ekim 2005, Adana.

ÇETİN, Engin (2007), "Maniheist Uygur metinlerinde ikicilik (düalizm)", *XIII. Uluslararası KIBATEK Edebiyat Sempozyumu Bildirileri* (13 – 19 Kasım 2006), Adana, s. 113-120.

ÇETİN, Engin (2007), "Kutadgu Bilig'de ne soru sözcüğü ve kullanımları", *Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Sempozyumu Bildirileri* (21 – 26 Mayıs 2007), Almatı, s. 437-444.